

ארגון יוצאי קובל בישראל

דפי הנצחה ומידע מס' 17

הסיוור לקובל, קיץ 2007

מסמכי מסע לאוקראינה 9-17/7/2007

הוצאת ארגון יוצאי קובל בישראל

יום הזיכרון לשואה ולגבורה - כ"ו בניסן תשס"ח – 2008

יום הזיכרון הכללי ליהודי קובל - ו' באלול תשס"ח - 2008

66 שנים לטבח יהודי קובל

שנה חלפה מהוצאת חוברת הנצחה הקודמת. בגלל ההוצאות הגדולות הכרוכות בהכנת החוברות ועם הקמת אתר קובל באינטרנט - שגם בו הרבה מידע על העיר - הוחלט באירגון על פרסום חוברת הנצחה רק אחת בשנה.

חוברת הנצחה זו, מס' 17, רחבת היקף: 260 עמודים של הנצחה-תיעוד-מידע על העיר היהודית-ציונית שחרבה עד היסוד. לצערנו, לאחר הוצאת ספר קובל בשנת 1956, לא הקפידו בני הדור הראשון לאסוף, לתעד ולשמר את המידע שבידי העולים שהגיעו ארצה כחלוצים, אלו שהיגרו לפני המלחמה לכל קצוות העולם ואלו שניצלו מהשואה, שחוו על בשרם את רגועיה האחרונים של העיר. מלאכת האיסוף והתיעוד הנעשה כיום מנסה לתקן ולהציל את המירב האפשרי.

בחוברת זו הכנסנו לראשונה חומר הקשור גם לעיירות מסביבות קובל, ובראשן העיירה מצויב, בה חיו לפני המלחמה למעלה מ-2500 יהודים. העיר קובל, כעיר מחוז מרכזית בחבל ווהלין, היתה צומת דרכים מרכזי חשוב בחיי המסחר והתעשייה במזרח אירופה. העיר גם היתה מרכז תרבותי, חינוכי, ציוני לעיירות שמסביבה. מכל האזור, אפילו מבירת ווהלין, היא העיר לוצק, הגיעו בני נוער ללמוד בגימנסיה העברית "תרבות", כי קובל היתה אחת מ-11 הערים המרכזיות בפולין כולה, בהן הוקמה גימנסיה עברית. בני נוער מהישובים הרחוקים הגיעו גם אל הגימנסיה היהודית-פולנית "קלרה ארליך", שהיוותה קרש פניצה ללימודי המשך באוניברסיטאות של פולין. לפיכך, שזור סיפורה של קובל היהודית גם בסיפור חייהם של הרבה מבני כל העיירות הקרובות-רחוקות סביב העיר.

השנה עלה לאינטרנט אתר העיר קובל וסביבתה. האתר נבנה מחדש תודות להתנדבותה, כישרונה והשקעתה הכבירה של **שירה רשף**, בת הדור השני. משהו מאפשרויות האתר ניתן למצוא בחוברת זו (עמ' 128). האתר מתרחב כמעט מדי יום ואנו שוקדים במיוחד על בניית "דף משפחה" למשפחות המעוניינות ועל הרחבת "מוזיאון החפצים" ו"מוזיאון המסמכים" הווירטואליים.

כתובת אתר האינטרנט של הארגון היא: <http://www.israeli-kovel-org.org>

בחוברת זו שולבו הרבה מאמרים של חברינו היקרים בני הדור הראשון, ד"ר **מרדכי זיו** ובכיר הקובלאים **אלי מנדל**, חבר הנהלת הארגון מיום הקמתו. גם תודה לעזרתם ושיתוף הפעולה של **צבי חיים פולישוק**, **דורה גודיס**, **רינה יוגב** ואחרים. תודה גם לבת הדור השני **ענת פרלמוטר-שבו**, על העזרה שאנו מקבלים במגעים עם אנשי ארכיון "יד ושם" בירושלים. תודה **לאווה שלם-ארליך** לתחילת הפעילות בתרגומים מרוסית, אוקראינית ופולנית.

ואחרון אחרון חביב: הרבה תודות להמשך פעילותו ותרומתו העצומה, המקצועית והממושכת של חברנו הלא קובלאי, העיתונאי בדימוס **בני גבירצמן**.

וגם הערה אישית לסיום: **התנצלות על כל הטעויות שנפלו בעריכה. אנא קבלו זו בהבנה ובהתחשבות.**

צבי רז.

אנא התנדבו לפעילות בארגון!

שער ראשון: תעוד והנצחה

- (6) בית הכנסת שהפך לשער הגיהנום- בנימין גבירצמן
- (14) כתב אשמה נגד הפשיסטים בעיר קובל- תרגום: רחל בלינר
- (23) חורבן קובל- פנחס פנטורין
- (26) מכתבים- ועדת ההפצה האמריקנית המאוחדת
- (28) הפליטים, תחת הכיבוש הרוסי, שנים 1939-1941
- (29) רבנים מקובל והסביבה שנספו בשואה / ד"ר פנינה מייזליש
- (30) מכתבה של נינה רוסמן
- (35) המלצה למתן אות חסידי עולם- שרה ברונשטיין לבית גבירצמן
- (38) שתי פרטיזניות יהודיות- תרגום מרוסית: אווה שלם-ארליך
- (40) מפת אזור השוק בעיר הישנה- רבקה מלמד-ורבר
- (41) תלאותיה של אסתר גאלון (ניסכיז')
- (44) עדותו של יהודה כגן
- (46) סיניקה הסייר – ישעיהו ליכט
- (51) הצטרפותי אל הפרטיזנים- פרבדה שמואל
- (53) עדותה של ניצולת השואה: אסתר וסרשטרום-ורבר
- (61) חייה ומותה של ד"ר לאה פריד ובתה מינה
- (61) חוויותי אצל הפרטיזנים- בליט אליעזר
- (62) הביוגרפיה שלי מהגטו עד לשחרור- שטיינקרוך גרשון
- (63) עדות על שואת יהודי מלניצה- ירחמיאל צוויק
- (66) משפט הרוצחים האוקראינים של יהודי קובל ומלניצה- לאה רוג
- (70) ניצולה מבית היתומים שבקובל- שיחה עם אוגניה פלץ לבית מרדר
- (75) שיחה עם אמה של ז'נה
- (79) שיחה עם יוליה סטיפנובנה לוצקביץ
- (82) שיחה עם מינה אורן לבית הינוך
- (88) בריחה לקובל לפני הכיבוש הנאצי- יוחנן אדלר
- (89) לחמניות לאחר מלחמה- צבי ורבה
- (90) זיסע בטר- גורלו של ילד ניצול שואה
- (93) ילדות בקובל- צבי חיים פולישוק
- (97) עליה לארץ ישראל תחת איומים- ברוריה ואברהם אגבר

שער שני: פעילות הארגון

- (101) טכס האזכרה ליהודי העיר קובל והסביבה – ו' באלול תשס"ז
- (105) תמונות מאזכרת יהדות קובל
- (107) שיפוץ המצבה בבכובה וליווי הסיור בקובל ב-12.7.07
- (111) משתתפי הסיור בקובל
- (112) דברי חברים בטכס בבכובה
- חברים כותבים על יום הסיור בקובל:
- (115) ישראל ויסברוט
- (117) גילי וינגרטן
- (118) דיתה גורן

(תוכן עניינים- המשך)

עמוד:

- (122)..... רינה יוגב
(126)..... דן מריאן
(128)..... אתר האינטרנט של העיר קובל והסביבה- שירה רשף

שער שלישי: על קהילות המשויכות לעיר המחוז קובל

- (130)..... קהילות פלך ווהלין בבקעת הקהילות החרבות
(131)..... זכרונות ממאצייב- יצחק שלמה בן אפרים
(133)..... בית משפחת גרויסר במצ'יוב- רינה יוגב
(136)..... מאצייב עירתי – פואמה- י. ביבר
(137)..... זכרונות מאצייב- ראובן קלאדניוו
(139)..... מאצייב עירתי- אלי מנדל
(141)..... כיצד הושמד כפר יהודי (קרימנה) בשני שעורים- מלי בן-משה
(142)..... על הכפר קופאטשוב באזור קובל- מאיר פפר

שער רביעי: זיכרונות

- (143)..... רשמי ביקור בקובל 2002- דוד זבה
(144)..... על משפחת פיש- דוד זבה
(145)..... ביקור יחיד בקובל 1993- יצחק מרגולין
(146)..... גלויה מקובל למקסיקו- רובינשטיין
(147)..... מכתבים לברוך מנדלבוים
(152)..... קטעים מספרו של אנטולי קוזנצוב: באבי יאר
(156)..... בית המדרש ע"ש פרוזאנסקי- אלי מנדל
(157)..... סיפורו של בית גיטליס- ד"ר מרדכי זיו
(160)..... ה"פומניקעס"- החוטפים- אלי מנדל
(162)..... 180 שנה מראשית תקופת "הקנטוניסטים"- ד"ר מרדכי זיו
(164)..... תנועת "החלוץ הצעיר" בקובל- ד"ר מרדכי זיו
(165)..... פנחס קופלברג- אסתר משה
(169)..... בית הרב של קהילת קובל- ד"ר מרדכי זיו
(170)..... מורה לעברית- ד"ר מרדכי זיו
(170)..... חמשת המהנדסים- ד"ר מרדכי זיו
(171)..... בית אנטין, גימנסיה לבנות, גימנסית קלרה ארליך- צילומים
(172)..... משפחת קרולצ'וק- ד"ר מרדכי זיו
(173)..... משפחת רטנייב-רטנובסקי- ד"ר מרדכי זיו
(175)..... משפחתי- אלי מנדל
(176)..... מכתב- ארליך מרדכי
(176)..... הכינור של אבי- ד"ר מרדכי זיו
(180)..... מתנועת הנוער בעיר מולדתי קובל- רחל גרינבלאט-פנטורין
(181)..... תולדות חיי- יוסף אנוך
(184)..... בילוי וחיי לילה בעירנו קובל
(185)..... רחוב פופשצ'נה- ד"ר מרדכי זיו
(186)..... אברשה וזוסיה פולישוק: ד"ר מרדכי זיו
(187)..... חידה קובלאית- רינה יוגב

שער חמישי: החלוצים הראשונים מקובל

- (189)..... מאיר ענטין דב וינשטיין - מראשוני חלוצי קובל (1903)
(190)..... טורקניץ - גאולה, אליעזר ובתם יפה עולים ארצה (1904)
(196)..... פנטורין ברוך, ויינשטיין מאשה - מראשוני חלוצי קובל (1910)

שער שישי: יוצרים, ובעלי שם שמוצאם מקובל.

- (199)..... זלמן קלוניצקי - בלשן וסופר תורני
(201)..... ד"ר יעקב חסיס - רופא וחוקר
(204)..... דורית בייניש - נשיאת בית המשפט העליון
(209)..... מוניה מרזר - מסה ומעש
(211)..... יוסף אריכא - חלוץ קובלאי וסופר
(214)..... עמוס אריכא - סופר וצייר
(216)..... יצחק פוגין - צייר קובלאי
(219)..... נתיבה בן-יהודה לוחמת וסופרת
(222)..... פנינה מהשירה היהודית (קלמן ליס - משורר קובלאי)
(222)..... לייב חזן - סופר ומורה

שער שביעי: לזכר הנפטרים

- (224)..... רשימת הנפטרים בתקופה האחרונה
(225)..... לזכרה של אמי מלה ברנבלום-פולישוק - כתבה ענת קלס
(226)..... מרים גפני לבית גיטליס - כתבה שירה רשף
(227)..... יצחק טורצ'ין - כתבה ד"ר דניאלה טורצ'ין, פריז
(229)..... יצחק טורצ'ין - חיים מלאים, עם קרע - כתב פרופ' ירמיהו יובל
(233)..... לזכרו של חבר - ד"ר יצחק טורצ'ין ז"ל - רשם: ד"ר מרדכי זיו
(234)..... לזכר נורית ענבר-בקר - כתבה נילי וינגרטן
(235)..... נורית - כתב שאול קנז - קיבוץ גן-שמואל
(236)..... לזכרה של בת-שבע ורבה-שאובר ז"ל - רשם ד"ר מרדכי זיו
(237)..... מילים לזכר פרופ' מיכאל פרידמן - כתב: ד"ר מרדכי זיו
(238)..... לזכרו של עו"ד יהושע פרט ז"ל - רשם: ד"ר מרדכי זיו
(239)..... פירה חזנוב-רוזנבלט Fira Chazanov-Rozenblat - כתבה חוה בוכולד

שער שמיני- שונות:

- (240)..... מראות מקובל של אז
(248)..... חוה לבית בוכולד מפריז - ביקור בארץ
(248)..... הכנסייה הפולנית בקובל
(250)..... נחל הטוריה ונופים של היום
(252)..... עיתונות מקובל (1931-1939) - תרגום: בני גבירצמן

בית הכנסת שהפך לשער הגיהנום

מאות מיהודי קובל, שרוכזו כאן לפני שנרצחו על ידי הנאצים, חרתו על קירותיו את מילותיהם האחרונות

מיבנה שניכר בו כי פעם היה מהודר מאוד, הניצב בעיר העתיקה של קובל, מאכסן כיום מפעל הלבשה אפור. מה רב המרחק בין מה שנעשה בו כיום, לבין תחילת המאה העשרים, כאשר היה זה בית הכנסת הגדול של הקהילה היהודית התוססת בקובל. יתר על כן, מראהו השלו של המיבנה כיום אינו מעיד כלל שהיה זירה לכה הרבה סבל ובסופו של דבר מוות, של מאות ואלפי יהודים מעונים בתקופת השואה.

אבן הפינה לבית הכנסת הונחה כבר במחצית השנייה של המאה ה-19. היתה זו תקופת שפע לעיר ולאוכלוסייתה היהודית. הממשלה הרוסית בחרה אז במקום זה כדי להקים בו צומת חשוב של מסילות ברזל והושיבה בו חיל מצב גדול. בניית תחנת הרכבת המפוארת והקמת הקסרקטינים לאיכסון החיילים, ואחרי כן אספקת המיצרכים הדרושים להם, הזרימו לעיר כספים רבים שאיפשרו ליהודי העיר להקים בית כנסת מפואר, כיאה לקהילה עשירה. אולם התוכניות הגדולות התעכבו לאחר ששניים מהאישים שפיקחו על הבנייה נפטרו בזה אחר זה. בני הקהילה ראו בכך סימן רע ואיש לא הסכים לקבל על עצמו את המשך המשימה. קירות בית הכנסת שכבר הוקמו הוזנחו במשך כשלושים שנה, עד שאישיות בולטת אחרת בקהילה, ר' מיכל קאדיץ, אזר אומץ, התגבר על הפחד ויהיה אשר יהיה – שקע במשימה הכבדה של השלמת הבנייה.

חנוכת הבית נערכה בתחילת המאה ה-20 ועד מהרה יצא שמעו בכל רחבי ווהלין כבית הכנסת המפואר ביותר באזור כולו. התקרה המאוירת, חיטובי העץ של ארון הקודש וחלונות הזכוכית הצבעונית משכו אליהם מבקרים רבים.

"שמעתי שבית הכנסת ניבנה על ידי בנאים מומחים שהובאו במיוחד מאודסה וממקורות אחרים ברוסיה. וארון הקודש המפואר! טרם נראה כדבר הזה בכל בתי הכנסת שמסביבנו. הוא הבהיק בלובנו ועיטורי הזהב שלו היו לפלא. במיוחד היתה יפה הבימה שבמרכז האולם הגדול, כאשר קולותיהם של החזן ומקהלתו הצטלצלו בכל רחבי המיבנה. יהודי העיר אהבו מאוד את בית הכנסת הזה. צעירים וזקנים, גברים ונשים, זרמו אליו כדי ליהנות מנעימותיו המתוקות של החזן המפורסם אהר'לה פיינטוך, שהשמיע אותן בליווי מקהלה." כך תיאר את בית הכנסת יצחק ולדמן, ב"ספר קובל".

בית הכנסת הגדול של קובל, כפי שהוא נראה כיום

הבניין היה אחד מהגדולים בעיר ולכן הוא שימש גם לאירועים ציבוריים שבהם התכנס קהל גדול. כאשר הגיע לעיר נואם מפורסם או פוליטיקאי אהוד כמו זאב ז'בוטניסקי, בשנות ה-30 של המאה ה-20, התכנסו בבית הכנסת למעלה מאלף איש, כדי להקשיב לדבריו.

החיים השלוים יחסית של יהודי קובל תחת השלטון הרוסי, הסתיימו כאשר רוסיה התמוטטה במהפיכה של 1917 ווהלין כולה עברה ב-1920 לשלטון פולין, שזה אך זכתה מחדש בעצמאותה. השלטון הפולני ניסה בכל כוחו להיפטר מהיהודים והטיל עליהם גזירות כלכליות קשות, על מנת לאלץ אותם להגר לארצות אחרות. בין השאר הוטלו אז מיסים כבדים על בעלי מקצוע אופייניים למיגור היהודי, כגון חייטים, נגרים, חנוונים ועירים וכדומה. מיסים אלה גרמו עד מהרה להתנוונות הכלכלה העירונית כולה ומספר העניים בקרב

היהודים גדל מאוד. כתוצאה מכך אומנם היו רבים שהיגרו למדינות אחרות, אבל הם היו רק חלק קטן מהאוכלוסייה היהודית. הרוב הגדול המשיך לנסות להתקיים על אף הגזירות הכלכליות. ב-1939 מנתה האוכלוסייה היהודית בקובל בין 13 ל-15 אלף נפש. עם הפלישה הגרמנית לפולין ב-1 בספטמבר 1939, נמצאה קובל באיזור שהועבר על ידי הגרמנים לשליטת רוסיה, לפי הסכם ריבנטרופ-מולוטוב. כך הפכה קובל לעיר מקלט עבור אלפי יהודים שנמלטו אליה מלב פולין בגלל רדיפות הנאצים, ומספר היהודים בה גדל עד כדי 20 אלף נפש ומעלה.

אולם הצלה זו היתה קצרת מועד ומצב האוכלוסייה היהודית השתנה באחת לרעה, כאשר הנאצים פלשו לרוסיה ב-22 ביוני 1941.

קובל, שהיתה קרובה לגבול הרוסי-פולני, נכבשה על ידי הגרמנים ב-28 ביוני 1941, שישה ימים בלבד לאחר הפלישה. רדיפת היהודים בקובל החלה מייד עם כניסתם של החיילים הגרמנים העירה. החיילים שוטטו ברחובות וכל יהודי שפגשו נלקח על ידיהם בתואנה שהוא דרוש לעבודות עבור הצבא. במספר מקרים פרצו החיילים אפילו לבתיהם של יהודים והוליכו מתוכם את כל הגברים שנמצאו בהם. (מתוך עדותה של דורה רופה-גודיס ב"ספר קובל"). כבר ביום הראשון לכיבוש, נחטפו בדרך זאת בין 60 ל-80 יהודים – וכולם נרצחו. החטיפות והרציחות על ידי החיילים הגרמנים נמשכו כחודש לפחות ומספר של היהודים שנרצחו במהלך החודש הזה הגיע לכאלף.

כמעט מייד לאחר הכיבוש, הוקם בקובל מינהל אזרחי גרמני. אחד מצעדיו הראשונים היה הקמת "יודנראט" (מועצה יהודית), שנועדה לסייע לשלטונות הגרמניים לנהל את החיים היומיומיים של האוכלוסייה היהודית. אולם תפקידה העיקרי של המועצה, בעיני הגרמנים, היה לדאוג לביצוע מדוקדק של כל הוראותיהם, כגון אספקת אנשים לגודי עבודה ובסופו של דבר לשילוח מסודר של היהודים אל מותם בגיא ההריגה שמחוץ לעיר, ביוני ובאוגוסט 1942.

צעד נוסף של המינהל האזרחי החדש היה חיוב כל היהודים לשאת אות זיהוי מיוחד. בתחילה היה זה סרט בד לבן עם מגן דוד כחול שהוצמד לשרוול. זמן קצר לאחר מכן הוחלף הסימן בשני טלאים צהובים שהוצמדו לבגד העליון, האחד מלפנים והשני מאחור.

בסוף יולי 1941 קיבל היודנראט הוראה לאסוף את כל ספרי התורה בעיר ולשרוף אותם. הגרמנים גם חרמו חפצי ערך, הטילו על הקהילה כולה תשלום "כופר" בסך מאה אלף רובל וגייסו יהודים לעבודות כפייה.

למרות כל הצעדים האנטי יהודיים הללו נדמה היה כי חלה הפוגה כלשהי ברדיפות. מספר שבועות אחרי הפלישה, חדלו החיילים הגרמניים ללכוד יהודים "לעבודה". עובדה זו נבעה ללא ספק מהחלטתו של גנרל פון רוק, מפקד העורף של קבוצת הארמיות הגרמנית דרום (שקובל היתה באיזור שליטתו), להורות לחיילי הצבא הגרמני שלא להשתתף בפוגרומים שיזמו גורמים אוקראיניים לאומניים אנטישמיים בכל רחבי המדינה. פקודה זו נבעה כנראה מחשש לאיבוד שליטה על חיילי הצבא הגרמני, אם יורשו להשתתף כרצונם בפוגרומים אלה. למזלם של יהודי קובל, פסח גל הפוגרומים הזה על העיר.

"אומנם אירעו אצלנו מקרים מחרידים, אבל לא ראינו בהם אות לבאות, צעדי פתיחה לשואה המתקרבת. קיווינו שבסופו של דבר לא נסבול", כתבה לאחר המלחמה דורה רופה-גודיס, שהיתה כבת 16 כאשר התרחשו המאורעות הללו.

תקוות אלה זכו לחיזוק נוכח העובדה שארנו קמפף, נציב המחוז הגרמני, שהיה ממונה על המינהל האזרחי בקובל, היה אדם גמיש, שהירשה לעצמו לקבל שוחד מהיהודים ותמורת זאת גילה יחס נוח כלפיהם. אבל מצב זה לא נמשך זמן רב. מידע על מה שקורה בין נציב המחוז לבין היהודים הגיע לממונים עליו. הוא הודח מתפקידו, נשלח לגרמניה "לחופשה" ושם הועמד לדין והוצא להורג. הוא הוחלף על ידי נאצי קנאי בשם אריך קאסנר, שכנראה היה האיש שהלשין עליו לפני הממונים. מייד לאחר מכן הפכו חיי היהודים בקובל קשים מנשוא.

סימה פנטורין-רייכשטול, מהיחידים שהצליחו להימלט מפשעיו של קאסנר, תיארה אותו ב"ספר קובל" כ"חיה בעלת פרצוף של אדם, סאדיסט, איש דמים, רוצח המונים".

למרות שהיה אזרח, עובד ציבור במסגרת המינהל האזרחי הגרמני באוקראינה, נוכח

דגם של בית הכנסת הגדול בקובל מימי זוהרו. למעלה – ארון הקודש. למטה - הבימה

קאסנר ברציחות ההמוניות של יהודי קובל, לקח בהן חלק ובמשפטו בגרמניה לאחר המלחמה הודה בעצמו בכך שירה ביהודים במו ידיו. זמן קצר לאחר שהופיע קאסנר בעיר בסוף מאי 1942, חוייבו כל 20 אלף היהודים בקובל להתרכז בשני גיטאות. אחד מאלה היה בעיר הישנה והאחר בפרבר "החולות", מצידו האחר של נהר טוריה, המחלק את העיר לשניים.

הגרמנים החליטו לשכן בגיטו של "החולות" רק אנשים "מועילים", כגון בעלי מלאכה שייצרו מוצרים שונים עבור הצבא הגרמני, בעוד ששאר היהודים, שהוגדרו כ"בלתי מועילים", רוכזו בגטו שבעיר הישנה. מלכתחילה התכוונו הגרמנים לחסל את כל היהודים "הבלתי מועילים" הללו בשלב הראשון של חיסול יהודי קובל.

מצבות הזיכרון לקדושי קובל בגיא ההריגה ליד בכובה

הרצח ההמוני של יושבי הגטו בעיר הישנה החל ב-2 ביוני 1942. השלטונות הגרמניים הורו ליוזנראט לשלוח את המשטרה היהודית אל תוך הגטו, ולגרש משם את כל התושבים לכיכר העיר. משם הם הולכו אל תחנת הרכבת, הועלו על קרונות משא והוסעו אל הכפר בכובה, מרחק כשבעה קילומטרים מצפון לעיר. כאן הורדו היהודים מהקרונות, הובלו אל שטח חולי בפאתי הכפר ושם נורו בזה אחר זה על ידי חוליית מוות גרמנית (יחידה שהוקמה במיוחד כדי לרצוח יהודים). הרצח ההמוני הזה נמשך שלושה ימים תמימים. כחודשיים לאחר מכן, ב-19 באוגוסט 1942 חוסלו באותה צורה כל היהודים "המועילים" מהגטו ב"חולות".

יהודים רבים היו ערים לאפשרות שהנאצים מתכננים רצח המוני של יושבי הגיטאות. השמועה על חיסולים המוניים כאלה הגיעה אליהם מכל רחבי אוקראינה והם היו בטוחים שגם אליהם תגיע הרעה. רבים תיכננו להסתתר מפני הרוצים ב"בונקרים" – מקומות מחבוא מאחורי קירות כפולים או מתחת לרצפה של בתיהם. אחרים ניסו להימלט ליערות המקיפים את קובל. אבל לאחר שהסתיימו הרציחות ההמוניות, עשו הגרמנים מאמץ מיוחד לאתר את כל המסתתרים והנמלטים. רוב המלאכה המאוסה הזאת נעשתה בידי המיליציה האוקראינית המקומית שאורגנה בידי הגרמנים והיתה בפיקוחו של רס"ר משטרה גרמני בשם פריץ מאנטאי.

אנשי המיליציה האוקראינים הצליח לחשוף רבים מהיהודים המסתתרים. כל מי שנלכד בידיהם הובל לבית הכנסת הגדול ובכל פעם שמספר הנלכדים עלה על מאה, הם הובלו כולם במשאיות אל בית הקברות היהודי ושם נורו והושלכו אל בורות שנחפרו מבעוד יום. עד לשעת מותם, הם הוחזקו בבית הכנסת בתנאים מחפירים, ללא מזון וללא מים ועונו על ידי השומרים ומפקדם הגרמני הסאדיסט. כל מי שניסה להימלט מבית הכנסת נורה. רק קומץ אנשים הצליחו לברוח וכל שאנו יודעים על מה שאירע שם בא מעדויותיהם. אחד מאלה, אשר פרס, מספר בעדותו (שפורסמה ב"דפי הנצחה ומידע" בהוצאת אירגון יוצאי קובל בישראל), כי השוטרים האוקראינים שלכדו אותו "הובילו אותנו בחזרה לגטו, לבית הכנסת, שם הם אספו את כל הנתפסים... בבית הכנסת נמצאו כמה עשרות יהודים, גברים, נשים וילדים. האווירה היתה איומה. האנשים ישבו וציפו למוות. לא היה כל סיכוי להצלה. כאשר מספר הנתפסים יגיע למאה, כך אמרו, יוציאו אותנו לבית הקברות, שם יחסלו אותנו. מדי פעם הביאו השוטרים אנשים נוספים. הנאצי מאנטאי ערך אצלם חיפוש. אצל נשים חיטט באברי המין כי ידע שמסתתרים שם דברי ערך. מספר האנשים הלך וגדל. ידענו שמתקרב הקץ..."

ניצול אחר, משה בבטשוק, כותב בעדותו ב"פנקס קובל", כי לאחר שנלכד, "הביאו אותנו לבית הכנסת בשעה 5 בבוקר. לא מצאנו שם איש, כי קודם לכן, ב-31 באוגוסט בשעה 7 בערב, לקחו הרוצחים הגרמנים את כל היהודים שהוחזקו בבית הכנסת והרגו אותם. תוך שעה החלו להביא קרבנות חדשים. הפשיטו אותם, הן גברים והן נשים, והם ניצבו עירומים כביום היוולדם. לקחו מהם את כל חפצי הערך שמצאו ואחרי כן היכו אותם מכות רצח. אנשים רבים גועו מהמהלומות ומתו בו במקום, בבית הכנסת.

"במשך יומיים אספו לבית הכנסת שלוש מאות נפשות. כולם שכבו או ישבו על הרצפה. לא נתנו מאומה לאכול וגם לא התירו לאיש לצאת לצרכיו. כל אחד עשה את צרכיו במקום שבו נמצא. היו אלה ימים חמים והרבה זבובים, יתושים וחרקים אחרים עטו עלינו והמצב היה קשה ממש. אנשים היו חסרי ישע והמומים. רק ישבו ובכו. גברים התפללו וידו, בהמתנים למוות... המצב היה איום. כל רגע הגיעו מועמדים חדשים להוצאה להורג. כולם היו בדיכאון קשה, בגלל העינויים, הפצעים, הרעב, הלכלוך ומותם של הורים וילדים. האנשים נראו נורא. רובם היו פסיביים למצבם האומלל. הם איבדו את הביטחון וממש המתינו למוותם.

"ביום השלישי חרתו כל היהודים בבית הכנסת את שמותיהם על הקירות כמצבה וזכרון לכך שהיום ימותו בידי הרוצחים הגרמנים. בשפות שונות ובצורות שונות כתבו יהודי קובל האומללים את שמותיהם על הקירות

ותוך כדי כך תלשו את שיער ראשם. כל ארבעת קירות בית הכנסת היו מכוסים בכתובות שנכתבו בדם הקורבנות.

"...נחרתה בזכרוננו גם התמונה המזעזעת שהתרחשה כאשר מפקד המשטרה הגרמנית מאנטיי השליך לבית הכנסת מרחוק כיכר לחם, שתי עגבניות ושני בצלים. כל היהודים בבית הכנסת הסתערו על הרצפה כדי לחטוף את הלחם. אבל איש מאיתנו לא יכול היה לבצוע את הלחם, עד כדי כך הוא היה יבש. וכאשר שברנו את הכיכר לאחר קשיים רבים, לא יכולנו כלל לאכול אותה, כי היה רקוב כולו מבפנים."

ניצול אחר, בן ציון שר, מספר ב"ספר קובל", כי "עם עלות השחר הובאה להקת ילדים חדשה... בשעה 7 וחצי בבוקר נכנסו כמה שוטרים, בחרו עשר נערות חמודות בנות 15-16, ילדות יפות עין, ואמרו להן שהן מגוייסות לעבודה – לשטוף חלונות ורצפות. הוציאו אותן לבית ממול ושם טימאו אותן. מרוב עינויים לא יכלו לעמוד על רגליהן. הן הגיעו לאפיסת כוחות ונשאנו אותן על כפינו בחזרה לבית הכנסת. הילדות ישבו והתיפחו חרש. מעיניהן נבקעו כל מעיינות תהום הצער והיגון..."

במיוחד נהנו השוטרים האוקראינים מרצח ילדים קטנים. מספר בן ציון שר: "נכנס שוטר אוקראיני ומוביל איתו ילדים קטנים, עוללים, מבני שנה ומעלה. השוטרים האוקראינים הציגו מחזה מבעית: זרקו למעלה את העוללים, כדרך שזורקים כדור באוויר. הכרובים הזכים רוטשו, בני מעיהם נשפכו החוצה והם הפכו לתרביך של דם, עצמות מרוסקות ובשר מרוטש. וכל זה נעשה לעיני האמהות האומללות... אם אחת הכירה את ילדה. כחיה טורפת התנפלה על האוקראיני להציל מידי הטמאות את פרי בטנה. הרוצח בעט בלבה, שיסע את התינוק לשניים והשליך את שני פלגי הגוף על האם המתעלפת..."

השוטרים האוקראינים הלכו בהתעללויותיהם בעיקבות מפקדם, מאנטיי, שביצע מעשים נוראים בעצמו. בעדותו לפני בית המשפט הגרמני שלפניו הובא מאנטיי לדין ב-1965, סיפר אשר פרס, כי במו עיניו ראה איך תפס מאנטיי ילד ברגליו וחבט אותו בדופן משאית שחנתה לפני בית הכנסת. השוטרים האוקראינים שראו זאת, הלכו בעיקבותיו של מפקדם.

עדות מצמררת נוספת מהוות מאות ואולי אלפי הכתובות שרשמו היהודים שעברו כאן, בהמתנים למותם. אלה הם מילותיהם האחרונות לבני משפחתם ולעולם. כמה מהם השתמשו בדמם לכתובת דבריהם האחרונים. אחרים השתמשו בחפצים חדים כדי לחרות על הקירות.

מספר בן ציון שר ב"ספר קובל": "ב-5 לפנות ערב הגיעו לבית הכנסת שש משאיות. מאנטיי נכנס פנימה בלוויית שוטרים וציווה עלינו לקום ולעלות על הרכב. כל אחד ידע שקיצו בא, יומו פנה. באופן אינסטינקטיבי ניגשו האומללים לקירות בית הכנסת, רשמו שמותיהם הפרטיים ושמות המשפחה וכי ביום זה וזה הם עולים לקורבן על קידוש השם ואם יישאר משהו בחיים – שינקום את דמם השפוך."

"...עלי לציין שמאנטיי לא הפריע לנו בשעת הכתיבה, אולם ככל שעבר הזמן, פקעה סבלנותם של השוטרים האוקראינים ובקתות הרובים התחילו לנתק אותנו מהכתלים. 'די לכם, ז'יידים ארוורים, המכוניות ממתונות' זעקו."

הכתובות על קירות בית הכנסת היו שונות. כמה מהן הכילו רק מילה אחת: "נקמה!" ושם האיש שרשם זאת. כמה היו יותר מורכבות, כגון "בת עשרים הנני. הוי, מה יפה העולם מסביב [...] למה יורידוני לטמיון עת כל ישותי משוועת לחיים? האמנם רגע האחרונים הגיעו?"

היה אפילו משהו שעשה מאמץ מיוחד לקשט באופן גראפי את כתובתו (ראה תצלום).

שלמה פרלמוטר, שביקר בבית הכנסת מייד אחרי נסיגת הגרמנים ב-1944, מספר, כי "כמה אנשים כתבו כמה מילים על איך שנלכדו. אחרים סיפרו על תחושותיהם לקראת המוות. כמה הביעו את דעתם על הדרך שבה ימותו. רבים הוסיפו בקשה, אפילו זעקה, לנקמה. כס כתבו בעברית, יידיש, פולנית ואפילו יש כתובת אחת בלטינית. לחריתה ולכתיבה הם השתמשו בעפרונות, עטים, ציפורניים ואפילו בדמם. בוודאי האמינו כי משהו ממשפחתם יינצל ויוכל לקרוא את מילותיהם האחרונות ולנקום את דמם הטהור השפוך."

עוד מספר פרלמוטר, כי "הלכנו לבית הכנסת, שיקירינו הפכוהו לפני מותם לקודש קודשים. מאות ואלפי חריתות נרשמו על גבי קירותיו הלבנים. רבבות אותיות עבריות ולועזיות... אותיות של מסורתניים, של גימנזיסטים, של עקרות בית, של משכילים ושל חסידים, של חלוצים ושל מתבוללים. כולם כתבו, כולם ביקשו להציב לעצמם מצבה בחייהם... רבבות נשמות עלו אותו רגע מתהומות הנשייה ומילאו את ההיכל השמש, תבעו משפטן... אימה גדולה ירדה עלי..."

"...חריתות מעטות בלבד הצלחתי להעתיק. סבור הייתי שעוד פעמים רבות אעלה למקדש ותהיה שהות בידי לסיים את המלאכה. ברם, במהרה הגיעתנו הידיעה שקירות בית הכנסת סוידו וכך נסתם לעולמים הגולל על המצבות היקרות, שהותירו לנו לפליטה יקירינו."

נראה שלאחר המלחמה הוטרדו השלטונות הקומוניסטיים המקומיים מהעובדה שהמוני יהודים, כולל סופרים ועיתונאים באו לקובל לצלם או להעתיק את הכתובות – והחליטו להעלימן. כך נותרו בידינו רק כתובות מעטות שהועתקו בעוד מועד.

הגורל שציפה לעצורים בבית הכנסת אכן היה נורא. מי שנתר לספר על ההוצאות להורג של היהודים בבית העלמין הוא בן ציון שר, שהובל לגיא ההריגה פעמיים – ובשני המקרים ניצל ממוות ברגע האחרון והוחזר חי לבית הכנסת. וזה סיפורו (המופיע ב"ספר קובל"):

"...בשעה 5 בערב באו המשאיות לקחת אותנו לבית הקברות... כל מכונית לוותה במשמר מזויין של שוטרים. הן עצרו ליד בית הקברות, שהיה מוקף שוטרים רבים. הקורבנות הוכנסו פעימה ורוכזו ליד בית הטהרה. הכל הצטוו להתפשט ולהטיל את הבגדים לחדר הטהרה. הכל התפשטו בצוותא – גברים, נשים ואפילו עוללים ויונקים. כשאנשי המשאית הראשונה התפשטו, הם הובלו לבור. משפחות שלמות הלכו לשחיטה, אפילו כלות עם חתניהן. הילדים לפתו בחוזקה את גוף ההורים... וכך היה סדר ההשמדה: על הבור נמתחו שני לוחות. אמרו לאומללים לעלות עליהם כשפניהם מכוונים לבור. מאחוריהם עמדו שלושה מרצחים,

פניהם רעולים, ידיהם מחזיקות בנשק אוטומטי. הם כיוונו את הלוע מול מוחו של הקרבן, כדי שהכדור לא יחטיא את מטרתו, אולם כדורי המוות פגעו במקומות אחרים. כשנפלו ההורים לבור, נגררו אחריהם ילדיהם והם מתו, לרוב, בחניקה.

כשחיסלו את אנשי המכונת הראשונה, נצטוו אנשי המשאית השנייה להתפשט וכך חזרה ונשנתה הזוועה עד תום האחרון בקרבנות."

למזלו של המספר, הוא היה מאחורני המובאים לבור. למראה הזוועה התעלף ונפל אל הבור לפני שירו בו. הוא התעורר לאחר כמה שעות, כשהרוצחים כבר עזבו את המקום. בקושי רב נחלץ מהבור והסתלק מהמקום עירום כביום היוולדו. הוא ניסה להימלט ולהתחבא אצל מכר אוקראיני, אולם נלכד על ידי שוטרים אוקראינים והוחזר לבית הכנסת.

סיפורו המדהים של בן ציון שר לא תם בכך. למחרת היום הוא צורף למשלוח הבא של המוצאים להורג – ושוב שיחק לו מזל: "עליתי על המשאית החמישית... בבואנו לבית העלמין נפתח השער. הורידו את האנשים מהמכונת הראשונה, השנייה, השלישית, הרביעית והנה – 'סטופ!', לא מורידים יותר. נודע לנו, כי בשעה 2 בצהריים הביאו שתי משאיות עם יהודים מכפרים בסביבה, הרגו אותם והטילו אותם לתוך הבור. מכיוון שכושר קיבולו של הבור היה כדי שש משאיות בלבד, מסתבר שהללו 'תפסו' את מקומותינו והבור עבר על גדותיו. באין ברירה, החליטו להחזירנו לבית הכנסת."

בן ציון שר החליט שלא להתגרות עוד במזלו הטוב. הוא נמלט בחסות החשיכה בקפיצה מחלון בית הכנסת, הגיע אל היערות שמסביב לקובל וכך נותר בחיים כדי לספר על הזוועות שעברו יהודי קובל האחרונים מידי הנאצים ושותפיהם האוקראינים.

הזוועות שביצעו מאנטיי והמיליציה האוקראינית שלו התרחשו תחת עינו הבוחנת של נציב המחוז קאסנר. במסקנות בית המשפט הגרמני שדן אותו ב-1965 נאמר, בין השאר, כי "הוא עצמו היה נוכח ברציחות ההמונים בביכובה ובהוצאות להורג בבית העלמין היהודי. פעם אחת ראה אותו עובד הרכבת הגרמני וויטמן בשעת מעשה... הוא הבחין בכך שיוורים ביהודים בבית העלמין היהודי. מתוך סקרנות הלך לשם. ליד ערימת עפר גבוהה הוא ראה אדם כבן 21, לבוש במדי ס.ס. או ס.ד. כשהוא יורה ביהודים בזה אחר זה בתת המקלע שלו. כעשרה עד חמישה עשר יהודים עירומים עדיין ניצבו שם באותה שעה... קאסנר ניצב בסמוך... בעצם היותו שם כאיש המינהל האזרחי הגרמני הוא רצה לשלוט מקרוב ברציחות ולהבטיח שההוצאות להורג יבוצעו בדיוק לפי התוכנית."

כשהגיע הצבא האדום לאיזור קובל, בפברואר 1944, כבר לא נותרו יהודים בעיר. הגרמנים לא ויתרו על שליטתם בעיר, גילו התנגדות עזה ועיכבו את הרוסים יותר משלושה חודשים. כל אותו זמן הופגזה והופצצה העיר קשות. רק ב-6 ביולי 1944 נסוגו הגרמנים והצבא האדום נכנס העירה.

בסך הכל נותרו בעיר ההרוסה רק 250 תושבים – ואיש מהם לא היה יהודי. מכל רבבות היהודים שחיו בקובל נותרו בחיים רק כארבעים איש. הם ניסו לחזור העירה, אבל לא החזיקו בה מעמד וכולם עזבו לאחר זמן קצר. הרוצחים הנאצים קאסנר ומאנטיי הצליחו להימלט מקובל לפני שיחרורה. הם שבו לחיים אזרחיים רגילים, אך לבסוף נלכדו והובאו לדין. לאחר משפט ארוך וממצה, בו הופיעו עדים רבים, כולל ניצולים שהכירו אותם פנים אל פנים, נדונו השניים לעונש המכסימלי האפשרי לפי החוק הגרמני: מאסר עולם ואיבוד כל זכויותיהם האזרחיות.

עד כמה שידוע לנו, איש מהרוצחים האוקראינים לא הועמד לדין על פשעיו.

בשנים הראשונות לאחר המלחמה נותר בית הכנסת עזוב ומוזנח. הוא היה יכול להפוך לאנדרטה לזכר יהודי קובל, אבל לא כך אירע. לאחר שנים של הזנחה הוא הפך למפעל לייצור בגדים וכנראה שתוך כדי כך סויידו קירותיו וכל הכתובות שהיו חקוקות עליהם נעלמו מהעין. בתצלום של בית הכנסת שנעשה ב-1945. עדיין התנוססו בחזיתו שני מגיני דוד ו"מגן שלמה" גדול, אך לאחר מכן הם נעלמו ומשרידיהם נראה שסותתו באיזמלים. גם כתובת בעברית – "זה השער לה' צדיקים יבואו בו" – שהתנוססה בחזית הבניין, נעלמה. בתצלום מ-1945 נראית כתובת עברית נוספת, מכל לשער הכניסה, אך היא לא ניתנת לזיהוי – וגם היא נעלמה. רק מגן דוד אחד נותר חלקית בקיר האחורי של בית הכנסת.

אבל למרות כל אלה, מהווה בית הכנסת לנו, היהודים, מצבת נצח לזוועות שעברו אחינו בבניין זה עצמו, ברחבי העיר ובכל מזרח אירופה בתקופת השואה.

בית הכנסת של קובל כפי שנראה ב-1945. הכניסה המרכזית חסומה בקיר לבנים והמקום שימש כמזבלה לירקנים מהשוק הסמוך. בחזית עדיין נראים מגיני דוד, משני צידי "מגן שלמה" והכתובת "זה השער לה' צדיקים יבואו בו" – שכיום אינם בנמצא.

בית הכנסת כיום.
מימין: שרידי מגן
דוד שנותרו בקיר
החיצוני האחורי
של הבניין.
משמאל: אולם
המתפרה

כמה דוגמאות מתוך כמאה הכתובות שהועתקו מקירות בית הכנסת:

... "רעד עובר בגוף, הנה הולכים רוצחינו... ידיהם המזוהמות מכוסות כפפות לבנות. הם דוחפים אותנו
זוגות זוגות... אחים ואחיות רחמניים... הוי, כמה קשה להיפרד מהעולם היפה לנצח... אל ישכח לעולם זה
אשר יזכה להישאר בחיים... אחים ואחיות יהודיים, ברחובנו היהודי החף מפשע - נקמו את נקמתנו מן
הרוצחים."

*

"ארץ, אל תכסי דמנו
שמים, נקמו נקמתו
אנו הולכים למיתה אכזרית יחד עם כל עדת קובל על ידי הרוצחים האכזרים."
יום ה', י"ד ימים לחודש אלול, בלומה, יעקב דוד ויהודה

*

"בדם ואש יהודה נפלה, בדם ואש יהודה תקום. נצח ישראל לא ישקר."
19 בספטמבר 1942, מרים רויזן

*

"לבאים אחרינו! זכרו את הנפשות הצעירות". "י שרולה, פ' קגן, י" גיבנט

*

"הולכת אני אל השקט הנצחי". סוניה מלניצר

*

"כתוב אכתוב בפעם האחרונה לפני מותי. לא אדע, אם מישהו מהיהודים יישאר בחיים. חבל, שאני לא אהיה
המאושרת הזאת."

*

הייתי אצל ראטיען והוא ציווה עלי לחזור בעוד יומיים. ככה לכדו אותי. ימונאכע הוא זה שתפס אותי.
ס. מעלניצער

*

נקמה! קאגאן פייגה נופלת מידי הרוצחים. באה מחוץ לגטו.

*

יאנקל גיוואנט כאן. בערל גס כן. כולנו נפלנו ביום רביעי בידי הרוצחים 3.9.1942

*

בערל נפל בשבת, ה-9.5 המוות קל מאוד

*

הורים, אחים ואחיות יקרים!
אני דורש בשלומכם. אני ביחד עם פייגה קאגאן. היא לבדה. אנחנו עולכים לעולמות היפים, מוטיק
יום שני – 7.9.1942 יאנקל – פייגה

*

רצינו לחיות, אבל למרבה הצער... העניך

*

משה פייסי אולי אתה חי – נקום

*

מאטל היקר
יומיים חיכיתי עם יאנקל לכם, אך למרבה הצער... כל הזמן הייתי עם אחיך, בדיוק כמו איתך. כה טוב היה
לנו יחדיו. מאטעלע לבי! אנו עוזבים את העולם היפה. אל ניתן לדם לשתוק. אנחנו הולכים לממלכה
היהודית. אני מנשקת אותך, את
כל המשפחה פייגה

*

מחיה רבינר מאנטיק סגורה. סילחו לי. לא רציתי לגרום לכם כאב. אחרת לא יכולתי.

*

יהושע (שייע) פרידמאן היה מנהל המטבח העממי. ניספה ביום רביעי, 24.8.1942. בני לייבל ניספה כבר
חודשיים קודם לכן. גם דוד ירוחם וחנה פינקלשטיין ומלכה ניספו.
שתהיה זו מצבה. אולי בני יקרא זאת!
יהושע פרידמן

*

אני ירוחם בן ר' שלמה לודמירער הייתי כאן 5 ימים בתשרי 1942. אני מבקש לומר אחרי קדיש, ממי מקרובי
שייוותר.

*

דוד דרוקער!
אני אהרן דרוקער מקראקוב מצאתי את מותי.

*

במחילה!
אמא, שתדעי שתפסו אותי כאשר הלכתי להביא מים. אם תהיי כאן, הזכרי בבתך יענטע סויפער שניספתה
14.9.1942.

*

אני, פייגה שווארץ, הייתי כאן בבית הכנסת 5 ימים בתשרי 1942

*

שצ"ב של בית המדרש פרוז'אנסקי, שלמה בר חיים-משה גיטעלעס נעול כאן בבית הכנסת. האשה תנצב"ה 6
ימים באלול תש"ב.

*

אנחנו מחכים כאן למוות – אברהם בן שמואל רייכשטול עם אשתו וילדם ובילה עם ילדה 24.8.1942.

*

כה הרבה מראות מזעזעים,
כה הרבה תמונות איומות,
כה הרבה כאב – ואף לא מלה של מחאה!
רק דמעות - - -
אף יד לא הורמה
אף אגרוף לא קומץ.
רק נקראים לאלוהים!

לייבל סאסנע 22.8.1942

*

יוסל וגיטל רפפורט 27.8.1942.

*

אנו יושבים בבית הכנסת וממתינים למוות
פסח ואסתר טרסגאל 23 ימים באלול

*

מבית הכנסת הוציאו במשך עשרה ימים והוליכו לשחיטה אלפי יהודים – קטן וגדול, צעיר וזקן; אך הנורא
מכל הוא שהלכו ללא מילת מחאה. כמו עגלים (לטבח).
זכרו הדורות הבאים את המוות המביש ו - -
פליוס

*

בן ציון שער הלך למוות על לא מאומה 27.8.1942

*

פאליק באר נפל לפני שמונה שבועות ביחד עם גיסו דוד סגל

*

לייבל סאסנע!
הם יודעים שהרגו את כולם. עכשיו הולך אני עם אשתי וילדי למוות. היה בריא! אחיך אברהם

*

אחות אהובה, שאולי ניצלת ותימצאי בבית הכנסת, קראי את מילותי האחרונות הללו. אני נמצא עכשיו
בבית הכנסת לפני המוות. היי את מאושרת ועברי בחיים את המלחמה העקובה מדם. זכרי את אחותך.
פאליע פידלמן

*

יהושעקע! נקום את הדם השפוך.
כאן היו בריינדל ואברהם יצחק קאזאק ב-27 אלול 1942

העתק מסמך זה נמסר לידי בני גבירצמן במוזיאון השואה בווינגטון, במסגרת ביקורו שם בחודש מרץ 2007. המקור כתוב ברוסית בכתב יד.

כתב אשמה נגד הפשיסטים בעיר קובל (הנאצים ועוזריהם)

תרגום: רחל בלינר (ילידת אודיסה-אוקראינה)

כתב אשמה #1

כתב אשמה זה חבר נכתב ע"י הועדה המורכבת מ-5 נציגי ארגונים שונים:
- מוועד המפלגה של העיר קובל- חבר לבשצ'נקו, יוסף קונסטנטינוביץ',
- ממועצת העירייה, חבר דובינצקי, פדור פדורוביץ',
- מתושבי העיר, בוגצ'ב, אלכסנדר ולדימירוביץ',
- מהצבא האדום, סרן סולב, וסילי גריגורביץ' ורב-סרן, קראולוב, איגנטי גריגורביץ'.

המסמך הזה נכתב בתאריך 22 ביוני 1944. הוא מתאר את פעולות הזוועה, האכזריות וההרס שנעשו ע"י הבריונים הפשיסטיים הן בקרב הצבא והן בקרב האזרחים, ע"י אלו שקראו לעצמם שלטון בעיר קובל, מחודש יוני 1941 עד חודש יולי 1944. היות רעות אלו ביצעו פשעים קשים ביותר בזמן שהם שלטו בעיר. הם רצחו ילדים, נשים וזקנים, הרסו בתי-חרושת, מבני ציבור, בתי חולים ובתי מגורים של תושבי קובל. הם עשו את זה בדם קר ובנוקמות שכל כך אופיינית להם ולהם בלבד. בראש החבורה הזו עמדו אלו שקראו לעצמם השלטון בעיר קובל:
ראש המשטרה בשם מונטק'ים (מנטי), ראש גסטאפו בשם קספר (קסנר), ראש העירייה בשם פירוגוב ואחד שהחליף אותו, בשם ליסניצקי אלכסנדר ואחרים. וכאן מתוארים מעשי זוועה, רצח, הרס ושווד שביצעה החבורה הזאת בתושבי העיר קובל.

1. מצב העיר לפני הכיבוש הזמני ע"י הנאצים.

לפני שנת 1941 בעיר התגוררו כ- 52000 תושבים, מהם כ- 20000 עובדים. היו שם 5000 מבני מגורים, רובם עשויים מלבנים, כלומר בנויים עץ ומרופדים בלבנים. משקים פרטיים החזיקו עד 4000 ראשי בקר וסוסים, גני פרי השתרעו על שטח של 150 הקטר, היו עשרות בתי חרושת, היו בתי ספר ומרכזי תרבות ובנוסף:
צומת רכבות שכלל 11 ענפי מסילה ששימשו להובלת מטענים ולרכבות נוסעים. תחנת כוח גלילית שסיפקה חשמל לכל בתי החרושת, תחנת רכבת, בתי מגורים, 7 בתי ספר ל- 350 תלמידים, אולם בית תרבות ל-350 מקומות. אולם תחנת רכבת יכול היה להכיל עד 2000 נוסעים וכלל גם מסעדה. מוסך לקטרים שפעל לתיקון ושיפוץ של בממוצע 12 קטרים ביום, מוסך לקרונות שהיה מסוגל לתקן ולשפץ בממוצע עד 40 קרונות ביום. בשנת 1941 נבנתה שכונת עובדים של 12 (גושי) בתים. בסך הכל פעלו לצורכי צומת הרכבות עד 15000 איש.
בקובל היו דואר ומברקה, בית חרושת לעיבוד עורות, בית חרושת לייצור רהיטים, שני בתי חרושת לייצור לבנים, בית חרושת לבירה ובית חרושת לשתייה קלה.

בסך-הכל כל בתי החרושת האלו ייצרו סחורות בהיקף שהגיע לסכום חודשי של 2000000 רובלים.
עוד היו בעיר: 4 טחנות גדולות שעבדו עד 164 טון חיטה ביום, ממגורה מכנית, 2 בתי חולים של 300 מיטות, קופת חולים לילדים, ספרייה ל- 25000 ספרים, בית קולנוע עם 1000 מקומות. 3 בתי ספר תיכון עמדו לרשות האוכלוסייה הדוברת שפות שונות: פולנית, אוקראינית ויידיש. עוד פעלו בעיר 11 בתי ספר יסודיים ובכל בית ספר למדו כ- 500 תלמידים. תושבי העיר נהנו מ- 20 חנויות שונות, ביניהן 3 חנויות מזון גדולות, 9 מסעדות. לצרכי דת עמדו כנסייה רוסית אורתודוקסית, כנסייה פולנית ובית כנסת.

2. מה נשאר בעיר לאחר גירוש הצבא הנאצי ע"י הצבא האדום:

פוצצו את כל צומת הרכבות כולל 11 ענפי המסילה, תחנת הכח, שני מוסכים, בית חולים, קופת חולים לילדים, כל בתי הספר, דואר ומברקה, בית תרבות, שני בתי קולנוע, ספרייה, ממגורה, מסעדות, כנסיות ושכונת העובדים. כל אלו לא ניתנים לשיקום, אפשר רק לבנות אותם מחדש. בית קולנוע אחד ובית ספר אחד עוד אפשר לשקם, אבל נדרשת השקעה גדולה. כל ההריסות ממוקשות ובאותה מידה גם רחובות ומדרכות. כתוצאה מכך התפוצצו 30 ילדים ונשים בתקופה מה-1 ליוני ועד 22 ליוני (1944).

האויב חיסל כמעט את כל גני הפרי וגני הירק בעיר, שדד את תושבי קובל, לקח מהם דברי ערך, נעליים, בגדים ובקר ממי שהיה לו. וכך קרה שהעיר קובל, אשר לפני המלחמה היתה כמו גן פורח, הפכה לשדה מוקשים ריק מאדם.

3. מה קרה לתושבי העיר?

כפי שנאמר, התגוררו בקובל לפני המלחמה 52,000 תושבים, נכון ליולי 39. עכשיו חזרו ונרשמו במועצת העירייה עד 4,000 איש. איפה יתר התושבים? הועדה קבעה ש 35,000 תושבים הומתו בירי והיתר נשלחו לעבודת כפייה לגרמניה. בנוסף לכך הומתו בירי עד 11000 חיילים שבויים מהצבא האדום. אנשי הוועדה מצאו 9 בורות מלאים בגוויות אזרחים ועוד 60 בורות עם גוויות חיילי הצבא האדום. אנשי הוועדה פתחו את הבורות כדי לבדוק את העובדות. בפתיחת הבורות מס' 1-2-3 הנמצאים במכתש חול צפון- מזרחית לקובל (ככובה), מצאו אנשי הוועדה גוויות נשים, זקנים, וילדים שטרם נרקבו.

אנשי הוועדה: אנו הערכנו שבור מס' 1 (מידותיו 40X10X4 מטר) מכיל לא פחות מ 9,000 גוויות נשים וילדים, כולם ערומים. נראים לעין חורים מכדורי ירי שחדרו דרך עורפם ויצאו דרך הפה או מצדי האף. אנו צפינו במראות שוברי לב. ראינו אישה בוגרת המחבבת ילד קטן וגם הוא מקיף בידי הקטנות שלו את צווארה. היתה הבעת חרדה על פניה. אפילו ניתן היה להבחין במטפחות של בחורות. הכל נשמר טוב בגלל מצב האדמה החולית והיבשה ובשל עומק הבורות.

בבור מס' 3 (מידותיו: 35X3.5X4 מטר), כמו בבור מס' 1, נמצאו גוויות נשים וילדים בלבד. גם הן נשמרו טוב, וזה איפשר להסביר את נסיבות מותם של אנשים אלו. ישנם כאלו שלא נמצאו בהם סימנים של כדורי ירי. כנראה נכונות עדויות האנשים שהעידו שחלק מהקורבנות הומתו באמצעות מכות חשמל.

לבורות מס' 2 ו-4 היו אותן המידות כשל בור מס' 1, אלא שכמות הגוויות בו גדולה מאוד, והוא סתום עד הפתח. בפתח הבור ראינו ראשים וידיים נפרדים במצב של ריקבון מתקדם, כך שכמות הגוויות בבור זה נקבעה בערך. נעזרנו, בין היתר, גם בעדויות של עדי ראייה שספרו על צעקות של ירואים. למסמך זה מצורפות תמונות ועדויות בכתב (שאינן בידנו).

חוץ מבורות מס' 1,2,3,4 אנשי הוועדה מצאו בורות נוספים, והם באזור 250 מ' צפונה מהבסיס הצבאי. ישנם כאן 3 בורות. כל אחד בגודל 15X20 מ'. ע"פ עדי ראייה, כאן היו מעמידים אנשים לאורכו של הבור, אך צילי היריות לא נשמעו. יכול להיות שגם במקרה הזה השתמשו הפשיסטים בחשמל. בסך הכל בבורות אלו נקבעה כמות גויות כ- 10000. לא רחוק מהבורות האלה נמצאים גם קברים של חיילים שבויים. ישנם 60 קברים כאלה והמידות שלהם מ- 4X3 מטר. לפי הערכתם של עדי ראייה נרצחו קרוב ל 11000 חיילים שבויים, (עדויות בכתב של התושבים מצורפות).

בנוסף לכך הפשיסטים רצחו אנשים נוספים לפני שעזבו את העיר. הם רצחו אותם בקבוצות של 100-150 איש באזור בית העלמין הקתולי, ושם קבורות יותר מ 2000 גוויות.

בקובל חוסלה האינטליגנציה כולה, או כמעט כולה (הכוונה מן הסתם ליהודים). הוועדה קבעה שנרצחו בירי החברים הבאים: שץ, ורבה, אפשטיין, המהנדסים כץ, יברונסקי, האגרונום ברוך ועוד.

אנשי גסטאפו ומשטרה השתמשו בשיטה הבאה: הם נכנסו לבתים של תושבים במפתיע, ציוו עליהם לאסוף דברי ערך ולצאת לדרך. למעשה, הם לקחו אותם למוות בבור חול או מקום אחר. כך נרצחה משפחת מטסוב, זקנה בת 80, זקן בן 70, בנם בן 35 וכלתם סוניה בת 33 יחד עם בנם הקטן בבה שמלאו לו רק 10 שנים. אפשר היה להזכיר עוד שמות של עשרות ומאות משפחות שהושמדו, אך אנו נצמצם הרשימה לאלו שהוכנסו למסמך זה.

לצורך חפירת הבורות וסגירתם לאחר המעשה, בחרו הפאשיסטים בקבוצת גברים שהיו נידונים למוות גם הם והשתמשו בהם כקברנים. אחרי סיום עבודתם הנוראית, נרצחו גם הם.

מספרת גברת פרוסיה אלקסיוב מחווה (שם החווה לא ברור) שליד קובל:

"יום אחד כשעמדת ליד הבקתה שלי, ראיתי שני גברים הולכים בדרך כשהם לבושים חולצות עם כתמי דם. ביקשתי מאחי (עכשיו הוא בצבא האדום) להביא אותם אלינו, וכך הוא עשה. הוא הכניס אותם הביתה, ואז כבר הייתי בטוחה שבאמת זה דם על חולצותיהם. אני לא הכרתי את הגברים, אבל אחי אמר לי שאחד מהם מוכר לו, היות והבחור לפני המלחמה עבד כצבע בקובל. וכך הם ישבו אצלנו ואכלו והצבע סיפר לנו סיפור מצמרר: "אנחנו" הוא סיפר, "היינו קברנים במכתש החול (בורות 1,2,3,4) ולשם היו מובלים תושבי קובל בקרונות ובמכוניות. הכריחו אותם להתפשט, אספו את דברי הערך שלהם ואחר כך ירו בהם. כמו עיני ראיתי איך ירו למוות במשפחתי כולה, באשתי ובשני ילדי הקטנים. הם בכו וצעקו "אבא, אבא'לה, לא עשינו שום דבר רע, למה הורגים אותנו?"

אני לא יכולתי לומר מילה, אבל ידעתי שגורלם יהיה כגורלי. וזה מה שקרה: אחרי שהפאשיסטים הרגו את הקבוצה האחרונה, ואנו 40 קברנים מילאנו את הבור באדמה, שמענו שהפאשיסטים מדברים ביניהם. אני מבין את השפה שלהם. הם דיברו על התוכניות שלהם לגבינו. עוד לא הספקנו להחליף מילה כשמענו פקודה "להתפשט". פשטנו את הבגדים ונעמדנו לאורך הבור. כשמענו ירי נפלנו לתוך הבור. מבפנים שמענו איך אחד מהמרצחים ציווה לשני לבדוק האם מישוהו נשאר בחיים ולחסל אותו. אבל הם (הרוצחים) כולם כבר היו שיכורים וזה שקיבל פקודה אמר: "אין צורך הם כבר התפגרו".

כאשר הם עזבו התחיל להחשיך. אני הרגשתי את עצמי ללא פגע והתחלתי לזחול מתחת לגוויות. ראיתי שעוד אחד זוחל וכך אנחנו נשארו בחיים והגענו אליכם.

(העדה, גברת פרוסיה, ממשכה): "האח שלי המליץ להם להימלט לפרטיזנים. הם הלכו לכיוון חוות ורבווסקה ומה קרה להם לאחר מכן אני לא יודעת".

הוועדה מצרפת לכתב אשמה זה את התמונות של הריסות מבנים והכנסייה הפולנית וגם גוויות של קורבנות. חתומים חברי הוועדה:

- א. רב-סרן /קאראצ'ב/
- ב. סרן /גולויקיאן/
- ג. מזכיר וועד מפלגתי עירוני /לבצנקו/
- ד. יו"ר מועצה עירונית /דובינצקי/
- ה. נציג אזורי עירוני /בובאצ'וב/

המועצה העירונית מאשרת מסמך זה.

כתב אשמה #2

כתב אשמה מס' 2 חוזר ומסכם את הכתוב בכתב אשמה מס' 1 ומוסיף לכתב אשמה מס' 1 שמות הידועים כאזרחים שנרצחו ע"י הנאצים.

מהרחוב ע"ש גורקי

אפלבאום מוריק-לייזר
שניידר וובק-אברהם
מנדלבאום שויליק
מוריק פן
פוגץ יענקל
פוגץ יוסף
פוגץ ברקוובקי ברקו

רחוב גורקה

פוגץ לייבה, חניה, אלה, שורה, חיים,
שמעון, הרשקו, חניה, פרידה
ז'ינדר מורדקו
סיגל דוד, יענקל, מיסקה, שורה,
הרשקו, אלבה, צלוטיה

רחוב אוכורוניה

קדיץ מוטל
גונצ'ר מרקו
פלדמן
שויב
ברדיאך
מסקוף
אטלס
גיבנט

רחוב ע"ש פאפאנין

לינדברג
ברדיאך מוספור
אופסי אהרון

רחוב קרוטקה

סביפיוך
גופיק
ברנשטיין
גולדברג
טננבאום

רחוב וולדמירסקיה

שוורץ

מרחוב ברסטקאיה (בריסקה)

גופיק ז'יליק
משפ' שוורץ (6 אנשים)
משפ' מלמד (5 אנשים)
משפ' מלמד-בוריאק (7 אנשים)
משפ' באליי שלמה (7 אנשים)
משפ' דונץ מוטל (6 אנשים)
באכובר מוטל, חיים, ריילה, דורציה
משפ' גוטמן (5 אנשים)
משפ' מיאטוס (5 אנשים)
משפחת טויביץ' (8 אנשים)
משפ' ז'נקב (9 אנשים)
משפ' מלניצר ג. (5 אנשים)
באכובר שמיליק, אברום, יוסף.
משפ' מלניצר שנו (8 אנשים)
משפ' הינוך מושקו (6 אנשים)
משפ' גידר שלמקו (3 אנשים) משפ' גויטא חיים (6 אנשים)
משפ' גאפפוס (5 אנשים)
משפ' ארליך חיים (4 אנשים)
משפ' ארליך שלמק (5 אנשים)
משפ' סגף גרשקו (7 אנשים)
משפ' קרוינר שלמה (4 אנשים)

רחוב ע"ש לנין (לשעבר ורשבסקה-לוצקה)

ארליך
אוסיצ'ר
קרטופל יענקל, יוסף
וויסבט
קוטלר
רויזן
רובינשטיין
משפ' קדיץ פרוים (8 אנשים)
משפ' גרודנר (6 אנשים)
משפ' גלון מושקו (8 אנשים)
רחוב לנין (המשך)
משפ' גרינבלט בולקו (8 אנשים)

גולדשמיט
פישר מושקו

משפ' זיסקינד (8 אנשים)
משפ' ליברמן (6 אנשים)
משפ' צוקרמן (6 אנשים)
משפ' אפשטיין (4 אנשים)
משפ' פרדליס (4 אנשים)
משפ' בורק (6 אנשים)
משפ' פפטורייץ (6 אנשים)
משפ' מיטניק (4 אנשים)

רחוב מסצ'נסקיה

דונץ הרשקו

רחוב קומסומוולסקיה

משפ' אופיץ מושקו (4 אנשים)
משפ' לשפר (3 אנשים)
משפ' שיינטופ שרול (3 אנשים)

רחוב שבצ'נקו (יורדיקה)

משפ' ארליך (2 אנשים)
משפ' בירנבאום (5 אנשים)
משפ' רויט (3 אנשים)
משפ' ברודר יענקל (5 אנשים)
משפ' בלוסוקנסקי (3 אנשים)

(הערה: שמות רוב הרחובות הוחלפו עם השלטון הרוסי 1939-41 ואילך)

חתימות:

לבצ'נקו (-)

סומצ'ינסקי (-)

מילש (-)

מלשבסקי (-)

מאשרת המועצה העירונית של העיר קובל

(חתימות והותמת)

י"ר (-)

מזכיר (-)

חקירה מס' 1:

מרץ 4, 1945, עיר: קובל
סגן קטגור של העיר קובל: בורודבנקו
עד ראיה: סוצ'ינסקי, סרגי סידורוביץ,
שנת לידה 1908, לאום- אוקראיני, יליד קובל, השכלה תיכונית,
מקצוע- מורה, רווק.

עדות:

ידוע לי שבשנת 1943 נרצחו כ- 18000 יהודים מגטו 1 וגטו 2 והרכוש שלהם נשדד ונשלח לגרמניה. בקשר לחיילי הצבא האדום השבויים ידוע לי שהיה מחנה ריכוז צפונית-מערבית לקובל ובו כ- 20000 חיילים, מהם מתו מרעב כ- 8000 איש וכ- 12000 נרצחו. עוד אני יודע שליד מקום מגורי היה בית ובו רוכזו האנשים הצעירים לצורך עבודת כפייה בגרמניה.

חקירה מס' 2:

מרץ 4, 1945, עיר: קובל
סגן קטגור: בורדבנקו.
עד ראיה: אברמבצ'וק. שנת לידה: 1933
לאום: אוקראיני, יליד כפר קומרובו, נפת סידקין, תושב קובל, נשוי, איכר.

עדות:

ביתי נמצא לא רחוק מבית הקברות היהודי. ידוע לי שבשנת 1943 במשך 4 ימים רצופים, גרמנים היו מביאים יהודים לבית הקברות לצורך הפירת בורות. אני ראיתי את זה במו עיני. עוד ראיתי שב- 4 ימים אלו הגרמנים היו

מביאים את היהודים לבורות המוכנים. אני לא יודע מה עשו בהם, את זה לא ראיתי, אבל אני בטוח שלא החזירו אותם. מדובר על 5 משאיות, בכל משאית 20 איש. בסה"כ 100 איש. עוד ידוע לי שלבית הקברות על יד בכוב (בכובה) נשלחו כ-10,000 יהודים.

חקירה מס' 3:

מרץ 4, עיר: קובל
קטגור: בניץ'.
עד ראיה: מלינובסקי, שנת לידה: 1904, תושב קובל, נשוי, פועל.

עדות:

בזמן הכיבוש הנאצי אני לא עזבתי את קובל. ידוע לי שלפני המלחמה היו בעיר כ-50,000 תושבים. בתחילת שנת 1944, לפי רישומים רשמיים של השלטון הנאצי בעיר, כ-12,000 איש נלקחו בכפיה מקובל עם מזוודות יד בלבד. הרכוש שלהם נשדד ונלקח לגרמניה. בחודש יולי 1942 התחילו להסיל את היהודים בנסיבות הבאות: את יהודי קובל הכניסו לשני גטאות כ-9000 איש בכל גטו. בחודשים יולי ויולי, יהודים מגטו אחד שבעיר העתיקה, ברחוב ולדימירסקייה, נלקחו ונרצחו במחצבת חול על יד כפר בכוב. וכך גם עשו ליהודים מהגטו השני, אבל רצחו אותם בבית הקברות שברחוב ולדימירסקייה. נרצחו גם כ-11000 חיילים שבויים ממחנה מס' 301. אני גר לא הרחק מבית הקברות הקתולי הישן ויכולתי לראות איך מביאים אנשים חפים מפשע ואסירי בית הסוהר. לאותו בית הקברות היו מביאים גם גוויות ואותן קברו שם. בסה"כ נקברו שם יותר מ-2000 גברים נשים וילדים. אשמים במעשי רצח בקובל: קומיסר קסנר, ראש המשטרה מנטאיל (מאנטיי), ראש הז'נדרמריה רפפ (ראפ), בעל חברת הבניה "שילר" ונאצי אחד בשם מילר. מנטיאל, שם כינויו היה מנטל, הרג במו ידיו עשרות אנשים שפגש ברחוב. כך הוא הרג את אנטולי ג'רנובסקי, את הכומר יליוק (איליוק) ואחרים (ששמותיהם לא ידועים לי).

חקירה מס' 4:

מרץ 4, 1945 עיר: קובל
קטגור: בגון. עד ראיה: אולקסוק, ארטם אוליאנוביץ'.
שנת: 1893
העד מאשר את העדות הקודמת.

חקירה מס' 5:

מרץ 24, 1945, קובל.
עד ראיה: יבסוק פטר דמיטריביץ',
שנת לידה: 1899,
לאום: אוקריני, יליד קובל, איכר.
השכלה: 3 שנות לימודים בבי"ס.

עדות:

בשנת 1941 במשך חודשיים וחצי הייתי מוביל גוויות של נרצחים ממחנה (שבויים) מס' 301 לבית הקברות שעל יד המחנה הצבאי. בשנת 1943 ראיתי איך ברחוב ברסטקיה (ברסקה) הוציאו מהקרונות כ-150 איש והובילו אותם לכיוון בית הקברות. לא ראיתי מה עשו בהם, אך למחרת הובלתי את בגדיהם לחיטוי. לצורך הובלת הגוויות השתמשו בעגלות, על כל עגלה הניחו 8 גוויות וכך הובילו כ-150-200 גוויות במוצע ביום.

חקירה מס' 6:

ינואר 25, 1945
קטגור: בגון.

עד ראיה: מלינובסקיה מרינה רומנובנה,
שנת לידה: 1909, אוקראינית, תושבת קובל,
כתובת: רח' גורקי מס' 7.

עדות:

בזמן המלחמה גרתי בקובל כל הזמן. ראיתי איך באותו יום בו הגרמנים כבשו את קובל ונכנסו אליה, קצין גרמני ירה והרג את אחד מתושבי קובל. הוא ירה בו באקדחו. בסוף 1942 כל יהודי קובל הוכנסו לשני גטאות לפי פקודה של השלטון הנאצי בעיר. גטו אחד היה ממוקם ברח' גובה קולסובה (קוליובה) ובו ריכזו את האנשים שהיו מסוגלים לעבוד ושלחו אותם לכל מיני עבודות. גטו שני היה ממוקם במרכז העיר (העתיקה) על יד השוק העירוני, ובו החזיקו את האנשים שלא היו מסוגלים לעבוד. בחודש יוני שנת 1942, את התאריך המדויק אינני זוכרת, אבל כמו עיני ראיתי איך בשעת 4 לפנות בוקר התחילו לירות ביהודים מגטו שברחוב (שם הרחוב לא ברור). ירו בהם מכל הכיוונים ממקלעים ואחר כך שמו את הגויות על משאיות והובילו אותם לבית קברות יהודי שברחוב ולדמיירסקייה. במשך חודש אוגוסט העבירו את כל היהודים מגטו אחד לגטו שניים שעל יד השוק (בעיר העתיקה). בסיומה של ההעברה התחילו לחסל את היהודים של הגטו השני. ידוע לי ש-16,000 יהודים שהיו בקובל לפני המלחמה כמעט כולם נרצחו. לראש המשטרה בקובל מאנטל היתה יד חופשית להריגת אנשים. הוא יכול היה לירות באנשים על פי רצונו.

חקירה מס' 7 :

ינואר 25, שנת 1945

קטגור: בורודברו.

עד ראיה: גבירצמן שרה חמובנה, (ראה עדות נוספת של שרה ברנשטיין-גבירצמן בחוברת זו)
שנת לידה 1921. יהודיה,
ילידת כפר (שם לא ברור), מחוז לובלינסקי, נפת זמוטסקי.

עדות:

בשנת 1941 הגעתי לקובל מהעיר לבוב. ב-3 לחודש ספטמבר הגרמנים ארגנו מצוד אחר יהודי קובל. זה היה כבר בפעם השלישית. הם לכדו כ-1000 איש (גברים, נשים וילדים). אני לא יודעת לאן לקחו אותם. בחודש אוקטובר יצאה פקודה ולפיה כל הגברים נדרשו להסיר את כובעיהם בפני הגרמנים שפגשו ברחוב. ואחד שהעז לא לעשות זאת קיבל מכות רצח עד זנב-דם. גרמנים צעירים מהיטלר-יונג עקבו אחרי זה (ביצוע ההוראה). בסוף אוקטובר הביאו לקובל 11000 חיילים שבויים מהצבא האדום, שמו אותם במחנה ריכוז שברחוב ברסקייה (רח' בריסקה), גידרו את המחנה ואסרו על אנשים להתקרב אליו. את השבויים שלחו לעבודות פיזיות קשות ביותר. הרבה מהם מתו מקור, רעב ודיזנטריה. אלו שניצלו אך לא יכלו לעמוד על רגליהם ולעבוד פשוט הומתו בקת הרובה. הגרוע מכולם היה מפקח אחד בשם ברט. לאנשי קובל אסור היה לעזור לשבויים בצורה כלשהי. נערה אחת נתנה לחייל גוש לחם ושומר אחד ראה זאת והרג את הנערה במקום. כמות השבויים קטנה מיום ליום. בחודש דצמבר במחנה החלה מגיפת טיפוס וממנה מתו אנשים רבים.

באביב 1942 חיסלו את אלו שנשארו בחיים. כך ירד מהמפה מחנה (שבויים) מס' 301. ב-13 למאי הקימו הגרמנים ליהודי קובל שני גטאות, ראשון ("חולות")- ברחובות גובה קולסובה (קוליובה), ז'רומסקי וחלקם מרחובות: פרץ (פרצה), ליסטופדובה, פילסודסקי (רחוב לא מזהה), וונקביץ' (כנראה סנקביצה). גטו שני הקימו בעיר העתיקה ברחובות: ברסצקיה (בריסקה), ולדמיירסקיה, קורוטקיה (קרוטקה), ועוד כמה רחובות קטנים. בגטו הראשון הכניסו את האנשים שיכלו לעבוד, ובגטו השני את אלו שלא היו מסוגלים לעבוד. למקום העבודה היו מגיעים בקבוצות ועל כל קבוצה שמר "טרופן-פיהרר".

את גטו מס' 1 גידרו בגדר עשויה מקרשים בגובה 1.8 מטר מחודדים בקצה העליון. מעל הקרשים שמו עוד שתי שורות של תיל דוקרני. אם מישהו יצא מהגטו ללא ליווי, גרמנים הרגו אותו בו-במקום. כך נרצחה גברת ארמרניק יחד עם הבת שלה.

המצב הזה נמשך עד ל-2 ליולי. ב-2 ליולי יצא מסמך שהכריז על צמצום בכח-אדם. התחילו להעביר את הילדים של גטו 1 (גטו "חולות") אל גטו 2 (הגטו בעיר העתיקה), אל הזקנים. גם אותי שחררו מעבודה, ואני יחד עם המשפחה שלי הינו חייבים לעבור לגטו 2.

כל עוד אחיה לא אשכח את אותו הערב. 1500 אנשים עם החפצים שלהם גורשו מהגטו ה-1 במשך ערב אחד. כולנו היינו בטוחים שהמוות שלנו לא רחוק. גרמנים עמדו ברחובות, צחקו והתלוצצו. קרוב לשעה 11 בערב בגטו ה-2 כבר היו כ-9000 אנשים, כולם עייפים עד מוות, סחוסים, נפלנו לשינה עם הבגדים. בשעה 2 בלילה שמענו צלילי מנועים של משאיות. אני קפצתי החוצה וראיתי את אנשי המשטרה בכל מקום: ברחוב לנין (וורשבסקה) - שרשרת של משטרה אוקראינית, בצד של הנהר ומסביב לגטו- אנשי גסטאפו (הכוונה כנראה לאנשי S.S.) וז'נדרמריה, גם בפנים הגטו היו

הרבה אנשי גסטאפו, שהוציאו את האנשים מהבתים שלהם והעמידו אותם ברחוב. אסור היה לקחת שום דבר עמנו, רק קצת אוכל. אני שמעתי שמוליכים אותנו ישר למוות ולא לקחתי כלום. התחלתי לצלוח את הנהר בשחייה ועמי עוד שני אנשים. ירו בנו והרגו את אותם שני אנשים ואני חזרתי. ב-2 ליוני הגרמנים התחילו לחסל את הגטו השני, והפעולה הזאת נמשכה שלושה ימים. בשלושת הימים האלו נרצחו 9000 אנשים, והגוויית שלהם קבורות בבכוב. אנשים שנשארו בחיים לאחר הפעולה הראשונה מצאו את עצמם בתנאים קשים מאוד. אסור היה להביא אוכל לגטו (שלא חוסל) וגם כסף. לגברים גילחו את ראשם ואסרו עליהם לחבוש כובע במטרה שיסבלו ממכת שמש. בערבים ארגנו מצוד, יצרו פאניקה מלאכותית. אנשים שלא הבינו מה שקורה היו קופצים מהמיטות ישר לרחוב, ושם ירו בהם. כך היה עד ל-15 לאוגוסט 1942.

ידוע לי גם שהגרמנים תפסו 150 צוענים, גברים, נשים וילדים, אותם החזיקו במשך שלושה ימים ואחר כך רצחו אותם. היה עוד מחנה ברחוב לימונובסקי (לא ידוע), שם החזיקו כ-1000 אנשים שלא היו מסוגלים לעבוד, החזיקו אותם ללא אוכל ולבסוף רצחו אותם. ידועים במעשי זוועה הם (הנאצים) קסנר, "מנטל" (מאנטי), מילר ורפפ (ראפ).

חקירה מספר 8:

ינואר 23, 1945

סגן קטגור: בורודבקי
עד ראיה: שר בן ציון מוסיביץ,
שנת לידה 1891,
יליד קובל, יהודי, רווק,
מקצוע- פועל.

עדות:

משנת 1941 הגרמנים התחילו לרצוח את האנשים בקבוצות. בתואנה ששולחים אותם לעבודה אספו קבוצות של 100-200 אנשים, הוציאו אותם מחוץ לעיר ורצחו. בהתחלה אספו רק גברים ואחר כך גם נשים. המקרה הזה חזר על עצמו שלוש פעמים. גביצקומיסר היה אז (שם לא ברור). הוא דרש מהאנשים כסף ודברי ערך. בפעם הראשונה דרש מליון וחצי קרבובנצים (מטבע מקומי) ואת כל הכסף הגרמני למי שהיה. אחר כך דרש זהב, תכשיטים ומעילי פרווה. אחריו בא קסנר והוא הקים גטו בשנת 1942. באותה שנה בשלטון המקומי היו גם מנטאיל, רפפ ומילר ובהנהלתם נעשה הרג המוני של יהודים. בגטו היו כ-17000 אנשים לפי רישום רשמי. אותם הובילו במשאיות וקרונות למחצבת חול על יד כפר בכוב ולבית הקברות שברחוב ולדמירסקיה. בבית הקברות נקברו בבורות (כמות הבורות הגיעה ל-20) כ-6500 אנשים. ניצלו ממות רק מעטים. אני זוכר כמה שמות של ניצולים והם: לברוב (לברטוב) בבה, קלימצ'וק אברהם עם אחיו ואחותו, בת של ברונושטיין אברהם, סטוק רוזה, מלמד בוריס, פיינשטיין ואחרים, ואני בתוכם. אותי הביאו במשאית לבית קברות שברחוב ולדמירסקיה. דרשו להתפשט עד לעירום והעמידו אותי על יד הבור. הבור היה כבר כמעט מלא עד סופו בגוויות ובאנשים שעדיין היו בחיים. אני שמעתי ירי ממקלע כבד, איבדתי את ההכרה ונפלתי לבור. עברו 12 שעות בערך ואני התאוששתי. כבר היה לילה, הבנתי שלא נפגעת וזחלתי החוצה מהבור וכך ניצלתי. המזל לא שיחק לחברים שלי ושם בבור הנוראי הזה נשארו גוזניק אברהם, קרופיבניצר שרול, שניידר חיים, פולק יעקב, רוזנשטיין ואחרים.

עדות של גברת אפונסקיה:

ביוני 1941 אני ובעלי קיבלנו חופשה בת חודשיים, שנינו מורים, ונסענו לאוקראינה לבקר אצל חמותי. היה לה בית וגן ביישוב בשם רודקובו, שנמצא 20 ק"מ מהעיר בורושילובגרד. המלחמה תפסה אותנו ברודקובו. בעלי התגייס לצבא האדום ואני נשארת עם חמותי בבית שלה.

רציתי לחזור למוסקווה, לדירת, אבל לא קיבלתי אישור כניסה. חוץ מזה, את הגרמנים עצרו על יד עיירה דבלצבו הנמצאת 60 ק"מ מרודקובו ובמשך שנה שלמה קו החזית עבר שם. אנחנו קיווינו שאת הגרמנים יגרשו מהר. אבל לא כך היה. בחודש יולי 1942 כל האזור שלנו, כולל בורושילובגרד, נכנס לכיתור. השתוללה פאניקה, אנשים רצו לעזוב את האזור, אבל רק חלק קטן הצליח להימלט לעורף. בסוף חודש מאי נולדה לי בת, וכך קרה שאני עם תינוקת וחמתי לא הצלחנו להצטרף לאלו שעזבו.

ביוני 1942 התחילה התקפה גרמנית ועל הישוב שלנו ירו בתותחים, וגם הפציצו אותנו מהאוויר כמה פעמים ביום. כאשר השתרר שקט והאנשים החלו לצאת מהמרתפים, הסתבר שהישוב שלנו כבר בידיים של הבעלים החדשים- הגרמנים. במהלך ההתקפה נהרגו ונפצעו הרבה אנשים ובתוכם ילדים.

הגרמנים לא סיפקו לאוכלוסייה כל עזרה רפואית ורבים מתו מפצעייהם. כך למשל, קליע של פגז נכנס למרתף, בו הסתתרו כמה משפחות. אשה זקנה אחת איבדה את הרגל שלה, אשה צעירה וילדה קטנה נפצעו קשה. הזקנה מתה למחרת היום מאיבוד דם.

השוד של הגרמנים לא ידע גבולות, ברחובות התעופפו נוצות באוויר. חיילים גרמנים הסתובבו ברחובות וירו בעופות, ברווזים, אווזים. אפרוחים קטנים הם הרגו במכות מקל. לנו היו שני תרנגולות, אחת מהן הטילה ביצים ולשנייה היו אפרוחים. שתיהן נעלמו ביום הראשון. נשארו אפרוחים וכאשר גדלו קצת הם נאכלו על ידי הגרמנים. היו לנו בוסתן וגן ירקות מניב. החיילים הכניסו לשם את הסוסים שלהם שאכלו את כל הפירות והירקות. כעבור ימים ספורים לא נשאר לנו דבר.

החיילים גם נכנסו לבתים ולקחו הכל כפי רצונם, כולל מזון. אנשים השתדלו להחביא דברי ערך ומזון, אבל החיילים תמיד מצאו את הכל. פעם אשה אחת החביאה רבע צנצנת של חמאה בחבית עם מלפפונים כבושים. חיילים חיפשו במרתף, מצאו את החבית ובה את החמאה.

למחרת הכריחו את כל התושבים לצאת לרחובות. התהליך היה כזה: חיילים גירשו את האנשים מהבתים לרחובות, אפילו בחורף, עם הילדים, בלי לתת להם להתלבש כמו שצריך, ושם החזיקו אותנו שעות ארוכות. בינתיים הם שדדו בתים. בקיצור, כל הרכוש והחיים של התושבים היו בידיים של החיילים.

הם שדדו רכוש של קולחוזים בלי לספק מזון לאוכלוסייה. כדי להתקיים כל התושבים יצאו לשדות ללקט שיבולים, אחר כך דשו אותם בידיים וטחנו במטחנות יד קטנות. גם פה לא נתנו מנוחה לאנשים. אחרי שאספו את השיבולים הגרמנים ארגנו מצוד והכריחו מהתושבים להיפרד מחצי הכמות.

חלק ניכר של תושבי העיירה נלקח לעבודת כפייה לגרמניה, אחרים נאלצו לעבוד עבור הגרמנים שבמקום. אבל עוד יותר גרוע נעשה כאשר התחילה נסיגת הגרמנים. אנחנו ראינו אותם בנסיגתם ושמחנו שעוד מעט ייכנסו החיילים שלנו. אבל הגרמנים הזהירו אותנו שלא נשמח לפני הזמן, הם לא ישאירו עדים לנסיגה.

בחודש פברואר הצבא האדום נכנס לעיר בורושילובגרד, והחזית הוקמה בעיירה רוקובו האומללה שלנו. הפעם הפצצות והתותחים היו של הצבא האדום. היינו מוכנים לסכול הכל ולחכות לכניסת הצבא האדום לעיירה עצמה. אבל יום אחד בפברואר הגיע אלינו חייל גרמני וצווה עלינו לצאת מיד לדרך.

אני קשרתי על גבי שק עם מזון ומעט בגדים לילדה שלי. לקחתי את הילדה על הידיים ויחד עם חמותי יצאנו לדרך עם עוד אנשים עמנו. בליווי חיילים גרמניים ותחת הפגזת התותחים של הצבא האדום הובילו אותנו לעורף הגרמני. למזלנו הגיע האביב מוקדם באותה שנה וסבלנו פחות מהקור.

יותר לא היה לנו בית משלנו ובשום מקום לא רצו לקבל אותנו מכיוון שהלכנו לעורף הגרמני. כאשר הבנו את המצב החלטנו לנסוע למקום בו היו לנו מכרים או קרובים ולהשתדל להישאר שם. לעיר בשם סטלינו לא נתנו לנו להיכנס, בעיר דנפרופטרובסק לא מצאנו קרובים. ואז נסענו לקובל, שם התגורר אחיה של חמותי כבר 20 שנה.

הגענו לקובל בשלום ומייד ברחנו מקבוצת רוסים שהמשיכו לכיוון גרמניה. מצאנו את אחיה של חמותי והתחננו לפניו שיסדר לנו משהו בקובל, רק שלא יגרשו אותנו לגרמניה. הוא באמת עשה הכל כדי לעזור לנו ובינתיים נשארנו בקובל. ובכן, קובל. בקובל אני ראיתי הרבה זוועות.

כבר ביום הראשון שהגענו איבדתי את השיניים הקדמיות שלי. כך זה קרה, בקובל נשארנו ארבעתנו: אני, התינוקת שלי, בת 8 חודשים, חמותי ועוד נערה אחת, ששמה ולה, בת 18. הלכנו ברחוב הראשי, ולה ואני סחבנו דברים כבדים וחמותי נשאה בידיה את התינוקת.

חמותי הלכה על המדרכה ואני על הכביש. עבר לידנו איש פולני אחד שנסע בעגלה והציע לנו לשים את הדברים שלנו על העגלה, הוא רצה לעזור. כך עשינו וולה אפילו התיישבה על העגלה. אני הלכתי על הכביש ליד העגלה. לפתע שמענו שמישהו מתקרב אלינו באופנוע מכיוון תחנת הרכבת. זה היה ז'נדרם גרמני במדים הכחולים שלו. אני נבהלתי והתחלתי לרוץ כדי לפנות לו את הדרך. הגרמני השיג אותנו מהר מאוד, לרגע אחד העיניים שלנו נפגשו. לא אשכח כל חיי את מבטו, המוות בהתגלמותו הסתכל אלי מתוך עיניו. הוא הניף את ידו והכה בי ישר בפנים, בשיניים. נפלתי על העגלה, כולי מלאה בדם והז'נדרם המשיך בדרכו. המון פולני סובב אותנו וכולם אמרו לי:

"פני, היא בת-מזל!"

פני חייבת ללכת לכנסייה ולהודות לאל שלא הרגו אותה היום הוא כבר הרג חמישה אנשים ברחוב וורשבסקיה."

אני שאלתי: "אבל למה הוא מכה בי סתם ככה?"

"הוא חשב שאת לא רצית לתת לו מקום לעבור"

"מי הוא?" שאלתי,

"זה מנטל, איך זה שאת לא מכירה את מנטל?"

"אני רק עכשיו הגעתי"

"אז פני לא יודעת מה עושה מנטל, אבל מהר מאוד היא תדע. הוא ראש המשטרה בקובל."

יותר מאוחר אני הכרתי היטב את מנטל, קובל כולה זוכרת את מנטל עד היום. מנטל נסע באופנוע שלו ברחובות קובל וירה באנשים סתם, לפי רצונו. אז הבנתי, שבאמת יש לי גרעין של מזל, מזל לי ולבת שלי.

בבית הסוהר מנטל רצה כמו-ידי את העצורים. לילה אחד מנטל התפרץ לאחד הבתים ורצה שם את כל האנשים מכיוון שהוא חשב שביניהם היתה משפחה יהודית שהאנשים הסתירו אותה. כדורי המקלע שלו חדרו דרך הקיר לדירה סמוכה והרגו שם אשה בהיריון, מכל אנשי המשפחה נשאר רק ילד אחד בן חמש. מנטל הביא את הילד אלינו לבית היתומים והשאיר אותו אצלנו. אבל כעבור כמה ימים מנטל חזר וציווה מאחת המטפלות לקחת את הילד וללכת

אחריו לבית הסוהר. על יד בית הסוהר הוא עצר, לקח את הילד לידי וירה בו. הנערה המסכנה בכתה כמה ימים. ואיך הוא התעלל בשבויים במחנה הריכוז! כמעט כל לילה שרפו כפרים סביב קובל, ווהלין כולה בערה. ביערות סביב קובל פעלו פרטיזנים. מידי פעם הם חיבלו ברכבות ולאחר מכן הגרמנים שרפו כפרים יחד עם נשים וילדים בתוכם. הפרטיזנים חיפשו אחרי מנטל ופעם אחת נכנסו לעיר, לכל שלושת הדירות שלו, אבל המנוול עצמו לא היה בקובל באותו הלילה.

לא לבדו מנטל פעל בקובל. כמוהו היו ראש העיר גבס והקומיסר קסנר. מספרים שיום אחד ברח המתורגמן של קסנר, אז קסנר יחד עם האנשים שלו נכנסו למחנה הריכוז והרגו מאות אנשים, כמעט את כולם. אבל המחנה לא נשאר ריק לזמן רב, מאוד מהר התמלא שוב. גם הסגן של מנטל לא היה יותר טוב ממנו.

עכשיו הגיעו שמועות שהצבא האדום מתקרב והפרטיזנים עוזרים לצבא. הגרמנים הכריזו על פינוי מרצון של אזרחים לעורף הגרמני. היו כאלו שהסכימו, אבל הרוב נשאר. אני וחברי החלטנו להישאר בקובל ובשום פנים לא לזוז, אלא רק במקרה וכריחו אותנו.

שריפת הכפרים נמשכה והאנשים המעטים שניצלו הגיעו ברגל לעיר, שם הכניסו אותם למחנות ריכוז או לבית הסוהר לצורך חיסול. פעם העצורים ברחו. חיפשו אותם בכל המקומות וירו בבתים וברחובות יומם ולילה. בחודש פברואר 1944 הצבא האדום כיתר את קובל.

אנחנו שמחנו שהגרמנים לא הספיקו לגרש אותנו, קיווינו שעכשיו יכנס הצבא האדום ובשבילנו המלחמה תיגמר. שישה חודשים העיר היתה במצור, והמצב הזה היה הכי מפחיד מכל שקדם לו.

העיר היא קטנה, אין בה מקום להסתתר, במרכז נמצאים גרמנים, בפרברי העיר- הרוסים, הבתים בידיים של הגרמנים, אזרחים הושלכו ממש לרחובות לירי של התותחים. אי אפשר היה למצוא מקום מסתור. אפילו לחפור באדמה לא עזר. האדמה במקום היא בוצית, בעומק של מטר אחד כבר נמצאים מים.

בעיר נשארו כ- 15000 אנשים, כמעט כולם נשים וילדים. כמה פעמים התרחשו קרבות בהשתתפות מטוסים ותותחים. אנחנו הסתתרנו בכנסייה הפולנית, או בצריף שלידה. מ- 15000 נהרגו חצי. גוויות הונחו בערימות בתוך הכנסייה, לקבור אותן לא היה זמן וגם לא אפשרות. אפילו להביא פרוסת לחם היה כרוך בסכנת חיים. אנשים שסבלו מקור, פצעים ומחלות התחילו למות.

ב- 6 למאי אספו את שארית האנשים, אני ומשפחתי בתוכם, והובילו אותנו לתחנת הרכבת ומשם ברכבת משא ותחת אש תותחים רוסיים הובילו אותנו לעיר לובלין. בלובלין היו כמה מחנות ריכוז ושם הגרמנים ערכו מיון. קבוצה אחת- לגרמניה, השנייה- לעבודה במקום, בלובלין, והשלישית- למשרפות מאידנק. וועדה רפואית בדקה את כולנו.

כאן בלובלין נאלצנו להיפרד מהחברה שלנו ולה שמשלחה לגרמניה. אני נשארת בלובלין, במחנה, עם הילדה וחמותי. במחנה התחילו מגפות, אני חליתי בטיפוס, הילדה בחצבת. מתו כ- 500 ילדים במחנה. רופאים רוסיים הכניסו אותי ואת ילדתי לבית חולים פולני וכך הצילו את חיינו. הגרמנים נסוגו ושרפו את המחנה שלנו ביחד עם האנשים שבתוכו. שרפו גם את מאידנק ופוצצו את המשרפות, אבל נשארו היסודות של המשרפות וגם גוויות שרופות שמעידים על מה שקרה. שמעתי שמנטל הגיע ללובלין במטוס ואחר כך פעל במאידנק. אם ישנם כאלו שנשארו שם בחיים, הם יספרו עוד יותר.

פנחס פנטורין חורבן קובל (1941 – 1945)

מתוך ארכיון "יד ושם", תיק 03/538

תרגום מיידיש: בני גבירצמן

זכרונות

ב-7 ביולי 1944 שמעתי ברדיו את הידיעה שכה ציפיתי לה, כי קובל שוחררה על ידי הצבא האדום בשעות הבוקר של אותו יום.

לשמע הידיעה עברו לנגד עיניי כבסרט קולנוע, שלוש השנים האחרונות של הצרות. באותו יום שבו שוחררה קובל, נמצאתי במרכז אסיה, בבית חולים צבאי, בו אושפזתי לאחר שנפצעתי קשה ולאחר מכן הועברתי לבית הבראה.

ההודעה המשמחת על שיחרור קובל חישמלה אותי ומייד החלטתי לנסוע לעיר מולדתי. מבלי לאבד זמן, התקשרתי עם מוסדות השלטון המקומיים וכקצין מצטיין לשעבר נעטרתי לבקשתי ושילחו אותי מייד לקייב. שם מינו אותי מייד לתפקיד חשוב ואחראי בקובל.

הגעתי לקובל ברכבת צבאית, ב-22.7.44, והייתי יליד קובל היהודי הראשון שנכנס לעיר השרופה והמתה. שלוש שנים חלמתי והמתנתי לרגע הזה שבו אחזור הביתה. אבל מה ששם פגשתי קשה לתאר. עיר דוממת, מתה, ללא אנשים וכמעט ללא בתים, ללא מדרכות, חורבות. בכל רחבי העיר היה קשה להבחין בתוואי הרחובות של פעם. הכל היה מלא חפירות מגן וערימות עפר. כל העיר היתה ממוקשת ועל כל שעל ניצבו שלטים הנושאים את הכתובת "זהירות מוקשים!"

בכל המסלול שעברתי במלחמה, מקובל עד סטאלינגרד ובחזרה עד חארקוב, בה נפצעתי, ראיתי הרבה ערים הרוסות. אבל ההריסות של קובל לא היו מעטות בהרבה מאלו של סטאלינגרד.

קובל היתה מכותרת שלושה וחצי חודשים על ידי הצבא האדום, אבל הגרמנים הפכו את העיר למיבצר ונלחמו עד אחרון חייליהם.

העיר נראתה מתה לחלוטין. רק ארובות הבתים ההרוסים ניצבו כזקיפים השומרים על דממת המוות של עיר הנרצחים.

צעדי הראשונים היו אל ביתי הקודם ברחוב פבריצי'נה 4. כבדרך נס, נשאר הבית כמעט שלם, וכבר מרחוק ראיתי שהוא מאוכלס. בצער עמוק ובכאב לא פגשתי את אשתי ובני, שנרצחו בידי הפושעים הנאצים והאוקראינים. בבית התגוררה משפחה פולנית, שגרשתי אותה ממנו מייד.

לאחר מכן הלכתי אל בית העלמין שנמצא ברחוב לודמיר (וולדמירסקיה), כדי לעלות לקיברו של אבי ז"ל הבלתי נשכח. כאשר הגעתי לשם נתקלתי לא הרחק מהכניסה במספר איכרים שהזהירו אותי לא להיכנס, כי כל המקום ממוקש. אבל במלחמה הייתי מורגל לסכן את חיי כל רגע ומבלי לחשוב הרבה נכנסתי לשטח המקודש. המקום לא היה מגודר וללא שער. תוך כדי כניסה ראיתי מראה מעורר צמרמורת: שום מצבה לא נותרה שלמה. כל קבר חולל והמצבות נעלמו.

שעה ארוכה שוטטתי במקום הקדוש ובמחשבותי ניהלתי דו שיח עם המתים, שקבריהם הקדושים חוללו בצורה בלתי אנושית כל כך. שאלתי אותם מדוע שתקו ולא השמידו בכוחו של האל את המחללים. אבל מובן מאליו ששאלתי היתה רטורית. תוך זמן מה גיליתי כמה מצבות בחצרות האיכרים הסמוכות.

כך החלו חיי בעיר ההרוסה. מספר תושבי העיר אז לא עלה על 250, כולם נוצרים, שכמה מהם, בשמעם על הגיעי לעיר, עזבו אותה מייד, מחשש לנקמתם.

בפליאה גדולה ראיתי, כי בית הכנסת הגדול ברחוב לודמיר נותר שלם. כאשר נכנסתי לתוכו התגלתה לעיני תמונה מזעזעת: קירות בית הכנסת היו מכוסים בדברי פרידה בשפות שונות ובאמצעי כתיבה שונים. אחדים מהם אפילו בדם.

כמה מן הכתובות הסתיימו במילים: "אני כל כך צעיר, אני כל כך רוצה לחיות. אנחנו כבר שומעים את צעדי הרוצחים. ניקמו את דמי החף מפשע. אנחנו דורשים מכם נקמה. אל תשכחו. נקמה. נקמה!" זה היה רצונם של אלה שעמדו לפני המוות ושרק דקות מעטות נותרו להם לחיות.

במשך כמה ימים הלכתי אל בית הכנסת הגדול וקראתי את הכתובות, זעקת הכאב האחרונה של אבותינו-אמותינו, אחיותינו ואחינו, נשותינו וילדינו.

זמן מה לאחר מכן הגיע אליי עיתונאי רוסי, יהודי, וביקש ממני שאתרגם לו לרוסית את כתובות הפרידה. תוך כדי כך נכנסה לפתע לבית הכנסת אוקראינית לבושה בשמלת איכרות. לא הבנתי מה רוצה כאן נוצרייה, בין הקירות ספוגי הדם. כאשר נגשתי אליה שאלה אותי: "אינך מכיר אותי?" היתה זו סימה ריכשטול מקובל, שזה עתה חזרה מיחידת הפרטיזנים, אשתי הנוכחית. במשך שנתיים היא היתה ביחידת הפרטיזנים 12 קלמ (אולי הכוונה: פרטיזנים שהתמקמו במרחק 12 קילומטר מקובל). יומיים לאחר מכן, בדרך מקובל לכפר סטארע קאשאר (סטארה קושור), היא סיפרה לי את קורות ההשמדה של 17 אלף יהודי קובל.

*

הגרמנים כבשו את קובל בערב של ה-27 ביוני 1941 ואז החל הגיהנום של יקירינו ומקורבינו. על העיר התנפל ארבה אפל ששדד, גזל ורצח, וכמו ארבה השאיר מאחוריו שדות עירומים ורקובים. שוד, רצח, גזילה – אלה היו רכיבי המנטאליות של הגרמנים, האידיאל שלהם, ותמיד כך יהיו.

השלטונות הסובייטיים איפשרו לכל מי שרצה בכך להתפנות לעומק רוסיה. לצורך זה היקצו מספר בלתי מוגבל של קרונות מפוארים, שניצבו מוכנים לנסיעה בתחנת הרכבת עד לרגע האחרון. אנשים יכלו להציל את חייהם וגם את רכושם. אבל היהודים החליטו כי מוטב להישאר תחת הכיבוש הגרמני ורק מעטים ניצלו את הסיוע שלמעשה הציל אותם. (בשולי הקטע הזה כתב מישהו בכתב יד: מוגזם).

מייד עם כניסתם לקובל הוכיחו הרוצחים הנאצים את יכולתם. הם השתלטו מייד על המגורים היהודיים הטובים ביותר, השליכו את דייריהם לרחוב ולא הירשו להם לקחת אפילו את החפצים הנחוצים ביותר. כבר ביום השני לכיבוש, הופיעו על הקירות צוים של המפקד הגרמני ושל הגסטאפו, למסור לידיהם מייד את כל מקלטי הרדיו, התכשיטים, הזהב והכסף. יהודים ניצבו בתור ימים תמימים עד שעשו להם את הטובה ולקחו מהם את רכושם.

הצווים הופיעו בזה אחר זה ולמי שהפר אותם היה צפוי עונש מוות. צווים אלה היו שוד רשמי. באופן בלתי רשמי שדדו הרוצחים כמה ומה שרצו. על ההתנגדות הפעוטה ביותר או מפני שכך סתם עלה על דעתם, הם רצחו מדי יום עשרות יהודים, נשים וילדים. היהודים הועמדו מחוץ לחוק וגורלם היה תלוי ברצונם של נציבי המחוז קאסנר או מפקד הז'אנדרמריה מאנטיי.

מייד החלו יהודים להיקרא לעבודות כפייה. העבודות התנהלו בתנאים הגרועים ביותר ולא כל העובדים חזרו הביתה בחיים. המצב נעשה קשה מיום ליום. אספקת המזון היתה מעטה מאוד. המנה היומית של לחם הגיעה למאה גרם.

תוך כשבועיים הוקם יודנראט, המנגנון המקשר בין שלטונות הכיבוש הגרמניים לבין האוכלוסייה היהודית. היודנראט היה המבצע של צווי הגרמנים. בין השאר היו חברים ביודנראט של קובל של. **מנדל, מ. פרש, וו. פומרנץ, בליקסר, טננבאום, קליימן** ואחרים.

המשימות שהוטלו עליהם היו לספק לשלטונות הגרמניים עובדים מייד עם קבלת דרישה כזאת. מי ולאן ייכלו היהודים לעבודה היו תלויים רק ביודנראט. יהודים עשירים שכרו לעצמם מחליפים בקרב העניים ואלה ייצרו מוצרים שונים עבור הגרמנים ושיפצו למען הרוצחים את מקומות מגוריהם. היודנראט גם אסף את הכספים שהגרמנים דרשו מידי פעם.

הגוף המבצע את פעילויות היודנראט היתה המשטרה היהודית שהוקמה בינתיים. לפי הוראות היודנראט אספו השוטרים מהיהודים חפצים, כסף וכן הלאה. בין משימותיהם היתה גם שמירת הסדר בגטו, שמירה בשערי הגטו וליווי עובדים יהודיים בדרכם למקומות עבודתם ובחזרה. כל היהודים חויבו לשאת טלאי צהוב.

על כל עבירה קטנה היה איום במוות. ואכן עשרות יהודים נהרגו באמצע הרחוב.

בתחילת יוני 1942 הכניסו הרוצחים הגרמנים את היהודים לגטו. גם קודם לכן גרו היהודים כמו על אי, אבל ללא גדרות.

אנשים שיכלו לעבוד הועברו עם משפחותיהם לאיזור שכלל את הרחובות טושובסקי, סנקיביצ'ה ועוד. גטו זה אוכלס בכעשרת אלפים יהודים. שאר ה-6000 – 7000 שלא היה להם אישור עבודה, הובלו אל העיר הישנה.

תוך כמה ימים הוקף הגטו (בעיר הישנה) על ידי אנשי גסטאפו ושוטרים אוקראיניים וכל היהודים גורשו אל השוק שנמצא ברחוב בריסק. מכיכר השוק הובלו האומללים בקרונות, תחת שמירה קפדנית, במסילה צרה לכפר בוכובה, הנמצאת במרחק שישה קילומטרים מקובל. כדי להסוות את הסיבה האמיתית לנסיעה, אמרו להם כי מסיעים אותם למחנות עבודה וציוו עליהם לקחת עמם מזון לכמה ימים. אבל בהגיע היהודים הובלו כולם יחדיו, זקנים וצעירים, נשים וילדים, לבורות שנוצרו מכריית חול. כאן הכריחו את כל האומללים להתפשט ומייד התחילה שחיטה מזעזעת עד שאי אפשר לתארה. ללא רחמנות נהרגו הכל בלי יוצא מהכלל. אפילו אמהות עם ילדיהן הקטנים בזרועותיהן.

ברגע האחרון עלה מר **אברוך (יוסף)**, המורה לעברית בגימנסיה, חבר הצה"ר (**התנועה הרוויזיוניסטית**) וגידם על תלולית עפר והחל לזעוק: "רוצחים! דמנו האומלל לא ישתוק. אתם תובסו במלחמה. יש עוד מספיק יהודים שינקמו את מותנו. אחי לאמונה, אל תשתקו. קחו נקמה!"

אלא שלא איפשרו לו לסיים. איש גסטאפו חש לעברו וירה לתוך פיו. מכל עבר פתחו ביריות כלי נשק אוטומטיים ומכונות יריה. ההרוגים, וביניהם כאלה שרק נפצעו, הושלכו לתוך הבורות. לאחר מכן כוסו הגויות בשיכבת חול דקה. איכרים מבוכובה סיפרו כי ימים לאחר מכן עדיין נעה האדמה והדם זרם כמו במיזרקה. כמה פעמים נאלצו הגרמנים לפזר סיד על מקום השחיטה.

כך בוצעה השמדת חלק מיהודי קובל.

חייהם של היהודים שנותרו היו איומים. עבודות כפייה קשות, חוסר מזון והפחד המתמיד מפני המוות, עירערו עד מהרה את הכוחות.

באוגוסט 1942 הובלו כל היהודים הנותרים לעיר הישנה וכל השטח (**שבו אוכלסו**) הוקף בגדר תיל. יום יום נהרגו יהודים במספרים גדלים והולכים.

במסווה של חולה, הוכנס הרב, **ר' ולולה טברסקי**, לבית החולים, אבל הגרמנים הצליחו לגלותו ועינו אותו בכלא של קובל.

באותו אוגוסט פתחו הרוצחים בשלב האחרון של השמדת כל יהודי קובל. הם עשו זאת באותה צורה כמו בחודש יוני.

מספר מסויים של יהודים, עד אלף איש, הצליחו לחפור בונקרים עמוקים תחת בתייהם והתחבאו בהם בעת ההשמדה ההמונית. אבל לא עבר זמן עד שהגרמנים, בעזרת האוקראינים וכלבי גישוש, הצליחו לחשוף את היהודים המסתתרים. אלה שהוצאו מהבונקרים הועברו לבית הכנסת הגדול ואחרי כן הובלו משם בחבורות

לבוכובה (טעות: לבית הקברות שברחוב לודמיר). זאת היתה הסיבה לכך שבית הכנסת נותר על תילו, עם הכתובות של "המוהיקנים האחרונים", שבנשמת אפם האחרונה דרשו נקמה. "גם אנחנו חפרנו לנו בונקר", סיפרה לי סימה ריכשטול. "אבל לילה אחד, כאשר יצאתי ממנו כדי להביא מים, הוא הוקף על ידי גרמנים. בראותי זאת, טיפסתי על הגדר אל הנחל. אוקראיני אחד הבחין בי, אבל שיכנעתי אותו שאני רוסי ונתתי לו את שעון הזהב הקטן שלי. כך החלו חיי הנדודים שלי. בודדה, שבורה פיזית ומוראלית, ללא כסף וללא פרוסת לחם, ללא ידידים. ניסיתי להסתתר אצל פולניה אחת, שבזמנו נתנו לה את חפצינו למשמרת, אבל היא עמדה להזעיק את הגסטאפו ומיהרתי להימלט מפניה. "לאחר תלאות רבות הגעתי לכפר סטארה קאשארי ושם עצרו אותי שוטרים אוקראינים. אבל שוב התחזיתי לרוסיה שנמלטה ממחנה של עובדות כפייה בגרמניה. הצגתי את עצמי כנאסטיא איבנובנה קאבאלי מהעיר הומל. היכו אותי, הרעיבו אותי ודרשו ממני לספר את האמת, שאני יהודיה. אבל אני עמדתי על שלי, ששמי נאסטיא. לאחר ייסורים רבים שיחררו אותי ונתנו לי אישור, כי אני אכן נאסטיא, ושלחו אותי לעבודה אצל איזה איכר. "לאחר זמן מה הגעתי ליחידת פרטיזנים בפיקודו של סרן רוסי בשם לאגינב. הייתי קשרית ובתפקידי זה היו שולחים אותי מדי פעם לקובל, בבגדי איכרית. כך עבר הזמן עד שהצבא האדום שיחרר אותי."

*

כך, בקיצור, אירעה השמדת 17 אלף יהודי קובל. מספרם של אלה מתוכם שניצלו הגיע לכ-25 גברים ונשים. הנוער של קובל איכזב במובן זה, שלא גילה כל התנגדות. יוצא מהכלל רק אחד, **שלוס ארליך**, חבר בית"ר. כאשר באו לקחת אותו לגיא ההריגה, הוא התנפל על מפקד הז'נדרמריה מאנטיי, חטף את אקדחו אבל מאחר שלא ידע איך להפעילו, לא ירה בו אלא רק חבט בו בעוצמה וניסה לחנוק אותו. ז'נדרמים אחדים חשו בריצה וירו בו במקום. האוקראינים והפולנים שיתפו פעולה עם הגרמנים וכמעט איש מהם לא היה מוכן לסייע ליהודים. להיפך, כאשר באו אליהם יהודים וביקשו מהם להסתיר אצלם את רכושם, הם נטלו אותו ואז הסגירו את היהודים לידי הגסטאפו. החלטתי, שכלל שיהיה בכוחי, אשמיע את זעקת קדושינו הנרצחים לנקמה. דברם האחרון "נקמה!" עמד תמיד לנגד עיני. אספתי חומר רב על סייעני הנאצים ומשתפי הפעולה עמם ואלה מהם שאפשר היה למצוא נעצרו מייד לאחר שהודעתי עליהם, וחלקם הגדול אף הוצא להורג. מלבד זאת נטלנו חלק במאבק נגד הלאומנים האוקראינים (בנדרביצים – חברי הכנופיות) שבאותם ימים היו מאורגנים היטב ובעלי עוצמה באזורנו. הלאומנים הללו היו הסייענים הנאמנים ביותר לגרמנים. ביחד עם יחידות צבא סובייטיות ניהלנו קרבות רציניים נגדם, תוך שאנחנו מסכנים את חייו פעמים רבות. חיפשנו את קברי האחים (של יהודי קובל) והחלטנו להציב גדר סביב שני הקברים הגדולים בכפר בוכובה. בעזרת השלטונות הסובייטיים עלה בידינו להשיג מוטות וחוטי ברזל, אספנו כסף בין יהודי קובל וגידרנו את המקום. בנובמבר 1944, כשהמלחמה עדיין היתה בעיצומה, הסתיימה העבודה. בית העלמין הגדול גודר והוצבה בו מצבה (הכוונה לגיא ההריגה בכוכבה).

כארבעים יהודים, שהתגוררו אז בקובל, לקחו חלק בטקס האזכרה. בשקדנות אספנו את העצמות והגולגלות הפזורות וכיסינו אותן בעפר, שעדיין היה אדום ורווי בדם קרוש. אמרנו קדיש ואל מלא רחמים וגם בתום הטקס עדיין ניצבנו שעה ארוכה ליד הקברים של אבותינו, אמהותינו, נשותינו, ילדינו, אחינו ואחיותינו האומללים. שעה ארוכה ניצבו והרהרנו במעשי הזוועה של הפושעים. אני קורא לכל היהודים: זכור מה שעשה לך עמלק הגרמני.

(הערת המערכת חלק מעדות זו ניתן גם במאמרו של פנחס פנטורין בספר קובל, עמ' 499)

תמונת פנחס מתוך תעודת פצוע מלחמה. צילום התעודות והתמונות באדיבותה של מירית גל-עד, צאצאית למשפחת פנטורין.

פנחס פנטורין וסימה רייכשטול.

מתוך מסמכי ארכיון יד ושם

תרגום מגרמנית ע"י **בני גבירצמן** מתוך מסמך "יד ושם": M.20 /39
התכתבות עם הג'וינט בוורשה על הגשת עזרה לאנשים פרטיים שונים.
מתוך ארכיון ד"ר אברהם זילברשטיין ג'נבה.

הערת המתרגם: בטקסט להלן: סוגריים רבועים הם סוגריים שבמקור. סוגריים עגולים הם הסברים של המתרגם. מילים שכתובות במקור בעברית (אף כי באותיות לטיניות), מופיעות באותיות נטיות.

ועדת ההפצה האמריקנית המאוחדת (הג'וינט)

טלפונים
מקומיים ובינארציים
520-83 528-86 272-87
מיברקים: ג'וינט וורשה

סניף פולין
יאסנה 11
וורשה

מס' 0/562/40
וורשה, ה-19.5.40

אל אדון ר.ד. טכורז (R.D. Tchorz)

אנו חולקים איתכם את הידיעה, כי הורינו להעביר לקהילה היהודית בקובל, סיוע בסך R.M. 1.500. [אלף חמש מאות] (רייכסמארק).
בה בעת אנו מציינים, כי איננו יכולים להתחייב לתמיכה קבועה בעתיד. בהזדמנות זאת אנחנו מבקשים שבכל זאת תישארו איתנו בקשר מכתבים.
נסיעת נציגים לוורשה מיותרת.
בכל מלוא הכבוד
ועדת ההפצה האמריקנית המאוחדת (הג'וינט)

קובל, ה-3.6.1940
אל האדון דוקטור ח. פוזנר, ז'נבה

הננו מרשים לעצמנו, אדון דוקטור נכבד מאוד, להוסיף לתוכן המכתבים שנשלחו אליו על ידי האדון בורנשטיין, גם את התוכן של התכתבות הג'וינט איתנו, שאת העתקיה אנו ממציאים בזה, לתשומת לבכם. בזמנו שלחנו לג'וינט בוורשה רשימה מדוייקת של כל חברי הקהילה שלנו (הנזקקים לסיוע). מספר החברים הבדוק היה 120, ש-23 משפחות מתוכם הן מצטרפים חדשים (לאחר שהגיעו כפליטים מפולין הכבושה בידי הנאצים).
אומנם רק חלק מהחברים היה זקוק לסיוע, אבל לעומת זאת גרמו המצטרפים (הפליטים שהגיעו) ללחץ על האמצעים הדלים (במילים אחרות: בגלל ריבוי הפליטים, הצטמצם סכום הסיוע הדל ממילא, שניתן לכל אחד מהנזקקים). אבל ועדת הסיוע אינה יכולה לשנות זאת ועל כן עלינו לסבול רעב, למרבה הצער.
אנחנו גם חוששים, כי מספר אנשים מקומיים שנמצאים עכשיו בוורשה ומועסקים על ידי הג'וינט, או שיש להם גישה אליו, גורמים לנו נזק. זהו הרגלם של פרנסי הקהילות הקטנות.
כבר ב-27.4.40 כתבנו לוורשה על מצבם של המצטרפים (הפליטים) וביקשנו סיוע מיוחד עבור הקהילה שלנו, למען המצטרפים. למרבה הצער עד כה לא התמלאה בקשתנו.
אתם יכולים, אדון דוקטור, לתאר לעצמכם באורח ציורי מה קטנה התמיכה בכל משפחה, כאשר הסכום האחרון, - 1500 ר.מ. (רייכסמארק) שהג'וינט שלח לנו עוד בחודש מרץ, מתחלק ל-80 משפחות (וצריך להספיק) במשך ארבעה שבועות.
מצב המצטרפים (הפליטים) עשוי להשתפר, אם הג'וינט בוורשה יחליט להגדיל בסכום חודשי נוסף את הסיוע הניתן לקהילה המקומית (שלנו).
אנו מבקשים ממנו, אדון דוקטור נכבד מאוד, שיסכים להפעיל את השפעתו בג'וינט כדי לשפר את מצב המצטרפים. בתודה רבה מראש לכבודו, אנו חותמים בכבוד רב ביותר

ועדת המצטרפים (הפליטים) שליד ועדת הסיוע של הקהילה היהודית
קובל

(חתימה) ר. פוזנר, " מ. בנדצל, א. מאלינובסקי, ח. קוזיינייקי (קוזיינינסקי?)

קובל, ה-3.6.40
אל האדון ד"ר ח. פוזנר, ז'נבה

אדון דוקטור נכבד מאוד.
הננו מביעים בזה את תודתנו העמוקה ביותר על טירחנו והשפעתו על הקלת מצוקתנו באמצעות הסיוע של הג'וינט. הפעם אנו בטוחים, שהסיוע לנזקקים יספיק לארבעה שבועות. אנחנו גם רוצים לקוות, שהוא, אדון דוקטור, יעמוד לצידנו (גם בעתיד) ובמקרה הצורך, כאשר נבקש זאת, לא יחסוך במאמציו לסייע לנו.
במלוא הכבוד הרב

ועדת הסיוע שליד הקהילה היהודית, קובל
(חתימה) ח. קוזייניקי (קוזייניסקי?).

קובל, ה-7.6.40

ידיד חביב חיים.

סלח לנו מאוד על העול שאנחנו מטילים עליך תכופות. אנחנו מקווים שאחר הפעם הזאת, זה לא יחזור עוד.
אנו שולחים לך את העתק התכתובת בינינו לבין הגיוינט בוורשה ומבקשים אותך מאוד להתערב לטובתנו בעניין הזה
אצל הגיוינט.

לא ניתן לנו כל מידע על סכום הסיוע החודשי שנקבל.
לדעתנו כמעט שאי אפשר להחזיק מעמד, אם אנחנו מקבלים מהגיוינט 40 ר"מ למשפחה בחודש, בסך הכל 1000 ר"מ
(במילים אחרות: אם אנחנו מקבלים מהגיוינט תמיכה חודשית של 1000 ר"מ, תקבל כל משפחה נזקקת רק 40 ר"מ
וזהו סכום שקשה מאוד לחיות ממנו).

נהיה מלאי תודה לך, אם גם בפעם הזאת לא תמנע מאיתנו את עזרתך.
בדרישות השלום הטובות ביותר

אנו חותמים

מרדכי בנדזל

ר. פוזנר

קובל, ה-8.6.40

אל ועדת ההפצה המאוחדת האמריקנית (הגיוינט)

ורשה, יאסנה 11.

הננו מביעים בזה את תודתנו העמוקה לכם על תמיכתכם בוועדת הסיוע בקובל, שהוקצתה לנו (ע"י) [ועדת הפליטים]
בגובה של - 380 ר"מ.

סכום זה ועוד הלוואה של - 12 ר"מ, כלומר בסך הכל - 392 ר"מ חילקנו בין 22 משפחות הפליטים הנזקקות. לשאר
המשפחות הבטחנו לחלק את הסיוע בשבוע הבא.

מספר הנזקקים [הפליטים] עומד עכשיו על 25 משפחות, שאת רשימת שמותיהן אנו מצרפים בזה.
אנו ממתנינים לסיוע כבר מתחילת אפריל, ובמשך כל הזמן הזה אנחנו חייבים לרעוב, למרבה הצער. שכן הסכום
שהוקצה לנו מהוה פרופורציונלית 17.80 ר"מ למשפחה. סכום שאינו מספיק כלל לשכר דירה ולחם יבש. אבל גם מכך
אנחנו חייבים כרגע להיות מרוצים, שכן אפילו סכום זה אנחנו מסוגלים כרגע לחלק, רק בגלל משא ומתן קשה (עם
הגיוינט). אנחנו מציינים כי קודם כל עלינו לדאוג לסכום שיספיק לתשלום שכר דירה (עבור הפליטים), שכן לרוב
התושבים המקומיים יש בתים משלהם. הסכום הממוצע של שכר דירה למשפחה הוא - 9 ר"מ לחודש.

מאחר שוועדת הסיוע הוציאה למען הנזקקים המקומיים סכומים גדולים, החלטנו בוועדה הני"ל להפריד (בין הסיוע
לפליטים לסיוע למקומיים) ומקווים שכתוצאה מכך נצליח יותר.

אנו מבקשים להביא לידיעתך את החלטתנו זאת.

לאור הנאמר לעיל, אנו מעלים לפניך את בקשתנו מעומק הלב לאפשר למשפחותינו להחזיק מעמד בחיים על ידי סיוע
לנו ולקרובינו. סיוע זה אנחנו מבקשים להעביר לנו, כלומר לוועדת הפליטים שלנו, מידי חודש, לכתובת: ר. פוזנר,
קובל, מחוז סלאוו.

אנו מבקשים, כי את הסכומים שיש לקוות כי תשלחו לנו, תעבירו כדי למנוע אי נעימויות, רק לאנשים באישורנו.
לצורך זה אנחנו מצרפים כאן שני אישורים כאלה.

בו זמנית אנו מבקשים מכם מאוד, שאם הדבר אפשרי, תשלחו לנו למען הילדים חלב, שמן, בגדים ותרופות שונות.

בכבוד רב

ועדת הפליטים

קובל, ה-6.7.1940

חיים חביב,

כפי שנודע לנו ממקורות מהימנים, נסגר הגיוינט בוורשה. אין לנו מה לצפות עוד משם.
אנחנו זקוקים לסיוע לנזקקים לפחות בערך 4000 ר"מ בחודש. איננו יכולים לדרוש ממך להמציא לנו כה
הרבה. על כן בחרנו לדאוג רק לבאים (האנשים המוזכרים) להלן, ברשימה המצורפת, כי לגביהם זו באמת
שאלה של חיים או מוות.

אולי אתה יכול לייצג לנו למי לפנות, אם המשימה הזאת קשה מדי עבורך.

כתבנו בזמנו לקהילות היהודיות בז'נבה, ציריך וברלין. האחרונה הפנתה את מכתבנו לגיוינט בוורשה, שאליו
השתייכנו מבחינת הסיוע.

אולי אפשר עכשיו, מאחר שהגיוינט שוב אינו קיים (בוורשה) לעשות משהו (למעננו בקהילה היהודית)
בברלין. אולי הגיש שלך שמוצאו בברלין, יוכל להשיג שם משהו בעניין.

אם תעזוב את שווייץ, נבקשך להעביר את ענייננו לידיים שיוכלו לסדר למעננו תמיכה חודשית. אם אכן יעלה
בידיך לעשות משהו, מוטב היה כדי למנוע אי נעימויות, לקבל מאיתנו במכתב, לפני כל העברת כספים,
רשימה של האנשים שהתמיכה הזאת נקבעה למענם.

תוך דרישות שלום הטובות ביותר לך, אנו חותמים

בכל הכבוד

(חתימה) רפאל פוזנר, מרדכי בנדזר, פנקס (פנחס?) חודצקי

הפליטים, תחת הכיבוש הרוסי, שנים 1939-1941

-דעה-

רקע, מתוך האינטרנט: החרדים הובילו את רשת ההצלה

מתוך מאמר על הרה"ח ר' חיים ישראל אייז- האיש שבמרכז רשת ההצלה החרדית, של נינתו, שושנה גולדפינגר, על פועלו בתקופת השואה ולפניה:

בימים שיהודי אירופה עונו תחת קלגסי הנאצים טווה ר' חיים ישראל אייז את החוטים לבניית רשת הצלה הכוללת אנשי שגרירויות, נציגי צלב אדום ואנשי כנסיה-אנשי משלחת ההצלה הציונית בטורקיה התייעצו עמו והסתייעו בו רבות-נציגי משרדי ההצלה הציונים נעזרו בקשריו המסועפים - עובדות ומסמכים מרתקים מארכיונו של ר' חיים ישראל אייז מהם עולה בברור כי החרדים היו הקטר שפלס את נתיב ההצלה.

... ר' חיים ישראל נצל הן את היותו איש עסקים והן את מעמדו כאזרח שוויצרי מכובד במקביל להיכרותו שלו האישית עם אנשי אגודת ישראל כדי לפעול בו זמנית בכל החזיתות וכל הכיוונים. חבילות המזון שכללו שוקולד, סרדינים ואגוזים נטעו תקווה בלב האומללים בגטאות ובמחנות והראו כי הם לא נשכחו מלב אחיהם. המשלוחים נטעו בהם כוח ויכולת להמשיך לשרוד את התופת. ויש לנו עדויות רבות על אנשים שנצלו בזכות הפספורטים הדרום אמריקאים שהועברו לארצות הכבושות בדרכים לא דרכים.

בז'נבה פעלו ארבעה משרדים שונים שייצגו זרמים שונים בתנועה הציונית. **משרד הסרטיפיקטים הפלשתינאי** שנוהל על ידי **ד"ר חיים פוזנר** וד"ר שעפס. ר' חיים ישראל קיים מערכת יחסים של שתוף פעולה עם משרד זה ועם העומדים בראשו. במכתבים רבים שנשלחו מר' יעקב גריפל (נציג אגודת ישראל בטורקיה) לר' חיים ישראל אייז הוזכרו אותם אנשים. **משרדי הסוכנות היהודית** - נציג הסוכנות היה ריכרד ליכטהיים, בהעדרו מלא את מקומו ד"ר כהנא. גם משרד זה מוזכר רבות במכתבים ולא תמיד לחיוב. **משרד הקונגרס היהודי העולמי** שנוהל על ידי ד"ר יארבלום וד"ר רינגער שלא היו פעילים במיוחד ולא תרמו כמעט מאום לעבודת ההצלה. **משרד הקונגרס היהודי העולמי בשוויץ**-בראשו עמד ד"ר זילברשיין, אותו מציג ר' חיים ישראל אייז כשותפו לעבודה ומציין את מסירותו. **סאלי מאיר**, היה יו"ר איחוד הקהילות היהודיות בשוויץ ובא כוח הגוינט. לדברי רבים הוא הפריע ומנע פעולות רבות. מר סאלי מאיר, חשש שפעילות בלתי חוקית תפגע בקהילה המקומית ותעורר גל של אנטישמיות, ולכן לא פעל יתר על המידה.

משרדים רבים היו אמורים לפעול למען הצלת יהודי אירופה מתוקף תפקידם. היכן היו? מדוע לא הצליחו להציל יותר יהודים? לאן הלך הכסף שנועד למטרה זו? והיכן מתגלה באותם ציונים בטווי ללב היהודי?

....

מתוך האינטרנט: רבנים שנספו בשואה / ד"ר פנינה מייזליש

גולדשמיד, Goldshmid Goldschmidt, משה.

בין שתי מלחמות העולם כיהן כרב בקובל, Kowel, שבוהלין. באפריל 1929 קיבל מממשלת פולין עיטור על פעילותו למען הציבור. נספה בשואה.
מקורות: פנקס הקהילות, ווהלין ופולסיה, עמ' 163;

ויינגוט, Weingut, יהודה לייב.

קובל, Kowel. ווהלין. נפטר בתחילת מלחמת העולם השנייה. על נסיבות פטירתו הובאו בספר הזכרון לווולוצלבק שתי גרסאות. מקורות: ולוצלבק והסביבה, ספר זכרון, עמ' 760, 767;

טברסקי, וולווה-זאב, בן יעקב לייב, "הרבי מטריסק".

משושלת טשרנוביל-טריסק. היה אדמו"ר בקובל, Kowel, שבוהלין. כשכבשו הגרמנים את העיר הם ציוו עליו להתייצב בפני המפקד של העיר. הוא הצליח להסתתר זמן מה. כשגילו אותו הגרמנים הם אסרו אותו, עינו אותו ואחר כך כרתו את ראשו, והציגו אותו בחלון הראווה של הקואופרטיב האוקראיני בעיר. שם הוא היה מונח כמה ימים.
מקורות: אדמו"רים, עמ' 203; אלפסי, עמ' 67; פנקס הקהילות, ווהלין ופולסיה, עמ' 163; פנקס קאוועל, עמ' 84, 110;

טברסקי, נחום משה, בן זאב וולף רחמיסטרביקה Rachmistrivka, שבאוקראינה.

בשנות השלושים של המאה העשרים היה רבה של קובל, Kowel, שבוהלין. שם נספה.
מקורות: החסידות מדור לדור, א, עמ' 128; פנקס הקהילות, ווהלין ופולסיה, עמ' 163;

פרלוב, שמואל, בן יצחק דוד.

מילא את מקומו של דודו שמואל מרדכי כאדמו"ר בקובל, Kowel, שבוהלין. נספה בתש"ב, 1942.
מקורות: אלפסי, עמ' 96;

קירז'נר, Kirzhner, אפרים.

בשנות השלושים של המאה העשרים כיהן כרב בקובל, Kowel, Kovel, שבוהלין. נספה בשואה.
מקורות: פנקס הקהילות, ווהלין ופולסיה, עמ' 163;

שפירא, שמואל, בן יצחק דוד.

היה האדמו"ר האחרון משושלת נסכיז', Nesvizh, Nyasvizh. גר בקובל, Kowel, שבוהלין, ושם נספה. מקורות: פנקס הקהילות, ווהלין ופולסיה, עמ' 139;

שפירא-קצנלנבויגן, שמואל, בן יצחק דוד.

נולד בתרנ"ו, 1896. מילא את מקומו של דודו שמואל מרדכי כאדמו"ר מנסכיז', בקובל, Kowel, שבוהלין. נספה בעירו בתש"ב, 1942. מקורות: החסידות מדור לדור, א, עמ' 199;

לשצ'ובר, Leszcower, Laszcower, יוסף.

מתרצ"ח, סוף 1937, כיהן כרב במצ'יוב, Maciejów, שבוהלין. נספה בשואה.
מקורות: פנקס הקהילות, ווהלין ופולסיה, עמ' 137;

צ'רניאק, Cherniak, יוסף, בן שלום שכנא.

מתרצ"ח, סוף 1937, כיהן כרב במצ'יוב, Maciejów, שבוהלין. נספה בשואה.
מקורות: פנקס הקהילות, ווהלין ופולסיה, עמ' 137; רבני ברית המועצות, 1939-1991;

ספרד, יהודה לייב.

בסוף שנות השלושים של המאה העשרים נבחר לרבה של מלניצה, Melnica, שבוהלין, וכמה עיירות סמוכות. הגרמנים מינו אותו כחבר ביוזנראט. נספה בסוף אוגוסט 1942.
מקורות: פנקס הקהילות, ווהלין ופולסיה, עמ' 135; רבני ברית המועצות, 1939-1991;

מסמך יד ושם: MIE 114
תרגום מיידיש: בני גבירצמן
מכתבה של נינה רוסמן

אל הקומיסאריאט של היהודים המשוחררים בבוריה.

אני, **נינה רוסמן-פלטיניצקה** ואמי **מיכליה רוסמן** מקובל, יכולה לתאר את הגטו בקובל, שכן היינו חופשיות עד ה-7.1.1944 כנוצריות בקובל. כדי שהטרגדיה של הגטו בקובל לא תישאר עלומה, החלטתי עם אמי לתאר את כל מה ששמרנו בזכרונותינו. לא יכולנו אז לכתוב יומן, שהרי מובן כי אילו היו מוצאים אצלנו במקרה מיסמך כזה, אפשר לשער מה היה קורה לנו, שכן טובות לא יכולנו לכתוב, לצערנו, על אותם זמנים. משום כך העדפנו לרשום הכל בראשינו. תאריכים אומנם אינני זוכרת היטב, אבל כל העובדות נחרטו היטב בראשינו.

אני מתחילה מהתחלה:

עירנו קובל נמצאת בוהלין, זאת אומרת באוקראינה הפולנית [היום רוסיה (הכוונה לברית המועצות, בתקופה שבה נכתבו הדברים)]. זוהי עיר גדולה למדי שהיתה חשובה מאוד בזמנה. רוב האוכלוסיה היתה אז יהודית. מספרם נע בערך בין 17 ל-18 אלף.

(ב-1941) כאשר הרוסים נסוגו ב-24.6, הצטרפו אליהם מספר קטן של יהודים ועזבו את העיר. היו גם כאלה שגוייסו לצבא, כך שבסך הכל יצאו אז מקובל כמה מאות יהודים. יהודי קובל ידעו כי כניסת הגרמנים תביא על ראשינו ענן שחור גדול. הדבר היה ימים מספר אחרי שהצבא הרוסי עזב את העיר, כלומר ביוני 1941 (במקור כתוב מאי בטעות).

אנחנו יהודי קובל, ובכלל במזרח (החלק המזרחי של פולין עד 1939) ידענו כי הנאצים שונאים אותנו מאוד וכי אין לנו לצפות מהם למשהו טוב. תיארונו לעצמנו שנהיה מוכרחים לעבוד קשה, ואולי אף יכניסו אותנו לגטו. שאולי גם ישדדו מאיתנו משהו. אבל שהגרמנים יתנהגו איתנו (כפי שהתנהגו) לא תיארונו לעצמנו מעולם. האם אפשר היה להעלות על דעת אנוש עד כמה ברברים וצמאי דם יהיו רוצחים אלה? האם היתה יכולה המחשבה האנושית לתאר לעצמה את האסון הגדול ואת הטרגדיה הגדולה שציפתה לנו במלתעות הזאב? מה שהם עשו עובר את גבולות הפנטזיה האנושית. נביאים כאלה לא היו, למרבה הצער, בזמננו, שיכלו לתאר לנו את אסוננו ואת הטרגדיה שלנו. ולו גם היו כאלה נביאים, האם היו מאמינים להם? הרי היו סוקלים אותם באבנים, כי מי האיש שיוכל להגיד דברים כאלה או לתאר לעצמו אותם. רוצח, למשל, הורג אדם שעשה לו רע, או עשיר גדול שהוא יוכל להרוויח משהו מכך. אבל לשם מה ירצח ילדים ונשים חפים מפשע, או נשים הרות שאין לו שום הכרות איתם? ליבו הרצחני לא יתרכך נוכח דמעות ילד, או מבט התחינה המבוהל של ילד קטן? אלה הרי יכולים להמיס אבן, שלא לדבר על לב של רוצח.

למי יכולים אנו להשוות את הרוצחים הגרמנים? הרי אין שם מתאים להם, שלא יהיה עדין מידי עבורם. הרי בכל ההיסטוריה האנושית לא היו טיפוסים כאלה, ולכן לא מצאה האנושות שם מתאים לטיפוסים אלה. עכשיו אתם יכולים להבין מדוע היו סוקלים נביא שהיה מתאר לפנינו את חורבנו. הכי מישהו היה מאמין לדברים כאלה?

עם כניסת הגרמנים העירה, הסתתרו כל היהודים בבתיהם. לאחר מכן החלו לצאת מעט מעט לרחובות. כבר בתחילה קיבלו מהם דרישת שלום. מובן מאליו שהיהודים לא קיבלו את פניהם בשמחה ובפרחים כפי שעשו האוקראינים והפולנים. למחרת, כאשר ראה גרמני יהודי זקן, היה מקדם את פניו ב"פרפלוכטר יודה" (יהודי ארוך), תוך שהוא מכבד אותו בסטירה לוחטת. וזה לא הכל. מאחר שהיו לנו "ידידים" טובים כמו הפולנים והאוקראינים, החלו גם הם לרקוד ב"חתונה" שלנו. הם התאמצו להצביע למען "אחיהם" הטובים, הגרמנים, על היהודים העשירים וכל יום, עם השכמה, שמענו: "בלילה לקחו עשרים יהודים, ובלילה הקודם עוד כמה", וכך, היינו שוכבים לישון, מבלי לדעת "האם הלילה לא יבוא אליי?". אילו לפחות היינו רואים בכך סוף הרדיפות, אבל לא. העננים הכבדים, השחורים, התקרבו יותר ויותר. הכל נעשה עוד יותר אפל וטראגי.

יום אחד פרצה בהלה בעיר. מה קרה? חוטפים יהודים. מאות יהודים, כ-900, רוכזו בכיכר השוק ושם הוטל עליהם מס כבד, נדמה לי 100 אלף מארק. נערכה מגבית (בין כל יהודי העיר) והצליחו להציל אותם. במקרה אחר, כמה ימים מאוחר יותר, הגרמנים תפסו רבנים ורביים ומשכו אנשים מהמיטות. מה שעשו להם אז היתה תחילתו של חורבנו. **לייבל דוד**, שנמלט משם [למרבה הצער הוא נפל לאחר זמן ביחד עם כמה פרטיזנים], סיפר לנו כי כמה מהרביים סבלו מאוד. לעגו להם ועשו מהם צחוק. גזרו את זקניהם, הכריחו אותם לשיר התקוה(?) וכדומה. אנשי ה.ס. שאבו מכך נחת, בעת שדמנו שתת. לאחר מכן אספו היהודים כסף, הנשים הקדישו את טבעות הנישואין שלהן וחפצים אחרים, כדי לפדות את האומללים שנפלו בידי הגרמנים. אבל הרוצחים נטלו הכל – ולא שיחררו את האנשים. הוליכו אותם למקום הקדוש (בית העלמין?) ושם ירו בהם.

וזה אינו הכל. החלו פשיטות על בתי היהודים. הם חיפשו כתבים פוליטיים ונשק. תוך כדי כך הם נטלו כל מה שמצא חן בעיניהם – חפצים, בגדים, תכשיטי זהב, רהיטים, כל מה שחפצו בו. כך הפכו לבעלים של רכוש לא להם.

הגויים הלשינו על שני יהודים, כי הם עוסקים בסחר במטבע זר ושיש להם הרבה זהב. השניים נעצרו ורימו אותם: אמרו להם שישוחררו אם ימסרו את כל הכסף שבידיהם. אבל לאחר שהכסף נמסר, היהודים נורו בניגוד להבטחה.

הם (הגרמנים) נעשו יותר ויותר אכזריים וצמאי דם. הם מצצו ומצצו כעלוקות. הקנסות גדלו יותר ויותר.

הקומיסר (הגרמני) שלנו היה **קמפקע** (כנראה הכוונה ל-Kemp). אחריו בא מישהו שהיה פעיל יותר ב"מעשים טובים" ליהודים ומצץ דם יהודי יותר ממים. היה זה **ענטסקי**, יימח שמו. יום אחד יצאה גזירה שכל יהודי יישא שני טלאים צהובים, האחד על החזה והאחר על הגב. לא הספיקו להם סרטי היד הלבנים עם מגן הדוד הכחול, שעד אז חויבו היהודים לשאת. גם התחשק להם (להורות) להדביק טלאים צהובים מקרטון או עץ בגודל צלחת, על כל הבתים היהודיים.

היו שעות מוגבלות ליהודים (שבהן הם הורשו לעבור ברחובות). רבים, כמעט כולם, עבדו. אנשים ראו עצמם מאושרים, כאשר קיבלו פיסת נייר, רישיון עבודה. אותם לא חטפו (כמו אלה ללא רישיון, שהעלו אותם) למכונות, מה שקרה תכופות, בהבטחה שלוקחים אותם לעבודה ובמקום זה הוליכו אותם לבית העלמין ושם ציוו עליהם לחפור קברים לעצמם.

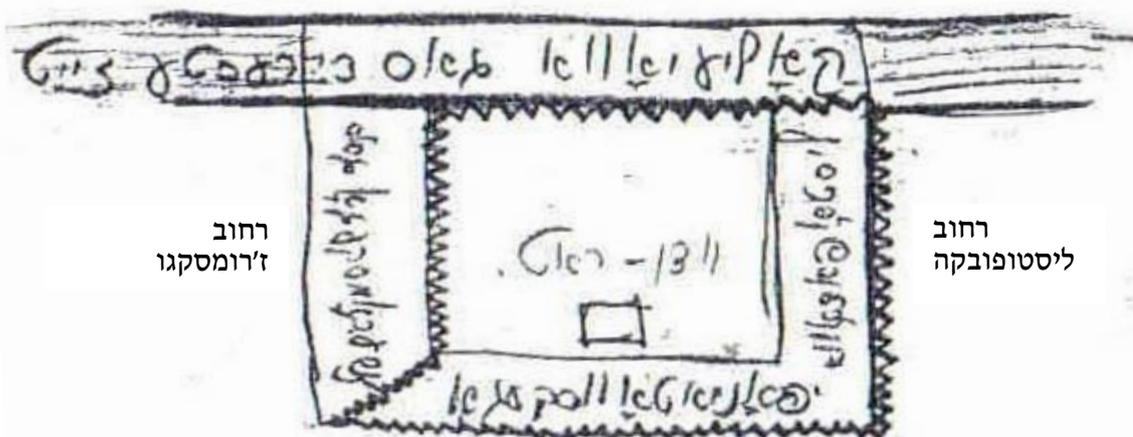
היודנראט, שהוקם כבר בהתחלה, עבד קשה. אחד **משה פרל** היה רב פעלים ביודנראט. היו גם **שלמה מנדל**, ד"ר **ויזרה**, יהודי גרמני **ליפשיץ ואייזיק פומרנץ** (וילי פומרנץ) ואחרים. הם השקיעו מאמץ רב כדי לספק לרוצחים כל מה שיחפצו בו. שיחדו אותם וסיפקו להם אפילו חלב ציפורים. כל היהודים נתנו כל מה שדרשו מהם. אספו כל מה שרצו. בכפור, בשלג ובגשם. עשו עבודת פרך. הכל התהלכו כמתים – והעננים התקרבו והלכו. ענן שחור כבד על היהודים התשושים.

אבל זה עדיין לא היה הכל. עשו ככל שיכלו. קיוו כי יחיו למרות הצרות. אבל כדברי הפתגם: מלך חדש – צרות חדשות. הגיע קומיסר מחוזי חדש, רוצח ומוצץ דם, שדחף אותנו יותר ויותר אל קברינו. היה זה **קאסנר**, יימח שמו. טיפוס של רוצח אופייני וסדיסט. הוא היה אח טוב של **פריץ מאנטאיי**, רוצח שני בעיר - ראש המיליציה האוקראינית ואיש הז'נדרמריה הגרמנית. שני חברים'לך טובים, כפי שאתם יכולים לשער. בקיצור, הם החלו להקים גטו. נו, תארו לעצמכם מה זה עשה למעט היהודים שנתרו. היהודים הצעירים והחסונים היו בעבודה, ומי שנתר בבית היו ילדים וזקנים. ואז, תארו לעצמכם, הגיעה הפקודה (שעל כל היהודים שבבתים) להתכנס לגטו שהם היתוו, תוך כשש שעות. מ-12 בצהרים עד 6 (בערב). (ההוראה הזמירה, כי כל מי שיופיע (בגטו) מאוחר יותר – יירה. מי שלא ראה את הטרגדיה, את האנשים המתרוצצים מבוהלים, בוכים ומעונים, עם פעוטות בזרועותיהם, עם חבילות על השכם מקצה אחד של העיר למישנהו. תארו לעצמכם מה הם כבר יכלו להציל ולקחת עמם. זה חטף כלי מיטה, האחר כלי אוכל, זה ילד וזה חבילה. מי שלא ראה את הטרגדיה בעיצומה, יחיה בוודאי עד 120 (במילים אחרות: מי שראה את הטרגדיה בעיצומה, הדבר קיצר את חייו).

וברחובות ניצבו "ידידינו הטובים", הרוצחים הגרמנים, האוקראינים והפולנים וליוו בצחוק ולעג את היהודים ההמומים. הם שאבו נחת מאסוננו. אצלנו שתת הדם ונזלו הדמעות, ולהם זה היה מקור לשמחה. היה זה ב-21.5.1942. ביתנו היה במקרה בתוך הגטו. בחדר אחד הצטופפפו כמה משפחות. כל החדרים היו מלאים, כי הם עשו גטו צר, שהשתרע על מספר רחובות קטן. רק קטעי רחובות. ולרחובות המעטים הללו נאלצו להידחק 15 אלף יהודים. תוך כמה ימים הוקף הגטו כולו בגדר גבוהה. הוקמה משטרה יהודית. מן הסתם עדיין לא הספיקו כל אלה לקאסנר. הוא עוד מצץ ומצץ מהיהודים המעטים, ועדיין לא היה לו די בכך.

בגטו התחלנו עכשיו לגנוח. כמקודם הלכו האנשים לעבודה. בעיר אירגנו משהו כדי שלא נמות מרעב. ליד השער ניצב כלב אוקראיני, איש משטרה, ובדק מה מחזיקים (במילים אחרות: איש משטרה אוקראיני ניצב ליד שער הגטו ובדק כל מי שנכנס. הוא חררים כל מזון שהוא בדרך זאת).

רחוב קולייובה. צידו הימני נכלל בגטו

רחוב ז'רומסקו

רחוב ליסטופובקה

רחוב פוניאטובסקי

גדר

המצב נעשה יותר ויותר קשה. לא די בכך שהם לא נתנו לנו אוכל, הם עוד משכו מאיתנו כל מה שעלה על דעתם ואי אפשר היה להשביע את תיאבונם. אפילו מעט המזון שהצליחו לארגן (מחוץ לגטו), הם לא הירשו להכניס.

(הגטו) הגיע לסכנת רעב קשה. פעם, לפנות בוקר, נכנסו לגטו כמה משאיות, הוציאו מהמיטות יהודים רבים והוליכו אותם. לאן? לבוכובה, כפר קטן בקירבת העיר. שם היה קיברם.

אני זוכרת כאילו היה זה עכשיו. לפנות בוקר נשמעו זעקות בגטו. בכל בית כבר היה מוכן מחבוא, מוצלח יותר או מוצלח פחות. אצלנו נחפר מרתף מתחת לריצפה וכל הגברים והנשים ירדו אליו. ידענו כי משהו עומד לקרות בגטו. במרתף ישבו **אבי** עם **שני אחיי** והאשה **צילה קרפיבניקר** עם בעלה **משה** ועוד כמה יהודים שאינני זוכרת את שמם וגם אמי לא.

לאחר כמה שעות, כאשר נעשה שקט יותר וכבר היה בוקר, יצאנו אחד אחד מהמחבוא. אל תשאלו, אנשים, מה קרה בגטו. הבעיות והזעקות יכלו להמיס אבנים. לזו לקחו בעל, לזו לקחו בן, לזה אב ולזה אם. אני אומרת לכם שכבר חשו את הענן השחור יורד עלינו ומתקרב. החיים נמאסו עלינו.

----- קטע שקשה לפענח כי הודפס שורה על שורה, לכן התרגום משוער -----

לעבודה היו מוכרחים ללכת – אבל על המדרכות אסור היה ליהודים ללכת. רק לאוקראינים והפולנים. הגברים חויבו לגלח את זקניהם ושער ראשם, ולאחר שעשו זאת, נאסר עליהם ללכת עם כובעים, כדי שהשמש של ימות הקיץ החמים תציק להם. וכל גרמני שעזמו נפגשו, היו הם חייבים לברך. לגרמנים היתה מאניה: לקבור יהודים. והייאוש התפשט והלך.

קצב יהודי, **איציק פלדמן**, שניסה (להבריח מזון לגטו) נתלה לדוגמה למה שצפוי ליהודים שעוסקים בהברחה כזאת.

----- עד כאן – הקטע המשובש שתורגם במשוער -----

והאנשים אכן נבהלו. הכל פחדו ולא הבריחו עוד מאומה לתוך הגטו. על כל דבר קטן הוטל עונש מוות. היה נוח לרוצחים לשחק עם היהודים המעטים. הם נהנו לשחק בהם, כמו חתול בעכבר. עינו ועינו עד לנשימה האחרונה.

הייאוש ואיבוד העשתונות גדלו מיום ליום. נראה היה שנפלנו ושום נימה עליזה לא הצטחקה לעברנו באותה עת. שום חתונות, שום שמחות אחרות לא היו. שום קרן אור בחיינו האפלים בגטו. זה איבד אבא, זה אם, זה אחות.

היו גם התאבדויות. מהנדס, אדם גדל גוף ואינטליגנטי מאוד, התאבד על ידי חיתוך עורקי ידיו, כאשר נציב המחוז הוליד אותו במכוניתו כדי להרגו בירה. עד שהלה התבונן כה וכה – הוא כבר היה מת.

מעט מאוד אנשים, ממש מתי מעט, ברחו מהגטו עם תעודות של נוצרים. אבל גם אנשים מעטים אלה נפלו בידי הרוצחים בגלל "המלצותיהם" של שכנינו הנאמנים, הפולנים והאוקראינים. כמו נתקפו גם הם במאניה לקבור יהודים.

הייאוש גדל מיום ליום. החיים נמאסו כל כך, עד כי כמעט כל אחד איחל לעצמו לשכב ולא לקום עוד. אבל אחרים עדיין חיו בתקווה מתמדת. חייבת לבוא שעה, חייבת לבוא עזרה כי ככה אי אפשר להמשיך.

הנוער רצה להתארגן בסתר ולהימלט מהמחנה (מהגטו). אבל לא היה לו מספיק זמן. במהרה הגיעה האקציה הראשונה. זה היה ב-2.6.1942. בליל ה-3.5.1942 הגיעה הוראה לכל היהודים החולים ואלה שאינם עובדים, לעזוב את הגטו הראשון ולהתאסף בגטו השני שהם הכינו. הגטו השני היה בקצה אחר של העיר. (בהוראה נאמר עוד, כי) מי מהם שיימצא לאחר מכן בגטו של העובדים, יירה ביחד עם המשפחה שתיתן לו מחסה. תארו לעצמכם את המהומה והפאניקה שפרצה בעיר. כל אחד תיאר לעצמו את העתיד של האנשים האומללים הללו. הבכי והזעקות יכלו לעלות השמימה. היהודים עזבו את הגטו בתקוה שאם לא ייראה להם משהו (בגטו החדש) הם יתגנבו אל יחידות העבודה שעברו שם ויחזרו עמהן לגטו הראשון.

אני רואה לפניי כמו היום את פניהם העצובים, המבוהלים והרטובים מדמעות של היהודים שעברו לגטו השני. דודתי **חנה וויינר** ואחותו של אבי היו גם הן בין אלה שהוכרחו לעבור לגטו השני. אני זוכרת כמו היה זה עכשיו, איך סייעתי לה לשאת את החבילות ברחובות שבהם ניצבו אויבינו בדם וצחקו ונהנו למראה חורבננו. חברתי האהובה **זלושקה בוימל** וכל משפחתה וחבריי וחברותיי האחרים שהיו מוכרחים לעבור עם חבילותיהם לגטו השני. אני זוכרת אותם כאילו היה זה היום. ביניהם היה חברי הטוב ביותר **איציק שיינטופ**, שיש לו אח בארץ ישראל...

שלא נדע כמה הרבה נותרו שם. רק מעט הצליחו לחזור לגטו של העובדים. אוי, מי שלא ראה את הטרגדיה, יכול להיות מאושר. אינני יכולה לתאר לפניכם את הטרגדיה הגדולה. וכי אפשר בכל לתאר זאת? וכי אפשר בכלל לתאר על פיסת נייר מתה כזה אסון גדול, כזה חורבן, כזה צער וכזה כאב? מי שלא חווה זאת בעצמו לא יוכל להבין אותנו.

כל אחד הציץ בעד החרכים לראות האם הולך מישהו ממשפחתו. אבל המסכנים, הלכו כמו מתים חיים. מעטים היו מי שניצלו מהאסון הראשון. דודתי לא היתה ביניהם. מכל חבריי וחברותיי נותרה רק **בוזיה** עם אחותה **מניה קלורמן**, שאביהן היה באמריקה. משפחת קלורמן ניצלה מהגיהינום.

בגטו הראשון היה כמו בזמן תשעה באב. בכל בית נשמע בכי. הגיע הזמן שבו הבנו כולנו, כי מה שלא יכולנו לתאר לעצמנו שאנשים מסוגלים לרציחות כאלה, אכן הופך למציאות. הבנו שאבדנו וכי ימינו ספורים. שוטטנו כמסוממים ומתים למחצה. שום צחוק. שום שמחה לא נראו אצלנו, הכבשים המסכנות. ראינו כי הענן השחור צונח יותר ויותר וחשנו אותו ממש על ראשינו.

הרגע שציפינו לו הגיע במהרה. ידענו כי לברוח מהגטו גרוע יותר, מפני שכאשר תפסו יהודי עם מיסמכים נוצריים, ירו בו מייד. לפארטיזנים לא יכולנו להימלט, כי לא היה לנו איתם כל קשר. ומי יודע אם כאשר נחפש אותם לא ניפול לידי המשטרה האוקראינית והגרמנים ששוטטו שם ככלבים. היום, בהיותנו בגיטו של

העובדים, בכל זאת עוד היה לנו ניצוץ תקווה, שהרי את העובדים הרי לא יחסלו. מה יכול להיות להם נגד מעט העובדים ובעלי המקצוע, שעושים כל עבודה ומשתכרים כמו עבדים נרצעים?
האם לא היה די לרוצחים צמאי הדם לינוק את מעט הכוחות ולקחת את כל הרכוש שאנשים עבדו וחסכו כל ימי חייהם למענו? הרוצחים הגרמנים רצו לבסס את עצמם על דם של אנשים זרים ועל זיעה של אנשים זרים כדי להתעשר. האם לא היה להם די באסוננו, בהשפלתנו ובמצבנו העצוב? מה עוד הם רצו מאיתנו? אנחנו האומללים? האם אפשר היה להאמין שבמאה ה-20 עדיין יש באירופה, באירופה התרבותית והמומסת, עם של ברברים וקנאים פראים צמאי דם כמו אוכלי אדם? למרבה הצער נוכחנו במו עינינו כי ברבריות כזאת אכן היתה קיימת. ודווקא במאה ה-20 נרשם העם הגרמני הברברי בהיסטוריה בזרם אדיר של דם!
לא עברו שלושה חודשים מאז האקציה המתבוססת בדם, כלומר ב-18.8.1942, שוב יצאה גזירה חדשה: על כל יהודי הגטו של העובדים, עם כל משפחותיהם, להתאסף בגטו שבו היתה השחיטה הראשונה. מותר היה להם לקחת הכל. רעד עבר בכולם. מה משמעות הדבר? האם הם רוצים להשמיד גם את כל העובדים? ומי יעבוד אז עבור הפולנים והאוקראינים? לאחר שהם התעסקו בסמרטוטים של היהודים, הם חשבו שכל העולם שלהם ובראשים מורמים נעשו ל"פריצים" – והאם פריצים יעבדו? לא יכול להיות שהגרמנים ירצו לחסל את העובדים. בדעה זו, ובתקווה מעטה, שוב התחילו הכל להתאסף בחלקה השני של העיר, בו היה הגטו השני. בגטו השני היה המצב קשה עוד יותר. הגטו השני היה צר יותר. תנאי המגורים היו בלתי אפשריים ובכל זאת היו מחזיקים מעמד, לולי האסון הגדול ביותר שהתרחש כשבועיים לאחר המעבר לגטו השני.

זה היה ב... (הכותבת לא ציינה תאריך). בסביבות 5 אחר הצהריים הגיעה אלינו אשה, גברת **טוקטה**, שבזמנו עבדה עם אמי במכבסה של **רופס (רופה)**, שנמצאה מחוץ לגטו. היא הביאה חדשות נוראות: היא סיפרה, כי מדברים על כך שהלילה יקרה משהו.

אינני יודעת איך לתאר זאת, אבל בדיוק אז ישבתי ואכלתי. מייד כאשר שמעתי זאת קפצתי בתחושה רעה. גברת טוקטה הציעה להימלט מהגטו אל המכבסה. מגוחך. אף פעם לא רציתי להאמין בדבריהם של הפולנים, שבאחרונה עברו בגטו (**מפה לאוזן**) אבל הפעם לא נתתי לשכנע אותי הרבה והסתלקתי עם אמי ואחי הקטן **זכריה'לה** והגברת טוקטה עם בנה הקטן ועוד כמה אנשים ויצאנו אל מחוץ לגטו. התפזרנו. היה מאוחר. האנשים התחילו ללכת בדרך לעבר (**מקום**) העבודה (**שלהם**) ואנחנו הלכנו לעבר העיר. זה היה חשוד. קיווינו לפגוש בין האנשים החוזרים מהעבודה את אבי עם אחי הבכור **אברהם**, שגם הם עבדו מחוץ לגטו, אך למרבה הצער לא פגשנו אותם. חשבנו שהם יתחבאו במרתף שהכנו מראש "לכל מקרה". כמעט בכל בית בגטו היה מחבוא.

מאחר שקיווינו לחזור למחרת בבוקר אל הגטו, לא לקחנו עמנו מאומה. אני זוכרת שהייתי לבושה שמלה עם כיסים ובאחד מהם היה במקרה ארנק עור עם שלושה תצלומים שלי ושני תצלומים של אחי. החלטנו בינינו שאם במקרה ישאלו אותנו השוטרים הגרמנים לאן אנחנו הולכות, נענה שאנחנו עובדות במכבסה והולכות לשם למשמרת לילה. אבל עברנו את העיר ללא פגע.

גברת רופה פתחה עיניים גדולות בראותה אותנו. היא לא רצתה להאמין במה שסיפרנו לה. יתר על כן, היא אמרה: אתן מפיצות בהלה גדולה ואימה. שום דבר לא יקרה. ליבי היה כל כך כבד עליי. לא יכולתי להירגע. בחדר סמוך, בחצר המכבסה, התגוררה נוצרייה בשם **שידושבסקה (או טיצישבסקה)**. היא היתה מיוחדת מאוד עם אמי עוד לפני בוא הגרמנים. ביקשתי מאמי ללכת לדבר עם הפולנייה ולבקש ממנה שתיתן לנו ללון אצלה, אפילו על הרצפה. אינני יודעת מדוע, אבל היתה לי תחושה מוקדמת, שאפילו במכבסה שנמצאת מחוץ לגטו, לא בטוח להתחבא. הבנתי כי אם חלילה יקרה משהו בגטו, הם לא ידלגו גם על המכבסה, כי הם יודעים ששם עובדים יהודים.

גברת שידושבסקה הסכימה לתת לנו לישון על הרצפה. וכך התמקמנו אצלה, עם אחי, אמי וגברת טוקטה עם בנה, בתנאים לא כל כך נוחים.

רק לפנות בוקר נרדמתי. בערך בשעה שלוש שמענו צעדים מתגנבים בעליית הגג. זאת היתה הנוצרייה שבאה מבוהלת כדי לספר לנו על האסון הגדול שאירע: שיכבו בדממה. משהו נורא אירע בגטו. הזעקות והיבבות נשמעו עד קצה העיר. החצר שבה נמצאה המכבסה הוקפה על ידי שוטרים גרמניים וכלבים. (היא אמרה לנו: שבו בשקט – וירדה).

הוי, אלוהים, מה היה לנו לדבר כשאתה שתקת!! ליבותינו התאבנו. מחשבותינו היו נתונות לאהובינו ויקירינו. קיווינו שהכל יסתיים במהרה. או אז נחזור לגטו וביחד עם כל המשפחה נברח אל הפרטיזנים ביער. כי כך כבר איננו יכולים להחזיק מעמד. אבל אדם מתכנן – והאל צוחק. לא ידענו אז, כי זו הפעם האחרונה להיותנו "בבית".

בבוקר הביאה לנו הנוצרייה משהו לאכול. אבל למי היה חשק לאכול לשמע דבריה, כי האקציה איננה פוסקת. שבכל החצרות משוטטים אנשי הז'נדרמריה הגרמניים והאוקראיניים עם כלבים ומחפשים את היהודים האומללים. בודקים אם מישהו כן הצליח לטפס על הגדר הגבוהה שהקיפה את הגטו. אנחנו ישבנו בדממה במקומנו. לא בכינו. וכי יכולנו להביע בדמעות את כאבנו העמוק? לא! כאבנו וסבלנו היו גדולים מכפי שנוכל לבכות.

לא יכולנו לסבול לשבת ארוכות בעליית הגג. גברת שידושבסקה פחדה. היא העבירה אותנו לאורווה שלה, שגם בה היתה מעין עליית גג. שם לנו בלילה השני. אבל גם כאן לא יכלה הנוצרייה להחביא אותנו זמן רב. היא פחדה מאוד להמשיך להחביא אותנו.

היינו חסרות עצה. הרוצח הגדול, קומיסר המחוז **קאסנר** ומפקד המשטרה האוקראינית **פריץ מאנטאי** פירסמו איסור על הסתרת יהודים.

היו פולנים ואוקראינים שהתמקדו באיתור יהודים. מה זאת אומרת? הם קיבלו תמורת זאת קילו סוכר וכמה מאות מארקים. האין זה מספיק לנשמת אדם? אצל הנוצרים האנטישמיים הגדולים והאנשים בתחתית המדרגה, היה קילו סוכר חשוב יותר מאדם.

היו גם נוצרים שהסתירו רכוש יהודי (שבזו) וכדי שהרכוש יישאר אצלם, היו מסגירים את היהודים שבאו לבקש אצלם פת לחם או מיסתור.

בכלל, רוב הגויים היו שונאי יהודים כאלה, שפשוט היה להם סיפוק מכך שהסגירו יהודי. אחרים עשו זאת כדי למצוא חן בעיני הגרמנים, בחושבם שאולי משום כך יקבלו איזה סמרטוט טוב יותר מהגטו היהודי. שהוחל בחיסולו.

אני אומרת סמרטוט, מכיוון שלחפצים הטובים יותר היו "בעלים מועדפים" יותר, כמו "האנשים הגרמניים הנכבדים". חלק קטן מאוד מהיהודים יכלו להסתתר אצל הנוצרים, תמורת תשלום גבוה. אבל ברוב המקרים כאשר אזל הכסף, מסרו אותם הנוצרים בידי הרוצחים. מצבנו היה נורא ולא יכולנו לדעת כמה זמן זה עוד יימשך.

מאחר שהחמירו יותר ויותר עם מי שמצאו אצלו יהודים מוחבאים, הורתה לנו הנוצרייה לעזוב את ביתה. לאחר תחנונים רבים הירשתה להישאר אצלה יום אחד נוסף. אבל היינו מוכרחים להתחבא ברפת ואחרי כן בתוך העשב הגבוה שצמח בחצר. התגלגלנו בחצר בפחד נורא, שהנה, הנה באים לתפוס אותנו.

באותה חצר התגוררה משפחת **גולדשטיין**, שהיתה בעלת חנות צבעים גדולה. המשרתת הנוצרייה שלהם **זאסיה** החביאה אותם אצלה. הם נאלצו, המסכנים, להיחזק בתנאים קשים מאוד אצלה, כשהם מקווים מיום אחד למישנהו שהכל ייגמר בקרוב. המשרתת משכה מהם כל מה שהיה להם ולבסוף הסגירה אותם. כאשר נודע לנו הדבר, כי גברת **שידושבסקה** שמרה זאת בסוד מפנינו, היא סיפרה לנו כי כמה נוצרים שגרים בחצר יודעים שאנחנו נמצאים אצלה, אבל אנחנו לא צריכים לפחד מפניהם. אלא שאותנו זה הפחיד מאוד והחלטנו כי עלינו להסתלק מכאן בהקדם האפשרי. שכן אותם נוצרים עלולים להסגיר אותנו. ואכן לא היה חסר הרבה שזה יקרה. עד היום אנחנו מתפלאים מדוע גברת שידושבסקה לא הסגירה אותנו. אולי מפני שהיא חשבה שהדבר ייעשה כשנהיה אצל אחרים.

המתנו עד לפנות ערב ויצאנו לדרך. לאן? גברת טוקטה ובנה הלכו לגוי מכר. ואנחנו? אנחנו החלטנו ללון באותו לילה בעליית גג של בית יהודי ריק שדלתותיו וחלונותיו הפרוצים סיפרו את דבר החורבן היהודי. בחשיכה הבחנו בקושי בדלת. אבל איך מגיעים לעליית הגג ללא סולם? סחבנו דלת מהדלתות הפרוצות שהתגוללו מסביב ביחד עם סמרטוטים ודפי ספרים יהודיים וחומשים.

למרבה המזל, הצלחנו לטפס למעלה (**בעזרת הדלת**). אוי כמה קשה היה זה. הלילה היה קר. נצמדנו זו לזו ונרדמנו. עם אור הבוקר התעוררנו. היינו רעבות וצמאות. התחלקנו בפרוסת לחם שהנוצרייה **בוז'ינסקה** נתנה לנו. היה זה כאשר עזבנו את הנוצרייה שידושבסקה כדי ללכת לחורבות של בתי היהודים. נכנסנו אל בוז'ינסקה, שהטמנו אצלה את חפצינו. היא נבהלה והתחבאה מפנינו, כך שלא יכולנו לדבר איתה. היא רעדה כולה. היא הראתה לנו מקום בגטו הראשון שבו נתחבא והבטיחה להביא לנו לשם אוכל. אבל אנחנו פחדנו שבמקום זאת היא תביא עלינו את הרוצחים האוקראינים. משום כך הלכנו לכיוון אחר לחלוטין. בעליית הגג שהינו כל אותו יום. לא הלכנו לשום מקום. השמש קפחה על הגג ובגלל החום הגדול היה זה עינוי בלתי נסבל לשהות בעלייה.

למחרת ירדנו מה"דירה" שלנו כדי להביא מים. הלכתי יחפה כמו שקצה מהכפר, עם מטפחת גדולה על הראש. לבי דפק כמו אצל גנב. אבל הלכתי עם חיוך קל על הפנים ושרתי לי מנגינה פולנית ידועה. הייתי מוכרחה לעשות רושם טוב בתפקידי, ואיש אכן לא הטיל בי חשד עד שחזרתי עם בקבוק מים. קיבלתי יותר ביטחון והחלטתי ללכת אל טיצישבסקה, ולבקש ממנה כמה מארקים כי נמלטנו מביתנו בעיר ואנחנו עומדות לחזור אליו בהקדם. אלא שאין לנו אפילו פניג (**אגורה**) אחד אצלנו.

את שאר החומר עוד אשלח. (לא נמצא המשך לסיפור ביד ושם)
ממני מיכלה פלטיניצקה-רוסמן ובתה נינה פלטיניצקה-רוסמן

נינה רוסמן – קפלן נותנת בשנת 1988 עדות ביד ושם, בשפה העברית. עדות כוללת של הישרדותה בקובל ובסיסה..

תמלול העדות ניתן במסמך 03- 4540 .

נינה קפלן חייה היום בארה"ב, שומרת על קשר קבוע ומבקרת את חברותיה בישראל כל שנה. את אמה שניצלה יחד איתה הביאה לקבורה בישראל.

תמונה שהתקבלה מנינה רוזמן ומיכאלה.
מיאמי ביץ', אוקטובר 75: אמא ואני.

לנינה לא נולדו ילדים: בגיל 14 עברה הפלה לא מוצלחת כשנכנסה להריון לאחר שנאנסה ע"י מפקד הז'נדרמריה, הנאצי פריץ מנטיי.

נינה השתתפה כעדה במשפט אריך קסנר ופריץ מנטיי, הרוצחים הנאצים, בגרמניה (1966).

שרה (סופיה) ברונשטיין לבית גבירצמן

-עדות

עדות ל"יד ושם" - המלצה למתן אות חסידי עולם למצילים

שרה - 1919-1982

תרגום מכתב יד בפולנית: יורם שרייר.

(בכחול ובאותיות קטנות: הערות והסברים מאוחרים)

ברונשטיין שרה – עקרת בית מתגוררת בקרית ים, גולומב 25, חיפה.

אני ברונשטיין סופיה לבית גבירצמן נולדתי בזמושץ' 20.7.1921 (הערה-זהו תאריך הלידה של ונדה-שאת ניירותיה קבלה מאלזה קמיטה ולווה אותה כל חייה – תאריך הלידה הנכון הינו 17.5.1919) ההורים שלי התגרשו, אמי עלתה לישראל (לפני המלחמה). עד גיל 13 התחנכתי אצל הורי אבי בכפר ע"י זמושץ' (רוסקי פיאסקי).

אח"כ נסעתי לקובל, מקום שם גר אבי חיים גבירצמן עם אשתו השנייה, ברחוב מונופולובה 168. בקובל סיימתי גימנסיה של "קלרה ארליך" וב-1940, בזמן הסובייטים, נסעתי ללמוד באונ' לבוב. מלחמת רוסיה גרמניה פגשה אותי בלבוב ומשם בספטמבר 1941 חזרתי לקובל. בקובל לא היה גטו אבל נאלצתי לבצע עבודות כפיה קשות ושונות בשביל הגרמנים.

בתחילת מאי 1942 הוקמו (בקובל) 2 גטאות. אני עם הורי עברנו לגטו שב"חולות" ברח' פרץ 9. ב-9 ליוני 1942 היתה בקובל האקציה הראשונה בה נרצחו 9000 איש ובהם כל משפחתי. הצלחתי לברוח (לפני הפרידה, כדי) שוב לחזור (לגטו החולות בו) היו עדיין 6000 איש. כל יום בגטו היו קורבנות, האנשים ציפו לחיסול הסופי. סבלתי רעב והתעללויות שונות מצד הגרמנים. הובלנו לעבודה תחת משמר. עבדתי ככובסת בצבא (הגרמני).

ב 27.7.1942 - הצלחתי לברוח מהגטו ולהגיע לבית שלי ברחוב מונופולובה בו התגוררה השכנה שלי אלזה קמיטה. היא היתה בת 25 בערך. מטרתי הייתה לקבל מסמכים של אחיינית שלה (ונדה) אשר עם תחילת המלחמה ברחה להונגריה. אלזה קמיטה קיבלה אותי כמו אמא, נתנה לי להחליף בגדים, לבשתי את השמלה שלה, היא האכילה אותי. כמו כן מצאה בשבילי מסמכים על שם ונדה אליזבט הולץ. עם מסמכים אילו רציתי לנסוע לגרמניה. יחד עם נוער אוקראיני שהוגלה.

ביום בו הגעתי לאלזה הייתה שם החותנת שלה קרולינה קמיטובה ובעלה מיקולאי קמיטה. קרולינה אמרה שבעיירה הולובה שקרוב לשם (לקובל) היא מתגוררת ושם היהודים עדיין חופשיים ושבועה מיקולאי קמיטה ייקח אותי אליהם BOZA DAROWKA (מתנה אלוהית) 25 ק"מ מקובל. בערב סבתא קרולינה (כך קראתי לה) קשרה לי עין (שאראה כחולה), הלבשה לי את מעילה וכך מיקולאי הביא אותי אליהם הביתה.

בבית של קמיטה הייתי כקרובת המשפחה ונדה ועזרתי לקצור חיטה. היו להם 40 הקטרים (1 הקטר = 10 דונם) אדמה. ב-19.8.1942 התבצע החיסול הסופי של יהודי פולין ויצא צו בדבר "יודנריין" (נקי מיהודים), על כך סיפרה לי אלזה קמיטה אשר הגיעה ברגל מקובל כדי להזהיר אותי שלא אחזור לקובל.

ב 2.9.1942 הייתה אקציה ראשונה על יהודי הולובה. בלילה זה באו לקמיטה 4 יהודים מהולובה. הם כרו בור בין השדה והמטע שם ישבנו. קרולינה הייתה מביאה אוכל ומשרתת אותנו. אחרי שבוע 4 היהודים המקומיים עזבו והלכו למכרים אחרים. כי היה קשה להתחבא יחד 5 אנשים. משפחת קמיטה נתנה להם אוכל בגדים וכסף לדרך.

אני נשארתי אצל משפ' קמיטה. ביום הייתי בבית ובלילה ישנתי בקטקומבה, כלומר בבור. ב-30.10.1942 פורסם מנשר שיהודי הולובה אשר מסתתרים יחזרו לעיר ויחיו כרגיל. רציתי להתייצב, אבל סבתא קרולינה אמרה שזו מלכודת מצד הגרמנים ושהיא תמשיך להסתיר אותי. ב 15.11.1942 התבצעה האקציה השנייה כנגד יהודי הולובה והתפרסם צו ה"יודנריין", כלומר מי שמסתיר יהודי מסתכן במוות. הבית של קמיטה נשרף ונשאר רק חדר ומטבח.

באותו זמן הגרמנים איימו על חיי המשפחות (**המסתירות יהודים**) עד לדור ה-3 שלהם ורכושם הוחרם. הגרמנים גם הקציבו פרס של 10000 מרק לאילו שיסגירו יהודים. המשטרה האוקראינית החלה לחפש בכל מקום את היהודים המסתתרים. בקובל היו כמה מקרים בהם ירו למוות במשפחות פולניות יחד עם היהודים אותם הם הסתירו. כל משפחת קמיטה היתה מאוד מבוהלת. מיקולאי קמיטה עצמו אמר לי: "ילדתי, אם העניין היה רכושי וחיי בלבד, הייתי מוכן להסתכן ולהחביא אותך, אבל כשאני מסתכל על נכדי הקטנים תוקף אותי פחד. את לא יכולה לדרוש ממני יותר."

הוחלט שבלילה סבתא קרולינה תוביל אותי ליער הקרוב, תיתן לי אוכל ובגדים חמים ותבוא אלי לעיתים קרובות. כשאף אחד לא ראה סבתא קרולינה ניגשה אלי נישקה אותי ואמרה: "אני לא אעזוב אותך, אסתיר אותך, את ילדה שלי". בערב היא הובילה אותי למטע בין שתי ערמות תפוחי אדמה וכיסתה אותי בעלים. לקראת בוקר כשהירח לא האיר והיה לגמרי חשוך, היא הובילה אותי לשדה המרוחק 1 ק"מ מהבית, שם חפרה לפני כן בור קטן.

בבור הזה מכוסה בקש שכבתי עד 23.11.1942. קרולינה זחלה בלילה כדי שאף אחד לא יראה אותה. כי הלילות היו בהירים. היא הביאה לי אוכל.

ב 23.11.1942 כשכל המשפחה נוכחה לדעת שאני לא נמצאת בקטקומבה, קרולינה החזירה אותי לבור. בבור שהיתי כל החורף מכוסה בשלג, עד לאביב 6.7.1943.

סבתא קרולינה הייתה מביאה לי ב-3 בלילה אוכל טוב וחם. כמו כן הייתה לוקחת ורוחצת את הסיר עם היציאות שלי כי לא הייתה לי יכולת לשבת או לצאת. כל הזמן רק שכבתי באור מאוד חלש, אור שחדר דרך פתח. סבתא קרולינה הייתה באה מכוסה בסדין לבן והייתה מטשטשת מאחוריה את העקבות בשלג. לא פעם כשהייתה סופת שלגים היא נאלצה לחפש זמן רב את המקום שם הייתה מגישה לי את האוכל. לא פעם כפור חדר מתחת לציפורניה. כל 10 ימים הייתה מביאה לי בגדים נקיים ותחתונים שלה, והייתה לוקחת את המלוכלכים. כמו כן הביאה לי בקבוק קטן של וודקה כדי שהקיבה שלי תעבוד טוב יותר. כל 10 ימים הייתה מביאה לי בקבוק קטן של נפט אותו מרחתי על השיער כדי להרחיק טפילים, כי לא הייתה לי אפשרות להתרחץ. את הרגליים הייתי מכסה בשקית פוך חמה. שכבתי על קש אותו סבתא החליפה לעיתים קרובות.

באביב 1943 כשהמשטרה האוקראינית ברחה ליערות, סבתא ספרה עלי לכל המשפחה אשר מאוד שמחה שההצלה שלי הצליחה.

ב-6.7.1943 נכנסה אלי לתוך הבור רועת צאן שעבדה במטע אצל הקמיטים וספרה לקרולינה שמצאה אדם בבור. סבתא ספרה לה שאני בחורה רוסייה שברחה מרכבת ונתנה לה אוכל שתביא אלי. בינתיים קרולינה הובילה אותי לעליית גג מעל הרפת שם כבר כמה חודשים הסתתרה חברתי **דורה כץ** מהולובה. רועת הצאן כבר לא פגשה אותי, הסבתא ספרה לה שברחתי כי נבהלתי ממנה. דורה ואני לא ידענו אחת על השנייה, קרולינה לא רצתה לספר לנו, כך שאם יאונה רע לאחת, השנייה תישאר בחיים.

כל הקיץ והסתיו של 1943 דורה כץ ואני נמצאנו בבית ביום, ובלילה ישנו בעלית הגג של הרפת. זה היה בספטמבר 1943 איש מהמשפחה לא היה בבית. במטבח אכל ארוחת בוקר יהודי אחד מהולובה בשם מנדל, את שם משפחתו אינני יודעת. גרמנים בחפשמ נשק אצל פולנים הקיפו לפתע את הבית של הקמיטים. מנדל הספיק לקפוץ דרך החלון ולברוח. אני ודורה הסתתרנו מאחורי הפסנתר, הגרמנים מצאו אותנו אבל לא זיהו שאנו יהודיות. אמרנו שהסתתרנו מפני בנדרוביצים אוקראינים (**הלאומנים האוקראינים**). מיד עברנו מהסלון למטבח כדי לברוח, אבל אי אפשר היה ושוב הסתתרנו בחור מתחת לתנור. אחרי גמר החיפוש הלכנו ליער, כיוון שהגרמנים היו עדיין בכפר. בלילה הגיעה אלינו סבתא קרולינה והורתה לנו לחזור הביתה שם חיכה לנו אוכל חם, וכלי מיטה. היא במעיל רחב – תחתיה החביאה לחם ומוצרים שונים – הלכה הלאה לעומק היער, כדי להאכיל משפחות יהודיות שהסתתרו במקומות אחרים.

סבתא בקשה מאתנו לא לספר לאף אחד מהמשפחה שהגרמנים מצאו אותנו, על מנת שתוכל להמשיך להסתיר אותנו (**בביתה**). ביום זה שערתיה של דורה כץ הלבינו ברקות.

באוקטובר 1943 באו לקמיטים 2 אחיות רחל ופינייה בוינס. יחד איתם זכינו לחופש מידי הצבא האדום בשנת 1944, ב-16 למרץ. כאשר פינייה בוינס קיבלה התקפת כבד, אז מיקולאי קמיטה קיבל עבודה בעזרת יהודים אחרים תרופה, וקארולינה קמיטה הייתה מבשלת עבודה אוכל דיאטטי ועושה לה קומפרסים חמים. הבית של קמיטה היה פתוח לכל היהודים, שביקשו מהם עזרה. מיקולאי וקארולינה קמיטה, כמו גם ילדיהם, סייעו בעזרת מוצרי מזון ובגדים ליהודים שהסתתרו ביישובים אחרים. את כל זאת הם עשו בשם אהבה הזולת בלי שום גמול. אצל קמיטים מצאו עזרה ומסתור לא רק יהודים, אלא גם קומוניסטים שבוים אפילו אוקראינים. בהצלה שלנו לקחו חלק גם המשרתים של קמיטה: גרגורי וטאטיאנה חלצ'קו.

כפי שידוע לי מספורי הסבתא, אז בזמן הפוגרומים של פטלורה, מיקולאי קמיטה שניגן על עוגב בכנסיה, הציל משפחה יהודית שאח"כ גרה בוואימיז וולינסקי.

עכשיו מיקולאי קמיטה בן 80 וקרולינה בת 77. הם בפנסיה, גרים בפולין בגדיניה, רח' ורוטיבץ 29. בנם ויטולד

שלא היה נשוי ופרנס את הוריו מת בשנת 1958. אשת הבן יאן, אלזה, נפטרה בשנת 1958. עם קמיטה גרה עכשיו הבת האלמנה דיניה ונכדתה אווה. בגדיניה גרה גם הבת גניה. כמה שיש באפשרותי אני משתדלת לעזור להם. כתבתי מאמר על קרולינה בשם "בזכות צדקת בסדום" – לספר של קובל, הנמצא בהדפסה. שלחתי גם ל"יד ושם". אני שולחת גם צילום של קרולינה ומיקולאי קמיטה. כמו כן, את בני משפחה שלהם.

קרולינה קמיטה יאן קמיטה-הנכד אלזה קמיטה-הכלה

אני מצרפת פרטים על אנשים המכירים אותם:
 דורה דרוטמן כץ – רמת גן – רח' סנהדרין 8.
 רחל ופימה בוינס- ארה"ב.
 חיים כץ – ארה"ב.
 יעקוב סקוב וגיסתו – קנדה.
 זלדה סקוב – ארה"ב.
 בלה טפר- ארה"ב.

כל מה שכתבתי היא רק טיפה ממה שעברתי.

קריית ים 22/7/1966

בכבוד רב,
 סופיה ברונשטיין

מייל שקבלה **חיה ברונשטיין** בתה של שרה ברונשטיין-גבירצמן בעקבות מודעה לאיתור משפחת קמיטה שפרסמה באינטרנט:

Hi Haya!

My name is Piotr Kmita, I'm grand-grandson of Karaolina and Mikolaj Kmita.

I live in Gdynia with my parents.

On picture:

Me, my wife (Katarina), my father Jan and mother Barbara in Darovka - Ukraine 2001.

Serdecznie pozdrawiam
 Piotr Kmita Gdynia

כותבת חיה: הכותב הוא הבן של אלזה קמיטה (נכדה של קרוליה קמיטה). הוא נמצא בקשר אתי ואני מתעתדת לנסוע יחד אתו לקובל בסוף הקיץ.

שרה נולדה בזמושץ' למנוחה פלוג ולחיים גבירצמן. אמה מנוחה לבית פלוג עלתה לישראל בשנת 1925.

בתמונה שרה עם סבתא חיה וסבא צבי הירש גבירצמן-שהיה בעל טחנת קמח ברוסקי פיאסקי כפר ע"י זמושץ', בדרום מזרח פולין.

עדות נוספת של שרה ברונשטיין-גבירצמן בחוברת זו: חקירה מס' 7 מתוך מסמך: כתב אשמה נגד הפשיסטים בקובל

שתי פרטיזניות יהודיות: לסנקו- דטשוק לידיה, ליכטנשטיין פאניה

מתוך מסמך: "יד ושם" מס' M37/25
תרגום מרוסית: אווה שלם-ארליך

במסמך טבלה עם רשימת 13 פרטיזנים. שניים מהם מצוינים כיהודים, היתר אוקראינים. פרטים על שתי הפרטיזניות היהודיות שמושכן בקובל:

לסנקו לידיה זיגמונטיאבה ילידת 1917 נקבה לאום יהודי שנה בה החלה את פעולתה בפרטיזנים 1941 שם הפלוגה על שם ברינסקי מקום מגוריה הנוכחי העיר קובל.
הערה: כנראה הפרטיזנית לסנקו לידיה זיגמונטובה נישאה ושמה לפני הנישואין היה **דטשוק**, כפי שמופיע באישורים ובהמלצות מטה.

ליכטנשטיין פאניה זלמנובנה נקבה לאום יהודי תחילת פעולתה בפרטיזנים 1944 תפקידה אחות בפלוגה על שם קוטובסקי מקום מגוריה הנוכחי העיר קובל.

אישורים והמלצות

נ.ק.א.ו.ס.ס.ר.
מפקדה של יחידה צבאית
מס' 059 כוחות מיוחדים
18.3.1946

אישור

ניתן בזאת לחברה דטשוק לידיה זיגמונטובה ילידת 1917 ומאשר/מוכיח שהיא אכן עבדה כקשרית מ- 5 למאי 1943 ועד ל- 25 דצמבר 1943.
החל מ-25.12.1943 שירתה כלוחמת ביחידה מס' 2 המקושרת ע"ש גורנינסקי עד 15.3.1943.
האישור ניתן על מנת להציגו בפני שלטונות סובייטיים ועל כך החתום.

מפקד יחידה צבאית מיוחדים מס' 2059
חתימה- קונשוק

המלצה על הלוחם

ניתנה לפרטיזנית דטשוק לידיה זיגמונטובה ילידת 1917, לאום יהודי, המתגוררת בפלח רוז'צה. הועסקה כקשרית ביחידת ורינסקי פלוגה של כוחות מיוחדים מס' 2/קרוקה.
כקשרית עבדה וריגלה על מעברי כוחות של גרמנים ובנוסף עסקה בריגול אחר התנועה על מסילת הברזל וספירת קרונות של האויב, ניהלה תצפית על ניווד כוחות גרמניים בעיר לוצק והתקדמות או פעילותם של אוקראינים/גרמנים נציונאליסטים.
כקשרית עבדה מ- 5 למאי 1943 ועד 25/12/1943. החל מ- 25/12/1943 שהתה בפלוגת פרטיזנים מס' 2 קונשוק/קרוקה.
דטשוק ל.ז. מסורה למפלגת לנין-סטאלין.
(חתימות) 27.3.46

נ.ק.או.

איחוד פלוגות פרטיזנים של גנרל-מאיור

בעל אות "גיבור ברית המועצות"

שבה זכה פעמיים א.פ. פיודורוב

25/4/1944

מס' 80

פ.פ.ס 28246

אישור

ניתן לחברה ליכטנשטיין פאניה זלמנובה,

בזאת שהנ"ל הכן שירתה החל מ 13.1.1944 ועד 25.4.1944 כאחות בפלוגה על שם קוטובסקי באיחוד פלוגות של פרטיזנים תחת פיקוחו של גנרל-מאיור א.פ. פיודורוב בעל אות "גיבור ברית המועצות" שבה זכה פעמיים. ונשלחה לעורף רוסי לצבא האדום להמשך מילוי תפקידה.

(חתימה)

קומיסר איחוד פלוגות הפרטיזנים
קוצינב

(חתימה)

מפקד איחוד פלוגות הפרטיזנים
מאיור רואנצב

מפקד מטה איחוד פלוגות הפרטיזנים
קפיטן דרוזדוב

המלצה על הלוחם

לאחות ליכטנשטיין פאניה זלמנובה

החברה ליכטנשטיין פאניה ז. שירתה בפלוגת הפרטיזנים על שמו של קוטובסקי מ- 1.1.1944. במהלך שהותה בפלוגה הוכיחה את עצמה כאחות אחראית.

במהלך הקרב עם הפולשים הגרמנים-פשיסטים בכפר רצ'יצה תחת יריות כדורים של הפשיסטים הגישה עזרה מידית ומקצועית ללוחמים הפצועים.

עד הגעתה לפלוגת הפרטיזנים עבדה בתפקיד קשרית עם פלוגתו של קריוקוב.

אחראית, מוסרית ובעלת ידע והתמצאות פוליטית.

מפקד פלוגה על שם קוטובסקי

25.9.1944 (חתימה)

קומיסר הפלוגה על שם קוטובסקי (חתימה)

תלאותיה של אסתר גאלון

(ילידת העיירה ניסכ'ז' הסמוכה לעיר קובל)

תרגום מיידיש: בני גבירצמן

חלק א'**בגטו**

כענן שחור ביום אביב נאה, התפשטה הידיעה כי הצבא הגרמני כבש את קובל. היה זה בקיץ 1941 ומייד ניתכו גזירות על היהודים. ניתנה הוראה כי היהודים חייבים לשאת סרטים לבנים עם מגן דוד על זרועם. לאחר מכן ניתנה הוראה להחליף אותם בטלאי צהוב.

הוקמה מועצת היהודים (יודנראט), שעליה הוטל להוציא לפועל את כל ההוראות. במקביל הוטלו על היהודים מיסים כבדים שלא היה להם סוף, כי עד ששולם המס האחד, כבר הוטל מס אחר בעיקבותיו. מלבד זאת חמסו הרוצחים האוקראינים מהיהודים מכל טוב [זהב וחפצים יקרים]. כל חפץ היו נוטלים בידיהם, מנסים לאמוד את משקלו, ואם הוא לא מצא חן בעיניהם, היו מחליפים אותו באחר.

רוב התושבים בעיירה היו בעלי מלאכה. די הצורך למחיה אי אפשר היה להשתכר אפילו בעבודה הקשה ביותר. כל האוכלוסיה עבדה קשה וזאת ללא מזון, בתנאים הכי גרועים. והיודנראט דרש כל הזמן עוד... הדברים הגיעו לידי כך, שאנשים מכרו מביתם את אחרון הכרים. הכל חיו במחסור, רעב, פחד וקור.

כך עברה שנה. אז עדיין לא היה בעיירה גטו, אבל החיים אצלנו היו גרועים מבכלא. מי שנתפס ברחוב אחרי 7 בערב ספג מכות רצח. כך עשו גם לכל יהודי שתפסו מנסה להסתתר אצל איכר. האנשים היו משוטטים כצללים. וכאשר המפלצות האוקראיניות חפצו בייש, היה היודנראט חייב לספק אותו להם. או אז הם היו משתכרים מייד ומתנפלים על יהודים, מזקן עד ילד, ללא כל סיבה. מכל עבר נשמעו זעקות קורעות לב של המעונים. פעם היו בין הקורבנות החפים מפשע גם אמי הזקנה ואחי. התליין הראשי בעיירה היה הרוצח האוקראיני טיחון. הוא תמיד חיפש קורבנות חדשים. פעם הוא אסף 25 נערות, מהיפות בעיירה, ובהאשמה שהן חברות קומסומוול (תנועת הנוער של המפלגה הקומוניסטית בברית המועצות), הוליך אותן לשדה, שם הפשיטו אותן והילקו כל אחת 25 מלקות. רבות מהן גם נאנסו תוך כדי כך.

מאוחר יותר [זה היה בתחילת 1942] החלו להוציא אישורים [כמובן בתשלום] ליהודים לצאת לקטוף גרגירי יער. אנחנו ניצלנו זאת. התאספנו לחבורה של כ-15 נשים ויצאנו ליער. ידענו שהרבה יהודים כבר נעלמו אז לאחר שנמלטו ליערות בעיקבות השחיטות.

תוך כדי איסוף הגרגירים, הבחנו במישהו רץ לעברנו. היה ברור שזהו פרטיזן יהודי. לפתע, באמצע היום [השעה היתה 12 בצהריים] נשמעה אזעקה. כינסו את כולנו וציוו עלינו לעמוד בשורה. בלבבות הולמים ממורא התכנסנו ומייד החלו להכות אותנו. הם האשימו אותנו שאנחנו הולכות ליער במיוחד, כדי להביא מזון לפרטיזנים. כך נודע לנו שבאותו לילה נכנסו פרטיזנים לביתו של מפקד המשטרה (נאיאווע?), ונטלו ממנו את אקדחו ומזון.

הוליכו אותנו, מבלי שנדע לאן. ייתכן כדי להיירות. פרצה אצלנו יללה גדולה. לי לא היה פיקפוק בכך. זה מכבר ידעתי, כי אנחנו אבודים וכי לכל אחד מאיתנו צפוי מוות נורא. אבל לאחר שערכו אותנו כמה שעות, שיחררו אותנו והירשו לנו לחזור הביתה.

באותה תקרית נולד אצלי הרעיון שרק היער יהיה הצלתי. החלטתי ביני לבין עצמי להתייעץ בעניין זה עם מכרותיי הקרובות, כמה נערות צעירות.

באותה עת הייתי לבדי, אם לתינוק, לאחר שבעלי הובל למיידאנק הידועה לדאבה. האירוע העצוב והבלתי נמנע הגיע. השמש שלחה את קרניה המאירות אל היהודים שנדונו (כולם) למוות. 500 שוטרים אוקראיניים הגיעו ביחד עם אנשי ס.ס. הם התפזרו גם ברחובות של הכפריים (הגויים) כדי שהיהודים לא יוכלו להימלט דרכם. הם הקיפו את כל העיירה.

ראיתי את הנשיא (של היודנראט) מתרוצץ כמסומם. גם הוא הבין כי הכל נגמר. אני חוטפת את ילדי על זרועי ורצה החוצה, אבל למרבה הצער, הרוצחים כבר ניצבים ליד ביתי. הספקתי עוד להתחבא בגינה סמוכה לביתי. אמי היתה ביחד אתי. השארתי בידיה את הילד וחשתי אל אחי והוריתי לו להימלט מייד עם אשתו ובנו אל היער.

מייד לאחר מכן נמלטנו ליער אני ואחותי ואח נוסף עם אשתו וילדו. ביער תעינו ולא ידענו היכן אנו נמצאים. וכך החלו צרותינו...

הלכנו חמישה קילומטרים עד שהגענו אל בית איכרים. ניסינו להתגנב לאסם, אבל הכלבים חשו מייד בצעדינו והחלו לנבוח. האיכר יצא ובראותו את האורחים הבלתי קרואים, ביקש מאיתנו לעזוב מייד. אחי עם משפחתי אכן הלכו, אבל אני עם עוד כמה נשים שהיו איתנו התחננו לפני האיכר שירשה לנו להישאר זמנית. מאומה לא עזר. בעיקבות זאת הלכו גם הנשים האחרות ורק אנחנו נשארו.

וכאן החל הכל מהתחלה: מה עושים? היינו רוצים לחזור לעיירה, אבל כבר שמענו מרחוק את היריות ואת זעקות הבהלה ויכולנו לתאר לעצמנו את הטרגדיה שאירעה למי שנשארו במקום.

ישבנו בשדה ובכינו. תוך כדי כך הגיע אלינו במרוצה בחור וסיפר לנו כי כבר יש 40 הרוגים וכי המשטרה עומדת להתפרס בדרכים כדי לחפש את כל מי שנמלטו. לשמע הדברים הללו חשנו שוב אל האיכר, התחננו, בכינו, אבל מאומה לא עזר.

החלטנו לסמוך על עזרת האל בלבד. לא הרחק משם היתה חורשה. ידענו שאחינו נמצאים כאן בסביבה וכי אנחנו חייבים למצוא אותם, כי אחרת אנחנו אבודות. האחים היו תמיד במגע עם האיכרים ובוודאי שהם מכירים את הדרכים ואת הכפרים בסביבה.

הלילה ירד. עברנו אותו ליד ערימת תבן על שפת ביצה. בבוקר החל ילדי לבכות מרה. הוא היה רעב ולא היה מאומה לתת לו לאכול. בתו של האיכר כנראה שמעה את בכיו של התינוק והביאה לנו מעט אוכל. התחלנו שוב להתחנן שתציל אותנו, כי הרועים בוודאי שמעו את הבכי והם עוד יקראו לשוטרים ואז כולנו אבודים. היא ענתה בעצמה אינו יכולה לעשות מאומה, אבל היא מוכנה להוליך אותנו לאיכר אוקראיני לא הרחק מכאן. הוא קומוניסט ותיק ואולי הוא יוכל לסייע לנו. ואכן כך עשינו. הגענו לבית איכרים קטן. יצא איכר זקן, כבן 75. סיפרנו לו הכל תוך כדי בכי. לשמע הדברים החל גם הוא לבכות איתנו. הוא הורה לנו להתחבא בינתיים. הוא הביא מעט חלב לתינוק וכך העברנו אצלו את שנת הלילה.

לפנות בוקר שוב החל התינוק לבכות. לשמע הבכי, הגיע בעל הבית במרוצה, כשהוא פוטר את אצבעותיו וביקש ממאיתנו לא לאמלל את שנותיו הזקנות. שכן האיכרים שעובדים בשדה שומעים את הבכי והם יקראו למשטרה.

אמא שלי נזכרה שפעם מכרה פרה בלי כסף (כנראה הכוונה לסחר חליפין) לאיכרה ענייה וחשוכת ילדים המתגוררת לא הרחק בסביבה זאת. אולי היא תגלה הבנה למצבנו ובזכות ההיכרות הוותיקה להכניס אותנו לביתה. סיפרנו זאת לאיכר הזקן ואף שהוא היה רדום, ביקש מאיתנו לומר היכן האיכרה הזאת נמצאת. הוא הוליך אותנו דרך ביצות ושלוליות, בדרכים צדדיות, כדי שאיש לא יבחין בנו, עד שלבסוף הגענו למקום. אבל האיכר (בעלה של אותה איכרה?) שאל ביתו הגענו התבונן בנו ולא רצה לשמוע מאיתנו. שוב התחלנו להתחנן ולבכות, עד שבסופו של דבר הוא התרצה בקושי שרק ננוח אצלו.

המקרה המבורך גרם לכך שגם אחי הבכור הגיע לשם עם משפחתו וכשעתיים לאחר מכן – האח הצעיר עם משפחתו. אי אפשר לתאר את גודל שמחתנו. שוב היינו כולנו יחדיו והתחבאנו ברפת. כך עברו עלינו שמונה ימים.

האיכרים סיפרו לנו איך הרגו את כל ה"ז'ידיים" בעיירה. עורנו הצטמרר מאימה. סבלנו רעב והיינו מזוהמים...

האיכר לא הפסיק לנסות לגרש אותנו, עד שהיינו מוכרחים לעזוב ולחזור ליער. הסביבה שם היתה ענייה מאוד וידענו כי הילדים ידעו מרעב. הסתיו כבר היה בעיצומו והכפור כבר החל ואילו אנחנו היינו עדיין קיציים – עירומים ויחפים. ביום שהינו ביער ובלילה מצאנו מחסה בבית איכרים נטוש שנמצא בקירבת מקום. אין ספק שהאיכרים הבחינו בנו מדי פעם, כי פעם ניגש אלינו איכר ואמר לנו כי אם לא נחדל לשוטט בסביבה, ולא נסתלק, יזעיק הוא עצמו את המשטרה.

יחפים, מזוהמים, מדוכאים מרעב ומקור, נמלטנו מהמקום. תזונתנו היתה מורכבת מגרגירי חורף ואת הילדים חיממנו בגופנו.

כשירד גשם, נמלטנו בכל זאת לביתו של איזה איכר. אבל ברגע שהגענו לשם חש אלינו בריצה איכר שיכור, כשבידו גרזן, ואמר לנו: "יהודים ארוזים. אם לא תלכו מכאן מייד, ארצח את כולכם ככלבים". הסתלקנו משם מייד.

תיכף לאחר מכן ראינו מרחוק עשן. הרוצחים גילו את מקום המיסתור שלנו ביער ומרוב כעס על כך שלא מצאו אותנו בו, העלו באש את הסוכה שבנינו לנו שם.

בלילה שלאחר מכן הסתתרנו בתוך בית איכרים עזוב בשדה. לאחר מכן הגיע אלינו אותו איכר – לוציאן – והוליך אותנו ליער במרחק של 20 קילומטר משם. הוא הבטיח לנו, כי שם נמצא את הפרטיזנים. [נראה שהוא עצמו היה אחד הפרטיזנים, או שהיה לו קשר הדוק איתם].

בדרך פגשנו עוד שני יהודים.

עצרנו על גדת ביצה גדולה, שזה לא כבר טבעו בה שני איכרים עם עגלותיהם. קשה היה להבחין בביצה הזאת, כי היתה מכוסה באזוב, אבל כאשר מניחים עליו רגל, כבר אי אפשר להוציאה. מניחים את הרגל השנייה – וכבר מתחילים לטבוע...

בצרות עברנו את הביצה. בהיכנסנו ליער לא ידענו לאן לפנות והיכן נמצא את הפרטיזנים. למרות כל צרותינו הכרחנו את עצמנו לשיר שירי פרטיזנים, כדי שידעו שמישהו מחפש אותם, אך זה לא עזר.

כך התגלגלנו ביער כשבועיים. במהרה השתקנו, כי נודע לנו שביער משוטטות גם כנופיות הרוצחות יהודים. עברו עלינו נסיונות קשים עם כנופיות כאלה ורק הודות לכך שהיינו לבושים כאיכרים, הצלחנו להינצל.

ללכת אל האיכרים כדי לבקש מהם מזון, גם כן לא היה אפשרי. רובם הגדול היו עוינים והאיכרים הטובים יותר פחדו שהשכנים שלהם ילשינו עליהם.

לאחינו היה מכר איכר חוטב עצים. הוא המליץ לפנינו ללכת אל היער שלו. תוך כדי הליכה, חלתה אמנו ונחלשה עד כדי כך שהיינו מוכרחים לשאת אותה בידינו.

(כשהגענו למקומנו החדש) ביער התקנו לעצמנו בונקר (מחפורת) בו שהינו בתחילה. מנסיונו כבר ידענו איך להסוות את המחפורת והתארגנו בתוכה.

באותו זמן כבר מנינו 23 יהודים שהצטרפו אלינו בלכתנו בדרך. בהשוואה לימים והלילות שבהם סבלנו קור, רעב ואימה, חשנו כאן כבר בבית...

חשנו מאושרים עם ידידינו היחידים – חיות היער. רק מפני החיות בדמות אדם פחדנו.

עברו שישה שבועות מאז שחיטת יהודי העיירה. טיחון הוציא שוב הוראה לכל היהודים שנמלטו, לחזור לגטו, כי שוב לא יהיו הריגות. מחוסר יכולת לשאת יותר בצרות ובסבל של חיי היער, הירשו יהודים רבים לעצמם ליפול ברשת הרמאות הזאת וחזרו לעיירה. כולם הובלו לקובל ונורו שם. רק שלושה בחורים חסונים הצליחו להימלט. הם סיפרו לנו הכל.

באותה עת היה לנו ברור כי אנחנו חייבים שוב לעזוב את המקום, שכן עיקבותינו התגלו. שוב עברנו דרך המים ודרך השדות, עם ילד על הידיים. באותם ימים איחלתי לעצמי למות ואף התחלתי לתכנן התאבדות. אבל כאשר הייתי מעיפה מבט בילדי הקורן, החף מפשע, חשבת: לא. הילד אינו אשם במאומה. כל עוד כוחותיי ישאו אותי, אני חייבת ללחום בגורל האפל. בכוחותינו האחרונים שוב כרינו מחפורות, כי ביער שאליו הגענו בעמל כה רב, היו גם כנופיות שונות (שהיינו צריכים להסתתר מפניהן). כרינו הרבה לפני שהפסקנו זאת. רוב המחפורות נותרו כמצבות לאלה שניספו בתוכן...

חלק 2 בפרטיזנקה (אצל הפרטיזנים)

היה זה בחורף 1943. כחיות המגיבות לרעש, אנחנו מזנקים ממיטותינו. ארבע מזחלות מגיעות אלינו לפתע. במבט ראשון חשבנו שאלה הם הרוצחים. אבל מייד התברר, כי הם פרטיזנים. אינסטינקטיבית החלה שמחה להשתולל בליבותינו. אבל עד מהרה שככה השמחה, למראה הבעת פניהם של האנשים. הם התפלאו איך זה עדיין קיימים כל כך הרבה יהודים... מייד הבנו שאלה אנטישמים. אבל הדבר לא מנע מאיתנו לעמוד בקשר מתמיד.

יצרנו קשר גם עם השבויים הרוסיים הנמלטים ששוטטו ביער ללא מסגרת וכך יצרו יחידות פרטיזנים מאוחדות. היער חייב זאת. כולם היו מוקסמים מיער קארסין [כפי שהוא נקרא]. אנחנו היינו בנפרד, כי היינו יחידה משפחתית, וגם הם היו בנפרד וכאשר היה לנו מידע כלשהו, טוב או רע, היינו חולקים בו עמהם. היתה גם יחידת פרטיזנים יהודית נפרדת שמפקדה היה מאלינקא. הם היו יוצאים מדי פעם לפעולות: פיצוץ גשרים ורכבות והתנפלויות על תחנות משטרה. הם גם פוצצו את מחסן התחמושת בקאמין-קאשירסק. בחזרה מפעולה זו אירעה תקרית: הפרטיזנים פגשו שוטר אוקראיני בדרך. הוא ביקש להצטרף לפרטיזנים. אחד היהודים זיהה אותו כאחד מרוצחי הוריו. הפרטיזנים עשו עצמם כמתעלמים ולקחו אותו לתוך היער. הוא אכל איתם ואפילו לגם איתם י"ש, מבלי לדעת כי משתעשעים בו בפעם האחרונה לפני מותו. לאחר מכן ניגש אליו אותו יהודי ואמר לו: אני ממתין לך כבר זמן רב. חבל שהוריי אינם רואים את הנקמה – וירה בו צרור.

באביב באותה שנה הגיע אלינו המפקד לאנינוב. בעיקבות התקפה של הכנופיות ללא סיבה על היחידה שלו [הם ירו ביהודייה אחת ובמספר פרטיזנים], הוא ביקש לצרף ליחידתו את הגברים שלנו. לא הסכמנו, כי ידענו שללא גברים, נגווע כולנו. הצענו לו לעבור אליו כולנו יחדיו ולהצטרף לפעולותיו. הוא הסכים. ראשונים עברו אליו מאיתנו מוטייה בלאריי, מנדל שטיינברג, פיבל שפילברג וראובן שטיינברג. הם הצטיינו במשימותיהם.

הם היו מעורבים באירוע הבא: כאשר שלושת האחרונים חזרו מפעולה דרך הכפר קארוסין, נתקלו בקבוצה נוספת שכינתה את עצמה פרטיזנים רוסיים. הם הורו ליהודים להשליך את נשקם. כאשר ענו היהודים כי רק המוות יפריד בינם לבין הנשק, פתחו הרוסיים באש. החבר מנדל שטיינברג נהרג במקום אבל שני האחרים ניצלו.

לאחר שהות של שבעה חודשים במקום אחד, נאלצנו שוב להיפרד מהמחפורות שלנו. המקום כבר היה ידוע מידי. העמקנו לחדור ליער, וכרינו לנו מחפורות חדשות בקירבת היחידות הקרובות של הפרטיזנים. כיומיים לאחר שהגענו, הביאו הפרטיזנים מהיחידות הקרובות 150 פרות שאספו מהכפרים בסביבה, ואנחנו החלנו לטפל בעדר.

כשבועיים לאחר שהתחלנו לטפל בפרות, שוב יצאו הפרטיזנים לפעולה צבאית. כשנעדרו, התנפלה עלינו לפתע חבורה גדולה של חברי הכנופיות. היה פרץ יריות גדול. קמה מהומה וזעקה. הכל הבינו את הסכנה והכל ביקשו להציל את עצמם. עזבנו מייד הכל, חטפנו את הילדים ורצנו לעומק היער. לפנות ערב שלחנו כמה נשים לבדוק מה נשמע במחנה. הן חזרו וסיפרו כי הכנופיה גורשה. עם זאת הביאו גם ידיעה עצובה: שתי נשים יהודיות וגבר אחד נתפסו ונרצחו באכזריות. התוקפים רצו שהם יגלו היכן נמצאים הפרטיזנים. הגיבורים הלכודים לא גילו. שמות האומללים הם: יצחק ומלכה רויזן וזלאטה זיניוק.

ראש הכנופיה התוקפת היה טיחון. ראש הכנופיה התוקפת היה טיחון. יומיים לאחר מכן הם התנפלו עלינו שוב, ובכוח גדול יותר. ביחד עם כל הפרטיזנים, נאלצנו לעזוב את יער קארסין ולהימלט על ידי חציית נהר סטאכוד. במהומה הגדולה איבדנו את אחינו זליג. אנחנו, הנשים והילדים עם כמה גברים תעינו בדרכנו והלכנו בדרך אחרת. לאחר מכן נפגשנו מחדש והלכנו מרחק של 100 קילומטר, לעבר יערות מינסק, בהם נמצאו יחידות הפרטיזנים הגדולות.

רעבים ועייפים, עם הילדים על הידיים, חצינו שדות וביצות ומחשש גדול, הלכנו רק בלילות. תזונתנו היתה רק פטריות ובלוטים. אבל הדבר המסוכן ביותר בדרכנו היה חציית נהר סטאכוד העמוק והרחב. הצלחנו לעשות זאת רק לאחר ששכרנו איכר עם סירה, שהעביר אותנו. הסירה היתה ישנה ושבורה. תוך כדי שיט חדרו לתוכה מים והיינו מוכרחים לשאוב אותם בכפות ידנו לכל אורך הדרך. וכך, בצרות גדולות, חצינו שוב כפרים ושדות, רעבים ושבורים. אנחנו מגיעים לכפר לשניפקה, על הדרך למינסק. כאן היו צריכים להימצא פרטיזנים. ואכן הם קיבלו את פנינו יפה מאוד.

לאחר מכן עברנו אל יחידת הפרטיזנים היהודיים של לאנינוב. היינו במחנה המשפחות שהוקם במרחק שלושה קילומטרים מיחידת הפרטיזנים הלוחמת. במחנה המשפחות חיו 300 איש. הגברים שלנו צורפו לשורות הלוחמים.

התנהלה שם פעילות מסועפת של יחידות פרטיזנים רבות ושונות. באמצעות הרדיו הגיעו אלינו כל יום ידיעות על המצב בחזית. הגיעו מטוסים שהצניחו לוחמים, נשק, רופאים ותרופות. פעם היה מבצע גדול עד להפחיד של הגרמנים. הם כיתרו את כל היער ו-40 אלף גרמנים עם טנקים ונשק כבד פרצו לתוך היער. היו קרבות גדולים וקשים. חודש שלם נמשכה המערכה והיו קרבנות משני הצדדים. נאלצנו אז לנדוד שוב. לי אירע אז המקרה הבא: ניצבתי בשמירה. מדי פעם הגיעו כוחות תגבורת גרמניים. המצב נעשה קשה יותר ויותר (ואנשינו) החלו לעזוב את העמדות. במהומה הגדולה שכחו אותי לגמרי, אבל אני לא הייתי מוכנה לעזוב לפני שיקראו לי. כמעט לא נותר איש מהפרטיזנים, כאשר אחותי נזכרה בי. כחצי שעה לאחר מכן בוודאי הייתי נופלת בידי הגרמנים. אבל הנורא מכל הגיע כאשר בפאניקה הגדולה הסתלקו להן כמה יחידות לוחמות של הפרטיזנים, לעומק בלורוסיה, ואנחנו המשפחות, היססנו לאן ללכת. חודש שלם שוטטנו ללא אפטרופוס. הרבה אנשים מתו באותם ימים מהקור הנורא [היה זה מאוחר בסתיו]. יהודי קשיש נרצח בלכתו לחפש פרטיזנים כדי למצוא אצלם מגן. ואז אירע נס. הידיעה על העוולה של הפקרת המשפחות, שטרם נודע כמוה, הגיעה עד סטאלין. (לפי הוראתו) החלו לחפש אחרי היהודים האבודים. הנותרים בחיים זכו לחזור לחיק יחידות משפחה מאורגנות חדשות. שוב מצאנו את עצמנו במחפורות, עד 50 איש במחפורת. ההרגשה היתה כבר ביתית יותר. בערבים שרים שירים ומספרים מעשיות – ומעשיות לא חסרו... הגיעו ידיעות טובות. הצבא הרוסי התקרב אלינו יותר ויותר. נעשה יותר שמח על הנשמה. וכעבור זמן קצר הגיע יום השיחרור.

עדויות של יהודה כגן (1974)

מתוך מסמך יד ושם: 03 4180

קטע המתייחס לתקופת העברתו לעיר קובל בתקופת הנאצים.

תרגום מידיש: **בני גבירצמן**

הערות המתרגם והעורך:

החומר ללא עריכה על מנת להשאיר את הדברים בצורה אותנטית (הכתוב לעיתים מבלבל). נוספו רק הערות בסוגריים עגולים. הסוגריים הרבועים הם במקור.

להערכתנו התאריכים ומספרי הנרצחים המובאים בעדות אינם מבוססים. להלן המידע הידוע לארגון:

- על פי רוב העדויות הקמת 2 הגטאות הסתיימה בסוף מאי 1942.

- על פי רוב העדויות האקציה הראשונה התרחשה בתאריך 2.6.1942.

- מספר הנרצחים בגטו הראשון ובגטו השני על פי העדויות השונות הוא בין 15000 ל-20000 איש. בגטו הראשון נרצחו כ-10000 יהודים. מספר דומה של יהודים היו גם בגטו השני.

קטע מתוך העדות:

שבועיים לפני שבועות 1942 (כלומר בתאריך 8.6.42), באו אלינו לכפר (בירקי?) מהיודנראט בראטנה (עיירה מצפון לקובל) והורו לי לנסוע לקובל לעבודה. כך אספו קבוצה של 30 איש בראטנה והלכנו ברגל 48 ק"מ מראטנה לקובל.

כאשר הגענו לקובל, במקום מסויים, עוד לא היה בקובל כל גטו. פיזרו אותנו בין התושבים.

אותי הכניסו לדירה של אשה, שבעלה נמלט לרוסיה עם פרוץ המלחמה עם הגרמנים. הוא היה בחזית והיא נותרה עם שלושה ילדים. לאשה היתה מאפייה קטנה, אבל בבית לא היתה פרוסת לחם... (כאן חסרה שורה).

בקובל הלכתי לעבוד בגארקע ("הגבעה"- גורקי- בסיס הצבא מימי הפולנים שבקצה הצפוני של העיר- סוף רחוב בריסק).

שם היינו צריכים להטעין קרונות גדולים ב(שקי) שיפון (מין תבואה), לפרוק, לאחסן. תמורת עבודה זאת נהגנו לקבל 200 גרם לחם (ליום). זה היה כל מזוננו. היינו חייבים לעבוד בפריקה מ-7 בבוקר עד 6 בערב. כל הזמן עבדנו.

לאחר מכן הגיעה הוראה להקים בעיר גטו מחולק לשניים. חלק אחד לעובדים וחלק שני לאלה שאינם עובדים. מובן מאליו שבגטו בעיר (הישנה) [של אלה שאינם עובדים] היו כעשרת אלפים איש והיכן שאני הייתי עם העובדים, היו כ-900 עובדים (המספר לא סביר אם מדובר על הגטו שבעיר החדשה).

בשעה 12 ביום (בצהריים) ננעל הגטו. בתחילה הורו להקים את הגטו תוך כשעתיים. כלומר מ-10 בבוקר עד 12, נכנסנו לגטו.

בגטו הקטן שבו שהיתי, היינו (צפופים) כדגים מלוחים בחבית. היה שם מקום למכסימום 300 איש, או מוטב 200 איש, והכניסו לתוכו 900, כך שהיה מחנק (כנראה ומדובר על גטו/מחנה מעצר נוסף, נפרד לגטו שבעיר החדשה, קרוב למקום העבודה שלו בגורקי. בגטו של העובדים כמות האנשים על פי כל הגרסאות היה גדול בסדר גודל). ללא מים וללא כל תנאים סניטריים. בזוהמה ובצפיפות. בחדר אחד היו דרגשים בני ארבע קומות ומי שהיה מגיע אחרי שעה 12, היו יורים בו.

אחרי שעה 12 היה הגטו נסגר מכל צידיו ובשעה 1 נקראו 120 איש, ביניהם העובדים מראטנה, אל נציב המחוז. חשבנו שעומדים להוליך אותנו להריגה ביריה. בינתיים הגיע הגאולייטר (מושל המחוז) מרובנה, הוד (כנראה מדובר על בוך. שם זה מוזכר באחת הגרסאות שמסר הנאצי קסנר במשפטו בו טען כי סרן בוך הגיע מרובנו עם ה-100 שוטרים שלו וביצע את הטבח עם השוטרים המקומיים). במקום שאלו הביאו אותנו מצאנו על שולחן שאריות של אוכל, חתיכות לחם, מאכלים שונים.

ליהודים (בקבוצה של 120 האיש מהגטו של העובדים) לא היה זמן אפילו להצטייד ליציאה לדרך. עשו חבילה קטנה ולקחו אותה איתם. היה להם לסחוב (את החבילה) רחוק וכבר הם פחדו שעומדים לירות בהם. הביאו אותם לכיכר גדולה (כיכר המצעדים ברח' בריסק?) ושם הם מיינו את החפצים (אולי מדובר בחפצים שהותרו אחריהם היהודים שנרצחו באקציה של הגטו הראשון). היו כאלה שנטלו חפסות סבון והחביאו אותן. כאשר הנאצים הבחינו בכך, ירו בהם בו במקום.

בשעה 2 בצהריים החזירו אותנו לגטו. האנשים בגטו חשבו, שכבר ירו בנו... ואז יצאה הוראה שכל אחד צריך להתזיק באישור עבודה. כל מי שהיה לו אישור עבודה, לא יכול היה לשהות בגטו שבעיר ואנחנו חוייבנו לעבור לגטו בעיר. היו אנשים שהחזיקו בשלושה אישורי עבודה ואחרים שלא היה להם אפילו אחד. פרצה מהומה. איש לא הבין מה קורה... בינתיים החלו האנשים לרוץ אל הגטו בעיר. הכל רצו, כך שגם אני רצתי.

אותו גטו הוקף ב-12 בלילה מכל צדדיו על ידי שוטרים וז'נדרמרייט שדה ביחד עם הס.ס. והחלו להעמיס את האנשים על משאיות גדולות ולהוביל אותם אל הבקעה (גאנקע-כנראה גיא ההשמדה- מחצבת החול בבכונה) שבין העיירה מיסכאיש (הכוונה לעיירה נישכיו שמצפון לקובל) לקובל. שם חפרו קברי אחים גדולים. לשם הביאו את האנשים ומייד החלו לירות. שם עוד נשא הרב מבריסק (הכוונה כנראה לרבי מטריסק) דרשה נגד הגרמנים. מייד כשהחלו היריות, הפילו עצמם חברי'ה לתוך הבור בעודם בחיים (מהדברים משתמע שהעד היה אחד מהם). לפנות בוקר הם חילצו את עצמם מהבור. הם היו מכוסים לגמרי בדם. כאשר הם זחלו מהבורות, הבחין בהם מרחוק גרמני שעמד שם. הם ניגשו אליו ואז הוא אמר להם: "אתם יהודים ארורים. לא יכולתם להרוג 50 גרמנים ו-50 אוקראינים? הרי הייתם אלפים ובכל זאת לא עשיתם מאומה ונתתם שיירו בכם. בירחו מכאן מהר ככל האפשר!"

היינו חמישה אנשים שנמצאו זה ליד זה. היו אלה: אני, אחד חיים מטשארטשע (יישוב לא מוכר) ואחד מערין (מרין), שלאחר מכן נהרג. והיה גם אחד אולשנסקי יוסל ועוד אחד. ביחד היינו חמישה אנשים, נדמה לי, שנמלטנו אז.

רצנו והם, המבוגרים יותר, הכירו מעט את הדרכים. הגענו לכפר קטן, מיליץ ושם פגשנו עוד יהודים מעטים. נכנסנו לאיזה גוי במין בית מרזח והוא נתן לנו משהו לאכול. מייד אחרינו הגיעה למקום שוטרים (אוקראינים). הם אמרו לנו: אתם נמלטתם מהגטו בקובל... מייד הם אספו אותנו כדי להוליך אותנו בחזרה לקובל. אבל אז התערב איזה אוקראיני ואמר: מדוע תחזירו אותם למוות? הם כבר הצליחו להימלט ממוות ועכשיו אתם מובילים אותם בחזרה למוות? עיזבו אותם! השוטרים אכן הירפו מאיתנו, אבל לפני שהלכנו, הפשיטו אותנו כמעט מכל בגדינו וכך נותרנו כמעט עירומים. כך, בעירום, הלכנו דרך יערות עד שהגענו בחזרה לכפר שלנו (בירקין?), ושם פגשתי את כל המשפחה. הם כבר חשבו, כי הרגו את כולנו וכבר ביכו אותנו...

ישעיהו ליכט בן זלמן, נולד בקובל בשנת 1916. נשוי ואב לשניים. בזכרונותיו, שנכתבו במסגרת תחרות שאורגנה על ידי "אירגון נכי המלחמה בנאצים", הוא כותב על חוויותיו בשורות הצבא האדום בימי מלחמת העולם השנייה. לפני המלחמה הוא התגורר ביחד עם הוריו בקובל והיה בחורצ'יק שקט, שליו ועניו. ממש בפרוץ מלחמת גרמניה-רוסיה (כלומר לפני פלישת הנאצים לבריה"מ), הוא גוייס לשירות צבאי סדיר. כהוכחה לחוסר הישע שלו באותה עת יכולה לשמש העובדה, כי הוריו ביקשו מאחד מחבריו שהיה נמרץ יותר ממנו, שישגיח על שייקה'לה ושיעזור לו בניכר. בעת שירותו הצבאי שמע לעיתים תכופות הלצות על חיילים יהודיים. ביטויים אלה עוררו אצל ליכט אמביציה ללמוד על בוריה את אומנות הצבא. הוא לא רצה שבאימונים יהיו חיילים אחרים טובים ממנו. ואכן החלטיותו זו היתה לה השפעה. הוא היה לאחד החיילים המצטיינים ביחידתו. גם בזמן המלחמה הוא היה מהטובים בחיילים. להצטיינותו בקרבות גרמה לא רק האמביציה, אלא גם מודעותו ליהדותו. תחושה זו והשאיפה לנקום בגרמנים סייעה לו רבות בהישגיו. זמן קצר לפני סוף המלחמה, כשכבר היה על אדמת גרמניה, הוא נפצע קשה. בזכרונותיו להלן מביא ליכט תיאורים מצויינים של אפיזודות מהקרבות. ללא התפארות עצמית ובענווה, הוא מספר על מערכות שבהן נטל חלק. עצם העובדה שהוא יצא חי מהקרבות הללו, מדגישה את גבורתו. תיאורו המדוייק של הקרבות מאשר ללא שום ספק שהוא אכן נטל חלק מעשי באירועים שהוא כותב עליהם. האפיזודות משדה הקרב שהוא מביא, מתוארים באורח ריאלי וללא הגזמה. יש להדגיש, כי כמו ליכט גילו גם הרבה צעירים יהודיים אחרים נחישות וגבורה במלחמה נגד הצבאות הגרמניים. בחורים ענווים ושקטים אלה, יוצאי העיירות היהודיות בפולין, היו החיילים הנמרצים ביותר בחזית. למעשי הגבורה שלהם דחפו תחושת הנקמה והאמביציה לשמור על כבוד החייל היהודי. זכרונותיו של ישעיהו ליכט הם מיסמך רב חשיבות של עד ראייה, לסיפור המאבק של החיילים היהודיים נגד הצבאות הגרמניים. ליכט הגיע לישראל ב-1957, ביחד עם אשתו ושלושת ילדיהם. כאן, בישראל, מנהל ליכט חיים צנועים של פקיד במוסד ממשלתי. אליהו יבלונסקי ישעיהו ליכט מתגורר בחיפה, רמת רמז דרומית, שיכון עולים.

נובמבר 1961

סיינקה הסייר – ישעיהו ליכט

כבר השם (סיינקה, שבו כינו אותי ביחידה הקרבית) מדבר בעד עצמו. מיהודי של כל ימות השנה (כלומר: יהודי רגיל) שפחד אפילו להימצא בקירבת מכונת יריה, הגעתי לידי כך שכאשר השמיעו את השם "סיינקה" בגדוד 738 של דיוויזיה 144, אמרו בנשימה אחת גם שהוא בחור אמיץ. היה לי קשה מאוד להגיע למדרגה הזאת...

אני נזכר בתאריך של ה-24 ביוני 1941, כאשר גוייסתי באמצע הלילה והובאתי לבית הכנסת הגדול (בקובל) עם עוד צעירים כמוני. מרוב פחד לא ידעתי איך לכרוך את החותלות על הרגליים, כדי שלא ישתפשו בתוך המגפיים. (אחד מאיתנו) יעקב דלטיצקי, ביקש מייד מהמפקד שיחליפו לו את המגפיים בנעלים, כי אף פעם בחייו לא נעל מגפיים. אבל אני הייתי כבר אז עקשן ולא הייתי מוכן להיכנע ולהיות שונה מחיילים אחרים, אוקראינים, רוסים וכדומה.

בחצר ניצבו הורינו, אחינו ואחיותינו ומררו בבכי. אמי קראה אל אבי: איך יוכל הילד להסתדר בדרך, כאשר אף פעם לא ישן בלילה מחוץ לבית? תוך כדי כך ביקשו הוריי מחברי הבוגר יותר, נחמיה גרמפלר ז"ל [נפטר בישראל ב-1957] שישגיח עליי.

לאחר כשעתיים חילקו לנו רובה אחד לשלושה אנשים [כי לא היו מספיק רובים לחלק לכולם], וכדורים. אני נבהלתי מאוד, כי לא ידעתי איך להשתמש בנשק. כאשר לקחתי את הכדורים, פחדתי להניח אותם מחשש שהם, חלילה, יתפוצצו... זה אולי עלול להצחיק, אבל למרבה הצער, כך היו פני הדברים אז.

הייתי אז מוטרד מאוד: מה זאת אומרת לשאת רובה וכדורים, ללא שמץ של מושג איך להשתמש בהם... אבל כבר במפגש הראשון עם האויב התברר, שבעת צרה לומדים הכל ומאבדים את הפחד. היה זה כאשר עזבנו את הקסרקטין ויצאנו לעבר פאבורסק, לא הרחק מקובל. יצאנו מהעיר לשדה הפתוח. היה זה יום חם. השמש להטה בעוצמה. לא היה עץ שבצילו יכולנו להסתתר. היינו מאתיים איש, רובם יהודים, כי האוקראינים ערקו לבתיהם. הם הרי ציפו בכליון עיניים לבואם של הגרמנים...

לפתע ראינו מעל ראשינו טייסת של מטוסים (גרמנים). מרוב פחד נפלנו לקרקע. היו כאלה שהצליחו להסתתר בתוך שדה התבואה ואחרים בערוצים. חבר שלי, ספקטור, עקר מרוב פחד עשב וכיסה בו את ראשו.

אני ויחיאל בוקוואק ז"ל [נפל בחזית ב-1945], ברוך בורשטיין והמפקד, שהיה טטרי, שכבנו יחדיו וציפינו למוות. כי הרי מה ערכו של רובה נגד מטוס, הזורה עלינו כדורים, כמו איכר הזורע תבואה? אבל בכל זאת, המפקד הורה לירות במטוסים עד לכדור האחרון.

אני, שלא ידעתי אפילו איך פותחים את בריח הרובה כדי להטעין אותו בכדורים, שוטטתי כה וכה, עד שהמפקד שם לב לכך ופקד עלי לתת לו את הכדורים שברשותי. עשיתי כך וחשתי שאני מתחיל להיות יעיל והרגשתי מחוייבות מסויימת.

לאחר פרץ היריות, אסף אותנו המפקד וספר כמה מאיתנו נותרו בחיים. לאחר מכן החל ללמד את אלה שלא ידעו לירות, את הידע האלמנטרי הזה. אני התמסרתי ללימודים הללו ובמשך כשעתיים למדתי את כל התורה. כאשר היינו צריכים שוב להגן על עצמנו כבר לא הייתי בטלן ותמיד הייתי מוכן להגן על עצמי.

בקיבת העיירה מאנייביץ, התחלנו לרוץ ללא הפסקה, כי הגרמנים רדפו אחרינו. הגענו למאנייביץ מאוחר בלילה והמפקד הורה לנו לנוח מעט, אבל מבלי לפשוט את המדים ולהיות נכונים לכל קריאה, כי עדיין לא הגענו למקום שיועד לנו. הבנו היטב את דבריו של המפקד, כי צפויים לנו אירועים כלל לא נעימים, עד שנגיע למקומנו.

השכם בבוקר קיבלנו פקודה: לנשק! ולהסתתר כמיטב יכולתנו. לא עבר זמן רב וטייסת של מטוסים גרמניים הגיעה והפצצות החלו ליפול על ראשינו. כל העיירה החלה לבעור. העצים של החורשה שבה הסתתרנו נעקרו משורשיהם. זעקות הפצועים עלו לשמיים. אנחנו, הנותרים, עמלנו כאנשי מקצוע אמיתיים ונתנו להם עזרה ראשונה עד כמה שיכולנו. העמסנו אותם על קרונות (רכבת) והם יצאו לעומק ברית המועצות.

נכנסתי לאחד הקרונות כדי לראות אם עוד יש מקום (לפצועים נוספים) ואז ביקש ממני חייל רוסי להגיש מעט מים לגרמני פצוע. הלכתי מייד והבאתי מים במימייה שלי. כאשר הגשתי לו את המים, הביט בי איש ה.ס.ס. הגרמני והדף את המים מידיי. בכך הוא ביקש לומר, כי הוא לא מוכן לקבל מים משום יהודי. הדבר זיעזע מאוד אותי ואת שאר האנשים שצפו בכך. כבר אז ראיתי, כי אנחנו, העם היהודי, נהיה הראשונים שנסבול מהמלחמה עם בדיוק הבנדיטים הללו...

יצאתי מהקרן המום. הגעתי לגבעה קטנה, לא הרחק מתחנת הרכבת. שכבה שם אשה מתה מירייה ולידה ילד פצוע. האב ועוד שני ילדים עמדו ובכו ולא ידעו מה לעשות, מה הלאה. אני ועוד כמה חיילים יהודיים יעצנו להם לקחת את הבן הפצוע ולעזוב את האם המתה ולנסוע הלאה בעגלתם, שניצבה בסמוך. הבטחנו להם שאנחנו נקבור את האשה. הם נסעו ואנחנו עשינו כפי שהבטחנו [האב עם שני בניו, משפחת קופרברג, נמצאים עכשיו בישראל].

קיבלנו הוראה להמשיך ללכת. מכל הפלוגה שלנו נותרו רק 35 איש.

כאשר הגענו לקארנסטין כבר היתה הדרך מנותקת על ידי הגרמנים. הודות למפקדנו המנוסה ובזכות רצונו של כל אחד מאיתנו לחיות, נחלצנו מהכיתור והלכנו לעבר דרניצה. שם החל עבורנו סיפור חדש. (המפקדים הרוסיים) לא בטחו ברובם של "המערביים" בינינו (תושבי החלק המערבי של אוקראינה שסופח לבריה"מ מפולין הכבושה בידי הנאצים ב-1939), ומשום כך לא הציבו אותם בחזית, אלא שלחו אותם לעומק השטח הרוסי. רק חלק קטן מאיתנו זכה להמשיך לקחת חלק במלחמת ההגנה.

לאחר שסיימתי קורס בן שלושה חודשים במאקייבקה, ליד סטאלינה, הגעתי כמקלען מדרגה 1 לגדוד 738 של דיוויזייה 144 "הוויידינסקית". תמיד הייתי בין הראשונים. אף פעם לא הייתי נחות לעומת החיילים הבלתי יהודיים. רציתי להראות, כי אני, כיהודי, אינני כלל חלש מהלא יהודים. שכן לעיתים תכופות הם היו מדברים בינם לבין עצמם על כך שהיהודים יכולים להיות רק מנהלים ולא לוחמים.

זכור לי מקרה שאירע כאשר היינו באסמביץ', לא הרחק מקובל. אני ושני עוזרי שכבנו בחפירה שנמצאה במקום אשר אפשר היה להגיע אליו רק בלילה. המשימה שלנו היתה למנוע מהגרמנים לחדור לעורפנו. לפנות בוקר, הבחנו בקבוצה של 12 גרמנים מתקרבת אלינו. אנחנו, כחיילים מיומנים [אז כבר הייתי אז סמל], ידענו כי אם נפתח עליהם אש מרחוק, הם יימלטו. במקרה כזה, נעמוד בסכנה, כי שום עזרה לא נקבל מהיחידה שלנו מכיוון שהיא מרוחקת מידי מאיתנו וכך אנו עלולים לאבד את הנקודה שהיתה חשובה ליחידתנו. נתנו להם, איפוא, להתקרב מאוד ולפקודתו של מפקד המחלקה שלנו, קפיטן אוסיאטוב, שהתבונן במתרחש במשקפת, פתחנו באש ממקלע ה"מאקסיס" שלנו. המקלע "ניגן" כמו כינור ואיש מהם (מהגרמנים) לא נמלט. כולם היו מוטלים כמו אלומות חיטה קצורה. רק אחד מהם עוד היה חי למחצה (כאשר ניגשנו אליהם). משכנו אותו אלינו (לעמדה שלנו) ושמענו ממנו כי קבוצה נוספת של גרמנים עומדת לעלות עלינו. מסרנו זאת מייד בטלפון למפקדנו, שעודד אותנו והבטיח כי נקבל תגבורת. בו זמנית הוא סיפר לנו כי קצין במפקדה הודיע לו שבזכות פעילותנו המוצלחת, הומלצנו לציון לשבח. ואכן לא עבר זמן רב, ושלושתנו קיבלנו מדליות על אומץ לב בקרב.

ממש נשברתי כאשר נכנסתי עם קבוצת חיילים לעיר מולדתי קובל. לא מצאתי שום סימן לרחובות שבהם גידלו אותי ועברה ילדותי. בית הכנסת והמקווה ניצבו כשתי מצבות חיות לכך שכאן, לא מכבר, חי יישוב יהודי שנחתך באכזריות...

איכרה זקנה, שהתגוררה לא הרחק מאיתנו, הכירה אותי ופרצה בבכי בראותה עד כמה אני שבור. לא יכולתי להוציא הגה. בשתי ידי החזקתי במקלע ואימצתי אותו אל ליבי, כי חשתי שמלבדו לא נותר לי מאומה... האיכרה מסרה לי כמה פרטים איך חיסלו את כל היהודים, וביניהם בני משפחתי, בבוכובה, מרחק כמה קילומטרים מהעיר קובל. חשתי אז, כי לא בדמעות אוכל להשקיט את כאבי ולהרוות את צמאוני לנקמה על בני משפחתי וידידי, אלא רק בנשק ביד.

כאשר שמע קצין המפקדה מחברי לנשק כי הזלתי דמעה, כאשר נודע לי אסוני הגדול, רצה להעניק לי מספר ימי חופשה, כדי להרגיע את עצבי. אבל אני לא הסכמתי. חשתי שלא זה ירגיע אותי. רק נקמה תרצה אותי.

מאז ואילך היה לי ברור שאני בודד... לא נותר לי איש בחיים, פרט לאחי בארץ ישראל, שעלה לשם עוד לפני המלחמה. אבל מי יודע אם אי פעם עוד ניפגש.

הדיוויזיה שלנו קיבלה הוראה להסתער על העיר חלם. מפקד הגדוד שלנו, פולקובניק (סגן אלוף) פיודורוב, העביר לנו את הפקודה והוסיף כי צפוי לנו שם קרב קשה, מפני שהגרמנים התבצרו היטב באיזור. ואכן כך היה. איבדתי שם את חבריי לקרב הטובים ביותר. אני נותרתי ללא סיוע, אבל את העמדה שעליה הגנתי לא זנחתי. הרבה פעמים ניסו (הגרמנים) לפרוץ ואנחנו הצלחנו להדוף אותם ב"מאקסימקה" (המקלע) שלנו.

תוך כדי קרב נפצעתי מכדור בזרועי הימנית, אבל את המקלע לא השמטתי מידיי. קשה לי אפילו עכשיו, לאחר זמן רב כל כך, לתאר מה שאירע אחרי כן. הזעקות של הפצועים והשאגות של הגרמנים השפיעו עליי פסיכולוגית. זה נמשך עד מאוחר בלילה, עד שבסופו של דבר קיבלתי סיוע ממפקד היחידה שלי. כשאני סובל מחוס גבוה הובאתי לבית חולים שדה. אבל לאחר כמה שבועות שוב חזרתי ליחידה שלי וקיבלתי מדליה עם תעודה על השתתפותי בשיחרור חלם. מפקד הדיוויזיה שלנו, גנרל סטיינין, יהודי, הציע לי לעבור ליחידת הסיוע (ראזווייעטקע). לא הרהרתי בכך הרבה והסכמתי.

כאשר הגעתי ליחידת ה"ראזווייעטקע" שוחח אתי לייטנאנט (סגן) גלינקו, ששטח לפניי את תנאי העבודה ביחידה. הוא לא האמין ביכולות שלי וטען שסייר נמצא תמיד בסכנה, וחיי עומדים תמיד מנגד וכדומה. לא עניתי לו מאומה, אבל בלב חשבתי: אתה עוד תיווכח בטעותך ועוד תהיה לך ממני נחת... כמה ימים לאחר מכן, בתום האימון שלי, טענתי לראשונה בחשיכה את 71 הכדורים במחסנית התת מקלע שלי ועברתי דרך גדר התיל, בקבוצה של 12 איש, כדי ללכוד "לשון" (שבוי לצורך מודיעין) גרמני. בשעה שתיים בלילה זחלנו על-ארבע מהחפירות שלנו, בשלישיות. במרכז זחלו שלושת האנשים שהוטל עליהם בפקודה לחדור לחפירות הגרמניות, לחטוף אחד מהם בחיים ולגרור אותו למיפקדה שלנו. אנחנו, בשתי השלישיות מימין ומשמאל, היינו צריכים לתת להם חיפוי. כלומר, שבאותו זמן שהם יבצעו את המוטל עליהם, נירה אנחנו מימין והשלישיה השלישית משמאל, כדי שהגרמנים יתפצלו ולא יוכלו לקבל סיוע מהאגפים שלהם.

שכבנו עד שלוש לפנות בוקר, עד ששלושת החיילים פרצו למעננו נתיב. הם עקרו את המוקשים וחתכו את התיל שהגרמנים גידרו סביבם. התקרבו כל כך לחפירות של הגרמנים, עד ששמענו אותם משוחחים. כולנו היינו מתוחים מאוד. בליבי התפללתי, שלא אפגר אחרי האחרים – ואכן כך היה.

בדיוק בשעה 4 לפנות בוקר, כאשר עוד היה חושך מוחלט עד כדי כך שלא ראינו איש את חברו, התקרב אלינו על ארבע נציגו של המפקד, חבר וויזקאמוב, והורה לנו להתכונן. תוך שניות היה צריך להיירות זיקוק, כהוראה לפתיחת המיבצע. לאחר שבדקנו שוב אם הנשק בסדר, אכן נראה זיקוק. נעשה אור כאילו היה זה יום. ראינו כל מה שקורה מסביבנו. פתחנו באש מימין והקבוצה השנייה משמאל, ובכך פרצנו דרך לקבוצת המתנפלים ("זאכוואסטישקיי"). לא עבר זמן רב והמתנפלים שלנו שבו לאחור, מגששים באפלה עם גרמני.

אני מילאתי את תפקידי בכל מאת האחוזים. כלומר, שלושתנו שהיינו צריכים לסייע מהאגף הימני, החלפנו עמדות מדי פעם ואחרי כן נסוגנו כשאנחנו מחפים זה על זה, עד ששבנו על-ארבע לחפירות שלנו. לי יצא להיכנס לחפירה אחרון. עוד היתה חשיכה גמורה. כאשר השלכתי את עצמי למטה, חשתי לפתע חבטה חזקה בבטן. רק הודות לכך שעדיין הייתי למעלה, הצלחתי לתפוס את מי שחבט בי ושנינו יחדיו נפלנו לחפירה שלנו. לא הייתי בטוח אם זה הגרמני השבוי שהצליח להשתחרר לאחר מאבק קשה משלושת חברינו. הרי עוד היה חושך גמור. אינסטינקטיבית חשתי, שזהו מישהו אחר. מייד השליך המפקד גלינקו את עצמו עלינו ועוד כמה חברי. קשרו אותנו ככבש וסחבו אותנו למפקדה.

בבוקר נקראתי למפקד, פולקובניק (סגן אלוף, מג"ד) פיודורוב. הוא לחץ את ידי בלבביות ואמר: "לא טעינו בך. אנשים כמוך אנחנו צריכים בחזית."

לאחר כמה ימים קיבלתי ציון לשבח וכוניתי "ראזווייטשיק (סייר) מצטיין". מאז לא היה מיבצע שלא לקחתי בו חלק. הייתי מרוצה מאוד מכך שהייתי תמיד בין הראשונים. בכלל, השתפר מאוד המצב בחזית והדבר הוסיף אומץ.

התחלנו להתכונן לקראת (כיבוש) וארשה. מוניתי למפקד חוליית סיירים והוצבתי בראש החץ של הדיוויזיה הוורדינסקאית 144. ב-12 בינואר 1945 הודיעו לנו, כי למחרת, ה-13, בשעה 4 לפנות בוקר, נתחיל להסתער על וארשה. וכך אכן היה.

כל הלילה (שלפני ההסתערות) לא ישנו, בהמתנה לאירוע הגדול שמצפה לנו למחרת. גנרל סטיינין, יהודי מקייב, בא אלינו כמה שעות לפני תחילת האופנסיבה ואיחל לנו הצלחה בפעולותינו. כל אחד מאיתנו קיבל תלבושת חדשה, מראש עד רגל. מצב הרוח בינינו היה מרומם מאוד...

בדיוק בזמן המיועד, פתחו "בנגינה" כל הכלים המיועדים לכך. הרעש היה מחריש אוזניים. לאחר כשעתיים התרוממה כל שורת החיילים והחלה לנוע קדימה. אנחנו קיבלנו הוראה להתקדם לעבר ראדום. ידענו שכבוש ראדום יהיה לנו קשה. אני, כמפקד החוליה שלי, קיבלתי הוראה מהמפקדה לבדוק ביחד עם עוד שני חיילים מה מצב הדרך, האם נותרו חיילים גרמניים בשולי הדרכים ועוד. לאחר שעברנו 500 מטר, נתקלנו לצד הדרך במשאיות הרוסות, מלאות במזון. ניצבו שם עגלות רתומות לסוסים – ועזובות. לא מצאנו שם איש.

בתחילה הסתתרנו כמה דקות בשטח, כדי לסקור היטב את המקום, ואחרי כן המשכנו בדרכנו. עברנו כשני קילומטרים, עד שהגענו לבית איכרים קטן. ניגשנו אליו בצעדים זהירים, כי היינו משוכנעים שמישהו נמצא בבית ורצינו לוודא זאת. הוריתי לשני חבריי שישגיחו היטב, בעוד שאני עצמי אכנס בדלת כדי לברר אם אין שם איש. ואכן (בהצצה חטופה) לא היה שם אף אחד. למרות זאת אמר לי לבי באורח אינסטינקטיבי שמישהו צריך בכל זאת להיות בבית.

יצאתי שוב אל חבריי והחלטנו להיצמד מבחוץ אל קיר הבית ומאחר שהחלונות היו בגובה שני מטרים מהקרקע, בוודאי נשמע מה קורה בפנים. וכך אומנם עשינו. אני ועוד אחד, קאראקין ממוסקבה, זחלנו אל הקיר, כך שאפילו אם יירו עלינו לא יוכלו לפגוע בנו. לסנוי, צעיר מדניפרופטרובסק, נותר מעט הצידה, משמאל, כדי שאם יבוא מישהו יוכל להזהיר אותנו. לאחר כמה דקות שמענו תנועה בתוך הבית. החבר לסנוי לא נתן לנו כל סימן, כשלתע ניתך לעברו ברד של כדורים מהחלון ששכבנו מתחתיו. בראותנו שהוא מחוסל, לא חשבנו הרבה והשלכנו שני רימונים בעד החלון. היו אלה רימונים גדולים והבית כולו רעד (מהפיצוץ). שנינו התפרצנו בשאגות בכל כוחנו כשאנו יורים ומאגפים את הבית, כדי ליצור את הרושם שאנחנו רבים...

מתוך הבית נשמעו גניחות ויותר לא היו יריות מתוכו. לשמע יריותינו וקריאותינו הגיעה קבוצה גדולה יותר של חיילי הצבא האדום והקיפה את הבניין. לאחר מכן התברר, כי כאשר נכנסנו לבית, היתה בתוכו תחנת שידור שאנשיה לא הספיקו להימלט עם שאר הצבא שלהם. אבל הם לא רצו להיכנע (והסתתרו). משני הרימונים שהשלכנו פנימה בדיוק רב, נהרגו ארבעה גרמנים ועוד שלושה גרמנים ואשת האיכר נפצעו קשה. כל פנים הבית נהרס ואילו אנחנו השניים יצאנו בפציעות קלות.

כבר באותו יום נכנסנו לראדום ומשם המשכנו ללודז'. על הביצוע המוצלח שלנו קיבלנו ציון לשבח. לסנוי, שנהרג, קיבל את אות מיסדר "הדגל האדום", אני את אות "מלחמת המולדת" דרגה 2 וקאראקין קיבל את אות מיסדר "הכוכב האדום". קיבלנו גם תעודות הוקרה על שיחרור ראדום, בחתימת סטאלין.

הגענו ללודז' בדרכים שונות. פגשנו הרבה פולנים, אבל אף יהודי לא נראה. איזור הגטו של לודז' עלה באש. לפני שהגרמנים נמלטו ממחנה המוות ראדוגושץ' (כפר בקירבת לודז'), הציתו מפקד המחנה ואנשי ס.ס. אחרים את מיבני המחנה, וכל האנשים שהיו שם נשרפו. כאשר הגענו למחנה, הוא עדיין בער וריח הגופות הנשרפות מילא את האוויר. עד מהרה גילינו כי כל דלתות המיבנים במחנה היו נעולות וכל מי שהיה בתוכם נשרף למוות.

כאשר הכבאים הצליחו להשתלט על הלהבות, פרצנו ביריות את מנעולי המיבנים אבל כל המאמץ שלנו היה לשווא. כולם כבר היו שרופים לפחם...

ליד אחד החלונות ניצבה אשה שהחזיקה במסגרת החלון ולרגליה היה מוטל ילד קטן. שניהם היו מתים. וזה רק חלק מתמונות הזוועה שראינו.

בליבו של כל אחד מאיתנו פיעם הדחף לנקמה על כל המעשים הבלתי אנושיים הללו. בלב שבור המשכנו בדרכנו. הגענו לפביאניץ, עיירה ליד לודז', בה התכוננו ללון. פולנים סיפרו לנו שם, כי מה שראינו בראדוגושץ' היה כלא, בו הוחזקו יהודים ופולנים יחדיו. כשראו הגרמנים שהם מוכרחים לסגת, הציתו את הכלא שדלתותיו היו נעולות...

כמה חלונות היו פתוחים והאסירים ניסו לקפוץ מהם החוצה, אבל הם נורו על ידי החיילים הגרמניים שטרם עזבו. כך שאיש מהאסירים לא נותר בחיים.

לא הספקנו לנוח וכבר המשכנו הלאה.

ב-27 בינואר 1945 הגענו לגבול גרמניה. גנרל סטיינין הופיע בפנינו ובפנים רציניים נאם לפנינו: "חברים לוחמים! רישמו לפניכם את התאריך הנוכחי ושיישאר חקוק בזכרונכם, כי היום, ה-27 בינואר 1945. בדיוק בשעה 15.30 אנחנו חוצים את הגבול הגרמני-פאשיסטי. הסתערו וניקמו למען מולדתנו ולמען קרובינו! השמיעו את הקריאה: למען סטאלין ולמען המולדת – קדימה!"

כל החיילים בשורות התרוממו והוא רץ קדימה מספר מטרים, תוך שהוא יורה באקדח ופוקד "קדימה!". ואכן כולנו הסתערנו קדימה, מבלי להתחשב בכדורים שנורו לעברנו.

התקדמנו כל אותן לילה עד שעה מאוחרת. לאחר מכן נחנו, והמתנו לבואם של חיילינו שפיגרו מאחור.

הטנקים לא יכלו לחצות את הנהר הגדול והיה צורך לבנות עבורם גשרי סירות.

לפנות בוקר קיבלנו פקודה להמשיך בהתקדמותנו.

בכפר הגרמני הראשון שנכנסנו הונפו דגלים לבנים על כל הבתים, לאות כניעתם... אני והקפיטן שלי גלינקו [במשך הזמן הוא התקדם מדרגת לייטנאנט (סגן) לדרגת קפיטן (סרן)], וכן קאראקין המוסקוויץ' (המוסקבאי, כפי שכונה אצלנו) נכנסנו לבית הגרמני הראשון. בחדר גדול מצאנו כ-25 איש, קשישים, נשים וילדים. הם ישבו על כסאות קטנים והרימו ידיים, ללא הגה. לשאלתי אם לא מתחבאים אצלם חיילים ואם אין להם נשק, ענה אחד מהם, אדם זקן, כי כולם (כל החיילים הגרמנים) נמלטו מהכפר כבר אמש, וכי ברשותם אין כל נשק.

אני וחברי האן סרקנו את כל הבית ווידאנו שאין שם מאומה שיוכל לגרום לנו נזק. קפיטן גלינקו קרא לי ואמר: "נו, סיינקה, תן להם להריח מהתת מקלע שלך". לא עשיתי זאת. אמרתי לו: "חבר קפיטן, איך אפשר לעשות זאת. האם הנשים הללו, הילדים הקטנים והזקנים אשמים במותם של בני משפחתי? אינני יכול..." הלב היהודי שבקרבי נצבט. בלחיצה אחת על ההדק הייתי יכול תיכף ומייד לשים סוף לחייהם. במקום זאת קראתי לעברים: "ראו, אני יהודי. החיילים שלכם הרגו את הוריי, את אחיי ואת אחיותיי [ישבה ביניהם נערה באותו גיל כמו אחותי הקטנה חניקעלע], ואני, ליבי אינו מאפשר לי לגרום לכם רעה. וזאת למרות הסבל הנורא שעמנו עבר מידיכם!"

לשמע הדברים הללו השליכה אחת הנשים את עצמה לרגליי והחלה לנשק את מגפיי לאות תודה. לא יכולתי לשאת זאת ודחפתי אותה מעליי. חברי קאראקין קרא לעברי: "אתה זוכר, סיינקה, שנהגת לומר כי ברגע שנגיע לאדמת גרמניה, תחתוך מימין ומשאל. עכשיו יש לך אפשרות כזאת – ואתה לא מנצל אותה". תשובתי היתה שלא אלחם נגד שום ילדים, נשים וזקנים. הדברים מצאו חן בעיני הקפיטן שלי...

יצאנו מהבית ומייד הבחנתי באדם לבוש במכנסיים בלבד. הוא היה המום כשקראתי לעברו: "ידיים למעלה!" היה זה קצין גרמני שניסה להיפטר ממדיו ולהתחפש לאזרח. כאשר ערכנו עליו חיפוש, מצאנו בכיסו אקדח עם כדורים וסכום כסף גדול בשטרות גרמניים. הפעם הפכתי מייד לפרא. יריתי בו במקום ונקמתי את נקמתי.

הקפיטן שלי טפח על כתפי והלכנו משם, בעזבנו את הגרמני שבו נקמתי, מוטל על הקרקע... בלילה קיבלנו פקודה לסרוק את הדרך המוליכה לפרנקפורט שעל נהר אודר. (בדרכנו הגענו ל)כפר קולהאו. כאן בנו (הגרמנים) מתחת לאדמה מחסנים ועמדות ובתי חרושת שלמים, שגותיהם בלטו מהקרקע ונראו ממש כמו צריחי טנקים. לא היתה אפשרות להתקרב. הכדורים שירינו השפיעו כמו קיטניות המושלכות על קיר.

פולני אחד סיפר לנו, כי הגרמנים בנו את המיבנים הללו לפני שנים ואיש לא יודע מה נעשה בתוכם. בלילה לבשנו חלוקים לבנים, כי ירד שלג, וזחלנו לאחת העמדות הללו. מצאנו שמתוכה מציץ קנה של מכונת יריה, וכל הגג שלה מכוסה ברשת הסוואה. לאחר התייעצות החלטנו, כי נפוצץ כמה מהעמדות הללו שבקירבת הדרך. הפולני סיפר לנו ואחרי כן נוכחנו בכך בעצמנו, כי העמדות הללו היו מקלטים דו-קומתיים ופתחי הירי שלהם היו מופנים רק לעבר הדרך, כך שיכולנו להתקרב אליהם רק מעברם האחר.

עבדנו בזריזות ועד מהרה הצמדנו את חומר הנפץ למקומו. לא עבר זמן רב וארבע עמדות התרוממו באוויר. מהעמדות האחרות נפתחה אש כבדה, אבל לפני הדיוויזיה שלנו כבר נפתחה הדרך לפרנקפורט על האודר. התקדמנו הלאה. לאחר מכן פגשנו חיילים שהשלימו את הריסת המיבנים התת קרקעיים. הם סיפרו לנו ששם, מתחת לאדמה, היה עולם שלם: מפעל לייצור מטוסים, מחסנים של נשק אנטי טנקי "פאנצ'ר פאוסט" (מעין בזוקות), מזון ומה לא. חודשיים של עבודת פרך נדרשו כדי לפנות את כל המקלטים הללו. כאשר הגענו לעיר פרנקפורט על האודר קיבלנו הוראה להמתין לכוחותינו שנשרכו מאחור. התחפרנו והמתנו להוראות חדשות.

ב-13 במרץ 1945 הגיעה פקודה מהמטה הכללי, לעטר במדליות את 25 הלוחמים הטובים ביותר - ואני הייתי בתוכם. כל הדיוויזיה ניצבה במיסדר בשדה פתוח ותזמורת צבאית גדולה הנעימה מנגינות. כולנו, 25 החיילים, קיבלנו מדעים חדשים. נקראנו איש איש לשולחן, שלידו ניצב גנרל קובפאקצ'י, מפקד הארמיה ה-61, עם גנרל סטיינין - שניהם יהודים, ופולקובניק פיודורוב. הייתי החמישי בתור. הייתי צריך לעבור כמאתיים מטר עד לשולחן שבו ניצבו המפקדים. גנרל קובפאקצ'י הצמיד לחזי את אות מיסדר "מלחמת המולדת", דרגה 2.

היתה זו חוויה גדולה עבורי, כיהודי, לזכות באות החשוב מאוד הזה על מסירותי, על שהיכיתי במפלצת הנוראה. כל זה נתן לי עוד הרבה אומץ בדרכי העתידה במלחמה.

לפני ה-14 באפריל 1945 התעסקנו בהכנות למיתקפה הגדולה (לעבר ברלין. רק אז) נודע לנו כי סוף סוף נפתחה החזית השנייה (הפלישה לנורמנדי, שהיתה עשרה חודשים לפני כן) וכי הצבאות האמריקניים והאנגליים באים לעזרתנו. היתה תחושה שכבר לא ייקח עוד זמן רב והמלחמה הנוראה תסתיים. התחלתי לחשוב למי אחזור הביתה, כאשר אין לי בית, בעוד שהחיילים האחרים, הלא-יהודיים, קיבלו מכתבים מבתיים. חשבתי שאם אשאר בחיים, אסע לאחי בארץ ישראל.

ב-14 באפריל 1945 לפנות ערב, נבחרתי עם החוליה שלי, שכבר מנתה 13 איש, לעמוד בראש ההסתערות של הגדוד ה-738.

לפנות בוקר, כאשר נפתחה המיתקפה הכללית, הופיעו משאיות נושאות זרקורים גדולים, שהאירו את כל שדה הקרב. הגרמנים סוננורו באורות החזקים וכך השתלטנו על העמדות שלהם. הלכנו כך עד שהאיר היום. אנחנו, בדיוויזיה הראזווייטית, עמלנו ביום ובלילה, כדי למצוא דרכים נאותות לחשיפת נקודות התורפה של האויב, שבהן יהיה לנו קל יותר לפרוץ.

לא הרחק מברלין, הורה לי מאיור (רב סרן) גלינקו [הוא הועלה שוב בדרגה ממש לפני המיתקפה] לקחת את החוליה שלי ולהשתלט על חורשה שנמצאה מאחורינו, כי הם (הגרמנים) נהגו לירות מהמארב בעורפם של חיילינו.

היינו 14 איש ביחד איתי. כאשר התקרבו למרחק של 500 מטר מהם, הבחנו ברכב משוריין עם כמה חיילים גרמניים, כעשרים במספר, המניחים מוקשים. הוריתי לחבריי להתחפר עד שאקבע עם המאיור שלי איך להתגבר עליהם ללא אבידות מצידנו. היינו חמושים רק בתת מקלעים וברימונים ולדעתי זה היה חימוש דל מידי. הצטרכו לפחות מקלע "מאקסיס" אחד.

טרם הספקתי לפנות כה וכה, ומטוס גרמני בוער, שנורה על ידי חיילינו, חלף מעל לשדה והשליך את הפצצות שלו, בנסיון לנחות למרות הכל. אחת הפצצות נפלה הישר עלינו והפכה את כל החוליה לבשר טחון. עשרה חברים נקרעו לגזרים. שאר הארבעה, ואני ביניהם, נפצענו קשה. כשההדף הרים אותי באוויר, הבחנתי בכך שבטני מבוקעת והדם נוזל. קראתי לחבריי לעזרה, אבל כולם היו קרועים לגזרים.

איש לא יכול היה לגשת אלינו, לכן שלחו לנו כלבים שנשאו תחבושות (כדי שנחבוש את עצמנו). אחרי זמן מה חילצו אותנו, הארבעה, והעבירו אותנו לבית חולים שדה. אבל בסופו של דבר נותרתי מכולם רק אני בחיים.

בהיותי בבית החולים נשלח לי אישור בכתב, כי הוענק לי אות נוסף, מיסדר "הדגל האדום" [למעשה לא הספקתי לקבל את האות עצמו, כי שלחו אותי לפולין].

הייתי מאושפז בבית החולים כמעט שנה. בסופו של דבר הוכרזתי כנכה בדרגה שנייה ונשאלתי לאן אני רוצה לנסוע. אמרתי שאני רוצה לנסוע לקובל, עיר מולדתי, כי חשבתי שאולי אמצא עוד מישהו ממשפחתי הגדולה, שהשארתי בקובל כאשר גוייסתי.

קיבלתי תשלום עבור ארבע שנות השירות שלי בצבא - בסך הכל 4000 רובל - ונתנו לי כרטיס לקובל ומזון לשבועיים.

כשהגעתי לקובל התחלתי לחשוב לאן ללכת. הלכתי לביתי הישן וישבתי על הריסותיו. חשבתי לעצמי, איך אוכל אני, החולה והשבור, להעביר את הלילה הראשון... לבי נצבט. התחלתי לחוש את בדידותי, עד שניגש אלי איכר שהתגורר לא הרחק משם ואשר ביתו נותר שלם. הוא הכיר אותי והציע לי, כי אלון אצלם בלילה הראשון ואחרי כן נראה. וכך עשיתי.

למחרת הלכתי לעירייה, שם נודע לי כי בת דודתי ובעלה, שגם הוא נכה מלחמה, נמצאים בעיר, לא רחוק מהמועצה הלאומית. הרגעים שעברו עד שהגעתי אליהם נראו בעיניי כחודשים. קשה לתאר על נייר את פגישתנו... בכינו מעומק הלב על אסוננו והחלטנו כי שוב איננו יכולים לגור בעיר שכל שעל בה רווי בדם משפחתנו, אבא-אמא, אחיות ואחים, וכל האוקראינים טוענים לפנינו שהם עזרו להם במזון וכולי. שאלתי אותם, איך זה שמהיהודים נותרו רק מתי מעט ואילו אתם כולכם בחיים? על זאת לא קיבלנו מהם כל תשובה.

לאחר כחודשיים שבהם שהינו בקובל, נסעתי לפולין עם בת דודתי, בעלה ובנם. עשינו זאת כי הגעתי למסקנה שהדבר היחיד שיכול להרגיע אותי הוא להתאחד עם אחי בארץ ישראל. קיבלתי ממנו מכתבים בהם הביע את נכונותו לעשות הכל, ובלבד שנהיה יחדיו.

תרגום מיידש של חומר שנלקח מיד ושם. M.1.E 474
תרגום בני גבירצמן.

פרבדה שמואל

הצטרפותי אל הפרטיזאנים

ב-1941, כאשר הגרמנים התנפלו בברוטאליות על רוסיה, הם השתלטו כידוע על אוקראינה. באותה עת הייתי גם אני באוקראינה, בקובל שבפלך ווהלין. מייד רציתי להתפנות לתוך רוסיה, אבל כבר לא הספקתי, כי הגרמנים פשטו באוקראינה כברק. המחשבות התרוצצו במוחי ללא הפוגה. כל הזמן חיפשתי דרך להימלט מפניהם.

פעם אחת, ב-7.7.1941, הלכתי ברחוב בקובל והתבוננתי בשבויים רוסיים עובדים בפינוי הריסות, כשהם מוקפים באנשי ס.ס. לפתע עבר לידי גרמני. הוא עצר אותי ושאל מדוע אינני מסיר את כובעי לכבודו. הוא ידע שאני יהודי, כי היהודים הוכרחו לשאת שני טלאים צהובים על בגדיהם – האחד לפניו והאחר מאחור. עניתי לו שלא הבחנתי בו. בלי הרבה מחשבה נוספת, הוא הרים את ידו וחבט באקדחו בחזי בעוצמה כזאת שמייד החלתי לזוב דם. לאחר מכן הוא עזב אותי ואני נתקפתי כעס. חשתי הביתה, ארזתי חבילה קטנה של מזון, החלפתי בגדים, קרעתי מהם את הטלאים הצהובים ויצאתי לאן שישאונני רגליי.

חשבתי לצאת ליערות ולהפוך לשודד. לא אחרת. היה ברשותי סכין ארוך להגנה עצמית. דרכי הוליכה אותי לצרניאן, במחוז בריסק. הלכתי לבדי בדרך בריסק, ועייפתי עד מוות.

כאשר עברתי על פני הכפר זאמשאן הלך לקראתי גוי זקן. שאלתי אותו היכן בתי היהודים, כי ידעתי שבכפר הזה מתגוררים יהודים. הוא סיפר לי, שאת היהודים העבירו כבר מזמן לגטו של בריסק. הוא שאל אותי מי אני והאם אני יהודי. השבתי לו שכן והוא אמר לי: ברח מהר, כי אם המשטרה האוקראינית תתפוס אותך, יהרגו אותך.

לא הרהרתי רבות והתחלתי ללכת במהירות שאפילו צמד סוסים לא היה יכול להוביל אותי בה. הגעתי לגדות נהר פרכירסט (טורא?) העובר בבריסק, קובל, ציירניאן ומאלאריטע. הלכתי לאורך הנהר לעבר ציירניאן, כי ידעתי ששם משתרעים יערות גדולים ושם קיוויתי למצוא מנוחה.

השעה 10 בערב, כאשר אני נכנס לציירניאן. העיירה שרויה באפלה. רק פנסים בודדים דולקים. אני נכנס לבית של נוצרים ושואל היכן גרים היהודים. מתבוננים בי מראש עד רגל ועונים לי בצחוק: כאן ממול בבית השלישי.

אני דופק בדלת ופותח אותה. אני אומר ערב טוב יהודים ועונים לי שנה טובה. ליד השולחן יושבים הנפח הזקן ואשתו, בנם ואשתו ושתיים תה. עונה לי הנפח: כל היהודים אצלנו נהרגו. רק את משפחתי הותירו בחיים, כי אני נפח טוב והגרמנים צריכים שאעבוד בשבילם. ואתה, האם אתה יהודי – כי לא נראית יהודי. כן, עניתי לו. הוא התבונן בי שעה ארוכה ואני מבחין שבנו פותח את הדלת ויוצא החוצה. לא עבר זמן רב והבן נכנס בחזרה ואיתו מפקד ושני שוטרים אוקראינים. הבן מצביע עליי ואומר כן, זהו הצעיר שבא אלינו עכשיו ואיננו יודעים מי הוא.

המפקד האוקראיני אינו מהרהר הרבה ופוקד עלי לצאת איתו אל החצר. הייתי בטוח שכאן האסון עומד להתממש. פוקדים עלי להרים את הידיים ובודקים אותי מראש עד רגל. הוא לוקח קודם כל את התעודות שלי ובוחר אותן. כאשר הבין שאני יהודי, אורו עיניו. יש לנו מציאה, הוא אומר. בבוקר נביא אותך לגסטאפו בקוברין. אנחנו נמצאים במרחק 35 קילומטר מקוברין. תוך כדי כך הוא מחטיף לי סטירה שעושה לי חושך בעיניים.

הוא ממשיך לחפש על גופי ומוצא את הסכין תחוב במגף שלי. הוא מביט בי ואומר: מה? אתה רוצח... אני מתבונן בו ומהרהר במה שיקרה לי עכשיו. הוא אינו מתמהמה. משליך אותי לחדרון צר ואומר: נותר לך לחיות רק עד הבוקר, כאשר אקח אותך לקוברין...

השעה 1 בלילה. אני שוכב בחדרון ואינני יכול להירדם. כל הזמן אני סופר את השעות שנותרו לי עוד לחיות. תוך כדי כך אני שומע עגלה רתומה לשני סוסים מגיעה ונכנסת לחצר. זאת העגלה שהמפקד הזמין כדי להסיע אותי לקוברין.

השעה 6 בבוקר. פותחים לי את הדלת הנעולה ומכניסים אותי לחדר אחר. אני רואה שהמפקד חגור אקדח וכבר מוכן לנסיעה. הוא אומר לי: ובכן, בוא ניסע לקוברין. אני מתיישב בעגלה והוא מתיישב ליד העגלון ונוסעים.

במרחק כשבעה קילומטרים מהכפר נוסעת מולנו עגלה עמוסה בעצים. המפקד עוצר אותה ושואל את העגלון שלה אם יש לו אישור להובלת העצים. הגוי עונה לו שלא. המפקד מצווה עליו לשוב את העגלה ולנסוע אחריו.

שתי העגלות נוסעות עד שאנו מגיעים לבית מרוח. המפקד עוצר ומצווה עלי ועל העגלון של העצים להיכנס פנימה. הגוי מתחנף למפקד: אדון קומנדאנציה... ומציע לו ללגום יחדיו. קדימה, אומר המפקד. תן.

מתחילים ללגום וללגום וללגום והמפקד אינו מסיר את עיניו ממני. אבל הם שותים כמות גדולה כל כך, שעניניהם מאדימות ומצטעפות והנה הם נופלים שיכורים לריצפה, שוכחים ממני לחלוטין. אני מתנער. עכשיו הגיע הרגע שבו אני מתחיל לעבוד. אני קם וניגש אל המפקד, מחפש בבגדיו, מוציא את תעודותיי ואת האקדח ולובש את בגדיו. עכשיו, עוברת בראשי המחשבה, אני הוא בעל הבית.

הגוי בעל בית המרוח שאנחנו מצויים בו, אינו יודע כלל מי אני ומה אני. אני יוצא החוצה, פוקד על העגלון להרים את ידיו ואני מדהיר את הסוסים לעבר יערות קוברין. בתוך היער אני עוצר, משאיר את הסוסים והולך ברגל פנימה, למעבה היער.

בינתיים מתחיל הרעב להציק לי. אני מוצא ביקתה. נכנס פנימה ומצווה לתת לי אוכל. אני אוכל ואחרי כן ממשיך בדרכי. אינני חושש כבר ממאומה. יש בידי נשק, האקדח שנטלתי מהמפקד.

עברתי מיער אחד למישנהו עד ליערות דוכאלוב. כאן ראיתי מרחוק שני חיילים רוסיים שנמלטו מהשבי הגרמני ונדדו ביערות.

ניגשתי אליהם, תוך שאני מחזיק בידי את האקדח והתחלנו לשוחח. מצאנו שפה משותפת והתחלנו לנדוד יחדיו. אכלנו וישנו יחדיו כמו אחים משכבר. הם לא ידעו שאני יהודי, כי אני מדבר רוסית היטב.

הימים עברו ואנחנו החלטנו שצריך לצייד בנשק גם את השניים. תכננו להתנפל על גרמנים, שנהגו לסייר בזוגות לאורך גשר העץ בקוברין, בדרך קוברין-מינסק. (במילים אחרות: החלטנו לקחת את הנשק מהחיילים הגרמניים ששמרו בזוגות על הגשר).

בשעה 2 בלילה התגנבנו אל הגשר שבעיר. ניצבו עליו שני גרמנים ועישנו להם בנחת. הם היו בטוחים בעצמם. שהרי מי יוכל לעשות להם משהו, ובמיוחד בתוך העיר "שלהם". רוביהם היו תלויים על כתפיהם והם פטפטו. לא איבדנו זמן. זינקנו עליהם, כשאני מחזיק באקדח והאחרים בסכינים. תפסנו אותם בצוואריהם והרגנו אותם כמו ברווזים.

ללא רעש והמולה, הסרנו מהם את הרובים והלכנו לדרכנו, אל יערות דוכאלוב. עכשיו כבר יכולנו לצחוק, כי כולנו היינו חמושים.

לקראת החורף חפרנו לעצמנו מחפורת ביער למגורים והתחלנו לאגור מזון, כדי שלא נצטרך לחפש מזון בחורף. כך הכנו לעצמנו בית לחיות בו.

יום התחלנו לפגוש ביער אנשים שנמלטו מהגרמנים וחיפשו פרטיזנים להצטרף אליהם. מובן מאליי שצירפנו למשפחתנו כל מי שרצה ללחום בגרמנים. פגשנו לא פעם גם יהודים רעבים, יחפים ועירומים שנמלטו מהגטו ובלביבם רק רצון אחד: אנחנו רוצים להיות פרטיזנים.

במשך הזמן הצטיידנו בנשק והפכנו ליחידת פרטיזנים אמיתית, שחבריה לא חושבים רק על שתייה ושיכרות. לא.

בחרנו מתוכנו מנהיג שהכל היו חייבים להישמע לו והתחלנו לפעול. פעילותנו היתה מוגבלת לאיזור של דרך קוברין-פינסק. יום תקפנו גרמנים, פשטנו על עמדות, שרפנו גשרים, פוצצנו מסילות ברזל.

לא פעם נהגנו להיכנס לבוץ עד החזה, כדי להסתתר מפני האיכרים שניסו למכור אותנו לגרמנים, כי עדיין לא הבינו מה זה פרטיזן.

כך חיינו עד 1943. במשך הזמן פגשנו יחידות פרטיזנים דומות לשלנו והתאחדנו איתם לחטיבות שלמות, שהחלו לבצע פעולות בקנה מידה גדול. באותם ימים נוצר קשר בינינו לבין מוסקבה ואז ניתן לנו סיוע רב. בלילות היו מצניחים לנו נשק ומזון ואפילו שליחים שהיו מביאים לנו הוראות איך לפעול. היו לנו ביער בתי חולים, רופאים ותרופות לטיפול בפצועים. לפעמים היינו מטיסים פצועים במטוס למוסקבה.

חיינו היו מאורגנים כל דקה. לפעמים היינו מתבדרים במיפגשי זימרה עליזים, שבהם היינו יושבים ושרים, כשאנו מחזיקים את נשקנו בידינו. שכן לא יכולנו להעביר יום מבלי שנהרוג כמה גרמנים.

מובן מאליי שהיתה לנו חבורה של 12 חברים יהודים, שלחמו לא פחות טוב מהרוסים ואולי אפילו קצת יותר. שכן אז כבר לא חסנו על עצמנו. אנחנו כבר איבדנו הכל ועל כן היינו נלחמים נמרצות. היו אצלנו יהודים שהצטיינו כגון חברנו מקוברין ברוך קונציפר, ברילה יפונצ'יק וגם אני, שמילק פרבדה מאוסטרוב-מאזובייצק.

שמואל פרבדה

עדותה של ניצולת השואה: אסתר וסרשטרום-ורבר

קטעים מראיון וידיאו עם אסתר וסרשטרום-ורבר שנערך ע"י אנשי יד ושם בשנת 1997. ראיון מס' VD 1613. הראיון תומלל ע"י יד ושם והוא אוטנטי, ללא עריכה. הקטעים המובאים כאן הם חלק קטן מ-46 דפי התמלול המקורי, וללא כל תיקונים. מימין לשמאל: האחיות פירל, אסתר, פייגה

עדותה של אסתר כילדה בעת השואה מזעזעת מאוד. את שנות ילדותה וראשית נעוריה האבודים היא עברה בנדודים, במסתור, בחוויות קשות, תוך כדי כך שהיא מאבדת את כל משפחתה בשואה.

מומלץ לקרוא את העדות בשלמותה באתר האינטרנט של העיר קובל.

אסתר היא ילידת העיירה מציוב שליד העיר קובל. היא נולדה בשנת 1931 להוריה אברהם ורבר ודבורה מהבית דיטגליק. בנות המשפחה הן: פרלה הבכורה, אסתר- המרואיינת, פייגה ושיינדל הצעירה, שהיתה כבת שנתיים כשפרצה המלחמה. ילדותה של אסתר:

ת: אני בעצמי הספקתי ללמוד שתי כיתות בבית-ספר פולני. אחותי שהיתה בכורה ממני בשנה וחצי למדה בבית-ספר תרבות. אני לא יודעת לשפט מה היו השיקולים שאני למדתי בבית-ספר פולני, ואחותי למדה דוקא בבית-ספר תרבות ששם למדו בעברית. האחיות הצעירות עוד לא למדו בכלל בבית-ספר. אני זוכרת שהיתה מגיעה אלינו מורה פרטית, ומלמדת אותנו עברית. נתנו לנו שיעורי מוסיקה, למרות שכמו שהדגשתי לא היינו משפחה עשירה, אבל נתנו כמה שאפשר היה. היה מאוד ליכוד משפחתי. אני זוכרת בשבתות ובשמחות שהיתה פעילות כזאת מלוכדת משפחתית.

בית הספר והבית:

: למשל בחורף הכל היה עם שלג כבד מאוד, בית-הספר היה מרוחק, ואנחנו היינו הולכים רגלי בסופות קשות ביותר. אני זוכרת שהייתי מגיעה לבית-הספר כשהאדים מהנשימות שלי היו קופאים ממש. בכל התנאים הקשים היינו מגיעים ממרחק לא חשוב מה. בבית-הספר עצמו היה אז משטר אחר, לא כמו שכאן נכנסים לבית-הספר. אנחנו היינו צריכים לקום לפני המורה, היינו יושבים ככה עם הידיים מאחורנית, אם מישהו היה מדבר חס וחלילה, היה מקבל מכות עם סרגל. מין משטר כזה היה בבית-הספר. זה מה שאני זוכרת מהילדות. אני חושבת, אם אני שופטת את זה עכשיו, אני הייתי תמיד מסתגרת בתוך עצמי. טיולים פה ושם בחופש הגדול היינו יוצאים לכפרים שבסביבה. היה שם נהר, היינו יוצאים לשם הרבה בחופש. היו שם המון שדות ירוקים מהסביבה. אבי היה מתעסק עם מסחר, אז הוא היה לפעמים חוכר שדות, מעבד אותם. הוא היה מגדל שם, אני זוכרת שהוא אפילו גייס את הילדים בשביל לעבד את השדות. הוא היה מגדל שם תפוחי-אדמה, זה מה שאני זוכרת. היו שם המון גנים של עצי פרי, בקיץ היינו קוטפים את זה, ואבא היה סוחר עם זה. אני לא יודעת בדיוק איך זה התבצע מבחינה מסחרית, אבל מזה היינו מתקיימים.

עם כניסת הנאצים למציוב:

זה היה ב-1941 אני חושבת שביוני, בחופש הגדול. הגרמנים צעדו גושים-גושים ברגל. הם עברו את הבוג

שהפריד בין אוקראינה לפולין, זה היה נהר בשם בוג. הם עברו דרך לובומל, אחר-כך עברו דרכנו דרך מציאיוב, והמשיכו לקובל. ככה הם עברו בלי שהם בכלל לחמו, הם פשוט צעדו בגושים. אצלנו היו כבר שמועות, ידענו מה שהולך בפולין. היו שמועות שבפולין משמידים יהודים.

ש: מה שמעתם?

ת: אני זוכרת זוכרת שאבי דיבר על זה שיש שמועות שבפולין יש השמדה. כעבור מספר ימים נכנסו הגיסטאפו עצמם אלינו. קודם הגושים האלה היו חיילים גרמנים רגילים, שהם הלכו כנראה לגבול איפה שהיו צריכים להילחם. אז נכנסו הגיסטאפו בעצמם. הם כמובן תפסו את הבתים הכי חדישים, הכי יפים שהיו, והם התחילו לארגן את הקהילה. דבר ראשון כמובן התחילו עם היהודים. בו בזמן הם אירגנו גם את האוקראינים, והאוקראינים עשו את זה ברצון רב מאוד. הם ממש התגייסו לשתף עם הגרמנים פעולה. לא לקח הרבה ימים, וראינו ברחובות צועדים קבוצות של אוקראינים משתפי פעולה עם הגרמנים.

ש: במה זה התבטא?

ת: אז הם תלו בעיירה מודעות, שכל הצעירים הגברים צריכים להתייצב בשביל להוציא תעודות זהות חדשות. כמובן שהיהודים, אני לא יודעת אם הם היו תמימים או לא, קשה לי להסביר את זה, אבי כמובן ברח באותו יום מהעיירה, ואנחנו נשארנו עם אמא ועם סבתות. אבא לא התייצב, אבל היו גברים שהתייצבו, ועוד איך התייצבו. אלה שהתייצבו לא חזרו הביתה.

הגרמנים ועוזריהם האוקראינים:

יום אחד הם פשוט רוקנו את כל הבתים, מי שהתחבא על גגות בכל מיני מחבואים במרתפים. הם הלכו מבית לבית, והוציאו את כולם עם הילדים. לפי הערכתי הסבתא היתה בת למעלה משמונים, וסיפרו לי שאותה הרגו ממש על סף הבית. את אמא ואת הילדים אני חושבת שלקחו במרוכז עם יתר היהודים. היו שם בורות חפורים, שם ירו בהם, ושם קברו אותם.

ש: אלה היו אז רק נשים או נשים וגברים?

ת: גברים היו אז כבר רק זקנים, ממש זקנים שהם בקושי יכלו לתפקד וללכת. הם ניקו את העיירה מהגברים הצעירים, הם פשוט דאגו שלא ישאר שם כוח שיתנגד. אז אני כבר לא חזרתי לעיירה כמובן. אז התחילו הנדודים שלנו, כלומר, של אבי, של אחותי הבכורה ושלי.

ש: עם מי אמא נרצחה?

ת: עם שתי האחיות הקטנות.

ש : האחות השלישית לא הצטרפה?

ת : היינו ארבע אחיות, אמא נשארה עם השתיים האחיות פייג, ושיינדל, שהן היו ילדות קטנות, הן היו בנות חמש ושנתיים.

ש : והן נלקחו עם אמא?

ת : כן, הן נלקחו עם אמא, אותן לא ראיתי מאז כבר יותר. סבתא, כפי שאמרתי, שתי הסבתות הן נלקחו כבר עם כל יתר המשפחה, הדודים, הדודות והבני-דודים, הם היו כולם ביחד. אז התחילו הנדודים שלי בכפרים. אבי הגיע, הוא אסף אותנו, את אחותי הבכורה ואותי. הוא פגש שם עוד מספר יהודים, ואנחנו פשוט נכנסנו לתוך היערות.

ש : זאת השאלה באמת לזכור, מה את זוכרת מהדמויות של אמא ושל אבא?

ת : זה הופך להיות מטושטש לגמרי.

ש : את זוכרת את פניה של אמא?

ת : בקושי בקושי. אני זוכרת שהיו לה שערות ארוכות עם צמה, את הדמות אני כבר לא זוכרת. אבל את אבי אני אולי יותר זוכרת, כי בזמן הרדיפות אני הייתי יחד איתו. הוא אהיה אדם מאוד גבוה, קראו לו בעיירה הלנגר, זאת אומרת, איש גבוה. היה לו צבע כהה כמוני, זאת אומרת, אני הייתי כמוהו. בדרך כלל היהודים היו בהירים, אני הייתי כהה, האחיות שלי היו אולי קצת יותר בהירות.

אנחנו ברחנו לתוך היערות. אנחנו התקבצנו בתוך היער, היינו עשרה יהודים. היינו אבי, אחותי ואני, היתה שם משפחה עם ילד בן שלוש, היה יהודי אחד מבוגר זקן, כלומר, בעיני הוא היה אז זקן, אבל הוא בטח היה אולי בן חמישים לא יותר. אנחנו התקבצנו במין קטע בתוך יער סמיך סמיך. שם ישבנו מספר ימים. אני זוכרת שאבי הוא כאילו ניהל שם את כל הדבר הזה, הוא כל הזמן היה במעקב בלהקשיב, אם מישחו עוקב, אם מישחו מלשין, אם מישחו מתקרב אלינו. האוכל היה לחם, שכנראה אבא דאג לזה. אני מספרת בינתיים רק על הקטע הזה שהיינו כבר בתוך היער, מפה מתחילים הנדודים. אני חושבת שאנחנו היינו שם אולי שבועיים בתוך היער במקום הסמיך.

ש : איפה אכלתם במשך שבועיים?

ת : אנחנו היינו מתגנבים לתוך הכפר, זה היה אז קיץ, והיינו פשוט סותבים מהגנים מה שהיה גדל גזר או תפוח-אדמה, וזה מה שהיינו אוכלים.

ש : איפה ישנתם?

ת : על האדמה פשוט בלי כלום. לאבי היתה שמיכה אחת בלי שום דבר, לא היה לנו כלום, שכבנו על הריצפה. אני זוכרת שיום אחד הייתי קודחת, היה לי פתאום חום, ושכבתי ממש בלי

להרים ראש, בלי לפתוח עיניים. באותו יום אבי עשה סיור מסביב, והוא שמע שנוסעת עגלה. שם היו יערות נצח, יערות עד כאלה. כמובן שהיו גם שומרי יערות שם, בגלל זה פחדנו שיגלו אותנו. אבא התרחק, והוא שמע שמתקרבת עגלה. כשסוסים ועגלה נוסעים שומעים, זה אומנם עפר ולא כביש סלול, אבל שומעים.

אז אבי חזר בחזרה, הוא כנראה ראה, יכול להיות שאלה היו או פרטיזנים או אוקראינים שתמורת כסף עשו את זה. הוא בא, והוא צעק: תתפזרו כולם לכל כיוון שאתם רק יכולים, כי באים להתקיף אותנו. ככה היה. ברגע שהתחלנו לברוח אז השיחים מכים בפנים, שומעים פיצוצים של הענפים, והתחילו יריות אחריו. כדורים שרקו ממש מכל הכיוונים.

כל אחד ברח שרק אלוהים ידע לאן. המשפחה עם הילד בן שלוש הילד התחיל מאוד לבכות, כי הוא קיבל מכות מהענפים של העצים ומעצם היריות, זה הלם, זאת בהלה. אני מספרת את זה בכאב, אני כבר סבתא לנכדים, וקשה לי לתפוס איך עושים דבר כזה, אבל זה נעשה. הם פשוט השאירו את הילד וברחו. זה נעשה, ואני עד היום לא יכולה להבין איך עשו את זה. הם העמידו את הילד, והם הצילו את עצמם.

ש: את הבן שלהם?

ת: הבן שלהם ילד בן שלוש. אני אפילו לא רוצה להזכיר את שמם.

ש: זה היה בתוך היער?

ת: זה היה בתוך היער. אחותי הבכורה אז נהרגה, והיהודי המבוגר הזקן נהרג אז. אנחנו התפזרנו, פתאום הגעתי בתוך היער לתוך קטע שהיתה קרחת, היו שם עצים, ושם ראיתי את אבא שלי, אז נפגשתי שוב עם אבא. התחלנו לנדוד בתוך היער, כל אחד התפזר, אנחנו כבר לא התראינו עם היהודים הנוותרים שהיו איתנו.

ש: פחדת?

ת: אני לא יודעת להגדיר מה זה פחד, כי ברגע שיורים אחרי אני חושבת שהאדם לא חושב על פחד. יש אינסטינקטים כאלה חזקים, לא להיפגע, להישרד. אני לא יודעת אם היו לי פחדים, אני לא חושבת שהיו לי פחדים. לא חשבתי על פחד, חשבתי רק איך להישרד, איך לחיות. אני חושבת שברגע שבן-אדם חושב איך לחיות הוא מאבד פחד. אם הוא נלחם על פת לחם שתהיה לו בבוקר, והוא נלחם על כך שגוי אוקראיני או לא חשוב מי, זר לא יראה אותי, זה היה הפחד לא להיחשף, לא הראות את עצמי, להתחבא מה שיותר עמוק בתוך העמדה. זה נתן לי את הסיכוי להישאר בחיים.

בהמשך הנדודים אבי ניגש לאיכר שהיה לו קשר איתו, והוא ביקש שיתן לו את לחפירה. אנחנו חפרנו בתוך היער מסתור מסויים, מין בור כזה שאפשר היה בתוך זה להתחבא. הוא באמת נתן לנו, והוא חפר את הבור הזה.

ש : אבא חפר?

ת : כן, אבא חפר.

ש : בתוך היער.

ת : כן, בתוך היער. הוא חפר מין בור כזה, והוא כיסה את זה עם ענפים. שם פשוט היינו יושבים,

בלילות אבא היה יוצא משם, אני הייתי נשארת שם לבד. הוא היה יוצא בשביל לבקש קצת

לחם, קצת מים.

ש : מאיפה, ממי?

ת : מהסביבה.

ש : והיו נותנים לו?

ת : שם בכפרים היו אולי עשרים בתים בתוך הכפר עצמו מרוכזים, אבל בהמשך היו מפוזרים

בתים קרוב ליערות. הם הכירו את אבי, כל הסביבה הכירה אותו.

ש : הם עזרו לכם?

ת : כן. אבא היה מידפק על החלון, מבקש שיתנו לו חתיכת לחם, ומזה היינו מתקיימים. אני לא

זוכרת שאכלנו משהו אחר חוץ מלחם, שאבא היה שומר שיהיה לנו כמה שיותר. לחם ומים

זה היה האוכל שלנו. אם היה אפשרי כשלא היה חורף היינו לוקחים איזה ירק מלפפון או

משהו כזה. זה היה הקיום שלנו.

בבור הזה היה גם סיכון, כי שם היו מסתובבים שומרי יער עם כלבים, וכלבים מריחים. אני

חושבת שאנחנו היינו שם איזה חודשיים או שלושה חודשים בתוך הבור הזה. יום אחד גילה

אותנו כלב, זה היה באור היום, ממש באמצע היום. גילה אותנו כלב, הוא התחיל לנבוח,

והגיע שומר היער. אני חושבת שלא היה לו נשק, כי אילו היה לו נשק לא היינו נשארים

בחיים. אחרי שהוא גילה אותנו אנחנו נאלצנו לברוח לאור היום, זה היה מסוכן ביותר.

היתה לנו שמיכת פוך, זה היה הדבר היחידי שאבא סתב כל הזמן כדי שיהיה עם מה

להתכסות. לא התרחצנו, ולא חפפתי ראש חודשים.

ש : איך את מסבירה את המעבר מילדה מבית מוגן ואוהב, פתאום ילדה קטנה ששורדת ביערות,

איך המעבר הזה, אם את יכולה לזכור?

ת : אז אני עוד לא סחבתי את העול את האחריות, אז אבא סתב את האחריות.

ש : אבל איך המעבר הזה כילדה?

ת: זאת מציאות, זה לא שיש לי אפשרות ללכת לכאן או לכאן. זאת היתה המציאות שלי, והמציאות שלי היתה פשוט לשרוד. אני חושבת שלא היתה לי ילדות, לי לא היתה ילדות. כפי שאמרתי, היתה לי מלחמת קיום, מלחמה להשרדות בחיים.

כפי שסיפרתי לך ברחנו מהבור הזה, השמיכה נקרעה לגזרים, ונוצות התפזרו שם בכל האיזור. אנחנו ברחנו, והתחילו אז הנזודים בתוך הכפרים, אז כבר נכנסנו לתוך הכפרים ממש. בלילות היינו מתגנבים לתוך גורן או לתוך רפת, איפה שאפשר היה להשכיב ראש פשוט ככה. היו בשדות ערימות קש^א אז היו חופרים בתוך הקש הזה, היו נכנסים לשם. האוכל היה כמובן על-ידי זה שהיינו מבקשים פת לחם וקצת מים. זה היה ההמשך, אני חושבת שמזה אנחנו חיינו לאורך כל המלחמה, עד שאבי נתפס.

ש: תארי לי, באיזו שעה הייתם קמים?

ת: אנחנו לא היינו צריכים לקום, כי כל הזמן שכבנו. לא היה יום, לא היה לילה, היה אור וחושך. לא היה דבר כזה שהיינו קמים, לאן הייתי יכולה לקום? לצאת החוצה היו תופסים אותי, היו רואים אותי, היו מלשינים. הרי היו מודעות שמי שתופס יהודי מקבל כך וכך כסף. אז לאן היה לי ללכת? כפי שאמרתי, רק להתחבא בבור.

ש: אז היית מתחבאת תמיד בבורות?

ת: כן, בבורות. אחר-כך אמרתי לך שבתוך הכפרים עצמם היינו נכנסים לתוך גורן בלי לשאול את האיכר. אפילו היו כלבים שהיו נובחים, אז היו כאלה איכרים שהיו יוצאים, אבל אנחנו הספקנו להתחבא בתוך קש. ככה היינו מעבירים בעיקר את החורף, כי החורף היה הקשה ביותר. בחורף בשלגים היינו משאירים עקבות. כשהיינו מתקרבים לאיכר הזה היו עקבות, וכשהיינו מסתלקים משם היו גם עקבות.

ש: זאת אומרת, שאת כל הזמן עם אבא שלך, ומה עם אחותך?

ת: אחותי נהרגה אז ביער כשהתקיפו אותנו. שכחתי לספר שכשאחותי נהרגה, היה לנו קשר עם האיכרים, והם סיפרו לנו שאז נהרג הילד הזה, אחותי והאיש המבוגר. אני זוכרת שלמחרת או כעבור יומיים אבי נסע למקום, אני נשארתי באיזשהו מחבוא. הוא נסע, כמו ידיו הוא קבר את אחותי, והוא סיפר לי שעל העץ הוא חרט את השם שלה. זה שכחתי לספר.

ש: זאת אומרת, שהאחות שלך נרצחה בעצם על-ידי אוקראינים, או שאת לא יודעת?

ת: אני לא יודעת מי הם היו, אני משערת שאכה היו אוקראינים, ככה אני משערת. אחותי

נרצחה אולי חודש חודשיים אחרי שכבר היינו בתוך היערות.

ש: אתם קברתם אותה ביער?

ת: כן, אבי קבר אותה ביער, והוא חרט על העץ את שמה.

ש: בת כמה היא היתה אז?

ת: היא היתה צריכה אז להיות בת עשר, אני חושבת שאבי היה אז בן ארבעים. כשהגיע החורף

אנחנו חפרנו בור אחר באיזור אחר. למעשה לא היה לנו איכר שהחזיק אותנו, כמו שיש

כאלה שאיכרים החביאו בתוך בתים. לנו לא היה דבר כזה, האיכרים פשוט פחדו, לא היה

לנו אחד שהחזיק אותנו. עזרו לנו בקיום כמו פת לחם. אני לא זוכרת אם אני במשך השנים

האלה שתיתי כוס חלב, אני לא זוכרת דבר כזה, אני לא זוכרת לוקסוסים כאלה.

ש: באמת מה אכלתם?

ת: כמו שסיפרתי לך. אולי היה איכר שהיה נותן לנו קצת גבינה, זה מטושטש לי. לחם יבש זה

אני זוכרת, מים אני זוכרת, ירק מהגנים אני זוכרת.

יום אחד אנחנו חפרנו בשלגים, אני חושבת שזה היה דצמבר-ינואר, חפרנו עוד בור. שם

התחבאנו, זה היה כבר בור יותר רחב, שיכולנו קצת למתוח את הרגליים ולשכב. הכנסנו קש

כדי שאפשר יהיה לשכב על זה. היו אז שלגים כבדים, לא יכולנו לצאת בגלל הפחד של

העקבות. אז אבי התחיל לחפור בתוך הבור עצמו בשביל לנסות להגיע למים. הוא חפר, הגיע

קצת למים, ואת המים האלה היינו שותים. יום אחד הוצף הכל מים, והיינו צריכים באמצע

החורף לברוח משם שוב.

ש: מה לבשתם בחורף הזה?

ת: לא היו לנו בגדים, לבשנו אותו דבר, לא היה בגד, לא היה מושג כזה של לכבס או להחליף

בגד.

ש: היה לכם מעיל?

ת: כן, היה מעיל, אני חושבת שגם האיכרים עזרו לנו, פה ושם נתנו לנו איזה בגד. נעליים גם לא

היו לנו. שם בכפרים היו עושים נעליים מקליפה של עץ, והיו עוטפים את הרגליים עם

סמרטוטים מיוחדים כאלה, שבשלגים היו הולכים עם זה. היו קולעים כאלה סנדלים,

וקושרים אותם עם שרוכים כאלה. זה הם גם נתנו לנו. אבל בגדים לא היה דבר כזה, לא היה לנו תרמיל עם בגדים, לא היה לנו סבון. לא היה לנו כלום, אלא פשוט כמו שהיינו.

ט: באותה תקופה דיברת עם אבא, דיברתם ביניכם, מה את עושה כל הזמן בהסתתרות הזאת, על מה את חושבת, את יכולה לזכור?

ת: אני חושבת על להישרד.

ש: רק על זה?

ת: כן, רק על זה, בתקוה שנשרוד שנישאר בחיים.

ש: היה לך איתך איזה צעצוע מהבית, לקחת איתך איזו בובה?

ת: לא, לא זכור לי דבר כזה.

ש: אפילו לא היו לך משחקים דמיוניים למשל?

ת: דמיוניים היו לי. למשל רציתי לשיר, היו לי תקופות כאלה שרציתי לשיר בתור ילדה שירים

שידעתי מבית-הספר, שידעתי מהבית. אבל אחר-כך אמרתי לעצמי, הרי אני במצב כזה, איך

אני יכולה לשיר, זאת אומרת, אני סגרת את זה בתוך עצמי.

ש: שרת איזה שיר?

ת: לא, לא העזתי לפתוח פה לשיר, להגיד איזה דקלום או משוה כלום, זה פשוט נסגר בתוכי.

אני גם לא בכיתי. בתור ילדה אני לא זוכרת שאני הוצאתי קול הגה שלא טוב לי או שרע לי.

מה שכן, הרבה פעמים אני חשבתי להיכנע. אמרתי לאבא: אנחנו לא יכולים ככה, על מה

אנחנו צריכים להילחם, להישרד, על מה. הוא תמיד אמר, שיש תקוה שאנחנו נישרד, ניסע

לאמריקה, ויש תקוה להמשיך את החיים.

ש: הוא עודד אותך?

ת: כן, הוא עודד אותי. אבל אני לא זוכרת שאני הצקתי לו, ממש לא.

ש: דיברתם על אמא?

ת: כן, דיברנו על אמא, קיוונו שאולי היא הצליחה לברוח, למרות שהאוכלוסיה של הגויים

סיפרו שלא שרד שם אחד בעיר, שאין אף אחד. אבל התקוה תמיד היתה, כי אילו לא היתה

התקוה אז אולי לא היינו שורדים בחיים, היינו אולי מרימים ידיים והולכים. אבל תמיד

קיוונו שמהו נשאר, שמהו יהיה, שהמלחמה תיגמר.

בהמשך מספרת אסתר על המסתור שמצאה אצל איכר אוקראיני, מספרת על ניצול מיני ע"י אותו איכר, ועל האב שנרצח. בת 12 נותרה אסתר ילדה נרדפת לבד בעולם אכזרי. מספרת על איכר אוקראיני אחר ויחסו החם והמסור. על התנהגות הפרטיזנים והשחרור ע"י הרוסים. אסתר חוזרת למצויב לאחר המלחמה, משם ללובומל וללודג' עם קבוצת ילדים. החיים במוסד באיטליה, עלייה ארצה דרך קפריסין. התאקלמות קשה בארץ, יחס לא אוהד של הקיבוץ, ועד יום הכרזת עצמאות המדינה. אסתר מסכמת ומדברת על החמצת ילדותה ונעוריה ועל הקמת בית ומשפחה בישראל.

חייה ומותה של ד"ר לאה פריד ובתה מינה

ד"ר פריד לאה [שם הנעורים פישר]. נולדה ב-1901 בחלם [מחוז לובלין]. סיימה את הפקולטה לרפואה בוויילנה [1928]. עבדה באירגון "טאז" בחלם ובקובל. כשהיתה סטודנטית עבדה כמורה ובמינהלת בית הספר העממי בחלם, אצל הצ.ש.א.

היתה היוזמת והשתתפה בהקמת בית הילדים על שם בורוכוב בחלם. כתבה שורת מאמרים על נושאי רפואה עממית בהרבה כתבי עת מקומיים.

ב-1938 עקרה לקובל, שם ניסתה בתחילת 1944.

בסוף 1939 הצליחה ד"ר לאה פריד במסירות נפש לחלץ מציפורני הנאצים בלמברג (לבוב) את בתה בת ה-18, מינה פריד, שהיתה סטודנטית באוניברסיטת למברג. היא לקחה אותה אליה לקובל. עבור בתה, הצליחה ד"ר ל. פריד להשיג ניירות אריים, אבל בתחילת 1944, כאשר נפלה ד"ר פריד בידי ההיטלראים, התייצבה בתה מרצונה בגסטאפו בקובל ודרשה שיוציאו אותה להורג ביחד עם אמה. מובן שהגסטאפו עשו לה את ה"טובה" הזאת.

לובלין, 13.9.47, פ. פישר

אני יודע את העובדות הנ"ל על יסוד מכתב מעיריית למברג ו(מידע) מאשה נוצרית בקובל, שנמצאה עם ד"ר ל. פריד עד לרגע האחרון.

מסמך "יד ושם" מס' M-1/E 2212/2094

חיבור ביידיש של תלמיד

תרגום בני גבירצמן

8.6.48

חוויותיי אצל הפרטיזנים

בליט אליעזר

BLIT LAZAR

(יליד) 8.8.34

בית הספר ברוזנהיים (גרמניה)

כתה ד'

נמלטנו מקובל לדאטין Datin . שהינו בדאטין עד שהחלה השחיטה בקובל. משם נמלטנו אל איכר ששמו מילאן Milan. כאשר נודע משהו (עלינו) לשכנים, הסתלקנו אל איכר אחר, ששמו כוידוס Chwidos. שהינו אצלו כשמונה חודשים. ממנו עברנו אל הפרטיזנים. היינו עם הפרטיזנים ארבע שנים ואז שלחו (אותנו) את הילדים למוסקבה. נסענו לאולבסק ומאולבסק נסעתי לקייב. בקייב נכנסתי למיפקדה של הפרטיזנים והם שלחו אותי למוסד לילדים ושם שהיתי כחודשיים. ברחתי משם לסארנע Sarne. בסארנע הכרתי (פגשתי) את סבא (שלי) ונסעתי ביחד איתו לרכבולובה Rachwolowke. ברכבולובה נכנסתי לרופא והוא פחד לדבר איתי, עד כדי כך הייתי רזה. מרכבולובה נסענו בחזרה לקובל. מקובל נסענו לפולין. מפולין נמלטנו לגרמניה. בגרמניה התיישבנו במחנה רוזנהיים.

בליט אליעזר Blit lazar

שטיינקרוך גרשון: הביוגרפיה שלי מהגטו עד לשיחרור

תרגום מיידיש: בני גבירצמן

קובל 15.10.1944

שמי הוא שטיינקרוך גרשון. נולדתי ב-1907 בעיירה קטנה, פיונה, הנמצאת בין פינסק לקובל. ב-1932 התיישבתי בעיר קובל ולקחתי לי אשה מקובל ממשפחת זאץ.

מ-1932 עד 1939 הפעלתי שני אולמות קולנוע בעיר קובל. ב-5 ביוני 1942, כאשר פרץ הפוגרום הראשון, כאשר נפלו 9,960 יהודים ואת שאר היהודים הושיבו בגטו שני, הייתי שם גם אני עם משפחתי. תוך זמן מה פרץ הפוגרום השני ואני נמלטתי ליער ולקחתי את משפחתי. 21 חודשים הייתי ביער. החודשים האחרונים היו נוראים. סבלנו דברים שאדם אינו יכול לתאר ולא לספר. ואז החלטתי למצוא מקום כדי להסתתר מהקור. שוטטתי וחיפשתי מקום אך ללא תוצאה.

פעם עברתי דרך בית קטן שניצב לא הרחק מהיער. הצצתי בחלון וראיתי אשה זקנה יושבת. הקשתי על החלון והיא הכניסה אותי הביתה. היא נתנה לי אוכל ואני סיפרתי לה את סבלותי, שאנחנו ארבעה אנשים, יהודים, ביער. ביניהם אשתי ובני בן השבע. ואז היא אמרה: לא אחסוך מכם את עליית הגג. אבל מה אתן לכם לאכול, כאשר אני ענייה. אין לי בעצמי מה לאכול. יש לי 150 קילו תפוחי אדמה, 2 קילו שעועית ושתי כוסות מלח. כל שנותיי סבלתי ועל כן אני מבינה את סבלותיכם. אם נגמור לאכול כל מה שיש לי, אלך לקבץ נדבות. כדי להציל אדם עושים הכל. אני לא דואגת לעצמי. אני בת 67. שמי **צירקאוה אלכסנדרה** ואני פולניה. אולי האל יעזור.

היא אמרה לנו לבוא. שישה חודשים היא עזרה לנו. כשמלאו חודשיים לשהותנו אצלה, הופיעו גם שני נערים יהודיים. האחד בן 19 והאחר בן 12, **האחים פרס**, גם הם מקובל. גם אותם היא אספה אליה. כל מה שאספה מנדבות של אנשים אחרים, היא נתנה לנו עד הסוף. היא אכלה מה שאנו אכלנו ורעבה איתנו כשהיינו רעבים.

האשה סבלה מה שאף אדם לא היה מוכן לסבול. אנחנו סבלנו מכיוון שאנו יהודים, ואילו היא סבלה בגלל ליבה הטוב.

האשה נוסעת עכשיו לפולין. אני נשאר בינתיים ברוסיה הסובייטית ואם יימצאו למענה אילו ועדות עזרה ליהודים ומכיוון שאני לא גמלתי לה, מבקש אני מכל הוועדות לסייע לאישה הזקנה על העזרה שלה שהצילה ממוות שישה אנשים.

שטיינקרוך גרשון

לעדות זו אני מצרף כאן את תצלומי 15.10.44

חתימה

על דף העדות מתנוססת חותמת בפולנית של הוועדה ההיסטורית היהודית בוורשה.

עדות על שואת יהודי מלניצה

מאת ירחמיאל צוויק
תרגום מידיש: בני גבירצמן

עד למלחמת העולם השנייה התגוררו בעיירה מלניצה שליד קובל, כ-2500 יהודים. לפרנסתם הם עסקו בעיקר במסחר. (אף כי) מספר היהודים ביישוב הקטן היה מועט, הם הקימו בו מוסדות חברתיים-תרבותיים: בתי מדרש, לינת הצדק (בית מחסה לנוקיים), קופת גמילות חסדים, סיפריות וסניפים של כל המפלגות. בשקט ובשלווה ניהל היישוב הקטן את חייו ומי יודע אם אי פעם אפשר היה למצוא לו איזכור בתולדות הדורות הבאים, לולא המלחמה ומה שהביאה בכנפיה ליהודים המעטים בעיירה. כמו בערים הגדולות יותר, כך גם ביישוב הקטן הזה, לא היתה מודעות לשחיטות הנוראות שעתיד להביא כובש הגרמני.

ב-23 ביוני 1941 ראו היהודים לראשונה את קסדות הכובש הגרמני. כבר למחרת חשו היהודים בעוצמת הכיבוש הרצחני. באותו יום כונסו כל היהודים ו"התבקשו" להסגיר לידיהם את כל חברי וחברות הקומסומול (תנועת הנוער הקומוניסטי). כשהיהודים התמהמהו במתן תשובתם, התקרבה למקום משאית עמוסה באיתים וכמה גרמנים חמושים במקלעים ציוו על היהודים להתחל לחפור את קבריהם.

היהודים הבינו כי חייהם עומדים להגיע לקיצם, אבל איש מהם לא העיז להלשין. באותו רגע קפצו שני נערים, גאייער ולעבעט, האחד בן 13 והאחר בן 15, והצביעו לעבר היהודי דוד פינקלשטיין, בנו של הסנדלר הלוצקאי, כפי שנהגו לכנותו, והכריזו כי שני ילדיו חברים בקומסומול. "ומי עוד?!", שאלו הם (הגרמנים) "בעדינות". השניים הצביעו על בנו של מוטל קנובל, שילדיו כבר נמלטו עם הרוסים הנסוגים. הגרמנים הוליכו את ההורים למרחק של 10 עד 12 מטר מקבוצת היהודים ובו במקום ירו בהם.

ב-28 ביוני באו הגרמנים אל מנהל בית הספר שהתגורר ליד בניין בית הספר והוא הצביע לפנייהם על עוד כחמישים איש, שילדיהם והם עצמם היו בקומסומול. יהודים אלה הובלו לקובל, אל איזור הגורקה (גורקי-ה"גבעה" שבצפון העיר קובל שם ניצבו קסרקטינים צבאיים), ושם ירו בהם.

ימים ספורים לאחר מכן דרשו הגרמנים מהיהודים זהב וכסף. היהודים החלו להבין מה יקרה אם לא יענו לדרישות. בעמל רב נאספו 1.20 קילו זהב וכשלושים קילו כסף. היה זה ביום שישי. בשבת בבוקר באו שני גרמנים באופנוע, ניגשו אל נקודת האיסוף וברגע הראשון היכו יהודי שאינני זוכר את שמו, וצעקו מדוע נאספו כל כך מעט חפצי זהב וכסף. הם הסתלקו מבלי לקחת דבר. היהודים נאחזו פחד ובחיפזון גדול אספו את שאריות הרכוש שהיה ברשותם.

ביום ראשון הגיעו שוב אותם שני גרמנים ובשביעות רצון נטלו הכל. למען אותם שני הגרמנים הושגו שני שעוני זהב, בנסיון "למצוא חן" בעיניהם, וכך אולי להפיק מהם משהו, אולי לפחות לזכות בחיים תמורת הזהב והכסף.

כעבור שמונה ימים הופיעה בעיירה מכונית עם שני קציני גסטאפו. הם נסעו הישר אל מנהל בית הספר, לקחו אותו ונסעו אל משחטת בית המטבחיים, שנמצאה במרחק קילומטר וחצי מהעיירה. היו שם מכלאות לבקר. הקצינים סיירו במקום ועזבו.

בלילה שלח מנהל בית הספר את הגויים שעבדו אצלו לברר מה קורה. מסתבר שלפי תוכנית מוכנה מראש, נתלו עוד באותו לילה על קירות הבתים בעיירה מודעות, המצוות על כל היהודים להתייצב בשעה 6 בבוקר לפני בניין המיליציה (המשטרה) ברחוב ויליצקה. (כן נאמר במודעות, כי) כל מי שלא יתייצב יוצא להורג.

היהודים חשו כי עומד לקרות אסון ורק מעטים מהם התייצבו לפני בניין המיליציה. למקום הגיעו שתי משאיות (הגרמנים שנסעו בהן ראו) את קומץ הנאספים. לא עברו 20 דקות ולמקום הגיעו כעשרים משאיות מלאות אנשי גסטאפו חמושים בתת מקלעים. הם חסמו את מבואות העיר והתפזרו על פני בתי היהודים, חבטו בהם בקתות הרובים ודחקו בהם לעבר רחוב ויליצקה. חלק גדול מהיהודים עדיין התפללו בבית המדרש, וכך, בעודם עטופים בטליתות ועטורים בתפילין, גירשו אותם לעבר בניין המיליציה. יהודי אחד, ברל אזריאנר, שעבר כך לפני ביתו, ניסה להיכנס פנימה כדי ללבוש משהו. הוא נורה בו במקום. ברחוב שני נורה יהודי נוסף, חיים בוך.

בסך הכל הובלו אל בניין המיליציה למעלה מ-300 יהודים. הם הוצבו יחפים בשורות ונלקחו מהם הפספורטים או כל תעודות אחרות שהיו ברשותם, והניירות נשרפו בו במקום.

האוקראיני סולטיס מישא דודא, שידע מה מכינים ליהודים שרוכזו, החל לנסות לשכנע את אנשי הגסטאפו להשאיר לפחות את בעלי המלאכה, מאחר שהעיירה תסבול מאוד בלעדיהם. אנשי הגסטאפו נענו לבקשתו והוציאו מבין השורות כעשרים בעלי מלאכה יהודיים וגם מספר בעלי בתים עשירים, שכמה ימים קודם לכן נטלו מהם חפצי ערך, זהב וכסף. יהודים אלה מונו ליוזנראט הראשון.

בה בשעה הועלתה קבוצה ראשונה של כעשרים יהודים למשאית של הגסטאפו. הם הובאו לבית המטבחיים ושם הורו להם להתפשט עירומים. מכאן הם הובלו דרך פתח אחורי במעבר צר שהוליך הישר אל הקברים המוכנים מראש. ליד הבורות הכריחו אותם לעשות תרגילי התעמלות, לרקוד זה עם זה וכאשר אזל כוחם, ירו בהם בתוך הבורות. באותה עת הגיעה למקום משאית שנייה עם יהודים שעברו אותם ייסורים כמו הראשונים. בקבוצה השנייה היו אברהם באשוק ואברהם וויינטרויב. הראשון התחנן על חייו ואמר שהוא מוכן למסור את כל הונו (תמורת שיחרור) אבל מאומה לא עזר. אברהם וויינטרויב, בכחותיו האחרונים, קפץ מהקבר שכבר היה מלא יהודים מתים מהקבוצה הראשונה, זינק אל קצין הגסטאפו שניצב בסמוך, חבט בו ושבר את שיניו. באותו רגע הוא נורה.

באותו יום ניספו כ-300 יהודים. זה היה ב-16 ביולי 1941. למחרת נודע לנו על מה שהתרחש, מפיו של יהודי שניצל בנס, ולאחר שרק נפצע, הצליח להיחלץ בקושי מבין המתים.

מיבצע החיסול נמשך עד 3 בצהריים. לאחר מכן חזרו המשאיות והודיעו ליוזנראט, שכבר התכנס לשיבתו הראשונה, על המצב שנוצר באותו יום.

בישיבת היוזנראט השתתפו: יענקל פרטשוק, האופטיקאי וולך, פיניה ריגר, מוטל וויינשל ורב העיירה. אנשי הגסטאפו אמרו לחברי היוזנראט, כי אם נשותיהם רוצות שבעליהן יחזרו הביתה, שיביאו כופר כגון בדים, עורות, שוקולד וממתקים אחרים. את כל אלה הן צריכות להביא לזקן היהודים, כלומר למוטל וויינשל, וכל אשה שתקדים להביא (את הכופר), יגיע בעלה הביתה קודם.

הנשים, שהאמינו במה שנאמר, הביאו כל מה שנדרשו ואז הגיעו למקום כמה משאיות, אספו את כל המיצרכים וקראו באירוניה לעבר הנשים: בעליכן יגיעו מייד... למחרת הן שמעו על סופם המר של בעליהן האומללים.

במשך שנה תמימה לא היו עוד מיבצעי חיסול מיוחדים נוספים. רק מקרים בודדים של ירי או סתם הכאת יהודים.

היהודים עסקו בעבודות שונות. האוכלוסייה האוקראינית ניצלה כל אפשרות להפיק תועלת מהיהודים. הנשים והנערות היהודיות גוייסו לכריית כבול (חומר הסקה). לי עצמי היה אישור תנועה חופשית, כדי להשיג בכפרים הסמוכים ביצים ועופות למען הכוחות הגרמניים באזורנו. מאחר שקיבלתי אישור כזה, יכולתי לבוא לקובל בין השאר כדי להיפגש עם הסוחרים היהודיים שם.

בקובל נתקלתי במקרה הבא: ברחוב הלכו בעל חנות האופטיקה, עם אשתו וילדם. הילד בכה מאוד. תוך כדי כך עברו במקום שני קציני גסטפו גבוהים. הם שאלו את ההורים מדוע הילד בוכה, בעודם מלטפים את שערו הבלונדי. האם לא ידעה מה לענות והילד לא הפסיק לבכות. כאן השליך הקצין את הילד לקרקע ובהרף עין ירה בו. הקצינים המשיכו ללכת כאילו דבר לא קרה...

בעיר העבירו אז את בעלי המקצוע היהודיים לגטו ואת חסרי המקצוע הוציאו מבתיהם, כאילו כדי לבדוק אם אין בדירותיהם נשק. המגורשים מבתיהם הובלו למרחק 8 קילומטר מקובל, לבוכובה-וירבקה. שם הפשיטו אותם עירומים וירו בהם במכונות יריה.

האקציה התקיימה בלילה ולפי אומדן ניספו אז כ-12000 יהודים.

בשובי לעיירה מלניצה הופיעה שם מכונית עם קציני גסטאפו בכירים. היה זה סימן לתושבי העיירה, כי מתקמת אקציה. היהודים החלו להימלט. המכונית נסעה ליוזנראט. יושביה ראו כי היהודים נמלטים, ועל כן הזהירו את היוזנראט שקודם כל יכנס את היהודים למקומם (לבתיהם). שנית הם דרשו שתוך שעה אחת יימסרו להם שני קילו זהב וחפצי ערך, והבטיחו כי אם אכן כך ייעשה, תימנע האקציה.

ליוזנראט לא היתה האפשרות להיענות לדרישות הללו. כששבו (הגרמנים) הם פגשו את הרב ואת וויינשל. מאחר שדרישותיהם (של הגרמנים) לא נענו, הם ירו בו במקום ברב ובזקן היהודים. ואז, באותה מכונית, הם נסעו אל בתי היהודים וירו בכל יהודי שפגשו שם. בבית אחד הם ירו באם עם שני ילדיה הקטנים. אינני זוכר היום את שמם.

ב-3 בספטמבר 1942 אירע החיסול הסופי של יהודי מלניצה. אני ועוד כמה אנשים הסתתרנו (לאחר מכן) פעם בכפרים ופעם ביערות.

באותה תקופה נרצחו הרבה יהודים על ידי כנופיות הבולבאשא, שנלחמו כפרטיזנים נגד הגרמנים, נגד הרוסים ונגד היהודים. בכל מקום שבו מצאו יהודי מתחבא, הם ירו בו. בולבאשא הוא שמו של מנהיג הכנופיות הלאומניות האוקראיניות.

ב-16 במרץ 1944 שוחררתי על ידי הסובייטים.

נמסר לוועדה ההיסטורית בהיידנהיים על ידי ירחמיאל צוויק, נולד ב-1888 במלניצה שלייד קובל.

(- חתימה

היידנהיים, 9 ביוני 1947

עדותו של ירחמיאל צוויק נשלחה בזמנו למערכת "לעצטען חורבן" ("החורבן האחרון"), כדי לפרסמה. בעיקבות זאת נתבקשה הוועדה ההיסטורית בהיידנהיים להוסיף מספר פרטים לעדות הזאת. בתשובתה הראשונה לבקשה, כותבת הוועדה למערכת:

היידנהיים 29.8.48

למערכת "לעצטען חורבן"!

היום קיבלנו את מכתבכם מה-25 באוגוסט, ובו שאלות לגבי גביית העדות בעניין מלניצה, שנרשמה ב-9 ביוני 1947 אצל ירחמיאל צוויק.

להלן תשובתנו לכם על כל השאלות שהצגתם:

(חבר) הקומסומול היה בנו של מוטל קנובל. שמו היה ישראל קנובל.

מנהל בית הספר היה עוד לפני המלחמה מנהל בית הספר הפולני, כך שכנראה הוא היה פולני.

ה"גורקה" בקובל היה פרבר של העיר. בתקופת השלטון הפולני וגם אצל הגרמנים, היו שם קסרקטינים צבאיים.

(לכינוס היהודים) לפני בניין המיליציה בוויילצקה נדרשו להתייצב יהודים מגיל 15 ואילך.

בוי בסיון תש"ב העבירו לגטו את כל היהודים העובדים בקובל.

הרב ויו"ר היוזנראט של מלניצה נורו על ידי הגסטאפו ב-כ"א באלול תש"ב.

משפחתי נשארה במלניצה וגורלה היה כגורל כל היהודים שניספו במלניצה.

איכרים אוקראיניים סיפרו לי, כי ראו איך משפחתי נורתה. אנחנו, המשוחררים, היינו שישה יהודים. היתה בינינו ילדה בת שש. זה היה ברוטקה-מוריטשקה, מרחק חמישה קילומטר ממלניצה.

הוועדה ההיסטורית, היידנהיים.

התשובות שקיבלה מערכת העיתון מהיידנהיים לא נראו לה מספקות. בעיקבות זאת שיגרה המערכת מכתב נוסף, בו נאמר:

7 בדצמבר 1948

(אל) הוועדה ההיסטורית היידנהיים.

קיבלנו את תשובתיכם לשאלותינו בנוגע לגביית העדות מירחמיאל צוויק. תשובתיכם אכן נמסרו היטב, בקיצור ולעניין. אבל בנוגע לכמה פרטים שאינם כלולים בעדות, מתעוררות השאלות הבאות:

- כפי שנאמר בעדות, הועברו היהודים העובדים בקובל לגטו ב-ו' בסיוון 1942. הוא ממשיך ומספר, כי כאשר חזר מקובל, החלה אקציה במלניצה ובמהלכה נורו הרב ויו"ר היודנראט. זה היה ב-כ"א באלול תשי"ב. איך אפשר ליישב את הדבר?

ובאשר לקובל עצמה, נמסר בעדות ו' בסיוון 1942. "זה הרי היה יום ראשון של שבועות. תאריך כזה – היום הראשון של שבועות - הרי אפשר לזכור היטב. מדוע אינו מציין זאת בעדותו? אולי יכול העד למסור ביתר דיוק את התאריך שבו חוסלו קרוב ל-300 יהודי העיירה בבורות ליד בית המטבחים?"

- איך כותבים בפולנית באכאווע-ווירבסקא?

- אולי יכול העד לתת פרטים נוספים על חיסול יהודי מלניצה [3.9.1942]?

- גם לגבי התשובות הנוספות, נדרשת חתימתו של נותן העדות.

נבקשם לשלוח את התשובה במהירות האפשרית.

י. קפלן
העורך

למערכת החורבן האחרון!
אדון עורך חשוב.

קיבלנו את מכתבכם מה-7 בספטמבר בנוגע לשאלות אחדות שאינן ברורות לכם בעדות שנגבתה מירחמיאל צוויק. עד כה לא סודר העניין, כי העד היה בנסיעה עד היום. (ואלה תשובותיו של ירחמיאל צוויק):

בשבועות האחרונים לפני האקציה נשלחתי על ידי הגרמנים לכפרים באיזור כדי לאסוף אצל האיכרים עופות וביצים, כך שבעת האקציה האחרונה, ב' סיון 1942, שבה חוסלו העובדים היהודים לא הייתי בקובל, אלא בכפרים (אם מדובר על קובל- בתאריך זה העובדים רק הוכנסו לגטו. בכל מקרה האקציה האחרונה בקובל, של העובדים, נערכה ב-ו' באלול 1942). לאחר מכן נהגתי לבוא מזמן לזמן למלניצה למשפחתי וכאשר היתה האקציה במלניצה בכ"א אלול תשי"ב, שוב הייתי במקרה בכפרים. הודות לכך ניצלתי משתי האקציות. (לגבי חג השבועות) לא חשנו בכלל מתי חג, כי החיים היו מרים מאוד. חייהם של 300 יהודי מלניצה נגדעו ב-ז' באב (תשי"ב) בבית המטבחים. פרטים נוספים על השמדתם של יהודי מלניצה אינני זוכר. (-) חתימת העד

הועדה ההיסטורית בהיידנהיים
17.9.48 היידנהיים

משפט הרוצחים האוקראינים של יהודי קובל ומלניצה מתוך ספר יזכור: מלניצה, 1994.

לאה רוג - לוצק אוקראינה

בזמן שהגרמנים כבשו את עיירתנו נשארנו בביתנו: ההורים, אני ואחותי הקטנה בלה. כבר ביום הראשון לכניסת הנאצים לעיירה, החל שלטון האימים על האוכלוסיה היהודית. הגרמנים ועוזריהם האוקראינים מבני המקום רצחו, עינו, דכאו והשפילו את היהודים על-סמך הלשנה של מנהל ביה"ס הפולני (לשעבר), וויצ'ק הנריק, הגרמנים ועוזריהם תפסו כארבעים צעירים וצעירות יהודיים שהשתייכו לקומסומול (הנוער הקומוניסטי) ולקחו אותם מחוץ לעיירה. כפי שנודע לאחר מספר ימים, הם הובלו לקירבת בית המטבחים העירוני ושם נרצחו. יחד איתם נרצח אבי שלמה.

הגרמנים הוציאו פקודות מיוחדות, שעל התושבים היהודים להישאר כלואים בבתיהם, עליהם לעמוד על בגדיהם אות קלון - בצורת טלאי צהוב בחזית מעל הלב ומאחור על הגב. על היהודים נאסר לצעוד על המדרכות בלכתם לעבודה וממנה. מחובתם היה ללכת רק באמצע הרחוב כמו הצאן והבקר.

בפקודה נוספת נצטוו הגברים והנשים היהודיים מגיל 14 עד 60 להתייצב יום יום לעבודה. העבודות היו מפרכות שהפכו לגיהנום, התעללויות ומכות. רבים היו המקרים בהם נשלחו האנשים לעבודה תחת פיקוחם של פושעים אכזריים, אוקראינים מתושבי העיירה, שעלו באכזריותם על הגרמנים.

התקבלה פקודה, שעל הגברים מגיל 16 ומעלה (עד 100) להתייצב ל"מפקד", וכל מי שלא יתייצב יומת. ראיתי כמו עיניי, כיצד אספו את הגברים היהודיים בכוח, לקחו מהם את התעודות שלהם והובילו אותם מחוץ לעיירה, כפי שהתברר מאוחר יותר - הם נרצחו בדם קר.

הייתי עם אימי ואחותי הקטנה בביתנו בעיירה מלניצה עד סוף אוגוסט 1942. כשהשמועות על הרצח - "החיסול הסופי" של יהודי העיירה שעומד להתבצע, הגיע לאונוניו, ברחנו אני ואחותי הקטנה בלה, יחד עם משפחת דודתי - אחות אימי, לאחד הכפרים שבסביבה ושם מצאנו מקלט אצל אוקראיני מקומי מידידי המשפחה. ביום ה-31 לאוגוסט, בשעות הערב המאוחרות, חזרתי למלניצה לחפש את אימי, אבל לא מצאתיה.

בימים 1-2 לספטמבר 1942 רוכזו כל יהודי העיירה ברחוב אחד והוקם "גטו". סביב לגטו היה משמר של שוטרים אוקראיניים. למרות הסיכון הצלחתי לברוח מהגטו ולהגיע לכפר שמחוץ לעיירה, לבית שם נמצאה אחותי.

"החיסול הסופי" של 1200 יהודי מלניצה ששרדו אחרי הרציחות הקודמות, היה ביום ה-3 לספטמבר 1942, כ"א אלול תש"ב. ביום זה נרצחו ע"י הנאצים הגרמנים ועוזריהם האוקראינים, זקנים, נשים וילדים מיהודי העיירה ומהכפרים שבסביבה.

בהיותי במחבוא בכפר לשם ברחתי, ראיתי כמו עיניי את היהודים המובלים מהכפרים בדרכם האחרונה למוות למלניצה.

בעקבות הדמים של המרצחים האוקראיניים*

נולדתי בשנת 1927 בעירה מלניצה שבז'ולין אוקראינה, לאבי שלמה רוג ולאימי שושה (סוסה) לבית שפרינגר.

אבי היה נפת, שעבד קשה לפרנסת משפחתו. הוא היה יהודי שומר מצוות אדוק מאוד. אימי היתה אשה צדקנית, טובת לב. היא ידעה להתפלל - לקרוא בסידור התפילה. אחותי הבכורה ינטה נישאה, ובשנת 1939 יחד עם בעלה היגרו לארגנטינה.

כשפרצה מלחמת העולם השנייה ב-1 לספטמבר 1939, וגרמניה כבשה את חלקה המערבי של פולניה, האיזור שלנו - אוקראינה המערבית, סופח לבריה"מ. כתוצאה מזה עיירתנו מלניצה שבמחוז קובל סופחה לבריה"מ ונמצאה בקירבת הגבול שבין גרמניה לבריה"מ.

ביום הראשון ב-22 ביוני 1941 גרמניה הנאצית התנפלה על בריה"מ. הצבא הגרמני פלש לשטחה של אוקראינה ועיירתנו נכבשה על ידם ביום 29 ביוני 1941.

אחי הירש גוייס עם התחלת המלחמה לצבא האדום ונסוג יחד איתו. הוא לחם בחזית נגד צבאות גרמניה ונפל כגיבור בקרב.

שתי אחיותי הגדולות ממני, טויבע ואודל הצליחו לברוח מאימת הנאצים יחד עם הצבא האדום, שנסוג מזרחה, עם הפקידות הממשלתית הסובייטית, שפונתה הרחק מהחזית לתוככי רוסיה.

* הסכית, רשם ותרגם מרוסית, יהושע ליאור.

בחסות היחידה הפרטיזנית של המפקד קרוק. במחנה המשפחה, שהיהודים היו בו רוב, חיינו עד לשחרורנו בידי הצבא האדום בפברואר 1944.

בעיירה ראפלובקה התגוררתי זמנית עד לשחרורו המלא של פלך ווהלין על ידי הצבא האדום מהכיבוש הפאשיסטי. יום אחד הודיעו לכל היהודים, שיצאו מהמחנות של הפרטיזנים שגרו בעיירה, שהגיעה ועדה ממלכתית לחקר פשעי הנאצים בגליל רובנה, ועלינו להתייצב בפניה.

התאספנו כולנו, עם אתים ומעדרים ויצאנו לדרך. הלכנו זמן רב (אולי זה היה נדמה לי) עד אשר היגענו ליער. התחלנו לחפור בחול. עד מהרה גילינו גופות אדם שהשחירו. הן שכבו בשורות, כשפניהן כלפי מטה, ערומים לגמרי. הרבה גברים, נשים וילדים שכבו מחובקים - כנראה היו אלה משפחות שלמות. הגופות טרם החלו להתפורר. כשהוצאו כמה גופות מהבורות לשם צילום, זיהו אחדים מניצולי ראפלובקה את בני משפחתם בין הנרצחים. התמונה היתה מחרידה.

בשנת 1943 כשבחזית הגרמנית-סובייטית חל מפנה על יד סטלינגרד, הצבא האדום נחל נצחונות בקרב והדף את הכובשים הנאצים מערבה. חלק מהמרצחים, משרתי הגרמנים במסגרת האוקראינית ובשלטון המקומי, ברחו ליערות והצטרפו לכנופיית ה"בנדרובצים" שלחמו למען "אוקראינה עצמאית". הם לחמו נגד הצבאות הסובייטים והגרמנים כאחד. הם רצחו כל יהודי שהודמן בדרכם או מצא מחבוא מאימת המוות אצל איכרים מחסידי אומות העולם.

לאחר השחרור

בפברואר 1944 כשאוקראינה המערבית שוחררה על ידי הצבא האדום, חלק מהמרצחים האוקראינים נסוגו עם צבאות גרמניה. רבים הגיעו לאחר המלחמה לאיזור הכיבוש האמריקאי בגרמניה ומשם היגרו לארה"ב. חלק הצטרפו לצבא האדום כ"מתנדבים" להילחם בגרמנים ולכפר על פשעיהם. חלק מהם הסגירו את עצמם לשלטונות הביטחון הסובייטים, הם הועמדו לדין, ונדונו על מעשיהם ונשלחו למחנות המאסר שבסיביריה. היו גם כאלה, שהסתתרו ביערות ולחמו נגד השלטונות הסובייטים, עד אשר נלכדו או הושמדו. כמה מהמרצחים האוקראיניים עברו להתגורר רחוק באיזורי המזרח שבבריה"מ, ושם הם הצליחו להסוות את זהותם ולחיות זמן רב בשמות ובתעודות מזוייפים.

במשך השנים הצליחו השלטונות והארגונים לביטחון המדינה הסובייטית לעלות על עקבות המרצחים, ללכדם ולהביאם לדין. בשנת 1974 (32 שנה לאחר רצח יהודי מלניצה), המרצח האוקראיני איבן א. קלימוביץ, יליד מלניצה, שחי אי שם ברוסיה

ביניהם זיהיתי את דודי - אחיו של אבי, אברהם רוג, אשתו, שתי בנותיו, חתנו ונכדו, כולם מהכפר קאשיבקי. הם הובלו בליווי המרצחים שצעקו צעקות: "לא לדבר!" ו"לשמור על הסדר בזמן ההליכה!"

הם הלכו בדרך העפר. נשים, זקנים וילדים - וקיוו לנס, אולם שום נס לא התרחש. הרוצחים הריצו אותם לסוללה שעל סף בור המוות. הם נצטוו להתפשט ולהיכנס לבור בקבוצות של שלושה - שישה אנשים. המרצחים כיוונו את נשקם אל הקרבנות חסרי הישע בקור רוח וירו בהם.

צעקות הנשים, אנחות היאוש של הזקנים והבכי הנוקב של הילדים נשמע זמן רב מסביב. היריות שנשמעו אחת אחרי השנייה, ניתקו את שירת חייהם שלא נסתיימה.

הרוצחים עם הנשק בידיהם יצרו מסביב לקורבנות טבעת כיתור, והסתכלו בהנאה ביסוריהם ועינוייהם של הקורבנות. אצל אף אחד מהרוצחים לא רעד הלב, לא התעורר המצפון ולא הבריקו ניצוצות חרטה והבעת צער.

אחרי רצח יהודי העיירה, באו התושבים המקומיים האוקראינים לבתי היהודים, בזו את רכושם ואת כל אשר נשאר שם. רבים מהמרצחים נכנסו לגור בבתי היהודים, שהועמדו לרשותם.

ביערות עם הפרטיזנים

יצאנו למחרת אחרי הרצח לחפש את אימנו, אולם לא הצלחנו למוצאה. יחד עם אחותי פנינו לכפר צ'רסק לחפש את בן הדודה של אימנו, וגם אותו לא מצאנו. בהיותנו בדרך פגשנו את רפאיל (את שם משפחתו איני זוכרת). הוא היה חבר המפלגה הקומוניסטית של מערב אוקראינה. הוא יעץ לנו ללכת לכיוון היערות, שם נמצאים יהודים שהצליחו להימלט מהרצח בעיירה טרינובקה. הגענו למקום הימצאותם ביער של קבוצת היהודים. יחד איתם עברנו למקום יותר בטוח ביער. במקום החדש חיינו במשך כל תקופת החורף 1942-1943.

מקור המחיה שלנו ביער היה מכל שמזדמן; בסתיו גנבנו תפוחי-אדמה מהשדות, ובחורף חפרנו בורות בתוך השלג והוצאנו קליפות של תפוחי-אדמה ובישלנו אותן. לפעמים הגברים, שהיו יחד איתנו, יצאו לכפרים ולאחוזות ולקחו מהאיכרים פרות שהם שדדו מהיהודים. את הפרות היו שוחטים ואז היה לנו בשר ושומן לאכילה. מידי פעם היינו יוצאות לכפרים לבקש לחם מהאיכרים, פעם, כשיצאנו אני ואחותי לבקש לחם מהאיכרים, בחזרנו ליער, למקום שם שהינו יחד עם האחרים, לא מצאנו אף נפש חיה. כנראה, הגרמנים והשוטרים האוקראינים גילו את מקום מחבואם, באו ורצחו אותם. אני ואחותי הלכנו לאחד הכפרים וחייכנו עד שתעבור שם קבוצת פרטיזנים. כעבור כמה ימים פגשנו פרטיזנים שלקחו אותנו איתם ל"מחנה המשפחה", שהיה

היית יורה בילד יהודי קטן שהיה מצליח לברוח מבורות המוות?
הרוצח זגורסקי: "כן, הייתי יורה", ואילו הרוצח פרבושצ'יק ענה
בציניות "אם לעבוד - אז עובדים!"

אחד העדים שהובא ממתנות המאסר בסיביריה, שם כבר ריצה
20 שנה מעונשו, סיפר איך הוא וחבריו העומדים לדין רצחו את
היהודים במלניצה, הוא אמר, שבקרבות ירו רק האוקראיניים,
ואילו הגרמנים הפשיטו את היהודים ועסקו באיסוף בגדיהם
ובחיפוש אחרי זהב ודברי ערך אחרים.

אחד העדים - ראש כנופיית מרצחים לשעבר "קוזאק",
ששמו יצא לשימחה בין כל תושבי האזור, סיפר בפרוטרוט כיצד
הוא וחבריו הנידונים הריצו את היהודים מהגטו, שהיה בקירבת
שני בתי הכנסת שבמרכז העיירה, אל הבורות שהכינו מבעוד
מועד: "היהודים הלכו למות בבכי ובתחנונים שנרחם על הילדים
והתינוקות". כששאל התובע את העד מה היה שמו כאשר היה
מפקד הכנופיות, הוא ענה "חמעל". כל הנוכחים האוקראיניים
שהיו באולם בית-המשפט פרצו ברעש גדול, היות והם שמעו
רבות על מעלליו. הציבור רצה לעשות בו מעשה "לינץ" ולקרוע
אותו לגזרים. אנשי הבטחון - הק.ג.ב. שמרו עליו, שלא יפגע
במשך כל זמן שהותו בבית-המשפט, ועד שהוא נלקח ונשלח
למחנה האסירים בקמצ'טקה, שם הוא ריצה את עונשו כרוצח
וכפושע נאצי.

אחד העדים העיד שראה את הרוצח, שעמד לדין,
פרבושצ'יק - בטיילו ברחוב, וכאשר הבחין, שבין הגינות
מתחבאת ועוברת ממקום למקום היהודיה ממלניצה - שרה קנובל
- הוא כיוון את נשקו ירה בה והרגה. המרצח ענה שירה, כי קיבל
פקודה להרוג את כל היהודים. חיות אדם אלה שרתו בנאמנות
את אדוניהם הפאשיסטים הגרמנים תמורת זלילה ובגדים
שהופשטו מהקרבות היהודים.

היתה גם "הטרגדיה של יהודי קובל", שהמרצחים שעמדו
לדין במשפט זה, השתתפו בה. הם רצחו חמישה עשר אלף
מיהודי קובל. את היהודים ריכזו בגטו, ומשם הם הובלו ע"י
הפושעים בני הבליעל אל מחוץ לעיל לגבעת באחוב. אף נפש
חיה לא יכלה להינצל מטבעת הכיתור, שיצרו סביבם המרצחים.

את הקרבות הובילו למקום הרצח במכוניות משא.

כאשר השופט, נציג העם פשצ'יב, שאל את העד זגורסקי,
שגם הוא היה שוטר (אחיו הצעיר היה בין הנידונים), למה הוא
לא נקט "מהלך שמאלי" ולא הציל לפחות משאית אחת, שבה
הוסעו האומללים, הוא ענה: "צריך להשמיד את כל היהודים".
לאחר המשפט הוא התאבד בתליה.

"שערות ראשינו סמרו שעה שלאחר המלחמה היינו בגבעת
באחוב", סיפר לשופטים העד נ. מילאש - לשעבר יושב ראש
הוועדה לחקר פשעי הנאצים הגרמנים במחוז קובל, "גילינו
אלפי גוויות שנהרגו ביריה, האדמה היתה אדומה מהדם

תחת שם ברזי זמן רב, החליט שבחלוף כל כך הרבה שנים הוא
יכול לחזור למלניצה כדי לקחת את הזהב ששדד מהיהודים
והחביאו. הוא הניח, שאיש מתושבי המקום לא יכירו. למזלו
הביש, אחת מקרובות משפתו הכירה אותו והסגירה אותו
לשלטונות הק.ג.ב. כמרצח שפעל בשרות הנאצים. הוא נאסר,
ובזמן החקירה הוא הסגיר עוד שלושה מתבריו לרצח, שאיתם
עמד בקשרים: את פ.ד. פרבושצ'יק מהכפר וולקה-רדושינסקי,
את ס.ס. זגורסקי יליד מלניצה ואת ע.ד. גוגוליוק מהכפר
מאידאן ממחוז קובל. שלושת הרוצחים אותרו במרחבי בריה"מ
והובאו לקובל. לאחר חקירתם של כל הארבעה, הם הועמדו
למשפט על השתתפותם הישירה ברצח של אלף ומאתיים יהודי
מלניצה ועל רציחתם של חמישה עשר אלף מיהודי קובל, וכן על
שיתוף פעולה עם הנאצים הגרמנים ברצח אוקראינים ופולנים.
ששים עדים זומנו למשפט על ידי התביעה. חלק מהם היו
מרצחים, שוטרים אוקראיניים, שכבר נידונו בעבר על הרצח,
והם ריצו את עונשם במחנות המאסר בסיביריה. אני זומנתי
להעיד במשפט כעדה, שסבלה מזוועות הנאצים ועווריהם
האוקראיניים. התיק הפלילי הובא לפני בית המשפט המחוזי של
והלין שבקובל. הרכב השופטים יצא למושב מחוץ לקובל,
לעיירה הולוב, שנמצאת בדרך מקובל למלניצה. המשפט התנהל
במועדון שבבית העם בעיירה בנוכחות קהל רב.

ההרכב המשפטי היה: הנשיא ב. פלחטיה, השופטים נציגי
העם א.י. חורונויה ו-מ.ז. פישצ'וב. את התביעה יצגו - התובע
הממלכתי - היועץ המשפטי הראשי של גליל ווהלין ט.פ.
קובלנקו והתובע האזרחי - מנהל העבודה בקולחוו על שם
"ידנוב" - י.ו. טאראסיוק.

הדין המשפטי החל ביום 14 למאי 1974 ונמשך שישה ימים.
הייתי נוכחת בבית המשפט במשך כל זמן הדין ושמעתי את
עדותם של כל שישים העדים. כל העדים אישרו, כי הנדונים
רצחו את היהודים ממלניצה ומקובל. הם השתתפו ברצח במישרין
ובעקיפין. למשמע העדויות דמי קפא בעורקי. במהלך המשפט
התגלו פרטים רבים שלא ידעתי עליהם ובמיוחד על ביצוע רצח
הדמים שהיה ב-3 לספטמבר 1942 של יהודי מלניצה שנקרא
"הטרגדיה של מלניצה". העדים סיפרו כיצד המרצחים בהבעת
צחוק על פניהם, בשלווה, הסתכלו ביסוריהם של האומללים
וכיצד השגיחו המרצחים בעירנות, שאף אחד מהיהודים לא יצליח
להימלט ולהינצל מהמוות. העדים סיפרו, שברצח השתתפו 97
שוטרים אוקראינים מצויידים בנשק מכף רגל ועד ראש בליווי
כלבים. עם המרצחים האוקראינים היו רק חמישה מרצחים
גרמנים, שהכריחו את היהודים האומללים להסתדר בטורים
והריצו אותם למקום הרצח, שהיה מערבית לעיירה מלניצה
בסמוך לבית הקברות הפולני.

על השאלה, שהופנתה על ידי התביעה לרוצח זגורסקי, "האם

שנשפך".

המרצחים, שעמדו למשפט, רצחו במו ידיהם פולנים מהמושבה גאי, שם הם הכריחו את האומללים להיכנס לגורן והציתו את הגורן. את אלה שנותרו עדיין בחיים הם דקרו למוות בקלשוניהם. הם רצחו גם קבוצת פולנים מהעיירה מלניצה: ממשפחת מנהל סניף הדואר המקומי חודזינסקי - ארבע נפשות, ממשפחת הרופא סקוברין ארבע נפשות, את הכומר הפולני-קתולי ואת עוזרו.

בכפר קאשיבקי הם השתתפו ברצח 20 פרטיונים, ביניהם מפקד הסיירת פ. קאספרוק שהוציאו את עיניו, חתכו את אפו ואוזניו ולאחר מכן קברו אותו חיים, הם רצחו גם וכתה ממשפחת פריסזניוק, כיוון שהושיטו עזרה לחייל סובייטי.

בית-המשפט פסק את הדין וכל ארבעת הרוצחים נידונו לעונש הכי חמור: למוות בירייה ולהחרמת כל הרכוש שהשתייך להם. הנוכחים בבית-המשפט, במועדון בהולוב, שמלאו את כל הבניין, קיבלו את פסק הדין במחאות כפיים סוערות.

נשיאות הסובייט העליון של אוקראינה המירה את עונש המוות לקלימוביץ ולגיליוק ל-15 שנים שלילת החופש - מאסר במחנות בסיביריה. הנימוק הרשמי היה, שלא הוכח "שהכדורים שהם ירו הביאו לקיפוח חיי אדם". יתכן, שהתחשבו בכך שבזמן שרצחו הם היו בני 18 שנה.

הדי המשפט מצאו ביטויים בעיתונות באותם הימים בהם הוא התנהל, בעיתון "פראפור לנינה" (הדגל של לנין) מהימים 22, 25, 26 למאי 1974 מ. וולמי כתב מאמר בשם "קללת העם תעמוד לנצח".

בעיתון "רדינסקה וולין" (והלין הסובייטית) מיום 22 למאי 1974 במאמרו של ע. ז'יז'אר "במים לא תשטוף, לא תכסה באדמה", מסופר בפרוטרוט על משפטם של ארבעת השוטרים המרצחים האוקראיניים שנטלו חלק ישירות ברצח יהודי מלניצה וקובל.

הופעתי בבית-המשפט ואמרתי (מילה במילה כפי שהודפס לאחר מכן בעתון "פראפור לנינה" אין סליחה למרצחים! בעד מארקים גרמנים הם מכרו את כבודם ומצפונם, כשהם הצטרפו לשרות כלבים של הכובשים, באותה עת שכל העם הסובייטי התגייס למאבק בפשיסטים. אלה הפושעים הרגו אקטיביסטים סובייטים, אוכלוסייה אורחית שקטה, שדדו את בני הכפרים שבסביבה.

בגלל מלקקי הפינכא של הגרמנים האלה הפסדתי את הוריי, את הסבתא שלי וכל קרובי משפחתי, דמם של הקרבנות החפים מפשע דורש להעניש את המרצחים בכל חומרת הדין".

בהופעה דומה ברוח הדברים שאמרתי, אמרו העדים גורודיוק, ס. ליחובסקי, ט. יבאפק ואחרים, כולם דרשו לפסוק למרצחים עונש חמור.

בגיא ההריגה - על קבר האחים של היהודים, שנרצחו במלניצה, לא היתה מצבה כלל. התושבים האוקראיניים מהעיירה הפכו את המקום למזבלה, עליה שפכו כל מיני זבל ולכלוך.

אחרי המשפט בשנת 1974, כתבתי מכתבים לכל המוסדות הממשלתיים בדבר ניקוי המקום והצבת מצבה. לאחר מאמצים מרובים נוקה המקום, ובשנת 1977 הוקף הקבר בגדר מעץ.

החל משנת 1989 התחלתי לדרוש מהשלטונות, שיאפשרו לי להקים מצבה ולעזור לי בהקמתה. בשנת 1990 חברה בשם "ממוראל" (זכרון) הקימה מצבה על חשבון הממשלה, ועל המצבה כתוב בשפה האוקראינית: "במקום זה רצחו הגרמנים 1200 אזרחים סובייטים ביום 3.9.1942".

פעמיים בשנה אני עולה על קבר האחים של יהודי מלניצה, ביום לציון הניצחון על הגרמנים, בתשעה למאי, ופעם שנייה ביום שלושה לבספטמבר. אני עושה סדר סביב המצבה ומנקה אותה. חוץ ממני אין אף יהודי אחר פוקד את המקום.

לוצק אוקראינה - אוגוסט 1991 - אוגוסט 1993.

ניצולה מבית היתומים שבקובל

שיחה עם אוגניה פלץ לבית מרזר מהעיירה מציוב

שיחה ועריכה: צבי רז 15.1.08

מציוב

נולדתי ב-10 בדצמבר, 1929 בעיירה מציוב (שמה עכשיו הוא לוקוב), הסמוכה לעיר קובל, באוקראינה המערבית. אני זוכרת שהיה במציוב בית קולנוע ומסעדה בפינת הדרך לבית הספר. הכל היה מרוכז במרכז העיירה והיה שייך ליהודים. גרנו ברחוב 3 במאי, יום העצמאות הפולני. הרחוב אינו קיים כיום. היה זה רחוב די ארוך ובו חנויות של יהודים. הרחוב הוליך למנזר שגם הוא לא קיים היום – אין שם כלום. במקום בו היה מנזר עומדת עכשיו אנדרטה לזכר חלק מהיהודים שניספו בשואה במציוב. אנדרטה נוספת נמצאת מחוץ למציוב, לא רחוק מבית הקברות היהודי של מציוב, שלא קיים עכשיו. היה שם מכרה של גיר עם בור גדול, לשם אספו הנאצים את היהודים ממציוב ומהסביבה ורצחו אותם. קיימת גם אנדרטה שלישית, ביער ליד מציוב, לזכר היהודים שהצליחו לברוח ליער ונתפשו שם.

הבית שלנו היה פרטי, אך מאוד ישן וגרה בו כל המשפחה המורחבת שלנו: סבא וסבתא – הורי אבי – ושלושת הילדים שלהם עם משפחותיהם. בבית היו 4 חדרים. כל משפחה גרה בחדר נפרד. בכל חדר בבית היה תנור עצים, מיטות ושולחן ליד החלון. אני אפילו לא בטוחה שהיה לנו בחדר ארון בגדים. היינו משפחה מאוד ענייה. אבא היה קצב, אך לא הייתה לו חנות. הוא הסתובב כל השבוע בין הכפרים בסביבה וחיפש עבודה מזדמנת. לא הייתי רעבה. לחם היה, חלב היה, היה לנו שטח גדול ליד הבית ובו גידלנו ירקות. לא זוכרת שהיו לי משחקים בבית. כילדה קטנה שיחקתי בכפתורים. עם הילדים שיחקנו בקלאס. בבית חגגנו את כל החגים. אמא הייתה מאוד דתייה. אבא לא היה דתי במיוחד. אני זוכרת שכשאבא עישן הוא יצא החוצה שאמא לא תראה. לא זוכרת שהלכתי לבית כנסת. בית כנסת אחד קיים עד היום ומשמש כמקום פרטי.

אמי באה מהעיירה הסמוכה טריסק. שמה היה **אטל'ה** - לא זוכרת את שם משפחתה מהבית. אני רק יודעת שהאבא של אמא היה עוזר לרבי שעבר אחר כך מטריסק לקובל. אבי, **יוסף**, היה הצעיר במשפחתו. אחיו היו **מוטל ויענק'ל**. אשתו של מוטל, כמו אימי, באה מטריסק. סבא וסבתא נפטרו כשהייתי מאוד קטנה. שתי אחיות היו לי: **חיה**, הצעירה ממני בשנתיים, ו**לובה**, המבוגרת ממני בשנה. חיה נשארה במציוב יחד עם אמא ונספתה בשואה. לובה ואני נשלחנו לבית היתומים בקובל וניצלנו.

האחות לובה

אוגניה

הייתה לי במציוב חברה קרובה ממשפחת **שניידרמן** שגרו מול ביתנו. משפחת שניידרמן הסתדרה די יפה בעיירה, לא היו עניים כמונו. כולם נספו מלבד בן בוגר שהצליח לברוח לרוסיה ואחרי המלחמה היגר לארגנטינה. לאמא שלהם היו למעלה מחמישה ילדים והיא נפטרה בדיוק ביום שאחותי הצעירה נולדה. אמי קראה לאחותי חוה, על שם חוה שניידרמן שנפטרה.

במציוב היו גני ילדים של יהודים. הלכתי לגן ושם למדתי מעט עברית. בית ספר יהודי לא היה ולכן הלכתי לבית הספר הפולני. כשהגעתי לגיל 7, לא רצו לקבל אותי לכיתה א' כי נראיתי מאוד קטנה. לא היו תעודות לידה ומנהל בית הספר החליט שאני קטנה מדי ללימודים. מאוד בכיתי ואז אבא אמר שלא אבכה וייקחו לי מורה. למדתי בבית שנה ובשנה שלאחריה נכנסתי ישר לכיתה ב'. למדתי קרוא וכתוב בפולנית. אמא לא ידעה פולנית, אבא כן. בבית דיברנו בידיש.

בגיל 9 נשלחתי לבית היתומים שבקובל. כחודשיים קודם לכן אבא נהרג בתאונת רכבת. זה היה בחורף – פברואר 1938. אבא הלך על הפסים, בדרך לעבודה, לא שמע את הרכבת המתקרבת ונדרס. הייתי אז תלמידת כיתה ב'. אחד הבנים שהגיע מהכפר לבית ספר אמר למורה: "המורה, את יודעת מה ראינו? בן אדם עבר את הפסים ועף מהרכבת גבוה-גבוה". לא התייחסתי לכך, לא ידעתי שזה אבא שלי. אחרי 5 דקות באה שכנה ולקחה אותי הביתה. אמא הייתה בבית וחייכתה לנו... אחרי שאבא נפטר אמא לא יכלה להחזיק את כולנו בבית. לכל אחד מהאחים של אבא היו 5 ילדים, כך שלא יכלו ממש לעזור לאמא לאחור שאבא נהרג. אני לא יודעת איך סודר עניין העברתנו לבית היתומים. אולי מישהו מהמשפחה בקובל סידר זאת. היו לאמא קרובי משפחה שם ואני יודעת שהם היו די עשירים, למרות שאנחנו היינו מאוד עניים.

בית היתומים בקובל

במאי 1938 הגענו לבית היתומים של קובל. הייתי אז כבת 9 ואחותי לובה כבת 10. מהיום הראשון שלי בבית היתומים אני זוכרת רק את הצמות. היו לי צמות ארוכות וברגע שהגעתי לבית היתומים גזרו לי אותן. בכיתי מאוד. לקחנו את הצמות ושלחנו אותם לאמא. לכולם בבית היתומים היה שיער קצר, גם לאחותי, ואותה לא סיפרו.

בית היתומים היה בעל שתי קומות, עם מדרגות בתוך הבניין. למטה היה המטבח וחדר האוכל, עם שולחן ארוך. למעלה היו חדרי השינה – שני חדרים, חדר גדול לבנות והשני לבנים. בחדר היו מסודרות שתי שורות של מיטות די צמודות, כמו באכסניה. את האוכל היו מגישים. היו ארונות בגדים משותפים לכולם. בבית היתומים היו יתומים לגמרי וחצי יתומים כמונו – קיבלו גם חצי יתומים ממשפחות עניות. עד לאחרונה חשבתי שלפני שהגיעו הרוסים, בית היתומים היה בניהול זוג רופאים חשוכי ילדים. הרופאה הייתה מגיעה לעיתים קרובות לבית היתומים לבדוק אותנו. אך כשקראתי לאחרונה את הפרק על בית היתומים בספר קובל אני כבר לא בטוחה בכך. אחד מהמטפלים שלנו היה **מונדיק זיסקינד**, בחור צעיר, מוזיקאי, ניגן על כינור. הוא הגיע ב-1939, כשהנאצים נכנסו לפולין. פגשתי אותו כמה פעמים בפולין. הוא התחתן עם אחת מהבנות היתומות שהיו איתנו, **אטל כץ**, שהייתה קובלאית.

לא זוכרת שהיו לי צעצועים, או חפצים אישיים. לא זוכרת שהכנו שיעורים בבית היתומים – הכל נעשה בבית הספר. המורים בבית הספר ובבית היתומים לא הרביצו לנו, לא זוכרת דבר שכזה. לא זוכרת שהיו מריבות בין הילדים, או שגנבו – לא היה מה לגנוב... בגדים חילקו במקום, לא מדים מיוחדים. היו לנו חוגים: חוג תפירה שאני ואחותי השתתפנו בו וחוג על כלי נגינה, שאחותי השתתפה בו. הרבה שנים שמרתי על התעודות מהחוגים, אך לבסוף הן אבדו. לא היה לי רע בבית היתומים. אני לא זוכרת שאי-פעם הייתי שם רעבה. אני זוכרת שעוד אספנו משהו מהאוכל ושלחנו לאמא. אמא סבלה, ידענו זאת. היא התפרנסה מבגדים שכיבסה לאנשים – הייתה חייבת לחיות ממה שהיו...

בקובל הייתי כל הזמן עם אחותי. לא למדנו באותה כיתה, אבל ישנו באותו חדר. לא רצתי אחריה יותר מדי, אך בודאי שאהבנו אחת את השנייה – זה מה שנשאר לנו. אני לא זוכרת שמישהו ביקר אותנו בבית היתומים. אמא לא ביקרה כי לא היתה לה אפשרות להגיע. אנחנו ביקרנו אותה, נדמה לי, פעם אחת – זה לא היה כל-כך פשוט באותה תקופה. אבל ידענו מה קורה אצלה והיא ידעה עלינו מאלו שבקרו בקובל. אני זוכרת שכשהייתי בבית היתומים, בקרתי עם אחותי את המשפחה שלנו שבקובל. הם גרו לא רחוק מהכנסייה. כמה פעמים ביקרנו שם, אבל אני לא יודעת מה היה הקשר המשפחתי המדויק. אחותי אמרה לי שלקרוב המשפחה שלנו היה בית קולנוע בקובל. היא גם זוכרת שהיא ביקרה עם אמא את הסבא מצד אמא בטריסק ושהוא ביקר אותנו פעמיים בחג הפסח במצויב. הסבא התחתן פעם שנייה והייתה לו אישה אחרת ואז עברו לקובל.

ב-1939, לקראת כניסת הרוסים לקובל, הגרמנים הפציצו את העיר. אני זוכרת שאנחנו הסתתרנו מתחת עץ, לא רחוק מבית היתומים, עץ גדול כמו מטרייה. כולנו רצו לשם, פחדנו. לא נשארנו בבית היתומים, יותר בטוח היה בחוץ. ההפצצות לא היו כל הזמן. כל אותה תקופה נשארנו בעיר. זה לא נמשך הרבה זמן והרוסים נכנסו. כאשר הרוסים נכנסו לקובל, בספטמבר 1939, בית היתומים שלנו הפך לממשלתי. מנהל בית היתומים היה מנהל ממשלתי, רוסי כנראה, מהמפלגה הקומוניסטית, אך הוא דיבר פולנית. כשהתחילה המלחמה גייסו אותנו ונשארנו ללא מנהל. חילקו את הילדים לפי הגילאים לשלושת בתי היתומים שבערי הסביבה: קובל, לודמיר ולוצק. נקבע שבלודמיר יהיו הילדים הקטנים, לפני בית הספר, בלוצק תלמידים עד כיתה ד', ובקובל נשארו הילדים הגדולים. אני הייתי בכיתה ד' בשנת 1939 והייתי צריכה להישלח ללוצק. הרבי מטריסק, שהכיר את רייצה לוויין שניהלה קודם לכן את בית היתומים היהודי, ביקש והשאירו בקובל 4 ילדים בגיל שלי - 2 בנים ו-2 בנות - כולל אותי. היתר כולם יצאו ללוצק. זה היה המזל שלי: ילדי בית היתומים בלוצק לא ניצלו - כולם נספו. רק בלודמיר ובקובל הצליחו להעביר את הילדים לרוסיה. אני הייתי הכי קטנה בבית היתומים בקובל. לפני היציאה מקובל הצטרפה אלינו ילדה קטנה עוד יותר, כבת 6. היא נמסרה לבית היתומים כי את שני הוריה, שהיו יהודים, גייסו לצבא הרוסי - אמא שלה היתה רופאה. לא זוכרת לאיזה בית יתומים ברוסיה היא נשלחה ומה עלה בגורלה.

Maryla Flackecka

כשנכנסו הרוסים, הגיעו לבית היתומים גם לא יהודים, אבל לא הרבה. בין השאר, הגיעו הילדים הפולניים מהמנזר שבקובל, ביניהם **מריסיה פלוהצקיה**. מריסיה היתה פולניה-נוצרית וזה לא היה כלל הורים. היא התנהגה כמו יהודיה. פגשתי אותה **(בתמונה)** לאחר המלחמה בפולין, והיא רצתה לעלות לישראל ביחד איתנו. מול בית היתומים היה בית סוהר. דרך החלון ראינו את מי שהיו מביאים לכלא. מה שקרה בפנים לא ראינו כי היתה חומה. אני לא זוכרת יריות או צעקות מבית הסוהר. אני זוכרת שבזמן הרוסים הביאו משפחה אחת פולניה לבית הסוהר שהייתה להם ילדה קטנה ואת הילדה מסרו לבית היתומים. קראו לה **ינקה צ'צ'וגה**. אבא שלה היה קצין בצבא הפולני ואותו ואת האמא הכניסו לבית הסוהר. הילדה שהוריה נלקחו בכתה ללא הרף. היא שנאה

את הרוסים, גם כשברחנו לתוך רוסיה. מה עלה בגורלה אני לא יודעת, היא לא היתה חברה שלי. גורל הוריה היה ודאי כגורל הקצינים הפולניים שנטבחו ביער קאטין.

אנחנו, הקבוצה שהיינו יחד בבית היתומים בקובל, היינו כמו משפחה – הגדולים דאגו לקטנים. הרגשנו כאחים ואחיות ועד היום אנחנו ממשיכים בקשרים. אני בקשר הדוק עם **ברוניה גוז**, היא הגיעה לבית היתומים בקובל מבית היתומים של לודמיר. גם עם **מלה שטיירמן-בקרמן**, ילידת קובל, אני בקשר. גם הידיד שלי **לובה-אריה נוימן** הגיע אז עם אחותו מלודמיר. היו לי שם חברות טובות. אחת מהן היתה **שיינה זילברברג**. נפרדתי ממנה ברוסיה - לקחו אותה למקום אחר ואין לי מושג היכן היא.

1970. פגישת חלק מקבוצת היתומים
בחתונה של בן של מלה בארץ

מתגיישי חיזין למעלה- אריה נוימן, מלה בארץ
ענדה שנייה- לובה מרדך, אנוניה מרדך, ברזייה גוז

לפני שהרוסים נכנסו לקובל, ערב שבת היה אירוע חגיגי ומיוחד. אני זוכרת שבערב פסח בשנת 1940, לאחר כניסת הרוסים לקובל, הילדים הגדולים לא רצו לאכול כי לא היתה מצה על השולחן. הם ארגנו מעין שביתה. ישבנו ליד השולחנות והפכנו את הצלחות. ואז הגיע חבר מהמפלגה הקומוניסטית והתחיל לדבר איתנו. שאל: "האם אלוהים ייתן לכם אוכל?"

תבקשו מאלוהים שיתן... אבל אם תבקשו מסטאלין הוא ייתן לכם אוכל..." לבסוף אכלנו, לא היתה ברירה. המטרה של הרוסים היתה לחנך את הילדים שלא יאמינו באלוהים. צריך לומר שהם הצליחו. לי לא היתה בעיה עם ענייני הדת, הייתי ילדה קטנה. במשפחה אפשר להתפנק, אך בבית היתומים צריכים להתנהג כמו כולם. לא היו לנו יותר חגים יהודיים. הרוסים עשו עוד משהו מעניין כדי לבלבל את היהודים ואת הנוצרים: הם ניסו לדכא את כל המאמינים באלוהים. ניסו לבלבל בין ימי שבת, ראשון והימים החופשיים מלימודים ומעבודה. במשך תקופה מסוימת הם החליטו על שבוע בן 6 ימים בלבד. חמישה ימים עובדים ובשישי נחים. זה היה בלכול שלם. הפסיקו עם זה לאחר זמן מה וחזרו לשבעה ימים בשבוע כשיום ראשון חופשי. בשבת כמוכן למדנו.

לא זוכרת טיולים רגליים ברחובות העיר, פארקים, גנים, בילויים, קניית ממתקים או גלידות. פעם אחת הספקתי לנסוע לבית הקיץ בכפר הורודלץ שלי קובל. היה שם בית מיוחד ליתומים ושם בילינו את כל חופשת הקיץ. זה היה ממש יפה, כפר ביער. טיפלו בנו יפה. בזמן הרוסים הנופש בהורודלץ נפסק והיה סידור אחר: בקיץ שלחו למחנות צעירים. זה היה בשנת 1941. אחותי יצאה לשם ואני הייתי אמורה לנסוע לקרים, למחנה באודסה, כפרס על הצטיינות בלימודים. אבל אז התחילה המלחמה...

יציאה לרוסיה

עזבנו את קובל ברגע האחרון – ברכבת האחרונה. ילדי בית היתומים היו שייכים לארגוני הנוער הקומוניסטיים. הרוב – מגיל 14 ומעלה – היו בקומסומול. אני הייתי צעירה יותר ולכן הייתי פיוניר – חלוצה. הילדים היו בבית היתומים עד גיל 17 בערך, אז עזבו. היו אלה בוגרי בית היתומים, חברי הקומסומול, שארגנו את היציאה שלנו מקובל והם גם הצטרפו אלינו. לפני שיצאנו מקובל היתה אסיפה. השלטונות אספו אותנו ושאלו מי רוצה לנסוע. כל היהודים רצו לצאת וגם רוב הפולנים. רק פולניה אחת בחרה להישאר בקובל. מהמטפלים, יצאו איתנו מקובל **זיסקינד, פלה** – שהייתה מחנכת יהודיה – ועוד אחת שאני לא זוכרת. המנהלת שלנו, **רייצה לווין**, לא הצטרפה בגלל אמא שלה שהייתה חולה. רייצה היתה כבר די מבוגרת. היא היתה אישה מאוד טובה ומאוד דתית. כל הילדים אהבו אותה. היא גרה עם אמא שלה ולא ישנה בבית היתומים. כשיצאנו מקובל רצינו לקחת בגדים מהארון המשותף, אך האחראי על הארונות היה פולני מאוד אנטישמי, והוא לא נתן לנו לקחת בגדים לדרך. הפולני אמר לנו: אל תדאגו אתם יוצאים לכמה ימים ובקרוב תחזרו... ככה חזרנו... כנראה כך חשבו גם המדריכים שלנו ולא התערבו. לקחתי רק מה שהיה אישי שלי: שמלה, חצאית שתפרתי בעצמי, כותונת לילה שהייתה לי ועוד מספר חפצים – זה היה כל הרכוש שלי.

הרכבת שבה נסענו היתה די ארוכה. לילדי בית היתומים נתנו קרון מיוחד. ברכבת היו גם אנשי צבא רוסיים. נסענו לכיוון סטלינגרד. המסע נמשך כמה ימים טובים. בגבול הישן בין פולין ורוסיה היתה הפצצה של מטוסים גרמניים. בעת ההפצצה כולנו ברחנו מהקרונות לשדות, מאוד פחדנו. אחת הילדות מבית היתומים אפילו נפצעה ביד. אחרי ההפצצה חזרנו לקרונות והמשכנו בדרך.

הגענו לסטלינגרד, שם היינו כשבוע. משם עברנו לניקולייבקה, על הגדה המזרחית של נהר הוולגה, לבית יתומים מקומי ושוב חילקו את היתומים לפי כיתות הלימוד. התערבבו עם פליטים מבית יתומים מז'יטומר שבאוקראינה ומאזור מינסק שבביילורוסיה, לאו דווקא יהודיים. חילקו אותנו ל-2 בתי יתומים. רוב הפליטים מבית היתומים של קובל, כולל אחותי, שהיו באותה כיתה, עברו לפוליתודלסק, שנמצאת 20 ק"מ צפונה משם (וכ-100 ק"מ מסטלינגרד). אני הייתי צעירה יותר ונשארת בניקולייבקה. בכל הדרכים והמקומות שבהם נדדנו, היתה לי מזוודה קטנטנת. בזמן הסידורים, המזוודה נעלמה. מאוחר יותר מצאתי אותה, אך היא היתה ריקה. מצאתי את עצמי בודדה בין ילדים זרים בלי שפה משותפת. הייתי היחידה בכיתה שלא ידעה רוסית. למזלי, פגשתי שם ילדה יהודיה, **ליה אייזנברג**, שהגיעה לשם שנתיים לפני וזיהתה אותי כיהודייה. היא תרגמה לי מיידית לרוסית וכך נכנסתי לעניינים. בסוף השנה דיברתי כבר רוסית שוטפת. שכחתי יידיש ופולנית.

אחרי שנה ביקשתי לעבור לפוליתודלסק, להצטרף לאחותי, אך כשהגעתי, היא כבר לא היתה שם – שלחו אותה עוד יותר צפונה, לעבודה במפעל טכסטיל. בסטלינגרד היו ב-1943 קרבות קשים עם הצבא הגרמני. אנחנו היינו רחוק משם, אבל שמענו את הדי המלחמה – את ההפגזות. הגיעו אלינו לבית היתומים ילדים עזובים מאזור המלחמה. השלטונות ניסו לחנך אותם, אך אי אפשר היה לסבול אותם. הם התנהגו מאוד לא יפה, היו אלימים וגנבו מילדי בית היתומים. אנחנו, הבנות, נעלנו בלילה את הדלתות בחדרים שלנו ונאלצנו ללכת בקבוצות כדי שלא יכו אותנו. זו היתה תקופה מאוד קשה. הייתי אז לבד בעולם. ידעו שהגעתי מבית היתומים בקובל ושאני יהודיה למרות שזה לא היה כתוב בתעודות. היתה לי רק חברה אחת, רוסיה, והיא אמרה לי: את ילדה טובה, רק חבל שאת יהודיה... למרות

זאת, רוב הזמן לא הרגשתי שונה מהאחרים – כולנו היינו שווים. בבית היתומים ברוסיה הרוסים דאגו לנו מאוד היות והיינו ילדים. צריך לציין שבאותה תקופה, בעיירה בה היה בית היתומים לא היה בכלל אוכל. האנשים רעבו. אבל מה שהגיע לעיירה, דבר ראשון חילקו לילדים. היה רעב, האוכל היה רק בכמות מספקת לא למות. היו לנו את 3 הארוחות, אבל ממש בצמצום. לא ביקשו מאיתנו לעזור למאמץ המלחמתי ולעבוד בבתי חרושת – דאגו לחינוך שלנו. הם הצליחו להכניס לנו את האמונה בסטאלין. האמנו שמה שקורה ברוסיה הוא הדבר הנכון, ואבוי למי שמדבר אחרת. לא הרגשנו רע עם זה. הייתי חברת קומסומול מגיל 14. היתה אספה בה קיבלנו את תעודות החבר והייתי גאה ומאושרת. רק במקום בו התחלתי לעבוד מאוחר יותר, הרגשתי באנטישמיות סמויה. לכן הסתרתי שאני יהודיה, והם לא ידעו זאת.

בשנת 1944, כשהייתי בת 15, הגרמנים כבר נסוגו, ואני נשלחתי לבית ספר מקצועי בסטלינגרד. שם חילקו אותנו לפי הרמה והכישרון. כמובן שהם החליטו מה אלמד. ידעו שאני מסוגלת ללמוד במגמת חשמל, כי הייתי תלמידה טובה במקצועות הריאליים – זה הלך לי בקלות. למדו איתנו גם בנים, אבל לא היו קשרים בין הבנים והבנות. יחד איתי בקורס היתה **ברוניה גוז**, מבית היתומים בקובל. היא היתה בכיתה גבוהה יותר והייתה קודם עם אחותי. היא היתה תלמידה מאוד טובה ומילדות רצתה להיות רופאה. אחרי סיום בית הספר היסודי, כששלחו את אחותי לעבודה במפעל טקסטיל, ברוניה נשלחה לקמישין (מול ניקולייבקה - בצד השני של הוולגה), שם היה תיכון עם לימודי הכנה לקראת בית ספר לרפואה. היא התחילה בלימודים, אך לא החזיקה מעמד כלכלית. לא היה אז מה לאכול, היא חלתה והחזירו אותה בחזרה לבית היתומים וכך יצא שלמדנו ביחד בבית הספר המקצועי.

בזמן הקורס, הסתיימה המלחמה. פגשנו במקרה אדם שסיפר לנו על ארגון בשם Z.P., שמטפל בהחזרת אזרחי פולין לפולין. הרשמה היתה בסטלינגרד. בתקופה זו כבר לא דברנו פולנית, רק רוסית. גם לא היו לנו מסמכים להוכיח שאנחנו מקובל. אבל האמינו לנו ורשמו אותנו. היו שם גם יהודים, אבל גם יידיש בכלל לא זכרנו – דיברנו רק רוסית. אמרו לנו שיהיו איתנו בקשר. אחרי סיום הקורס, נשלחנו – ברוניה ואני – לעבודה בעיירה מרוחקת בכיוון מוסקוה. כשהגענו לשם וראינו את המצב, לא גילינו בעיירה שאנחנו יהודים, הם רק ידעו שאנחנו מפולין. קראו אחרינו כל הזמן: פולקי-פולקי. הפולנים אמנם יותר אנטישמיים מהרוסים, אבל גם הרוסים אנטישמיים. עבדנו שם ביחד בתור חשמלאיות, בהתקנת קווי חשמל על הקירות. בזמן שהיינו שם, היינו צריכות למלא טפסים הקשורים לנסיעה לפולין. ברוניה נסעה לשם כך לסטלינגרד. באותה תקופה היה אסור להסתובב בלי אישור נסיעה. היא הלכה לרכבת ללא אישור ונסעה. אחר כך נדרשנו להביא אישור מה- נ.ק.ו.ד. הם הזמינו אותנו כמה פעמים לשיחות וניסו לשכנע אותנו שבפולין יש אנטישמיות ולא כדאי לחזור לשם. הסברנו להם שאנחנו רוצות לנסוע לפולין לראות אם נשארה לנו שם משפחה.

כל זמן המלחמה התכתבתי עם אחותי לובה וידעתי היכן היא. היה מחסור בנייר והייתי כותבת מכתבים בין השורות של דפים שנתלשו מספרים. את המעטפות קיפלנו מדפי המכתב, עם הכתובת בצד. לפני שעזבנו – ברוניה ואני – את רוסיה, כתבתי לאחותי, סיפרתי לה שאנחנו נוסעות לפולין וביקשתי שגם היא תצטרף, אבל היא היתה תקועה בעיירה נידחת ומרוחקת ולא מצאה מי שמארגן זאת. מיד כשהסתיימה המלחמה, לובה חזרה עם כמה מהחברות שלה ללוצק, באוקראינה. בלוצק מצאה וויטיה, אחת מחברותיה לבית היתומים, את הבית שלה. נתנו לה להיכנס, והיא ראתה את כל החפצים שלה בבית. כל הלילה בכתה. בבית השתכנו זוג צעירים שהסבירו שקיבלו אישור לגור בו. המטרה של לובה היתה להגיע למצויב, אבל אחרי שראתה מה שקרה עם היהודים בלוצק, החליטה לא להגיע למצויב. וויטיה ולובה היו מאוד מיואשות. באותו זמן חיפשו בלוצק אנשים צעירים לעבודה. ארגנו הרשמה לקורס מקצועי והן נרשמו ונסעו למקום ליד וורושילובוגרד שבאוקראינה, מזרחה מקייב, שם עבדו במכרה פחם. לובה עבדה במעלית שהורידה את הפועלים למעמקי האדמה. וכך, כשכתבתי אליה, לא יכלה להצטרף אלינו ונשארה ברוסיה. מיד כשהגעתי לפולין, בשנת 1946 כתבתי אליה שוב, אך המכתבים לא הגיעו. עד 1951 לא היה לי קשר איתה. לובה עזבה את אוקראינה רק בשנת 1956, אז עברה לפולין. זה התאפשר רק אחרי שכתבתי לארגונים שונים שיעזרו לה. כחצי שנה לאחר מכן היא עלתה ארצה. היא התחתנה בארץ ולה שני ילדים ושני נכדים. חברתה וויטיה התחתנה באוקראינה עם גוי ועד היום גרה שם.

חזרה לפולין

היינו ארבעה שיצאו מסטלינגרד לפולין – לובה נוימן ואחותו חיה, ברוניה גוז ואני - כולנו חברים מבית היתומים של קובל. נסענו ישר מרוסיה לפולין, לא דרך ווהלין. הנסיעה ארכה כמה שבועות, בקרונות משא. לא ידענו מה עלה בגורל המשפחות במצויב ובקובל, שמענו רק סיפורים. הגענו ליישוב דירז'וניוב, לא רחוק מברוצלב, לשם הגיעו המון יהודים. היו אז קיבוצים שארגנו המוסדות היהודיים. לנו לא היה לאן ללכת – לא היתה לנו משפחה – ולכן הצטרפנו לקיבוץ מטעם תנועת גורדוניה. ניסו לשכנע אותנו לעלות ארצה, אבל ברוניה ואני לא אהבנו את חיי הקיבוץ. לא היתה הבנה בין אלו שהגיעו מרוסיה לבין ניצולי השואה מהמחנות, לא יודעת איך להסביר את זה. בכל אופן החלטנו לעזוב את הקיבוץ. לובה וחיה נשארו ובסוף השנה נסעו עם הקיבוץ לישראל (הפליגו על האונייה המפורסמת אקסודוס). באותה תקופה פתחו בדירג'וניוב אכסניית נוער של ארגון יהודי. הצטרפנו לשם והתחלנו ללמוד. לא נדרש שכר לימוד – הממשלה, הארגונים היהודיים והג'וינט עזרו לנו. הייתי אז כבת 17 וברוניה כבת 18. למעשה, רשמית סיימנו רק את בית הספר היסודי. כשהגענו לפולין מרוסיה, לא זכרנו פולנית, אבל לאט-לאט היא חזרה. ברוניה היתה יותר בטוחה בעצמה והלכה ישר לתיכון והיתה תלמידה ממש מצטיינת. אני חזרתי לשנה האחרונה של ביה"ס היסודי כי היו חסרים לי מקצועות הומאניים. סיימתי שנה אחת וגם שנה בתיכון. אז פתחו בברוצלב לימודים דו-שנתיים כהכנה ללימודים בבית ספר גבוה – זה היה בשנת 1948. בחופשים עבדנו. גרנו בפנימייה יהודית וחיינו בסביבה יהודית ולכן לא סבלנו מאנטישמיות. בשנת 1950 התחלתי ללמוד בטכניון הנדסה כימית. בשנת 1953 סיימתי את הלימודים ונשלחתי להכשרה של 3 שנים לבית חרושת קטן ליד וורשה. גרתי בוורשה – גם שם היה מרכז יהודי גדול. שם התחתנתי, בשנת 1955.

ברוניה סיימה תיכון רגיל עם בגרות. היא היתה תלמידה מצטיינת ושלחו אותה ללמוד רפואה באודסה. רק את המצטיינים שלחו לשם – הממשלה הפולנית דאגה לכך. אחרי הלימודים היא חזרה לפולין, עבדה כחצי שנה בבית חולים וב-1956, כשאפשר היה לצאת מפולין, היא עלתה ארצה. אני הייתי אז נשואה עם ילד. בעלי התחיל אז לעבוד במפעל שטענו שהוא סודי-ביטחוני ולא נתנו לנו לעלות ארצה. בעלי נאלץ לעזוב את המפעל וחיפש עבודה אחרת שלא קשורה בצבא. בין השאר, עבד 4 שנים בחברת התעופה "לוט" כמהנדס אווירונאוטיקה. גם אני חיפשתי עבודה שלא קשורה לביטחון ולצבא כדי שנוכל לעלות לארץ. רק בשנת 1967 קיבלנו אישור לעלייה.

ישראל

כשעליתי ארצה, עם בעלי ושני בני, גרנו בקרית חיים. לא היו לנו בעיות בקליטה בארץ. בעלי עבד שנה בטכניון ואני במפעל צבעים בקריית אתא. אחר כך בעלי התקבל לתעשייה האווירית בלוד ועברנו להתגורר בקריית אונו. אני עבדתי באזור, במפעל ציפוי אלקטרוני על פלסטיק ואלומיניום.

ברגע שהסתדרנו בארץ, התחלתי לחפש אנשים ממצויב. עד שהגעתי ארצה, לא ידעתי מה קרה שם. בארץ נפגשתי עם ראובן גרויסר, שהגיע מארה"ב לביקור בארץ. הוא עבר את השואה במצויב. חיפשתי משפחת מרדר בארץ, וגילינו כאן מרדר ממצויב אבל לא ממשפחתנו. הוא סיפר לנו על יונה קליקה לבית גרויסר ממצויב וכך מצאנו קרובי משפחה. היה לנו קשר גם עם משפחת חיינסון ממצויב.

שיחה עם: אמה של ז'נה בלופשטיין

רקע:

במסגרת נסיעת השיפוץ בבכובה, קיץ 2007, נערכו שתי שיחות עם תושבות רחוב וולדמירסקיה מתקופת הפולנים ועד היום. רחוב וולדמירסקיה הוא הרחוב בו הוסעו העצורים מבית הכנסת הגדול אל בית הקברות החדש. הרחוב, שהוא המשך של העיר העתיקה ונמצא מחוץ לאזור מגורי היהודים. ברחוב גרו בעיקר אוקראינים ורק מספר מועט של יהודים: משפחת אייזיק זסק, שבנותיו הן שיינדל כפרי ואסתר לבנה. משפחת בבצ'וק, שכנם מיכאל הצליח להימלט מבית הכנסת הגדול בו היה עצור, ומשפחות יהודיות נוספות כמו משפחת שפילמן שבנותהם רחל לין, לאה יודוויק, צסיה סובול עלו ארצה.

הראיון נערך בתאריך 9.7.07 עם אמה האוקראינית של ז'נה, אשתו של וולקו בלופשטיין, שהוא אחיה של סימה שיכמן. התימולול בהמשך הוא רק עיקרי דבריה של המראיינת, תרגום של רוח הדברים שנאמרו במהלך הראיון המלא שנמצא ברשותנו.

תרגום: סימה שיכמן

מראיין ועורך: צבי רז

האם נולדת בקובל?

אמא שלי נולדה בהולובה, יישוב בקרבת קובל. התחתנה וגרה בקובל, ילדה אותי בהולובה וחזרה לקובל ארבעה ימים לאחר הלידה. נולדתי בשנת 1933. משנת 1939 אני זוכרת על החיים בקובל. כל החיים חייתי בקובל. הילדות שלי בקובל היתה ילדות שמחה.

במה אביך עבד בקובל?

היה עצמאי, שיפץ בתים.

האם ההורים גרו באותו מקום בו את גרה היום?

כן, ברחוב וולדמירסקיה. פעם זה היה מספר 82. והיום מספר 40. אחרי המלחמה, בשנת 1945, שינו את המספרים.

האם לפני המלחמה גרו כאן בסביבה משפחות יהודיות?

כן. היתה משפחה שהבעל נקרא אייזיק. לא יודעת מה שם המשפחה שלהם. זה הבית שהראיתי לכם (בית משפחת אייזיק זסק), שני בתים מהבית שלי. היו שם הרבה ילדים, משפחה גדולה. כשהייתי ילדה תמיד הייתי מבקרת בבית של אייזיק.

היו עוד יהודים שאת זוכרת מהסביבה?

לידנו מתפלל מוולדמירסקיה רחוב קטן, וואלה שמו. תמיד קראו לו כך, גם בזמן הפולנים וגם היום. בפינה וולה-וולדמירסקיה היתה משפחה יהודית, לא זוכרת את שם משפחתם. גרו שם שני אחים. מצד אחד גר מוישה ומצד שני של הדרך לייבל (לייבל הוא אביו של מיכאל בבצ'וק הנער שנמלט מבית הכנסת הגדול). למוישה היתה במקום חנות, היה מוכר שמן וסולר.

מוישה ולייבל - האם זו היתה משפחת בבצ'וק?

לא זוכרת. לייבל מכר חלבה וסוכריות ו-וולצ'קה (מעין לחמניות). היה בבית שלו חדר בו מכר זאת. היתי באה לקנות בשליחות אמא. עם הילדים של מוישה ולייבל לא שיחקתי. (על פי מיכאל בבצ'וק היה זה אביו, לייבל, שמכר שמן וסולר).

למשה היו ילדים?

ילדים היו גם למוישה וגם ללייבל. לא זוכרת את שמותיהם.

ההורים שלך הרשו לך לשחק עם הילדים של אייזיק?

כן, הייתי דומה לילדים היהודים. היה לי שיער שחור עם תלתלים. כולם אמרו שאני לא גויה, אלא יהודיה. קיבלו אותי בבית של אייזיק כמו בת. הם היו אנשים מאוד טובים. הזמינו אותי הביתה ונתנו לי לשחק בבובות. נזכרת עכשיו: הייתי הולכת גם לשחק עם הילדים של מוישה.

מלבד בבובות, היו עוד משחקים ששיחקת שם?

כן, משחק במקלות שמקפצים פיסת עץ עם מקל ומכים בו למרחק. וגם שיחקנו בכדור.

היית בת יחידה להוריך?

כן.

האם הלכת עם ההורים למרכז העיר, נניח לרחוב וורשבסקה?

זוכרת שהייתי מאוד נקייה ואהבתי ללכת עם ההורים למרכז העיר.

למה את מציינת את הניקיון?

זוכרת שכשהלכתי ברחובות בכל פינה היה מונח פח זבל, אף אחד לא היה זורק ברחוב אפילו בדלי סיגריות. אפילו גלידה לא אכלנו ברחובות, היתה פינה מיוחדת שרק בה היה מותר לאכול גלידה, מתחת לשמשיות, שם היינו יושבים ואוכלים.

הלכת לכנסיות שבקצה וולדמירסקיה, או גם לעיר החדשה?

כן, גם למרכז העיר החדשה. זה היה כעין טיול בנחת, ללכת מהבית עד לכנסייה ומהכנסייה עד לבית הקברות (הנוצרי, שבקצה רחוב לוצקה), היינו אוהבים לטייל בעיר.

מדובר על תקופה שלפני כניסת הרוסים לקובל (1939)?

כן, בזמן הפולנים, עד שנת 39.

היכן היה השוק שההורים קנו בו?

בגרש היכן שנמצא היום בית הספר (הכוונה לרח' וולדמירסקיה ליד הצומת עם רח' וורשבסקה, אזור ה"רינק" שוק החנויות של היהודים).

האם זוכרת שברחוב שלכם היה בית מטבחים, בו שחטו פרות?

כן, זה היה בצד שמאל (כשהולכים לכיוון בית הקברות). סימה: גם אני זוכרת את המקום, היה קיים עדיין כשהייתי ילדה קטנה (ראשית שנות ה-60).

מה היה המצב הכלכלי של ההורים?

הסבתא מהצד של אבא היתה מאוד עשירה. היו לה שטחים גדולים של אדמה בסביבה, ברחוב וולדמירסקיה. היו לה שטחים חקלאיים בעיר וגם בכפר.

מי עיבד את השדות של הסבתא?

המשפחה מהצד של אבא היתה גדולה. ובעונה הבוערת היו מזמינים לעזרה אנשים מבחוץ.

האבא עזר בחקלאות?

האבא היה עצמאי, היה לו מקצוע. והיה לו גם שטח קרקע קטן בו גידלנו ירקות ופירות.

מה היה המקצוע של אייזיק, השכן היהודי?

עשה מצבות וגם צינורות בטון לבארות.

מה היה המצב הכלכלי של משפחת אייזיק?

הם היו עשירים. היתה להם גדר יפה וגם גג וחלונות יפים ונראה שהם היו עשירים. הוא היה עשיר יותר ממשפחת מוישה ולייבל.

האם הלא יהודים, קנאו במצבם של היהודים?

(סימה מסמנת לי שלא כדאי לתרגם שאלה זו...)

כמה חדרים היו בבית שלכם?

בצד אחד (של הבית) גרו אמא ואבא ואני, ומהצד השני גרה הסבתא. לסבתא היה גם בית ברחוב גורקו, רחוב מונופולובה של אז. שם היה גם בית החרושת לאלכוהול, אחר כך זה הפך לבית החולים הצבאי. כבר שנתיים בית החולים סגור.

האם ידעת ששם שכנה בזמן הגרמנים המיליציה של מאנטי?

שמעתי על מנטל, לא זוכרת ששם הוא היה.

נחזור לילדות. האם נכנסת לבית אייזיק?

כן, כן. אני זוכרת איך נראה הבית בפנים. הבית היה מאוד גדול. היו נכנסים לתוך פרוזדור ולמטבח ומשם בצד שמאל לחדר האמבטיה, רק לעשירים היתה אמבטיה בבית.

הילדים של אייזיק צריכים להיות אז הרבה יותר מבוגרים ממך,

לא, לא היו. זוכרת שהיתה להם סבתא מאוד שמנה.

היתה שם ילדה בשם שייבע?

שמות אני לא זוכרת, אני אפילו לא זוכרת את אשתו של אייזיק. את אייזיק זוכרת: לא היה גבוה, לא שמן, מעט עם תלתלים. הוא אהב אותי. הסבתא היתה מדברת איתי וגם היא אהבה אותי.

באיזה שפה דיברת עם משפחת אייזיק?

כששיחקנו עם הילדים זה היה בשפה של ילדים: ערבוביה של השפות פולנית, אוקראינית ואולי גם יידיש, לא זוכרת. אבל אמא שעבדה אצל היהודים ידעה יידיש. לפני הנישואים עם אבא היא עבדה אצל היהודים. כשאמא התחתנה היא עזבה את העבודה.

האם ההורים שלך היו חברים של משפחת אייזיק?

לא זוכרת על היחסים בין המשפחות. אני שיחקתי עם הילדים שלהם.

מה קרה כשנכנסו הרוסים בשנת 1939?

כשנכנסו הסובייטים החיים כבר לא היו מסודרים. אפילו לחם לא היה מספיק בבית. עדיין לא התחלתי ללמוד אז, אף אחד לא חשב אז על לימודים, לשלוח ילדים לבית ספר.

מה קרה אז לאבא? המשיך לעבוד?

כל החיים אבא עבד. למעשה המצב של אבא השתפר לעומת התקופה של השלטון הפולני, היות והזמינו אותו לעשות עבודות שיפוצים בבסיס הצבאי הסמוך, בסוף וולדמירסקיה. בבסיס היו מספקים לעובדים אוכל וכל מה שצריך. לקראת שבת קבלו העובדים "פיוק" חבילה, מנת אוכל והביאו זאת למשפחות הביתה. אבא ידע תמיד איך להסתדר, הוא עבד, לא היה עצלן, עבד בכל העבודות האפשריות. אבא היה מומחה להתקין תנורים. היה לו עוזר יהודי בשם מאיר. היה ביחסים טובים איתו. היו למאיר 7 ילדים. היה מסכן, לא כל כך חכם, אבל אבא אהב אותה כי היה אדם טוב.

הייתם דתיים?

לא במיוחד, הלכנו לכנסייה רק בחגים גדולים.

האם את זוכרת חגים שחגגו השכנים היהודיים?

זוכרת את הכלים המיוחדים שהשתמשו רק לחגים. אחרי החג שמו אותם בצד (פסח). גם זוכרת שבאיזה חג כשהיו מתפללים היו פותחים את הגג (סוכות).

האם זוכרת מה קרה לסוחרים היהודים כשנכנסו הרוסים ב-1939?

שמעתי שהסובייטים התחילו לקחת את החנויות.

ידוע לה משהו על הפליטים שברחו ב-39 מהחלק המערבי של פולין והגיעו לקובל?

לא זוכרת.

האם עזרת לאמא בעבודות הבית?

הסתובבתי, עבדתי מעט. היו מגדלים בחצר הבית הכל-פרות וירקות. היה לנו שטח מאוד גדול.

ברחוב וולדמירסקיה עברו כל ההלוויות של היהודים אל בית הקברות היהודי. האם זוכרת משהו מכך?

לא זוכרת הרבה הלוויות, אבל זוכרת שהלכתי עם אמא (מתוך סקרנות) ללוויה של אשה יהודיה מאוד עשירה. הלכנו לבית הקברות ואני זוכרת שלא היה ארון (מתים) וגם אני זוכרת, כאילו שזה היום, שהניחו (קברו) את האשה בעמידה ולא בשכיבה. אני זוכרת שבית הקברות היה מלא בפריחה הלבנה של פרחי הבכונג (קממילה).

זכור לך היום בו הנאצים נכנסו לקובל (1941)?

כן. ביום הראשון, אחד מהרחוב, פולני, יצא מהבית עם מלח ולחם לקבל את פני החיילים והגרמני שרכב על סוס ירה בו. הגרמנים שנכנסו רכבו על סוסים, על אופנועים וגם הלכו ברגל.

ההורים הזהירו אותך מפני הגרמנים?

לא שמעתי מה ההורים מדברים על הגרמנים. אבל היתה אווירה של פחד בבית. סגרו ונעלו את הדלתות ואת החלונות בלילה.

האם ידעת על בורות הקבורה ההמוניים בבית הקברות היהודי בשנים 42-43?

היו קברי אחים, כן ידענו, אבל לא ראיתי זאת. סיפרו שכשבור אחד התמלא חפרו בור חדש...

האם שמעת מהחברים שלך סיפורים על מה שקרה בבית הקברות?

דיברו וסיפרו על זה. כבר שהייתי ילדה קטנה ידענו על זה. בכל פינה בעיר דברו על הרצח של היהודים. שמעתי שלפני המלחמה היו בעיר 16000 יהודים.

השכנים, החברים היהודיים שלך נעלמו פתאום מהעיר. האם את זוכרת כשהוציאו אותם מהבתים?

ביום אחד הם נעלמו. ראיתי שהמשפחות אינם יום אחד. לא זוכרת אם לאחר שהיהודים נעלמו, מישוהו בא וגר בבית של אייזק. לאחר המלחמה התחילו לחלק את הבתים לאנשים חסרי בתים. התחילו להגיע לקובל אנשים מהכפרים.

האם שמעת על הנאצי קסנר?

לא. היה פחד מוות רק כששמענו את שמו של מנטל. אפילו הילדים הקטנים היו בורחים מהכביש כשנסע על האופנוע עם הסירה שלו. אופנוע בצבע חאקי. היה נוסע עם נשק אוטומטי (מכונת ירייה). ברחוב היו עוברים אנשי הגסטאפו וה-S.S. הם היו הולכים ברחוב בשלישיות עם מדי חאקי ומגפיים גבוהות. גם האוקראינים פחדו מהם.

האם בשנים כשעוד היו יהודים בקובל, ראית אותם הולכים עם המגן דוד על החולצות?

היה להם איזה סימן על הגב, לא חושבת שמגן-דוד.

והגברים היהודים היו מגולחי שיער?

רק שמעתי על כך, לפני שלקחו אותם להשמדה.

האם ידעת שהכניסו את היהודים בקובל לגטאות, למחנות ריכוז?

כן. ברור.

היכן היה גטו בקובל?

ליד בית הכנסת. היה ברח' וולדמירסקיה, רק בצד של בית הכנסת. לא זוכרת אם גם בצד השני של וולדמירסקיה (לכיוון רחוב מאצ'יוב) היה גטו. הגטו היה מגודר, גדר עץ ומעליה גדר תיל מברזל. כן, ראיתי זאת. סיפרו על כך שתושבי הגטו, צעקו, בכו וביקשו אוכל. ראיתי שם גם ילדים ושמעתי על ילדים שניסו להימלט מהגטו, לחפור, להתחבא במרתפים. כשהלכנו להתפלל בכנסייה עברנו דרך הגטו. אזור הגטו היה סגור ואסור היה להיכנס, אבל רחוב וולדמירסקיה היה חופשי למעבר (לגויים). גם הרחוב הקצר לבית המרחץ (לא רחוק מבית הכנסת) היה סגור ואסור היה להיכנס אליו.

האם בתקופת הנאצים הלכת גם לעיר החדשה?

כן, כן. אבל פחדנו ללכת לשם כי היו מקרים שהיהודים היו בורחים והיו שם יריות. השתדלנו לא ללכת לטייל, לא ללכת הרבה לשם. אני יודעת שהיו גטאות בשלושה מקומות, אבל לא זוכרת איפה. שמעתי גם על מחנה שבויי מלחמה רוסיים, אבל לא יודעת פרטים.

את זוכרת משהו נוסף מהמלחמה?

אני זוכרת שאמא עזרה למשפחה יהודית, לא זוכרת שם המשפחה שלהם. אמא יצאה לשדה וראתה אשה עם תינוק ... (המשפט לא הושלם).

אני זוכרת את **מניה פודולסקיה**, שכנה שלנו, שראתה שהגרמנים מוליכים ברחוב וולדמירסקיה הרבה יהודים ברגל. כולם ידעו שהיהודים רעבים והשכנה זרקה כיכר לחם לעברם והגרמני רצה בהתחלה לירות בה. לבסוף לקח את הלחם שזרקה, שם אותו בצד אבן וירה בלחם. האשה הזאת היתה חזקה ואמיצה, אבא שלי לא היה מסוגל לעשות דבר שכזה, היה קצת פחדן. השכנה הזאת נפטרה לפני כ- 15 שנה.

בסתיו 41 או בשנת- 42, בחודש ספטמבר, כל המשפחה נסעה בעגלה עם סוס לשדה תפוחי האדמה שלנו לאסיף תפוחי האדמה. פתאום ראינו שמגיעה מכונית גדולה של הגרמנים לבית הקברות של היהודים, הגרמנים עמדו שם בשורה וההורים התחילו לדבר ביניהם בלחש. שמעתי צעקות ויריות ואבא עלה על העגלה וחזרנו הביתה. הם הביאו יהודים לרצוח אותם שם, היה מסוכן להתקרב לשם.

ראיתי גם בפנינת מאצ'ובסקה- בריסקה, בצד השמאלי, היה שם עמוד והיה תלוי שם אדם במעיל שחור במשך יומיים. שמעתי שאמרו שזה יהודי שתלו אותו בגלל שהיה יהודי (מדובר על הקצב **פלדמן** שנתלה בחג הפסח באשמת שחיטת פרה לקראת החג).

בספטמבר 1942 עברו ליד הבית שלך משאיות עם יהודים בדרך לבית הקברות היהודי. האם את זוכרת את המשאיות?

לא זוכרת בדיוק, אבל אני יודעת שנסעו כאן משאיות.

הבנת אז משהו רע קורה ליהודי?

שמעתי שקודם לקחו להשמדה את היהודים העניים. היהודים עשירים התחילו לשחד בכסף וזהב את הגרמנים. בשנת 1943-4 כבר לא היו יהודים בקובל. איך התנהלו החיים בעיר. מה את זוכרת שקרה לקראת נסיגת הנאצים מהעיר?

היה כאן בעיר קטסטרופה. הבית שאני גרה בו עכשיו זה בית שבנו לאחר המלחמה. הבית שלנו נהרס בתקופה שלפני נסיגת הגרמנים מהעיר. הגרמנים הרסו את הבית ואנחנו ברחנו לכפר בסביבה. לקראת הסוף לא נשארנו בקובל.

צילום הכנסייה הפולנית שקיבלנו מאמא של ז'נה. מבט אל הכנסייה מכיוון רחוב ה-3 במאי. הכנסייה היה המעוז האחרון של הגרמנים והוא נהרס כליל בהפגזות של הצבא האדום ששיחרר את העיר.

בול פולני לפני המלחמה, בערך 10 גרושן.

שיחה עם: יוליה סטיפנובנה לוצקביץ

רקע:

יוליה גרה ברח' וולדמירסקיה מס' 51, מול הבית של ז'נה ו-וולקו. יוליה היא ילידת 1923. אמא של ז'נה המליצה שנדבר איתה היות והיא מבוגרת יותר וזוכרת הרבה יותר על תקופת הפולנים והשוואה. יוליה הינה בעלת תואר בהנדסה, למדה בפוליטכניקום בלבוב. רווקה כל חייה. שימשה מנהלת מחלקה במפעל מכונות בו עבד בשעתו בעלה של סימה, רומן שיכמן. מוצאה של יוליה הוא חצי פולני-האמא הלנה. חצי אוקראיני- האבא סטפן.

רק תמצית השיחה מתורגמת.

תרגום: סימה שיכמן

מראיין ועורך: צבי רז

סימה: הסברתי ליוליה שאנחנו עושים עבודת הנצחה עבור הילדים והנכדים שלנו, ההורים שחיו בקובל כבר זקנים מאוד ואנו רוצים שיישאר לנו משהו כתוב מהתקופה בה חיו יהודים בקובל.

האם כל החיים גרת בקובל?

אני כבר דור שלישי בקובל. אבא שלי בנה בשנת 1915 את הבית בו אני חייה כל חיי. גם בזמן המלחמה המשכתי וגרתי בבית הזה.

היו לך כאן שכנים יהודים?

כן. היו כאן כמה משפחות יהודיות קרוב לבית שלי. משפחה אחת שלא זוכרת את שמם גרו לידנו בשכירות. מהצד השני גרה משפחת פק. היתה שם אחת ששמה גיטלה והאמא שמה היה רייזה והיתה מלכה שהיתה תופרת ושאחר כך התחתנה. אב המשפחה נפטר כשהייתי צעירה. זוכרת את משפחת אייזיק (זסק) שהכין מרצפות מבטון למדרכות. היו לו בנות והן נסעו לארץ. היו מבוגרות ממני. לא זוכרת את שייבע. זוכרת שאחת עלתה ארצה והשנייה היתה בגטו. לא הייתי בבייתם רק מבחוץ. הייתה כאן עוד אחת אטל שהספיקה לברוח מפה לפני המלחמה.

זוכרת שהייתה כאן משפחת בבצ'וק (בבצ'וק), לא היה לי קשר אליהם. וגם היתה משפחת ברונשטיין (הורי האמא של מיכאל בבצ'וק) שהיו מייצרים סבון (כנראה הכוונה לגריז).

אני זוכרת את וולף אדלשטיין שגר במרכז העיר והיה מגיע אלינו הביתה, אל אחותי, וכך נהייתי חברה טובה של וולף. לפני המלחמה הוא עלה לישראל.

היתה אחד ווגשול. האבא היה רב, או משהו הקשור לדת. הבת של ווגשול, גיטלה, היתה חברה טובה של אחותי. והיתה חווה שהיתה צעירה מגיטלה. את חווה תפסו בוולקה ביחד עם עוד שתי בנות שרצחו אותן. האח שלי עזר לה לזייף את שם המשפחה שלה לשם פולני. (ראיון בארה"ב עם הניצולה חווה ווגשול, חוברת הנצחה 16. הנאמר כאן לא חופף לנאמר בראיון).

גיטלה היתה מאוד קשורה למשפחה שלי. כשלקחו את כולם לגטו היא הגיעה לכאן, למפעל שייצרו סבון, בקשנו ממנה לבוא לנוח, אמרנו לה שנוכל להחביא אותה בבית והיא אמרה שהיא לא יכולה, היא רוצה להישאר ביחד עם כל המשפחה, לא יכולה לעזוב את המשפחה והיא חזרה לגטו.

(קטע לא ברור. סימה: יש הרבה בלבול בדבריה).

האם את זוכרת שברחוב עברו משאיות בהן לקחו את היהודים לבית הקברות היהודי?

ראיתי דרך החלון של הבית את המשאיות, ראיתי את הגרמנים. זה לא היה כל יום. שמעתי על כך מהשכנים שגרו קרוב לבית הקברות, גם הם פחדו להסתובב מחוץ לבית, הם הסתכלו דרך פתחים בגגות וראו איך הורגים את היהודים. היהודים חפרו את הבורות בעצמם. לפעמים הגרמנים שמו קרש עץ על הבור, היהודים עמדו על זה וירו בהם. לא ראיתי זאת, ספרו לי האנשים שגרו ליד בית הקברות. הגרמנים הם שרצחו (ולא אוקראינים). (הערה: הנאמר כאן דומה למסופר בספר קובל).

הכרת את מאנטיי?

(צחוק יבש) מאנטיי, היה לי פחד ממאנטיי, הייתי בורחת ממנו. כולם פחדו ממנו. פעם היתה מסיבת חתונה, השתתפו במסיבה גם שניים מאנשי המיליציה שלו, כיסו את כל החלונות מבפנים שלא יראו מבחוץ (שמתקיימת מסיבה). מאנטיי נכנס פנימה ורצה להרוג את הגרמנים שלו שישבו ליד השולחן ואכלו (ביקשתי מסימה שתאמת שהחיילים היו גרמנים ולא אוקראינים). כולם פחדו ממאנטיי, גם החיילים שלו.

מאנטיי, עד כמה שאנחנו יודעים, היה ראש המיליציה האוקראינית והבסיס שלו היה בבית החרושת לאלכוהול שברחוב מונופולובה...

מאנטיי היה ראש המיליציה ופעם נתן מכה בראש עם הרובה לאשה שהיתה נשואה לאיש משטרה וכל החיים סבלה מכך. כשהיה נוסע על האופנוע כולם ברחו ממנו. חשבו שהוא קצת משוגע. גם האוקראינים פחדו ממנו, (היה לא יציב ולראייה) פעם נתן לאיזה ילד (אוקראיני) סוכרייה. לפעמים היה יכול להרוג גם אוקראינים.

האם את זוכרת את קאסנר שהיה ראש הממשל האזרחי?

כן, היה קשור למאנטיי.

היהודים שנלקחו ועברו פה בדרך, האם שמרו עליהם הרבה גרמנים?

לא שמרו עליהם הרבה גרמנים. הלכו גם ילדים. לא צעקו, לא בכו, הלכו עצובים ושקטים. הלכו כמה קבוצות שכאלה, פחדתי אפילו (להסתכן ו) להסתכל על זה דרך החלון.

מה עשית כל הימים האלו? ההיית כלואה כל היום בבית?

היתה לנו חלקת אדמה (מאחורי הבית) ותמיד שם עבדתי, היינו צריכים לחיות ממשו.

האם את מכירה את בית הקברות היהודי?

כן. זוכרת את המצבות שהיו שכובות והרוסות. סיפרו לי שהגרמנים לקחו בזמן המלחמה את המצבות לבניית כבישים.

(הערה: יולה מדברת הרבה, כנראה לא ממש לעניין. סימה טוענת שאין צורך לתרגם את דבריה. מדברת על חווה ועל אחיה שניסה לעזור לה. סימה טוענת שהיא מנסה להצדיק את הצד שלו...)

האם זוכרת שלפני המלחמה הלכו ברחוב הזה ההלוויות לבית הקברות החדש?

עברו כאן ההלוויות. אני זוכרת שהלכו מהר מאוד (לבית הקברות החדש). ליד נחל הטוריה, ליד הגשר, היו שוטפים (נוטלים) את הידיים.

האם את זוכרת את היום בו הגרמנים נכנסו לקובל?

אני זוכרת שכשנכנסו לעיר (הגרמנים) התנהגו כמו אנשים נורמאליים. היו מדברים ומשוחחים עם האנשים.

כשהמלחמה כבר היתה לקראת סיומה והגרמנים החלו לסגת, מה קרה בקובל?

לקראת הסוף, כשהתחילו ההפצצות מהאוויר, ברחנו מקובל לכפר בסביבה.

בתקופה שהיהודים חיו בקובל הכניסו אותם לגטאות, האם ראית זאת?

נכנסתי (פעם) לגטו. היתה שם משפחת בסקין. הבאתי קצת אוכל למשפחה.

איפה נמצא היה הגטו?

במקום שהיה השוק (של היהודים, רח' וולדמירסקיה, קרוב לצומת וורשבסקה). היו קשיים אז ללכת למרכז עיר. אי אפשר היה לעבור דרך וולדמירסקיה, היה שם מחסום ולכן הלכנו לכנסייה דרך רחוב נברז'נה (מעבר לנחל). מהגשר (גשר טריסק) עד לכנסייה הרחוב היה סגור. יום אחד הלכתי דרך הגטו, היה שם שקט מאוד, שמעתי רק את רעש החלונות (הפרוצים). (הכוונה שהיהודים כבר לא נמצאו בגטו).

הדרך ברחוב בריסק היתה פתוחה. ביום אחד הלכתי ברחוב מאצ'יובסקה, קרוב לגשר, היו שם כמה בתים של יהודים, ברחוב שכבו שם יהודים שכבר לא היו בחיים.

האם בקרת פעם בבית הכנסת הגדול?

לא. ידעתי על בית הכנסת, אך לא נכנסתי אליו אף פעם.

האם את זוכרת את שמות הרחובות מהבית שלך בוולדמירסקיה לכיוון המרכז, לכנסייה?

היה רחוב שנקרא ולדמירסקיה קטנה, זה הרחוב שחצה את וולדמירסקיה.

האם קנית בשוק של היהודים?

הרבה פעמים הייתי קונה שם. שוק מאוד גדול. קניתי שם אוכל. בשר, נקניקים.

האם היית מבקרת בכנסייה?

לא (באופן סדיר). כשלמדתי בבית הספר היה מורה אחד שהלך עם הילדים לכנסייה אחת. ועם מורה אחר הלכנו לכנסייה אחרת. המשפחה שלי היתה קשורה לכנסייה הפרובוסלבית (שברח' וורשבסקה, מול רח' וולדמירסקיה).

מה היו בילויים של בני הנוער?

היה אסור לצאת מהבית לאחר שעה שבע בערב (בתקופת המלחמה). (קודם למלחמה) חיינו מטיילים ברחובות, בוורשבסקה. בשדרה שהיתה המקום הכי יפה בעיר. היו שני בתי קולנוע. אחד מהם בית קולנוע ציבורי, "אוֹאֶזְה" ברח' מיצקביצה. למדתי בגימנסיה הפולנית ברחוב קרולובה-בונה, ליד מרניצה שקולה (בי"ס גבוה למדינות). כשעברו את הגשר הגדול של וורשבסקה, מצד שמאל היתה הגימנסיה העברית. פנימה ברחוב מיצקביצה, קרוב וורשבסקה

היה עוד בית ספר יהודי (**האם הכוונה לבית ספר הרצלייה?**). ברחוב קושציוסקי, במשרד הנישואים היום, גר פרופסור פולני בשם **גלוט**. בבניין הסמוך עם הקונוסים לא זוכרת מי גר. ד"ר **זיסקינד** זכור לי. גם ד"ר **יבורובסקי** זכור לי, בית החולים בקובל היה שלו (**היה מנהל בית החולים היהודי**). אחר כך חי בווינה, נסע לפני המלחמה, לא היה לו טוב בזמן הסובייטים. היו לו שתי בנות. (**על פי שנכתב בספר קובל היה בתקופת הנאצים בקובל והסגיר יהודים**). בתקופה שהסובייטים נכנסו לקובל הגיעו הרבה יהודים שברחו לקובל מפולין שנכבשה ע"י הגרמנים, יהודים עשירים שהבנות שלהם היו חברות שלי. ביניהם **לינקה קול** שאבא שלה היה רופא, **ברוכה גולדשטיין**. הן דיברו בצרפתית. גרו לפני הגשר הגדול (**גשר וורשבסקה**).

סיום הראיון.

טלפון באותו לילה מיולה:

בזמן הכיבוש הגרמני, באיזה לילה מישהו דפק בדלת וראו בפתח אשה מאוד רטובה שביקשה שיתנו לה בגדים. ההורים נתנו לה בגדים והאישה הלכה.

למחרת השכם בבוקר:

יולה נזכרה שהתושבים הגויים שאלו בזמנו למה כל היהודים הולכים למוות כמו כבשים. היהודים אמרו אז: "זה הגורל שלנו". יולה אומרת שבאמת אולי לא היה להם לאן לברוח...

כמה דקות מאוחר יותר:

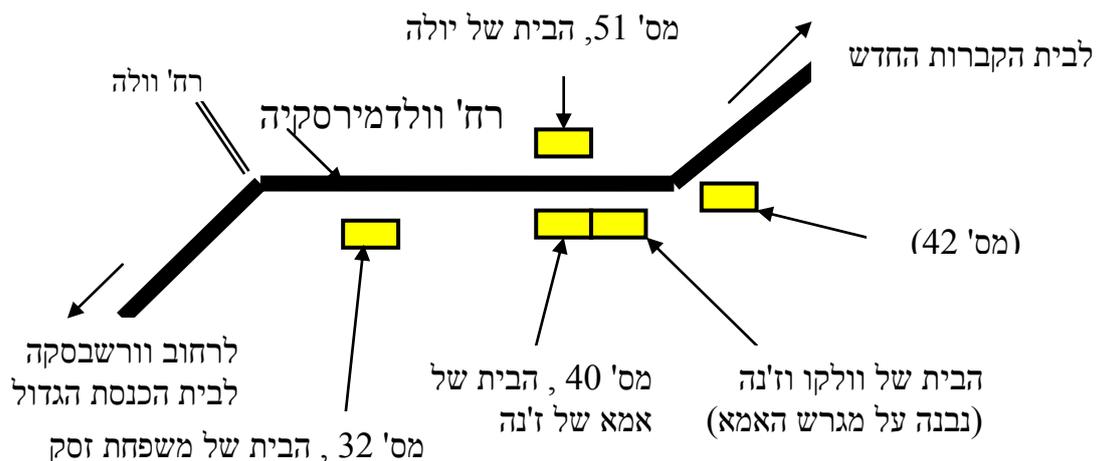
ליולה היו שני אחים. לאחד קראו **לב** ולשני **ויקטור**. הם ניסו לעזור לחווה ו**וגשול**. היו אפילו כמה גרמנים שרצו לעזור לחווה ולחברתה והעבירו אותן לכפר נובוסולקו שבאזור טוריסק. החליפו לה שם את תעודת הזהות ל**ווגשולסקיה אנה**.

סימה מסכמת ואומרת שיולה מנסה לומר שהאחים שלה עזרו במשהו ליהודים, הרבה אי אפשר היה לעזור...

שיחת טלפון אחרונה מיולה:

יולה תוהה למה הגרמנים כל-כך שנאו את היהודים: הם פחדו שהיהודים יותר חכמים מהם והם ישתלטו עליהם...

תרשים אזור מגורי שתי המרואיינות

מינה אורן לבית הינוך: אבא אף פעם לא לבש חולצה לבנה...

קטעים מתוך שיחה חופשית שנערכה בתאריך 18.3.07

רשם: צבי רז

שמי אורן מינה, מהבית הינוך, הבת של יואל הינוך ואלקה (ליזה), ממשפחת שכטר. משפחת אבי ואמי מוצאם מהעיר קובל. נולדתי בקובל בשנת 1932. היתה לי אחות, חנה, מבוגרת ממני בשלוש שנים, היא נולדה עוד ברובנו. הורי בשנים הראשונות לנישואיהם גרו ברובנו, שם היה לאבא מפעל לסריגים. אחר כך המשפחה חזרה לקובל.

נדמה לי שאבא עבד כמנהל חשבונות בטחנת הקמח של ארמריניק. אבא הקמח פגע בו, כנראה היה אלרגי והוא סבל משיעול נורא. הרופאים המליצו לאבא לעזוב את מקום העבודה ולחפש מקום נקי יותר. אבא היה מאוד ציוני, ידע עברית מצוין כבר בקובל, גם בארץ הלך כל שבת לבית-כנסת, אך לא חבש כיפה.

אמא ידעה הרבה שפות: רוסית, גרמנית, פולנית וגם עברית מעט ידעה, לימדו אותה להתפלל בעברית. כשהייתי כבת שנה ואחותי כבת ארבע, אבא החליט לעלות לארץ ישראל, דבר שהוא רצה לעשות כבר הרבה שנים קודם לכן ולא עלה בידיו. אבא עלה ארצה בסביבות שנת 1932-3 באשרת תייר. הוא הגיע אל חבר טוב שלו בשם **מנדל קוסובסקי (1)** שהתגורר בחדרה. בהתחלה היה צריך להיזהר מהשלטונות כי לאבא היתה רק אשרת תייר והיה מחוייב לעזוב את הארץ. אבא קיווה שיסתדר בארץ ויביא גם אותנו, הוא פחד להגיע ארצה כבר מההתחלה עם אשה ושני ילדים קטנים.

עם בואו ארצה, אבא התחיל לחפש עבודה. זה לא היה פשוט באותם ימים למצוא עבודה. היו לו שתי אפשרויות לעבודה בחדרה: או להיכנס לחברת חשמל או לעבוד באגודת "פרדס". הוא התייעץ עם ידידים שאמרו לו: מה זה חברת חשמל, זה שום דבר. באותם ימים בחדרה החשמל שימש רק למאור, זו היתה חברה מאוד קטנה. מצד שני נאמר לאבא שהפרדסים זה העתיד של המדינה.

אבא התחיל לעבוד באגודת "פרדס" בתור מנהל חשבונות. מאוחר יותר הסתבר לנו שהוא עבד רק ששה חודשים בשנה, בתקופה בה היו שולחים את פרי ההדר לחו"ל, וביתר החודשים היה מובטל. לא ידענו זאת, הוא העלים זאת מאמא שלי, היה שולח לנו כסף מדי חודש בחודשו. גם כשעבד חצי שנה- חילק את הכסף לשנה שלמה ושלה כל חודש אותו סכום. כשהגיעו אנשים מהארץ לביקור בקובל ובקשו למסור דרישת שלום מאבא הם סיפרו לאמא: את בוודאי יודעת שהוא עובד רק חצי שנה וחצי שנה הוא מובטל. אמא היתה המומה, בכלל לא היה לה מושג שזה מה שקורה.

האבא יואל הינוך בחדרה 15.5.1935

אמא אלקה, מינה והאחות חנה. אמא והאחות מחזיקות בראש את מינה המנסה לזוז מול הצלם.

אמא לא עבדה בקובל. עם הזמן המצב השתפר, אבא התחיל לעבוד שנה שלמה והיה מרוצה וקיבל קידום. כל אותה עת אבא התגורר בחדרה.

אבא היה שולח מכתבים לקובל, שלח כל יום מכתב, זו היתה תקופת המאורעות בארץ. בקובל שמעו על יהודים שנהרגו בא"י ואמא היתה מאוד מודאגת. גם אמא שלחה כל יום מכתב ארצה. הדוור הפולני בקובל ידע שאמא מחכה למכתב היום-יומי מאבא, ומרחוק היה מנופף את ידו ומראה לה שיש בידיו מכתב מאבא. וכשלא היה מכתב השתדל להתחמק שאמא לא תראה אותו ותתעצב.

כך המצב נמשך שנים. כשש שנים נמשך הפירוד בין אבא והמשפחה. מגיל שנה גדלתי בעצם בלי אבא. מה כבר הייתי יכולה לזכור מאבא. הייתי עושה לאמא בושות. כשהייתי רואה ברחוב איש גבוה עם משקפיים- כמו אבא שראית בתמונות ששלח לנו- הייתי רצה לקראתו וצועקת: "כוחנה טטוש, כוחנה טטוש", אבא שלי, אבא שלי...

כן, בבית דיברנו בעיקר בפולנית, רק מעט ביידיש. בכל פעם מצאתי ברחוב אבא חדש... הנה אבא יקר- מצאנו אותך... וכל פעם הקריאות שלי ברחוב היו שוק עבור אמא.

כשאבא קבל העלאה בדרגה והמצב בארץ הוטב, הוא כתב לאמא שהוא רוצה שתיקח את הבנות בחופש הגדול ותיסע קצת לנופש מחוץ לעיר. נסענו לנופש להורודולץ שבקרבת קובל. החופשה האחרונה שלנו בהורודולץ... שכרנו חדר ואמא הכינה את הארוחות במקום. אמא מאוד רצתה שנאכל שמנת- זה מאוד בריא-אמרה. אני לא אהבתי שמנת ואני זוכרת שכשאמא לא הסתכלה שפכתי זאת על רצפת העץ ועם הרגליים מרחתי זאת שיעלם ושאמא לא תדע... יום אחד אמא גילתה מה אני עושה ורצתה להרביץ לי ואני קפצתי דרך החלון החוצה...

היה שם טוב ויפה באותה חופשה ואז קרה האסון. פתאום אחותי החלה להתלונן על כאבי בטן. אני זוכרת את זה, זה היה בקיץ 1938, היא היתה כבת 9 ואני כבת 6. בהתחלה חשבו- כאבי בטן לילדה- זה בטח יעבור, צריכים לתת לה לשתות תה חם. אבל כשזה לא עזר הזמינו כרכרה רתומה לסוס ונסענו לקובל ואמא רצה איתה ישר לבית החולים. לבית החולים היהודי בו עבד כמנתח ד"ר יברובסקי. אמא רצתה לשלוח מברק לישראל להודיע, להתייעץ עם אבא, אבל הרופא אמר שאי אפשר לחכות, חייבים לנתח מיד. ראה כנראה שהמצב לא היה טוב. הוא אמר לאמא: אני אנתח ואת תתפללי לאלוהים... הוא ניתח וסגר את הבטן, אז לא היתה אנטיביוטיקה וכל הרפואה המודרנית, ובדיוק שבוע אחרי הניתוח אחותי נפטרה.

ד"ר יברובסקי נחשב לרופא הכי טוב בקובל. מספרים שאותו רופא בזמן השלטון הנאצי הסגיר יהודים מתחבאים... (2)

הורודולץ 1928. מינה משמאל, אחותה חנה מימין חופשה אחרונה עם אחותה.

למטה:

קובל 16.6.39. מינה עומדת משמאל. כתה א' בי"ס עברי הרצליה. קיצונית מימין - חברה, שושנה פלומבאום.

אבא לא רצה שנגיע ארצה בעליה בלתי לגאלית. עוד קודם לאסון אבא סידר ניירות לאמא- אישור כניסה לארץ. אך אמא לא הספיקה למכור את הרכוש בזמן ותוקף האישורים לעלייה פג. לשם סידור הניירות אבא נסע לירושלים, היה לו שם איזה פקיד ממשלתי, או עורך דין שסידר את הניירת- מישוהו ממשפחת נשאישיבי. נשאישיבי זו היתה משפחה ערבית מאוד ידועה ומכובדת בירושלים, כנראה ששילם עבור זה לא מעט (3).

מה הרכוש שהיה לאמא למכור בקובל אני לא יודעת, כנראה בתים. גרנו בקובל בבית שלנו, בבית של סבא. הרבה אני לא זוכרת על הבית בו גרנו בקובל. בכל אופן אבא החליט שהפעם הוא יגיע לקובל ויעזור לאמא לחסל את הרכוש על מנת שבפעם הבאה כשיסדר את ניירות הכניסה לארץ לא נתעכב ונוכל מיד לנסוע ארצה.

ביום בה נערכה ההלוויה של אחותי הגיע מכתב מאבא לאמא: אל תכתבי יותר, אני יוצא לדרך- לקובל (4). הוא לא ידע דבר על מה שקרה עם אחותי. כשהגיע לקובל, בתום השבעה לאחותי, לא ספרו לו על מות בתו. הוא הגיע בלילה ואמא אמרה לו שאני חולה עם חום ולכן אחותי נמצאת אצל קרובי משפחה, כדי שלא תדבק ממני. בבוקר התאספה כל המשפחה ואז גילו לו מה שקרה. כן, הייתי עדה לכל זה...

1934/5. האחות חנה, שורה שנייה מלמטה
בצד ימין.
כתה א' בית ספר עברי "הרצליה".

למעשה אבא כל החיים התאבל על אחותי. לא לבש אף פעם חולצה לבנה. תמיד בגדים כהים. אפילו לחתונה שלי היה לי מאוד קשה לשכנע את אבא ללבוש חולצה בהירה. גם לא הלך לשום מקום בילוי, לא לקולנוע, לא לתיאטרון, גם לא לשמחות להם היינו מוזמנים. יכול להיות שהוא האשים את עצמו, אולי היה נדמה לו שאם היה נשאר בקובל זה לא היה קורה לאחותי.

מינה מימין למעלה. גן ילדים עברי
בקובל. ברקע כנראה בית הכנסת הגדול-
קיר אחורי (מזרח).
חג השבועות בקובל-
הילדים עם ענפים ירוקים בידיהם.

בהתחלה היה לי מאוד קשה להתרגל לאורח שהגיע- לאבא, הייתי בת שנה כשעזב את הבית. זכרתי אותו רק מהתמונות. אבא עזר לחסל את הרכוש שהיה לנו בקובל. אחרי זמן קצר הוא חזר ארצה- לעבודה. אמא ואני עלינו ארצה ב- 15 לאוגוסט 1939 בזכות הניירות שאבא הכין ובהתחלת ספטמבר פרצה המלחמה... אמא עשתה את ההכנות האחרונות לקראת הנסיעה. הסתבר לה שכסף אי אפשר להוציא מפולין. אנשים יעצו לה לקנות כל מיני דברים בעלי ערך שאותם אפשר יהיה למכור בארץ. אמא קנתה וקנתה בכל הכסף שהיה לה. אני זוכרת שאת כל התכולה הכניסו לליפט ענק כמו חדר. הדודים ובני הדודים עלו על הליפט כדי לנעול אותו מכל הכיוונים. כשהגיעה אמא לחברת הנסיעות אמרו לה שליפט כזה לא יכולים להעביר איתנו באניית נוסעים- חייבים לשלוח זאת באוניית משא. אמא היתה המומה, אך לא היתה ברירה והיא ביטחה בסכום גבוה את הליפט שאמור היה להגיע לחיפה אחרינו. אנחנו הפלגנו באוניה "טרנסילבניה", אונית נוסעים שהיתה אז חדשה, גדולה ויפה. בוורשה היה לנו קרוב משפחה שעבד במשרד החוץ הפולני. אותו קרוב הודיע לאמא שנצא לדרך מהר כי סערה גדולה עומדת לפרוץ. כלומר הוא ידע מה שאף אחד לא ידע בקובל... נסענו ברכבת לכיוון נמל טרייסט, שם עלינו על האוניה. אני זוכרת שברכבת הרגשתי מאוד רע. כשהגענו לטרייסט, האניה לא הגיעה ואז נעלו את הקרונות ולא נתנו לאנשים לצאת עד בוא האוניה. אני כל הזמן הקאתי והרגשתי רע. אמא פגשה שם סטודנט טורקי עם חבריו ואמא ידעה לדבר איתו מעט. בבית של סבא בקובל היתה פעם מאפייה של משפחה טורקית. הם היו מאוד מיוודים עם סבא והמשפחה. אמא סיפרה לסטודנט על המשפחה הטורקית מקובל והסתבר שהם היו מוכרים לו, או שהיו מהמשפחה שלו. הסטודנט וחבריו

מאוד רצו לעזור לאמא, רצו והביאו תרמוסים ומים ומצרכים אחרים. אמא רצתה לשלם להם, אבל הם אמרו: זו מתנה לילדה.

עלינו לאוניה והגענו ארצה, אבל מהליפט לא היה זכר. אפילו לא ידענו אם הליפט טבע בדרך או שלא הספיקו לשלוח זאת לפני פרוץ המלחמה. בהתחלה נציגי הביטוח לא רצו אפילו לשמוע על כך, לבסוף שלמו משהו עבור תכולת הליפט. נדמה לי שלירה לקילוגרם- משהו מגוחך. אמא התעלפה כששמעה על הפיצוי. אמרה שכבר מעדיפה לא לקבל דבר.

כשפרצה המלחמה נפסקו משלוחי פרי ההדר ופיתרו 120 איש מ"אגודת פרדס" ואת אבא ביניהם. אבא נשאר ללא עבודה. הוא גם התלבט היכן המשפחה תגור. יום אחד אבא נסע לתל-אביב ופגש אדם שזכר מרובנו, פרצ'וק שמו. האיש סיפר לאבא שילדיו לא רוצים להגיע ארצה. וההורים החליטו לנסוע לרובנו ולשכנע במקום את הילדים לעלות ארצה. פרצ'וק גר בדירת 3 חדרים ברחוב בר-כוכב 19 בת"א. לפני שהם נסעו לפולין הם פינו חדר בדירה עבורנו. היינו אמורים לגור שם עד שהזוג יחזור מהביקור ברובנו ואז נחליט איפה אנו רוצים לגור- בתל אביב או בחדרה. הם לא חזרו לארץ. נספו שם בשואה... מאוחר יותר הסתבר שהדירה של פרצ'וק היתה בשכירות ויום אחד הופיע בעל הבית והתחלנו לשלם לו שכירות עבור הדירה. גרנו בחדר אחד- באותה תקופה בכל חדר גרה משפחה אחרת. זו היתה תקופת מלחמה ולאבא לא היתה עבודה.

היה בתל-אביב קובלאי, גבוה-מלא שמו היה **קמינר**, היתה לו חנות מכולת גדולה ברחוב בן-יהודה. הוא המליץ להורים שגם הם יפתחו חנות מכולת בסביבה, באיזה חדר שפונה לרחוב. לאיש הלך טוב בעסקים, הבטיח לעזור להורים- לשלוח אליהם את הסוכנים שלו. ההורים פתחו מכולת קטנה ברחוב שפינוזה 6. אז- בתקופת מלחמת העולם השנייה- התחילה תקופה של מחסור של מצרכי מזון בסיסיים ו"השוק השחור" פרח. ואבא היה אדם הגון שלא יתואר, היו באים סוכנים והיו מציעים לו למכירה "בשוק השחור"- ביצים, סוכר, קמח וכל השאר. אבא לא היה מוכן לשמוע על כך: בשום אופן לא! חס וחלילה!... באותם ימים הכל היה מבוסס על השוק השחור היות ורבע ככר לחם היתה מוקצבת לאדם ליום, ביצה אחת לאדם בשבוע...

גרנו בכר-כוכב והחנות היתה בשפינוזה, את הלחם היו מביאים מאוד מוקדם בבוקר. החנות היתה עוד סגורה. ההורים נדברו עם מחלק הלחם שיניח את הכיכרות באיזה ארגז מחוץ לחנות. מישהו גילה את המחבוא הזה וכל הזמן היה גונב מהלחם הזה לפני שאמא הגיעה לחנות. האנשים היו באותה תקופה רעבו ללחם. היו סקנדלים וסיפורים נוראיים היות והלחם היה אז מחולק בהקצבה. אבא לא היה יכול לסבול זאת.

לי לא היה לי קשה להיקלט בארץ. ידעתי עברית עוד מקובל, אבא במכתביו ביקש שהילדות לא ילכו לבית ספר פולני. הלכתי לגן עברי, שכנראה שייך היה לרשת "תרבות". הספקתי ללמוד גם בכיתה א' בבית הספר העברי "הרצליה". כשהגעתי ארצה ידעתי עברית, לא כמו ילדי הארץ, אבל מהר מאוד הסתדרתי, התקדמתי ולא הפסדתי שנת לימודים. התקבלתי ישר לכיתה ב', בית ספר "במרנז" שליד כיכר דיזנגוף.

אני זוכרת את ההפצצה של המטוסים האיטלקיים ב-1941. התחילו ליפול פצצות ברחוב. הייתי אז לבד בבית. בצהרים אמא היתה סוגרת את המכולת, באה הביתה ואכלנו ארוחת צהרים. באותו יום אמא חזרה לחנות ואני הייתי במטבח ורחצתי את הכלים. וכמו שעמדתי עם המגבת הכל התחיל לרעוד, זכוכיות נשברו, מקרר הקרה נפל. הבניין היה בעל 3-4 קומות, אנחנו התגוררנו בקומה הראשונה. רצתי לחדר הפנימי, למסדרון, היתה שם מישהי שצעקה: אנחנו נמות פה, אנחנו נמות פה. היא מאוד הרגיעה אותי... כשהתקפה נגמרה אבא רץ מחנות המכולת לראות מה איתי. לא נתנו לו לגשת לבית כי המשטרה חסמה, שמו חבלים, סגרו את האזור לכמה שעות. נשמתו פרוחה עד שהגיע הביתה וראה שהכל בסדר איתי. כמה מהילדים שלמדתי איתם נהרגו בהפצצה. זו היתה חוויה מאוד קשה...

בינתיים קרוב של אבא- בן-דוד בשם **ברלינר**- לא יודעת אם קובלאי- הבן שלו היה מהנדס והוא בנה את שדה התעופה הבריטי ברמת דוד. הוא חיפש מישהו אמין כמנהל חשבונות והציע את המשרה לאבא. אבא הסכים לעבוד בצפון- ברמת דוד, כי לא יכול היה לסבול את העבודה בחנות המכולת. אנחנו נשארנו בת"א עם החנות. זה היה סיוט עבורי, אמא היתה מעירה אותי בחמש בבוקר לרוץ לפני שיגנבו את הלחם...

אמא המשיכה עם המכולת- לא היה ידוע מה יהיה עם המשרה החדשה של אבא. **שלום קלוניצקי** היה יוצא מהכלל. שלום, קרוב משפחה שלנו- אביו, "**פייטה שליזר**", היה דוד של אמא שלי.

שלום היה בא יום-יום לעזור לאמא בחנות. היה עוזר לה גם לסגור את החנות, ידע שקשה לה. היחס של שלום היה יוצא מהכלל. כנראה לא היתה לו אז עבודה. אבא שחזר הביתה פעם בשבועיים לחץ כל הזמן על אמא לסגור את החנות: אני רוצה שתעזבי את החנות, אני רוצה שתישארי בחיים...

ואז כשכל חנויות המכולת התעשרו מהשוק השחור שפרח, אנחנו יצאנו בשן ועין, כי אמא ובודאי אבא, לא רצו למכור משהו בשוק השחור. וזה היה גם לא פשוט להתעסק במצרכי השוק השחור. מולנו היתה חנות מכולת גדולה ומבוססת, הם גרו בדירה צמודה לחנות והיו יכולים להחביא בה את הסחורה (**של השוק השחור**)... היו צריכים מקום אחסון קרוב לחנות להסתיר את הסחורה מהפקחים... היו לקוחות שהיו באים לחנות המכולת ואומרים: בחנות המכולת ההיא והיא יש למכירה ביצים, יש סוכר; אנחנו מוכנים לשלם יותר, תביאו גם אתם.

היה פיקוח על המצרכים, אם היו תופסים זה היה סיפור. קנס- נכנסו לבית סוהר- אני לא יודעת בדיוק מה. בסוף החנות נסגרה ואבא המשיך לעבוד ברמת דוד. ב-1948, כשקמה המדינה, אבא התקבל כמנהל חשבונות במשרד המסחר והתעשייה ביפו. שם המשיך לעבוד כל השנים עד שפרש.

חזרה לחיים בקובל:

למעשה ההורים שלי נפרדו לתקופה ארוכה גם לפני שאבא עלה ארצה לבדו. ההורים התארסו בשנת 1917 והתחתנו רק בשנת 1927. אמא היתה נוסעת כל שנה לחודש חודשיים לאחותה. לא זוכרת בדיוק לאן נסעה, לבולטבה או קייב. **אסתר**, אחותה של אמא (**בתמונה**), שגם היא נולדה בקובל, היתה נשואה ל**גרובר** ושם היתה לו חנות ספרים גדולה בפינת רחובות מרכזית בעיר. הם פתחו חנות ספרים שהיו בה גם משחקים ומכשירי כתיבה וזה היה אז די נדיר - חנויות כלבו שכאלו. חודש לפני הכריסטמס אמא היתה נוסעת כדי לשבת ליד הקופה. היו שם הרבה עובדים וגנבות וסיפורים, כמו בעסק גדול.

באחת הנסיעות של אמא פרצה מהפכה ברוסיה, כנראה של הבולשביקים. השלטונות עצרו את הבעל של אחותי בטענה שהוא בורז'ווי (**בורגני**). לקחו לו את החנות וזרקו אותו לבית סוהר. לקחו גם את הבית בו התגוררה המשפחה והם נשארו חסרי כל. אחותה, מטופלת בשני ילדים קטנים, ישבה כל הזמן ובכתה. אמא רצה לחפש היכן כלוא בעל אחותה. אמא הפכה עולמות, סיפרה שחיפשה בבתי סוהר, רצה בשלג עד צוואר כדי לברר.

בחנות שלהם היתה קונה החברה הגבוהה וקציני צבא בעלי דרגות גבוהות, אמא רצה אליהם: אתם מכירים את האיש, היה ישר, לא עשה לאף אחד שום דבר רע, זרקו אותו לבית סוהר ואנחנו לא יודעים לאיפה, עזרו לנו, יש אשה עם שני ילדים קטנים... בסוף איזה קצין הסכים לעזור ומצאו אותו באיזה בית סוהר והקצין עם אמא הצליחו לשחרר אותו מהכלא. אמא היתה חברמנית.

כשהוציאו אותו מבית הסוהר התברר שנדבק שם בשחפת ואחרי זמן נפטר בגיל צעיר. אמא נעשתה המפרנסת, אי אפשר היה אז לחזור לקובל - אזור אחר - שליטה אחרת. אמא היתה אומרת (**ברוסית**): מי שלא עובד לא אוכל. היא השיגה עבודה במשרד, השתדלה מאוד להצליח, המשכורת עלתה בהתאם לכך, היא התקדמה והרוויחה טוב. היתה אשה חכמה ויפה וידעה איך להסתדר עם בעלי הדרגות הגבוהות. היו אז מקבלים "פיוק" - חבילה של מוצרי מזון בסיסיים, אי אפשר היה להשיג זאת בחנויות, היה אז רעב ואמא הביאה אוכל לאחותה וילדיהם. בימי ראשון ובשבתות גם יצאה לעבוד בשדות, לאסוף תפוחי אדמה ועבודות קשות אחרות. מי שבא לעבודה בשדות קיבל גם משהו מהתוצרת וכך המשפחה הצליחה לשרוד.

אמא ידעה שצריכה לחזור לקובל. היא היתה מאורסת, היה לה בחור בקובל. היא פנתה כמה פעמים לשלטונות ובקשה לחזור לקובל. הסבירה שהשאירה הורים זקנים וחולים והיא צריכה לעזור להם. הסבירו לה שעכשיו אמא רוסיה צריכה אותה... עשר שנים זה נמשך עד שחזרה לקובל בשנת 1927 ואז אמא ואבא התחתנו.

אמא חזרה לקובל עם אחותה **אסתר - אספיר - גרובר**, והילדים שלה - **ליזה ולולק**. לולק היה מבוגר מאחותו בכשלוש שנים, הם גרו בבית לידנו, דלת ליד דלת. אסתר נפטרה כשהבת שלה ליזה היתה כבת 15. הילדים נשארו בדירה. אמי היתה כאמא בשבילם. כל בעיה היו באים להתייעץ, בכל החגים היו איתנו יחד. לולק היה מאוד מוכשר, למד טכנאות שיניים, עבד אצל רופא שיניים ידוע בקובל והצליח מאוד אצלו, למד את המקצוע תוך כדי עבודה. דאג לאחותו מאוד, פרנס אותה.

ליזה התארסה בקובל, ביום שהתארסה רשם אחיה לולק את כל הבית על שם אחותו - שיהיה לה טוב. אמא לא הבינה כל החיים איך זה לולק שהיה רווק, צעיר ונמרץ, לא ניצל מהשואה. יתכן שלא רצה להיפרד מאחותו. לא היינו בחתונה של ליזה, היינו באירוסין שלה עם הבחור **ולוולה**. ליזה רצתה שאמא תהיה באירוסין לפני שתעזוב את קובל. ליזה מיהרה להתארס, התוכנית היתה שגם ליזה ובחיר ליבה יעלו ארצה. אבל זה לא היה אז פשוט...

חלק ממשפחתה של אמא נספו גם לפני השואה: לאמא היו חמש אחיות ואח, אמי היתה הצעירה בילדים. אחות אחת של אמא, עם ילדה אחת קטנה והבעל נרצחו באיזה פוגרום, לא זוכרת באיזה מקום. האח נהרג במלחמת העולם הראשונה. האחיות הבכורה **בטיה** התחתנה עם מנדל. האחיות נפטרה במגפת טיפוס, גם הסבתא שלי נפטרה במגפה. גם הילדים שלהם נדבקו במגפה והבריאו. מהילדים - שתיים חיו בקיבוץ יגור, **ג'ניה רימון ולאה קלוג**, שהן בנות דודות שלי. בת נוספת היתה **פרומה שקולניק** שגרה בת"א, נשואה ללא ילדים. **גניה** היתה אחות נוספת שניצלה והגיעה ארצה אחרי המלחמה עם בעלה **שמחה שטיבל**. גרו בחיפה ולהם נולד בן בשם **יהודה** ע"ש אחיה שנספה. לג'ניה ולאה שגרו בקיבוץ נולדו בנים שקראו להם **אברהם**, שניהם נפלו במלחמות ישראל: **אברהם רימון ואברהם קלוג**, נפלו במלחמת ששת הימים וביום כיפור.

קובל 23.3.32. אירוסין של ליוזה
גרובר. משמאל פייטה פנטורין
ואשתו הראשונה לידו.
לולק עומד מאחור משמאל.
החתן זאב (וולולה) מימין.
היתר קובלאיים לא ידועים.

מנדל קוסובסקי. חדרה, י"א תשרי תש"ז
"לידידי מר יואל הינור, מזכרת מאת מ. קוסובסקי"

הערות המערכת:

- (1) - מנדל קוסובסקי: אחד מראשי הפעילים הציוניים בקובל: ראש העיר העברי, הוועד הציוני, ועד ארגון קובל בארץ. פרטים בספר קובל עמודים: 79, 107, 108, 268, 259, 325, 528.
- (2) - ד"ר יבורסקי: הרופא הלא יהודי היחיד בבית החולים היהודי, היה גם מנהל בית החולים תקופה מסוימת. נחשב לפני המלחמה כידיד היהודים. בזמן המלחמה הצדיק בגלוי את פעולות ההשמדה של הנאצים. פרטים בספר קובל עמ' 505.
- (3) - ראו'ב נשאיבי: משיחות עם כמה קובלאים מסתבר שלנשאיבי, שהיה באותם זמנים גם ראש עיריית ירושלים, היתה מאהבת יהודיה וקובלאית, שעזרה לכמה וכמה קובלאים בארץ לקבל אישור עלייה לבני משפחתם.

מתוך הערך - נשאיבי - באינטרנט (ויקפדיה):

... לאחר שמוסא כאט'ם אל-חוסייני, שכהן כראש עיריית ירושלים מאז שנת 1919, פוטר ב-1920 על ידי המושל הבריטי של ירושלים, סר רונלד סטורס, עקב הסתה לאומנית, נתמנה ראו'ב נשאיבי לראש עיריית ירושלים הערבי הבא. כראש עיריית ירושלים נחשב ראו'ב נשאיבי כמתון ונטה לשתף פעולה עם יהודי ירושלים. משום כך תמכו בו היהודים כנגד יריבו החוסיינים, והנציגים היהודים בעירייה פעלו בשיתוף פעולה עמו. רק בשנת 1934, כשנחשפו גילויי שחיתות בשלטונו בעיריה, החליט הוועד הלאומי להצביע בבחירות בעד מתחרהו, והוא לא נבחר שוב לראש העיר.

...
בשנת 1937 פירסמה ועדת פיל את הצעתה לחלוקת ארץ ישראל לשתי מדינות, ערבית ויהודית. ראו'ב נשאיבי נטה לקבל את הצעת החלוקה, אך לא העז להצהיר על כך בפומבי. מנהיגי התנועה הציונית העריכו כי הוא מקבל את תוכנית החלוקה. באותה תקופה נזדמן ראש המחלקה המדינית משה שרת (אז שרתוק) לשיחה בבית אחד הקונסולים הזרים בירושלים. בשיחה זו נודע לשרת כי ראו'ב נשאיבי סובל ממצוקה כספית וכי הוא פנה אל אחד היהודים בירושלים וביקש ממנו לסדר לו הלוואה. שרת דיווח על שיחה זו לדוד בן גוריון והביע דעתו כי ייתכן שיהיה צורך לסדר לראו'ב נשאיבי הלוואה מאחר ש"אין ספק כי אם תחולק הארץ ישמש ראו'ב נשאיבי כאיש הראשון בשלטון בשטח הערבי". כחסידו של האמיר עבדאללה שאף ראו'ב נשאיבי לאיחוד בין המדינה הערבית שתקום לפי הצעת החלוקה לבין אמירות עבר הירדן.

בשנות הארבעים לא גילה נשאיבי פעילות עצמאית. לאחר תום מלחמת העצמאות הוא היה מחסידי סיפוח הגדה המערבית לממלכת ירדן. באוגוסט 1949 נתמנה לראש המשרד הירדני לענייני פליטים, ובספטמבר אותה שנה נתמנה למושל הכללי הירדני של הגדה המערבית. בשנת 1950 נתמנה לשר החקלאות ואחר מכן לשר התחבורה. בשנת 1951 נתמנה לשר המפקח על הר הבית ועל המקומות הקדושים. זמן קצר לאחר מכן נפטר.

- (4) באותה אוניה בה הגיע יואל לביקור בקובל, חזר מהארץ לפולין **צבי חיים פולישוק**, לאחר כמה שנים של שהייה בארץ ולאחר שחלה באישיאס (**דלקת עצב הנשה**) כתוצאה מעבודתו הממושכת במים כסוור בנמל תל אביב החדש. צבי-חיים זוכר את יואל מאותה הפלגה משותפת. יואל סיפר לו שנוסע לבקר את משפחתו. כשהגיעו לנמל באו קרובים ולקחו את יואל איתם, צבי-חיים לא הבין מדוע יואל נעלם בפתאומיות.

יוחנן אדלר - בריחה לקובל לפני הכיבוש הנאצי

קטע מתוך ראיון בעברית - מסמך יד ושם: 03-742

רקע:

יוחנן נולד בוורשה בשנת 1932. סיים לימודי כיתה א' בבית ספר פולני. ביום בו אמור היה להתחיל לימודי כיתה ב' (1.9.39) פרצה המלחמה. וורשה הופצה קשות וביום השישי למלחמה המשפחה עוזבת את העיר על גבי מכונית משא שכורה. התוהו-ובוהו בדרכים היה עצום; זרם הנמלטים, אנשי הצבא הנסוגים, הפצצות מטוסי הנאצים. המשפחה ממשיכה דרכה בלילות בעגלה שכורה לעבר נהר הבוג.

המשך מתוך הראיון:

לאחר שבוע של "הרפתקאות" הגענו לקובל. בקובל התגוררה משפחתה של אמי והגענו לביתם. בן-דוד של אמי היה רופא ילדים ידוע, ד"ר זיסקינד. ב-17.9.1939 נכנס לקובל הצבא האדום על פי הסכם מולוטוב-ריבנטרופ. חלק זה של פולין נכלל בתוך תחום הכבוש הסובייטי. הבית הגדול של דודי מר זיסקינד ז"ל מצא חן בעיני הרוסים. כבר בימי הכיבוש הראשונים שוכנו בבית מספר קצינים. מאוחר יותר הגיעו לקובל גם משפחותיהם של הקצינים. החורף אחרי 1939/40 היה קשה וקר, באותו חורף חליתי בדלקת ריאות ולכן לא הלכתי לבית-ספר.

באביב 1940 הגיעה לקובל משלחת גרמנית אשר מטרתה היתה לרשום את אלה אשר היו מעוניינים לחזור לבתיהם אשר באזור הכבוש הנאצי. הורי היו בין האנשים אשר נרשמו לחזור לשטח הכבוש. ביולי 1940 החלו הרוסים בגירוש האנשים אשר נרשמו לחזור אל שטח הכיבוש הנאצי. גם על דלתו של בית דודי התדפקו באחד הלילות חיילי ה.נ.ק.וו.ד.

הקצין פקד עלינו לארוז את חפצנו תוך דקות ספורות והודיע לנו כי אנחנו מוסעים לוורשה. דודתי אמרה כי לוורשה נספיק לנסוע גם ביום ובקשה שיתנו לנו שהות של עוד כמה שעות. על כך פנה אליה הקצין: "התדעי למען מי את מבקשת? אלה אויבי המולדת". ארזנו את חפצנו בחפזון בהשגחת עינם הבוחנת של שוטרי ה.נ.ק.וו.ד. כשהיינו מוכנים, הביאו מכונית אשר נועדה להביאנו לתחנת הרכבת. בני משפחתנו אשר קבלו דרכונים סובייטים נשארו בקובל. נפרדנו מהם בעיניים דומעות. בתחנת הרכבת הועמסנו לחלק קרונות אשר נועדו להובלת בהמות. לאיש כבר לא היו ספקות לאן אנחנו מוסעים. הדוחק היה ללא נשוא, בכל קרון הצטופפו 50-60 איש בערך. בצפיפות האיומה אנשים התעלפו וקללו. הרכבת לא זזה מהתחנה בקובל אלא כעבור 24 שעות. במשך השעות האלו התרחשו מעשי זוועה בתחנה. האנשים הועמסו לתוך הקרונות ללא כל חשבון. כל אדם אשר החיילים היו מכניסים אותו לתוך קרון היה זוכה למטר קלילות מתושבי הקרון. דודי הרופא הציל ממוות את הילד של מפקד ה.נ.ק.וו.ד. לכן הלז הסכים להעביר אותנו לקרון אשר היו בו פחות אנשים.

17 יום ארכה נסיעתנו לתוך רוסיה, לבסוף הגענו לאסינו. אסינו היא תחנת רכבת באזור סומסק בקרבת נובו-סיבירסק. אסינו אינה נקודת יישוב, אלא אזור מחנות ריכוז. גם אנחנו הובאנו למחנה מוקף גדרי תיל אשר מתוכו הזדקרו מגדלי המשמר...

סוף דבר:

עם ארגון הצבא הפולני בברית המועצות, עשה יוחנן דרכו עם משפחתו לטהרן. יוחנן הגיע לישראל בפברואר 1943, עם עליית הנוער מטהרן.

הערות המערכת:

ביתם של רופא הילדים ד"ר זיסקינד, ברחוב המלכה בונה 14-פינת רחוב ליסטופודובה, שימש בתקופת הנאצים כמפקדה הראשונה בעיר של קציני ה-א.ס.א.

בת הרופא - סופק'ה זיסקינד (צופיה שוורץ), ברחה מקובל לאחר הקמת הגטאות וניצלה (סיפורה פורסם בחוברות ההנצחה הקודמות). ד"ר פנחס זיסקינד ואשתו דינה נרצחו בקובל.

בית זיסקינד נותר על כנו לאחר המלחמה (ספר קובל - על פי ד"ר מרדכי זיו-ליברזון). כיום הבית לא קיים.

לחמניות לאחר מלחמה

נקודת ציון קובל מעדותו בעברית של: **צבי ורבה**

מסמך יד ושם מס' 03-6830

רקע:

העד הינו יליד העיירה מנייביץ המרוחקת כ- 60 ק"מ מקובל. גם העיירה מנייביץ מסונפת לעיר המחוז קובל. עם נסיגת הצבא האדום, ב- 22 ביוני 1941 צבי (ילד כבן 9) מצא מסתור לכמה חודשים עם אחותו ואחייניתו בת השנתיים אצל פולנים. מאוחר יותר הם בורחים ליערות, חופרים מקלט, מקבלים עזרה מפולניה במשך כשנה. עד סיום המלחמה הם ממשיכים את חייהם ביער. בגמר המלחמה חוזר צבי למנייביץ הריקה מיהודים. הוא נופל למשכב ממגפת טיפוס הבהרות ומאושפז בבית חולים ברובנה. ברפולבקה הוא מוצא את אחותו ובתה.

בסיום המלחמה היה צבי בן 12. הוא החל לסחור "בכל מיני דברים" בתחנות הרכבת ומגיע לעיר קובל:

שהיינו ברפולבקה מספר חודשים. משום מה החלטנו לעזוב את העיירה ולע-

בור לעיר קובל, המרוחקת כ-90 ק"מ מרפולבקה.

מצאתי עיר הרוסה, אולם עדיין ניכר היה שזו היתה עיר יפה וגדולה.

"תפסתי" בית קטן על יד מחנה צבאי בתוך היער והמשכתי לסחור עם החיילים.

אחוזי אפחה לחמניות ואני הייתי מוכר אותן בשוק. עיקר הרווח היה ממלח

שהחיילים היו מביאים ממחסן שלהם שהיו גונבים. המלח היה עדיין מיצרך

יקר מאד ועורר זכרונות עבומים שתמורת מלח נתפסו הרבה יהודים ותמורתם

שחררו אותם רק תמורת מלח...

לילה אחד פרצו אלינו חיילים רוסים באומרם שהם משטרה ושדדו מאתנו

את כל רכושנו שהצלחנו כבר לצבור. לאחר מקרה זה עזבנו את העיר קובל ועבר-

נו לפולין דרך העיר חלם.

סוף דבר:

צבי, אחותו ובתה בת ה-6 ממשיכים את דרכם ללובלין וללודז'. ב- 1945 עוברים לגרמניה, לאשוויגה והצטרפות לתנועת נוער. עלייה ארצה דרך קפריסין ב- 1947.

זיסע בטר- גורלו של ילד ניצול שואה

מספרים: יוכבד וד"ר מרדכי ליברזון

קטע משיחה עם בני הזוג, עריכה- צבי רז, 7.11.2007

יוכבד ומרדכי ערב חתונתם, 1946

רקע, שנים 1920-1939:

מרדכי: אמי קניה לבית גולדשטיין מקובל התאלמנה כשהייתי כבן חצי שנה. היא נישאה ליונה בטר, גם הוא אלמן עם ילד, נולדה להם בת משותפת, אחותי פייגה-ציפורה. קניה, פייגה ויונה בטר ניספו בקובל בשואה. מוצאה של משפחת בטר מהעיירה מלניצה הסמוכה לעיר המחוז קובל. אביו של יונה היה אברום בטר שהיה שוחט וחזן בעיירה מלניצה.

משמעות השם מלניצה בפולנית היא "טחנת קמח". היתה בעיירה טחנת קמח אחת שהיתה בבעלות יהודית. ואגב טחנת הקמח שבמלניצה: יוסף אברוך (אברך), המחנך הדגול שלי מגימנסיה "תרבות", גם הוא הגיע לקובל ממלניצה. יוסף היה בית"רי שרוף, עיניים ברונטיות יוקדות, גבר מרשים מאוד. בטחנת קמח זו איבד יוסף בילדותו את ידו בתאונה איומה כשידו נכנסה לבין גלגלי ההפעלה, רק בנס ניצלו אז חייו. יוסף מת מות גיבורים בזמן האקציה הראשונה בקובל. בידו האחת נשא את בתו הקטנה כשנשא נאום עידוד להולכים למוות, נאום התרסה נגד החיה הנאצית. הוא נרצח במקום.

לסבא אברום בטר היה קול בריטון נפלא והיה מתפלל בחגים ובשבתות לפני העמוד. היו לו ארבעה בנים ובת אחת. אחד הבנים, שמואל, בפולנית סטניסלב, נדד והגיע לוורשה. ברחוב הראשי בוורשה היתה לו חנות מצליחה לאופטיקה- משקפים ומצלמות. היתה לו פרנסה יפה ואשתו חנה-חלינה היתה זמרת באופרה. היתה גם נותנת בביתה שיעורים ווקאליים לזמרים וזמרות. אני זוכר את הדוד שמואל בחור נמוך וסימפטי. פעם ביקר אותנו בקובל, כשהייתי כבן 7, והביא לבן אחיו בנימין וגם לי מצלמה קטנה במתנה. לשמואל ולחנה נולדו בוורשה שלושה בנים: וויטק, ברונק ו-זיסיו- הצעיר ביניהם. קורותיו של זיסיו זה סיפור שאפשר להכין ממנו סרט.

היתה למשפחה ננה-מטפלת פולניה בשם וייסלבה שנולדה בעיירה ליד לודג', אך איכשהו התגלגלה לוורשה והפכה לננה של ילדי משפחת בטר. היתה המטפלת של כל שלושת הבנים. היא הפכה לבת-בית נאמנה. היתה רווקה, היה לה חדר בבית המשפחה והיה לה טוב שם.

לאחר המלחמה (1945):

מרדכי: לאחר תבוסת הנאצים, אוקטובר 1944, למדתי רפואה בוורשה. הייתי אז מגויס לצבא האדום, סגן-משנה, עוזר רופא ביחידה צבאית גדולה. באותה עת כבר היכרתי את אשתי לעתיד, ידג'יה (יוכבד). ביקשתי מידג'ה שתצטרף אלי לנסיעה לפרגה, שהיא חלק מוורשה, שם נמצא הקומיטט (הוועד) הראשי של יוצאי פולין. הקהילה היהודית בוורשה החלה אז להתארגן. קבלו כספים, תמיכה נדיבה מהג'וינט בארה"ב, והתחילו לרכז מידע על שארית הפליטה. חיפשתי שם את משפחת דודי שמואל- סטניסלב בטר...

יוכבד: בעלי מרדכי היה אז קצין בצבא הפולני וסטודנט לרפואה שנה רביעית. הוא הגיע לקומיטט היהודי בוורשה. כל יהודי שניצל מהשואה נרשם שם. ברשימות אלו הוא מצא לשמחתו הגדולה את השם זיסלב בטר. זה היה שמו של בנו של הדוד שמואל בטר. מרדכי ביקש את הכתובת ובקהילה אמרו לו שהילד נמצא עם המטפלת, הננה, שלו. ועוד אמרו שהיא לא תמסור את הילד, כבר שלחו אליה שליחים. היא רק מוכנה למסור אישית את הילד לדוד מישראל (אליהו בטר)- ככה הבטיחה לאבא של הילד. היא חילצה את הילד ממש מאומשלגפלץ בוורשה (מקום ריכוז ושילוח של המגורשים מגטו וארשה). קרו אז ניסים שכאלו... היא חילצה את הילד וכדי שמכרים ושכנים לא יפגשו את הילד איתה היא חזרה עם הילד לכפר מולדתה. שם היא גידלה את זיסיו בתור הבן שלה, הילד שלה. בחזרה בודדה עם ילד- אצל הגויים זה מקובל. הילד יליד 1934, היה כבן 6-7 כשפרצה המלחמה. היא לימדה את הילד איך להתפלל והוא הלך לבית ספר עם כולם. רק אמרה לו: "תיזהר לא לעשות פיפי עם החברים, שלא יראו שאתה נימול. וכשאתה הולך לכנסיה רק תחשוב ותשגן לעצמך את המילים "שמע ישראל- שמע ישראל" כי אתה יהודי. "

רק את ה"שמע ישראל" ידעה הננה לומר. הילד ידע טוב מאוד שהוא יהודי. הילד ידע שהיא הבן אדם היחיד שיש לו בעולם.

באותה תקופה היו הארגונים היהודים קונים בחזרה את הילדים מהגויים שהצילו אותם. היו גויים שתמורת כסף היו מוכנים להחזיר את הילדים. (והיו גם מקרים שהארגונים היהודיים נאלצו לחטוף ילדים ולהוציאם בכוח, במקרה של סירוב המצילים להחזיר את הילדים). נתנו לננה כל מיני הצעות והיא לא הסכימה לוותר על הילד בשום אופן. היא סיפרה להם שבמקום ריכוז היהודים הילד החזיק חזק את אבא שלו, לא רצה לעזוב את המשפחה, והיא הוציאה אותו בכוח והבטיחה לאבא למסור את הילד רק לדוד בישראל.

מרדכי בעלי קיבל את כתובת המגורים של הילד ויצאנו לחפש אותו. זה היה בשטח גטו וורשה, כמעט הכל היה שם הרוס, רק פה ושם עמד בניין. הבניין בו אמור היה להתגורר זיסע היה חצי שרוף והמדרגות לא נשארו ובקושי עלינו בסולם לקומה שנייה. ראינו חדר גדול מחולק בסדינים, כעין וילונות. החדר היה מלא מיטות, משהו מאוד משונה, לא היינו רגילים לראות משהו כזה.

הדודה הזאת (המטפלת) והילד לא נמצאו שם. אלו שהיו שם זיהו שאנחנו יהודים ותכף שאלו: "באתם בנוגע לזיסו? היא לא תיתן אותו לאף אחד. היא מסתתרת והיא לא תמסור את הילד"...

לא היה לנו מה לעשות שם וירדנו בחזרה דרך הסולם הזה. זה היה יום גשום ואנחנו הולכים ולא יודעים איך נמצא אותם. פתאום מאיזו פינה, מאחורי קיר שרוף בו הסתתרנו מהגשם, אנו שומעים קול המכריז על עיתונים: "אכספרס, קורייר פוראן, גזטה וורשבסקה..." זה היה מוכר עיתונים. מרדכי אומר לי בהתרגשות: זה הקול של זיסע, זה הקול של זיסע! הקול היה קול טנור, דומה לקולו של סבא אברום בטר, קול עם צליל מיוחד שהדהד למרחוק. לקראתנו רץ ילד ובעלי הלבוש בתור קצין קרא לילד שיתקרב אלינו.

הילד אמר: איזה עיתון אדוני הקצין רוצה?

ובעלי שאל: "קוראים לך בטר?"

הילד אמר: "נכון, איך אתה יודע?"

ואז בעלי אמר: "אני לא רוצה עיתון אני רוצה להגיד לך שאני דוד שלך וזו דודה שלך!"

גשם בחוץ והילד עמוס עם חבילת העיתונים שנועדו למכירה, כל העיתונים נפלו מידי והתפזרו בבוץ והילד החל לצעוק: "אדוני-בוזה! לי יש דוד, לי יש דוד ודודה אמיתיים!"...

עמדנו ובכינו כולנו והילד שאל אם אנחנו בטוחים בכך. הילד היה חיוור והמום, זו היתה טראומה לכולנו.

בעלי אמר לו: "אני לא רוצה לקחת אותך. אני יודע שהדודה הצילה אותך, שמעתי על זה, אני רוצה רק לעזור לך."

הילד אמר: "אני לא רוצה לעזוב אותה."

ובעלי אמר: "אני רק רוצה להודות לדודה שהצילה אותך. היכרתי את הדוד שלך שגר בישראל והכרתי את אבא שלך שהיה אח של האבא החורג שלי."

הילד הסכים ולקח אותנו איתו. נכנסנו לדירת מרתף מתחת לאדמה, שם ישבו כמה נשים.

הילד צעק: "דודה-דודה יש לי דוד ודודה אמיתיים!"...

מבין הצללים יוצאת אשה רועדת- שבר כלי. הילד היה מטופח, נראה יפה, ילד שלא חסר לו כלום, לבוש טוב בחליפה יפה. והאשה לבושה בסחבות בלי אף שן בפה. לא זקנה, אבל רואים שסבל הוא מנת חלקה- מקומטת, ורועדת כולה. היה משהו נורא לראות דבר כזה. נראה היה שהקדישה לילד את כל חייה.

בעלי הציג את עצמו ואמר לה: "תראי, לא באתי לקחת את הילד. אין לי זכות לקחת אותו ממך. אל תתני אותו לאף אחד. הוא שלך ואת שלו. אנחנו יודעים שאת כמו אמא שלו."

וככה רכשנו את האמון שלה. הבאנו אותה לבית שלנו בסקרנביץ', לעיר שלנו (מקום בו נולדה ידוה ובו ניצלה כל משפחתה בשואה בדרך נס). התחלנו קצת להלביש אותה: לי היה דוד בארה"ב, בדטרויט, אח חורג של אבא שלי, היה לו בית חרושת ענק לקונפקציה ולאחר המלחמה קיבלנו משם חבילות. היו לנו בגדים וכל טוב ועזרנו לאשה.

אחר כך פנינו לג'וינט וביקשנו שידאגו לה והיא קבלה חדר לחוד וקצת תמיכה כספית. הילד הזה התחיל לבוא אלינו לכל החגים ובימי ראשון וכשהיה לו חופשה מהלימודים. המטפלת כבר האמינה לנו ואחר כך עשינו לה שיניים (תותבות). בצבא הרוסי ששחרר אותנו היה רופא שיניים בשם פרידמן, היה הרופא השיניים הראשי של היחידה הצבאית. הוא היה בא אלינו הביתה, הוא חיזר אחרי, רצה מאוד להתחתן איתי...

בארץ ישראל:

יוכבד: בדצמבר שנת 1948 עזבנו את פולין. הבטחנו למטפלת שנדבר בארץ עם אליאש- אליהו בטר, הבן של יעקב. כשהגענו ארצה התארחנו בביתו שבועיים עד שהסתדרנו. מרדכי סיפר לו על זיסו ואמר לו שצריכים להביא אותו ארצה. הילד לא יעזוב את המטפלת והיא לא תעזוב אותו- זה לא ילך.

אליהו פנה לסוכנות והתחיל לבקש שיטפלו בכך. אמרו לו שם: בסדר, אנחנו מוכנים להביא את הילד, רק אותו. אותה לא. והילד אמר: אני אותה לא אעזוב, היא נתנה את החיים שלה בשבילי. הוא כבר לא היה ילד, היה כבן 16.

אבל בסוכנות התעקשו ובשום אופן לא הסכימו שהמטפלת תגיע ארצה עם הילד. אנחנו היינו אז עולים חדשים, ללא קשרים, לא יכולנו לעשות כלום. אליהו בטר שזיסו הוא בן אחיו עבד אז בקרן קיימת, ידע למי לפנות ואיפה לבקש, אבל שום דבר לא יצא. לך ותטפס על הקירות...

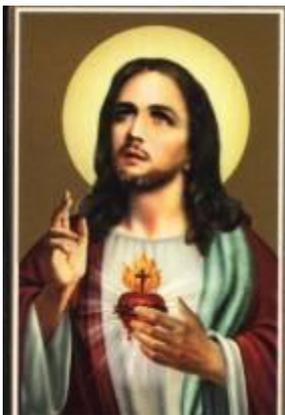
מרדכי: הדוד אליהו היה אדם בלי אנרגיה. עבד כגזבר בקרן קיימת. כנראה לא טיפל מספיק בכדי להביא ארצה את זיסה עם זו שהצילה וגידלה אותו.

בפולין:

מרדכי: זיסיו היה למהנדס מכונות, היה מאוד מוכשר. סיים את הפוליטכניון בוורשה. ביקרנו אותו בשנת 1968, נסעתי אז לפולין לתת הרצאה בכנס בין-לאומי בקרקוב בנושא גניקולוגי. לא ידוע לנו מה עלה בגורל המטפלת ומתי היא נפטרה. כשביקרנו את זיסיו, כבר לא היתה בחיים.

זיסיו התחתן עם שלוש פולניות-נוצריות ויש לו מהן שלושה ילדים. האשה הראשונה נפטרה והשאירה לו בת ובן. לא יהודים-נוצרים. שמם: וייסלבה ו-ויטק, על שם אחיו הי"ד. זיסיו הפך לנוצרי, אך כשהיינו אצלו לא סיפר לנו על כך. לא ידעתי שהוא נוצרי, חשבתי שהוא יהודי כשנפגשנו בבית שלו עם אשתו השנייה, אלמנה בשם תרזה. גם תרזה נפטרה, קשה היה לו לחיות לבד, והוא נישא בשלישית. זיסיו היה נמוך קומה, דומה לאביו. היה מוכשר, היה לו ראש טוב. בנערותו הוא התחיל לשיר במקהלות של הכנסיות ובחרו בו כנציג של כל הכנסיות. היה לו קול טנור בלתי רגיל. היה לו עתיד, אך הוא לא היה מעוניין בקריירה זו. כשפרש לפנסיה רצה לעלות ארצה ואני עיכבתי אותו ואמרתי לו: לפני שאתה עולה ארצה תבוא ותכיר קודם את הארץ, תבדוק אם תוכל להתפרנס פה. אולי כדאי שתשב בפולין בתור פנסיונר.

לפני כשנה וחצי שלחנו לזיסיו ולאשתו ברכות. אשתו כתבה לנו בתשובה: לדאבוני זיסיה נפטר. היה כבן שבעים ושניים במותו. למכתב אשתו צירפה תעודה מהכנסייה (תרגום חופשי):

"לזכרו הקדוש של זיסלב בטר שנפטר ב- 6.7.2006
שבא לקבורה ב-12.7.2006 בבית העלמין ברודנו
והוא מבקש שיתפללו עבורו.
אלוהים אבי והכל יכול
אנחנו מאמינים שהבן שלך נפטר וקם לתחייה
בזכות כוח סוד הרחמנות הזה
העבד שלך אשר נרדם בחסדי ישו
ועל ידו זכה לשמחת התחייה.
ישו הנוצרי האדון שלנו,
אמן."

זיסיע בטר עם אשתו השלישית

צבי חיים פולישוק ילדות בקובל

שיחה חופשית, השאלות הושמטו

17.8.06

ערך: צבי רז

...

מעשה בצעיר יהודי קובלאי שחזר אחרי שיקסה פולניה שגם לה היה מחזר פולני. השיקסה אם בכוונה ואם שלא בכוונה סיפרה על כך למחזר הפולני. ויום אחד כאשר השיקסה והיהודי התבודדו לבד ביער, הגוי הפולני תפס אותם וירה בצעיר היהודי והרג אותו. שמו של היהודי היה **כץ**, ממשפחה ידועה בקובל. האבא של הצעיר היהודי עסק בענייני קמח. טחינת קמח, כנראה שותף של **ארמרניק**. הייתי אז כבן 11 עד 13 (**בסביבות 1927**). את הצעיר הפולני שפטו לכמה שנים. זה היה מקרה נדיר בקובל. האנשים לא נשאו אז אקדחים. לעולם התחתון היהודי אולי היו אקדחים, אבל הם היו כבשים לעומת מה שנעשה כאן בישראל. על העולם התחתון הפולני, אם היה, לא שמעו. אבל היו חוליגנים ואנטישמים פולנים, בבית ספר למדידות למשל. אם היו מכות אלו היו מכות יבשות. אני לא קיבלתי מכות, שמעתי על כאלו שקיבלו מכות, דברו על כך. פעם היכו כמה יהודים, ואז הכריזו על עוצר לילי מערב עד בוקר. היהודים הסתגרו ליומיים-שלושה בבתים, גם הפולנים. כשירד הערב הרבה מה לעשות בקובל לא היה. גם לפולנים לא היה מה לעשות בערב, לא היו להם מוסדות תרבות מחוץ לבית הספר. היה להם איזה בית קפה, ה"רסורסה". אבל לשם היו באים בעיקר לריקודים בערבי שבת ויום ראשון. אני אף פעם לא ביקרתי שם. נתנו ליהודים להיכנס לשם- ה"רסורסה" היה עסק והם הכניסו יהודים שהיה להם כסף. אחותי **מלה** היתה הולכת לשם לרקוד. היה בא אליה **משה פרידמן** שהיה לו כסף בכיס, לי לא היה כסף בכיס. אני מדבר כרגע על גיל 15 שלי, תחילת שנות השלושים. הקצינים הפולנים היו מגיעים ל"רסורסה", גם האינטליגנציה הפולנית. פרידמן למד איתי יחד, היה בגיל של מלה. למדתי ביחד עם אחותי שהיתה מבוגרת ממני בשנתיים בכיתה הרביעית והחמישית בגימנסיה קלרה ארליך. אבל היא נתקעה בכיתה החמישית ולא המשיכה ללמוד שם. פרידמן גמר קודם לכן את הגימנסיה העברית ולאחר שגמר נסע לפריז לאיזה שנה או שנתיים חזר לקובל ונכנס ל"קלרה ארליך", רצה ללמוד עיתונות והיה זקוק לתעודת בגרות פולנית. את הגימנסיה העברית הוא גמר בגיל 16 וכשנכנס ל"קלרה ארליך" היה כבן 18, בגיל של אחותי. פרידמן הצטיין בפולנית, בלטינית ובמקצועות ההומאניים. במתמטיקה ובפיזיקה הוא היה חלש מאוד. כן, משה פרידמן היה חבר של אחותי, התהלך איתה, תקופה קצרה. היה גם מגיע אלינו הביתה, זה היה די מקובל אז (**חזורים שכאלו**). היתה לנו דירה קטנה מאוד, וגם אני ואחותי נמנענו מלהביא הביתה אנשים כי פשוט לא היה די מקום בבית. כשאחותי לא עברה ב"קלרה ארליך" לכתה גבוהה יותר, לכתה ו', אמא הכניסה אותה לבית ספר למסחר. לא עזרתי למלה בלימודים כי היא לא פנתה אלי אף פעם, הלימודים לא עניינו אותה. בבית ספר למסחר רכשו איזה מקצוע. היא עברה את השלוש שנים שם אבל האם היא למדה משהו? תעודה היא קבלה. תמיד היא עשתה חיים במקום ללמוד, גם כשהיתה ב"קלרה ארליך". היא אהבה את החיים. כשגמרה את לימודיה היתה כבת עשרים, סיימו באותה שנה- היא את הלימודים בבית ספר למסחר ואני, כבן שמונה עשר, את גימנסיה "קלרה ארליך". כשגמרה את לימודיה היא תכף נסעה לוויילנה לעבודה. פרידמן כבר לא היה בקובל, כנראה היה אז בוורשה. היה לי אח בשנתיים צעיר ממני, יליד 1917, האח סיים את גימנסיה "תרבות" בשנת 1935. אמא רצתה שלפחות אחד מהילדים שלה יהיה רופא או מהנדס. כנראה שלחה אותי ל"קלרה ארליך" לשם כך... בבית אמא החליטה. שם, בקובל, ההורים החליטו על עתיד ילדיהם. אמא שלמה המון כסף על מנת לאפשר לנו ללכת לגימנסיה. בגימנסיה "תרבות" התשלום היה נמוך מהתשלום עבור הלימודים בגימנסיה "קלרה ארליך", כי ב"תרבות" קיבלו תמיכה כספית גם מהמרכז הציוני בוורשה וגם קצת מהקהילה. היה בגימנסיה "תרבות" יהודי סוחר עשיר בשם **שוהט** שהיתה לו בת יחידה שלמדה בגימנסיה והוא כנראה תמך כספית בגימנסיה. לא היו הרבה גבירים בקובל, אבל מי שהיה תרם למוסד. כן, היתה תקופה מסוימת שאמא היתה צריכה לשלם עבור חינוך שלושת הילדים. אבא היה בחנות, אבל לאחר מלחמת העולם הראשונה, לאחר שפרץ המשבר ב-1929, העסקים היו בשפל המדרגה ואבא לא הרוויח הרבה. אמא בקשה מאחותה העשירה בוורשה שתתמוך בלימודים שלנו. מוורשה קיבלה סכום כסף מסוים ובו שלמה עבור החינוך שלנו. כן, עזרתי לקיום המשפחתי בכך שהייתי חוטב העצים ושואב המים (**של הבית**). מחוץ לעבודת הבית לא עזרתי למשפחה. לאמא היתה מספיק עבודה בתוך הבית, לשרת משפחת של שש נפשות. אפתה, בשלה, סדרה וניקתה את הבית. **אטל** היא הבת הצעירה, נולדה בשנת 1922, צעירה ממני בשבע שנים. היא למדה כבר בבית ספר עממי פולני, כנראה כי לא הספיק הכסף בבית... היא גמרה לימודיה שם בסביבות שנת 1935, באותו זמן נסעתי ארצה ואמא הכניסה אותה לגימנסיה "תרבות". אבל הלימודים שם לא מצאו חן בעיניה, אולי למדה שם שנה וגם היא עברה לבית ספר למסחר, ובינתיים פרצה המלחמה. כן, אטל היתה חברת בית"ר קובל. אינני יודע אם היתה מדריכה שם, אני יודע שבילתה בתנועה יותר זמן מאשר בבית. היא היתה שובבה, רקדה, שרה שירים, לא עשתה שם איזו עבודה רוחנית... כן, היא היתה ציונית, ינקה בבית"ר ציונות, אך עברית היא לא ידעה... היו בבית"ר שיעורי התעמלות, טיולים, אולי הרצאות ביידיש ובפולנית- רגלי לא דרכה במועדון הזה, לא ב"חלוצ" ולא בבית"ר. אטל לא היתה רצינית כמו מלה. מלה היתה רצינית בחיים, אבל רק לטובתה היא. בבית ספר העממי "הרצליה" חינוכו אותי לציונות. ידעתי עברית ממש הכיתות שלמדתי בבית ספר העברי "הרצליה". למדתי ביחד גם **מנדל טורצין**, ביחד גמרנו שם את הלימודים.

גם טורצ'ין היה מבוגר ממני, גם הוא, המשיך אחר כך ב"קלרה ארליך". נכנסנו לכתה הרביעית, אבל הוא הפסיק ללמוד שם באמצע השנה, אינני יודע מדוע. בבית ספר העממי הייתי חלש מאוד בחשבון. אפילו לא ידעתי את לוח הכפל- זה לא נדבק אלי. כשסיימתי את לימודי ב"הרצלייה", למדנו אני ואחותי חצי שנה אצל בחור בוגר הגימנסיה "קלרה ארליך", הייתי צריך לעשות הסבה על מנת להתקבל ל"קלרה ארליך". מלבד חשבון גם פולנית לא ידעתי- כלום. כשבגרתי ומצאתי פעם בבית מחברות בפולנית כשכתבתי עוד בבית ספר העממי "הרצלייה" מצאתי כאלו שגיאות... עברית ידעתי, אך פולנית שנאתי. בבית דיברנו רק ביידיש. ברחוב גם ביידיש, גם עם החברים. בעברית לא דברנו, רק בזמן השיעורים. אבא ידע להתפלל בעברית וידע אולי עוד משהו. אמא באה מבית-אבא שהיה מורה לעברית. אמא ידעה עברית, וגם היו לה 3 אחיות ואח אחד שלמד את כל ש"ס וידע עברית. אבל בבית לא דברנו בינינו עברית, אף משפחה בקובל לא דברה עברית. אולי היו משפחות בודדות בוהלין שדברו עברית. העברית לא היתה אז שפה חייה. דיבורים בפולנית עם השלטונות? הקשר עם השלטונות בקובל לא היה נפוץ כמו כאן בישראל. היינו צריכים לשלם מקדמות למס הכנסה, אבא נתן לי כסף והלכתי למשרד האוצר ושם שילמתי. לא היה לנו עסקים עם אנשי החוק. שוטר אחד עמד ברחוב, במרכז, וגם לו לא היתה עבודה. לא היו שוטרי מקוף. תחנת המשטרה היתה בעיר העתיקה, מעבר לנהר, ברחוב וורשבסקה מצד ימין. זה היה בית לבנים ובקומה עליונה שכנה המשטרה. לא, לא פחדנו משוטרים, שום דבר. הם לא היו חמושים, היו בתחנה אולי שניים-שלושה שוטרים. לא היה בעיר עולם תחתון כמו כאן בארץ. פשע? מעט מאוד. לא זכור לי על גנב יהודי שדנו אותו למוות בזמן הפולנים (כפי שסיפרו אחרים). אולי זה קרה בזמן הרוסים, לא שמעתי על כך. ההרג היחידי ששמעתי עליו זה היה הרצח של הצעיר היהודי.

לא רק למדתי כל הזמן. גם הלכתי לנהר לשחות, לשחק כדורגל. וגם כמובן שימשתי כחוטב עצים ושואב מים כשבגרתי (אומר זאת בבדיחות). להביא מים מהבאר; הלכתי עם שני דליים פעמיים או שלוש ביום. וכך כל יום, פעילות של כחצי שעה, לא יותר. הבאר היתה די מרוחקת, כ- 200 מטר מהבית. זה לא היה כבד במיוחד. כשעבדתי אחר כך בנמל ת"א הייתי צריך להרים תיבות פרי הדר של 50 ק"ג ולהניח אותן למעלה בשורה העליונה, הייתי מרים זאת ביד אחת. לחטוב עצים משמעותו עצים שקנינו. היו שני סוגי עצים, עצים שקנו אצל יהודים סוחר יערות שעבורם עבדו גויים שכרתו את העצים. לרוב היו אלו עצי בירוזה, עצי ליבנה. הקליפה שלהם לבנה ודליקה. את העצים הביאו מהיער בעגלות, אורך העצים הכרותים היה כמטר והם הוחזקו בשמש במשך הקיץ וכך יבשו. הסוחרים היהודים היו מוכרים את העץ במטר מעוקב, זה היה נמכר במגרשים. עץ כזה היה יבש, איכותי ויקר. והיה סוג העצים השני, עצים שהגויים ליקטו ביער, מה שהיה אסור, אבל הם הערימו על היערנים מטעם השלטונות והם הביאו העירה את העצים בעגלות. עץ כזה היה יותר זול, לא היה יבש, והיה קצר יותר. אנחנו קנינו על פי רוב עצים מהגויים. העצים שהיו בערך באורך של כחצי מטר צריך היה להבקיע ולחצות אותם לאורכם. זו לא היה עבודה קשה במיוחד. אני מעריך שהיינו זקוקים לכ-2-3 עגלות כאלו לחורף. קנו עצים פעם בחודש-חודשיים. זה הספיק גם להסקת התנור למטבח וגם לתנור בחורף. תמיד היו מספיק עצים לחורף, העץ לא התייבש והיה גם טוב לימות הקיץ. העצים היו מוחזקים ב"רפת". כן, היתה לנו רפת ששמשה למעשה כמחסן. בקובל לכל משק בית היתה רפת. הרפת היתה יכולה להיות מחולקת לכמה משפחות. פרות לא היו ברפת, אך רפת היתה לנו, רפת למשק הבית. (צחק) מי שלא חי את החיים האלו אין לו מושג על כך. בכל משק (שוב צחק נוכח חוסר הידע), זה נראה היום כמו עולם לא מובן... ברפת היו מחזיקים תרנגולות לקראת החגים. קנינו עופות חיים לקראת החגים. אמא קנתה שבוע-שבועיים קודם לחג את העופות מחשש שביום שלפני החג לא ישארו עופות בשוק, וכך העופות היו מוחזקים כשבוע ברפת. היה צריך לטפל ולהאכיל את העופות. ביום שרצו לבשל את התרנגולת אמא שלחה אותי לשוחט ששחט. כן, גם זו היתה העבודה שלי, ללכת אל השוחט, אבל זה לא היה קבוע. בדרך כלל אכלנו בשר בקר. אמא הלכה לקצב, שם הבשר היה מוכן. היא קנתה, הביאה זאת הביתה, המליחה, שטפה במים ושמה בסיר. אבל תרנגול היה צריך ראשית לקנות בשוק שלא היה יום-יום, רק פעם בשבוע או פעם בשבועיים. הגויים הביאו זאת העירה, גם ביצים קנינו אצל הגויים. אמא הלכה יום-יום לשוק, יום-יום הלכה לאטליו, למכולת, להביא את החלב. לא היו מקררים. גם בימי החורף הסוערים אמא יצאה החוצה יום-יום, כדי שהכל יהיה טרי. גם לחם אמא היתה הולכת לקנות יום-יום. משק בית זו היתה עבודת פרך. היתה לנו תקופה קצרה מאוד עוזרת. עוזרת בבית יהודי על פי רוב היתה "שיקסה". היא ניקתה את הבית, העלתה אש בתנור, במטבח. עזרה קצת גם בעבודת המטבח וכשהייתי קטן מגיל 10, היתה גם נדרשת העוזרת להביא מים ולחטוב את העצים. העוזרת היתה ישנה במטבח במיטה מתקפלת. הגויים בכפרים ישנו על ומאחורי התנורים. (צחק) אולי גם יהודים ישנו על התנורים.... אני רואה שהדברים כל כך רחוקים ממך...

בקובל היה איזה סטנדרט חיים פחות או יותר קבוע. אם הבית היה יותר מרווח, יותר גדול, אז החיים התנהלו ביתר קלות. אבל צריך היה יום-יום להדליק את האש בתנור, להוציא מהבית את המים המלוכלכים, גם זה כמובן אני עשיתי... הייתי המבוגר והחזק מבין הילדים. זה נפל עלי, עשיתי זאת ולא התלוננתי. זה היה הנוהל הרגיל בכל בית. לא, לא היינו משפחה דתית- בית מסורתית- אבא הלך בשבתות לבית כנסת. היה לנו מטבח כשר שזה הכביד על אמא. עד גיל 13 הלכתי עם כיסוי ראש. כיסוי ראש משמעותו כובע עם מצחייה. בגיל 13 בבת אחת הפסקתי, אינני זוכר למה, ראיתי שגם אחרים... (צחק) זה לא היה משבר, זה נעשה בצורה הכי טבעית, הפסקתי לחבוש את הכובע וזהו. בחורף חבשתי כובע, זה היה הכרחי בגלל הקור. האבא גם הוא לא חבש כל הזמן כובע. ההורים לא קבלו שהתרחקתי מהדת, לא. אמא לא התערבה בכך (צחק). אני זוכר שעד גיל 13 התפללתי. למדנו בבית ספר היסודי העברי "הרצלייה" בשעות אחר הצהריים. בכיתות הגבוהות הייתי בשעה 4-3 יוצא לתפילת "המנחה" עם עוד כמה ילדים, היינו אז בגילאים 10-11. בכיתה ישבנו בלי כובע, לא היה מקובל לשבת בכיתה עם כובע. רק מי שרצה יצא

לתפילה. המורה נתן לנו לצאת ל- 5-10 דקות, התפללנו באולם וחזרנו לכיתה. בבית היינו ללא כובע על הראש. כשאבא יצא לרחוב הוא יצא עם כובע, אבא היה ללא זקן. אני זוכר שלאבא היתה לתספורת מכונה מכאנית עם שיניים, עם זה היה גם מתגלח, לא היה מגולח למשעי, לא. אחר כך הופיעו בשוק סכיני הגילוח שהיו מעלים חלודה. כשהתחלתי להתגלח השתמשתי בסכיני הגילוח הללו. עד גיל 15 אבא היה מספר אותי בבית. אותי ואת אחי. איך הבנות הסתפרו אינני זוכר. בגיל 15 ראיתי שכולם בתספורת "פריצ'וסקה", זו בלורית עם שביל באמצע. בגיל 15 אני זוכר שהיתה לי כבר בלורית ואני זוכר את הפעם הראשונה שהלכתי לספר. ישבתי על כסא הספר, עם השערות שירדו לי לתוך העיניים, והספר שראה אותי, שאל אותי אם להוריד "צון-קופ", כלומר "עד הראש", כלומר את כל השיער- שיער בגובה מילימטר מהקרקפת. לא הבנתי למה הספר התכוון ואמרתי לו "כן" (צוחק). ואז נכנס בשיער עם מכונת התספורת ועשה לי "שביל" כזה (צוחק). לא הבנתי מה זה צון-קופ... ישבתי ושתקתי, לא הבנתי מה הוא עושה. לא הבנתי שהעניין מסובך כל כך. חשבתי שיבין לבד כשבאתי עם בלורית גדולה ושיער שנופל עד העיניים... ואני יושב ותוהה עם עצמי ושואל את עצמי איך תהיה לי בלורית מזה... העיקר הוא גמר להוריד לי את כל השיער (צוחק), שילמתי והלכתי. הייתי צריך לחכות אחר כך 4 חודשים עד שהשיער צמח ואז כבר ידעתי מה לומר לו בפעם הבאה... תפילין הנחתו כחודש בלבד. לא היה טכס בר מצווה של ממש. בשבת לפני הבר מצווה עליתי לתורה ושם הראו לי עם ה"אצבע" היכן להתחיל וקראתי שם איזה קטע ובזה זה הסתיים. כן, למדתי אצל הרבי את הפרשה עם טעמי המקרא. שום סעודות וחגיגות לא נערכו לי. אולי בבתיים אחרים זה היה אחרת. הבית כנסת היה ברחוב קוליובה, בית הכנסת "זאמנד-שיל". בית הכנסת של החולות, הוא לא שרד את המלחמה. היתה לבית כנסת קומת קרקע ועזרת נשים למעלה. כלל לא זכור לי שהנשים הגיעו לבית הכנסת בשבתות, רק בחגים הגיעו. האמא והאחיות לא היו כשקראתי בתורה, לא, זה לא היה מקובל. הטכס היה כלאחר יד. לא הייתי בטכסים של אחרים אבל אני יודע שלא עשו מזה "צימעס" גדול. בקובל טכס בר המצווה היה משהו "חולי". חודש אחר הטכס הפסקתי את הנחת התפילין. אבא ראה וידע זאת ולא אמר לי כלום. האבא גם לא התפלל יום-יום, רק בשבתות. לא הייתי ילד לא ממושע ולא גרמתי להורי דבר עליו אני מצטער. כאן בישראל בית הספר נותן חינוך. שם, בקובל, החינוך ניתן בבית. בית הספר נתן לך ידיעות. החינוך בבית היה מלידה, מלידה. לא עשיתי מעשי קונדס. היו אצלנו בגימנסיה בחורים שהשתובבו אבל רוב הילדים, **מנדל טורצין, משה ליכט**, היתה להם משמעת פנימית.

בחצר הבית היה לנו גן ירק בו גידלנו תפוחי אדמה, שעועית, עגבניות, זהו בעיקר. בעיבוד האדמה בחצר השתתפו אבא, אני והאח. היינו הופכים את האדמה, היו זרעים והטמנו אותם באדמה. היתה לנו בחצר באר רק בשביל ההשקיה. היינו הולכים עם דלי מים וספל פח ומשקים את הגינה. בקובל לא היה צריך לעבד הרבה, האדמה היתה מאוד פורייה, לא היה צורך אפילו לזבל אותה. תפוחי-האדמה שגידלנו הספיקו לצרכי הבית בערך לחודש מתוך השנה כי לא היה לנו הרבה קרקע. ליד קיר החלון גידלנו פרחים. בכניסה לחצר היו עצים בגובה של 30 מטר ויותר, העצים בעלי גזע עבה שלא יכולת להקיף אותם בידיך. העצים היו עתיקי יומין, אלו היו עצי נוי שנתנו הרבה צל. האווירה באזור המגורים היתה כפרית. לא היתה בסביבת מגורנו מדרכה, גם לא כביש. מהבית שלנו עד הכביש היו כ- 30 מטר, בדרך היו ביצות והיית צריך להיות "לוליינ" כדי להגיע לבית. בחורף בסתיו וגם באביב היו ערדליים גבוהים, ככה שלא היתה בעיה מיוחדת. כן, היה כנראה מספיק כסף לקנות את כל הציוד הנדרש להלבשה. הערדליים לדוגמה הספיקו לשנתיים-שלוש. כן, אני יודע שהיו משפחות שאפילו נעליים לא היו להם לצאת איתם לרחוב. משפחת **ליכט משה** לדוגמה היו מאוד עניים. משה למד איתי, עלה ארצה וסיים לימודי הנדסה בטכניון, למד עם **מוריץ (משה) מילשטיין**, גם הוא קובלאי. רק כאן בארץ משה ליכט סיפר לי שלא פעם בא לבית ספר בלי שאכל פרוסת לחם בבוקר. אז, בקובל, לא ידענו על כך. אני זוכר שפעם הלכתי איתו לביתו, היה צריך לקחת משהו מהבית, הם גרו בעיר העתיקה, הבית שלהם עמד ממש על קו המים של הנחל. היה אז סתיו או האביב והיו גשמים, האדמה היתה ספוגה, הוא השאיר אותי בכניסה לבית וכשהוא נכנס הביתה ראיתי דרך הדלת הפתוחה שהוא בוסס בבוץ בתוך הבית... לא היתה רצפה בבית, כנראה התבייש מכך ולא הכניס אותי פנימה. לא דיברתי איתו על כך. היתה אז עדינות ביחסים עם האנשים, זה לא רק בקובל, בכל העיירות בוהלין. העוני היה גדול והאנשים לא התלוננו. לא היה שם למי לפנות, השלטונות לא התעניינו בכך. גמילות חסדים שהיתה בין היהודים לא היתה יכולה לכסות את כל העוני העמוק שהיה במשפחות. יתכן וקבלו תמיכה כלשהי מהקהילה, אינני יודע. המצב אצלנו בבית היה טוב יותר. לא- לא סבלנו רעב. אבל ארוחת הבוקר לא היתה הכי טובה, אמא הכינה סנדוויצ'ים לבית ספר. סנדוויצ'ים שאמא הכינה לנו היו פרוסות לחם עם חצי ביצה באמצע. הביצים היו זולות בקובל. ארוחת ערב כמעט ולא היתה. הקיום היה על ארוחת הצהריים. גם זו לא היתה ארוחה שופעת, חתיכת בשר ומרק וזהו. וכמובן לחם.

בבית ספר היו שיעורי התעמלות. לא בבית הספר העממי, שם לא היו שיעורי ספורט, רק בגימנסיה. היה מגיע אלינו סגן מהצבא הפולני והיה נותן לנו שיעור פעם בשבוע, שיעור התעמלות: ריצות למאה מטר, זריקת כידון, כדור עץ. היה לנו אולם עם סולמות, עליהם הייתי יכול לעמוד עם הגב אל הקיר ולהתרומם. או היה טרפז שמעליו קפצנו והתגלגלנו. אני שחיתי בנהר, כן, למדתי בעצמי. לשחות אהבתי, שחיתי "קראול" (חתיחה)- הושטת יד ישרה קדימה ומעבירים אותה אחורה. שחינו גם שחיית צפרדע. עומק המים לא היה אחיד לאורך הנהר, היו מקומות שם היו שוחים והיו מקומות רדודים ושם אפשר היה לעבור את הנהר ברגל. והיו מקומות עם צמחייה שם לא היה ניתן כלל לשחות. לא רחוק מהגשר של וורשבסקה, לצד ימין שלו, שם היה הקטע עם המים העמוקים. אני זוכר שפעם תקעתי לתוכם מוט עץ באורך של כמטר וחצי ולא הגעתי לקרקעית. היה גם מקום שחיייה בעיקול הנהר (מימין לגשר וורשבסקה), בשטח של **שיינבוים**, יהודי שגר ליד הנהר. היה גם מקום שחיייה ברחוב מונפולובה. מקום השחיייה של הגויים היה

אחר, היכן ששחיתי רוב המתרחצים היו יהודים. בנחל הטוריה היו המון דגים, והיו דייגים, אני לא דגתי. דגים לשבת, ל"גפילטע פיש", קנו הרבה דגים בקובל. את הדגים החיים אמא שמה בקערת מים. היתה מחזיקה זאת עד שהתפנה להכין אותם.

ליד ביתנו היתה משפחת גויים בשם **טובורובסקי** הכרתי שם שגן אחד פולני, בחור מאוד נחמד, התיידדתי איתו קצת. לא, הוא לא פחד שיקראו לו "אוהב יהודים". לא ששיחקנו, העברנו אינפורמציה אחד לשני, הוא למד בגימנסיה הפולנית הממשלתית בה למדו מעט מאוד יהודים. הגימנסיה הפולנית נמצאה ברחוב קורליובה בונה, בסוף הרחוב. אחרי המרניצה שקולה (**בית ספר למידות**) והבניין של **זיסקינד**. לא הרסו את המרניצה שקולה במהלך המלחמה, זה היה מבנה יפה מימי הצארים (**לפני 1914**). כשבנו הצארים הם בנו דברים יפים מאוד. כשהגיעו הסובייטים (**1939**) הם הפכו הכל לאורוות ורפתות. עם הידיד הפולני החלפנו מידע על שיעורים ומקצועות. חבר יהודי שהיה לי בגימנסיה הוא **משה ליכט**. חבר אחר שהיה לי הוא **זלמן גורין**. לאבא של זלמן גורין היה איטליז, איתו התיידדתי, יצאנו יחד בקביעות. כמקום בילוי בני הנוער הלכו לנהר, גם בחורף היינו הולכים לשם, אבל לא הרבה. המקום היה מרוחק והיה מאוד קר. הלכנו להחליק על הקרח, היו לי מחליקים בבית. כן, היו קיאקים בנהר, למשה ליכט היה קיאק, אבא שלו היה נגר, בנה לעצמו קיאק. היו קיאקים עם משוט אחד והיו סירות, עם שני משוטים, הסירות היו להשכרה, הקיבולת שלהם היתה לארבעה, לשישה איש. בקיאקים ישב רק אדם אחד. היו משייטים בסירות להנאה. היו שני בתי קולנוע בהם ביקרתי לעיתים רחוקות. לא היה לי כסף ללכת אליהם. אבל בין החברים שלי שהיה להם כסף והם הלכו הרבה לקולנוע. כל שבת אחרי ארוחת הצהרים הלכו לסרט. הסרטים בקולנוע היו אילמים והיה שם תמיד כנר. שמו היה **פידלמן**. הוא ליווה כל סרט באיזה קטעי מוזיקה. הסרט היה אילם ללא כתוביות (**בצד הסרט**), היו גם סרטים פולניים, הם לא היו יקרים, אבל לא היה לי כסף עבורם. היתה גם קבוצת כדורגל חשמונאיה ששיחקו בשבת, לא היו בעיות בקובל עם הדתיים. הרב הראשי של העיר לא התעניין ולא התעסק עם זה כמו בארץ. הרבנים בקובל ידעו שמשחקים בשבת ולא התעניינו.

קובל 1934. משמאל האח אברהם פולישוק, ביבה גוניק. חיים-צבי. מלה. לא ידוע. חוזרים מההחלקה על הקרח על נחל הטוריה.

בית ספר "הרצליה". מחלקה ו'. מלה פולישוק יושבת בצד ימין השניה השורה למטה. צבי חיים פולישוק יושב בשורה השנייה למטה בצד ימין. שמות יתר המצולמים על פי רשימה מאחור, שורה תחתונה: פלדפבר חיה. ליכט חנה. קושניר חנה. שורת המורים מימין לשמאל: הוכברג חיים. סגל הינדה. קוברינסקי יעקב (מנהל). גב' הולדר. פרידמן בינה. פינשטיין שמעון. למעלה: ליכט משה. גרושקה גיטל. לבנברג. הרליך אהרן. מורצניק אריה. ויגר. טסלר. התלמיד מנדל טורצ'ין היה חולה ביום הצילום.

עליה לארץ ישראל – תחת איומים

סיפור: ברוריה ואברהם אגבר

רשם: שמואל אגבר, ערב פסח, 13 אפריל 2008

פתח דבר :

סיפור חייהם של זוג צעיר בשנות ה-20 לחייהם, ששרדו לבד את כל תלאות מלחמת העולם השנייה. ברוריה ואברהם אגבר, מספרים ומתארים בדוח שיח עם בנם את תהליך ההיכרות והקשרים במערכת היחסים שנרקמה ביניהם, הרצון להיות ביחד ולהקים משפחה, לאחר שחוו את האובדן בימי המלחמה הנוראים. המעבר לסגנון חיים של קומונה ושיתוף ב"קיבוץ" באירופה השסועה. מסע התלאות, הנדודים והרצון בהישרדות ולבסוף סיפור של אפי-אנד העלייה לארץ ישראל. אמנם, תחת איומים בנשק מצד אנשי ההגנה על קליפת האגוז "האומות המאוחדות", ששימשה כאוניית המעפילים. בארץ ישראל המנדטורית, עדיין הבריטים השולטים בכל. השניים כבר מוכרים כמשפחה ממשכיכים כ"נדודים" ממקום למקום במטרה להתמקם ולהחליף את מטה הנדודים בתקיעת קבע של מייטרי אוהלם.

גיבורים - פרטים אישיים :

אברהם אגבר, נולד בעיירה "קובל" אשר בחבל ווהלין (לשעבר פולין) שנמצאת היום תחת שלטון אוקראינה. נולד בשנת 1923 ב-1 במאי (ל"ג בעומר) להוריו סוסל ושמואל הי"ד. היה הילד ה-5 מתוך 6 ילדים. ההורים, האחים והאחיות (מלבד אחותו וויסיה) נרצחו על ידי הצורר הגרמני. ברוריה (דוידזון) אגבר, נולדה בעיירה וישניבה, אשר בליטא שבפולין. נולדה בשנת 1927 (חג השבועות) להוריה יינטה וזאב הי"ד. אמה נפטרה בניכר. אביה, אחותה בלה ז"ל ואחיה הצעיר יוסקה עלו לארץ במסלול הדומה לשלה.

תחילת הסיפור :

מלחמת העולם השנייה שנת 1945 עומדת לקראת סיומה. רק עכשיו מלאו לי 20 שנים. לאחר שידעתי במשך השנים האחרונות תלאות רבות, ייסורים ונדודים, הגעתי לעיר רייכנברג הנמצאת בשלזיה התחתונה – פולין.

לא רציתי לחזור לעיר מולדתי, פחדתי מאוד שברגע שאחזור אצטרך להתמודד מול המפגש עם האובדן, עם רוצחי הורי, אחי ואחיותיי. פחדתי להיות לבד. רציתי להיות בחברתם של יהודים שכמונו הצליחו בדרך לא דרך להינצל מהזוועה ומהתופת.

כל היהודים הצעירים בני גילי, שחלקם שרד את החיים בגטאות והאחרים את מחנות ההשמדה והריכוז, אלה שהתחבאו ביערות והפכו עם הזמן לחיות כפרטיזנים ואלו שברחו מרוסיה והגיעו כפליטים, כל אלה בעלי מרקם חברתי וסוציאלי התכנסו ובאו יחד להקמת קיבוצים. המוטו והמחשבה שעמדה מאחורי זה – באחד הימים נעלה כולנו לארץ ישראל.

חבורות הצעירים התארגנו לקבוצות. וכקבוצות הקימו יחד את קיבוצי ההכשרה שהונחו ופוקחו תחת עיניהם של חברי הנהגת "השומר הצעיר" שקלטו באירופה מדריכים מארץ ישראל. המדריכים "צברים" ילידי ישראל, דוברי עברית רהוטה, מושרשים עמוק בתרבות ובהווי חיי הקהילה בישראל. המדריכים בעלי התלהבות ודבקות במטרה לעליה לארץ ישראל, הצליחו להחדיר מוטיבציה ולהפיח רוח חיים חדשה בצעירים לכל אורך תקופת התארגנותם באירופה עד לעלייתם וקליטתם בארץ ישראל.

היהודים התלכדו והתארגנו במקום אחד מרכזי וכל זאת כדי לשמור ולשמר את אורח החיים והצביון היהודי. כולם רצו להיות ביחד, מאוחדים ומאוגדים, לאחר שסבלו פרידות ואובדנים. הביחד, נתן לכולם את כוחות הנפש לעמוד מול הגויים האנטישמיים, שרצו בכל מאודם ובכל דרך לחסל את העם היהודי.

בריכיינברג, התארגנו והתאחדו פליטי קבוצת צעירים יהודיים והכריזו על הקמת התשתית והיסודות לקיבוץ. תנועת הנוער בהנהגת השומר הצעיר חרתה על דיגלה את אחד מעקרונותיה הבולטים – עליה לארץ ישראל.

בריכיינברג – דג'רזינוב הוקם הקיבוץ שלנו. ריכוז של צעירים וצעירות יהודיים (גם אני ביניהם), שנשארו בודדים וגלמודים לאחר האסונות שפקדו אותם במלחמה. בדג'רזינוב שלטו אז הפולנים ובני בריתם הרוסים. אלה הצליחו לגרש את הצורר הגרמני משלזיה התחתונה בחזרה לגרמניה.

רבים מהפליטים היהודיים, שהתקבצו בריכיינברג – דג'רז'ונוב, הצליחו לפלוש לבתים לאחר שהגרמנים אולצו לעזוב אותם. הבתים היו מאובזרים היטב ברהיטים יקרים ומהודרים וכן במגוון רחב של מוצרי חשמל. חבורת היהודים הצעירים שאיבדה את כל היקר להם וכן את רכושם בזמן המלחמה ובתקופת נדודיהם זכו הפעם למעט עדנה "בהשלמת" החוסרים החומריים על חשבון הגרמנים. עזרה נוספת התקבלה גם מארגונים תומכים בין-לאומיים כדוגמת הג'וינט.

כדי לבנות בקיבוץ את התחליף לבית ומשפחה היה חשוב להקים יסודות חדשים לחברות ולמערכות יחסים אישיים. הנהגת השומר הצעיר דגלה בשיווין בחלוקת תפקידים ומשימות לכל החברים. חלק מחברי הקיבוץ קיבלו על עצמם משימות שכללו עבודות מחוץ למחנה. החברים עסקו בעבודות מגוונות. עבדו בנגרות, במספרה ואפילו בתפירה וחייטות. החברים האחרים שנשארו במתחם הקיבוץ קיבלו על עצמם משימות שעיקרן התבססו על עבודות שירות ניקיון, משק הבית, אחזקה ועבודות המטבח.

המפגש :

אוגוסט 1946, אנחנו עדיין במחנה הקיבוץ בריכיינברג – דג'רז'ונוב. המכבסה בכלל וחדר הכביסה בפרט של הקיבוץ שימשו כמקום מרכזי למפגש החברים. לכאן באו החברים לאחר יום העבודה המפרך לקבל את הכבסים הנקיים שלהם. כאן נרקמו השותפויות והתאגדו החברויות. פה פרחו כל האהבות. כאן הכרתי את אחת הבנות היפות בקיבוץ ברוריה (ברנקה) ממשפחת דוידזון, שלימים הפכה להיות גם חברתי לחיים.

תחילת הנדודים (פרק א') :

באחד הלילות של סוף חודש אוגוסט 1946, לאחר שנפלה החלטה על ידי הנהגת הקיבוץ, להמשיך במסע לכיוון ארץ ישראל, יצאנו לדרך לכיוון הגבול עם צ'כיה, קבוצת צעירות וצעירים, מלאים בחווה ורצון לממש את חלומם לעלות לארץ ישראל.

המסע היה ארוך, קשה ומפרך. צעדנו ברגל כל הדרך. היה קשה. סבלנו ממחסור במי שתייה ומזון. היינו צמאים ורעבים. חצינו במהירות את הגבול, והצבנו את רגלנו על אדמת צ'כיה הבטוחה.

אנחנו, קבוצת צעירים בצ'כיה בעלי אידיאולוגיה משותפת אך ללא כל תנאי מחייה ראויים. אנחנו לבד. ללא מדריך או מנחה, ללא אספקת מזון וציוד בסיסי, שזה זמן רב לא קיבלנו מכל ארגון מתנדב. נאלצנו כחברי קיבוץ וכגוף תומך להתארגן למחייטנו ולקיומנו בכוחות עצמנו.

בעודנו מתארגנים ומנסים למצוא דרך כלשהי להשגת אספקה קיומית בסיסית כדי להכניס משהו לפה ולשבור את הרעב, הבנתי כי החיים הם כמו בסרט.

באחד הסיורים והחיפושים ברחובות אחרי איזה שהם שאריות של דבר אוכל פגשתי במקרה בחבר ילדות – מאיר יוכט, יליד העיירה קובל. מאיר עבד בבריחה (כך כינו את אלה שעסקו בהעברת גבולות). יוכט, שמע על מצוקת הרעב של חברי הקיבוץ ובטוב ליבו הצליח להשיג לנו שק מלא בלחם שחור. באותו מעמד הבטחתי לעצמי כי לעולם לא אשכח את טוב ליבו. בזכות נדיבות לבו, הצליחה קבוצה שלמה של צעירים לשבור את רעבונם ולשרוד "שבעים" עוד מספר ימים.

לאחר מספר ימים של שהייה ומנוחה בצ'כיה הצלחנו לאגור כוחות מחודשים ולחזור לעצמנו. קיבלנו הנחייה להתארגן לתזוזה מחודשת. שוב לקחנו, כל חברי הקיבוץ את מקל הנדודים והמשכנו במסע ההיחלצות והבריחה הגדולה ברגל לכיוון הגבול האוסטרי.

בדרך לא דרך, הצלחנו לגנוב את הגבול ולהגיע לנקודת הריכוז הבאה במסע שלנו לעבר היעד, ווינה – עיר הבירה של אוסטריה. בהגיענו, התמקמנו יחד עם כל חברי הקיבוץ במחנה זמני. מיד לאחר שהתמקמתי יצאתי יחד עם חבר לחפש את חברי ההנהגה הראשית של השומר הצעיר בווינה.

ראשי העיר, ניסו לפשט את השליטה והבקרה על מספר ומצבם של תושבי העיר, החיילים המשרתים בצבא הזרים וכל הפליטים שהתקבצו ובאו לעיר. וינה חולקה ל-4 אזורים שליטה של כוחות הברית לפי מוצאם של החילות: רוסיה, אמריקה (ארה"ב), אנגליה וצרפת.

בזמן חיפושינו אחרי ההנהגה המקומית חצייתנו בטעות את האזור שבו התמקמנו ועברתי לאזור שבשליטה ובניהול הצבא הרוסי. מיד שחצייתנו את איזור התחום, נעצרת. לא היו עלי כל תעודות מזהות או סימני זיהוי אחרים שניתן על פיהם לדעת מהיכן אני בא. דבר מעצרי הגיע במהירות לידעת חברי ההנהגה הראשית של השומר הצעיר ובעזרת קשריהם הם הצליחו לשחרר אותי ממעצר. מיד בהיודע דבר שחרורי פחדו חברי הארגון שפרטי יסגירו את כל החברים ולכן הוחלט להעביר את כל חברי הקיבוץ למחנה הפליטים "וקשהייד" שבאוסטריה.

במחנה "וקשהייד" חיינו היו קשים מנשוא. סבלנו ממחסור במי שתייה ובמזון. לא מצאנו שם את מקומנו. מקום להניח את ראשנו וגופנו העייף היה מותרות. כל יום חיכנו למחר שנוכל לעזוב ולעבור למקום אחר. הרעב והצמא וכן תנאי ההיגיינה הסביבתיים הגרועים גרמו לעצבנות יתר אצל החברים. הסבל היה רב, אך כולם ידעו שכול הסיטואציה הזו הינה זמנית ואנו נצא לדרך בקרוב. בזאת הייתה נחמתנו.

עבר עוד שבוע ימים, ואנחנו שוב צועדים בשיירה לכיוון העיירה "ביינדר מינכן" ליד העיר "לינץ". עיר תעשייתית שהתמחתה בתעשיות כבדות ובייצור והרכבת מכוניות. עיר שחורה ומפוייחת. דווקא כאן, שהכול היה שחור וקודר זכינו בתמיכת ארגונים הומניטריים כדוגמת האונר"א וג'וינט שנתמכו בפליטי המלחמה וקיבלנו אספקה ראשונית של מוצרי מזון. בעיירה "ביינדר מינכן" רכשנו ידע וניסיון והתמחנו בסחר חליפין. פיתחנו דרכים ושיטות בחלפנות מוצרי מזון כדי להעשיר את סל ומגוון האוכל שלנו. קבוצת חברים שלנו הגיעה לרמת התמחות שכזו כשהחילים הגרמנים מהווים את הבסיס להחלפות. ההחלפות אפשרו לחברי הקיבוץ להעשיר ולגוון את הסל הדל בלאו הכי במוצרים נוספים.

החתונה :

לאחר כמה שבועות של שהייה במחנה "ביינדר מינכן", הצעתי אז לחברתי, ברוריה, הצעת נישואין. היא לא סירבה לה. החלטנו להתחתן. ב- 27 בחודש אוגוסט שנת 1946, עמדו שני צעירים מתחת לחופתם, ללא בני משפחה, אך עם הרבה חברים. החתונה התקיימה לפי ההלכה היהודית, ברוב פאר והדר בהשתתפותם של חברי הקיבוץ. בהכנות ובארגון החתונה קיבלנו עזרה מבנות משפחת ווזה (מאשה ז"ל ואסתר דל"א). לא נישכח אותן לעד.

המשך המסע (פרק ב') :

בתחילת חודש דצמבר שנת 1946, יצאנו שוב לדרך, היינו כבר זוג, בעל ואישה. דווח לנו כי פנינו מועדות לכיוון איטליה. חצינו ברגל את הרי האלפים הגבוהים והמושלגים. ברוריה הייתה בהריון. בדרכנו לאיטליה חצינו את ערי אוסטריה המרכזיות "זלצבורג" ו"אינסבורג". הגענו לאיטליה היישר לשערי העיר "מילאנו". השתכנו זמנית בבית הספר העירוני על שם "קדורנה".

לאחר שהייה של מספר ימים בעיר "מילאנו" שוב אחזנו במקל הנדודים ועברנו לעיר "ריוולי". ושוב לאחר שהייה קצרה קיבלנו הנחיות לקום ולעבור לתחנה הבאה – עיר הבירה "רומא" שאיטליה.

הגענו לרומא, עיר יפיפייה ומעניינת בבניינה ובהיסטוריה ארוכת השנים שלה. התמקמנו על אחת מ- 7 הגבעות שרומא בנויה עליה. גבעת "מונטו מריו". גבעה עם נוף מרהיב המשקיפה על פני העיר כולה.

לאחר חיפושים רבים שנערכו על הנהגת השומר הצעיר הצליחו אלה למצוא מחנה שיהלום את כולם ויאפשר את ריכוז כל חברי הקיבוץ תחת גג אחד. וילה ענקית, "ווילה קלמנטי" – ששימשה בעבר כביתו של מוסוליני נבחרה למטרה זו.

משפחה מורחבת :

"ווילה קלמנטי" הפכה עם הזמן להיות ביתנו הקבוע. ברוריה שעברה את כל מסע הבריחה באלפים כשהיא בחודשי הריון מתקדמים, ילדה את בנו הראשון ב- 17 ביוני 1947.

הילוד הרך קיבל את השם שמואל על שם אבי ז"ל, שהיה היהודי הראשון שנרצח ב"קובל" מירייה של אוקראיני בגבו.

ב"ווילה קלמנטי" השתכנו כ- 12 חודשים עד ל- 22 בדצמבר 1947. יום בו קיבלנו את ההודעה המשמחת "עולים לארץ ישראל."

קבלת ההודעה לעליה לארץ :

באחד מימי חודש דצמבר שנת 1947, התקיים משחק כדור רגל בין לאומי בין המדינות רוסיה לאיטליה. אהבתי את משחק הכדורגל עוד מימי ילדותי בקובל. השתוקקתי מאד לצאת ולראות את המשחק.

נעדרתי מהבית. חזיתי במשחק הכדורגל. הגיעה אלינו קבוצת אנשים שהזדהו כחברי ההגנה. הם דרשו מברוריה אשתי לארוז את מעט מיטלטלין ולהתארגן בכל המהירות ליציאה חפוזה מהבית. לא עזרו כל התחנונים כי בעלה איננו. ניתנה הוראה חד משמעית על ידי ההגנה כי הלילה עוזבים את איטליה!!! וכי היום מתחיל תהליך העלייה לארץ ישראל.

פחד אחז בברוריה שהייתה לבד בבית עם שמואל התינוק והוא רק בן 6 חודשים. לא עזרו לה כל הבקשות והתחנונים בפני חברי ההגנה שרק יואילו להמתין מעט עד שובי הביתה. הוברר על ידי חברי ההגנה כי פקודה חייבים למלא. הם לקחו את החוק לידיהם ו"עזרו" לאסוף בכוח את החפצים ואותנו גם יחד.

חברי ההגנה לא היו סבלניים במיוחד אך עקשנים מאוד. הם חיכו עד שובי ל"ווילה". בכוח העלו אותנו על המשאית ולקחו אותנו על ציודנו לחוף הים. בחסות החשיכה ובעזרת סירות גומי קטנות העבירו אותנו אל אוניית המעפילים "האומות המאוחדות" שהמתינה כבר לבואנו. קברניט האוניה רצה לעזוב בכל המהירות את חופי איטליה. הוא חשש מפני כל עיכוב. על האוניה המקרטעת והמתנדנדת כקליפת אגוז המתינו בסבלות כ- 500 עולים וכ- 50 תינוקות, שנולדו במסע התלאות בדרך לארץ ישראל.

הייתה הנחיה מפורשת מצד חברי ההגנה שכל משפחה תשאיר את חפציה על החוף והבטיחו כי ייקחו אחריות להעביר במרוכז את כל הטובין לאוניה. הובטח כי ברדתנו מהאוניה כל משפחה תקבל את שלה.

למעשה בדיעבד הבנו כי מעשים לחוד ו"הבטחות" לחוד. חברי ההגנה, שאפו להעלות כמה שפחות מטען על האוניה. כל החבילות והרכוש המועט שהיה לנו נשאר על החוף כדי לאפשר לחברי ההגנה להעלות כמה שיותר עולים לאוניה שנראתה בחיצוניותה כגרוטאת ברזל מטלטלת בים.

עליית המעפילים :

עלינו על האוניה שכונתה בפי חברי ההגנה כ"האומות המאוחדות" כמשפחה ללא כל רכוש. נשארנו רק עם הבגדים שלגופנו. ההפלגה מרומא לארץ ישראל ערכה כ- 8 ימים ולילות. סבלנו מאוד בשייט זה. לא היינו בקו הבריאות. ההקצבה לשתיה ומזון הייתה דלה ביותר. משפחה בת 3 נפשות זכתה לקבל חצי ליטר מים.

ב- 31 בדצמבר 1947, הבריטים חוגגים את חגיגות ראש השנה האזרחית ואנו מגיעים לחופי הארץ הנחשקת. הבריטים היו שתויים כלוט. חברי ההגנה ניצלו את המומנטום של חגיגות הסילבסטר ונתנו הוראה לעולים לעזוב את האוניה ולרדת במהירות אל החוף.

אני אישית נאלצתי לתמוך ברוריה ולהחזיק את שמואל התינוק מעלה מעל ראשי כדי שהגלים לא יסחפו אותו למעמקים.

השעה 12:00 בלילה. הצלחנו לעמוד במשימה. נחתנו בחוף נהרייה. הגענו לחוף מבטחים. היינו מפוחדים, רטובים ועייפים. צמאים ורעבים. כל רכושנו נשאר באיטליה על החוף. אך ממשנו לבסוף את חלומנו והגענו לארץ ישראל.

הקליטה בארץ ישראל :

חברי ההגנה, שהמתינו לחברי הקיבוץ על חוף הים בנהרייה קיבלו את פנינו בשמחה וריקודים ובעזרת החשיכה הצליחו להעביר אותנו לקיבוץ יגור.

כבר באותו הלילה זכינו לקבלת פנים "נלהבת" מצד הערבים הישראלים שחששו מאוד מהתעצמות גלי העלייה של העולים המעפילים לארץ ישראל. חשש נוסף היה מפני הבריטים- חשש להשאיר אותנו בקיבוץ יגור ולכן אנשי הסוכנות מיהרו להגיע לקבוץ כדי לאפשר את העברתנו למקום מבטחים. אנשי הסוכנות תחקרו אותנו על משפחת דודתה (אחותו של סבא זאב) של ברוריה החיה עם משפחתה בבני ברק. אימתו את כל הפרטים על בני משפחתנו וקיבלנו את אישורם שאנו יכולים להגיע ולהתארח אצלם בבית.

כדי לאפשר את היציאה המידית באוטובוס אגד, לכיוון מרכז הארץ. קיבלנו מאנשי הסוכנות כ- 2 לירות ישראליות לדמי כיס.

יצאנו שוב לדרך חדשה .

דברים בטכס האזכרה ליהודי העיר קובל והסביבה – ו' באלול תשס"ז

חברות וחברים יקרים, בני דור ראשון ודורות ההמשך: ביום זיכרון זה אנו מציינים 65 שנה לרצח יהודי העיר קובל שבוהלין. קובל עיר המחוז והעיירות שסביבה.

כל נאות המשפחה, משפחות-קובל, אשר יחד חיו, יחד שמחו, יחד נאנחו- כולם, כולם נהרסו, הקנים על ציפוריהם וגוזליהם נהרסו. והעולם כמנהגו נוהג, נרות-אלוהים לא כבו במרומים. והשדות, שדות-קובל, מוריקים, מניבים תבואה, ומתכסים במרבדים של פרחי נוי. והציפורים אומרות שירה ומימי הטוריה זורמים לאיטם ובלילות מתנוודדות ומשקשקות עליהם סירות-מטיילים כמימים ימימה. אבל אחרים הם הקולות. לא עוד ישמע בהן קולות נערותינו ונערינו. לא ילדנו מנעימים בהן זמירות ואורגים שירים יפים ונפלאים. לא עוד ירונו וירעו בחוצות קובל. עצמות הנוער שלנו נרקבות בבית הקברות שמעבר לנהר. קולותינו הערבים והנפלאים נדמו לנצח, הלבבות הצעירים חדלו לפעום, לא עוד יטבול עיניו בתכלת-השמים. נצמת חזון-חייו, ולא עוד יתחדשו שיריו וזמירותיו. בלע ישימון-העיר לנצח את הד תרועת צחוקו וששונו.

(אליעזר לאוני-צופרפיין, מתוך ספר קובל)

לפני 65 שנה, ב- ו' באלול תש"ב, נרצחו שארית יהודי הגטאות שקובצו כשלושה חודשים קודם לכן בגטו שבעיר העתיקה ובגטו שבחולות. היום לפני 65 שנה נערכה האקציה השנייה, האקציה של אלו שהיו מועסקים ומועילים לשלטון הנאציים בקובל.

ב-4 בורות ענקיים בגיא ההשמדה שביער בכובה נרצחו למעלה מ- 18000 יהודי העיר קובל והסביבה, חלקם פליטים ממערב פולין, שהגיעו לעיר כשנתיים קודם לכן.

מאות רבות של יהודים שרדו את שתי האקציות. הם מצאו מסתור בעליות גג, בבונקרים, בשדות וביערות. מיעוט מצאו מסתור גם אצל הגויים. תוך חודש-חודשיים, רובם ככולם של המסתתרים יתגלו ויוסגרו לידי הנאצים ומשתפי הפעולה האוקראיניים. שארית הפליטה הזו תקובץ בבית הכנסת הגדול ותישלח משם להשמדה בבורות הירי שבבית הקברות החדש. מהטבח שנעשה בכובה ובבית הקברות ניצלו פחות מעשרה איש.

השיר "קובל" מאת יהודית כפרי:

פני היו דרוסים	ורק געגועי אל סבא וסבתא שלי
מתחת ערמת הגויות	בקובל לפני שנים
בכיכר הבריסקאית בקובל	אל הבית האבוד
מקום ששכבו רצוחים	אל העיר האבודה
סבא וסבתא שלי	אל פני סבתא שלי היפים היפים
שגותרו כה חיים	וכל השפע שהיה שם
בסיפורי אבא-אמא	מעשי מרקחת וריבות
ובזיכרוני	ותפוחים ואגסים
רצוחים בערמת הגויות	וחצר נטועת לילכים, ובאר,
שפני דרוסים בתחתיתה	וחמאה צהובה בעלי כרוב מטוללים,
ורק קולי נותר עוד זמן מה	אז כשהייתי ילדה קטנה
צלול ורך	וביקרתי אצלם עם אבא ואמא
והיו בו דבש ופרחי בר	כשהם עוד היו בחיים
עד שמעט מעט	ולי היה קול והיו לי פנים
גם הוא הומך והדקק ונאלם-	ומי שאהב אותי
כמה זמן יכול להתקיים	אהב גם את פני.
קול בלי פנים?	

ארגון קובל יזם השנה, עודד והמריץ, יציאת משלחת של כ-40 איש, בני משפחות קובל והסביבה, לעלייה לרגל לעיר קובל. אל אתר ההשמדה בכוכבה, לבית הכנסת הגדול, לאתר בית הקברות ולאתרים נוספים שנותרו בעיר קובל.

במשלחת היו לצערנו רק 2 ילידי העיר, בני הדור הראשון. רוב היוצאים היו ילדיהם, בני חמישים-עד שמונים, של החלוצים שעלו ארצה לפני המלחמה והשאירו בקובל את הוריהם ובני משפחתם הקרובה שנספתה בשואה.

המשלחת המאורגנת הקודמת שיצאה לקובל בקיץ שנת 2000, מנתה פחות מ-15 איש, אך עדיין היו בה 5 מבני הדור הראשון, שחיו בעיר, זכרו את אתריה והנחו וסיירו עם בני דורות ההמשך. כיום, שבע שנים מאוחר יותר, ילידי העיר בני הדור הראשון, רובם ככולם כבר אינם ניידים ולא יוכלו עוד להתלוות לנסיעה לקובל ולהדריך את בני דורות ההמשך. לפיכך על בני דורות ההמשך לתעד ולהנציח את זיכרונות בני הדור הראשון.

לפני הסיור הנוכחי של הקבוצה, הארגון ניסה בכוחו הדל וככל שניתן, לעזור ליוצאים, לאתר את בתי המשפחות והעסקים של קרובי היוצאים לסיור. המצבה באתר בכוכבה שופצה והדרך אליה נוקתה. אושרה כניסת הקבוצה לתוך מתחם בית הכנסת ולתוך המבנה המשמש כיום מתפרה. הוכנה למבקר העצמאי חוברת הדרכה מפורטת על ההיסטוריה של העיר, כולל מפת העיר היהודית ואתרים נבחרים בתוכה.

ולמרות כל מה שנעשה, אנו מתנצלים אם מישו מהחברים שיצא לסיור חש שלא בא על סיפוקן עקב סיבה הקשורה ישירות או לא ישירות לארגון. ישנן מסקנות מהביקור הנוכחי, אותן ניישם בסיוורים הבאים.

אנו קוראים ליוצאים לסיור ולכל החברים, לתת כתף ולהצטרף לעזרתנו בפעילויות למען הנצחת העיר. קיים חשש גדול שבקרוב הפעילות של הארגון תצטמצם מאוד ללא עזרת כוחות חדשים.

כמסורת כל שנה אנו מרכינים ראש לזכר חללי מלחמות ישראל ופעולות האיבה, בני העיר קובל.

רשימת שמות הנספים בני ויוצאי העיר קובל:

שרות בצבא התורכי במלחמת העולם הראשונה:

דב וינשטיין

מאורעות 1929, באר טוביה:

ד"ר חיים יזרעאלית

הפצצת המטוסים האיטלקיים, תל-אביב, 1940:

איזי ליברמן וחייה, בת השוחט.

מאבק בין ארגונים בארץ, תל אביב, 1944:

חיים גוטוביץ

חללי מלחמת השחרור:

צבי חסיד. יזהר ערמוני. מלמד נאמן.

חללי מלחמת ששת הימים:

חנניה אלפרט. אפרים ארליך. אורי ברזילי. יורם פלייסיג. אברהם רימון. יעקב ירקוני. נח רותם.

נעדר צוללת "דקר":

יוסף ברנע.

חללי מלחמת יום הכיפורים:

אורית שנער. עמי-יעל אקסלרוד. יגאל ארד. אבישי בן-צבי. שמואל דגני. ניצן הדר. יוסף ויסברוט. אריה וולק.

שלמה פרידפרטיג. פנחס פרישברג. אברהם קלוג. יעקב רוזן. שלום רוזנפלד. מאיר שטיין. צבי שינדל.

פעילות מבצעית, 1999:

רותם אגבר.

פעולות האיבה, נתניה 2001:

שלומית זיו לבית שטיינברג.

שמות אלו מתווספים לקורבנות קהילתנו, בני משפחתנו. לכשמונה-עשר אלף יהודי קובל והסביבה ולכארבעת-אלפים וחמש מאות יהודי העיירה מצ'יוב והסביבה, ולפליטים הרבים שנמלטו מאימת הכיבוש הנאצי במזרח פולין ונלכדו בקובל. בני משפחתנו: תינוקות בני-יומם, ילדים רכים, בני נוער ועד להורים קשישים ונכים, שנספו ע"י הצוררים הנאצים ועוזריהם יימח-שם.

(פרקי תפילה וחזנות)

ביום זיכרון כואב זה לקהילתנו שחרבה, חובה עלינו להודות: תודתנו לחברתנו ילידת העיר, **בלה זפרן** מארה"ב, ששלחה תרומות כסף שנועדו לשיפוץ האנדרטה בבכובה. התרומות הן של בלה ומה שנשאר מתרומות ארגון קובל בארה"ב, שלדאבוננו אין לו ממשיכים בני דור ההמשך. תרומת הכסף הספיקה להשלמת שיפוץ המצבה בבכובה. בימי השיפוץ נערכו גם פעילויות נוספות לתיעוד אתרי העיר היהודית שאיננה ולאיתור אתרים שעדיין עומדים על תילם. תודה לחברת הארגון וילידת העיר קובל שלאחר המלחמה, **סימה שיכמן**, שלולא היא, השיפוץ כלל לא היה יוצא לפועל. תודה מקרב לב גם לאחיה של סימה, שניצח על פעולת השיפוץ ולאשתו החרוצה והמסורה, על האירוה הנהדר בביתם.

השנה הוצאנו לאור חוברת הנצחה עבת כרס נוספת וכבר אנו שוקדים על החוברת הבאה. תודה לחברנו הלא קובלאי **בני גבירצמן** הממשיך בהתנדבות וללא לאות לתרגם ולעבד עבורנו מידיש חומר תיעודי. בני גם סיכם בכתובים את קורות בית הכנסת הגדול מיום הקמתו ועד לזוועה שהתרחשה בין כתלי המקום המקודש ביותר ליהודים.

מספר הניצול מבית הכנסת, מיכאל בבצ'וק :

הביאו אותנו לבית הכנסת בשעה 5 בבוקר. לא מצאנו שם איש, כי קודם לכן, ב-31 באוגוסט בשעה 7 בערב, לקחו הרוצחים הגרמנים את כל היהודים שהוחזקו בבית הכנסת והרגו אותם. תוך שעה החלו להביא קרבנות חדשים. הפשיטו אותם, הן גברים והן נשים, והם ניצבו עירומים כביום היוולדם. לקחו מהם את כל חפצי הערך שמצאו ואחרי כן היכו אותם מכות רצח. אנשים רבים גוועו מהמהלומות ומתו בו במקום, בבית הכנסת.

במשך יומיים אספו לבית הכנסת שלוש מאות נפשות. כולם שכבו או ישבו על הרצפה. לא נתנו מאומה לאכול וגם לא התירו לאיש לצאת לצרכיו. כל אחד עשה את צרכיו במקום שבו נמצא. היו אלה ימים חמים והרבה זבובים, יתושים וחרקים אחרים עטו עלינו והמצב היה קשה ממש. אנשים היו חסרי ישע והמומים. רק ישבו ובכו. גברים התפללו וידוי, בהמתנים למוות... המצב היה איום. כל רגע הגיעו מועמדים חדשים להוצאה להורג. כולם היו בדיכאון קשה, בגלל העינויים, הפצעים, הרעב, הלכלוך ומותם של הורים וילדים. האנשים נראו נורא. רובם היו פסיביים למצבם האומלל. הם איבדו את הביטחון וממש המתינו למותם.

תודה לבכיר הקובלאים- **אלי מנדל**, ולבני הדור הראשון, **ד"ר מרדכי זיו וצבי חיים פולישוק**, על השתתפותם ומעורבותם זה שנים רבות בעזר להכנת חוברות ההנצחה של העיר. תודה מיוחדת עם הרבה איחולי בריאות לרודי ורחל **באלינר**, גם הם לא קובלאים, על התנדבותם לתרגם מאוקראינית את ידיעון קובל ועל התרגום מרוסית, שהסתיים רק עתה, של דוח חקירת הממשל הצבאי והאזרחי שבקובל שבוצע מיד לאחר המלחמה. הדוח במלואו, הכולל עובדות שלא היו ידועות לנו עד היום, יפורסם בחוברת ההנצחה הבאה של הארגון.

באחת העדויות מספרת גברת פרוסיה אלקסיוב מחוה שלייד קובל:

"יום אחד כשעמדתי ליד הבקתה שלי, ראיתי שני גברים הולכים בדרך כשהם לבושים חולצות עם כתמי דם. ביקשתי מאחי (עכשיו הוא בצבא האדום) להביא אותם אלינו, וכך הוא עשה. הוא הכניס אותם הביתה, ואז כבר הייתי בטוחה שבאמת זה דם על חולצותיהם. אני לא הכרתי את הגברים, אבל אחי אמר לי שאחד מהם מוכר לו, היות והבחור לפני המלחמה עבד כצבע בקובל. וכך הם ישבו אצלנו ואכלו והצבע סיפר לנו סיפור מצמרר: "אנחנו" הוא סיפר, "היינו קברנים במכתש החול ולשם היו מובלים תושבי קובל בקרונות ומכוניות. הכריחו אותם להתפשט, אספו את דברי הערך שלהם ואחר כך ירו בהם. כמו עיני ראיתי איך ירו למוות במשפחתי כולה, באשתי ובשני ילדי הקטנים. הם בכו וצעקו "אבא, אבא'לה, לא עשינו שום דבר רע, למה הורגים אותנו?".

אני לא יכולתי לומר מילה, אבל ידעתי שגורלם יהיה כגורלי. וזה מה שקרה: אחרי שהפאשיסטים הרגו את הקבוצה האחרונה, ואנו 40 קברנים מילאנו את הבור באדמה, שמענו שהפאשיסטים מדברים ביניהם. אני מבין את השפה שלהם. הם דיברו על התוכניות שלהם לגבינו. עוד לא הספקנו להחליף מילה כששמענו פקודה "להתפשט". פשטנו את הבגדים ונעמדנו לאורך הבור. כששמענו ירי נפלנו לתוך הבור. מבפנים שמענו איך אחד מהמרצחים ציווה לשני לבדוק האם מישהו נשאר בחיים ולחסל אותו. אבל הם (הרוצחים) כולם כבר היו שיכורים וזה שקיבל פקודה אמר: "אין צורך הם כבר התפגרו". כאשר הם עזבו התחיל להחשיך. אני הרגשתי את עצמי ללא פגע והתחלתי לחול מתחת לגוויות. ראיתי שעוד אחד זוחל וכך אנחנו נשארו בחיים והגענו אליכם. העדה, גברת פרוסיה, ממשיכה: "האח שלי המליץ להם להימלט לפרטיזנים. הם הלכו לכיוון חוות ירבובסקה ומה קרה להם לאחר מכן אני לא יודעת".

אתר זיכרון לעיר קובל היהודית באינטרנט לצערנו מתעכב ועדיין לא הסתים לשביעות רצוננו. נקווה שהתקלות יפתרו בהקדם, בעזרתם ובהתנדבותם של חברי הארגון. האתר הוא כרגע שלדי בלבד. נתחיל להכניס בו אינפורמציה כללית, צילומים ודפי משפחות של החברים.

הוכנה מפת קובל המעודכנת על סמך הביקור הנוכחי בעיר. למפה מצורפת חוברת הסברים של האתרים ושל הרחובות העיקריים בהם התגוררו היהודים. בטבלה מיוחדת ניתנים הרחובות של אז כנגד הרחובות הנוכחיים של העיר האוקראינית. אנו ממשיכים כל העת לבדוק ולעדכן את המפה ובמקביל לשרטט מפה מפורטת הכוללת גם את מיקום של בתי המשפחות ומיקום העסקים של היהודים.

הרבה תודה על שיתוף הפעולה והעזרה של בני הדור הראשון בהכנת המפה: דורה גודיס, צבי-חיים פולישוק, ד"ר מרדכי זיו-ליברזון, ישראל פרל, ישראל שייניס, אברהם אגבר, אלי מנדל ורבקה מלמד לבית ורבר.

לצערנו הרב חברי ארגון העיר לודמיר החליטו לחזור ולנהל את טכסי האזכרה בנפרד. אנו מקבלים לשורת חברי הארגון, בברכה ובזרועות מושטות, את יוצאי העיירה מצ'יוב הסמוכה לקובל. העיירה מצ'יוב, היתה חלק בלתי נפרד מעיר המחוז קובל, וילדיה למדו בבתי הספר בקובל. שתי משפחות מאנשי מצ'יוב לקחו חלק בסיוור האחרון ואנו בקשר עם משפחות נוספות. בעתיד נבדוק צרוף עיירות נוספות הקשורות לעיר קובל.

הדלקת נרות הזיכרון ע"י בני המשפחות

לסיכום הפעילות שנעשתה השנה: ההוצאות הכספיות השנה, לאחר קיום האזכרה הקודמת, היו רבות במיוחד והקופה הולכת ומתדלדלת במהירות.

הוצאות חריגות השנה היו: מענק למשפחות קובל שיצאו לסיור (כ- 8200 ₪), הקמת אתר האינטרנט (כ- 6500 ₪), המשך קיום מסורת של מסיבות חנוכה (כ- 1500 ₪), קניית ציוד מחשוב (1500 ₪), סריקת מיקרופילם של עיתוני קובל מהספרייה הלאומית (כ- 600 ₪), וכו'. גם ההוצאות הישירות להוצאת חוברת ההנצחה האחרונה עלו יחסית לשנים שעברו (כ- 5000 ₪), אך הוצאות אלו התקזזו עם תרומות החברים (שתרמו במשך השנה החולפת, מאז האזכרה הקודמת בסך הכל כ- 7000 ₪).

אנו מבקשים מהחברים להמשיך ותרומם ביד יפה למען נוכל בצד פעילויות שוטפת של הארגון בהמשך של פעילויות הנצחה והתיעוד.

לסיום: שירת התקווה

וועד ארגון יוצאי קובל- ו' באלול תשס"ז - 20.8.07. היכל ווהלין, גבעתיים.

תמונות מאזכרת יהדות קובל, 65 שנה להשמדת יהודי העיר, ו' באלול תשס"ז

חברת הוועד רחל זיו קוראת את רשימת הנופלים במלחמות ישראל.

רינה יוגב על רשמיה מהסיור לקובל ומצ'יוב.

ישראל ויסברוט מסכם את רשמיו מהסיור שנערך בקובל.

מלי ורוצלבסקי מנחה את הטקס.

בטכס השנה השתתפו למעלה ממאה איש בני דור ראשון, ודורות שני ושלישי. נוכחות כמעט מוחלטת היתה למשתתפי הסיור שיצא לקובל.

מדליקת נר זיכרון, מאשה ליאור שוסטר, חברת הוועד הוותיקה שהגיעה מחיפה.

אברהם אגבר, חברנו המסור מדליק את אחד מנרות הזיכרון

חברנו ד"ר מרדכי זיו-ליברזון מקריא את תרגומו מידיש של הפואמה שכתב המשורר הקובלאי קלמן ליס.

ליאור, בתה של מלי ורוצלבסקי מהנהלת הארגון, בהופעה מרגשת.

נסיעת שיפוץ המצבה בבכובה וליווי הסיור שנערך בקובל ב-12.7.07.

1. **כללי:** בנסיעה השתתפו סימה שיכמן ילידת העיר (כמתורגמנית וכאדם בעל קשרים בעיר) וצבי רז מוועד הארגון. הנסיעה לקובל נערכה בתאריכים 5.7.07 עד 15.7.07 דרך וורשה. לא מומלץ בעתיד על נסיעה דרך פולין, אלא ישירות לאוקראינה (קייב), עקב המעבר הבלתי נסבל בגבולות פולין-אוקראינה.
2. **שיפוץ אתר בכובה:** תחילת השיפוץ התעכב מספר ימים עקב תנאי מזג האוויר החורפיים ששררו במקום וגישה בלתי אפשרית לאתר. לפני בואנו העשבייה נוקתה בסביבת האנדרטה. הסתבר שמצב המצבה סביר בהחלט ולא הורע במשך ה-5 השנים שעברו מהשיפוץ הקודם (בו הוצב גדר בטון, עמודים ושרשראות סביב המצבה). הוחלט לפרק את כל רצפת המשטח העליון הרעועה ולהתקין משטח אחיד של מרצפות עבות הטבועות בבטון. התוצאה נראית טובה, האנשים שביצעו את השיפוץ הם בעלי ניסיון ונקווה שלא יידרש שיפוץ נוסף ב-10 השנים הקרובות.
3. **פגישה עם סגן ראש העיר:** נערכה פגישה טובה בלשכת סגן ראש העיר שהניבה את התוצאות הבאות: ערמות האשפה בשביל המוליך מהכביש הראשי לאנדרטה שבבכובה נוקו מייד על ידי העירייה. האישי הבטיח ניקוי כל שנה של העשבייה סביב האתר. האישי דאג לאישור כניסה רשמי שלנו וכן של קבוצת הביקור, למתחם בית הכנסת ולבית הכנסת עצמו, הפעיל היום כמתפרה.
4. **פגישה עם מנהלת מוזיאון קובל:** מסרנו וקיבלנו מהמנהלת אינפורמציה מועילה הנוגעת למפת קובל. המנהלת הבטיחה על הקמת פינה מיוחדת במוזיאון ליהדות קובל. הקשרים בינינו לבין אנשי המוזיאון ימשכו.
5. **פגישה עם אנשי רדיו קובל:** נערכה פגישה שכללה ראיון עם סימה ברדיו המקומי. במהלך הראיון התבקשו השומעים להודיע על מסמכים ופריטים שברשותם, הקשורים לקהילה היהודית ועל אפשרויות לרכישתם/שכפולם
6. **פגישה עם איש עיתונות:** האישי כותב כתבות ומתעד את העיר בתקופה הפולנית שלה. נמשיך בקשר איתו.
7. **איתור ותיעוד קובל היהודית:** במהלך השהות בקובל נסרקו כל הרחובות והאתרים שבקובל היהודית על פי המפה שהכנו בארץ. על סמך הסקר תעודכן המפה ובה יציגו האתרים שחרבו והאתרים הראשיים הקיימים עד היום.
8. **ראיונות עם תושבות המקום:** בעזרתה של סימה נערכו ראיונות מאלפים ומועילים עם שתיים מתושבות רחוב וולדמירסקיה- הרחוב שבקצהו נמצא בית הקברות החדש שם נרצחו המובלים מבית הכנסת הגדול.
9. **הסיור לקובל- רקע והכנת הקבוצה בארץ:** כמדריך הקבוצה נבחר ד"ר מרדכי יושקובסקי- מדריך עתיר ניסיון עליו קיבלנו הרבה שבחים. מרדכי ציין שיש לו ניסיון טוב עם מנהל הקבוצה, דן מריאן, ממנו גם אנו התרשמנו. הוחלט על המלצה לנסיעה במסגרת זו (ובכך התנתקנו מיוצאי העיריות הסמוכות קאמין-קושירסק ורוזישץ' שהעדיפו סיור דרך פולניה). למשתתפי הסיור הוכנה כמה שבועות לפני הנסיעה חוברת מיוחדת לנוסעים המסבירה בתמצות את עברה של העיר. החוברת כללה גם את מפת העיר היהודית והעיר העכשווית לצורך סיור עצמאי של אנשי הקבוצה. כמו-כן פנינו אל הנוסעים לקבלת אינפורמציה על בתי המשפחות, בתי עסק, קרובי משפחה וכו'. קישרנו בין המשפחות היוצאים לסיור וגם בין חברי הארגון בני דור ראשון. לטובת הנוסעים הכנו מפה גדולה של העיר, שעליה ריכזנו את בתי המשפחות של הנוסעים. כ"כ כל חברי הארגון הרשומים קיבלו מענק כספי.
10. **ביקור הקבוצה בקובל,** להלן התרשמותי האישית והסובייקטיבית (צבי רז): הביקור והטכס בבכובה היה מוצלח ומאוד מרגש. גם בבית הכנסת הגדול ובחצר הרבי מטריסק הסיור היה מוצלח למדי. בשלב זה הקבוצה התפצלה כשהלקה נסע ליישובים סמוכים ביחד עם שני המלווים (מרדכי ואליעזר) ששמשו כתורגמנים לעת מצוא. הקבוצה הקובלאית הגיעה למוזיאון העירוני בו הביקור היה לא תקין וקטוע

(הרבה מהחברים טוענים שהביקור במוזיאון היה מיותר). מנקודה זו המשיך הסיור לקרטע. היות ואין לי ניסיון וכישורי הדרכה לקהל כ"כ רב, לא הצלחתי להשתלט על הקבוצה שבה הציפיות מהביקור היו לעיתים סותרות. לדוגמא: חלק מהציבור רצה להמשיך בסיור רגלי וחלק רצה לראות את העיר דרך חלון האוטובוס... יש גם לציין שרוב האנשים לא טרחו לקרוא את החוברת (שהשקענו בה כה רבות). רוב האנשים ציפו לליווי אישי צמוד שייקח אותם למקום מגורי משפחתם. חלק מהקהל היה קולני, היו שבאו בדרישות ובתלונות אישיות. יש לציין שביטול יום שני בקובל נעשה בהסכמה בשתיקה של רוב כמעט מוחלט של הנוסעים. עניין זה גרם שהביקור בקובל יהיה תחת לחץ זמן ולא על פי התוכנית המקורית. למחרת חזרו לקובל ארבעה נוסעים מהקבוצה שבאו לביקור משלים בעיר.

11. **מסקנות/המלצות:** לא לארגן קבוצות לקובל מעל 20 איש (אלא אם כן הקבוצה תתפצל לתת-קבוצות עם ליווי מתאים). לא מומלץ שהארגון ישקיע כספים בעידוד האנשים לצאת לנסיעה (מתן מענקים באופן גורף). ביקור קבוצתי מינימאלי בקובל חייב להיות בן 10 שעות נטו (ללא הפסקות אוכל ובזבזי זמן הכרחיים אחרים). יש להביא לידיעת הקבוצה מראש את סדר היום ונוהלי הסיור בעיר ("המשחק").

12. **הוצאות כלליות של הנסיעה לשיפוץ בבכובה:** תשלומים בארץ כ- \$1380. תשלומים בחו"ל \$1360. \$ סך הכל כ- \$2740. תקציב ראשוני לשיפוץ שנמסר ע"י בלה זפרן מארה"ב: \$2500, תוספת מאוחרת של בלה: \$1000. כלומר עמידה בתקציב השיפוץ הנדרש.

תודות:

תודה מקרב לב לזולקו, אחיה של סימה, ובמיוחד לאשתו החרוצה והמסורה, ז'נה, על האירות בביתם, על קבלת הפנים הנפלאה ומילוי כל הבקשות השונות והמשונות שהתבקשו לעשות למען הארגון.

תודה מיוחדת לחברת הארגון סימה, שלולא היא השיפוץ כלל לא היה יוצא לפועל. סימה שלא היתה בקו הבריאות לאורך כל הביקור, דאגה ועזרה בנושאי השיפוץ, הסיור לקבוצת קובל, ובנושאים אחרים שעלו על הפרק.

תודה נוספת וגדולה גם לארגון קובל שנתן לי הזדמנות חוזרת להעמיק את הידע על קובל, מקום הולדת אמי ומשפחתה.

צבי רז, הוד השרון, 20.7.07

5 אוגוסט, 2007

שלום לך בלה היקרה,

לא לפני הרבה זמן חזרנו מקובל, לאחר השיפוץ שעשינו במצבה שבבוכבה.

אני מצרף תמונה של מצב בסיס המצבה לפני ואחרי השיפוץ.

התקציב שהעברת לארגון הספיק לביצוע השינוי ואנחנו מאמינים שלא יצטרכו לבצע שיפוצים נוספים לפחות ב- 10 השנים הקרובות.

כמו כן אני מצרף תמונות נוספות שצילמתי בעיר ובעת האזכרה של 40 האנשים שהגיעו לקובל מישראל.

ושוב תודה לך על התרומה הנאה שאפשרה לנו לתקן את הפגמים באתר.

כל המכרים והחברים שלך בוועד ארגון קובל מוסרים לך דרישת שלום, כל טוב, בריאות טובה ונחת,

צבי רז

בשם וועד ארגון יוצאי קובל בישראל.

דן מריאן- מארגן ומנהל המסע
הסיור הכולל באוקראינה נערך בהדרכת דר' מרדכי יושקובסקי ומר אליעזר לסובוי.

משתתפי מסע לאוקראינה 9-17/7/2007

רשימת משתתפי הסיור שבני משפחתם הם יוצאי העיר קובל והסביבה

שם המשתתף	משפחה בקובל	מיקום	הערות/פרטים
אנוך חן	סבא: ר' שמחה הינוך (גבאי "תלמוד-תורה)	בית+חנות בדים: לוצקה 54 ממול שוק איכרים של יום ד'.	כנראה ברחוב לוצק המקורי לפני שחולק גם לרח' וורשבסקה. אבא: יעקב אנוך
אנוך יעקב			
שינדלר יהודית			
שרה בית הלחמי	סבא: ישראל ויסברוט	בית: ולדמירסקיה 7 בית מרזח: ולדמרסקיה 5	שרה: האבא גרשון בית הלחמי. ישראל: האבא טוביה ויסברוט.
ישראל ויסברוט			
גורן דיטה	סבא: נחמיה בר	חנות בדים: ורשבסקה 185 בית: מגיסטרצ'קה צמוד לבית הכנסת הגדול	אמא: שרה בר. דוד: זלמן פורן-פרוסמן.
וולק יהורם	אב האם: שבתאי גולדשטיין אב האבא: משה וולק	גולדשטיין: חנות תרופות: וורשבסקה 46. וולק, בית: קושצ'וסקי 14. מחסן תבואות: מונופוליובה 77/75: WOLK A. & L.	אבא ישראל ברוך וולק אמא מרים גולדשטיין
וינגרטן נילי	סבים: זאב צורף בלה טויב	בית: פומניקובה 19	אמא: לאה צורף זרנינסקי משפחת טויב ממלניצה
ורד זהבה	הורים: משפ' שיפר	קובל השנייה	קרובי שרגא שיפר, קרובי משפ' פרוסמן
זוכוביצקי תהילה	סבים: חיים ויינטרוב תהילה זליגסון	בית: נבז'ז'נה 4	אמא: רבקה וינטרוב- זוכוביצקי. קרובי גודיס, מדרר.
יוגב רינה	אב האב: חיים מרדכי קליקה אב האם: גרויסר	קליקה, חווה: מאצ'יוב 91. יתכן בפינת נדבז'ז'נה. בילה גרוייסר בת דודה- חריתה בבית-כנסת	אבא ראובן-דוד קליקה. אמא יונה גרויסר ממצ'יוב.
יוגב שרית	בתה של רינה יוגב		
מלכין רחל	סבים: אברהם ורבר רחל (רבינר). סבים: משה ושיינדל מלמד	ורבר: ז'צ'נה 28. מלמד: מיצקביצ'ה (מס' בתים לאחר הדואר).	אמא: רבקה מלמד, ורבר מהבית. אבא: אשר מלמד רחל רבינר- חריתה ביכ"נ
נמיר אורה	סבים: מאיר ובלה טויב	בית: נדבז'ז'נה	אבא: פנחס טויב. דוד: ברוך טויב
סובול עופר	אב האם: יצחק שפילמן. הסבא של האב: בנימין סויבל	בית שפילמן: ליסטופדובה, או ולדמירסקיה,	אמא: זוסיה, דודה: רחל לין דודים: קומוניסטים. אבא: בנימין סויבל- מורה בתרבות
פוקס שרה	אבא: ברוך מנדלבוים (ממאצ'יוב)	מגורים במצ'יוב	האבא למד בגימנסיית תרבות בקובל
פרוסמן משה	אבא: דוד פרוסמן	בית: מגיסטרצ'קה 9 (מאחורי בית הכנסת- מול בית בר). חנות שמרים אי-שם בשוק	אח: זלמן פורן בעל לשרה בתו של ר' נחמיה בר
פרוסמן דוד	בן של משה פרוסמן		
קפשווק נפתלי	סבא: נפתלי קפשווק	חנות: עורות, בריסקה 23 בית: רח' ז'צ'נה	אבא: אהרון קפשווק
רוט ברכה	סבא: שלום שטיינברג	מגורים: וורשבסקה או בריסקה. אח"כ מצקביצ'ה	אבא: פנחס שטיינברג
שין דבורה			

משתתפי הסיור נושאים דברים בטכס בכוכבה:

יהורם וולק:

יזכור לבני משפחתי שנרצחו בעיר קובל:

הנני ניצב פה היום להדליק נר לזכרם של בני משפחתי וכל אותם בני אנוש שנרצחו במקום זה על ידי הגרמנים ימח שמש ועוזריהם האוקראינים. וזאת רק בגלל היותם יהודים.
סביי וסבותיי שלא זכיתי להכירם. בנותיהם ובניהם. דודתיי ודודי
סבי וסבתי: משה ופניה וולק לבית ברונשטיין
הבנים: מרדכי זאב וולק, יהושע דב וולק, שמשון וולק
והבת: לאה וולק
סבי וסבתי: שבתאי וציפורה גולדשטיין לבית שטפר
הבנות: ריבקה (ביבה) גולדשטיין, שרה גולדשטיין
סבא של אימי ז"ל: משה שטפר

מתחייב אני במעמד זה להמשיך ולשמור את זכרם ושל יתר הנרצחים בני קובל שהובלו כצאן לטבח.
כאן במקום הזה, דממה. שאינה מעידה על אשר התרחש כאן לפני שישים וחמש שנה על הטבח שבו הושמדו יקירנו באנו לכאן בני משפחתכם הזוכרים אתכם.
באנו לספר לכם שעל אף רצונם של בעלי הפתרון הסופי הקמנו מדינה חופשית בארץ שעליה חלמתם. כאן בעיר הזו קובל נטעתם בהורי ובשאר בני העיר את האהבה לארץ ישראל למסורת ולשפה העברית.
רבים מבני קובל בנו ועזרו בהקמת מדינת ישראל והכל בזכותכם
יהי זכרם ברוך לעולמי עד

ממני יהורם וולק, אשתי דבורה וכל בני משפחתי

שרה בית-הלחמי, ישראל ויסברוט:

אנחנו, שרה, בת בלה וגרשון בית הלחמי לבית ויסברוט וישראל בן מרים וטוביה ויסברוט, מדליקים נרות זיכרון לזכר בני משפחתנו, מצד אבותינו, שנספו כאן, בקובל, בעת השמדת הגטאות:

סבתנו, אסתר ויסברוט בת רבקה והירש ארליך, ילידת שנת 1875 בקובל;
סבנו ישראל, שרוליק, ויסברוט בן רבקה ויוסף, שכונה "די לובלינער", שנולד בלובלין בשנת 1875, ובגיל 4 עבר עם הוריו לקובל. שניהם נהלו בית מרזח בעיר;
שלושת דודינו ומשפחותיהם:

דוד, יליד שנת 1900, בן 42 במותו, שהיה סוחר במקצועו, רעייתו חנה לבית שוסטר ובנותיהם רבקה וגיטל.
שמואל-לייב (אריה), יליד שנת 1906, בן 36 במותו, שהיה סוחר או מסעדן במקצועו, רעייתו גיטל לבית שוסטר, שהייתה בת 35 במותה, ובתם שרה בת במותה 8.

חיים-יונה, יליד שנת 1908, בן 34 במותו, שהיה חשמלאי במקצועו, רעייתו בת-שבע לבית שור, בת 32 במותה, ובתם שרה בת 3 במותה.

תהיינה נשמותיהם צרורות בצרור החיים.

נילי וינגרטן:

אני- נילי- לבית משפחת אמי לאה צורף, מדליקה נר זיכרון לזכר רבים מבני משפחתי שנרצחו כאן: סבא שלי- זאב צורף, סבתא שלי- בלה צורף לבית טויב, שנרצחו בקובל בה גרו כל חייהם עם ילדיהם והוריהם הבוגרים.

תודה מיוחדת לסבא שלי שהיה ציוני- ראה את הנולד ושלח לארץ את ילדיו- אחד אחד, לפי סדר הולדתם. כולם התחנכו בבתי ספר עבריים ציוניים ובשומר הצעיר. אמי היתה האחרונה לעלייה ארצה- בת 19. נר זיכרון לאחותה הצעירה של אמא- דודתי מינה- אותה הכרנו רק מהתמונות, אחות בבית החולים היהודי בקובל, שברחה מהגטו בזהות בדויה ונתפסה ונרצחה כנראה בעיר בריסק.

נר הזיכרון לזכר משפחת טויב- משפחת סבתי- שאחותה הניה ושמעון וילדיהם שגרו ונרצחו בכפר מלניצה ליד קובל. נר זיכרון לזכר משפחת בקר מקובל שבנה ישראל עלה ארצה עם דודתי במסגרת ההכשרה, הקימו את קבוץ עמיר והתחתנו שם. לזכר ההורים דב וצפורה בקר וילדיהם יעקב, שמואל, ברכה וריבה- כולם הושמדו בידי הנאצים בקובל.

נר זיכרון לזכר אחותה השנייה של סבתא שלי בת-שבע ובעלה יוסף מילשטיין ובני ביתם שהושמדו בקובל.

את הנר אני מדליקה בשמי, בשם אחי ואחותי וכל בני ובנות דודתי ובני משפחותיהם: נכדים נינים ושילשים, כולם צאצאי משפחת צורף.

הקמנו בארץ משפחות לתפארת- שבט גדול- שכולו חי בארצנו בזכות סבא וסבתא ציונים. זכרם מצוי בתוכנו- אנחנו נקראים על שמות יקירנו שנרצחו בשואה.

יהי זכרם ברוך.

עפר סובול:

הורי לא ספרו לי על ביתם מאומה. הם עלו לישראל כחלוצים בתחילת שנות ה-30. לאחר פטירת אבי יוסף סובול ז"ל, כשצעיר בני עבד על שרשי המשפחה, הגעתי ל- "יד ושם" וביקשתי לראות דפי עד אותם השאיר אבי. איפשרו לי לצפות ב- 3 דפים בלבד של קרובים מדרגה שלישית (שגם על קיומם לא ידעתי), וזה לא היה בסיס לעץ משפחה. כל שנה ביום השואה הזכרתי את שמות סבי שידעתי והוספתי את המשפט "ובני משפחתם אשר אפילו שמם נכחד". לפני מספר חודשים כשנכדתי לילך עסקה בשרשי המשפחה, נכנסתי לאתר "יד ושם" ומצאתי כ- 24 דפי עד שהשאיר אבי ז"ל, אשר אפשרו לי לבנות עץ משפחה נרחב.

אני מבקש היום כאן באתר ההשמדה וההנצחה של יהדות קובל, להזכיר את שמם בפעם הראשונה מאז הכחדתם.

אני מזכיר את סבתי אם אבי, **רחל סובול** לבית טרויב,

ואת דודי, אחיו של אבי, **חיה, לאה ויצחק.**

את דודתו של אבא **מלכה טרויב,**

את דודתו של אבא, בעלה ובתם, **חיה, יצחק, ואסתר אפל,**

את דודתו של אבא, בעלה ושלשת ילדיהם, **לאה, יצחק, ישראל, אסתר ושרה פלאץ,**

את דודתו של אבא, בעלה ושלשת ילדיהם, **שינה, יצחק, יעקב, צבי ופיגה אפל,**

את דודתו של אבא ובעלה, **יענטל ושמעון קורברג,**

את בן דודו של אבא, **יוסף סובול בן יעקב ושרה,**

את בת דודו של אבא ובעלה, **יעקב ושרה שוורצבלט**

ואת דודו של אבא **מאיר סובל,** ולהם ילדים שאת שמותיהם איני יודע.

אני מזכיר את סבתי, אם אימי, **שרה שפילמן,** ואת בעלה, סבי, **יצחק שפילמן,**

שניתלה עם כניסת הנאצים, עקב היות בניו קומוניסטים.

רינה יוגב

אני רינה יוגב ילידת הארץ, בת לדוד ראובן קלקה ויונה (ינטל) קלקה (לבית גרויסר) אשר עלו ארצה בשנת 1933 כחלוצים ואינם עוד בין החיים, לא זכיתי להכיר את רוב משפחתי שנרצחה בשואה.

לזכר אלו שלזכרם הוקמה אנדרטה זו, אני עומדת כאן היום, עם בעלי יעקב ובתי הבכורה שרית ובשם בני צור ובתי דלית שלא יכלו להגיע, חמשת נכדותי ואחי משה קליל ומדליקה נר לזכרם של:

משפחתי מצד אבי – שהוצאה להורג בקובל

סבתי שיינדל קלקה לבית נודל
דודי אברהם קלקה ואשתו שרה
דודתי רייזל קלקה ובעלה יצחק ויינשטיין עם ילדיהם
דודתי פסיה קלקה ובעלה ברש ישעיהו – עם ילדיהם
דודתי לאה קלקה ובעלה אליעזר לקח

משפחתי מצד אמי לבית גרויסר – שהוצאו להורג בקובל

גרויסר יעקב ואשתו גולדה עם שני ילדיהם
גרויסר נתן ואשתו פניה עם שני ילדיהם
גרויסר נפתלי ואשתו גיטל וייץ ו-8 ילדיהם
אחת הכתובות שנמצאו בבית הכנסת הגדול של קובל היא של בתם ביילה בת ה-18 שהייתה תלמידת גמנסיה - תרגום החריטה מפולנית:

"הילדה גרויסר נפתלי ואשתה גיטל וייץ נ-14.9.42"

ובשם כל משפחת גרויסר. בני קובל שהם בני משפחתי שהייתה משפחה מאד ענפה .

לזכר הוריה של אמי - סבתי שרה לבית אוקס וסבי חיים גרויסר עם שתי בנותיהם סימה ושיינדלה ובנם ברל שהם אחיה ואחיותיה של אמי נרצחו בעיירה מצויוב הסמוכה.

**ולזכר כל הנספים בשואה
השם יקום דמם.**

ישראל ויסברוט - על המסע לקובל: זו אינה ה"קובל" שלי

דברים שנישאו בטכס האזכרה - 65 שנה לרצח יהודי קובל - ו'באלול תשס"ז

הדברים שאני עומד לומר הם רשמיי הסובייקטיביים מהביקור בקובל אותם העליתי על הכתב לא מכבר, ואינם תיאור מדויק של "יום קובל".

המסע לקובל - הגשמת חלום שלא חלמתי מעולם

קובל הייתה בשבילי מאז ילדותי מקום עלום, עיר הולדתו של אבי טוביה, עליה לא הרבה כלל לספר, ארץ גזירה בה נרצחו סבתי, סבי, דודי ובני משפחתם. מעולם לא חשבתי ולא חלמתי שאגיע שמה, אל מעבר מסך הברזל, לאוקראינה שהייתה פעם פולין, לחבל ווהלין, שאת שמו למדתי רק בעת הקמת בניין זה.

והנה באה ההזדמנות ומתארגנת קבוצה של בני העיר קובל וצאצאיהם למסע כזה, אל העבר הלוט בערפל, אל ההווה השונה כל כך, ואיתי גם בת דודי, שרה.

לאחר יומיים של ביקורים בערים אחרות אנו מגיעים לפאתי העיר, וכבר ליד שלט הדרכים הגדול העומד בצדי הכביש, עולה וצפה ההתרגשות, יורדים מהאוטובוס ומצטלמים.

אוספים את צבי רז מתוככי העיר והעיניים בולשות דרך חלונות האוטובוס, הזה המקום? כאן בילה אבי את ילדותו ונעוריו? האם כך נראתה העיר גם אז? ירוקה, שלווה? שופעת מים, עם נהר חוצה ומשטחי דשא?

עושים דרכנו לכוכבה, לאתר הרצח. קילומטרים ספורים של נסיעה והאוטובוס עוצר בשולי הכביש ואנו נכנסים רגלית בדרך עפר לתוך היער, נושאים את דגל ישראל בגאווה והלב מפרפר. האם בדרך זו הובלו יקירינו אל מותם? כמה מאות מטרים של יער פסטורלי, פרחים וציוצי ציפורים ופתאום על תל מוגבה - המצבה. כאן? כאן התחולל הטבח? בלב השקט האינסופי הזה? ביום שמש יפה כמו היום? האם גם אז היה המקום מוקף עצים? בתצלום שהכרתי המקום חשוף ומלא בורות! ואיה דמי סבי וסבתי? הזועקים הם אלי מתוך האדמה? דממת מות.

תולים את דגלי הלאום על המצבה, ששופצה זה עתה, ואנו עורכים טקס אזכרה. נדמה לי כי דממת מות שוררת מסביב. קטעי קריאה, קריאת קדיש ו"אל מלא רחמים", מי מהחברים נושא דברים ומזכיר את משפחתו שאבדה במקום זה. מסיימים בשירת "התקווה". נשארים במקום עוד כמה דקות להתייחדות וחוזרים לאוטובוס.

נכנסים לעיר. התחנה הראשונה - חצר הרבי מטריסק, היום בית ספר. מבנה דו קומתי בלתי מטויח מלבנים חומות, שרידי מרפסת שהייתה ותו לא.

נוסעים לבית הכנסת הגדול ופונים קודם לחלקו האחורי שנשאר ללא שינוי - לבנים חומות לא מטויחות, קירות מתפוררים מעט, ולמעלה מתחת כרכוב הגג בתוך מסגרת לבנים אפשר בקלות לראות שרידי המגן דוד שהיה שם. מכאן מקיר זה הצליחו כמה מהיהודים שנכלאו בבית הכנסת לברוח ליער. פונים לחזית הבניין וזו מפוארת, משופצת, צבועה ורוד-לבן, ללא שריד וזכר לסמלים היהודיים, מגני הדוד שהיו נטועים בתוך שלוש המסגרת העגולות שלמעלה.

נכנסים לבניין ומטפסים לקומה השנייה על המדרגות עליהן פסעו אימותינו וסבתותינו אוחזים באותו מעקה, ומגיעים לעזרת הנשים שהייתה יציע שצפה לאולם התפילה. מתפרה ענקית, כמה עשרות נשים רכונות על מכונות תפירה המוצבות על רצפת עץ חדשה החוצה את חלל האולם הגדול לשתי קומות, אך למעלה בשיפולי התקרה ובשולי העמודים המקוריים ניתן עוד להבחין בפיתוחים המקשטים את המבנה.

יורדים לקומת הקרקע, אך שם באולם המקורי אין שריד וזכר לפאר של בית הכנסת שהיה, והטיח שעל הקירות מכסה את הכתובות שחרתו וכתבו בציפורניהם ובדמם היהודים שנכלאו כאן משך ימים, לפני שהובלו למותם. "זכור! זה צריך להיות תפקידך בחיים!" כתבה שם פניה-פייבל למוניק פולישוק את צוואתה האחרונה, ואנו עם בני משפחתה זוכרים.

מבקרים במוזיאון העיר ומקבלים הסברים (באוקראינית) על מוצגיו. מעט חפצים אוקראיניים עממיים, תמונות של גיבורי מלחמה סובייטיים, עבודות יד וחפצי אמנות שיצרו תושבי העיר. אני לא מצאתי אזכור לעבר היהודי. משוטטים בעיר בה פזורים מבנים מלפני המלחמה בין בנייני מגורים סובייטיים שהוקמו לאחריה. חלקם משופצים בשיטה האוקראינית - חזית מטויחת צבועה בשני צבעים ועורף שלבניו החומות חשופות ומתפוררות בחלקן. על קירות בניין אחד אני מבחין שוב בשרידי מגני דוד שהיו נטועים על הקיר והוסרו.

מגיעים לרחוב וולדימירסקה, הרחוב בו גרה משפחתי, כאן במספר 5 ו-7 שכן ביתם בו היה גם בית המרזח בו עמלו סבי, סבתי ובני ביתם לבשל, להגיש ולשרת במאור פנים את כל באיו - פולנים, רוסים, אוקראינים ויהודים. כאן

בילה אבי את ימי ילדותו, כאן שיחק, כאן הכין את שיעורי הבית שלו, מכאן יצא לפעילויות בקן "השומר הצעיר", לכאן חזר אחרי השירות בצבא הפולני ומכאן עזב בדרכו לארץ ישראל.

מכאן גם גורשו בני משפחתי באכזריות ויצאו לדרכם האחרונה, לבכובה.

אך איפה הבית? בין הצומת ובין בית מספר 7 משתרעים מחסן ושני מבני מגורים סובייטיים מכוערים בני חמש קומות. חלונות פונים לחזית הרחוב, מרפסות סגורות בחלקן פונות לחצר האחורית, כביסה תלויה על חבלים ובחצר הענקית שמאחור חונים אופנועים ומכוניות, ילדים אוקראינים משחקים ומתנדנדים על נדנדות וזקנים יושבים על ספסל ומשוחחים.

ואיפה העבר? נמחק כולו? בתים מספר 7 ו- 9 הם מבנים חד קומתיים. האם ככה נראה גם בית המשפחה שלי?

מעבר בית מספר 9 משתרע נהר הטוריה - עצים ודשא ירוק ושפע מים. האם לכאן ירד אבי לרחוץ?

נוסעים דרומה לבית הקברות "החדש" בהמשך רחוב וולדימירסקה. כאן נרצחו היהודים האחרונים שהובלו מבית הכנסת הגדול, וכאן נקבר עוד לפני המלחמה, הסבא רבא שלי. ומה נשאר? שרידי מצבה בודדת מבצבצים מתחת שיח מסביב מגרשי חנייה, מרכז תרבות ומבני מגורים. איש לא הצליח למנוע מהבולדוזרים הסובייטיים למחוק את עברה היהודי של העיר.

זוהי קובל עבורי - עיר אוקראינית מנומנמת שנבנתה מחדש על חורבות עברה היהודי כמעט ללא זכר. יהודים בודדים המתגוררים בה ולהם קרובים בארץ. עיר סובייטית. זו אינה ה"קובל" שלי. זו איננה עוד. היא נותרה רק כמעט הסיפורים ששמעתי וקראתי אודותיה.

שלום לך קובל. ותודה לכם צבי, סימה דן ודינה מריאן, חבריי למסע ולכל יוצאי קובל שעזרתם לי להגשים את חלום הביקור בקובל, חלום שלא חלמתי מעולם.

**פומניקובה- רחוב מרכזי בעיר החדשה,
ב"חולות";**

ישן מול חדש

**וולדמרסקיה- חצר ברחוב מרכזי ב"שטאט",
ה"עיר הישנה";**

קרוב לכאן היה בית המרזח וביתם של הויסברוטים.

נילי וינגרטן (לבית משפחת צורף מקובל): יום הסיור בקובל

בבוקר התחלנו במסע לקובל- הביקור בעיר בה נולדה אמי ובה נרצחה משפחתה, היא הסיבה לבואנו למסע באוקראינה. יצאנו בבוקר של יום אפור- כמצב רוחנו. אליעזר המדריך מספר לנו ביושב את ההיסטוריה של העיר שנבנתה כעיר מלוכה ובמשך השנים עברה מיד ליד- מהפולנים לרוסים וחוזר חלילה, ואני חושבת על אמי שרק בשנותיה האחרונות- עם המטפלת הרוסייה- גילינו שהיא יודעת לצד הפולנית, גם רוסית לא רעה.

האוטובוס טס מהר בכביש הטוב, התנועה מאוד דלילה והנוף משני צדדיו- ירוק עשיר ומלא חיים, מלא יערות עבותים של אורנים, אשוחים, עצי לבנה, צפצפות ועוד עצים שלא מוכרים בארצנו- ואני חושבת על הפרטיזנים ושרידי היהודים שמצאו מסתור בתוך היער. ועוד אני נזכרת בסיפורי אמי על ילדותה, על שהיו שולחים אותה כל קיץ לקייטנות ביערות האורנים, כדי שתבריא ותשמין מעט- באווירה הרגועה של הכפר, בצל האורנים הטובים לבריאות- כך היתה אמה אומרת.

בין העצים צומח דשא טבעי ופרחי-בר בשלל צבעיהם: הפרג האדום, העולש בתכלת, צנון הבר הלבן ושלושיות מים ביניהם. אדמה שחורה ופורייה המצמיחה כל דבר בקלות. האם זה בגלל הדם הרווי בה? כשהיערות נגמרים נגלים השדות המעובדים כולם: חיטה, כוסמת, תירס וחמניות- ממי האוקראינים ינקו את הרוע כלפי היהודים ועלו באכזריותם על הנאצים, כשהארץ נראית זבת חלב ודבש?

הגענו לקובל- בתי הפרברים הראשונים: בתים צנועים, בתים פרטיים, אבל גם נקיים צבועים ושמורים והגינות שמסביבם מלאות בכל טוב: הרבה תפוחי אדמה- אמה אהבה תפוחי אדמה- וגידולי ירקות לצרכי המשפחה וביניהם פורחים פרחים צבעוניים שבארצנו היבשה אנחנו עמלים קשה לגדלם ולרוב בלא הצלחה, וכאן, תוך חודש-חודשיים לאחר החורף הקשה, הכל פורץ מהאדמה הדשנה וצומח בקלות ובטבעיות.

הגענו לשוק שנראה אותנטי, למרות שנבנה אחרי המלחמה. פה היתה הכיכר המרכזית, ככר המצעדים בימי הצבא הפולני וככר השילוח בתקופת הנאצים, אליה הובלו כשמונה עשר אלף היהודים לפני שנלקחו לבורות המוות בכוכה.

מחלון האוטובוס נראה בעיני השוק כלב-לבה של העיר, שוקק חיים וכמו יצא מספורי שלום-עליכם משנות ה- 20 וה- 30 של המאה הקודמת. הנשים כפריות עם מטפחות ושמלות- חלוקים צבעוניים, הגברים עם כובעי מצחייה וז'קטים מיושנים ומרופטים, ובידי כולם סלי פלסטיק ענקיים. האם מי-מהם יודע מה היה מקום זה לפני 65 שנה?

הגענו ליער בכוכה- הנקודה המרגשת והכואבת בשביל כולנו. החברים מוציאים דגלי לאום כחול-לבן מהתיקים, נרות הנשמה נשלפים. צועדים בשביל שנוקה לכבודנו ע"י העירייה ומגיעים לקרחת יער גדולה ובמרכז- מורמת ונישאת- אנדרטה גדולה ומרשימה. הדגלים הושמו והתנוססו, נרות הנשמה הודלקו. ה"זכור" הוקרא, ה"קדיש" ודף אישי של המשתתפים בטכס. לסיום שירת "התקווה" בפי כולם! טכס מכובד ומאופק!! כולנו מאוד נרגשים. אני לא רוצה לדמיין מה מצוי מתחת לרגלנו! שממה, אין עץ אחד בקרחת היער- רק עשב דליל. ומה פשר הבורות הנפערים בקצוות של קרחת היער??

משם נסענו לשריד כמעט יחיד לקהילת היהודים ששקקה במקום לפני 65 שנה- בית הכנסת הגדול- שרק עקבות מגן דוד אחד- גבוה ומטושטש מצוי על קירו האחורי והאותנטי. באדיבות עיריית קובל החדשה משפצים ומשמרים את חיצוניות בית הכנסת לשעבר, היום מתפרה גדולה שמלאה בפועלות חרוצות ומכונות רועשות. האם העובדים יודעים על הטרגדיה הגדולה שהיתה בין כתליו? מה הקירות היו מספרים להם אם היו מגרדים בזהירות את שכבות הסיד והטיח המכסים על קירותיו?

עברנו משם לבית הקברות היהודי "החדש" בו נרצחו מאות רבות של היהודים, שארית הפליטה של שני החיסולים שערכו הנאצים. השטח גדול ושומם, שבקצה חלקתו נבנה בית תרבות "חדש". הנוער הממלא את המקום היום אינו מתאר לעצמו על איזו אדמה עקובה מדם נבנה בית התרבות. אינו יודע על גורלם של האנשים שהרסו, בנו והשתכנו בהיכל זה. אינו יודע על מאמצי הכומר המקומי להסיר את הקללה שרבעה שנים על המקום. בקצה השטח השומם,

מצוי עץ ומתחתיו בולטת מהאדמה אבן- מצבה שנותרה לפליטה- גוש אבן אפור עם אותיות מטושטשות בעברית! חזרנו לעיר: שמות הרחובות שונו מאז כמה פעמים, גם מיקומם. והבתים רובם ככולם אינם אותם בתים, במקומם בתים חדשים! לא מנקרי עיניים, אבל מטופחים נקיים ומלאי ירק שמעורר את קנאתי... אין ספק העיר מתעוררת ומשתפצת ועוד כמה שנים תהיה עיירה "נחמדה". האם העיר מתעוררת "בזכות" אסוננו ובתינו שהשארנו שם? אי אפשר שלא לחשוב על זה!

ולסיום אי אפשר שלא להזכיר את הרכבת שממלאת תפקיד חשוב בחיי העיר אז והיום! החיים (והאוטובוס שלנו) נעצרים לפני פסי מסילת הברזל לדקות ארוכות. אולי מחליפים כאן עדיין את גלגלי הרכבת בצומת הדרכים החשוב- למערב, למזרח, לצפון ולדרום. ושוב המחשבות נודדות על אלפי-אלפים של יהודים שעברו כאן לפני 65 שנה בדרכם האחרונה.

חזרנו מקובל. חזרנו וכנראה שלא אשוב אליה עוד, חזרנו בהרגשת החמצה קלה- לא מיצנו לדעתי את דופק חיי העיר של פעם- לא טעמנו את אזור השוק התוסס על תוצרתו וחנויותיו שנראות כמו פעם, בימים שאמי וסבתי פסעו כאן, אזור השוק הטעון כל-כך בהיסטוריה שלנו. גם את נחל הטוריה המפורסם בשבילנו- מסיפורי הורינו- לא הרגשנו מספיק ברגלנו. חבל!

קובל שלי - רשמי סיור בקובל

דיתה גורן (לבית משפחת בר), אוגוסט 2007

"הציוד שלי" לקראת המסע הזה היה קטן: מידע בסיסי על משפחת אמי ילידת קובל. משפחתה הגרעינית של שרה אמי הייתה אחת מתוך משפחת בר הרחבה שרובה ככולה התגוררה בקובל. המשפחה מנתה 6 אחים ואחיות. ההורים נחמיה וצירל עבדו בעסק המשפחתי: שתי חנויות טכסטיל. בבית היו מטפלת ועוזרת. תמיד היו דיירים נוספים שהתארחו תקופות ממושכות בבית המשפחה: בן דוד של אמי, שהתייתם מאביו, ואמו נשארה עם 9 ילדים, התגורר אצלם יותר מחצי שנה, כדי להקל על האלמנה. הערבות ההדדית הייתה ממשית! כך גם זוג פליטים שגר בביתם כשנה וחצי בתקופת המלחמה, ועוד.

סיפורי אמי על משפחתה בקובל, נעו בין שני קצוות: ילדות מאושרת והמשפחה שנכחדה. מצד אחד אמא תמיד סיפרה על האווירה הנעימה והשמחה בבית ילדותה, על הנדיבות והפתיחות של אביה שהיה מאד דתי ושומר מצוות, קלה כחמורה, אבל למען משובה של ילד ועזרה לזולת, התגמש ועיגל פינות. בחיך ובהנאה תיארה את הבלויים בחופשות ליד הנהר וביערות. מצד שני- הזכירה את שני אחיה הצעירים שנרצחו על ידי הנאצים. הוריה שהיו ידועים בעזרתם לכל נזקק (הקימו בית תמחוי בביתם למען הפליטים שהגיעו לקובל מ-1939) לא הצליחו להציל את ילדיהם ואת עצמם. הם הומתו על ידי הגרמנים עם כל היהודים. אמא גם סיפרה בגאווה ובצער על בנות דודיה שושנה פרל ושנדלה שוורץ שהיו שייכות לארגון שהתנגד לנאצים ושכתבו בדמן על קיר בית הכנסת: נקמה!

כנערה קראתי בעניין רב את סיפורי השורדים בספר קובל. לא למדנו על השואה בבית הספר, אבל מתוך סקרנות הרחבתי על כך את הידע על ידי צפייה בסרטים וקריאה- בעיקר בחיי הבוגרים כמורה.

כשקיבלתי מארגון יוצאי קובל את ההצעה להצטרף לטיול למערב אוקראינה כולל עיר הולדת אמי, התלהבתי ומיד עניינתי בו את משפחתי הקרובה והרחבה, אך ללא הצלחה יתרה. "הגדילה לעשות" אחת מבנות המשפחה שלמדה בקובל בילדותה וביקרה בה לפני מספר שנים, שאמרה לי: "אין לך מה לנסוע לשם, לא נשאר בה כלום!" הרצון שלי להכיר את סביבת ילדותה של אמי היה כה עז, שהחלטתי לצאת אפילו לבדי. החומר ששלחו מארגני הטיול חיזק את הרושם שלי שהטיול יהיה מעניין, ושהושקעה בתכנונו מחשבה רבה. המפה ששרטט צבי רז עם פירוט המבנים הרלוונטיים שהיו בקובל בעבר וציון אלה שעדין נותרו, ריגשה אותי מאוד ומיד סימנתי את הרחובות הנוגעים למשפחתי. כשבועיים לפני הטיול בשיחה עם צבי גיליתי שאח דודי (משה פרוסמן) ושלושה מבני משפחתו יוצאים לטיול. לשמחתי לא היה גבול- גם אנשים מוכרים ואהובים, וגם הטיול יקבל מימד נוסף: משה יוכל לספר זיכרונות ולהראות במקום דברים הקשורים למשפחתנו.

יצאנו לדרך. אחרי יומיים של הכרות עם נופי אוקראינה קיבל את פנינו שלט העיר קובל: לבן בוהק, בעיצוב מודרני, מעוטר בפרחים תרבותיים על רקע הצמחייה הטבעית הסבוכה. היכן סימני העבר? צבעי היושן? רק צעדים ספורים אחרי הצמחייה התגלו בתים בודדים ישנים חד קומתיים, בעלי גגות משופעים שעליהם ארובות, ולצדם שדות מעובדים- שולי העיר קובל. הורגשה התלהבות חברי הקבוצה, כמו ילדים שמגלים משהו מוכר. כולם שלפו מצלמות וצילמו צלום קבוצתי ליד שלט הכניסה לעיר. המשכנו בנסיעה. מחלון האוטובוס התגלתה לעינינו עיר מטופחת, ירוקה. ליד בית העירייה - מבנה מודרני- אספנו את סימה שיכמן וצבי רז ונסענו לכיוון קבר האחים בבוכבה, צבי לא בזבז זמן והסביר לנו על המראות הנשקפים מחלונות האוטובוס.

כ-7 ק"מ מצפון לקובל הגענו ליעד. ירדנו מהאוטובוס והתארגנו לצעידה אל המצבה ביער, בדרך בה צעדו יקירינו אל מותם. צעדנו בשביל המתפתל בין עצים ירוקי עד, שלמרגלותיהם לבלבו פרחי בר מגוונים, ובין ענפי העצים נשמע ציוץ ציפורים. לצופה תמים זה נראה היה כמו טיול בחיק הטבע, אבל צופה חד עין היה מבחין מיד בדגלי ישראל המונפים בראש התהלוכה ובראשים המורכנים והעיניים הבוחנות את הקרקע, אולי ימצאו שריד כל שהוא לדבר האיום שהתחולל כאן לפני 65 שנים. אפשר היה לחוש בשקט הזועק ובכבדות (הלב והרגלים כאחד) בה התנהלה הקבוצה בתוך הנוף היפה. קטפנו פרחי בר (מוגנים???)...למי איכפת- כאן

צעדו קרובינו חסרי מגן לחלוטין!) כדי לצרור זרים לזכר הנרצחים. הנחנו פרחים על המצבה, הדלקנו נרות זיכרון, לכל אחד ניתנה אפשרות להביע את תחושתו, ולהזכיר את שמות יקיריו. משה פרוסמן אמר קדיש, וישראל ויסברוט סיכם את הטכס שניהל, בדברי פיוט. היה מרגש וזלגו הרבה דמעות.

חזרנו העירה והתחלנו את הסיוור הרגלי. מיד עם הירידה מהאוטובוס עמדנו ליד בית ישן בעל גג משופע מכוסה אסבסט, קירות קלופים, משקופי עץ, ווילון שצד את ליבי: לבן עם רקמת אפליקציה מהסוג שאהבה אמי כי הזכיר לה את בית ילדותה. באחת התמונות הבודדות שנשארו לה מצולמת סבתי על רקע וילון מסגנון זה. אני מניחה שבדים מסוג זה נמכרו בין שאר סוגי הבדים בחנויות הטכסטיל של המשפחה. כמאה מטר משם ראינו את הבית של הרבי מטריסק, בו היה גם בית מדרש ובית כנסת של חסידות טריסק שסבי נמנה עם חבריה, וכנראה היה בבית הרבי פעמים רבות. כיום המבנה משמש בית ספר, אומנם לא יהודי, אבל נשאר בתחום החינוך. נחמה פורתא... הצצנו פנימה- בית ספר לכל דבר: כיתות, מסדרונות ארוכים, אין זכר לפונקציה האורגינאלית שלו, אבל בחוץ נשאר המבנה האותנטי. בנין יפה מלבנים אדומות, ועיטורים מעל החלונות ובכסיסו של הגג.

אותו סגנון בנייה ראינו בצד האחורי של בית הכנסת הגדול, שגם הוא נשאר על תלו. חוץ מחזית בית הכנסת שסמלי היהדות הוסרו ממנה והיא נצבעה בלבן וורוד, שאר הקירות החיצוניים של בית הכנסת נשארו עדיין... בצורתם המקורית, אבל הקיר האותנטי היחיד הנראה בשלמותו, הוא הקיר האחורי. הוא בנוי לבנים שרופות, חלק מחלונותיו הם בצורת שני לוחות הברית, עיטורי לבנים וזיזי אבנים בחלקו העליון של הקיר, ומעליהם שרידים ברורים למדי של מגן דוד בשיאו של הגג.

מבחינתי ההתרגשות העיקרית למראה בית הכנסת, הייתה העובדה, שהוא נמצא ברחוב בו גרה משפחת אמי, רחוב מגיסטרצקה. ידעתי שביתם היה ממוקם ממש לצדו של בית הכנסת. כיום יש באזור בתים חדשים. מספר בתים באותה חצר. אין שום זכר לבית משפחת אמי. משה פרוסמן, אחי דודי הצביע על המקום בו עמד הבית ותחם שטח מאד גדול שלדבריו היה שייך למשפחתה. האומנם? משה היה כבן 14 ערב בריחתו מזרחה לרוסיה, ובמבט של ילד הרי הכל נראה גדול. אח"כ נעמד משה, בן ה-83, ליד הקיר האחורי של בית הכנסת ושיחזר: "כאן. ממש פה. שחקתי עם חברים כדורגל, את הכדור עשינו מסמרטוטים". משפחתו התגוררה מעבר לרחוב מול "מגרש הכדורגל" שהיוותה החצר האחורית של בית הכנסת. כיום במקום ביתו של משה יש בית ספר מטופח, עם חצר משחקים ענקית מלאה מתקני שעשועים שבני דורו של משה אפילו לא חלמו עליהם (תמונה מצורפת).

הביקור ברחוב הקטן בו עברו על אמי ימי ילדותה ונעוריה המחיש לי כיצד נרקמו היחסים בין משפחת בר ופרוסמן – שתי משפחות יהודיות הגרות משני צדי הרחוב, כמעט זו מול זו לאחת יותר בנים, לשנייה יותר בנות, בתקופה של טרום-טרום הטלוויזיה ובודהאי- המחשב, שיחקו הילדים בעיקר בשבתות בחצר בית הכנסת. אחיו הגדול של משה, זלמן (פרוסמן-פורן) לימד בשעות אה"צ את בנות משפחת בר עברית (הן למדו בבית ספר יסודי פולני) וכך צמחה האהבה בין דודתי חנה לזלמן והם נישאו.

בית הכנסת שבקרבת ביתם היה לב חייהם. כשנכנסנו לתוכו וראינו את המתפרה הגדולה בו, הלב נצבט. המבנה שהיה כה מרכזי בחיי הרוח של כל קהילה יהודית באירופה, הפך למבנה המשמש לפונקציה חומרית. ב"עזרת הנשים" לשעבר, אליה עלינו תחילה, הנשים הרבות שהיו רכונות מעל מכונות התפירה, הפכו בעיני רוחי לנשים יהודיות מתפללות חרישית כששרידי קישוטי בית הכנסת מעל לראשיהן. באולם המרכזי, שבו היה בעבר ארון הקודש ומקום התפילה של הגברים, הראשונים שראינו, היו הגברים מאחורי מכונות חיתוך הבדים. בתוך כל האבסורד הזה עמד אח דודי (משה פרוסמן, בתמונה), שהיה נער מקהלה בבית הכנסת לפני כ-70 שנה, ובחן את הקירות, את החלונות ואת האוכלוסייה הזרה שמילאה את מבנה בית הכנסת של ילדותו. פניו העידו על המתחולל בתוכו פנימה.

לצערי על קיר בית הכנסת אין שום שלט המציין מה היה תפקידו המקורי של הבניין והמתאר את השואה שהתחוללה בין כתליו לפני 65 שנה.

במוחי כל הזמן הדהדו דברי קרובת משפחתי: אין מה לראות שם...! לא נשאר כלום... לגביי, המעט שנותר הוא הרבה! הוא מאד טעון ונותן תמונה גם של כל האין, החסר. כך גם האתרים הבאים:

- **המקווה הישן**, מט לפול ומתגוררים בו אנשים בודדים עניים. הוא ממוקם די קרוב לבית הכנסת בקצה הרחוב בו גרה אמי. עד 1939 זה היה המקווה שסבתי, שהייתה מאד דתייה, בודאי טבלה בו. עם הכבוש הרוסי הקומוניסטי, שמחק את כל סממני הדתות, הפך המקווה לבית מרחץ ציבורי.

- **הכנסייה הרוסית הורודה** ברחוב סמוך. זו הכנסייה שאמא פעמים אין ספור חלפה לידה אבל מעולם לא ראתה אותה מבפנים כי זה היה "מוקצה". אגב, כל הכנסיות הרבות שצמחו בקובל בולטות בטיפוחן הרב, בעיקר במקומות שסביבתן מוזנחת. תופעה שניכרה בכל הערים בהן ביקרנו באוקראינה.
- **משאבות המים הידניות** בשכונות הישנות בעיר, צבועות בתכלת (למנוע חלודה? ליופי?) ועדיין פועלות. בעבר שמושן היה רב, כי עדיין לא היו מים זורמים בבתי.
- **תיבות זואר ישנות** וחלודות, מעטות, נותרו בצידי הכבישים, בהן מגרות רבות לפי מספר המשפחות, ניכר שכבר מזמן אינן בשימוש, כנראה שגם בעליהן אינם כבר, ואין מי שיסיר אותן מהנוף. את מקומן תפסו תיבות על קירות הבתים החדשים.
- **השוק העירוני**. לצערי הגענו אליו כשכבר היה סגור, כך שלא נותרו לנו ריחות ותמונות מחנויותיו מרוכליו ומקוניו. נצטרך להשלים זאת בסיוור הבא... נותרנו רק עם המידע שלכוכר השוק "הוזמנו" קרובינו על ידי הגרמנים, בהבטחות שווא, ומכאן הוסעו אל גיא ההרגה בבוכבה.
- **תחנת הרכבת**, כיום כמו בעבר, - צומת מרכזית. בקירבתה הקטר הישן צבוע בצבעים עזים-מוצג מוזיאוני. לתחנה הישנה אין זכר בשטח, אלא בגלוייה שרכשתי אחרי חיפוש ממושך של עובדת המוזיאון העירוני. לרכבות מלחמת העולם השנייה יש קונוטציות איומות. לרכבות שעברו בקובל יש אסוציאציות אישיות, מחד גיסא - רכבת הנוסעים האחרונה מקובל לרוסיה (ב-22.6.1941) בה משה פרוסמן ומשפחת אהותו נמלטו לרוסיה ובזכותה נצלו. ומאידך גיסא - רכבת לאותו כיוון שאמא של משה הייתה אמורה לעלות עליה בשעות הערב, כדי שתספיק לארגן סדורים הכרחיים אחרונים לקראת עזיבת הבית לתקופה ממושכת, רכבת שכבר לא יצאה, ובכך נחרץ גורל האם גיטל ונכדה דובלה (בן השבע) שחי אצלה באותה תקופה. שניהם ניספו. (ביוני 1939 נסע אחיו של משה, זלמן פרוסמן-פורן עם בנו הקטן דובלה, מישראל לקובל, לטפול רפואי וביקור הוריו והורי אשתו. פרוץ מלחמת העולם מנע את שובם ארצה. וכשרוסיה הצטרפה למלחמה זלמן גויס לצבא האדום, ניצל וחזר ארצה עם אחיו משה. הוא העלה את אחיו הצעיר ממנו ב18 שנה, על ידי שימוש בזהות בנו דובלה ז"ל שמסמכיו נשמרו אצלו)
- **יער הורודולץ** כ-7 ק"מ מזרוב לקובל. כאן היו תנועות הנוער מקימות מחנות וקייטנות, ומשפחות היו יוצאות לנופש ביער זה. במבט של געגוע הייתה אמא מספרת על הבילויים פה בחופשות: קטיפת פירות יער, איסוף פטריות, משחקי חברה בין העצים, ושייט על **נחל הטוריה** שאת פינותיו היפות ראינו בחלקים שונים של היער.
- **בית הקברות היהודי החדש** שנהרס על ידי הרוסים תוך התבססות על חוק שלהם: אם חמישים שנה לא קוברים בבית קברות אפשר להורסו (לא עזרו מכתביו של אבא של סימה שהגיעו עד לקרמלין). במצבותיו השתמשו כחומר גלם לבניית גדר בבסיס צבאי סמוך. אחרי שאוקראינה הפכה למדינה עצמאית, לחצו סימה ובני משפחתה על העירייה להעביר את שרידי המצבות לקבורה ובקשתם נעתרה. בבית הקברות נותרה מצבה אחת בודדת שצמחיה הסתירה אותה מעיני ההורסים. על השטח שהתפנה נבנו מוסדות תרבות - זו תרבות? ? הרי הרס ותרבות הם דבר והיפוכו.
- **משרד האוצר הפולני** בו כיהנו עושי דברו שר האוצר גרובסקו שהיה אנטישמי. הוא זה שגרם לחיסול עסקיו הפורחים של סבי ושל יהודים נוספים (1939).
- **אזור "החולות"**, השכונה האמידה של יהודי העיר. רובם ככולם יהודים חילונים, משכילים, בעלי מקצועות חופשיים, אנשי העולם הגדול. עליהם נמנה משה פרל אח סבתי שאשתו הייתה אחות סבי (קירבה משפחתית משני הכוונים, אולי זה מסביר את הקשרים ההדוקים בין משפחת בר למשפחת פרל). משה פרל היה רב פעלים, הוא היה ראש הקהילה היהודית בקובל, סגן ראש העירייה, ויושב ראש ההסתדרות הציונית בעיר. באזור זה עומדים על כנם בתי יהודים בודדים, שכיום מתגוררים בהם אוקראינים.
- **בית הקולנוע "אכספרס"** היה בבעלותו של משה פרל. בשנות ה-30 ז'בוטינסקי נתן בו הרצאות. כיום זה בית קולנוע עירוני.
- **בית הספר העברי הרצליה**- בית ספר יסודי, באזור החולות, בו למדו בנות משפחת פרל (חנה ושושנה). בזמן הכיבוש הגרמני הוא היה בניין היודנראט.

כל האתרים הנ"ל (ועוד נוספים שלא מוזכרים ושחלקם גם לא הספקנו לראות), מפריכים את מה שנאמר לי לפני הטיול "לא נשאר שם כלום...!", אלה מראות ממשיים, פרורים של מציאות, שאנחנו כצופים צריכים לשזור אותם ולהשלימם- בעזרת מידע שרכשנו, סיפורי הורינו ודמיונו- למסכת חיים גדולה שהתקיימה כאן ושהווייתנו היא המשכה.

לפי דברי שלום עליכם, שספריו ליוו אותנו במשך כל הטיול: "בשביל מה הלכו יהודים לתיאטרון? או בשביל **לבכות** או בשביל **לצחוק!**", גם לנו משתתפי המסע המיוחד הזה הייתה מטרה כפולה זו:

מצד אחד באנו לחפש שורשים, להגביר את הקרבה להורים ולסבים ולמשפחה היהודית המורחבת, רצינו להזדהות עם הכאב של אלה ששרדו את התופת, ועם הרבים שמזלם לא שיחק להם והם נרצחו באכזריות על בסיס תורת הגזע המטורפת. הצטררנו מהמגע עם בורות המוות, הקברים ההרוסים, ומה"אין קברים". השיא היה בהזכרת

שמות קרובינו ובאמירת קדיש בקבר המשפחתי (של רובינו) בקובל. התרגשנו בעיניים בורקות לפגוש יהודיה אחרונה בעיר התחתית של צ'רנוביץ' שהייתה פעם כולה "יודן שטאדט" וגם דמענו פעמים רבות. **מצד שני** בנו לאוקראינה גם כדי לחזק את גאוותינו בתרבות היהודית שהתפתחה כאן: פרוזה, שירה, מוסיקה. באנו להרגיש שאנחנו חלק מתרבות זו. הגענו הנה כדי להבין יותר את חיי הקהילה היהודית שצמחה כאן, שהרימה על נס ערבות הדדית, ושמה דגש על מוסר ומסורת, וכל זאת מלווה בהומור היהודי המיוחד, שנתן כוח גם במצבים הקשים ביותר.

בזכות הידע הרב של המדריכים אליעזר לסובוי ודר' מרדכי יושקובסקי הרחבנו אופקים והקשר להורים וליהדות קיבל משמעות עמוקה יותר. בזכות הכישרון המדהים של מרדכי גם צחקנו הרבה. ועל כל אלה ניצח דן מריאן שדאג במיוחד לתנאים הפיזיים: אוכל, מים, רופא, (שהיה גם סבל ואינסטלטור...) דפי כתיבה ועט, ובין נזיפה לנזיפה חיך והתבדח. תודה לכל צוות המדריכים כולל סימה שיכמן עם קשריה בקובל, ובעיקר תודות לצבי רז שבזכות יוזמתו נולד הטיול הזה בכלל, ובזכות עבודת המחקר שעשה על קובל, כולל המפה וההדרכה, הצליח מאוד הביקור בה. ואחרונה חביבה, תודה לקבוצה הנהדרת שהיו בה אנשים אחד-אחד (מה שצפוי מקובלאים....) והיתה בה דינמיקה מצוינת ואוירה טובה.

תודה לכולכם ולהתראות, המחקר שעשה על קובל, כולל המפה וההדרכה, הצליח מאוד הביקור בה. ואחרונה חביבה, תודה לקבוצה הנהדרת שהיו בה אנשים אחד-אחד (מה שצפוי מקובלאים....) והיתה בה דינמיקה מצוינת ואוירה טובה. תודה לכולכם ולהתראות,

הקיר האחורי (המזרחי) של בית הכנסת הגדול.

מבט מהמגרש בו שיחק משה פרוסמן (ביחד עם ישראל שייניס) בכדורגל מסמרטוטים. היום חצר המשחקים של בית ספר.

חצר הרבי מטריסק

המצבה היחידה שנשארה בבית הקברות החדש

רשמי מסע לאוקראינה וגיחה משפחתית למולדובה

מאת: רינה יוגב (לבית קלקה וגרויסר)

יצאנו כקבוצת אנשים אשר אינם מכירים זה את זה. והנה תוך כדי שיחות גילינו מכרים או ידידי ההורים. אביה של אורה נמיר היה קרוב משפחה של אמי יונה (גרויסר) קלקה. הוא היה עסקן בוועד הפועל - שלא היה רחוק מביתנו ובכל פעם שהגיע לת"א בא לבקרנו. אהרילה קפשוך (אביו של נפתלי) היה בא לבקרנו בצפון-תל-אביב כל שבת בבוקר בטיילו בבקרים.

אביה של שרה פוקס היה עם אמי בתנועת נוער. אימה של מלכין רחל, אף היא ביקרה בביתנו, דודתם של נילי וינגרטן וצבי רז-שרה צורף- גם היא בין מכריהם של הורי וכך נעשינו משפחה אחת גדולה.

ד"ר מרדכי יושקובסקי ציין את לכידות הקבוצה. רציתי לומר באוטובוס, אבל לדאבוני לא ניתן לי, כי הלכידות היא משהו שכל אחד הביא מהבית ומהחינוך של ה"קובלאים". אני זוכרת קבוצת קובלאים, חברים של אבי ואמי, שהייתה נפגשת כל שבת ובאירועים משפחתיים עד שלאט לאט התמעטו.

הסיור היה מעניין מאד, "עצוב" וגם "שמח". העצב גדול מאד לראות שכל אוקראינה היא בית-קברות יהודי אחד גדול.

לשמוע על ילדים קטנים אשר נזרקו לחפירות ובעיניים תמימות המביטות בעיני הרוצחים ושואלים מדוע אתם זורקים חול על עינינו – מדוע??

כל מקום וה"היסטוריה המיוחדת" שלו. שיטות ההרג השונות - "ההמצאות" השטניות של הנאצים הארורים. ביקור על קברו ומתן כבוד לסב-סבו של ד"ר יושקובסקי רבי לוי יצחק, "סניגורם של ישראל".

בזכותו של ד"ר יושקובסקי הסיור "תובל" בהומור בספרו סיפורים של שלום עליכם, על בית-הקפה "פאנקוני" שבו בילה ואשתו חשבה שזו "גברת" וסיפורי כתיאולוגיה, מנחם מנדל, על סיפוריו של רבי נחמן מברסלב, ש.י. עגנון, ח.נ.ביאליק ועוד. התעשרנו בידע בספרות היידישאית ובתרגום לעברית לאלה מאיתנו שלא הבינו. הועצם בנו (בי ובבעלי לפחות) הרצון ללכת לחוגי אידיש והעשרת הידע ב"מאמע לושון". כן ביקרנו וסיפרנו על אליעזר שטיינברג ואליעזר שטרנברג – אשר שניהם למדו בחדר של סבו של בעלי יעקב, יצחק שקולניק בליפקאני, אשר היה מורה לעברית ומלמד בחדר.

וכמובן שהיו גם ארוחות צהריים מעניינות על כרי דשא, גינות ציבוריות וציפייה להפתעות של מה נמצא באריזות הבלתי מזוהות ש"קנינו על עיוור" בסופר.

קיימנו אזכרה ב"בוכבה" לזכר כל הקבורים במקום עם הנפת דגלים, הדלקת נרות, אמירת יזכור קדיש, אל-מלא רחמים ושירת התקווה. הטכס היה כואב ומרשים. אנשים הכינו דברים והקריאו מדם ליבם.

ב"קובל" סיירו בהתחלה עם האוטובוס והתרשמו מהעיר. אני התאכזבתי כי כל הכתובות שהיו בידי ומספרי הבתים שונו ובמקומם עומדים מבני ציבור או בתי מגורים בני 3-4 קומות. את בית אבי לא הצלחתי לראות משום שנסעתי למצויב. אבל נאמר לי מאנשים שביקרו במקום שהבית עמד בקצה רחוב מצויבסקה שם כל הבתים נהרסו ונשארה רק כנסיה ומשרד האוצר.

ביקרנו בבית הכנסת הגדול, אשר שם נכתבו בדם כתובות היהודים שהובלו למוות. הכתובות כמובן סוידו ובמקום יש מתפרה.

לאחר בית-הכנסת הוזמן עבורנו ועבור משפחת פוקס טרנזיט וד"ר יושקובסקי הצטרף אלינו. מטרתנו הייתה לבקר בעיירת הולדתה של אימי מצויב ומקום מגוריהם של כל משפחתי מצד גרויסר. לקחנו מביתה את הגב' יבגניה קלינינה הגרה בקובל כשפתחה לנו את הדלת הזמינה אותנו לסלון ובמרכזו עמד וחיכה לנו שולחן ערוך עם כל טוב. אולם, ד"ר יושקובסקי (שהיה המתורגמן שלנו) הסביר שאנו קצרים בזמן.

יבגניה היא זו שעליה סיפרתי כי משפחתה החביאה את דודי ראובן גרויסר באורווה והיא ואחיה דמטרי שהיו אז ילדים קטנים הביאו לו אוכל בדלי כאילו אוכל לסוסים. לאחר 18 חודש קישרו בינו ובין הפרטיזנים. לאחר סיום המלחמה חזר, נתן לאחיה את אולרו והשאיר להם את בית משפחת גרויסר. ההורים משפחת אומליאניוק הוכרו כ"חסידי אומות עולם" ביד-ושם. הבן דימטרי מסתובב עד היום ברחבי אוקראינה ומחפש עוד משפחות שעזרו ליהודים ע"מ שיוכרו ע"י יד-ושם.

נסענו עם יבגניה למצויב, שם פגשנו את מריה רודניצקה. הראו לי את הבית שבו גרה משפחתי. זה לא הבית האורגינאלי כי שופץ לאחר שריפה. מריה הראתה לשרה פוקס היכן עמד בית-המרקחת של משפחתה – משפחת מנדלבוים. אמרה כי יש לה תמונה עם הכיתוב של בית המרקחת והבטיחה לשלוח להם.

מריה היא מורה לאנגלית במצויב ובמסגרת עבודתה מעבירה לתלמידיה מה עבר על יהודי המקום ומדי פעם לוקחת אותם לעזור בשימור האנדרטאות.

לקחו אותנו לאתרי הקבורה הקיימים במקום. לתדהמתנו בעיירה כזו קטנה ישנם 3 אתרים. אנו ביקרנו רק בשניים. השלישי נמצא הרחק בתוך היער.

כשהגענו לאתר הראשון קיבלתי את שוק חיי. לפנינו היה בור ענק גם בעומקו וגם בשטחו שהיה מכוסה בעשב בר. המקום שימש כמחצבת טיט, טיט שהיה מאד חזק ונלקח אף לקייב הרחוקה לבנייה. לא היה צורך לחפור בורות הם כבר היו קיימים. ליד הבור עמדה אנדרטה.

כל האנדרטאות הוקמו בכספי תרומות של יהודי מצויב הנמצאים בארץ ורובם בארה"ב. כשהגענו האנדרטה הייתה נקייה, ללא פסולת ושתילי פרחים סביב לה. הדלקנו נרות ושמונו דגל ישראל. נאמר קדיש ואל-מלא רחמים. כשמריה ראתה את הדגל ביקשה אותו להראות לתלמידה. שמחנו לתת לה אותו ובירכנו אותה על פועלה. על מריה כתבתי ליד-ושם וביקשתי שיזמינו אותה ארצה כדי שתספר על פועלה וכן שתעשיר את הידע שלה על השואה שתוכל להעבירו לתלמידה.

משם נסענו לאנדרטה השנייה, הנמצאת ליד ואדי העובר ליד מנזר. ידוע לי ששם קבורה סבתי שרה (אוקס) גרויסר. גם שם האנדרטה היתה מטופחת ומסודרת. הזדעזענו מסיפורה כיצד נרצחו הקבורים במקום. סיפר זאת איכר שגר בצמוד וראה הכל: הגרמנים שיסו כלבים בקורבנות, נשים וילדים. ככל שהדם זרם יותר כך הכלבים היו אכזריים יותר עד שהאומללים כשלו, נפלו לואדי ושם כיסו עליהם. גם שם בעלי אמר קדיש ואל-מלא רחמים. בעמדנו שם, עצובים ובראש מורכן, ראיתי כי גם יבגניה ומריה עמדו עם היד על הלב והרכינו ראש בתנועת מתן כבוד. ראינו שהן כואבות איתנו.

חזרנו לקובל ויבגניה הפצירה בנו כי נעלה לביתה. מיהרנו, אולם ד"ר יושקובסקי אמר כי אם לא נעלה היא תיעלב. עלינו לדירתה. הכיבוד היה כיד המלך עם כריכים, עוגות, פרי יער, יינות שהם מכינים לבד וכמובן תה וקפה. מאד התרגשנו ונהנינו. השארתי לה מתנה, מזכרת מירושלים (גם למריה הבאתי מתנה זהה). תחילה סירבה לקחת, אך הצלחתי לשכנע אותה לבסוף.

נסענו למקום המפגש שהיה מול עיריית קובל עצובים, כואבים ונרגשים. את יתר הסיור עשינו עם הקבוצה עד הגיענו לצרנוביץ.

בצרנוביץ, יום ראשון בשעה 6.00 יצאנו למסע פרטי של משפחת יוגב ושושנה גולדשטיין למולדובה. חיכה לנו טרנזיט עם נהג "מענטש" אשר "החליק" אותנו בגבולות אוקראינה-מולדובה ובחזרה בקלות ע"י מתן שלמונים בסתר. לקחו בלי להניד עפעף.

נסענו לעיר ליפקאני בה נולד בעלי. הרחוב נשאר כשהיה, אולם אין זכר לבתי היהודים. הכל חדש ומיושב על ידי מקומיים. ליד ביתו מצאנו בחור צעיר דובר עברית. מסתבר שאביו יהודי הנשוי לאוקראינית. סבו וסבתו גרים בישראל והוא שרת כאן בצבא. הגיע לביקור אצל הוריו. משם נסענו לעיר רישקאן, מקום הולדתה של שושנה גולדשטיין. היכן שעמד ביתה כיום יש שדה וכמה עצי ברוש. כמובן הלחיים נרטבו בכל מקום... גם שם ניגשה אלינו חצי יהודייה שיש לה קרובים בארץ ונתנה לנו מזכרות מהעירייה בה היא עובדת, והוחלפו חיבוקים ונשיקות. נסענו לגבול אוטאקי ע"מ לחזור לאוקראינה. בכל הנסיעה היינו בקשר טלפוני עם אליעזר כדי ליידע אותו שאנו עדיין בריאים ושלמים. אחרי הגבול נכנסנו לעיר מוגילוב, אל בית קברות עם כמה מאות קברים. בכניסה לבית הקברות ליד אחד הקברים בעלי הדליק נר, אמר קדיש וזיכור. במקום קבורים (אי-שם) סבתו וסבו מצד אביו רחל ויעקב אקרמן.

ואז יצאנו לדרכנו למלא את משאת ליבו של בעלי יעקב יוגב (אקרמן): כל השנים חלם להדליק נר ולומר קדיש וזיכור על מקום קבורתה של אמו שרה אקרמן, בתם של שיינה ויצחק שקולניק, שאף הם קבורים שם. גם דודו יעקב-אהרון שטיף קבור במקום.

האנשים נפטרו במהלך צעדת מוות בטרנסניסטריה שהייתה עוד אחת מהמצאות הצוררים הנאצים. הם נקברו בכפר סניטקוב, בבית הקברות הישן. כל מי שמת במקום זה במהלך צעדת המוות נקבר בין הקברים הקיימים.

חוץ מתלוליות אדמה עליהם גדל ירק אין סימן שקיימים קברים מתחתם. בעלי זכר בערך איך נראה המקום ובין אילו עצים. המצבות הישנות שהיו עוד מלפני המלחמה מוטלות מסביב, אף אחת מהמצבות לא עומדת יציב. כואב, כואב...

בערב נפגשנו עם הקבוצה בוניצה והמשכנו ביחד את הטויל.

כמובן שהיינו גם ב"אומן" איך אפשר בלי? ומשם לאודסה. ראינו את אתרי התרבות, האנדרטאות, מדרגות פוטיומקי, תצפית על הנמל שממנו עלו הורי ועוד רבים מהיהודים שהגיעו ארצה לפני המלחמה. ביקרנו בעיר היהודית, עירם של ז'בוטינסקי, דיזינגוף, ביאליק, אוסישקין, מנדלה מוכר ספרים, שלום-עליכם, דובנוב, אחד-העם, טשרניחובסקי, פרוג, קלאוזנר, ועוד.

ביקרנו ליד האנדרטאות לשואה, שבאחת מהם מוזכר מחנה העבודה ניקולאייב, בו שהה אביו של בעלי אברהם אקרמן חצי שנה, ובעלי נשאר לבד, בודד ויתום מאמו, ילד הצריך לדאוג בעצמו לכל מחסוריו.

בערב נערכה ארוחת ערב חגיגית, בה נאמרו סיכומים ותודות שלאחריה נסענו לשדה-התעופה ע"מ לחזור

הביתה.

נכתב בסערת רגשות על-ידי רינה יוגב, קרית-אוונו, לכבוד הדורות הבאים.

דברים שהוקראו מפי האחות הבכורה שרית ואשר נכתבו ע"י אחותה הצעירה דלית יוגב הדברים הוקראו באוטובוס, בדרך חזרה אל קובל, לאחר סיום הטכס בבכובה

במהלך חיידך אתה שומע הרבה סיפורים מהעבר.
סיפורי זוועה, שלא ניתן בכלל להבין איך אפשר עוד להמשיך משם.
ולמרות הסיפורים, לעולם לא תוכל לדמיין מה באמת היה שם.
איך הקרובים אליך – נעלמים מהחיים, נסוגים... מתים.
תמיד חיפשנו כל פיסת מידע, צמאים לכל סיפור,
כל פרט שיקרב אותנו אל מה שהיה שם – איפה שאתם עכשיו.
לא תמיד הסכמתם לספר, לשתף, לפתוח את הלב.
זה בטח לא היה קל...
כולנו היינו שמחים לקחת חלק במסע החשוב הזה, אל העבר, אל הזיכרונות-
בעיקר שגם לנו, יהיה מה לספר לבאים אחרינו.
נסיעה כזאת, חשובה במיוחד, מהווה מעין סגירת מעגל.
אנחנו, שהיינו החלשים, אלו שניתן ברגע למחוק מעל פני האדמה,
באים כקבוצה חזקה ומלוכדת, שווה בין שווים, ממדינה שהיא שלנו, למרות כל הקשיים.
לא קיים האויב שיוכל לעשות לנו את זה שוב.
וזה מקבל משמעות אחרת כשזה נאמר פה – במקום הזה שבו אתם עומדים כעת.
לזכר כל משפחתו של אבי ומשפחתה של אימי – שיידעו סבל רב –
אנחנו מתחייבים לזכור ולא לשכוח!
להעביר לדורות הבאים את כל הזיכרונות, הידע, וההערכה הרבה על מה שעברתם,
ובכל זאת הצלחתם להקים חיים חדשים, משפחות מוצלחות ומאושרות שמלוות אתכם היום,
גם מרחוק, בחיבוק חם ואוהב – עם המון גאווה וכוח להמשיך הלאה!!

-דלית יוגב, קרית אונו.

כותב **צור יוגב**, בנם של רינה ויעקב יוגב,
דברים שהוקראו מפי האחות שרית יוגב באוטובוס בדרך לצרנוביץ

כי האדם עץ השדה	כי האדם עץ השדה
כמו העץ הוא שואף למעלה	כמו האדם גם העץ צומח
כמו האדם הוא נשרף באש	כמו העץ האדם נגדע
ואני לא יודע	ואני לא יודע
איפה הייתי ואיפה אהיה	איפה הייתי ואיפה אהיה
כמו עץ השדה.	כמו עץ השדה

אמא יקרה ואבא יקר,

במעמד מרגש זה בו לצערי אינני יכול להיות אתכם
מילים אלו של המשורר נתן זך מביעות את תחושותיי.

כבוד הוא לי לכבד מעמד מרגש זה בעמדתכם
על קברם של יקירכם, של יקיריכם, אפילו באם זה רק דרך הנייר.
דור רביעי של בני משפחותיכם, הקבורים במקום בו אתם עומדים,
חי וקיים ופועל ועושה ולא נח לרגע וממשיך את שרשרת משפחת
אקרמן וקלקה ומוכיח לכל העולם כי זכר המתים לא ישכח, לעולם.
לזכרם של הדור הזה ולכבודם של הדורות הרבים שאחריהם.

אהבתי וגם שנאתי	כי האדם עץ השדה
טעמתי מזה ומזה	כמו העץ הוא צמא למים
קברו אותי בחלקה של עפר	כמו האדם הוא נשאר צמא
ומר לי, מר לי בפה	ואני לא יודע
כמו עץ השדה	איפה הייתי ואיפה אהיה
	כמו עץ השדה.

באהבה רבה ובכבוד רב

ממני צור יוגב

יולי, 2007

רינה יוגב כתבה לנו כשביקשנו לפרסם את דברי ילדיה:
אשמח אם המכתבים יתפרסמו. אני כלל לא ידעתי מהעניין. הבן צור (האמצעי) והבת דלית (הקטנה) הפקידו
בידי בתי הגדולה שרית (שנסעה איתנו) את המכתבים ונתנו לה הנחיות מתי להקריא.

כל פעם שהיא ניגשה לרמקול של האוטובוס זו הייתה הפתעה גדולה עבורי ואחרי כל הקראה חשבתי שזה נגמר.
הפתעות לא נגמרו עד לפני שדה התעופה באודסה, שם הקריאה את מה שהיא כתבה.
עלי לציין כי כל המטיילים/מסיירים בכו ביחד אתי מרוב התרגשות ומתוך הדברים.

סיכום מסע לאוקראינה – יולי 2007

בהדרכת דר' מרדכי יושקובסקי ומר אליעזר לסובוי

מסכם מארגן ומנהל המסע: **דן מריאן**

יצאנו בטיסת אל על ישירה לקייב. עם ההגעה נסענו למלון ללינה.

סיור בקייב, התייחדות בבאבי יאר עם המוני נרצחי עמנו, ליד האנדרטה הנושאת את שלט נשיא ישראל. ביקור בעמקים בהם נפלו הקורבנות שנורו. האנדרטה הגדולה שנבנתה ע"י השלטון הסובייטי. בקרנו באנדרטת הבובות לזכר הילדים שנרצחו כאן. בהמשך ביקור בפודול שהיה איזור יהודי ובית הכנסת רוזנברג. סיירנו באתר הניצחון הרוסי במלחמת העולם, בו מוצגים כלי נשק, רכב קרבי, מטוסים וטילים רוסיים. ראינו את הקטיושה שהיא כנשק סודי שלא היה מוכר לגרמנים, הביאה למפנה במלחמת העולם השנייה. פסל "אמא רוסיה" המתנשא לגובה של 154 מטר ופסלי האנשים שתרמו למאמץ המלחמתי. ביקרנו במתחם המנזר לאברה, קומפלקס כנסיות ובנינים עם כיפות זהב. ביקרנו במוזיאון שכולל אוצרות הסיטים וכן תשמישי קדושה נוצריים ויהודיים וכלי כסף. הפסקת צהרים בשוק האומנות ברחוב הציורי "אנדרייבסקי ספוסק". אחרי הצהרים ביקור בכיכר קתדראלת סופיה, בשער הזהב ובבית הכנסת של הקראים.

בהמשך ראינו את בית הולדתה של גולדה מאיר. ביקרנו בבית כנסת "ברודסקי" המפואר ולידו פסל שלום עליכם. ביקור בבית הסופרים היהודיים. ראינו את בית האופרה, שתוכנן על ידי האדריכל שבנה 4 בנינים לתיאטרות ואופרות באוקראינה, שאת כולם ראינו במשך הטיוול. סיימנו את היום בסיור רגלי בככר המרכזית של קייב.

למחרת נסענו לז'טומיר לצפות על בית סבו של ביאליק ברחוב מוסקובסקיה 50 בו הוא גדל לאחר מות אביו. צפינו בבית המדרש לרבנים "מטעם". ראינו פסל של לנין, שעדין עומד על כנו. ראינו את נחל טטרב העובר בז'טומיר.

המשכנו לברדיצב, עירו של רבי לוי-יצחק, "סנגורם של ישראל". ביקרנו בבית הכנסת "הקר", ראינו את אתר ההנצחה לשואה ושמענו את סיפוריו של דר' יושקובסקי על מעשי האכזריות של האוקראינים בזמן המלחמה. בחצר המנזר התייצבנו ליד האנדרטה והקבר של 960 הילדים היהודיים שנקברו חיים. דר' יושקובסקי קרא שיר עדות "שלושת הארזים", בו לאהליה הקטנה שנקברה במקום שואלת את החייל הגרמני מדוע הוא שופך לה חול בעיניים. בקרנו בבית הקברות היהודי בו המצבות הייחודיות בצורת מגף. שם הנפטר נחרט על סולית "מגף אלוקים" המגונן על עמו ישראל. ביקרנו באוהל קברו של רבי לוי-יצחק. המשכנו לריבנה, לביקור באנדרטה הגדולה ביותר באוקראינה לזכר היהודים שנרצחו כאן ו- 17,000 שמות חקוקים על גבי המצבות. הגענו ללוצק לארוחת ערב ולינה.

היום הרביעי מוקדש לקובל. בעיר פוגשים את צבי רז וסימה שיכמן, שהגיעו לכאן כמה ימים קודם, לשיפוץ המצבה באתר השמדת יהדות קובל ולהכנת ביקור הקבוצה. טכס מכובד ומרשים ביותר בעיר בכובה ליד קבר האחים, בו נטבחו כ- 18,000 מיהודי קובל. עד היום מוצאים כאן עצמות אדם על פני השטח. צבי רז הכין בקפידה את הטכס וישראל ויסברוט ניהל אותו בצורה מושלמת. הודלקו נרות לזכר הנספים והוצבו דגלי המדינה. משתתפי הסיור קראו קטעים מרגשים שהכינו וסיימנו את הטכס בשירת "התקווה".

המשך הסיור בעיר נערך והודרך על ידי צבי, בסיועה של סימה. בית הרבי מטריסק, השוק, בו רוכזו היהודים ונשלחו לבכובה. בית הכנסת הגדול, המשמש היום כמתפרה, בו רוכזו היהודים שנתרו לאחר האקציה השנייה וממנו שולחו לבית הקברות ה"חדש". המוזיאון, ככר העירייה, בתי יהודים והגטאות ב"עיר העתיקה" (שטאט) ובחולות (הזאמד- העיר החדשה). נחל הטוריה החוצה את העיר. בית הקברות ה"חדש" בו נותרה מצבה אחת בלבד, שנתגלתה על ידי סימה וגולת הכותרת, המקומות שם עמדו הבתים בהם גרו משפחות של משתתפים בסיור.

ראינו את צומת מסילות הברזל המסועפת, שבנייתה במחצית השנייה של המאה ה-19 ע"י קבלנים יהודיים, הביאה לגידול המשמעותי של העיר. תחנת הרכבת בה מוחלפים הגלגלים של הקרונות כדי שיוכלו לעבור מהמסילה הרוסית לאירופאית, השונות במרחק ביניהן.

לכל אורך הסיור, הסתייעו המשתתפים בחוברת המידע המקיפה והמפה, שהוכנו בכישרון ובעמל רב על ידי ארגון יוצאי קובל, וחולקו בפגישת הקבוצה ע"י צבי רז.

היום החמישי לסיור, מי שביקש יצא לביקור חוזר בקובל. כל האחרים ערכו ביקור בבית הכנסת בלוצק, הבנוי כמבצר, בו מצאו היהודים מחסה בעת הפרעות. בהמשך ביקור במצודת לוצק הגדולה, בה אוסף פעמונים מרשים.

נוסעים ללבוב שסימלה אריה, ונקראת על שם לב (אריה) בנו של השליט דנילו גליץ שבנה את העיר כמתנה לבנו. תצפית פנורמה על העיר לבוב מהמצודה הגבוהה. ירדנו לעיר העתיקה, הכיכר ובה פסל איוון פיודורוב מיסד הדפוס הראשון באותיות קיריליות. המשכנו לרובע היהודי, וראינו את בית הכנסת הראשי לשעבר, "גולדנה רויזה", בית הקהילה, באר המים והריסות בית הכנסת טורי זהב (ט"ז) שבשיפוץ ושחזור. המשכנו לכיכר רינוק שסביב בית העירייה. ביקרנו במוזיאון העירוני בתערוכת השואה ובחצר האיטלקית. ביציאה מהכיכר חלפנו על פני פסל אל היס - פוסידון עם הקלשון והמשכנו לבית בוים והמאוזולאום של המשפחה הצמוד לבית. ממול הכנסייה בה התנצרו הפרנקיסטים. בשדרה המרכזית ראינו את פסלו של אדם מיצקביץ, פסל החרות על גג בנין בצד השדרה, ובנין האופרה, שתוכנן ע"י האדריכל המוכר לנו מהאופרה בקייב. בפרבר קרקוב נתקלנו בחנות מוצרי חלב, המפרט על הקיר באידיש את המוצרים, השוק ובית שלום עליכם. הגענו למלוננו לקבלת שבת, ארוחת ערב ולינה.

יום שישי לטיוול. נסיעה לבוצ'ץ' - עיר הולדתו של שי עגנון. ראינו את ככר העירייה ובית העירייה הישן בשיפוצים. ביקרנו במוזיאון העירוני בו תערוכה של שי עגנון. הלכנו ברחוב שי עגנון וצפינו על ביתו של

הסופר. טיילנו לאורך נהר הסטריפה. ראינו את הגימנסיה ואת ביתו של המורה לעברית של עגנון. עברנו על פני גשר העץ המוזכר בסיפוריו של עגנון והבניין הצהוב בשוק שהיה בית הכנסת.

ממשיכים לצ'רנוביץ. תחנת הרכבת. העיר העליונה "וינה הקטנה". בית העירייה בכיכר המרכזית (רינג פלאץ) ופסל טראס שבצנקה המשורר הלאומי והאנטישמי. בית הדואר, בנין התזמורת הפילהרמונית ודמות השחקנית היהודיה סידי טאל, על קיר האולם בו היא הופיעה בשנים 1946-1983. ה"טמפל"-בית הכנסת הגדול, בית אליעזר שטיינבארג, בית הקהילה והתיאטרון המפואר, אח לאופרות בקייב ובלבוב. מלון קייב, בעבר בית המרוח "צבי הזהב" – בו נהג איציק מנגר לשתות לשכרה ולאחר מכן להכות את אשתו. טיילנו בהערן גאסה המהודר, בו ראינו את תבליט הקיר של הסופר משה אלטמן, ש"זכה" לאחר חיים קשים, לקבורה מבזה מצד ביתו. המשך הסיור בעיר התחתית "קתריליבקה הגדולה" הרי זה הרובע היהודי העני בו היה גם הגטו: האזור התורכי ובו המקווה, בית החולים, בתי הכנסת, שלטים עתיקים של עסקים יהודיים ובתי אגודות כמו מחזיקי שבת ואומרי תהילים. נוסעים למלון לארוחת ערב עם כוסית ודקה ופולקלור. יום שביעי של הטיול. פסל פאול צלאן, ביקור בבית הכנסת הפעיל שקירותיו מצוירים. שיחה עם הרב נח, אליו באים גם גויים לקבלת מזור לבעיותיהם. המשכנו לבנייני האוניברסיטה המפוארים. ביקרנו בבית הקברות היהודי, ליד קברו של אליעזר שטיינבארג קיימנו את צואתו לקרוא את אחד ממשליו הרבים. התרשמנו מהמצבות המפוארות של רבנים, ראשי הקהל והעשירים. המשכנו לארמון בסדיגורה, ראינו את המבנה המפואר המשופץ עתה.

המשכנו לקמיניץ פודולסק. הקתדרלה בה התקיים הפולמוס בין הרבנים (ביניהם הבעש"ט) לפרנקיסטים. תצפית על הרובע היהודי – קרבסר, על הרובע הארמני ועל הגשר המוביל למצודה, עליו נכתב השיר: כל העולם כולו גשר צר מאד.

נסענו למז'יבוז'. בסיורנו ראינו את קברי הבעל שם טוב וחסידיו, הרובע היהודי, ה"קלויז" והמבצר. שמות הרחובות כתובים כאן בעברית.

ביקור בשוק הדגים המעושנים והמיובשים מהאגמים בסביבה. טועמים ונהנים.

המשכנו לויניצה. אחרי ארוחת הערב הלכנו לבקר ב"הר ציון", הפארק בו התכנסו היהודים לשמוע חדשות מהעולם, החלפת דעות ופרשנויות וכן רכילות.

בבקר היום השמיני, סיור מקיף ב"ירושלים הקטנה" שבוניצה, בתי היהודים העניים בעיר התחתית הסמוכה לבוג, הנהר שנקרא בפי היהודים "נהר הירדן", הסימטה המובילה לנהר שנקראה "סימטת צפת", משאבת המים ובתי העשירים בעיר העליונה. בצאתנו מויניצה ראינו את הריסות הבונקר של היטלר.

בהמשך נוסעים לביקור באומן. אוכלים ארטיקים ומסיירים בפארק סופיה המדהים. מבקרים ליד קברו של ר' נחמן מברסלב, תפילת תיקון כללי והנחת פתקים לברכה הגעה לאודסה ללינה.

יום תשיעי לטיול. סיור בעיר אודסה שנבנתה בראשיתה כעיר בין לאומית ופתוחה למהגרי כל העולם. תחילת הסיור בגשר "החמות" ותצפית על נמל אודסה. ראינו את הבורסה המציינת את הבינלאומיות של העיר והמסחר החופשי. בניין הבורסה הוא הראשון בשדרת הים ומשמש היום כבית העירייה. פסל פושקין מתנשא כשמבטו לשדרה וגבו מופנה לבנין העירייה.

צעדנו לאורך שדרת הים עד למדרגות פוטיומקין מעליהן מוצב פסל הדוכס רשליה, מייסד העיר, כשהוא לבוש בסגנון רומי. ראינו את "בית הספר לגאונים" בו למדו גדולי המוסיקאים היהודיים. טיילנו ברחוב דריבובסקה – הרחוב הראשי, לאורך ולרוחב מספר פעמים ובגן העיר. פסל השנסיונר היהודי ליאוניד וויסביין – אוטיוסוב, ישוב על ספסל. השוק היווני וטברנות, באזור בו אכלנו צהרים. הפסג' המפואר המלא פסלים על קירותיו. ראינו את האופרה בסגנון ברוק אוסטרי הדומה ל"בורג תיאטר" בווינה, והאופרות בקייב, לבוב וצ'רנוביץ. בהמשך הסיור ראינו את הגימנסיה היהודית הראשונה ואת בית הקפה פנקוני בו כתב שלום עליכם את מסעות מנחם מנדל וסיפורי אשתו שינה שינדל. שוטטנו בשוק האומנות, שבצידי הקתדרלה צפינו על בתי הכנסת המרכזי שבשפוצים וביקרנו בבית הכנסת של חב"ד ששוקם מהריסותיו. עברנו בשכונת העוני היהודית "מולדובנקה" ובשוליה האנדרטה לקורבנות השואה ושדרת חסידי אומות העולם בה מוקדש עץ לכל אחד מהחסידיים. ראינו מקומות הקשורים לחייהם של אחד העם, ביאליק, שלום-עליכם, טשרניחובסקי, קלאוזנר, דובנוב, דיזנגוף, מנדלה מוכר ספרים ואחרים. צפינו בבי"ס אורט בהנהלת דיזנגוף שבו הוכשרו תלמידיו במקצועות טכניים לקראת עלייתם ארצה. כל האישים שעלו עם דיזנגוף או בהשפעתו, (על שמם נקראים רבים מרחובות תל אביב).

סיימנו את המסע בן 2,200 ק"מ בארוחה ושיחת סיכום במסעדה מפוארת ברחוב הראשי - דריבובסקה. לאחר הרפתקאות בביקורת הדרכונים, טיסת לילה הביתה.

בברכה דן ודינה מריאן

דף הבית

אתר העיר קובל והסביבה

עורכת: שירה רשף

האתר הינו מאגר מידע אודות יהודי קובל (בעתיד גם עיירות סמוכות) בכל התקופות עד ימינו אלה ועד בכלל. האתר בנוי בשפת HTML ובאמצעות תוכנת – FLASH. המאגר כולל טקסטים, מסמכים, תמונות וקישורים למקורות מידע רלוונטיים.

מדורי האתר:

דף ראשי – מקבץ תמונות נעות וקישור לספר קובל מקוון במלואו, בספריה המרכזית של ניו-יורק.

אודות הארגון – תולדות הקמת הארגון ופעולותיו עד היום, הצגת חוברות ההנצחה במלואן.

תולדות – תולדות יהודי קובל עד השואה, בית הכנסת הגדול, חינוך ותרבות, גימנסיה תרבות.

השוואה – יהודי קובל בתקופת השואה כולל תמונות מסמכים ועדויות.

בארץ – דף בבנייה. יספר את תולדות החלוצים, עליית הניצולים והתיישבותם בישראל.

הנצחה – אנדרטאות בארץ ובעולם, דפי משפחות יוצאי קובל, דברים לזכרם של נפטרים, חוברות הנצחה במלואן, מוזיאון חפצים ששרדו מקובל, מוזיאון מסמכים אישיים, חסידי אומות עולם.

מפות – מפות העיר קובל וסביבתה מכל התקופות, כולל מפות עתיקות.

הודעות – דף הודעות לגבי אירועים: כנסים, אזכרות, סיורים וכדומה. דף מודעות אבל.

אירועים – גלריית תמונות של אירועים מכל הזמנים: סיורים בארץ ובחו"ל, מסיבות חנוכה ועוד.

קישורים – קישורים לאתרי אינטרנט העוסקים בשואה, בסיוע לניצולים ולאתרי קהילות .

צרו-קשר – פרטים אודות חברי הנהלת וועד הארגון ואודות האתר. ספר מבקרים ואפשרות חתימה בו. ניתן ורצוי לשלוח לכתובת הדוא"ל של האתר: kovel.site@gmail.com, תמונות חפצים ששרדו, מסמכים ששרדו, תמונות משפחה וקיצור תולדותיה, תגובות לספר המבקרים וכל מידע רלוונטי, שאלות או בקשות.

דף המשפחות באתר

ארגון יוצאי קובל והסביבה בישראל
The Israeli Organization of
The Jews of **Kovel** and its Surroundings

אודות הארגון | תולדות | השואה | בארץ | הנצחה | מפות | הודעות | אירועים | קישורים | צרו קשר

דפי משפחות (מצ' = מצוייב)

✳ אהליך אמרים	✳ דוביצקי	✳ סויניוך	✳ רופה
✳ אהליך יהושע	✳ ויסברוט	✳ פולישוק	✳ שטיין
✳ ברנר	✳ טורצ'ין	✳ פנטורין	
✳ גולדשטיין	✳ ליכטשטיין	✳ פרלמוטר	
✳ גיבור	✳ מנדל	✳ צורף	
✳ גיטליס	✳ מנדלבוים מצ'	✳ קלקה	
✳ גרויסר מצ'	✳ מרדר מצ'	✳ רויטנברג	

להוספת דף משפחה לאתר, יש להקיש על הכפתור ולצרף לדוא"ל :
(1) קיצור תולדות המשפחה כמסמך וורד-Word, כחצי עמוד.
(2) תמונות משפחה, לא יותר מ-10 תמונות.
הקש
דף המשפחה יצורף לאתר כשבוע ימים לאחר קבלת החומר.

פעילויות בעתיד:

הרחבה והשלמה של הדפים הקיימים
חלק מדפי האתר יהיו גם בשפה האנגלית
הכנסת חלקי ראיונות הכוללים קטעי וידאו

סטטיסטיקות, נכון לסוף מרץ 2008 :
האתר נפתח לציבור לפני פחות מחצי שנה
מס' ממוצע של צפיות ביום: 12
יום הצפייה המועדף: יום שבת
שעת הצפייה המועדפת: 17.00-18.00
למעלה מ- 95% מהצופים הם מישראל.

הודעה לחברי הארגון:

- * נא לשים לב להודעות המתחלפות באתר קובל.
- * החברים מתבקשים להזדרז ולהכניס את דף משפחתם לאתר.
- * במידה ויש בידי החברים מסמכים, חפצים, צילומים ומכתבים הקשורים לקובל נשמח לצלמם ולתעדם באתר העיר.

ואלה שמות קהילות ווהלין החקוקים בסלע ב"בקעת הקהילות החרבות" בהר הזכרון, ירושלים

ב. נפת דובנא

דובנא; ברסטצקה; בורמל; דמידובקה; קודין; לאנוביץ; פוצ'אייב; ראחמאנוב; ראדזיווילוב; מיכאלובקה; מיזויץ; מלינוב; מרוויץ; אוליקה; שומסק; וישניוויץ; וישגורודק; פולווארק.
אוסטרוויץ; אוזיראן; טרוביץ; וארקוביץ; וורבה; וולקובייה.

ז. נפת לובומל

לובומל; ברז'צה; אופאלין; שאצק; זאוואלה.

ח. נפת לוצק

לוצק; צ'ארטורסק; איגנאטובקה; קאשיווקה; קיברצה; קולקי; קופאצ'ובקה; קראסנה; רוזישץ; סוקול; טורצין; וולניאנקה; זופיובקה; סנקייביצ'ובקה.

ט. נפת רובנה

רובנה; אוסטראה; מזריץ; אלכסנדריה; גלינקי; הורניגרד — קריפה; הושץ; יוזפין; קליבאן; קוריץ; מז'יריץ; קריצ'ילסק; מוצ'ילקי; טוצ'ין; זדולבונוב.

י. נפת סארני

סארני; ברז'ניצה; דומברוביץ; קליוטוב; ניימוביץ; ראפאלובקה; רוקיטנה; סרניק; סטרילסק; ולודימירץ; ויסוצק; ברזוב; טומאשגורוד; אוליווקה; ז'לוצק; סגובידוביץ; קארפילובקה; בלזוב.

יא. נפת ולודזימיוז ווהלינסקי

לודמיר; קוריטניצה; פוריצק; אוסטילה.

ב. נפת הורוכוב

הורוכוב; דרושופול; לוקאץ; אודזיוויץ; סויניוויץ; מילאטין; קיסיילין.

ג. נפת קאמייין-קושירסק

קאמייין-קושירסק; לוביישוב; פיאסצנה; פנייבנה; סטוביחוה; גלושה-רבתיא; גלושה-זוטא; הירניק; חוטושב; סדרוביץ.

ד. נפת קוסטופול

קוסטופול; אנטונובקה; ברז'נה; דראז'נה; (לודוויפול); אוסובה; סלישט זוטא; סטיפאן.

ה. נפת קובל

קובל; הורודוק; צרמושנה; יזיראן; קורטליסי; קופיצ'וב; מאצייב; מאנייביץ; מלניצה; נסכיוז; ראטנה; טרויאנובקה; טריסק; ויזבה; קרימנו; מילאנוביץ; פוברסק; דובייצינו; זאבלוטייה.

ו. נפת קז'מייניץ

קרמניץ; ברז'צה; ביילוורקה; קאטרינבורג;

זכרונות ממאצייב

מאת יצחק שלמה בן אפרים,

תלמידו של משה'לע העניע ריוועס (משה, בנה של הניה ריבה)*

תרגום: בני גבירצמן

מאצייב. יום כיפור, ה-22 בספטמבר *1920. יום בו אפילו דג במים רועד (מפחד יום הדין) וכל בתי הכנסת מלאים ודחוסים ביהודים. בשעות הבוקר מופיע בבית הכנסת קצין פולני, אדם המשתייך לאינטליגנציה הפולנית, בראש יחידת חיילים, ופוקד על כל יהודי העיירה להתכנס בכיכר השוק הגדולה, המכונה "טן דייך".

לאחר שכל יהודי העיירה התכנסו בכיכר הריקה, אספו החיילים מתוכם את הרב ואת בעלי הבתים, הילקו כל אחד 25 מלקות ואחרי כן הובילו אותם לכלא. וחיילים יהודים שהיו ביחידה הזאת נאלצו לראות ולשתוק.

וזה עדיין לא הכל. תופסים יהודים לעבודות כפייה. ואם מתלוננים נגד יהודי כי אינו עובד לשביעות רצונם של מעבידיו, הוא חייב לבוא ביום ראשון בבוקר ואז תולים אותו בידיו תחת עץ. ואם הוא מתעלף, מעמידים לצידו רופא, שיוצק מים קרים על פניו. ובנוסף לכך בוערת השנאה האנטישמית וצרות עלילות, שלפיהן יהודים משתמשים בדם נוצרים לאפיית המצות לפסח...

החיילים עוצרים יהודים בעלי זקן באמצע הרחוב וחותרים את זקניהם בסכינים קהים. הקצינים והחיילים הפולניים נהנים מהמחזה וצוחקים מכל לב. ואילו היהודי ניצב דומם וחושב: אלוהים, אני אחיה גם אחרי הרשעים הללו.

ואכן, הודות לרבנים החסידים שהטיפו כי ככל שירבו הצרות, ירבה הביטחון באל, הצליחה האוכלוסייה היהודית לעבור את הצרות. עיירתנו, שהיתה ממש הפקר לנוצרים פראיים, אכן התגברה על הכל. (והצרות היו רבות וכואבות). אילו היו אז מעבירים את כל יהודי העיירה למיסיסיפי ארה"ב, הם היו בוודאי חושבים שהם נמצאים בגן העדן. (במילים אחרות: החיים בארצות הברית ב-1920, אפילו בעיירות הנידחות והמפגרות ביותר במיסיסיפי, היו נראים כגן עדן לעומת החיים של היהודים במאצייב ב-1920).

עיירתנו, עריסתנו, מאצייב בוהלין. לא הרחק מקובל... התזכרו עדיין את רחובותיה השקטים, הבוציים. כל אחד מאיתנו הרי עבר מאז עולמות שלמים. מי במעלה ההר ומי במורדו. אבל אדמת עיירתנו עודה דבוקה לנעלינו שלרגלנו, בכל אשר נלך. בכל כרכי תבל כבר היינו: פריז, לונדון, מוסקבה, ברלין, אנטוורפן, ניו יורק, עם בנייניהם הפנטסטיים, עם שדרותיהם הנרחבות, בימים משכרים ובלילות קסומים – ובכל זאת... כל העולם לא יכול היה להתגבר עליך, עיירתנו הקטנה מאצייב.

הנה הם ניצבים לנגד עיניי, הרחובות וסימטאות. הרחוב הארוך הסלול; השוק הרחב, החנויות הגדולות והקטנות, בניין ה"שאוואלעס"... אני זוכר איך, כילד, פגשתי את האפיקורוס של העיירה מעשן סיגריה בשבת, והוא השביע אותי שלא אספר זאת לאיש. אני זוכר את בית הכנסת הגדול והנאה של מאצייב, בית המדרש, השטיבל הטריסקי ואת מוישעלע עניע ריוועס (המורה): מהשטיבל הטריסקי, שפעם, ב-1915, גירש במו ידיו מבית הכנסת קהל גדול של בחורים ונערות, בגלל חילול השם: כי הם באו לבית הכנסת כדי לשמוע שם קונצרט. ואני זוכר את לילות החורף, כאשר אנחנו הילדים נהגנו ללכת עם פנסי הנרות מהחדר של אלי יאקעם ומזמרים כדי שיהיה לנו שמח... בכל יום שישי בשעה 4 לפנות בוקר, כאשר היינו הולכים אל החדר, היינו רועדים בעוברנו על פני בית הכנסת, שהרי בשעה זאת ניצבים בבית הכנסת המתים בטליותיהם ומתפללים.

כמעט כל העיירה נהגה לצאת בשבת, לאחר שנת הצהריים, אל הרחובות, כדי לטייל: נערים, נערות, חתנים וכלות, כשהם מזמרים בצוותא שירים ביידיש ובעברית...

כאשר נסעתי ב-1933 ממוסקבה לוורשה, עצרתי במאצייב וחטפתי טיול עם חברים שלא ראיתי אותם זה 13 שנה. תוך כדי טיול הגענו אל בית העלמין הישן. הרהרתי אז בתפילת "אל מלא רחמים" ושאלתי לשם מה זקוקים אנו לומר "וינוחו בשלום על משכבם". הכי מתים צריכים שלום? וכי מה עלול להפריע למת במנוחתו האחרונה? כולנו ניצבנו מתחבטים בשאלה הזאת ולאיש מאתנו לא היתה תשובה. עד שהיטלר, ימח שמו וזכרו, הופיע והכריז מלחמה לא רק על היהודים החיים אלא גם על היהודים המתים. הוא ידע, כי היהודים מאמינים בתחיית המתים. ליהודי, אפילו אחר המוות, יש עוצמה מיסטית גדולה. וכך נענתה מעצמה השאלה מדוע צריך להתפלל לכך שהמתים ישכבו במנוחה ובשלום על משכבם.

ר' שלום שכנא צ'רניאק (רב העיירה), שמך הרי יצא בעולם לאורך ולרוחב. רבנינו האחרים, תלמידי החכמים ושאר האינטליגנציה שנגדעו ביחד עם עיירתנו הקדושה והכשרה מאצייב. בלעדיו ואחרינו – מי יקונן עליהם? מי ידליק להם נרות נשמה ויאמר קדיש ביום השנה למותם?

בצעירותי הייתי חסיד נלהב של הרב לייב יצחק ברדיצ'ב, זכרונו לברכה. כאשר כל הרבנים נהגו להלשין על יהודים דתיים ישרים, היה לייב יצחק ברדיצ'ב מגן עליהם, על היהודים העניים הישרים. אפילו קיים למענם דין תורה נגד אלוהים. מכל הדברים היפים הייתה אתה, אלוהים, לצידו. ובכל זאת אתה שלחת את האשמדאי, מלך כל השדים, היטלר ימח שמו והוא עשה אותנו כה קטנים ואת אסוננו כה גדול.

עיירתנו איננה כבר. אבל הם עדיין חיים בליבותינו. אלא שבמהומת חיי היום יום התרחקנו מהם בזכרונו. הבה נסיר את אבק השיכחה.

מאצייב, עיירת נעורינו. לא היינו בך ביום אסונך הגדול. אוזנינו לא שמעו את זעקת זעקת מעונייך. כאשר נקברו בחיים בנים ובנות, זקנים וילדים. רבים מהם היו אחינו-אחיותינו-חברינו לאותו חדר, כאשר השליכו אותם עם נשותיהם וילדיהם לקבר אחים, שכרו הם במו ידיהם. אפילו ביריוני מאצייב, שידעו לשאת נשק... רבים מאיתנו זוכרים עוד את ההגנה העצמית של יהודי מאצייב ב-1918, שהגנה על העיירה מפני כנופיות הבלכובצים והפטלורים הרצחניים. אבל אותה הגנה עצמית היתה חסרת אונים מול צבא מאורגן, והנוער הגאה של מאצייב הובל כצאן לשחיטה.

היום הזה מוטל עלינו החוב להציב זכר לאותם יהודים שניספו על קידוש השם בעיירה מאצייב. לזכרם כתבתי אל מלא רחמים בסיגנון חדש. הייתי רוצה להעביר אליכם את תחושותיי בזמן שכתבתי זאת: לבי הולם חזק יותר ויותר לאחר כל מלה. משתלטת עליי תחושה בלתי נוחה, מחשבות בלתי מובנות מתערבלות במוחי. אני המום, מבולבל. לנגד עיניי קמה תמונת חורבן מאצייב. רעד עבוד בכל גופי. אני רואה נגד עיני תמונות מזעזעות. קרוביי שלי! חבריי שלי! שכניי! מזי רעב, קרועים, אפורים, בעיניים גדולות, מעונות, מעוררות מורא! אלפי פנים מוכרים, מבוהלים! דליקות... בתים בוערים... גוויות של יהודים מתים מושלכות להן! ילדים, נשים, זקנים, יהודים בעלי זקן ופאות, בטלית ותפילין וספרים בידיהם... מתים ומתים למחצה מתגוללים להם יחדיו... דם יהודי זורם! שנים רבות כבר עברו מאז ועדיין אין ליבותינו יכולים להחלים מהכאב.. עינינו אבלות, ראשינו מורדים... קרובים ומכרים, הבה ניקח כולנו חלק בתפילות אל מלא רחמים החדשה עבור מאצייב, לאלה שניספו על קידוש השם. הואילו נא לקום, בטובכם!

אל מלא רחמים, שוכן במרומים, זכור את נשמות הקדושים והטהורים של לוחמי הגיטו בעיר, אנשי מאצייב שנהרגו, שנשחטו, שנשרפו, שנטבעו והלכו לעולמם על קידוש השם!!! וינוחו בשלום על משכבם ונאמר אמן!!!

הערות:

(*) על האיש ר' משה'לה העניע ריבס ראה גם במאמר בחוברת זו: **ראובן קלאדניו- זכרונות מאצייב**

(**) לאחר כ-140 שנה תחת שלטון מדינות זרות, קיבלה פולין מחדש את עצמאותה ב-1920, והשתלטה על חלקים מאוקראינה המערבית, ביניהם איזור קובל, כולל העיירה מאצייב.

(-) הערת המערכת: בתחתית המאמר המקורי מצויה הכתובת הבאה:

Sam Schwartz
1091 Willmohr St.,
Brooklyn, NY 11212
342-7486

רינה יוגב: על בית משפחת גרויסר במצ'יוב (כיום לוקוב)

לקראת הנסיעה למצ'יוב

אינני יודעת מתי נהרג כל אחד מבני משפחתי בעיירה מצ'יוב, הסמוכה לעיר קובל, אולם מספוריו של דודי ראובן גרויסר ידוע לי כי הוא ניצל ע"י משפחה אוקראינית שכנה בשם אומליאניוק (omelianiuk). החביאו את דודי באורווה ובלילה ילדי המשפחה, הבן דימטרי והבת יבגניה, הביאו לו אוכל בדלי כאילו אוכל ל"סוסים". כמו-כן שלחו אוכל לסבתי אשר התחבאה אצל גוי אחר. לאחר תקופה מה, הגוי חיבר את דודי עם הפרטיזנים. כאשר שמעה סבתי שהרגו את שתי בנותיה בנה ובעלה, יצאה ממחבואה בכוונה ונרצחה ע"י הגרמנים ממש כשבועיים לפני סיום המלחמה, ליד מנזר הנמצא בכפר.

כאשר נגמרה המלחמה חזר דודי ראובן לעיירה. הוא השאיר את אולרו במתנה לדימטרי. כאשר לפני כמה שנים התקיים ביקור במקום של יוצאי העיירה, הבחור סיפר את הסיפור והזכיר את שמו של דודי. ראיתי את האולר בקלטת וידיאו הנמצאת ברשותי. אותו סיפור סיפר לנו גם דודי בביקורו בארץ וכן העיד על כך ב"יד-ושם". ההורים שהחביאו את דודי הוכרו כ"חסידי אומות עולם". לילדיהם לא רצו לתת בטענה שהיו באותה עת קטנים מדי.

דודי, שידע שהוא לא יתגורר במצ'יוב, השאיר במתנה את הבית למשפחה שהצילה אותו. הבת יבגניה גרה כיום בקובל וביקץ היא נוסעת לבית המוקף בבוסתן של פירות וירקות. הבן דימטרי גר במקום אחר. יש לי תמונה של הבית לפני המלחמה, כאשר ליד גדר הבית עומדות אחיותיה של אמי סימה ושינדל, כבנות 18 ו-10. לפני שנה קרובה של אמנו, אוגניה פלץ הגרה בארץ, הייתה במקום וצילמה את הבית. מבחינה חיצונית הוא נראה כמו בתמונה שלפני המלחמה. נראה כי החליפו רק את לוחות העץ של הגדר.

כאשר כתבתי ליד-ושם וביקשתי שאולי בכל זאת יכירו גם בילדים הללו נאמר לי כי הדבר בלתי אפשרי, אולם לדבריהם, הבן דימטרי שומר על קשר רצוף עם יד-ושם ועל בסיס התנדבותי הוא נוסע לעיירות וכפרים בהם חיו יהודים לפני המלחמה ומברר האם היו שם מקרי הצלה. לפי מכתב יד-ושם, בזכות המידע שהוא העביר, עוד כמה משפחות אוקראיניות הוכרו כחסידי אומות העולם. הבן דימטריי קיבל את המדליה והתעודות על שם הוריו בטקס חגיגי שהתקיים בשגרירות ישראל בקייב בירת אוקראינה.

קיבלתי את מספר הטלפון של האחות יבגניה הגרה בקובל. היא תחכה לנו ואני מקווה שיסיפק הזמן וניסע איתה לראות את ביתם של סבי וסבתי במצ'יוב (לוקוב) היכן שאמנו והמשפחה חיה.

הביקור במצ'יוב

מריה* לקחה אותנו למקום הירצחה של סבתי. היא סיפרה כיצד כל הקבורים שם נרצחו. למעשה שיסו בהם כלבים עד זוב דם וככל שהדם זרם יותר, כך הדבר הגביר את תאוות הכלבים, עד שמתו ונזרקו לואדי שהיה שם וכוסו. שם הקימו אנדרטה.

(* מריה, היא מורה לאנגלית אשר בהתנדבות מטפלת עם תלמידיה באנדרטאות ולפי התמונות אפשר לראות שהן מסודרות נקיות ומטופחות. כמו"כ היא מעבירה לתלמידיה ולכל מי שרוצה לשמוע למי שמגיע למצ'יוב על השואה ועל מה שקרה במקום.)

יתר בני מצ'יוב הובאו לאתר חציבת טייט-טיט (שהיה חזק במיוחד) ושנשלח גם לקייב לבניית בתים. הגרמנים השתמשו בבורות שנוצרו מהחציבה. הם ירו בכולם. וכמו שאנו יודעים, אלו שנפלו חיים ואלו שנפלו מתים כוסו באדמה. על פי תמונות שצילמנו- גם היום, לאחר שהבורות התמלאו בעפר ובעשב בר, עדיין הם מאד עמוקים. אני כותבת וזוכרת ובוכה (ולוה). גם שם יש אנדרטה המטופלת ע"י מריה ותלמידיה. עוד אנדרטה נמצאת ביער מרוחק אליו לא הלכנו. הבית שבו אמי גרה נשרף ובמקומו הוקם צריף אחר. ראיתי את המקום. מכל משפחתי במצ'יוב נותרה דודתי שושנה (סוסקה) שעלתה ארצה לפני המלחמה, שכבר איננה בחיים. ודודי ראובן אשר ניצל ע"י המשפחה הזו.

יבגניה, הבת של משפחת אומליאניוק (כיום בגמלאות, היתה מורה לספרות אוקראינית), זוכרת שדודתי סימה שנספתה במצ'יוב היתה תופרת מעולה והיא תפרה לה את השמלה לטכס סיום בית הספר, שמלה אותה שמרה יבגניה לאירועים מיוחדים.

רינה יוגב (מימין): ליד ביתם של סבי וסבתי במצ'יוב שבו גדלה אמי. הבית שוחזר לאחר שריפה.

ביקור במצ'יוב (למטה): ביחד עם מריה ויבגניה ליד ביתה של מריה. מריה עם המטריה. יבגניה בעליונית צהובה. מימין שרית, משמאל רינה. במרכז יעקב יוגב, בעלה של רינה.

(מימין)
הטבח שנערך
ביהודי מצ'יוב,
מסבירה מריה.

(מימין)
בורות הטיט
(גיר) שם
קבורים רובם
של יהודי מצ'יוב

אנדרטה ליד בורות הגיר (למעלה משמאל).

לפני כ-15-10 שנים הוקמו האנדרטאות במצ'יוב בתרומות של יהודים מהארץ ובעיקר מארה"ב שם ישנם הרבה יוצאי מצ'יוב. עיריית מצ'יוב הכינה כיבוד ואירחה את כל מי שבא לטקס גילוי האנדרטאות. התכנסו בבית העם וסיפרו ודברו. אחיה של יבגניה סיפר כיצד משפחתו החביאה את אח אמי, ראובן גרויסר והראה גם את האולר שדודי השאיר לו במתנה לפני שעזב את המקום. כשהזכיר את השם גרויסר קפצו כמה מאנשי מצ'יוב בארץ ואמרו כי הם מכירים את בת אחותו של ראובן (הורי כבר לא היו בחיים) ביקשו את כתובתיהם והם שלחו אותה ליבגניה. קיבלתי ממנה מכתב ומאז אני מכירה אותה ומרגישה כלפיה כמו אחות.

המצבה (מימין) שהוקמה ליד המנזר, שמאחוריה ישנו ואדי ובו קבורים כל אלו אשר שוסו ע"י הכלבים, שם קבורה גם סבתי שרה גרויסר

תמונות מארכיון קובל (שהועברו לנו ע"י רינה יוגב)
 מצ'יוב, 6.7.1931, הסתדרות החלוץ הצעיר. כינוס משותף של העיר קובל והעיירות השכנות מצ'יוב ולובומל.

על גג הקש של קן החלוץ טבוע הסמל: "עלה חלוץ".

משמאל: דודה סימה גרויסר (מצ'יוב), אחות אמי

למטה: אבא, דוד קליקה, לפני עלייתו ארצה, מתפלל ליד מצבת אביו, משה ב"ר חיים מרדכי, בבית הקברות החדש בקובל.
 זו היא אחת משתי תמונות בודדות שנשארו מבית הקברות החדש, בו נרצחו מאות רבות של בני העיר. לאחר שתי האקציות הגדולות, אלו שהסתתרו בבונקרים, בשדות, ביערות- קובצו בבית הכנסת הגדול ומשם הובלו לטבח בבית הקברות.

למטה: סבא חיים גרויסר (מצ'יוב)- אבא של אמא של רינה יוגב

י. ביבר (אמריקה) : מאצייב עיירתי - פואמה

תרגום מיידיש: בני גבירצמן

מאצייב, ביתי האבוד,
בחלום אליי יעוט.
בתי העץ, המיבנים הנמוכים
והיהודים, חילונים ודתיים.

ירידים, חנויות, מועדונים סואנים
כפי שהיו, בשמש ובצל עננים.
בשטיבלעך אומרים בקול תהילים
יהודים שלפי עשרת הדיברות מתנהלים.

הנה כל מכריי הטרודים -
וכל יהודי מאצייב הרי היו מכרים,
ידועים לחנווני, לסנדלר, לחייט ולקצב,
מן העגלונים ועד לרב.

החלוצים הצעירים במועדונים הצפופים
וגם הסוחרים בירידים הגדולים;
אפילו תלמידי המקורות התלמודיים
מתערבים בינות ליהודים הפשוטים.

הכל עומד למסחר. מאום לא מופקר.
האיכרים, בריאים ושבעים, מרוצים.
קונה את הבהמות ברל לעשניפקר
והרוכלים רוכשים פסולת וסמרטוטים.

האיכר אינו מאבד אף חוט פעוט,
אפילו לא זיפי חזיר וזנב מרוט;
האיכר לא מפסיד מאומה.
הכל קונה הרוכל, חוטף במהומה.

אני רואה גם דמויות מימי ילדותי.
את הנפח מנשה, יהודי פלאי.
יהודי חסון, גבוה ורחב.
בסינורו השחור תמיד ניצב.

פריץ מביא סוסה
להתקין לה פרסה חדשה.
הסוסה מתעקשת, רגלה נטועה,
אך מנשה חזק מסוסים והוא-הא,
הרגל בידיו לכודה.
ותיכף ה"נעל" ממוסמרת למקומה
ומנשה מתחייך – איזו עבודה קלה...

מלא הערכה גם הפריץ, ידידו של "מנשקה".
בכל ביקור בעיירה – אצל "מנשקה" יתארח.
זהו חביבו. משאר היהודים יתרחק.
"האחרים הם צרה, עול!" הוא מתרתח.

לכל היהודים עבודה, דחף לפעולה.
הטוהן המודרני עסוק, סביבו המולה.
מנועים, לא רוח מסובבים את הריחיים.
לא צריך להמתין, משנסים את המותניים.

האיכרים באים מקרוב ומרחוק,
בעגלות תבואה עמוסות.
מרוצים, כי בלי המתנה
שעות רבות יחסכו, ממש מתנה.

מרוצים לגמרי מפעילות היהודים,
אל היהודי בחנופה הם מחייכים.
כי לאיכר יקרה כל שעה.
"בן חיל", אומרים הם בחדווה.

החנוונים מכינים בגדים ונעליים
והסנדלרים והבורסקאים - מגפיים.
האיכר מרוצה – הכל בהישג יד.
נגר, מניח רעפים, צבע וסתת.

אך לפתע מופיע נחש אימה.
על לשונו נושא ליהודים רעל.
בגטו את היהודים כלא.
את החופש בפניהם נעל.

אני רואה איך האיכר נמשך לנחש.
פניו להיטלר נדמים
והוא הולך בדרך הרצח,
עם הנחש רוקד בעזות מצח.

הריקוד הפראי מחזיר אותי
אל ענני השחור המכסים את ביתי,
נושבים ממאצייב באפילת הלילה
ואופפים את לבי.

ענני החושך מתמשכים עד אין סוף
ומגיעים אליי בעד החלון, מהסף.
שואל אני: העוד יבואו ימים של אור
ויגרשו את הסיוט השחור?

ראובן קלאדניו

זכרונות מאצייב מתוך "ילקוט ווהלין"

תרגום: בני גבירצמן

בית הכנסת הגדול

...הנה אתם יכולים לראות את בית הכנסת עם שערו המפורסם. אתם צריכים רק לרדת כמה מדרגות... אני עצמי אינני ממתין לכם. אני חש אל ארון הקודש. אולי עוד ישנם שם פיתוחי החיות הקטנות, תחריטי האילנות הקטנים... כילד לא הבנתי בשכלי הילדותי, אלא רק כי כל אלה לא נוצרו בידי אדם. שכל אלה נפלו הישר מהשמים. שהרי בית כנסת הוא קודש קודשים. הנה, למשל, נפלה פעם על מאצייב מחלת ילדים. קמה מהומה בעיירה. כל הציבור נקרא אל בית הכנסת לקרוא תהילים (כדי להעביר את רוע הגזירה) ואכן קרה נס והמגיפה נעצרה...

הנה כאן אתם יכולים לראות את הבימה. על הבימה ניצבה עריסה בת מאה שנה, בה השתמשו לברית מילה. העריסה היתה "כסא של אליהו". זאטוטים נהגו להיכנס לבית הכנסת בריצה ולגשת הישר אל העריסה, להתבונן בפיתוחי העץ של רגליה, ובהם דובונים, כפירים וחיות קטנות אחרות, ובעת שנערכה ברית, היו מטפסים על ראשי הנוכחים כדי לראות מה עושים לתינוק הקטן...

ועכשיו, המתינו רגע... הרי כבר מאוחר בלילה. עכשיו סכנה לעבור על פני בית הכנסת. השומעים אתם את המתים מתפללים שם? הם קוראים לעלות לתורה...

שמעו מעשייה. פעם תעה משוגע בלילה והגיע לעזרת הנשים, כשהוא מזמר שם בקולות מטילי אימה וכל מאצייב נתקפה פחד. הייתי אז ילד אמיץ, אחד מחברותא של תלמידי חדר. חשנו אל המת המזמר ובכבוד גדול הורדנו אותו משם במחילה, והעיירה נרגעה.

והנה מעשייה על יונים. פעם, בשבת אחר הצהרים, החלטנו אני וחברי קלמן בויס, לטייל אל עליית הגג של עזרת הנשים. החלונות של עזרת הנשים השקיפו אל השטיבל של חסידי נסכייז. בילינו בעליית הגג כמה וכמה שעות ואז היינו מוכרחים להישאר בעזרת הנשים עד אחרי תפילת מעריב, כי מחוץ לשטיבל ישבו יהודין ופטפטו, בוודאי בענייני פוליטיקה. אסור היה לנו להיראות, כי על חילול שבת כזה היינו חוטפים בוודאי אי אילו סטירות לזהטות...

אבל קלמן בויס היה לץ, והתחשק לו להשתעשע עם היהודים שלמטה. הוא כיסה את פניו במטפחת לבנה, ניצב ליד שמשות החלון והחל להתנועע. ראשון הבחין בו לייביש הקצב, שפרץ בצעקה: "געוואלד! מתים! מתים בעזרת הנשים!"

כמה יהודים חשו לעברנו, אך מייד נרתעו לאחור מפחד. אבל אחרי תפילת מעריב עלו אלינו שלושה צעירים בריאים, מוטיה למלס, וולוול גצייס והרש-לייב איסרס, כשהם נושאים איתם נרות ומקלות, פרצו את הדלת שנעלנו מבפנים וכמעט עשו מאיתנו מתים אמיתיים...

האל עם המלאכים

למאצייב היה "אל" משלה: **ישראליק הרשקס**. היה זה יהודי בעל חזות פטריארכלית, שהתגורר מול בית הכנסת. שלא בנוכחותו לא כינו אותו אלא "האל".

היה גם מלאך: **הרשל זלמנקס**. גם אותו לא כינו אלא "מלאך".

לא חסר בעיירה גם "כהן גדול". היה זה יהודי בעל לחיים עגולות, אדומות: ר' ישראל בעלעגלה. גם אותו לא כינו אלא שראלינו כהן גדול. אולי מכיוון שתמיד היה במצב רוח עליז. נסיעה בכרכרה שלו אל תחנת הרכבת היתה פשוט תענוג. כשהרבי מטריסק, או הרבי מקרלין, או הרבי מסטפניו היו באים לביקור בעיירה, הפכו חסידיהם עולמות ובלבד ש**שראלינו כהן גדול** ייסע אל הרכבת כדי לקבל את פני הרבי.

אני עצמי הייתי בן בית אצל כהן גדול. למדתי בחדר ההתחברתי עם נכדו אייזיק. בכל יום שישי אחר הצהרים נהגנו לרוץ מהחדר הישר אל בית כהן גדול ושם בילינו בין הסוסים ובתבן שעל עליית הגג. התיידדנו עם הסוסים והם היו מקבלים את פנינו לעיתים תכופות בצהלה קולנית. היכולים אתם לתאר לעצמכם הנאה גדולה מזו?

שמע ישראל

ליד ביתו של שראלניו כהן גדול התגורר הרב **משה'לה העניע-ריבעס**. הוא היה תלמיד חכם וירא שמיים והיה אהוב מאוד בעיירה. התייחסו אליו כאל "ניסתר" (אחד מל"ו צדיקים שבזכותם העולם קיים) וברכותיו היו כמטבע קשה (רב ערך)... אפילו הגויים התייחסו אליו כך. הוא היה צנום ורזה. אף פעם לא הביט ישירות באיש. תמיד היה גונח בעת הליכתו וכל מחשבותיו סבבו את העולם הבא. הוא היה מלמד של ילדים בני משפחות טובות וכל חייו היה עסוק באיסוף נדבות למתן בסתר.

ר' משה'לה התפלל בשטיבל הטריסקאי. זעקותיו וחבטות רגליו בעת התפילה היו מחזה ראוי לצפייה ולשמיעה. שמע ישראל שלו נקב את המרומים...

לא פעם היינו משאירים מאחורינו את סוסינו היקרים וחשנו להקשיב מתחת לחלוננו של ר' משה'לה, אולי נשמע אותו מתפלל ביחידות, או שנשמע אותו אומר את שמע ישראל. שמע ישראל שלו משך אותנו כמעט כמו צהלת הסוסים, להבדיל.

חתונה

למאצייב לא היו כליזמרים משלה. לחתונות נהגו להזמין תזמורת מליביונה (לודמיר?). התזמורת היתה של יעקב הירש כליזמר עם שלושת בניו. אבל התזמורת היתה גדולה בהרבה. היתה להם חזקה במאצייב.

אני זוכר ערב חורפי. שלג לבן תכלכל וכפור גדול. על פני רחובות מאצייב נשמעו לפתע צלילי התזמורת של יעקב הירש. מובילים חתן וכלה אל בית הכנסת. רק שם היו מציבים חופות. כל מאצייב יצאה מהבתים. ילדים השליכו כדורי שלג לעבר החתן והכלה, כדי להגביר את השמחה. לאחר שבירת הכוס פרץ כל הציבור בקריאת מזל טוב והכליזמרים פצחו בנגינה עליזה. היה זה המארש (שיר הלכת) מהחופה אל מרק הזהב (הכיבוד). הריח של ארוחת הערב משך אליו לא רק את המחותנים, שכן שיריים מארוחת החתונה נחשבו כסגולה לגאולה עוד באותה שנה..

הנה מניח יעקב הירש את כינורו מתחת לסנטרו – וכל הציבור רוקד "פריילעכס" (ריקוד עליז). גם אלה שעומדים בחוץ, בקרה. מנשה הבדחן עולה על כיסא, מתחיל להשמיע את חרוזיו וקורא את רשימת נותני המתנות: פמוטים, כלי אוכל, אצבעון, סיר נפוח גדול, צעיף...

מאצייב לא עברה רק ימים של שמחה. אבל על כך – בפעם אחרת.

גלוית דואר ממציוב. באדיבותה של לאה פרל

אלי מנדל מאציב עיירתי תרגום: בני גבירצמן

בדומה לעיירות אחרות מסביב לקובל, אין גם לעיירה מאציב היסטוריה כתובה. אפילו לא ספר יזכור. משום כך, אף כי נולדתי בקובל ולא במאציב, נטלתי על עצמי את המשימה לספר מעט על תולדות מאציב, הכרוכות למעשה בתולדות קובל. עליו גם לציין, כי מצויים אצלי כתבים אודות מאציב, שנכתבו על ידי חברי-משכבר ישראל כץ וברוך מנדלבוים. חומר נוסף אין לי, כי ממאציב עלו ארצה רק חלוצים אחדים. סיפורי מתחיל ב-1920, כאשר מאציב, כמו שאר חלקי ווהלין המערבית סופחו לפולין, אשר זה אך קיבלה מחדש את עצמאותה.

ביום כיפור באותה שנה, כאשר כל תושבי מאציב היהודיים התרכזו בבתי הכנסת, הגיעו לעיירה חיילים פולנים. הם הוציאו את היהודים מבתי הכנסת וריכזו אותם בכיכר השוק. הם התעללו בהם, גזרו את זקניהם – וכך הפכו יהודי העיירה לאזרחים פולניים.

מאותה שנה ועד 1939, התנהלו חיי היהודים במאציב כמו בשאר חלקי פולין. בשנים הללו גדל מספרם וחיי הקהילה התפתחו והלכו, עד פרוץ מלחמת העולם השנייה, ב-1 בספטמבר 1939.

במאציב לא היו בתי ספר. הלימודים הסדירים של ילדי היהודים בעיירה היו בקובל, אליה הגיעו כל בוקר אם ברכבת ואם בעגלות. בזכות החינוך הזה קם בעיירה דור חיובי של צעירים וצעירות, שהתארגנו בתנועות ציוניות כמו השומר הצעיר ותנועות חלוציות אחרות והאוירה הכללית בקרב האוכלוסייה היהודית בעיירה היתה ליבראלית כמו בקובל.

היה במאציב בית כנסת עתיק נאה, אך איש לא יודע מתי ניבנה. אומנם היו בה כמה וכמה אנשים שיכלו ללמוד בעצמם וללמד אחרים תנ"ך וספרות רבנית, אך לא היתה בה ישיבה, כך ששמה לא יצא כמרכז לימודים חשוב. עם זאת היה במאציב רב נכבד, שלום שכנא טשערניק (צ'רניאק), שהתפרסם בכל רחבי פולין בזכות ספריו "חיים וברכה" ו"משמרת שלום".

בצעירותי, לפני שנסעתי לארץ ישראל, הייתי הולך כל ערב שבת ברגל עם חברי מהשומר הצעיר בקובל למאציב ושם, בקן השומר הצעיר המקומי, היינו מבלים בצוותא עם הנוער המקומי את השבתות. חמישה מהחברים המקומיים הללו ושתי חברות, עלו בסופו של דבר ארצה.

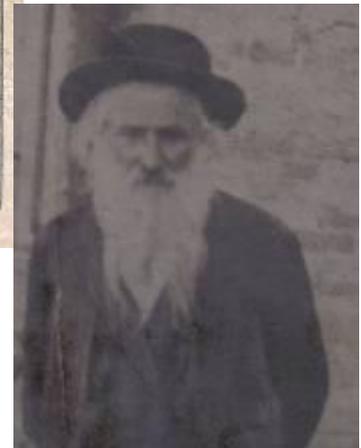
בודדים מיהודי מאציב נותרו בחיים לאחר השואה, כל האוכלוסייה היהודית שם חוסלה בשני "מיבצעי מוות" של הרוצחים הנאצים.

בחודש יולי 2007 הצטרפו שתי משפחות של יוצאי מאציב – יוגב ופוקס – לסיור שנערך ביוזמת אירגון יוצאי קובל באוקראינה. מסלול הסיור עבר גם במאציב, ורשמי שתי המשפחות הללו מהביקור במקום מובאים כאן במאמרים נפרדים.

אלי מנדל, תל אביב,
אוגוסט 2007

הרב שלום שכנא

שער הספר שחיבר הרב של מאציב, ר' שלום שכנא טשערניק, הכותב על עצמו כי הוא "כעת אב"ד בק"מ מאציב בפלך וואלין"

הרחוב הראשי במאצ'יוב,
ברקע בית הכנסת הגדול

טיולים למצ'יוב – אלי מנדל

1925 . תמונה קבוצתית. שומר הצעיר. הקדשה בגב התמונה:

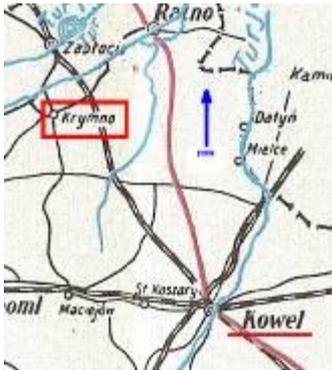
יום ראשון, ה- 8/9 25. במאצ'יוב – טיול של קבוצת שומרים קובליים, תחת הובלתו. "

אלי מנדל בשורה המרכזית שלישי משמאל. מימינו יושב ראש הקן של מצ'יוב. באותה שורה, משמאל לבת יושב ח'יננזון ממצ'יוב שלמד בגימנסיה בקובל. מעליו אלי בורשטיין שגם הוא למד בגימנסיה בקובל. מימינו יצחק אטלס מקובל. יתר האנשים ממצ'יוב.

התצלום הזה הוא מ-1938, כאשר מאצייב היתה בשלטון פולין. הכתובת מתחת לתצלום היא בפולנית והיא אומרת: הקלויסטר (המנזר) במאצייב. (מתוך האינטרנט- בני גבירצמן)

קטע ממפה מספר תיירות פולני משנת 1929

על הכפר קרימנה באזור קובל

מתוך ילקוט ווהלין 39, מאי 1985

מולי בן-משה ניצד הושמד כפר יהודי בשני שעורין

אך הנוער איכשהו גדל. הגדיים נעשו תיי-שים והם החלו לחפש תכלית לחייהם. הם חשו וידעו שעתידם לא כאן. שהר הגעש עליו הם חיים עוד עלול להתפרץ ביתר עז. ואז החלה פעילות תרבותית-שיקומית ענפה בתנופה רבה: הוזמנו לכפר מורים, נפתחו ספריה ואולם קריי-אה, נקשרו קשרים הדוקים עם מוסדות ציוני-ניים — ורוח ציונית יהודית-לאומית החלה לנשב בעז. ועיקר העיקרים — רוח ההגשמה אחזה בכל אחד ואחת.

מאז הפוגרום החליפו השכנים הגויים את עורם וגילו עוינות גוברת והולכת לתושבי הכפר היהודי. „חבל, חבל שאחינו הפטליוראים לא השכילו את המלאכה לגמור” היו פולטים רבים מהם את אימרתם בריש גלי ובפרהסייה. והיו מתנחמים ש, „עוד יבוא היום...”

ואכן, ניבאו השוטים ולא ידעו מה ניבאו. רק מתי מספר מבינינו הספיקו לעלות ארצה. הרוב הגדול אחר את המועד.

סופה של הקהילה הקטנה הזאת היה רע ומר מהמות עצמו, כי מותם היה אכזרי ביותר.

שכניהם הגויים אכן גמרו את עבודתם של קודמייהם הפטליוראים: כל יהודי קרימנה, קטן וגדול, נתפסו על ידם, אחד אחד ובעידוד הנאציים, הובלו בתרועות, „נצחון” אל שפת האגם ושם פקדו עליהם לחפור בור במו ידיהם, וחוגגים ושיכורי נצחון הרגו וטבחו את כולם אל תוכו.

וכך חוסלה קהילה יהודית קטנה בשני שיעורין. הי”ד.

היה היה פעם במחוז קובל שבוחלין כפר יהודי פורה בשם קרימנה. שלושים משפחות יהודיות מנה בזמנו הכפר וחיי רווחה שלווים ושקטים היתה מנת חלקם, שרובם של אבות המשפחות סוחרים יערות היו, סוחרים דגה, דגנים וכו'. גם יחסי שכנות טובים קיימו עם הגויים בכפרים מסביב. וזה עד שקפץ על הכפר היהודי רוגזם של פורעי פטליורה.

מי חלם אז שבן-לילה ייהפכו חיי אושר אלה לחלום-בלהות? ילדה קטנה אז הייתי ולא הבנתי מדוע פרצו אלינו אנשים זרים עם רודים בים וחרבות וגרזנים ורצחו וטבחו ושרפו והפכו את הכפר לתל-חרבות.

חלק מראשי המשפחות, אלה שהספיקו והצליחו ליחיו התחמקו באישון לילה וברחו ליערות; אלה שלא הספיקו או שמיאנו לעזוב את משי-פחותיהם נטבחו ורוסקו בצורה האכזרית ביותר. כזה היה גם גורלו של אבי ז”ל.

מעטים נשארו בכפר לאחר הפוגרום האיום הזה. הרבה עברו לחיות בקובל והחלו לבנות שם חיים חדשים לא במעט עמל. הנשארים מרוב צער וכאב לא ידעו במה להתחיל ומה לעשות ורק טפיין-טפיין החלו לבנות ולהקים את ההריסות מחדש.

על הכפר קופאטשוב באזור קובל

מתוך ילקוט ווהלין מס' כ', אלול תשכ"ה (1965)

קופאטשוב

עם השתלטות הגרמנים על העיירה הרגישו היהודים בעיקר את נחת זרועם ונכנסו בעול. בשעה שבצ'כים לא נגעו, פרט לדרישת צרכי מזון מהם עד כדי החרמות המבוגרים שבין הצ'כים החלו עוזבים את קופאטשוב ועוברים לפנים צ'כיה מולדתם. מצב היהודים הלך ורע מיום ליום; עלבונות, ביזוי ודיכוי נעשו מנת חלקם. השכנים הצ'כים גילו יחס של אהה (לרוב בסתר) בתמכם ביהודים בצורות שונות, ורבים מן היהודים יצאו מהמקום בלי לדעת לאן יפנו עד יעבור זעם.

המצב החמיר והלך. הידיעות ממקומות אחרים לא בישרו טובות והחיים היו תלויים מנגד. הגנה ביום בהיר אחד הגיע צו לצאת לעבודה במרוכז, גדול וקטן כאחד. אוקראינים, משרתי הגרמנים, יחד עם אנשי גיטאפו אילצו את יהודי קופאטשוב לצאת תחת משמר לכפר שושי בבה הקרוב. שם מצאו גם את יהודי אוניראני ורבים מכפרי הסביבה. עוד באותו יום נדחקו כולם אל הפירות הכורכר שליד בית הקברות הנוצרי העתיק שבקצה הכפר ונורו במקום כמו שאות משפחות. הגויות של האומללים הושלכו לתוך הבורות וכוסו בעפר. אכרים שראו את המחזה מרוחק הצטלבו. עם זאת לא נמנעו להגיע למקום ולהינות משלל הבגדים של הטבחאים.

כמה מהיהודים, וביניהם בני משפחתי, הצליחו להתחמק ברע האחרון אל היער הגדול ליטין הסמוך אשר לבעל האחתה הפולני שימובסקי. והסתתרו בו. הם סבלו ונדדו ממקום למקום. (כמה מהם וביניהם אבי איטר פפר, אחי, אחיותי שפרה ושרה ובתם הקטנה בינה נרצחו שם במחבואיהם ביער). אחדים מצאו מקום בפרטיזאנקה. מבין אלה שנשארו בחיים אחרי המלחמה הגיעו לישראל: שמעון טליקובסקי ומשה לנגר (בפתח תקוה וביהוד), אמי אחי ואחיותי בילה, גיטל, פרל והינדה וכתב הטורים האלה בכפר מישר.

מאיר 199

על קופאטשוב — מקדם המושב הצ'כי ואחרי העיירה, — ידעו מצטים שכן נמצא בצדי דרכים בסביבת קובל. בקירבת העיירה אוניראני (מקופאטשוב עד קובל כ־18 ק"מ, עד הולובי כ־16 ק"מ ועד טריסק כ־14 ק"מ). מ־40,000 הצ'כים שנאחזו בוצל הוזהליני גרו בקופאטשוב תחת שלטון רוסיה הצארית עד מלחמת העולם הראשונה למעלה מ־300 משפחות (לערך 1500 נפש). ובימי השלטון הפולני עלה מספרן ל־400. שכולן כמעט עסקו בגידול כשות ובזקלאות מעורבת, ורובן היו מבוססות למדי.

במושב זה התגוררו עד המהפכה ברוסיה (ב־1917) כ־50 משפחות יהודיות והתפרנסו בכבוד. עם גידול הישוב בימי השלטון הפולני עלה מספרן ל־150 משפחות שמנו למעלה מ־800 נפש. יחסי שכנות טובים שררו תמיד בין היהודים ובין הצ'כים במקום. עיקר תעסוקתם של היהודים היה מסחר ומלאכות. יחד עם זאת היו ביניהם בעלי משקים זעירים.

עם גידול הישוב בשנות העשרים של המאה הנוכחית נהפך המושב לעיירה על היתרונות והחסרונות שבכך. ליהודים היו במקום שני בתי כנסת. הם החזיקו רב ושוחט ששרתו גם באוני ראני הסמוכה, וניהלו חיי קהילה יהודית.

בשנות 1918-19 עברו דרך קופאטשוב וכפרי הסביבה כנופיות צבאיות אוקראיניות ושל הבלכובצים, ששלחו יד ברכוש היהודים ופגעו גם בנפש. המצב עורער והדבר גרם לעקירתן של כמה עשרות משפחות מיהודי הכפרים. שמחוסר בטחון בחרו לעבור לקופאטשוב וכך גדל הישוב היהודי במקום והתעוררו בעיות. אולם במרוצת הימים כשהתבסס השלטון הפולני חזרו החיים למסלולם. כך זרמו החיים כעשרים שנה ובינתיים חדרו לקופאטשוב מרוחות הזמן וההתעוררות הלאומית. שהכתה גלים ברחבי ווהלין, כבשה גם את יהודי המקום.

הכיבוש הרוסי וכניסת הצבא בשנת 1939 לקופאטשוב שינו את פני העיירה ופגעו בחיי היהודים המקומיים. תנאי המלחמה, חוסר בטחון ביום המחר וההלאמות הכניסו אי שקט ופחד בלבבות. פקודות וצווים לבקרים פגעו באוכלוסיה בכלל וביהודים בפרט. לא ארכו הימים ופרצה מלחמת רוסיה-גרמניה (ב־1941). הנער גוייס לצבא האדום, מבוגרים נשלחו לעבודות העיירה החלה להתרוקן.

דוד זבה: רשמי ביקור בקובל 2002

פורסם באנגלית ב"דפי מידע מס' 7 של ארגון יוצאי קובל בישראל"
תרגום: ענת שבו-פרלמוטר

בקרתי בקובל פעמיים בשנתיים האחרונות. הצטרפתי לסיור מאורגן מטעם ארגון יוצאי ולאדימירץ, עיר הנמצאת כ-90 ק"מ מזרחית לקובל, ועזבתי את הקבוצה ליום אחד שבו ביקרתי בקובל. אין זה דבר פשוט לבקר באוקראינה. המבקר חייב להיעזר במדריך מקומי, להזמין חדרים ולדאוג לתחבורה מראש וכן לדאוג להרבה סידורים קטנים, במיוחד מחוץ לקייב.

אין מילים לתאר את העיר אשר היתה פעם מרכז יהודי ושפילו האוקראינים לא ניהלו בה עסקים בשבת. בגלל הפצצות הנאצים את העיר, נשארו רק מעט בתים מהתקופה שלפני המלחמה. לא חיפשתי תעודות וארכיונים. במקום זה – הלכתי לראות את בית הכנסת העתיק שבו נהגו בני משפחתי להתפלל ואשר אליו נלקחו, עם שאר בני העיר, לפני שנרצחו. בית הכנסת הגדול הזה הוא עתה מפעל טקסטיל.

הלכתי דרך הרחובות הראשיים: וורשבסקה, קוליובה, מיצ'קביצה – השם היחיד שנותר עדיין. נסעתי לבכובה, מקום קבר האחים ההמוני, שם קבורה מתחת לעשב כל האוכלוסייה היהודית של העיר שהושמדה.

שרתי שם, בראש גבעת המוות, את "אל מלא רחמים". אני שולח תמונות של כמה בתים מהתקופה הפולנית, של בית הכנסת הישן (אם תסתכל היטב, תראה שרידים של מגן הדוד שעיטר את החזית) ותמונה של קבר האחים בבכובה. אפשר לראות את המצבה בראש הגבעה.

דוד זבה,

תל אביב, פברואר 2002.

בנערינו ובזקנינו

מנהג מקובל היה אצל יהדות מזרח אירופה לעלות לקבר אבות בחודש אלול. לאורו קבע ארגון יוצאי קובל פגישת חברים בחודש אלול לזכר חורבן העיר והשמדת היהודים בה. זה עשרות שנים אנו מתכנסים באחד מימי החודש ומקיימים את יום הזיכרון הזה.

ב-29.84 התכנסנו באחד מאולמות הטכניון שבחיפה ואילו למחרת היום התקיימה פגישה דומה בהיכל יהדות ווהלין שבגבעתיים. מה עגום היה המראה! המשקיף מן הצד היה מת-רשם, ללא כל ספק, שלפניו בית אבות על הטוב, היפה והעצוב שבו. כולנו בגמלאות, כולנו בעלי שיבה. אישה אחת בלבד הגיעה בלווית בתה ונכדה.

מחרידה המחשבה שבעוד שנים ספורות בלבד גם זכר יקירינו יימחה. אמנם נכון, נכתבה ספרות ענפה על השואה, הקימו מצבות זיכרון בצורות שונות, אבל בל גרמה את עצמנו: לכל אלה מגיעים בודדים בלבד וכדי להנציח את זכרם יש להנחיל את זכר השואה גם בעל-פה.

יבואו נא, איפוא, לפגישות ולאזכרות ההו-רים עם בנייהם ובנותיהם ואולי גם עם נכדיהם, למען יראו וישמעו וילמדו וידעו, לקיים מה שנאמר „מעשה אבות סימן לבנים“.

נבוא בנערינו ובזקנינו!

מלכה קולודני

מכתב מ-

מלכה קולודני-פיש

מלכה היא אמה של רות בקי, סבתו של דוד זבה.

המכתב פורסם בילקוטי ווהלין, חוברת 38, דצמבר 1984

על משפחת פיש - כותב דוד זבה*

המשפחה האמידה מהכפר הורודץ שלחה את בניה ללמוד בגימנסיה פולסקו-ז'דובסקה בקובל (גימנסיה קלרה ארליך), שם התפתחו, היכו שורש, התעשרו, שניים מהם שכרו חנויות, ואילו השלישי (אריה לייב פיש) קנה חנות שהתפתחה לבית מסחר קולוניאלי משלו. בקובל התגוררו 3 אחים ממשפחת פיש:

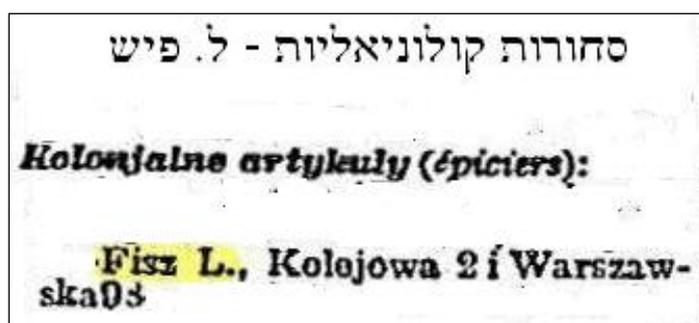
- לייב-אריה פיש ואהרן פיש ומשפחותיהם גרו ברחוב מיצקביצה מול הקולנוע.
- סבתי, מלכה קולודני (פיש) שניהלה את משק ביתם.
- פסל, האחות הגדולה, נישאה לשמאי לרנר, לא ידוע היכן גרו.

ללייב (אהרן) פיש היה בית מסחר לסחורות קולוניאליות, הוא היה ציוני פעיל, איש עמיד וידוע בקובל. בית המסחר שלו היה בפינת הרחובות וורשבסקה וקוליובה. הוא היה נוסע פעם בשבוע לוורשה להביא סחורות והיה מוכר בכל העיר.

לפסל פיש (לרנר) היתה חנות ברחוב וורשבסקה וכך גם לאחיה הגדול אהרן פיש. פסל ואהרן וילדיהם הקטנים נרצחו כולם בבכוכה כמו כל יהודי קובל.

לייב, שהיה ציוני, ועשיר הצליח להעלות את אחיותיו לישראל, ואף נסע לישראל בעצמו בסביבות 1920, קנה שם חרקות, וחזר לקובל. בשנת 1940 הוא ברח מפני הבולשביקים לכיוון לבוב ולא יודעים עד היום היכן מצא את מותו.

מתוך מדריך לעסקים, פולין, קובל, 1929:

פיש, רחוב קוליובה 2,
פינת רחוב וורשבסקה

ל.)

L. FISZ
KOWEL, KOLEJOWA NR. 2,
we własnym domu
HANDEL TOWARÓW
KOLONJALNYCH I CUKIERNICZYCH
— oraz —
Komisowa Sprzedaż Zapałek
Sp. Akc.
do Eksp. Państw. Monopalu Zapalczanego
w Polsce.

נייר המכתבים של לייב פיש:

הערת המערכת: דוד זבה (מתוך האינטרנט)

יליד חיפה, בעל תואר מאסטר בקומפוזיציה ובזמרה בהצטיינות יתרה מהאקדמיה למוסיקה ע"ש רובין בת"א. כתב מוסיקה ועיבודים לתיאטרון, למקהלות ולתזמורות, שר תפקידי סולו באורטוריות ואופרות עם רוב התזמורות בארץ. השתתף בהפקות רבות של האופרה הישראלית כפסנתרן, סולן ומתרגם. הופיע בביצועי בכורה ובהקלטות של אופרות מקוריות. כמנצח באופרה הישראלית ניצח על הפקות שונות. כיום מכהן כמנצח הבית של תזמורת סימפונט רעננה, מנצח-משנה באופרה הישראלית, מנהל מוסיקאלי ומנצח של שלוש מקהלות, מלמד באקדמיות למוסיקה בת"א ובי-ם, ומרבה להשתתף בפסטיבלי מקהלות בעולם, להופיע בקונצרטים והקלטות כפסנתרן, זמר ומנצח.

1993 - על ביקור יחיד בקובל- יצחק מרגולין

שלום רב!

לא כתבתי ספר מסע על ביקורי. אולם בטרם נסיעתי נועצתי בגברת שלומית גיסיס מקבוץ המעפיל, שלמעשה כבר בשנת 1933 היתה בארץ והראתה לי מכתב שקיבלה מאחותה בת התשע שנספתה בשואה. המכתב היה יפה מאוד עם ציטוטים מביאליק. לאחר מכן היא שלחה אותי לגברת אסתר בעלת קפה/מסעדה בשם: "מטעמי אסתר" בתחילת רחוב אבן גבירול בת"א.

אסתר ציוותה אותי לסימה (שיכמן) שהתגוררה באותה עת בקובל והיה לה טלפון בבית (די נדיר באותה עת אני חושב) ושלחה אותי עם כסף ותרופות למציליה של אסתר (היא עצמה מכפר ליד קובל ולא מהעיר עצמה).

הגעתי לקובל רק בלילה של היום הראשון, מתוך שלושה ימי ויזה שקיבלתי. למחרת בבוקר אחרי שבעלה מצא דלק (היתה להם מכונת "לאדה" ג"כ די נדיר אז) שכן היה מחסור נסענו ליום שלם, הלוך וחזור, לכפר הולדתו של אבי ברוסיה הלבנה (מרחק סה"כ של 300 ק"מ). ורק ביום השלישי, מחציתו, סיירנו ב "בכובה", ביהכ"נ מבלי להיכנס פנימה היות ולא התיירו אז, בית העם שנבנה ע"ג בית-הקברות הישן של היהודים בעיר. לא סיירתי בבית-הקברות החדש, ובתחנת הרכבת המשוחזרת טרם חזרתי לפולין. שם צילמתי מעט בוידאו, כמו אף את יתר הטיול, לבקשתו של רזניק ז"ל שקיבל ממני אף קלטת של הביקור.

חבל שהורי לא היו אז כבר בחיים שכן לא היה לי עם מי לחלק חוויות ולהתייעץ.

שלחתי לך את השורשים בדף שאמי ז"ל הנציחה בספר זיכרון אחר. לפיו ניתן לדעת רק את שמות סבי וסבתי והוריהם. ידוע לי שמות ופרטים של שני אחיו היותר גדולים של סבי חיים בר שהיגרו לארה"ב בשנות העשרה והעשרים.

אח אחד ורעייתו, ללא ילדים, נפטרו ב-1958 ואח אחר נפטר ממחלה בשנת 1932. הוא הותיר שני ילדים: הבת ילידת 1910 נפטרה בגיל 96 לפני כשנה והבן בבית אבות סעודי. עם שניהם הייתי בקשר.

יצחק

גלויה מקובל למקסיקו - 3 ימים לפני פרוץ המלחמה (תרגום: בני גבירצמן)

(מנדל ווינשטיין, רח' סנקביצה 18 בקובל הוא כנראה בעלה של לובה, כותבת מכתב זה.)

קובל, ה-28.8.39

אהובי!

הרבה לכתוב אין בידי. אבל לפחות מספר מילים חייבים לכתוב ואם יגיעו אליכם רק האל יודע מה מחר עלול לקרות.

אני מאמין שאתם מודעים היטב למצבנו ודווקא משום כך מפליא אותי שלא קיבלנו מכם מאומה. אנחנו דואגים מאוד, במיוחד לבריאותו של ווציה, כי כתבתם לנו שהוא לא חש בטוב. ובכן כל עוד הדבר אפשרי, כיתבו לנו. שכן מאיתנו יש הרבה חדשות, אבל לא לכתובה.

ובכן, אנחנו מאחלים לכם שנה טובה וכל טוב ושנשתחרר (שמצבנו ישתנה) לטובה. דרישת שלום מאמא. אתם יכולים לתאר לעצמכם איך היא נראית. אנחנו מתחננים לאלוהים שלפחות נוכל להחליף מכתבים. זוהי בקשתנו הגדולה במצבנו הנוכחי.

מה נשמע אצלכם. מה שלום הקטנה. היא כבר מן הסתם נערה טובה. לי יש ילדה טובה. אבל מה יוצא מכך. מי יודע מה יעלה בגורלנו.

היו בריאים ומאושרים.

דרישת שלום לכם. מנשק אתכם. לובה.

אנט רובינשטיין הגרה במקסיקו, בתו

של ווציה רובינשטיין מקובל, ביקרה בארץ בקיץ האחרון ונפגשה עם ד"ר מרדכי זיו ואלי מנדל. לאחר חזרתה למקסיקו שלחה לנו את הגלויה והצילום.

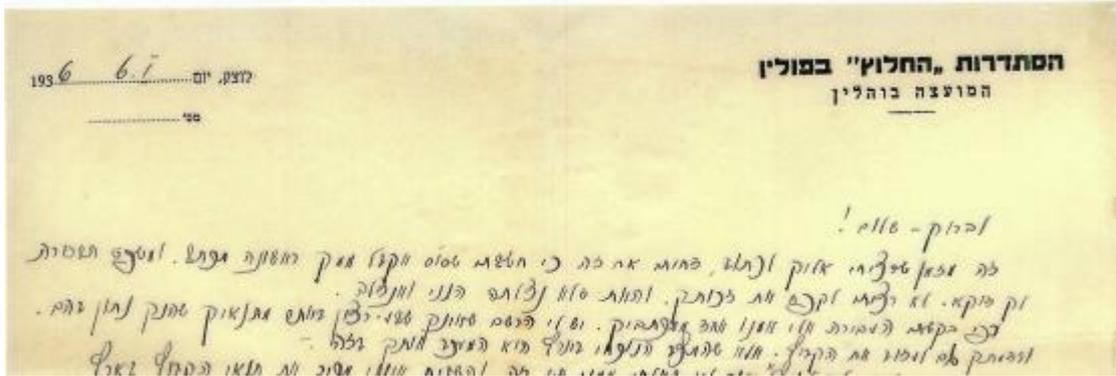
...

I found many more names about my father's family.....The married names of his two sisters..... Probably the two of them can be remembered by some of the Kowel people.....

I send you in this mail the last letter of my father's sister **Luba Wajnstejn** dated 29/08/1939 and a foto of the family before my father left. My father is the young man on the left.His name

Wutzia Rubinstein (Abraham). Luba is the girl on the right.

Thanks for every thing..... **Annette Rubinstein**

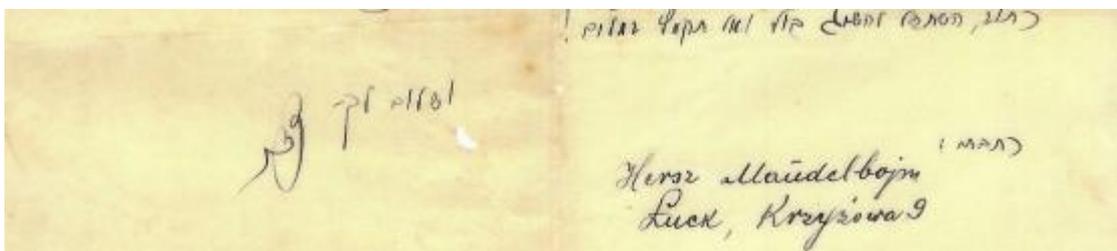

לברוך שלום! מכתב בעברית לברוך מנדלבוים

שנה לאחר עלייתו לארץ ממצייב, מאחיו צבי שהיה בארץ, חזר לפולין ונספה בשואה. (הועתק מהמכתב המקורי ללא תיקונים)

לברוך שלום!

זה מזמן שרצייתי אליך לכתוב, דחיתי את זה כי חשבתי שסוף סוף אקבל ממך ראשונה מכתב. ומשפט הבכורה לך דוקא. לא רצייתי לקפח את זכותך והיות שלא נצלת הנני ואנצלה. כפי בקשתי העבירה אלי אמנו אחד ממכתביך. יש לי הרושם שאינך שבע-רצון ביותר מתנאיך, שהנך נתון בהם. ובדעתך גם לעזוב את הקיבוץ, אלא שהמצב הנוכחי בארץ הוא המעכב אותך בזה. קשה לי מאד להיות לך "יועץ" באשר לא שאלת ממני את זה, ושנית אינני מכיר את תנאי הקיבוץ בארץ אולם קשה גם למנוע מבלי להתערב בדבר, היות ואת תנאי הפועל בארץ אני מכיר מזמן היותי שם. אני חושב שהם לא השתנו כי "סדנא דארעא חד הוא" (כלומר: בכל מקום האנשים דומים). אני דוקא באתי לידי הכרה, כי לו הייתי אני חבר באחת הפלוגות אשר לקבוץ, לא הייתי צריך לעזוב את הארץ. אמנם, יש להודות כי רבים הם הלקוים בחיי הקבוץ או הקבוצה (בחיים קולקטיביים) - אולם גדולים מזה הלקוים בחיי הפועל הבודד, כי הוא ע"פ (על-פי-רוב) נעזב לנפשו ואין מי שידאג לו בצר לו. מי שיוודע להתגבר על חולשותיו ונטיותיו האינדבידואליות זה ימצא את ערכי הקבוץ. והלא סכויים רבים להתפתחות הקבוץ. ומה הוא הפועל הבודד, הוא לא יראה שכר לעמלו ביחוד אתה שמטבע בראתך (בריאתך) אינך רגיל להתרפס, ולחזור אחרי עבודה ותמיד תשאר מנוצל. לא, אני מתנגד בהחלט למחשבתך זאת. גורלנו הוא בכך. תסבול ותראה אחר-כך פרי עמלך. יודע אנכי שרבות הן ההתלבטויות והתלאות עד הגעך לידי כך אולם אין להסוג אחור. תמצא את הדרך הנכונה לקבוץ אחרי שתפשפש במעשיך. שמעתי גם שהנך רוצה לבקר את קרובינו, גם שם לא תמצא נוחם. רחוקים הם ממך כרחוק מזרח ממערב. והעיקר אל תבקש מהם שום עזרה כי לשוא הוא זה. לעומת זה הנך יכול לסור לכמה ימים ליאשע, אם רק תמצא את הרצון מצדם, ביחוד מצד אשתו של יאשע. כתובתו: יעקב שקדי, רמת-גן. אולם אל תרבה לשבת שם כי תהיה להם לסבל. כתוב איך מצאת את הקבוץ ומהי סבת אי-שביעת-רצונך ממנו? כתוב באריכות על סדר חייך החדשים. המצאת ספוק רוחני בארץ, בקבוץ ומה באמת התלבטויותיך ומשאלותיך. ואני- חלקי וגורלי בחיים לא נחתך עדיין. אומר אני לעלות ארצה. העליה היא משאת נפשי זה מכבר, משום וכמה סיבות. ומתי זה יצא- אלהים יודע. לעת עתה הנני מוסמך בהוראה, וגם נתמנתי למזכיר במזכירות "העובד" שע"י מועצת "החלוץ" בוולין. לעת עתה עלי להסתפק בזה. מהבית קבלתי השבוע מכתב, בו הם כותבים שבלומה עומדת להתארס לבחור מצויבי ושמו שיקע בנו של אהרון זוויליק הבורסקאי, וגם יאנקול ישתחרר וצריך הוא בימים אלה לבוא הביתה. המצב בבית הוא לא בכי טוב ואין זה חדש לך. באם תבקר את יאשע מסור לו ד"ש ממני כו"כ (כמו-כן) לאשתו ובני משפחתו. כתוב, השתדל להשיג בול ואל תקמץ במלים!

מכתב לפני מלחמה

אוסף: שרה פוקס- מנדלבוים

תרגום מיידיש: בני גבירצמן

נשלח בסביבות אפריל, כ-5 חודשים לפני פלישת הנאצים לווהלין.
הגלויה נשלחה ממאצייב לברוך מנדלבוים בכפר ויתקין והגיעה לכפר ב-17 ביוני 1941.
בכתובת השולח רשום: א.ב. מנדלבוים, מאצייב, רחוב וורושילובה 12, פלך ווהלין ס.ס.ס.ר.

חול המועד פסח

בני האהוב באזע (בוזה-ברוך), שתחיה מרוצה.

את גלויתך קיבלתי לאחר שהיתה בדרך עשרה שבועות.

אני מודה לך ילדי. אתה מרפא לי את פצעיי. כאשר אני רואה את כתב ידך אתה מחייה אותי. מה אכתוב לך עליו עצמי (אינני יודעת). אצלי כבר טוב כפי שהוא. יעזור האל לילדיי שגם להם יהיה טוב. הילדות התחתנו. נדמה לי שכבר כתבתי לך על כך. לחנה כבר יש תינוקות בת שלושה שבועות. איך היא התחתנה זה לא חשוב. היא מצאה מישהו לא יוצלח מורשה, עני וגם היא ענייה. היא נהגה לעבוד כמורה (וכל מה שהרוויחה הוציאה) על בגדים. היא היתה גרה בסארנע, והיו צרות גדולות. לא היתה לה דירה ראויה ולא היו לה שום סירים, כפות, צלחות. בבית היו לה רק שתי כסתות ושני כרים. ברי"ש (בראש השנה) היא היתה בבית (אצלנו) אז נתתי לה שני סירים ושתי צלחות וכפות וכסת אחת. כעת נמצא בעלה ברובנה בצרות (לאא פרנסה). הוא לא שולח לה מאומה כי אין לו מספיק (כסף) אפילו לעצמו. יש לה בת, בריינדעלע, מאוד יפה. יש לה הודות לנדוניה (במילים אחרות: היא קיבלה כנדוניה) דירה גדולה. נכנסה לגור בה רצה (שם של אשה?) והיא משלמת לה 50 רובל לחודש. כעת אין לנו בכלל כסף.

מוטל לקח (לאשה?) את מייעריק. הוא גם חלש על הלב. אבל שניהם מרוויחים. בינתיים הוא (עובד כ) מנהל חשבונות והיא עובדת כתופרת. כך שיש להם שניהם שש מאות רובל ולה יש את שני החדרים הקטנים ליד החנות והחנויות בחזית הן של הספר.

אמך הנאמנה

ליענקל שלחנו חבילה. לא טוב לו. לפייגעל חבילה אחת. לשאר הילדים הולך לא רע.

תמונות משפחת מנדלבוים: העיירה מצ'יוב

חנה מנדלבוים הי"ד אחותו של ברוך

בלה מנדלבוים הי"ד אמו של ברוך

אטל מנדלבוים הי"ד אחותו של ברוך

ברוך מנדלבוים עם אחיו וחבריו בעיירה מצ'יוב

מכתב (1) אחר מלחמה

אוסף: שרה פוקס-מנדלבוים

(אביה בוזי-ברוך מנדלבוים, מהעיירה מצ'יוב, למד בגימנסיה "תרבות" בקובל)

תרגום מיידיש: בני גבירצמן

פאריז, ה-25.8.45

מרים יקרה.

אנחנו כולנו במיטב הבריאות. אנחנו כבר בבית (הכוונה, אולי: כבר יש לנו דירה) ובמהרה כבר נתחיל לעבוד. כך שאינכם צריכים לדאוג לנו. לא חסר לנו מאומה, חלילה. שזה לא יפריע לך. אל תפגעי בתקציב שלך בגללנו. שלא תעזי.

קיבלנו את התצלום שלך, שבו הזדמן לנו לראות את הבחור שלך, ואת משה'לה, שלא הכרנו, והוא מצא חן מאוד בעינינו. הם שניהם תודה לאל וגם צ'רנה הרליך. זירשו בשלומם כולם בשמנו. את עצמך לא נראית אולי שמנה (מלאה) אבל לכולכם המראה הארץ ישראלי הרענן.

אני כותב את המכתב הזה לבדי. הניה תכתוב בפעם אחרת. כן, דרישת שלום לך מחממה (הניקוד במקור), היא והילדים בסדר גמור. ראיתי אותם בימים אלה. הם בוודאי כבר יגיעו לכאן בסוף ספטמבר.

כן, מכתב זה בוודאי יגיע אליכם בתחילת השנה החדשה, ובהזדמנות זאת אני מאחל לכם ככל היהודים בעברית, לשנה טובה תכתבו. היו בריאים וחזקים אני מאחל לך ומבקש שתעבירי את המכתב הזה גם לבוזי. (כמה מילים לא ברורות. אולי: אני כותב לו כמה מילים להלן). מה שאני כותב לו זאת בעיה כללית. אני מודה לך.

נשקי את משה'לה.

חיים

דרשי גם בשלום טובה. אמרי לה, כי אני מאחל לה (שתי מילים לא ברורות). אמרי גם לבעלך, אל תסמיקי, כי הוא מצא חן בעיני כולנו, וכי את כנראה פגשת חבר טוב.

חיים(?)

שלום בוזי.

פעם כבר כתבתי לך באמצעות נתן בורשטיין, אך אינני יודע אם קיבלת זאת. גם כתבתי לך [נדמה לי] באמצעות מרים בעצמה, אבל אינני זוכר זאת בוודאות (כמה מילים לא ברורות. אולי: אולם ממך בעצמך שום דבר לא התקבל. זה מפליא אותי מאוד, מפני שעד כה אני... אוהב אותך ועבר כבר זמן רב כל כך. ובכן, הפעם אני מצפה לתשובה ממך, במהירות הרבה ביותר שאפשר.

אנחנו, כלומר אברהם, הינדה ושתי הילדות ובכלל כל יוצאי מאצייב (שניצלו מהשואה), יצאנו מהסערה במזל. אפשר בהחלט לומר, עם עצמות שבורות, כי תמיד יכול להיות גרוע יותר... וגם טוב יותר. בגלל איזו זכות, עוצבו בני מאצייב כה טוב. האל בשמים יודע את הסיבה. אבל הם במאצייב (שנרצחו) כבר שילמו עבורנו... תהיה הסיבה אשר תהיה, אנחנו בחיים. אבל כמו אחרי כל מלחמה, גם אחרי זו, האכזבות גדולות. הנה, למשל, נאום בוויין (שר החוץ הבריטי אחרי מלחמת העולם השנייה, שיצא נגד היישוב היהודי בארץ ישראל). הייתי רוצה להאמין (כי דבריו כנים), אבל אני חושש שהם לא נאמרו בגילוי לב. ואם אכן כך הדבר, כמה כאב ואכזבה עלול הדבר להביא לבשר ודם (בני אדם) שוטים כמוני. לאחר כה הרבה קרבנות להעלות תוכנית שמראש נועדה לכישלון. אני עוזב זאת, כי אין סוף לדיבורים כאלה. אני מקווה שאתה לחלוטין באותה דעה.

אבל אני רוצה לדבר על דבר שני: מה הלאה? הדבר אקטואלי, כי חייבים להתארגן מחדש. ובמיוחד מבחינתי. אני עדיין לבד. אני באמת קרוע. המתנתני לסיום המלחמה והאכזבות גדולות. היינו צריכים לנסוע לא"י וכמו תמיד חסר אומץ. יודעים רק מעט של מי הביצים שמונחות שם. (אולי הכוונה: איזה אינטרסים מעורבים שם, או אולי: מי הטיל אותן ומה יבקע מהן). גם אינני יודע אם האקלים שם ייטיב אתי. אבל ראשית אני רוצה לדעת אם כאשר אבוא לשם יהיה גם "פה תיקבר"... כי כבר נמאס מכאלה חיים, כאשר אתה יודע שאין מחבבים אותך, וזוהי אבן המחלוקת: יותר מדי מתקוטטים. אנו אוכלים את עצמנו כמו פינו, כאשר אנו בוחנים את עצמנו.

כתוב לי מה אתה עושה, מה כולם עושים. איך אתה חי ומה עושים בקיבוצים. האם השתנה האופי אצל החברים הוותיקים? האם הצבוע עודנו עומד בראש, כמו הסיפור על האטד בספר שופטים? כתוב לי במהירות הגדולה ביותר, כי אתה מבין אותי ללא ספק יותר ממני עצמי. כתוב לי בפירוט ומהכל. זה יגרום לי הנאה רבה לקרוא את דבריך.

אני מנשק אותך בלבביות ומאחל לך כל טוב. דרוש בשלום משפחתך. הייתי רוצה מאוד לראותך, יותר מכל המעטים שנותרו ושהיה רצון לראותם.

שנה טובה.

חיים

הערות: בכחול: תוספות המתרגם. באדום: מילים או פרטים לא ברורים. באלכסון: נכתב בעברית במקור.

מכתב (2) אחרי מלחמה

מכתב בעברית לאחר המלחמה לברוך מנדלבוים בישראל (כנראה מחבר)
(הנוסח המקורי ניתן כאן, ללא תיקונים)

הולנד 45 8/10

רב שלום לכם יקירי

לפני כמה ימים קבלתי את מכתבכם אשר שמחתי בו מאד, אבל טרם היתה לי האפשרות לענות, יען כי בזמן האחרון הנני בדרכים בתפקידים, ונעים היה לבוא הביתה ולמצוא מכתב מאנשים קרובים. לפי הכתובת המצוינת להלן תראו שהנני בהולנד, ורוב התעסקנו כאן היא בשבועיים גרמניים. בשבוע האחרון הייתי בבליגיה וגם בגרמניה. לבטח תרצו לדעת את רשומי ותמונות המקומות האלה.

מה שראיתי בגרמניה, איפה שביקרתי, זה הפעם השניה אבל בסביבות אחרות. אפשר לציין בקיצור שאין לראות שם שום דבר, כוון שלא נשאר כלום. הערים בהם עברתי הן מפוצצות עד היסוד. גם אין לראות אנשים במקומות האלה, כי אין מה לעשות בבית-קברות כזה.

נכנסנו לתוך גרמניה עם שבויים אשר חזרו כבר הביתה, רובם זקנים ופצועים אשר מטעמים האלה שוחררו ובראותם את מולדתם, עיניהם יצאו ממקומם לעולם לא תארו לעצמם מצב כזה. וכך רצה מרחוב לרחוב, מעיר לעיר אותה תמונה.

את פני הגבורים החוזרים לביתם אחרי שנים, מקבלים רק ילדים בברכה. ילדים אשר במשך שנים התחנכו להריע לקראת חיילים, אנשים מבוגרים לא שמים לב עליהם.

מיד רואים שכאן כבר פג הכל, מה שהיה אצלם קדוש. ואלה בפני אלה מתבישים ברחובות הערומים, כאילו שבעצמם היו נפגשים באופן לא צפוי ערומים. וצבא גרמני החוזר בלי נשק ובלווי חיילים יהודים. למעננו הכל זה יפה, אבל לא מספק. הנקמה בבתיים אינה תמורה להשמדת משפחות, הריסת ערים היא לא תשלום לחורבן קהילות יהודים וחמדת הנוער שהיה לנו. בארץ הארורה הזאת שוכנים כיום צבא מכל בנות הברית וכולם משתדלים להעניק סדר ולהחזיר הכל במקומו ולהבטיח שלום. ושמחים חיילים בריטיים ואמריקאים על ביטול הפקודה של אי-התיידדות (?-כנראה שקודם לכן אסרו עליהם כל מגע עם האוכלוסייה הגרמנית), שמחים הם לקראת הבנות הגרמניות אשר צוהלות לקראתם ושבע בנות באמריקאי אחד תחזיקנה ויהיא זה אפילו אמרקאי כושי. ואין זה פלא כי הרי הוא המפרנס היחיד ולא (לו) יש הכל, מה שאין בגרמניה. ויש לקוות (!?) שבמלחמה הבאה נלחם כבר לא נגד גרמנים בלונדינים, אלא גרמנים שחורים.

אחרת הוא מצב הרוח אצל בחורינו על אדמת גרמניה, לנו אין צורך לפתות בנות גרמניות. אנחנו טרם גמרנו את חשבוננו ויש להתריע על סכנה של הסתגלות פסיכולוגית ושכחה. אם יש לכם ילדים תחנכו אותם מילדותם בשנאה לעם הגרמני למען יהיה זה בדמם לדורות. דעתי, שאנו לא עשינו מספיק אולי אנו טרם התחנכנו למעשי זועה המתאימה לתקופה בה אנו חיים. ואולי הבאים אחרינו ידעו למלאות אחרינו במידה וצורה יותר חזקה ומתאימה, כי חשבוננו צריך להשאיר לדורות. בדיוק כמו הטרגדיה היא בכי לדורות. זה מה שצריך לעמוד נגד עיננו תמיד. כתבתי לכם הרבה על דברים כלליים, כי אין לי הרבה לספר על עצמי ואולי בתנאים כאלה שוכחים את עצמי ובאם רוצים להזכר קשה, פשוט קשה, כי כיום אחרי המלחמה כל-כך קשה לראות את העתיד המעורפל. את כל זה הנני כותב בתוך אוטו ויתכן שפללתם שאכתב יותר אבל בתנאים הנכחים זה מספיק ובאם נקח בחשבון שעל ידי יושבים שני לצים ולא מספיקים לספר בדיחות. אני מסיים ודורש בשלום כולכם ומקוה שתמשיכו לכתוב,

בברכה.....(חתימה לא מזוהה)

הערת המערכת:

סיפור גיא ההריגה של יהודים וקורבנות השלטון הנאצי בקיוב, מפי עד ראייה, נער אוקראיני-רוסי שהיה בן 13 בזמן הכיבוש הנאצי.

הרבה מהעדויות הניתנות בספר דומות לסיפור הטבח בכוכבה שבקובל. מהעדויות על השלטון הנאצי בקובל, (בעיקר בתקופת המצור ושחרור העיר ע"י הצבא האדום) עולה הסבל הנורא שעבר על תושבי העיר תחת שלטון הפשיסטים וצבא עוזריהם.

מתוך ספר תעודה זה בחרנו להביא ציטוטים מהפרק הראשון, ומהפרק האחרון ובאמצע קטע קצר על טבח היהודים בבאבי יאר.

מתוך ספרו של אנטולי קוזנצוב: באבי יאר

דברי פתיחה:
הסבר הכרחי

הכל בספר זה – אמת.

כשסיפרתי אפיזודות מפרשה זו לאנשים שונים, טענו כולם פה אחד כי חייב אני לכתוב ספר. וגם אני עצמי, ככל שאני מאריך לחיות עלי אדמות, כן משתכנע אני יותר ויותר כי חובה עלי לעשות זאת.

כשהתחלתי לכתוב סיפור תיעודי רגיל, קרה דבר מוזר מאוד: אמת החיים, בהיעשותה אמת אמנותית, אותה אמת אמנותית נודעת של הספרות, התחילה להתעמם. נעשתה, הייתי אומר, אפילו שיגרתית. מהוקצעת ספרותית. אזי התחלתי לכתוב כפי שהייתי מוסר עדות בבית-המשפט, כלומר פשוט, כפי שזה היה.

ובכן:

אני, קוזנצוב אנטולי ואסילנביץ, מחבר הספר הזה, נולדתי וגדלתי בקיוב, בפרבר קורננבקה, לא הרחק מן הערוץ הגדול ששמו היה ידוע בשעתו לתושבים המקומיים בלבד: באבי-יאר.

כשאר המקומות בקורננבקה, היה באבי-יאר, כמקובל לומר, מחוץ-ילדותי, מקום משחקינו וכיו"ב.

אחר-כך בבת-אחת, בן-יום, יצא שמו למרחוק.

שנתים ומעלה היה אזור אסור, עם תיל במתח גבוה, עם מחנה, ועל השלטים היה כתוב, כי כל מי שיתקרב, תיפתח עליו אש.

פעם אחת אפילו הייתי שם, במשרד, אמנם לא בערוץ גופו, שאם כן לא הייתי כותב ספר זה.

היינו שומעים אך את ירי המקלעים ברווחי-זמן שונים: טא-טא-טא, טא-טא... משך שנתים הייתי שומע זאת יום-יום, וזה צולל באזני עד היום.

בסוף השנה השניה לכיבוש התאבך מעל הערוץ עשן כבד, דשן. הוא היתמר משם כשלושה שבועות.

כשגורשו חילות הגרמנים מקיוב והכל נסתיים, הלכנו, אני ורעי, אף שחשנו למוקשים, לראות מה נשאר שם.

היה זה ערוץ ענקי, ואפילו ניתן לומר, רב-הוד בבין שלושה אזורים של קיוב: לוקיאנובקה, קורננבקה וסירץ. על קרקעיתו זרם תמיד פלג נחמד מאוד. המורדות תלולים, זקופים, פעמים מאונכים ממש. תכופות היו מתארעות בבאבי-יאר מפולות. אך בדרך-כלל היה מראהו רגיל למדי; ויש שם עוד בשכנות רפיאחוב-יאר, אף הוא כזה, ואחרים, רבים הם שם.

מצדו האחד של הערוץ טיפס ועבר אל הצד השני זקן לבוש-קרעים עם אמתחת, ולפי אורת-הילוכו הבוטח הבינונו, כי אין זו פעם ראשונה לו לילך כאן.

"סבא?" שאלתי. "ביהודים היו יורים כאן או יותר רחוק?"

הזקן עצר בחתף, סקר אותי מכף-רגל עד ראש ואמר:

"וכמה רוסים נקטלו כאן, ואוקראינים, ובני שאר האומות?"

ונסתלק.

ידענו פלג זה כאת חמש אצבעותינו, בילדותנו היינו סוכרים אותה מתקינים "מעבורת", ומתרחצים.

היה בו חול טוב גדל-רגירים, אך עכשיו היה החול זרוע משום-מה חלוקי-אבנים לבנים.

ניגשנו. הפחם היה גרעיני, בגוון שחום, כגון אפר־מקלה של קטר מעורבב בדבק־נגרים.
 "מה אתם עושים?" שאלתי.
 "הנה מה?" אחד מהם שלף מכיסו גושישים של משהו נוצץ ומזהם והקפיצם על כף־ידו.
 היו אלה טבעות־זהב מותכות־לקחצה ועוד משהו.
 הם טרחו להפיק זהב.
 שוטטנו מסביב, מצאנו הרבה עצמות שלמות, גולגולת טריה, לחה עדיין ושוב גושישים של אפר שחור בין חולות אפורים.
 הרימותי גושיש אחד, כשני קילוגרם במשקל, נטלתי עמי והוא שמור עמי. זהו אפרם של הרבה אנשים, בו נתערבב הכל – כלומר, אפר בינ־לאומי.
 כבר אז הירהרתי, כי מן הראוי לספר על כך, מעצם ההתחלה, איך זה היה באמת, בלא להשמיט דבר ובלא לבדות דבר.

קטע מטבח היהודים בבאבי יאר:

כל הז'ידים של העיר קיוב וסביבותיה חייבים לחופיע כיום ב' 29 בספטמבר שנת 1941 בשעה 8 בבוקר כפינת מלניקובסקאיה ורוחטורובסקאיה (ליד בתי־העלמין). לקחת אתם תעודות, כסף, דברי־ערך, וכן בגדים חמים, לבנים וכו'.
 כל ז'יד שלא ימלא אחר הוראה זו ויימצא במקום אחר – יירת. כל אזרח שיחדור אל הדירות שננטשו הז'ידים ויקח לעצמו חפצי צים – יירת."

הפקודה:
מודעה שהודבקה על הגדרות

כמובן, לא יכולתי להחמיץ את הוצאת היהודים מקיוב. יצאתי ורצתי לרחוב.
 הם יצאו בעוד חושך, כדי להימצא במקדם אצל הרכבת ולתפוס מקומות. מטופלת בילדים מצווחים, זקנים וחולים, בבכי ובקטטות קולניות, הגיחה לרחוב האוכלוסיה היהודית של משק־הירקות. צרורות כרוכים בחבל, מזודות־לביד מרופטות, תיקים מטולאים, ארגונים עם כלי־נגרות־בנין... זקנות נשאו מחרוזות בצל מופשלות על צוואן (צידה לדרך).
 ברי, כשהכל כתקנו, יושבים בעלי־המום למיניהם, החולים והזקנים, בבתיהם, ואין רואים אותם. אך כאן חייבים היו לצאת הכל – והם יצאו. נדעזעתי, מה רבים החולים והאומללים בעולם.
 ועוד דבר. את הגברים הבריאים גייסו לצבא. כל שיכול לעקור עם הפינוי, כל שהיו לו מעות, כל שיכול לנסוע עם המפעל שבו הועסק – נסע ללא היסוס. ונשארה דלת־העם ממש, זו של שלום־עליכם, והיא היא שהגיחה אל הרחובות.
 "ולמה זה כך?" הירהרתי. "לא, הרי זה אכזרי, מרושע, וחבל מאד על שורקה מצה; למה מגרשים אותו פתאום ככלב?"
 בריגשת־עוית התרוצצתי מתבורה לחבורה, הסיתי אוזן לדיבורים, וכל שקרבתי לפודול, כן נחרבו האנשים ברחוב בשערי החצרות הבניסות עמדו התושבים, הביטו, נאנחו...
 מגלובציצה עלה על לוקיאנובקה המון רצוף, ים של ראשים. הלכה פודול היהודית!.. הו, פודול זו! בפי הכל דיבור אחד: לאן יובילו, איך

יובילו? מאצל חבורה אחת נשמעה אך המלה "גיטו, גיטו" ניגשה אשה לא־צעירה, נרגשת, ונתערבה בשיחה: "אנשים טובים, זה מוות ז' זקנות פתחו ביבב. נתפשטה שמועה כי אייבזה כאן עברו קראים (שמעתי לראשונה מלה זו, ורק הבינותי כי זה משהו מצין כת) - זקנים קדמונים בגלימות עד העקב, בילו כל הלילה בבית־הכנסת הקראי שלהם. יצאו והטיפו: "בנים, אנו הולכים לקראת המוות, היכוננו. נקבלנו בעוז־רוח, כעל קידוש השם".

מישהו התמרמר: "היאך אפשר כך לזרוע בהלה?" אך כבר נודע כי אשה פלונית הרעילה את ילדיה ואת עצמה בכדי לא ללכת. ליד תיאטר רון־האופרה השליכה עצמה גערה מהחלון למרצפת, והיא מוטלת מכוסה בסדין.

פתאום נסערו הכל סביב, אמרו ששם קדימה, ברחוב מלניק, עומדת שרשרת כיתור של משטרה, כי מניחים להיכנס שמה, אך לצאת אין מניחים.

עתה נבהלתי. עייפתי, ראשי המה מכל זה, וחששתי שלא איחלך בכדי לחזור, ואף אותי יובילו עם המובלים. התחלתי מידחק כנגד ההמון, נחלצתי, אחרי־כן הלכתי שעה ארוכה הביתה ברחובות שנת־רוקנו - בהם נחפזו, כמעט רצו, מאחרים בודדים.

משבאתי הביתה, ראיתי את סבא, עומד בטבורה של החצר, מאוץ במתיחות לאיזה ירי, הרים אצבעו. "היודע אתה", אמר מזועזע, "הלא מירים אותם."

למשך הלילה פסק הירי, אך בבוקר נתחדש שוב. בקורניבקה אמרו כי במשך היום הראשון נורו שלושים אלף איש, השאר יושבים ומחכים לתורם.

סבתא באה מן השכנים וחדשה בפיה, לחצר משק־הירקות הגיע בריצה ילד בן ארבע־עשרה, בן האורות, מספר זנעות: כי שם מפשיטים מן הכל את בגדיהם, מעמידים מעל המהמורות אנשים אחדים זה בערפף של זה, כדי לקטול רבים בכדור אחד; מניחים סנאר של הרוגים, מכסים קמעה, אחר שוב מניחים, ורבים הם שלא הומתו עד גמירא, כך שהאדמה מתנדנדת, ואחדים זוחלים ויוצאים. הוא יצא בזחילה, רץ ובא.

"צריך להחביאו!" אמרה אמא, "לשוחה". "בן־יקיר, קראה סבתא, "רוץ מהר, קרא לו, נאכיל אותו ונחביא." מיהרתי אל משק־הירקות.

אך כבר הגעתי במאוחר. אצל השער עמדה עגלה רתומה לסוסון שחת, ישב בה חייל גרמני עם שוט. חייל שני, עם רובה תחת בית־השחי, הוביל מן השער ילדון חיוור. בעצם, אפילו לא הוביל, והם כמו יצאו יחד, כתף אל כתף.

ניגשו אל העגלה, ישבו בה משני הצדדים, והחייל אפילו קירב את השחת, שלילדון יהיה נוח יותר. הוא הניח את הרובה בשחת, והילדון שכב על צדו, שעון על מרפקו. עיניו הגדולות החמיקו על פני בשקט ובשוויון־נפש.

החייל הניף את השוט, מיצמץ בשפתיו, והעגלה זזה - פשוט ויומיומי כליכך, כביכול נסעו לאפר לקצור שחת. "החיה זחילה־אנו תו הילדים אנו, ברחובות הירקות".

קטע נוסף: הניצול

באבי-יאר איננו. הערוץ מכוסה, דרכו עובר כביש חדש, ומסביב נטושה בניה, אך עד היום הזה, בעת חפירת היסודות, מוצאים עצמות, פעמים מלופפות בתיל, האפר גזרה מכבר, בחלקו נשאר במעמקי האדמה, ומן הנספים לא נותרו אלא מספרים וזכרונות. כל אחד מהנספים היה אדם חי, אישיות עם רעיונות, שמחות, יגונות וכשרונות. כמה בדיוק היו – לא נינדע לעולם. המספרים משוערים. עד הזמן האחרון התגוררה בדירת בית-העלמין מעל לערוץ השומרת מ. ס. לוֹצֶנְקוּ – הדודה מאשה, שהגרמנים הסיחו ממנה כליל את דעתם ולא חשדו בה שהיתה מתגנבת בסבך ורואה כל שהם עושים. היינו הולכים עמה, והיא מספרת שוב ושוב היכן התחיל הדבר. היכן פוצצו את המורדות והיאך "הנה פה ושם השכיבו אותם על האדמה. והם זועקים!.. הו, אמא קדישתא... הם חובטים בהם באַתים, חובטים." מהרהר אני בכך ששום פשע חברתי אינו נשאר בגדר סוד. תמיד תימצא איזו דודה-מאשה שרואה, או שיינצלו ארבעה-עשר, שנים, אחד שיעידו, ואם אין נשאים בני-אדם חיים, – מעידים המתים. אך את ההיסטוריה אי-אפשר לרמות, ולעולם אי אפשר להעלים משהו ממנה.

רומן זה התחלתי לכתוב בקיוב. אך לא יכולתי להמשיך לכתוב ונסעתי משם: לא יכולתי לישון. בשנתי בלילות הייתי שומע זעקה: אם ששכבתי וירו בי בפנים, בחזה, בעורף, אם שעמדתי מהצד עם מחברת בידי וחיכיתי להתחלה, והגרמנים לא ירו, הראו לי תחת זאת תצלומי אמותיהם, נשותיהם, ילדיהם, צחקו, נשתהו, היתה להם הפסקת-צהרים. בישלו קפה על המדורה. ואני חיכיתי מתי כל זה יתחיל, כדי שאוכל בנאמנות ובדייקנות לרשום הכל למען ההיסטוריה. סיוט זה רדף אותי. הייתי מתעורר, כשאזני שומעות זעקת אלפי אנשים. אין אנו מעיזים לשכוח זעקה זו. גם משום שזה בכלל בלתי-נשכח, גם משום שמעל האנושות בת-זמננו תלויות כענן עכור ולא סולקו

בעיות הבאבי-יאר. ואין חילוק באילו צורות טכניות עשויות הן להתגלם ובאילו שמות של בוכנאלדים חדשים, הירושימות חדשות או שמות אחרים, החבויים עדיין באיגות ומצפים לשעתם. הריני מדגיש שוב, שסיפרתי לא על משהו יוצא-דופן, אלא על ענין רגיל, שהיה שיטה, שנתרחש היסטורית אתמול, כשבני-האדם היו כאלה ממש, כפי שהנם היום. כשאנו צופים באתמולנו, אנו חושבים על העתיד. היקר לנו מכול-החיים. אותם יש לנצור. הפאשיזם, האלימות, המלחמות חייבים לטוף, להישאר רק בתוך הספרים על העבר. עם שאני מסיים אחד מהם, הריני מאחל לכם שלום.

בית המדרש ע"ש פרוזאנסקי מאת אלי מנדל

בית המדרש על שם פרוזאנסקי נמצא במיבנה דו קומתי ברובע "החולות" של קובל. נהגו להתפלל בו האמידים בתושבי הרובע והוא היה מעוטר בציורים נאים. על קירות עזרת הנשים של בית המדרש היו תלויים ציורים רבגוניים רבים, פרי מכחולו של צעיר קובלאי, שהיה אמן "אקסטרוני", אשר למד ציור בכוחות עצמו בלבד. כל הציורים הללו נסבו על נושאים תנ"כיים וכולם היו משובחים. אגב, פרוזאנסקי עצמו היה פעיל בתנועה הציונית והוא אף עלה ארצה עם חברו יעקב, אלא שהשניים לא מצאו לעצמם מקום בארץ וחזרו לפולין. אבי, שהגיע ארצה רק כחצי שנה לפני כן, הזהיר אותם: "ילדים, אתם חוזרים לגיהנום", אבל הם לא נשמעו לו – וניספו בשואה עם כל שאר יהודי קובל, יהי זכרם ברוך.

צילום זה הגיע לארגון **ממירית גל-עד** - משפחת **פנטורין** – **וינשטיין** מקובל. חברנו **אלי מנדל** הוא זיהה את הצילום כבית המדרש ע"ש פרוזאנסקי. צילום פנימי, כנראה מבט אל הקיר המזרחי (ארון הקודש). מבנה בית הכנסת היה מוצק ומלבנים.

באזור שאמור להיות בית הכנסת (על פי עדויות **צבי חיים פולישוק** ו**צבי גרינבלט** שגר בסביבה) ניצבת היום (2007) כנסייה ישנה (וברקע כנסייה חדשה בשלבי בנייה אחרונים). הצילום הוא מבט אל הקיר המערבי.

נושא לבדיקה: האם הכנסייה הישנה נבנתה על מבנה בית הכנסת?

זיכרונות מעירי קובל- סיפורו של בית גיטליס/ ד"ר מרדכי זיו

תקופה קצרה גרנו בביתם של משפחת אהרון גיטליס. לזיכרונות מתקופה זו, משנת 1926 עד 1930, אני מקדיש שורות אלו.

שכונה מרכזית בעיר בצורה מלבנית בה החלק הדרומי עמד לתפארת בית פרטי שהקים גיטליס אהרון. החלק הצפוני, בשכנות עם הבית של הפוליטוקים, (הוא רחוב שלצ'קה) השתרע מבית גיטליס עד רחוב סטרו-קוליובה ושמה ממול ניצבה הגימנסיה היהודית-פולנית של קלרה ארליך. בצלעות של המלבן מהצד הנגדי (רחוב סטרוז'קה) היה מכבי האש והכנסייה הרוסית ומהקצה השני בתים פרטיים, רוב של דיירים יהודיים, כגון משפחת קלורגלזו (משה), חבר בוועד הקהילה), ווינשל, גייער, עסק גדול לסבון ודברי קוסמטיקה בבעלות של זיסקינד, אחיו של ד"ר פנחס זיסקינד רופא הילדים- אבא של סופקה, שניצלה ועלתה ארצה.

תוך המלבן שנסגר ע"י ארבעת הרחובות, היה גן יפהפה- סקנור, בנוי לתפארת מבחינת נטיעת העצים, שתילת פרחים, מתקני נוי, מרחב לריקודים, משחקיה לילדים ומתקני ספורט למבוגרים. מגרשי טניס ובשכנות כנסיה רוסית שהיה מבנה יפה מבחינה ארכיטקטונית.

ביתו של גיטליס היה אחד היפים בעיר, בנוי מלבנים אדומות, חלונות ודלתות מעוצבים לתפארת. בית יפהפה, חמדה ארכיטקטונית אורבאנית מודרנית.

השכנים בביתו של גיטליס היו משפחת גוניק, אנחנו (משפחת בטר-ליברזון), ומשפחת גיטליס יצחק ושלושת ילדיהם. מניה הבכורה שעלתה לישראל. חיים שסיים את גימנסיית קלרה ארליך ועלה ארצה בתור סטודנט, ואחיו הצעיר נפילי-טוליה- סיים גימנסיית קלרה ארליך בהצטיינות במתמטיקה, שניספה עם הוריו בשואה.

בית גיטליס נשכר ע"י מחלקת החינוך של העירייה ומשפחת גיטליס עברו לדירה מושכרת או פרטית. המנהל של המשרד הראשי היה יאן פֶּנְק עד ל- 1.9.39. בתקופת הסובייטים היה שם המשרד הראשי של השכלה עירונית. הבית נשמר ועומד על תלו ובולט ביופיו הארכיטקטוני גם כיום.

על האינספקטור יאן פנק: היה נמוך קומה, שמנמן, נואם בחסד עליון. בימי החגים הלאומיים הופיע בתור נואם ראשי. גם היה מנהיג האנדוקים, אנטישמי לשמצה. גם בנו הסטודנט היה אנטישמי גדול. הייתי נזהר לעבור דרכו בהיפגשי אתו ע"י ביתו.

מעשה בשער חצרו של גיטליס

בילדותי גרתי עם משפחתי בשכירות בביתו של אהרון גיטליס. גרו שמה משפחת גוניק אברהם. אני זוכר את דירתם היפה והמרווחת בת השלושה חדרים. חדר סלון מרשים בריהוטו ושעון גדול התנשא מהרצפה ועד קרוב לתקרה ואת צילי "הבנים-בום" שלו אהבתי מאוד ולכן באתי לביתם לעיתים קרובות. הם אהבו לארח אותי בממתקים, עוגות ואגוזים למיניהם. היה להם בן ובת מבוגרים.

בשכנות להם היתה דירתנו שהיתה בת חדר אחד ומטבח ופרוזדור מבחוץ פנימה. אמי קניה התאלמנה מאבי יצחק ליברזון ונישאה שנית ליונה בטר, אלמן, שאשתו חסיה נספתה באסון הרעלת גזים שנפלטו מבעירת פחם בחורף. נותר להם הבן בן ימים ספורים. את הבן, בנימין, שניצל מההרעלה גידלו הסבא והסבתא וכן הדודה חיה שהתגוררו בעיירה מלניצה.

בגיל 4-5 יונה בטר התחתן עם אמי קניה שגידלה את שנינו יחד.

גדלתי והייתי שובב גדול. באחד הימים הבעל-בית אהרון גיטליס החליט לבנות שער יפהפה גדול מימדים- לסגור את החצר עם הגינה המטופחת ועצי הפרי שניטעו בה- גן עדן קטן עלי אדמות בפינה זו בקובל. ואז מה עושה מוט"ה השובב- רוקם רעיון- מוצא מוט ברזל בעגלה שכנה ודוחף אותו בין השער ועמוד השער, לוחץ בכל המרץ ושובר את הציר עליו יושב חצי מהשער כבד המשקל. לא לסגור ולא לפתוח... כאשר בעל-הבית ראה את חורבן ירושלים בחצרו הקים "ויצעקו": מי השובב ההרסן והשווד שעולל זאת דווקא לי? אני שומע ובורח בכל כוחי הרחק ממנו והוא רץ אחרי, נושף וצועק: תפסו את הגזלן, השובב הנוראי- להרוג אותו! הייתי צעיר ממנו בכארבעים שנה וזריז ממנו בהרבה והצלחתי להימלט ולהתחבא. רק מאוחר בלילה מצליחה אמי המסכנה לגלות את מחבואי ולשכנע אותי לחזור הביתה תחת כנפיה של האמא המגוננת על אפרוחיה...

הכל נגמר בסולחה. בבית הכנסת אורגנה סעודת סליחה ומחילה על דג מלוח טעים מהים הצפוני אשר באנגליה, חלה טעימה "הקוילעץ" שאמי הי"ד אפתה ועוגות "לקח" ו"רוגאלאך" ויין ווודקה. ומאז שלום ושלווה וידידות ביני ובין רבי אהרון גיטליס השכן הטוב הי"ד...

הערת המערכת: על קיומו של הבית של גיטליס נודע לנו מפי חיים צבי פולישוק שביקר בקובל בקיץ 2000 עם קבוצת הקובלאים. בביקור האחרון (קיץ 2007) תיעדנו את הבית. בית גיטליס משמש כיום כמבנה עירוני ציבורי. על

הפארק שבמרכזו של אותו מלבן, המתואר מעלה ע"י ד"ר זיו, נבנה בית חולים עירוני גדול הכולל בשוליו גן נאה למחלימים ולמבקרים.

תמונות מספרות: אזור הגטו שבחולות

בית גיטליס (2007)

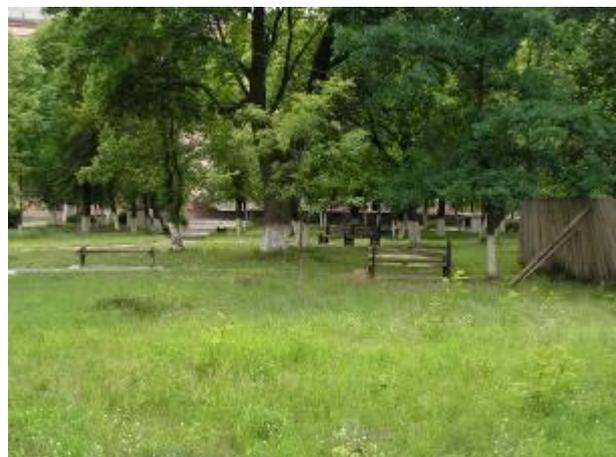
פרט מהבית

חזית בית גיטליס לרחוב פוניאטובסקי (2007)

הכניסה לבית החולים השוכן על הפארק של אז

מהפארק הגדול של אז נשארה פיסת גן למחלימים

מבנה נאה שלאחר המלחמה,
 צמוד היום צפונית לבית גיטליס. כאן ניצבו בעבר
 הבתים של בני משפחת פולישוק.

מפגש רחוב פרצ'ה וקוליובה

בית אבן נוסף שעומד על תילו באזור הגטו שבחולות: בית מלמד.
 ממוקם בפינת הרחובות פרצ'ה-טושובסקי.

כאן היה מרכז היישוב היהודי בחולות,
 מרכז הגטו שבחולות

בית אבן יהודי בודד מסמן את רחוב ז'רומסקי (פוקסל).
 הבית משמש היום כמוזיאון העירוני של קובל האוקראינית.

ה"פומניקעס" - החוטפים

מאת אלי מנדל

תרגום וערך בני גבירצמן

במחצית הראשונה של המאה ה-19 שלט ברוסיה צאר ניקולאי הראשון. הוא היה נוצרי פרבוסלאבי אדוק ושווא יהודים. בעיקבות זאת הוא הטיל ב-1827 על היהודים בתחום שלטונו גזירה קשה ביותר, שנתמכה על ידי הסינוד (ההנהגה) של הכנסייה הרוסית הפראבוסלבית: גיוס יהודים צעירים לצבא הרוסי, מתוך מטרה ברורה לגרום להם להמיר את דתם ולהקטין בכך את מספר היהודים ברוסיה.

ניקולאי כתב בזמנו במזכר סודי, כי "הרווח העיקרי שמושג מגיוס היהודים הוא הוודאות שזה יניע אותם בדרך היעילה ביותר להמיר את דתם."

ההיסטוריון סימון דובנוב כתב, כי "המחנה הצבאי היה אמור לשמש בית ספר, או בעצם בית חרושת, לייצור דור חדש של יהודים בלתי-יהודיים, שיהפכו לרוסים לגמרי, ואם אפשר - לנוצרים." לכאורה היו המגוייסיים צריכים להיות בני 18 עד 20, אבל למעשה היו ביניהם גם ילדים, אפילו בני 12 בלבד. היהודים ברחבי האימפריה הרוסית, כולל יהודי קובל, ראו בגיוס זה אסון גדול, מכיוון שהמגוייסיים היהודיים לצבא הרוסי היו נשלחים למקומות מרוחקים, כגון סיביר, שם שירתו 25 שנה. יתר על כן: המגוייסיים היו כל הזמן בסכנת שמד, כי אולצו לאכול מזון לא כשר, לעבוד בשבת וכדומה. לא פלא שהיהודים הפכו כל אבן בניסיון למנוע את גזירת הגיוס על בניהם. מספרים, כי "יהודים עשו כל מיני מעשים כדי להיפסל לעבודת הצבא, כגון קטיעת האצבע הלוחצת על הדק הרובה, מומים בעיניים וחרשות באוזניים, עקירת כל השיניים, ירידת המשקל על ידי סיגופים, אכילה דלה, הליכה למרחקים ועוד..."

אגב, לא השלטון הרוסי היה זה שקבע מי יילך לצבא, אלא הקהילה היהודית. השלטון רק הטיל על הקהילה מיכסה של מגוייסיים, שהיה עליה להביא בתאריך מסויים אל תחנת הרכבת, ממנה הוסעו לקסרקטינים ברחבי רוסיה. כתוצאה מכך הצליחו תמיד עשירי הקהילה ומנהיגיה לנצל את הונם ואת השפעתם ולאפשר לבניהם להתחמק מהגיוס. ואם כתוצאה מכך לא יכלה הקהילה למלא את המיכסה, הופעלו על ידי ראשיה "חוטפים", שכונו "פומניקעס", או "חאפערס". תמורת שכר נאה הם פרצו לבתיהם של יהודים פשוטים, בדרך כלל עניים, ולכדו שם את בניהם. במקרים אחרים הם חטפו סתם יתומים אומללים. חטופים אלה, שכונו "קנטוניסטים" (מחנה צבא כונה אז "קנטון"), הולכו בכוח אל נקודת הגיוס – וכמעט כולם לא נראו עוד. דלת העם היא שנאלצה, איפוא, לשאת במלוא רוע הגזירה, בעוד שבניהם של בעלי ההון ניצלו מהגיוס בזכות "מתת יד" נדיבה שאבותיהם העניקו לחוטפים הללו.

בקובל היו שלוש משפחות יהודיות שעסקו בחטיפת ילדי היהודים הן כונו: ה"לאשיקעס" (משפחת שטיינברג), ה"יעפסקעס" (משפחת ארליך) וה"אורלאך" (משפחת רובינשטיין). משפחות אלו הפכו גם לעשירות ומכובדות בקובל בזכות השוחד ששולם לחוטפים. משפחות אלו נהגו להתפלל בריזשינל שטיבל,

בית הכנסת בו התפללו סבי ואבי (ראה מאמרו של אלי בחוברת 14, עמ' 86).

אמי נהגה לספר על מקרה שאירע בקובל, ברחוב לוצק: ילד כבן 11 או 12 הלך ברחוב ואחד החוטפים "שם עין" עליו. אבל הילד הצליח להימלט ולהסתתר מתחת לשמלה הארוכה של אחת הנשים שטיילו ברחוב באותה שעה – וכך ניצל.

בתקופת שלטונו של ניקולאי הראשון, גוייסו לצבא הרוסי בדרך זאת כ-70,000 יהודים לערך, ומתוכם כ-50,000 ילדים, שנלקחו בכוח מבתייהם ומשפחותיהם. על הנערים הופעלו כל אמצעי הלחץ האפשריים, כולל עינויים, כדי שיסכימו להיטבל לנצרות. רבים התנגדו, וכמה אף הצליחו לשמור על זהותם היהודית, אך קשה לתאר מה נורא היה מאבקים.

סיפורו של קנטוניסט

לארי דומניטש מספר באתר של אירגון "אש התורה" באינטרנט, על קורותיו של קנטוניסט אחד, שסיפורו ממצה את תלאותיהם של כל החטופים לצבא הרוסי:

בשנת 1853, כשהיה ישראל איצקוביץ' בן שבע, עברה משפחתו לעיר פלוצק במחוז וייטבסק. הם הצליחו בקושי להתקיים למחייתם. אמו של ישראל שלחה את אחיו בן ה-12 לחיות במקום אחר, בטוח מסכנת הגיוס. ישראל ואחותו בת התשע נשארו בבית עם אמם.

באחד הבקרים באוקטובר, פרצו שלושה חאפרים (יהודים) לדירה, קשרו את ישראל בחבל ולקחו אותו עמם. צעקותיה ובכיותיה של אמו נפלו על אוזניים ערלות. איצקוביץ' נלקח לבית שהכיל כמה עשרות ילדים חטופים. החאפרים שמרו עליהם שם במשך כמה שבועות, ואמו של ישראל וקרוביו יכלו לבקר שם.

כמה שבועות לאחר מכן, נלקחו הילדים ללשכת הגיוס, שם 'חילו' ונמסרו לקצין צבא. הם הועברו באופן זמני לצריפים צבאים וקיבלו מדים: בגדים תחתונים, מעיל עליון, מעיל צמר-כבשים ומגפיים (אף לא אחד מהם במידה המתאימה), ותרמיל בד שבו יוכלו לאחסן את חפציהם.

שבועיים לאחר מכן נשלח איצקוביץ' עם פלוגה של ילדים, לגדוד. שישה ילדים או יותר הועלו על כל אחת מהעגלות בשיירה הארוכה. באותו יום נפרדו רוב הקנטוניסטים לשלום מבני משפחותיהם - לנצח. כל

העיר הגיעה להיפרד מהם, הילדים וגם המבוגרים צרחו ובכו נוראות. אפילו לאחר שנסעו כמה קילומטרים, עוד שמעו איצקוביץ' וחבריו למסע את בכיות קרוביהם.

העגלות נסעו עד לשעת ערב, ואז הגיעו הנערים לכפר והועברו למגורים בבתים קרים שרצפתם מלוכלכת. ידיהם ורגליהם היו נוקשות מקור. הם לא יכלו להסיר את תרמיליהם, מכיוון שלא היו מסוגלים לפתוח את הכפתורים. אם הם בכו, היו מכים אותם. רבים חלו ומתו לפני שהגיעו ליעד הבא שלהם, פטרסבורג.

מפטרסבורג אולצו איצקוביץ' ופלוגתו לצעוד עד לעיר הסיבירית ארכאנגלסק. הצעדה נמשכה מנובמבר 1853 עד יוני 1854! מעשה שיגרה הכו את הילדים והציקו להם. רבים מהם נפטרו, והדרך נזרעה בגוויותיהם. לבסוף, הם נכנסו ל"ארץ המובטחת", ארכאנגלסק. הקצינים הביאו את הילדים לבניין שהיה מאוכלס כבר בקנטוניסטים אחרים.

בארכאנגלסק, חיו איצקוביץ' ויתר יחידתו חיים של עינויים וסבל נורא. הכאות ולחץ להמיר את הדת נמשכו כל היום. אפילו לאחר שלקה איצקוביץ' במחלת עיניים, בעט בו החייל הממונה.

חייל אחר שהיה אחראי על איצקוביץ' ופלוגתו, היה יהודי מומר בשם יבגורף ואסיליביץ' גולביץ', שהיה "בנו המאומץ" של מפקד הגדוד, דיאקונוב. בביקורת הראשונה של הפלוגה, נשבע דיאקונוב לגדוד שכל עוד הוא חי, אף אחד לא יצא מהגדוד הזה יהודי. גולביץ' השתדל למלא את משאלתו-שבועתו של "אביו".

מדי ערב, בערך בשעה תשע, היה גולביץ' נשכב במיטתו, קורא למספר נערים, ומצווה עליהם לכרוע לצידו. אז היה מנסה לשכנע את הילדים, תוך הצגת שאלות מהתנ"ך, שהיהודים חיים בטעות. לבסוף היה תובע מהילדים לתת את הסכמתם לטבול לנצרות. אם לא, היה מאיים עליהם, הם ייענשו. גולביץ' הרשה לנערים שנכנעו ללכת לישון. למחרת היו מעניקים להם מדים וחתיכת לחם נוספת. הסרבנים, לעומתם, הוחזקו על ברכיהם ליד המיטה כל הלילה. למחרת היו הולכים לישון בלי לחם והיו מצליפים בהם ומתעללים בהם בכל תירוץ שהוא.

הקנטוניסטים המבוגרים יותר, בגילאי 12 עד 15, עונו במשך תקופות ארוכות. הצליפו וחבטו בהם כל כך חזק, עד שרבים מהם מתו מפציעה. בתנאים האלה, מובן מאליה שרוב הילדים לא הצליחו להחזיק מעמד זמן רב. בסופו של דבר הם נכנעו והסכימו, בניגוד לרצונם, להמיר את דתם.

נער אחד עמד במריו. בבוקר היו משכיבים אותו על ספסל ומצליפים בו לפחות 100 מכות שוט, שהותירו אותו מדמם ומתגולל בכאב. לאחר כל סדרת הצלפות כזאת, הוא היה נשלח למרפאה, שם היו מטפלים בו, ולאחר זמן קצר מכים אותו שוב. הוא ספג את ההתעללות, לא בכה ולא נכנע.

אפילו לאחר המרת הדת הכפויה שלהם לנצרות, המשיכו איצקוביץ' וחבריו הקנטוניסטים לסבול גידופים והשפלות. יהודי מומר שהיה מתוכנח עם חבר נוצרי היה עדיין שומע את התואר "פרחטיי ייברייני!" (יהודי מגעיל). לפעמים הם היו מוסיפים "יהודי שהוטבל הוא כמו זאב שקיבל אוכל!" עם זאת, ההקנטות הללו הזכירו לישראל הצעיר את זהותו היהודית, וחזקו את החלטתו הפנימית להישאר יהודי. הוא נשבע לחפש אחר הצדק ולהשיב לעצמו את הזכות לחיות כיהודי - בלי לתת לפחד להניא אותו מכך.

מדי שנה בחודש מאי, הגיע צו מפרשבורג לשלוח את הקנטוניסטים שמלאו להם 18 שנה להצטרף אל כוחות השדה הרגילים. בשנת 1854 נשלחו הנערים שהגיעו לגיל זה, כולל אלה מפלוגתו של איצקוביץ', לפטרבורג, שם חולקו ליחידות שונות.

כאשר הגיעה קבוצתו של איצקוביץ', היא עברה מסדר אימפריאלי בנוכחות הצאר. כחלק מהתשאול הרגיל, החליטו רבים מחברי הקבוצה להתלונן על שאילצו אותם להמיר את דתם לנצרות. הם עשו זאת באומץ רב, משום שהדבר היה עלול לסכן את חייהם. כתוצאה מכך, כל הפלוגה הושמה במעצר, וכולם נידונו לרוץ לאורך שורת מלקים בת 3,000 איש - עונש מוות ודאי.

לאחר מותו של הצאר ניקולאי הראשון, בפברואר 1855, ביטל הצאר החדש, אלכסנדר, את העונש ליתר הפלוגה, ורק על אלה שהתלוננו בפועל נגזר לעבור לגדודי שמירה בסיביר.

זמן קצר לאחר מכן, מת הקולונל דיאקונוב באופן פתאומי. קבורתו של דיאקונוב בכפור העז של דצמבר הותירה את הנערים במשך שעתיים בחוץ. גופם התקשח מהקור, אך למרות זאת, היה זה עבורם יום חג מאושר.

תחת הצאר אלכסנדר השני, השתפר המצב במידת מה. בשנת 1856 הוא הוציא צו שבו אסר את גיוסם של ילדים קטנים יהודיים בתור קנטוניסטים. תוך זמן קצר התקבל צו שכל הילדים בגדודי הקנטוניסטים ישוחררו. עם זאת, לא הותר לילדים היהודיים לחזור לסטאטוס הקודם שלהם כיהודים. הפקודה שהתייחסה אליהם קבעה שהקנטוניסטים המבוגרים יותר, שהגיעו לגיל 18, ימשיכו לשרת ביחידותיהם כרגיל, בעוד שהצעירים יישלחו לאקדמיות הצבאיות.

מפקד חדש, סרן אוקולוב, מונה לפקד על הפלוגה הראשונה. החיים השתנו לטובה. האוכל השתפר וההכאה הברוטאלית פסקה. חברי הפלוגה המבוגרים נשלחו למרכז רוסיה כדי להתגייס ליחידות השונות. הפלוגה השנייה, של הילדים הצעירים יותר, נשלחה לאקדמיה.

איצקוביץ' שוחרר מהצבא בשנת 1873, לאחר ששירת 20 שנה בדיוק. לא ברור האם חזר איצקוביץ' לעיר שממנה נחטף, אבל גם אם כן, הוא היה אחד הבודדים ששבו לביתם הישן. הסופר הקובלאי הנודע יוסף דולגין-אריכא מספר על סנדלר שהיה בעיר שזכה לכינוי "חייל של הצאר ניקולאי". הוא שירת בצבא הרוסי בסיביר 25 שנים וכאשר חזר, כמעט שכח לגמרי לדבר יידיש. היו לו הרבה סיפורים מעניינים על תקופת שירותו בצבא. אבל הוא היה יוצא מהכלל. מרבבות ה"קנטוניסטים" שנחטפו בהיותם ילדים, לא חזר כמעט איש לקהילתו הקודמת.

מאמר זה נכתב לזכר ועל פי סיפורו של סבי, ר' בנימין משה גולדשטיין הי"ד, שנרצח בכוכבה ב-1942 בקובל. לפני המלחמה גרתי אצל הסבא והסבתא בתקופת החורף, בזמן הלימודים בגימנסיה העברית "תרבות" בקובל בשנים 1934-1937.

180 שנה מראשית תקופת "הקנטוניסטים" ברוסיה הצארית כתב: ד"ר מרדכי זיו- ליברזון

אחת התקופות הנוראיות והמפחידות בימי יהדות רוסיה תחת שלטון הצארים, היתה מחצית הראשונה של המאה ה-19. התקופה היא ידועה בהיסטוריה כ"תקופת הקנטוניסטים". היהודים גם הגדירו תקופה זו כ"חטאת הקהל" או "הקהל החוטא". מבחינת השנים, זה קרה בתקופה של שנות 1827 ועד שנת 1856-29 שנה בהם הצאר ניקולאי הראשון הוציא דקרט- החלטה, צו על גיוס יהודים לצבא הרוסי. התקופה הנוראה מאותן 29 השנים היתה בין 1853-1856.

ראשית לכל, מה משמעות השם קאנטוניסטים? עד 1827 השלטון הצארי לא רצה ביהודים בצבא. במקום השרות הצבאי כל יהודי החייב גיוס יכול היה להשתחרר ע"י תשלום של 500 רובלים. אבל ב-1827 הצאר החליט כי גם על כל היהודים לשרת בצבא. המטרה היתה לערבב את היהודים עם הרוסים ובני עמים אחרים ולגרום להתבוללותם ועזיבת היהדות לטובת הכנסייה הפרבוסלאבית הנוצרית ע"י שמד וייסורים. הצאר, שהיה נוצרי פנאטי, אדוק מאוד, קיווה כי תוך תקופה של 25 שנים היהודים ישכחו דתם ויתבוללו באופן מוחלט עם הרוסים ויהפכו לפרבוסלאביים.

החוקים הדרקוניים כלפי היהודים התבטאו בזה- כאשר לכל 1000 תושבים הגויים היו חייבים לספק 7 מגויסים והיהודים חויבו ב-10 מגויסים לאוכלוסייה של 1000 יהודים. חמור עוד יותר היה המצב בזמן המלחמה בין רוסיה לטורקיה ע"י סבסטופול- היהודים חויבו בגיוס 30-30 חיילים לאוכלוסייה של 1000 איש והרוסים רק ב-9 מתגייסים לכל 1000 איש. גם מבחינת גיל המתגייסים היה הבדל גדול. רוסים גוייסו בגיל 18-21 כאשר היהודים גויסו בין הגילאים 12-25! חלק גם גויסו עד גיל 35. והנורא בתופעה היה כי גיוס ילדים בגיל 6,7,8. הספקים של הילדים היו ה"חאפערס" שהציגו את הילדים כבני 12. בחוגי הכנסייה היו מרוצים מזה, כי צעירים כאלו היה קל יותר לשמדם. היו הרבה יהודים שפלים באופיים שעסקו בכך, שכינו אותם "החוטפים", "די-חאפערס". הילדים הצעירים נקראו "הקנטוניסטים". קנטון שמשמעותו מחוז, גליל. הילדים הובלו מחנות צבאיים- מקום שהכינו והכשירו אותם לצבא ובאותו זמן גם עשו הכל בכדי לקרב אותם לשמדם. ואם זה לא הלך בטוב אזי הלך ברע- בענשים. קודם כל לקחו מהילדים את הציציות והתפילין. אם הילדים לא נפרדו מהציציות בטוב- הציציות אותם על גופיהם של הקרבנות. כל קצין צארי יכול היה להתעלל כראות נפשו בילד, הקרבן היהודי. היו ילדים באלפים, אשר לא יכלו לעמוד בניסיון היסורים של השמדם וקבלו את דת ישו. הקצינים קבלו פרס בעד כל ילד יהודי שהובל לשמדם. מעריכים כי בחמישים השנים בין 1837-1887 היו ברוסיה קרוב ל-600.000 יהודים משומדים הרוב הגדול של היהודים המשומדים באו משורות הקאנטוניסטים.

שלחו את הילדים- הנערים הקטנים לאזורי רוסיה של סיביר וצפון הארקטי. הצעידו אותם אלפי קילומטרים בקור ורעב. למחנות הקאנטוניסטים הגיעו רק מתי-מעט. היתר מתו בדרך מקור ורעב ואפיסת כוחות. היו ילדים שהתאבדו ולא נתנו להעבירם על דתם. רק חלק מזערי עמד בייסורי התופת במשך שנים ונשארו נאמנים לדת משה ואלוהים היהודי. אלה שנצלו ספרו בערוב ימי חייהם לנכדים ולנינים מה עבר עליהם בימי הצארים.

יעקב ליפשיץ מקובנה מספר בספרו "זיכרון יעקב" חלק א, דף 218: בשנת 1842 באו לסט' פטרבורג בגלל עניין מסוים שני רבנים גדולים ונשארו ליום כיפורים בפטרבורג. בימים אלו היה רק בית כנסת (שטיבל) אחד של החייטים. המתפללים ביקשו כי אחד מהרבנים האורחים יתפלל תפילת "נעילה". באו אחרים ואמרו שביניהם יש יהודי "קנטוניסט" לשעבר, שעבר ייסורי תופת ונשאר בנס בחיים ולכן לו מגיע לאמור תפילת "נעילה". קם הקנטוניסט והראה את כל הצלקות שבידיו רגליו וגופו ולפני שנגש לעמוד התפילה לאמור דברי "נעילה" אמר: "רבנו של עולם! אנשים בדרך כלל מבקשים שלושה דברים: ילדים, חיים ואוכל- בני, חיי ומזונות- אבל למה אני אתפלל? לילדים, אין לי- אני לא נשוי. חיים- עבורנו המוות היה עדיף על החיים. אוכל? זה קיבלנו מהקיסר... אבל דבר אחד נשאר לנו, להתפלל: יתגדל ויתקדש שמייה רבא..."

הכמות של חיילים יהודים שהצאר דרש בלתי אפשרי היה לספק. ונוסף הגבירים, התקיפים לא רצו לשלוח את בניהם לצאר. אז צצה המחשבה נפש בעד נפש, או כסף בעד נפש. למה הגיעה השפלות של היהודונים העשירים- הם השכירו "חאפערס"- חוטפי ילדים- יהודים מהעולם התחתון ובכאלו אנו משופעים לדאבונינו גם בארץ הקודש... החוטפים היו מביאים ילדים בגיל 5-6 ונשבעו שהם בני 8. הרוסים ידעו מכך ולא היה אכפת להם- התקיפים היהודונים שלמו. כסף גדול, שוחד לפקידים הצאריים. ואת מי חטפו- יתומים עזובים או ילדים של אלמנות, בלתי מוגנים, שהוסתרו ונמצאו ע"י החאפערס בעזרת כלבי ציד.

מול הטרגדיה הקורעת לב זו עמדו רבנים ואנשים ישרים אחרים, אשר קטלו את ה"חאפערס", החוטפים. אבל הם היו חסרי הגנה כי לחוטפים היתה הגנה מהשלטון הצארי. "חאפערס" היו "פטריוטים", "מסורים למולדת", אשר עבדו למען הצאר.

בקובל וביתר ערי ועירות של רחבי ווהלין אשר השתייכו לאימפריה הצארית, נתפסו מאות ילדים והוגלו למרחבי רוסיה הרחוקים. מהם חזרו בודדים לקובל וסביבתה. בספרי ההיסטוריה יש מעט נתונים- שמות של הילדים- שהצליחו לחזור לביתם אחרי 25 שנות גלות מבית אמא ואבא.

שמחת-תורה של חייל (מתוך אתר האינטרנט של צעירי חב"ד)

בכל מקום שמחים יהודים בשמחת-תורה, אבל מי שלא ראה את השמחה ב"בית הכנסת של החיילים", בעיירה שברוסיה הצארית, לא ראה שמחה טהורה ואמיתית מימיו. רוב המתפללים בבית-כנסת זה הם חיילים יהודים, אלה שמכונים 'קאנטוניסטים'. בעודם ילדים נגזלו מחיק אמהותיהם וגויסו לצבאו של הצאר, שם עברו עליהם רוב שנות חייהם. ולמרות הכול, הם נשארו יהודים חמים ואף בית-כנסת משלהם יש להם.

בתוך קהל הרוקדים אי-אפשר שלא להבחין ביהודי אחד, חייל ותיק, שאוחז בספר התורה בכל כוחו ורוקד במשנה מרץ. רבים כבר התעייפו ופרשו הצידה לפוש קמעא, אך הוא עודנו רוקד כאילו אך זה עתה החלה השמחה. ולפתע, ברגע של התלהבות יתירה, פתח היהודי בתנועה חדה את חולצתו וחשף את זרועו וכתפו שצלקות עמוקות נראו היטב עליהן. "תורה, תורה, אני אוהב אותך, אוהב אותך", שר בניגון המיוחד רק לו...

ההקפות הסתיימו לא מכבר. הצעירים התקבצו והקיפו את החייל מכל עבר, מאזינים בנשימה עצורה לסיפורו:

הייתי כבן שמונה כשהתקבלה הגזירה להעמיד עשרים בחורים מעירנו לצבא הצאר. בכל משפחה שהיו לה ילדים בני גילי, היה זה יום אבל. אילו מתו כל ילדי העיירה ממגיפה ביום אחד, לא הייתה האווירה קשה יותר.

ילד רך הייתי, אבל לא אוכל לשכוח את פניה האדומות מבכי של אמי. "אמא יקרה! אני אחזור" - הבטחתי לה. אך אמי, יותר משדאגה לשלומי דאגה ליהדותי: "הייתי מעדיפה לראותך מת, מאשר לראותך גוי", אמרה לי ולפתה את ראשה בשתי כפות ידיה. "תמיד אשאר יהודי", השבתי לה בהחלטיות. גם אבא, רב העיירה, פנה אלי בדברים. בעיניו לא נראו דמעות. אולם אני ידעתי, חשתי, שליבו נשבר בקירבו. שבוע לפני שנלקחתי נפטר אבא בפתאומיות.

אמא הסתירה אותי במרתף. ישבתי מכווץ במקומי ופחדתי אפילו לנשום. שמעתי קולות גסים בבית, ואחר רעש מוזר כאילו אנשים מתגוששים. משהו נפל לארץ. היה נדמה לי שזה גוף חסר חיים. "אמא!", צווחתי, "אמא, את בסדר?" לא חלפה דקה, זוג ידיים איתנות אחזו בי וגררו אותי החוצה. אמא שכבה מוטלת דומם על הרצפה. "הרגתם את אמי, רשעים, הרגתם את אמא", ייבבתי, ואיש לא שמע לבכיי.

כל העיירה יצאה כדי ללוותנו. בתוך ההמון הבחנתי לפתע באמי. את הרגע הזה לא אשכח. איכשהו הצליחה אמא לחדור בין השוטרים המזוינים שהקיפו את הקרון, והשליכה לעברי חבילה קטנה עטופה. "אל תשכח את הבר-מצוה שלך", אמרה. בחבילה היו זוג תפילין וסידור תפילה קטן.

במשך שלוש שנים רצופות ניסו לשבור אותנו. בשיטיות הפעילו עלינו שטיפת-מוח, מכות ועינויים. הצליפו בנו כשסרבנו לאכול בגילוי-ראש. היכו כשהתעקשנו שלא לנשק לצלב.

כבן הרב הייתי מנהיג החבורה. ידעתי שחולשה שלי תגרור כניעה כללית. הרשעים הבחינו בעובדת היוותי ראש הקבוצה, והאחראי עלינו ריכז את כל מאמציו כדי לשבור אותי. לא הייתה לו עבודה קלה. יוכיחו החתכים, השריטות, הצלקות. באחד הימים, לאחר שהרביצו לי מכות-רצח הביאו אותי לפני הסמל. בחדרו נכח גם כומר. השניים החלו במסע שיכנוע משותף. דיברו ללא הרף. פרשו לפני את העתיד המזהיר, הצפון לי אם אמיר את דתי. איימו שאם אסרב להתנצר - לא אשוב לראות את אמי. אמות ככלב חוצות.

הם דיברו ודיברו, ואני אפילו לא שמעתי. הצמא שיתק את לשוני. ביקשתי מעט מים. הסמל מיהר למזוג מים בכוס, אך אהה - כשהושטתי את ידי לקחתה, לא נתן לי. בקשתו הייתה שאשיב לו לפני שאשתה. שאומר להם 'כן'. שאסכים להשתמד.

סחרחרת תקפה את ראשי. הדם אזל מפני. הרגשתי חולשה ואין-אונים. גרוני ניחר. ביקשתי שיתנו לי לשתות ואני אתן תשובה תוך שלושה ימים.

שלושת הימים הבאים היו הגרועים ביותר בחיי. שכבתי על דרגשי, גופי בוור מכאב וראשי עמוס מחשבות קשות וכואבות לא פחות. תהיתי אם אוכל להחזיק מעמד. אם יעמוד לי כוחי. אולם הכינסים היה מלא מפה לפה. כל הטירונים - ביניהם יהודים רבים - הזמנו. השמד המצופה שלי היה מתוכנן להוות הצגה מרשימה. על הבמה ישבו אנשי הצבא הבכירים. גם הכומר נכח.

אחר כבוד הובלתי אל הבימה. התבקשתי להכריז חגיגת על רצוני לעזוב את היהדות ולהיות נוצרי. לא השבתי מיד. התבוננתי בחברי היהודים. אחר הרמתי את עיני והבטתי בקיר שלפני, עליו הוצגו חרבות ושאר כלי-מלחמה. כהרף עין הורדתי מהקיר קרדום קטן, הנחתי על השולחן את אצבעות ידי, ועוד טרם הספיק מי מהנוכחים להגיב, הנפתי את הקרדום וקיצצתי במכה אחת את קצות שלוש מאצבעותי. "זו תשובתי לשלושת הימים שהקצבתם לי", קראתי בלהט ונפלתי מתעלף.

המאזינים לטשו עיניהם אל כף-ידו, אל אצבעותיו הקטועות. 'הקאנטוניסט' לא המשיך עוד לספר. אף לא הבחין במבטי ההערצה שנעצו בו. הוא כבר שב אל בימת הריקודים, וקולו הרם מתנגן וממלא את חלל החדר: "שישו ושימחו בשמחת תורה".

ד"ר מרדכי זיו (ליברזון) / זיכרונות: תנועת "החלוץ הצעיר" בקובל

העיר קובל התברכה בכל הארגונים הציונים שהיו בפולין והגיעו לווהלין ולקובל. בצד תנועות "השומר הצעיר", בית"ר, "עקיבא", "ציונים כללים", היה פעיל גם סניף של "החלוץ הצעיר". האולם רחב המידות היה ממוקם ברחוב לוצקה (מספר 55), בסמטה ללא מוצא אחרי הקולנוע, קרוב יותר לטחנת הקמח של האחים ארמרניק. בין מפקדיו של החלוץ הצעיר בקובל היו בוריה (ברוך) קופלברג, גולדברג וקורמן. בין המפקדים היתה גם בת, שמה לא זכור לי. בסניף פעלו מספר קבוצות בין 12-20 בני נוער בקבוצה. אני נמנית עם קבוצת "עמל" - הסמל היה "פטיש וסדן". המפגשים בתנועה נערכו פעם בשבוע, לפנות ערב, למשך כשעתיים. בתוכנית: ידיעת הארץ, ציונות, היסטוריה של העם היהודי ופרקים בהיסטוריה כללית. בסיום היו יוצאים בריקודים - "הורה" וברוח זו רקדו מתוך התלהבות רבה. בוריה קופלברג הצטיין בכישרונו האינטלקטואלי, מנהל שיחות מוכשר ומרשים בסגנון הדיבור, בשפה עברית עשירה ובידע הארץ. לקראת ל"ג בעומר התכוננו בסניף בהתאם. בהתלהבות יצאו כל קבוצות "החלוץ הצעיר" ליערות זילְנָה והורודולץ-הכיוון היה לודמיר - הסביבה הקרובה לקובל, בתוך היערות הרבים שהשתרעו על פני עשרות ומאות קילומטרים. היינו יוצאים בדרך כלל ליום מחנאות בודד, אך לפעמים סדרת המחנאות נמשכה עד 10 ימים, כולל שחייה בנהר טוריה, לימוד חתירה בקיאקים לבודדים ולזוגות. כל יום בשעות הבוקר היו מתקיימים תרגילי התעמלות ברמה מאוד גבוהה. לימוד הקמת אוהלים ואחזקתם. תרגילי הסוואה, התאבקות, אגרוף, פינג-פונג וכדור סל. היו גם שיעורי נגינה - על גיטרה, מפותחים פה, הרמוניקה, חצוצרות ותופים. כמו-כן נערכו בסניף החלוץ הצעיר חוגי ריקודים מאוד מפותחים ומתקדמים. כל זה היה ואיננו עוד... אלה שזכו לעלות ארצה המשיכו במסורת החלוץ הצעיר בקיבוצים שונים שנוסדו בארץ. בוריה קופלברג המפקד המחונן נספה בשואה. יהיה זכרו הקדוש ברוך.

זיכרונות המוקדשים לפנחס (פיניה) קופלברג

פנחס-פיניה הוא אחיו הצעיר של ברוך-בוריה. פנחס משחר נעוריו התגלה כבחור ערני, תוסס, חכם ובעל יוזמה. פנחס פנה לתנועת הנוער בית"ר קובל שמרכזו היה ברחוב ליסטופובה, קרוב למוצאו שברחוב קרולובה בונה. לסניף הקובלאי של בית"ר היה אולם גדול מאוד ומרשים במימדיו. בנשפי פורים וחנוכה התאספו מיטב הנוער ובאו לבלות, לשמוח, לרקוד, ולעשות הכרויות רומנטיות. צמרת ההנהגה של בית"ר היתה ברמה מקצועית גבוהה. כל אחד מהנהגה עבר מספר קורסים ברחבי פולין, בסניפים הגדולים וחזרו לקובל עם מטען אידיאולוגי עשיר. לעיתים קרובות הגיעו לביקור בקובל מנהיגי בית"ר של פולין ורחבי אירופה. זאב ז'בוטינסקי ביקר פעמיים, גם מנחם בגין. הסניף הקובלאי הוציא מקרבו בית"רים מוכשרים וראויים להיות מנהיגים ומדריכי הנוער לקראת עתידו בארץ ישראל. מקובל הגיע ארצה יאנוש יונדוף, מנהיג בית"ר בעל שיעור קומה, ארליך יוסף, ד"ר אלי תבין, שבתאי שיכמן ורבים אחרים. פנחס עלה ארצה, הקים משפחה. נפטר בארץ. יהי זכרו ברוך.

פנחס קופלברג

ליקטה, כתבה וערכה - הבת:

אסתר משה לבית קופלברג

פנחס קופלברג נולד ב-17 למרץ 1920, בקובל שהייתה תחת שליטה פולנית, לאביו אברהם-ישעיהו ולאימו רבקה-בלה. פנחס היה הבן הצעיר(החמישי), במשפחה שהיו בה שלושה אחים: יוסף, יקותיאל ובוריס ואחות אחת: חנה. המשפחה נמנתה על צאצאי הבעל שם טוב. פנחס נמנה על הדור ה-10 ונקרא על שם הרב פנחס מקוריץ, שהיה מתלמידי הבעל שם טוב.

ההורים אברהם-ישעיהו ורבקה-בלה

משפחת קופלברג שחיה בבית קטן וצנוע, שעמד ברחוב נובו קוליובה, ליד פסי הרכבת, עסקה בסחר עצים ובבעלותה הייתה מנסרה. כל בני המשפחה דיברו עברית והיו ציונים. אחד הבנים אף עלה לארץ- ישראל כחלוץ מטעם תנועת "גורדוניה" ועבד בחולדה. למזלו הרע, חלה במלריה ונאלץ לחזור לפולין, על מנת לקבל טיפול. הוא הבריא, אבל בלחץ אימו נישאר בפולין, הקים משפחה, כמו שאר אחיו, והמשיך לחלום על ארץ ישראל. אח אחר, ברוך – בוריה- (בוריס), דיבר בשפה עברית עשירה והיה נואם מוכשר ובעל אישיות כובשת. בוריס ניחן בקול ערב ואהב לשיר לרקוד ולהרקיד. הוא היה ממנהיגי "החלוץ הצעיר" ו"החלוץ המבוגר" ופיקד על קבוצת "עמל" בה היו כ-12 בנים ובנות ובהם מי שעכשיו הוא ד"ר מרדכי זיו. הקבוצה הזו סיפקה לחבריה מקום מפגש בו שוחחו, רקדו, למדו היסטוריה של הציונות והיהדות, תרגילי סדר צבאי, עברית, ידיעת הארץ והתכוננו לעליה לארץ ישראל. האחות היחידה, חנה, היתה בחורה שחומה בעלת תלתלים כהים שנישאה כשנה לפני מלחמת העולם השנייה. משפרצה מלחמת העולם השנייה, הצטרפו כל האחים לפרטיזנים ונהרגו. יתר בני המשפחה הושמדו על ידי הגרמנים, יחד עם שאר יהודי קובל.

חנה קופלברג, אחותו של פנחס

פנחס (פינינה), כמו אחיו, קיבל חינוך דתי לאומי, ולמד בבית הספר היהודי "תרבות". הוא היה נער עליז ומקובל שאהב לשחות בנהר ולשחק כדורגל. בהיותו בן עשר הצטרף לבית"ר והפך לאחד הפעילים ביותר בקן בית"ר בעירו. בית"ר הייתה אז אחת מתנועות הנוער הגדולות והחזקות בקובל. תנועה זו

נוסדה על ידי זאב ז'בוטינסקי. גם בתנועה זו, כמו בתנועות הציוניות האחרות, למדו היסטוריה יהודית, תרגילי סדר צבאי, השפה העברית, ידיעת ארץ וכו'. קן בית"ר היה כל עולמו של פנחס ותמיד נהג ללבוש את החולצה החומה של בית"ר. ב-1938 סיים קורס צבאי של האצ"ל, שהתקיים בזליאונקה. פנחס היה מפקד

קן בית"ר בנושא ההכשרה הצבאית ויחד עימו פיקד לייזר שוורצבלט, שהכשיר את החניכים מהבחינה האידיאולוגית.

פנחס ושושנה בקובל, 1938

פנחס במדי בית"ר

שושנה, שמופיעה בתמונה, היתה חברה של אבא שלי, והיא אחותה של בבה (בטי) כ"ץ, שעזבו את קובל לפני המלחמה וחיו במונטריאול שבקנדה.

פנחס, ברוך הכישרונות, נודע אף ביכולת השירה שלו, במיוחד היה בקיא בשירי ארץ ישראל. כמו כן הופיע בהצגות שהיו בקן. ב-1939, בבוא הרוסים, נאסר פנחס על פעילותו הציונית והוגלה למחנה עבודה בעומקה של רוסיה (וורקוטה, בהרי אוראל), ל-15 שנות עבודת פרך. המעצר בוצע כאשר נתפס ליד הגבול הרומני, לשם ביקש לברוח ולהבריח יהודים מפולין. בשנת 4-1943, בעקבות הסכם סיקורסקי-סטאלין, לפיו ניתנה חנינה כללית, הוא שוחרר ממחנה העבודה והתגייס לצבא הפולני, בו עבר קורס קציני חי"ר בעיר ראיזן, שבעומק ברית המועצות. עם סיום הקורס שירת בצבא הפולני בדביזיה השלישית בחטיבה 7 ונלחם על שחרור פולין (הדביזיה הראשונה הוקמה על אדמת ברית המועצות ונקראה על שמו של טדאוש קושציושקו, ותפקידה היה להילחם לצד הצבא האדום לשחרור פולין). היא הוקמה ב-5 במאי 1943, וזאת בתאום בין ממשלת ברית המועצות וחוגים פרו קומוניסטים פולניים. בהמשך הוקמו שתי אוגדות נוספות). פנחס ויוסי גולדמן שירתו באוגדה השלישית ונפגשו תוך כדי לחימה באזור פלצה ויזנה, שליד פראגה. יוסי גולדמן, שהיה סגן מפקד פלוגה, ניפצע קשה בריאותיו והועבר מבית חולים אחד למשנהו במשך תקופה ארוכה שנמשכה מנובמבר 1944 עד מרץ 1945. כשחשב שהבריאה והגיע לוורשה על מנת לקבל תפקיד חדש נפתח הפצע מחדש והוא הועבר לבית החולים באוטווצק שליד וורשה ושם שוב נפגש עם פנחס שנפצע קשה בראשו באחד הקרבות שליד קולברג. פנחס שהה כשבעה חדשים בבית החולים.

לאחר שהבריאה קיבל חפשה ויצא לבקר את קרובי משפחתו בקייב. הוא גילה שאיבד את כל בני משפחתו הקרובה והחליט להגיע לפולין. כשהגיע לקטוביץ בסוף אוגוסט 1945, פגש אנשים שהכיר ושיפרו לו על ארגון ה"בריחה", על האפשרויות לעזוב את פולין והיכן יוכל לפגוש את חבריו הבית"רים. ארגון ה"בריחה" נולד למען היהודים שעברו את השואה והגיעו למסקנה שלא ניתן לחיות עוד חיים יהודיים בבית הקברות

הענק שהשתרע על אדמות אירופה. המטרה הייתה להגיע לארץ ישראל. פנחס החליט שלא לחזור לצבא. הוא פשט את מדיו והפך לעריק. הוא החליט להירתם למען ה"בריחה", שמטרותיה התאימו לו. בקטוביץ, נפגש עם מוניה וורמן, שהיה נציג מטעם בית"ר, במרכז ה"בריחה" הכללי. מוניה דיווח לו כי ישנה אפשרות לעבור רק לאוסטריה, שהייתה "הנקודה הסופית". יחד עם חברו הבית"רי, יצחק הורן הצטרף לקבוצה של שבעים בית"רים, שחצתה את הגבול הציכי בנקודת המעבר ז'בוז'דוביצה, לכיוון פראג-ברטיסלאבה-וינה, כשהמטרה הסופית הייתה להגיע לאיטליה ומשם לארץ ישראל. הם הגיעו לוויילס, שהייתה בשטח הכיבוש הבריטי, ובו שכן מחנה פליטים גדול, שמנה כאלפיים יהודים. במחנה מצא פנחס אנשים שהגיעו מפולין, רומניה והונגריה. הם לא היו מאורגנים עדיין, אבל רצו להגיע למקום מבטחים. האפשרות לעבור את הגבול לשטח הכיבוש האמריקאי נראתה להם טובה. הם ספרו לפנחס ששלחו שניים מחבריהם לבדוק אפשרות זו. שניים אלה חזרו למחרת וסיפרו שאי אפשר לעבור את הגבול בשל הביקורת הקפדנית של המשמרות. הם הוסיפו וסיפרו שבזלצבורג נמצא מחנה פליטים בשם "רידנבורג-קאזרנה", שבו מאתיים איש המקבלים את אספקתם מהוועד היהודי המקומי. פנחס, שניחן בכושר מנהיגות, תושייה ואומץ לב, החליט שעליו לפעול למען חבריו. הוא החליט לקדמם, לתת להם תפקידים ומוטיבציה כדי שלא יעבירו את זמנם לריק במחנה. בלילה יצא לזלצבורג, ברכבת, יחד עם עוד שני אנשים. הם הגיעו לאזור האמריקאי ומשם הצליחו לחמוק בין המשמרות, שלא הקפידו במיוחד, והגיעו לזלצבורג. שם פגשו את שמחה שכטר – בית"רי אף הוא, שניהל את המשק במחנה. פנחס הודיע לו שהגיע למקום בשם מפעל ה"בריחה", וכי מעתה ואילך יקבל הוא את הסידורים במקום. הוא ציווה לפנות אולם גדול ולהכניס בו מספר מיטות רב ככל האפשר, כדי לקלוט את חבריו מוויילס. באותו יום התייצב בפני יו"ר הוועד היהודי המקומי ודרש ממנו להשיג מהשלטונות חמישים תעודות מעבר משטח כיבוש אחד למשנהו. לאחר משא ומתן ארוך ומייגע הצליח פנחס להשיג את מבוקשו. כעבור שלושה ימים הגיעה הקבוצה הראשונה מוויילס לרידנבורג. חמישים כרטיסי המזון שימשו את אותם פליטים ואחר כך החליפו את השמות הרשומים בשמות הפליטים הבאים שהגיעו בהמשך. בעזרת חיים לזר, החיים במחנה אורגנו, נוצקו דפוסים ארגוניים והתחילו לעסוק בענייני תרבות.

פנחס לא קפא על שמריו וביקש להמשיך ולשלוח את הפליטים לאיטליה. לשם כך, ערך בדיקות רבות ושלח שניים מחבריו רוזדיק ומיקי לאינסברוק, כדי שישכרו דירה במקום ויקימו בה נקודת מעבר. בתחילה לא הצליחו בכך אבל כשהצטרף אליהם חבר נוסף, שלומוביץ, הצליחו למצוא דירה מתאימה. תוך זמן קצר שלח לשם את הקבוצה הראשונה בת שלושים איש והמשיך לקבל קבוצות נוספות מוויילס. המקום היה צר מלהכיל את כמות האנשים הגדולה, לכן קשר קשרים עם רב צבאי אמריקאי ועם מזכירו אלי אימברג משיקגו. אלו שכנעו את הקצין האמריקאי שהיה ממונה על ענייני הפליטים והוא העמיד לרשותם ארבעה בלוקים גדולים בשכונה על יד זלצבורג-פארש {לאחר מכן נקרא המקום ניו פלסטיין}. האמריקאים הגדילו את הקצבת המזון וגם את עזרתם בעניינים חומריים נוספים. לאור ההצלחה הזאת גדלו משלוחי הקבוצות לוויילס ומשם לזלצבורג והמחנות הלכו והתמלאו. על כל זה ניצח פנחס בכישרון ארגוני גדול במרץ ובתושייה, שתמיד אפיינו אותו. זה התבטא גם בהעברת האנשים לאיטליה על ידי קניית כרטיסי נסיעה, שיחוד עובדי הרכבות האוסטריות והשומרים במעברי הגבול, זיוף תעודות. במשך הזמן העברת הפליטים הפכה להיות מאורגנת יותר והם קיבלו את כל צרכיהם בצורה מסודרת ומהירה תוך שימוש במכוניות וברכבות.

בזלצבורג התחתן פנחס עם אשתו גיזה, שאיבדה את כל משפחתה בשואה, והצטרפה לפליטים שהחליטו להגיע לארץ ישראל. הייתה זו החתונה היהודית הראשונה שנערכה באוסטריה, יחד עם עוד שני זוגות. פנחס החליט לעלות לארץ ישראל והשאיר את המשך העבודה שלו לאבא גפן שעבד איתו. באפריל 1946 הזוג הצעיר עבר לאיטליה וחיכה לאוניה שתביא אותו ארצה. במשך הזמן הזה לקח חלק בעוד שתי פעולות של העברת אנשים

דרך הגבול. לארץ הגיעו בנפרד. גיזה הגיעה ב-13.5.1946 באוניה "דב הוז" מנמל לה ספציה שבאיטליה ופנחס הגיע באוניה "ווג'ווד" שנתפסה על ידי האנגלים ששלחו אותו למעצר במחנה "עתלית" למשך כשלושה שבועות.

גם בארץ התבלט כאדם חרוץ, ישר וסמכותי. הוא החל את עבודתו במשרדי האפוטרופוס לנכסי נפקדים ביפו. אחר-כך עבר לעבוד במלבי"ן (מוסדות לטיפול בעולים נחשלים) ועד מהרה נבחר ליושב ראש ועד העובדים הארצי. הוא שירת את ציבור העובדים באמונה ודאג לשפר את תנאי עבודתם תוך כדי רכישת אמון העובדים והמעבידים כאחד.

בשנת 1967 קיבל את אות הלוחם בנאצים מטעם משרד הביטחון.

ב-1973, באחד המפגשים של ועד העובדים הארצי, קיבל התקף לב. בינואר 1976 עבר ניתוח לב פתוח וביום שבת 29.10.1977 נפטר. הוא הספיק עוד להקדיש זמן לציור ועשה בו חיל. הוא השאיר אחריו את אשתו גיזה, בתו אסתר, חתנו עובדיה ונכדיו אורן ושרון. הנכד השלישי נולד ב-1981 ושמו דן-פנחס.

מקורות:

פרקי בריחה – חיים לזר ליטאי- הוצאת מוזיאון הלוחמים והפרטיזנים - 1986
פרסומי מוזיאון הלוחמים והפרטיזנים - שהופיעו ב-1977 וב-1981
ראיון שהוקלט עם פנחס ב-1965 מטעם האוניברסיטה העברית בירושלים מטעם המכון ליהדות זמננו
פורצי המחסומים – אבא גפן – הוצאת יסוד – 1961
ידע אישי, זיכרונות של אשקה גרינבלט, ד"ר מרדכי זיו, דורה גודיס, יוסי גולדמן, אהרון שטיין.

בית הרב של קהילת קובל- ר' נחום משה'לה טברסקי הי"ד

רשם: ד"ר מרדכי זיו (ליברזון)

הבית בו גרה משפחת הרב טברסקי היה ברחוב בריסקה, בסמטה מהרחוב הראשי- הדרך שהובילה לבריסק. הבית עמד כמעט על גדות הנהר טוריה, ערוץ צדדי של הנהר השוטף. לרב ולרעייתו היו שני ילדים. בן בכור ובת. הרב ובנו היו לבושים בגדי הדר בסגנון רבני מתקדם. מגבעת "בורסלינו" יקרה מאוד אותה חבש באביב, בקיץ ובסתיו. בחורף היה חובש כובע מפרווה יקרה מאוד וכן מעיל פרווה מעור יקר ביותר: "סובול" או וידרה או "נוטריות". נעלים מהטיב והדגם המיוחד לרבנים ובניהם. דאגו לתספורת בזמן המוסיפה הדר לפנייהם. כיפה שחורה מקטיפה היתה מתחת למגבעת. בשבתות היה הולך הרב ובנו לבית הכנסת הגדול וכן בחגים. יום יום בשעות הבוקר המוקדמות היה מתפלל בבית כנסת שכונתי של חסידי טוריסק ע"י מגוריו ברחוב בריסקה. שם הבן היה יוחנן. התחתן לפני השואה ונולדו להם שני ילדים, בן ובת.

בת הרב היא לובה-פופה-חיה. קראו לה "פופה"- הבובה, תרגום המילה מגרמנית "די פופע"- הבובה שלנו. היתה באמת יפה- יפהיפה, מושלמת- ילדה ערנית ודברנית, שרה, מספרת סיפורים שקוראים לה לפני השינה וחוזרת עליהם עם זיכרון מופלא. בלונדינית עם שיער תלתלים בהירים, כמו ילדה "סקנדינבית". עיניים כחולות כמו "הים התיכון", עליוזות, מביעות חכמה וקסם. אף יפהפה לפי כל קנה מידה של האנתרופולוגיה היהודית והסלאבית ושפתיה מביעות צחוק קל ופתיחות. שופעת קסם היתה משחר ילדותה. מהגן הפרטי הולכת היא לבית ספר עברי "הרצליה" ואחר-כך לד"ר קלומל שעל יד ביתה. ומשמה ישר מתקבלת לגימנסיה העברית תרבות, לכיתה ד'- בניהולו של המנהל אשר פרנקפורט הקפדן והמחמיר והדורש רמת לימודים גבוהה מאוד מתלמידיו.

פופה-ליבה נולדה בשנת 1918 בקובל. בת לשרשרת רבנים מטבר (טברסקי) וגם מטוריסק בוהלין, "די-טריסקער"- רבני וחסידי טריסק. בקובל היה גר הגאון מטוריסק רבי וולוולה. היה לו בית כנסת מיוחד, שמה התפלל סבי ר' בנימין משה גולדשטיין וחסידי הרב ושם אני עליתי לתורה בגיל 12 (בתור יתום מאבא) וזכיתי לברכה מיוחדת מפיו של הרבי הגאון והצדיק ר' וולוולה הי"ד.

בשנים 1934-5 חלתה פופה-ליבה בקיץ מטיפוס בטן בצורה קשה מאוד. היתה דאגה רבה לחייה, קיימו תפילות להחלמתה בכל בתי הכנסת בעיר. גם אני התפללתי להחלמתה וברוך השם הבריאה וחזרה לכוחותיה הפיזיים והנפשיים. את תוספת השם "חיה" קיבלה כסגולה לחיים ארוכים ולהחלמתה ממחלה קשה וממושכת.

לכיתה שלנו בגימנסיה תרבות הצטרפה לכיתה ז' ו-ח', עד לבגרות במאי 1937. אני זוכר אותה- באה עם מטפחת על הראש, כי גילחו את שערות ראשה בבית-החולים בתקופת אשפוזה במשך חודשיים. במשך שנה נראתה כמו "בחור" בגוף של אשה מושלמת לתפארת. בשמינית כבר צמח לה שיער עשיר ונראתה בכל יופייה. היתה שקטה, מאופקת, מדברת בלחש ומעט. מרוכזת מאוד. תלמידה מצטיינת בכל המקצועות ממתטיקה ועד לטינית.

שנה לפני השואה התחתנה וילדה ילד.

פופה נספתה עם משפחתה והוריה.

ד' ינקום דמה ודמי משפחתה. אזכור תמיד את פופה-ליבה-

חיה ברטט בלבי!

יהי זכרה ברוך!

ד"ר מרדכי זיו, כפר-סבא
20.1.2008

מימין לשמאל, החברות: לאה צורף, גולדה בקר, בת הרב פופה-ליבה-חיה הי"ד מעיזבונה של לאה זרנינסקי-צורף.

ד"ר מרדכי זיו: מורה לעברית

משחר ילדותי ונעורי גדלתי על אהבת הספר העברי. אמא קְנִיָה (ק-ד') הי"ד, לבית משפחת גולדשטיין בקובל, אהבה לקרוא ספרים ברוסית. למדה בנעוריה בבתי ספר מעורבים עם כששפת הלימוד השלטת היתה השפה הרוסית. עם סיום בית הספר העממי בלודמיר היא התקבלה לגימנסיה רוסית פרטית בקובל. עם סיום הלימודים נסעה אמא ללמוד רפואה בקייב- באוניברסיטה הממלכתית. היו לה זכויות של בת לסוחר מדרגה א' "פיִרְבוֹי גִילְדִי", שמה הכירה את אבי יצחק ליברזון, אחד הבנים לאבא סוחר מאוד מצליח, עם זכויות לימוד עבור הילדים באוניברסיטה הצארית. אבי ז"ל סיים לימודי משפטים ובמקביל גם למד לנגן בכינור בקונסרבטוריון בקייב. על כך אכתוב בנפרד.

את אהבת למילה הכתובה- לקריאת ספרים- ינקתי מאמי. כבר בשנים המוקדמות של ילדותי, כבן שנה הייתי, כשהתייתמתי מאבא, אשר נפטר ב- 1920 בגיל 28 ממגפת טיפוס "הבהרות" (טיפוס כינים), אפידמיה שגבתה מליון וחצי קורבנות באוקראינה בלבד.

וכך, עשיר בקריאת ספרי עברית ולימוד הדקדוק העברי- הרגשתי בגיל עשר בערך, מוכן להתחיל פרק בחיים- מורה לעברית ותנ"ך. יוזמה זו באה בדרכון של סבתא שרה-גיטל הי"ד, אם אמי קניה. באחד מהביקורים של אמי ושלי ביחד בכל מוצאי שבת- בשיחה ביני וסבתי- הוברר לה כי אני מוכן לנסות לתת שיעורי עברית ותנ"ך לחלוצים ולחלוצות מקיבוץ ההכשרה שהיה ברחוב לוצקה בקובל, בין השנים 1930-35.

הסבתא ספרה לי כי יש לה בת אחות מהעיירה מלניצה ועוברת הכשרה לעליה ארצה ואשר לא יודעת עברית. קבלתי את שמה של הבחורה ולמחרת יום השבת הלכתי ממקום מגורי ברחוב ליסטופודובה 84 ועד לקיבוץ ברחוב לוצקה, מרחק של כחצי שעה הליכה. הגעתי לקיבוץ ושאלתי על רבקה ממלניצה. עשינו הכרות והבחורה הסכימה לקבל שיעורי עברית ממני מאותו יום והלאה, עד לעלייתה ארצה.

הפכתי למורה מבוקש בין החלוצים והחלוצות, מהן גם זכיתי לצביטות בלחי. עמדתי במבחן הצביטות והתחלתי לתת שיעורים בעיר מגיל 12-13 ולהרוויח כסף ולתמוך באמי. עם סיום בית ספר "הרצליה" בהצטיינות- המשכתי לימודי בגימנסיה העברית "תרבות", עד שנת 1937 וקבלת תעודת הבגרות. בשנות לימודי בגימנסיה הייתי גם מורה מבוקש בקרב האוכלוסייה הפולנית-רוסית. הכינותי תלמידים ותלמידות יהודיים מבתי הספר הפולניים שרצו להתקבל לגימנסיה העברית "תרבות". שמי הלך לפני בתור "קנפרייטן", נותן שיעורים מנוסה, כישרוני במיוחד להקניית עברית ופולנית וגם גרמנית לטינית ויוונית. עבדתי קשה עד שמונה בערב במתן שיעורי עזר, והמשכתי עד אחת-שתיים לפנות בוקר על הכנת השיעורים שלי וקריאת ספרים, ספרים וספרים... הייתי מבקר קבוע בספריות העירוניות והפרטיות. בלעתי ספרים כמו שבולעים סופגניות בחנוכה מתוצרת אמא וסבתא...

אספתי כסף להמשך לימודים גבוהים באיטליה ברפואה. אבל הכל השתבש ב- 1.9.1939 כשפרצה מלחמת העולם השנייה. בנק P.K.O הממלכתית-פולני נסגר וכל חסכונותי של אלפי זלוטי ירדו לטמיון. חלום לימודי באיטליה נגזז. ברחתי מביתי, ליסטופודובה 84 בקובל, בליל 26.6.1941, כשהנאצים התדפקו כבר בשערי העיר קובל, הגעתי למרחק של כ- 6500 ק"מ מקובל, לעיר סמרקנד. ב- 1.9.1941, תוך-כדי המלחמה הגרמנית-נאצית סובייטית-רוסית, אני מתקבל לאוניברסיטה הממלכתית כסטודנט מהמניין, לשנה הראשונה בפקולטה לרפואה. הדרך להמשך לימודי כבר נסללה, בקשיים רבים ובהרפתקאות רבות וקשות שעוד נכוננו לי בהמשך...

ד"ר מרדכי זיו: על חמשת המוסקטרים... המהנדסים

בעיר קובל היו בתקופת השלטון הצארי ואחר-כך עם קום המדינה הפולנית שתי גימנסיות. אחת ממשלתית צארית ואחת פרטית. בראשית השלטון הפולני בקובל היו שתי גימנסיות- יהודית פולנית של קלרה ארליך וממשלתית פולנית. ליהודים הגימנסיה הפולנית היתה סגורה. הגימנסיה היהודית-פרטית של גב' קלרה ארליך נפתחה בשנות העשרים המוקדמות בלבד. לכן קבוצות נוער התחברה ונסעה לדנציג שמה נתקבלו לגימנסיה פרטית גרמנית. עם סיום הלימודים קבלו תעודת בגרות שאפשרה להם ללמוד באוניברסיטאות מחוץ לפולין בלבד.

אני נזכר בקבוצת חמשת בחורים, מהנדסים לעתיד, שיצאו מקובל ללימודים גבוהים: **אוסק-יצחק פומרניץ, אוסק-יצחק גולדשטיין, אוסיה אוסיק, ולדיה-זאב פרלמוטר, לוסייה-פיוטר גולדברג.**

עם סיום הגימנסיה הם גויסו לצבא הפולני לחיל הפרשים שחנה בעיר חלם. עם סיום שלוש שנות נרשמו ללימודים בעיר גרנובל בצרפת, לפוליטכניון ללימודי הנדסת חשמל.

אחד מהקבוצה, יצחק פומרניץ, נשאר בצרפת, קבל אזרחות עם נישואיו לצרפתייה, עבר בשלום את תקופת השואה, בא מספר פעמים לבקר את משפחתו בארץ שחלקה גרו בגבעתיים- משפחת **רחל גסקו** ובנה. דודי, אח אמי- יצחק גולדשטיין- נספה בשואה בעת שעבד כמהנדס חשמל במפעל תעשייתי ברוסיה. אחד מהטכנאים שהיה בתורנות לילה שתה וודקה ונרדם. לחץ הקיטור בדוד עלה על גדותיו ופוצץ את המפעל על כל עובדיו. בגיל 42 היה דודי במותו. לוסייה גולדברג עלה ארצה וסיים את חייו בנסיבות טרגיות, עקב דיכאון כרוני. גורלם של היתר לא ידוע לי. קרוב לודאי שנספו בשואה.

בית אנטין, גימנסיה לבנות, גימנסיה קלרה ארליך

בית אנטין, עומד על תלו עד היום. מידע על כך קיבלנו לראשונה מחברנו צבי חיים פולישוק לאחר ביקורו בקובל בשנת 2000.

הבית נמצא ברחוב סנקיביצה (רחוב סטרה-קוליובה, או רחוב ווקזלנה הישן- רחוב הרכבת הישן), בצד ימין של הדרך כשמביטים מכיוון רחוב וורשבסקה, לפני הגימנסיה של קלרה ארליך. בתי אנטין היו מספר בתים שניבנו ע"י ר' יעקב אנטין. אנטין היה עשיר מופלג שהשקיע את הונו במפעלי בנייה ענקיים, כדי לתת פרנסה וקיום לפועלים היהודים בעיר. הבתים ששימשו כקסרקטינים- מגורים לעובדי הרכבת ולאנשי הצבא הרוסיים לפני מלחמת העולם הראשונה. האיש שהיה גם תלמיד חכם הקים באחד הבתים האלו בית מדרש. על פי אלי מנדל, בית הספר לבנות נמצא באחד מהמבנים שהקים אנטין. יתכן ובית הספר לבנות שימש מאוחר יותר כבסיס לבניית הגימנסיה היהודית-פולנית ע"ש קלרה ארליך שהוא כיום המבנה הסמוך לאחד מבתי אנטין ששרדו עד היום.

צילומים מבית אנטין, 2007.

הגימנסיה לבנות בקובל. התמונה מימין הינה מאלבומו של אלי מנדל. התמונה משמאל נלקחה מהמוזיאון בקובל.

גימנסיית קלרה ארליך (2007) הסמוכה לבית אנטין

משפחת קרולצ'וק (יחסי שכנות יהודית-פולנית) כתב: ד"ר מרדכי זיו-ליברזון

ברחוב פופשצ'נה מצד הפולני-רוסי של הרחוב- כפי שהיה גם צד יהודי - שם גר קרולצ'וק יאן שהיה נגר מומחה לבנין בתים ותיקונים אצל יהודים- תיקון בתים, חדרים, הוספת פרוזדורים ומחסנים לפי הצורך. היו לו ליאן שלושה בנים ובת אחת זוסיה. אני התיידדתי עם הצעיר בבנים, עם סטאסיק שהיה מבוגר ממני בשנתיים-שלוש. הוא למד בבית ספר עממי-כללי וסיים את לימודיו. התחיל לעזור לאבא בנגרות, אבל גם התחיל לצאת בלילות ולבלות באזורי הזונות ברחובות

נובו-קוליובה, ליסטופדובה וסטר-קוליובה. סטאסיק שמר עלי לא לערב אותי בחייו החברתיים השלייליים. באחד הימים נפטרה אם המשפחה. שנים קודם לכן סבלה. היא היתה אשה חולנית מהלידות הקשות וכן מקשיי היום-יום, לשאת באחריות גידול בנים ובנות ומלאכת משק הבית- בישול ואפיה- הכל הכינה לבד. הם לא קנו לחם במאפיית אהרון זילברשטיין, השכן בפינת ליסטופדובה-פופשצ'נה. באמצע פופשצ'נה היה באר מים נקיים וטעימים. תמיד נראתה האמא נושאת דליים מהבאר. רק לפעמים עזרה לה בכך הבת זוסיה, או סטאסיק. עם השנים האבא חלה, הוא עישן הרבה והרס לו את הריאות והלב. לקחו אותו מספר פעמים לבי"ח הכללי הפולני מרחק של כ- 5 ק"מ מביתם. המצב הכלכלי בבית נעשה קשה מיום ליום. עם השנים נפטרה האמא וגם האבא. נשארה זוסיה בת 18 האחראית על הדירה. בגלל שכר הדירה הדי-גבוה נאלצו לעזוב ולעבור לקצה העיר קובל, בגבול יערות הורודלץ. ואני, שנקשר לבי אליהם וכן אמי שריחמה עליהם- התחלנו כל שבת להביא להם חלות, עוגות, סוכר ובגדים ונעליים- עזרה מלאה. הייתי הולך אליהם כל שבוע עמוס במצרכי מזון. ככה נשמר הקשר עם משפחת קרולצ'וק הרבה שנים, עד קרוב למלחמת העולם השנייה. זוסיה התחתנה וילדה ילדים. הבנים התחתנו גם הם, רק סטאסיק הצעיר נשאר "נשוי" לזונות שלו, ויום אחד גיליתי אותו לתדהמתי בחצר הגימנסיה העברית "תרבות"... שאלתי אותו: איך אתה חי יידי סטאסיק, אפשר להיכנס לדירה? והוא ענה: חס וחלילה- אני מתבייש ממך, אתה תהיה אדם חשוב ואני אשאר בתחתית החברה עם זונות וקלפים ווודקה... יותר לא ראיתו.

זיכרונות מעירי קובל:

משפחת רטנייב-רטנובסקי, או להיות רופא

מאת: ד"ר מרדכי זיו

משפחת רטנייב-רטנובסקי באה לקובל במאה ה-19 מרוסיה, כאשר בקובל ובווהלין כולה שלטה רוסיה הקיסרית-הצארית. הסבא רבא של משפחה זו עסק במסחר יערות- הקים מנסרה וטחנת קמח בתחום העיר רטנה ומכאן גם בא שמם רטנייב ברוסית ורטנובסקי בפולנית. יוצאי רטנה- עירה שצמחה וגדלה משולבת עם יערות העד שהיו בפס היערות רטנה-קובל, 80-100 ק"מ בקו אווירי יערות עבותים מכל המינים.

רטנובסקי הבן התחתן ונולדו להם שני בנים ובת. הבן הבכור פיטיה-פיוטר-פנחס תלמיד עילוי משחר ילדותו, דרך בית הספר העממי והגימנסיה הממלכתית הפולנית על שם המשורר יוליוס סטובצקי. בגימנסיה זו סיים פנחס את לימודיו בהצטיינות יתרה. הראשון היה לתקופת 15 שנים, ועל כך קיבל מדליית זהב לציין את גאוניותו בכל המקצועות.

לפנחס זה ניבאו גדולות. הוא התקבל ללימודי רפואה בוורשה וסיים חמש שנות לימודים בהצטיינות יתרה. חזר לקובל, ובבית החולים המחוזי-עירוני-פולני התחיל להתמחות בכירורגיה ורכש לו עמדה ושם של עילוי בתור מנתח צעיר ומבטיח גדולות. בעניין רב עקבתי אחרי ד"ר פיוטר פנחס רטנובסקי וחלמתי בתוכי להיות פעם רופא, להיות בקובל עירי רופא נשים ומיילד. זה היה חלומי. במרוצת השנים, שנות השואה, שנות המלחמה העולמית השנייה האכזרית בין המלחמות- למרות הכל, הייתי נחוש להגיע לאוניברסיטה. ויהיה זה בתור פליט מהבית בקובל- ליסטופדובה 84- בית יהודי בינוני שלא הצטיין בשום דבר מיוחד- אולי רק בתכונות של יושר, חריצות, כבוד לחבר, כבוד לשכן, ותקווה לעתיד חיובי בתור רופא.

ד"ר פיוטר רטנובסקי גויס לצבא הפולני בספטמבר 1939 ואחר כך חזר לעירו בקובל, גויס לצבא האדום בתור כירורג- בדרגת קפטן-סרן. הוא ניצל, סיים את השרות בצבא בדרגת סגן אלוף, מנהל בית החולים צבאי ראשי חזיתי וכירורג מפורסם בכל החזית המרכזית מול הארמיות של הגרמנים.

פנחס התחתן ונולדו לו שלושה ילדים הגרים ברוסיה. אחיו הצעיר, נתן רטנובסקי ואחותו אווה-חווה וההורים, נספו בשואה וקבורים בקבר אחים בבכובה.

מה קושר אותי אישית משחר ילדותי עם משפחה אצילה זו? ובכן, בהיותי תלמיד כתיב א' בבית ספר "הרצלייה" בקובל בשנת 1926/7 נקלטתי קשה בכיתה א'. קשה היה לי להיגמל מנוכחותה של אמי אתי בכיתה ולכן גם ברחתי מבית הספר ובשעות 8-12 נדדתי בין הבתים הקרובים לבית ספר "הרצלייה". כך גם הגעתי לחצר משפחת רטנובסקי, אשר גרו בבית של לבנים אדומות, בית דו-קומתי. בפינה לחזית רחוב לוצקה- בצמוד לשתי חנויות, אחת לכובעי נשים והשנייה מנופקטורה (בדים). אבא של פנחס היה יוצא מוקדם מהבית בדרכו לבית הכנסת, עם תפילין וטלית מתחת לזרועו. הוא שם לב לב אלי, ילד בן 8 המסתובב עם ילקוט בין הבתים בשכונה, תוהה, מתבונן, מסוקרן לסובב לו, ידידותי לכולם. והוא נכנס איתי לשיחת רעים- אבא לשלושה ילדים מבוגרים ואני- תלמיד בורה מבית הספר זה שלושה חודשים. האיש הזמין אותי הביתה, כיבדו אותי בשתייה, בפירות, יותר מזה לא רציתי ולא בקשתי. בילקוט בית הספר היה אתי הסנדוויץ' והפרי או העגבנייה והמלפפון הירוק שקבלתי מאמי כל יום ארוז במפית נקייה ומגוהצת.

הידידות התפתחה. הכרתי את הבנים והבת והיה לי קשר חם אליהם במשך כל השנים, עד סיום הגימנסיה "תרבות" ב-1937 וגם בהמשך. הבן הצעיר היה ספורטאי ואני הייתי ספורטאי וחבר מועדון "חשמוניאה". שחק טניס ואני חלמתי על טניס. אבל בחורף נפגשנו על הקרח. שנינו היינו אלופי הריצה על הקרח. 6-10-12 ק"מ בשעה, לאורך הנהר טוריה, מגשר אחד לשני. גשר מרכזי ברחוב וורשבסקה ועד הגשרים של הרכבת 4-6 ק"מ מהגימנסיה שלי "תרבות", על גדות הנהר טוריה ועל יד גשר הבטון החדש שנבנה.

השנים חלפו. פרצה מלחמת העולם השנייה וב-22.6.1941 פלשו הנאצים לקובל וירדה השואה על הקהילה היהודית בעיר. משפחת רטנובסקי נספתה כמו משפחתי, רק בודדים ניצלנו. אני מצד משפחתי וד"ר פיוטר רטנובסקי מצד הוריו.

זו היסטוריה רחוקה וצרוכה עמוק בזיכרוני ולבי...

מרדכי זיו-ליברזון, כפר סבא, יוני 2007.

אלי מנדל: משפחתי

תרגום מיידיש: בני גבירצמן

קובל וערים אחרות בוהלין, כגון לובמיר, לוצק, רובנה וכן הלאה, נוסדו בתחילת המאה ה-15, כאשר פולין היתה מעצמה גדולה, שהתאחדה עם ליטא. באותה עת סבלו היהודים ברחבי אירופה מגירושים ורדיפות, כגון גירוש ספרד ופורטוגל ופרעות בגרמניה. לעומת זאת נתקבלו היהודים ברצון בפולין במאות ה-14 וה-15, והם הורשו להתיישב ברחבי המדינה הגדולה. אומנם לא תמיד חיבבו הפולנים הקתוליים האדוקים את היהודים, אבל המלך הפולני בוליסלב ונכדו המלך קזימיר הגדול רצו בהם כדי לפתח את המסחר בארצם, ועל כן לא הירבו אז הפולנים להתנכל להם.

בתחילה היו היהודים שהתיישבו בוהלין, כולל בקובל, עניים מרודים. שכן תעשייה לא היתה אז בנמצא ופרנסתם נסמכה על הפריץ הפולני המקומי, שכל האיכרים האוקראינים שישבו בכפרי האיזור היו אריסים-צמיתים שלו. באותם ימים שרר באיזור המשטר הפיאודלי, שחייב את האיכרים לעבוד את אדמת הפריץ ואסר עליהם לעקור למקום אחר.

היהודים התמקדו אז בשירות הפריץ כחוכרים, שגבו את דמי האריסות מהאיכרים, או שהקימו בתי מרוח עבור האיכרים.

ב-1648 פרץ מרד נרחב של האוקראינים נגד הפולנים, בהנהגתו של בוגדן חמלניצקי. היהודים נתפסו אז על ידיהם כמשרתיים של הפריצים הפולניים המדכאים, ובכל מקום שאליו הגיעו המורדים, הם פרעו ביהודים ורצחו אותם בהמוניהם. בהיסטוריה היהודית ידועה תקופה זו כ"גזירות ת"ח ות"ט" (על פי מניין השנים -1648-1649 בלוח היהודי).

לאחר גל הפרעות הזה, ב-1650, נמצאו בקובל כולה רק כעשרים משפחות של יהודים עניים. עד תחילת המאה ה-19, היו יהודי קובל כולם עניים מרודים והעיר היתה בסך הכל עיירה קטנה. באותה תקופה חי בקובל סבא-רבא שלי – רבי אליע (אליהו) שהיה רב. היו לו שלושה בנים ובת. לאחר פטירת ר' אליע, דרש אחד הבנים, ר' יוסק'ה, שיובא רב חדש לעיירה. ואכן הקהילה הזמינה את הרבי מגרבוויצה, יצחק שאול צ'רניקוב.

ב-1912, עם חנוכת בית הכנסת הגדול, נעשה סבי, ר' יוסף יהודה, לרב של בית הכנסת. הוא גם היה בעל הקריאה (הקורא בתורה) והיה ראשי לערוך חופה ונישואין. בכל חג הוא ניהל את התפילה בקדושה – ומכל אלה היה לו בקושי כסף להכין את השבת...

לסבי היו ארבעה בנים ובת אחת. אבי היה הבכור שבהם. הוא נשא לאשה את אמי, שבאה מהכפר קוזלינץ', בו התגורר השוחט עזריאני, שהיה השוחט של מלניצה וכל הסביבה. לאביה של אמי היו שש בנות והוא היה צריך לעמול בפרך כדי לחסוך די כסף לנדוניה עבור כולן.

לאחר הנישואין, פתח אבי חנות לשוקולד. אולם בתחילה היתה אמי חייבת לנהל את העסק, מפני שאבי, שהיה גבר חסון, גוייס לצבא הרוסי למשך שלוש שנים, ושירת בו כמתופף.

אח אחד של אבי עבד בסלאוויטה במיבשלת בירה. כשפרצה מלחמת רוסיה-יפאן ב-1905, הוא נמלט ללמברג (לבוב), שהיתה אז תחת שלטון אוסטריה. הוא עבד שם בבית דפוס, נשא אשה ונולדו לו בן ובת. הבן למד רפואה בפראג, קיבל תואר דוקטור ושימש רופא בבית החולים בלמברג. כשפרצה מלחמת העולם השנייה הוא הצטרף לצבא האדום, נדד איתו בחזיתות השונות ולאחר המלחמה הגיע לישראל. כאן הוא נעשה רופא בקריית ביאליק, נשא אשה ונולדו לו בן ובת. הוא נפטר לפני כעשר שנים.

שני אחים אחרים של אבי עבדו בבית הדפוס הנודע בסלאוויטה, שהדפיס בזמנו את אחת המהדורות המדוייקות ביותר של התלמוד הבבלי. הם עסקו בעבודה זו מכיוון שסבי לא הסכים שבניו יהיו רבנים כמותו.

אחותו של אבא השתתפה במהפיכה של 1905 בהנהגתו של הכומר גאפון. כשהמהפיכה דוכאה, היא נמצאה באודסה והצליחה להימלט משם לאמריקה והקימה משפחה משלה.

כאשר נפטרה סבתי, נשא סבי אשה חדשה, צעירה, ושמה **אסתר רבקה**. היא היתה אדוקה מאוד. היא הקימה בביתם "חדר" לבנות וכך סייעה בפרנסת המשפחה. לסבי ולה נולדו שתי בנות. האחת נסעה לאמריקה והשנייה עבדה כתופרת לבגדי נשים. לאחר שנישאה, נסעה עם בעלה לפאריז.

סבי נפטר בגיל צעיר יחסית. אלמנתו נסעה לאמריקה ולאחר מכן, עוד בתקופת המנדט הבריטי, עלתה ארצה והביאה איתה מעט כסף. בהיותה דתית מאוד חיתה בסביבה של חסידים וכאשר נפטרה נקברה על ידיהם בהר הזיתים, בחלקה שרכשה בכספה.

לאחר שנפטר סבי, תפס אחיו את מקומו כרב של בית הכנסת הגדול. היה לו בן, **טוביה**, שהכרתי את בניו. אחד מהם, **פאליק**, היה חבר שלי. הוא נעשה חלוץ. היתה לו גם בת נאה, **גולדה**, אבל אינני יודע מה עלה בגורלה.

לסבי היתה גם אחות, שכונתה דודה **רייכל** (רחל). היא היתה אלמנה צעירה, אם לבן. במשפחתנו נחשבה דודה רייכל לצדיקה. תמיד היתה עטופה בצעיף לבן, הירבתה להתפלל והתפרנסה מתפירת לבנים. היא נהגה לנסוע בפסח אל בנה בקישינב שבבסרביה. אנחנו כינינו אותו דוד שמיליע (שמואל). בצעירותו למד בברדיצ'ב להיות פועל דפוס ושם נשא אשה. לאחר מכן עבר לקישינב, שם פתח ביחד עם בנו ועם חתנו, בוריס ליבריל, שני בתי דפוס גדולים. בבתי הדפוס האלה הודפסו כל העיתונים היידיים והציוניים שיצאו באיזור באותה תקופה.

אני זוכר שדוד שמיליע נהג לשלוח כל שנה, לקראת פסח ולקראת ראש השנה, לשטיבל הריזני בקובל, שתי חבינות – האחת של יין לבן והאחרת של יין אדום. הוא עשה זאת, כי כל המשפחה שלנו היתה מחסידי הרבי מריזין.

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, השתלטו הסובייטים על בסרביה ובין השאר היגלו את שתי המשפחות של קרובינו לקזכסטאן – וכך ניצלו מהנאצים. כמה מהם עלו אחרי המלחמה לישראל והתיישבו בחולון. כולם שומרים על קשר עם אירגון יוצאי קובל.

חלק אחר מהמשפחות הללו מתגורר כיום באמריקה. זוהי דוגמה קטנה למה שאירע לקובלאים רבים, שנאלצו לצאת לעולם הרחב במחצית הראשונה של המאה ה-20, מאחר שלא היתה להם פרנסה מספקת בקובל.

בסוף 1938 הייתי נוטר באיזור אצבע הגליל, ליד גבולות סוריה ולבנון. חיי שם היו קשים מאוד ואני רזיתי והייתי שזוף מאוד. באותה תקופה ביקשתי להביא ארצה את הוריי. בקשתי נענתה, קיבלתי סרטיפיקט (רשיון עלייה) בשבילם ויום שישי אחד, לפני ראש השנה, הגיעו הוריי באונייה לנמל חיפה. קיבלתי חופשה כדי לקדם את פניהם ואכן הגעתי לנמל במועד, כשאני לבוש מדים ונושא כמובן את הרובה שלי. הוריי היו בקבוצה של 34 עולים. כשראתה אותי אמר רזה כל כך, עם הרובה, היא פנתה הצידה וטפחה על לחייה... מכל מקום, עלינו לאוטובוס משוריין ונסענו לתל אביב בליווי של מכוניות צבא בריטיות שנסעו לפנינו ומאחורינו.

בתל אביב הגענו אל קרובינו, משפחת גויזן, שעלו ארצה כחצי שנה קודם לכן. כאן התקלחנו והתרעננו – אבל המזוודות של הוריי הגיעו רק כחודש לאחר מכן...

בקירבת מקום, בפינת הרחובות אחד העם ונחמני התגורר הרבי מצ'ורטקוב והיו סביבו הרבה חסידים, שעלו ארצה כשנה קודם לכן מווינה, לאחר שהיטלר השתלט עליה. הלכתי עם אבי לבית המדרש שלו והרבי שיצא מחדרו, שמח מאוד לראות את אבי. שכן בכל פעם שהרבי היה מגיע לקובל, הוא היה מתאכסן בביתנו רחב הידיים. משם היו מובילים אותו בכבוד רב לשטיבל הריזני, שאבי היה הגבאי שלו.

בתל אביב התפללו בבית המדרש של הרבי כמה יהודים עשירים מגליציה, כגון ליבר (בעל מפעל השוקולד "ליבר"), פרומצ'נקו (בעל מפעל השוקולד "עלית"), ועוד כמה יהודים מפולין, שמייד נאספו סביבנו. אבי נתבקש מייד לעבור לפני התיבה (להתפלל כשליח ציבור), מאחר שהיה בעל תפילה (חזן) מעולה.

למחרת ניהל אבא בבית המדרש את ה"שלוש סעודות" (הסעודה השלישית של שבת, בין מנחה למעריב). לאחר מכן (עם צאת השבת), הציעו יצרני השוקולד לאבא כמות של שוקולד באשראי, כדי שיוכל לפתוח חנות שוקולד גם בארץ. אבל אבא הסביר להם, כי איננו זקוק לאשראי שכן הביא איתו מעט כסף, שיסיפק לו למכור שוקולד בכוחות עצמו.

למחרת, יום ראשון, נסעתי בחזרה לגליל. חודשיים לאחר מכן שוב קיבלתי חופש ונסעתי תל אביבה. להוריי כבר היתה אז דירה ברחוב דיזנגוף 33, ואבי כבר היה עסוק במכירת שוקולד בסיטונות לקיוסקים ולחנויות מכולת. הוא לא התבייש להוביל את השוקולד לחנויות בעגלת ילדים...

שלושה חודשים לאחר מכן שוב באתי לביקור. הפעם כבר עבד אצל אבא איש משלוחים שסיפק את השוקולד לחנויות בתלת אופן. היה זה בתחילת 1939 ואבי אמר לי אז: "זוהי ארץ זהב".

אבא עמד אז בקשר עם חסידים רבים מהשטיבל שלנו בקובל והוא זעק אליהם במכתביו: "ילדים, הצילו את נפשותיכם! בואו הנה!" אבל גם אם רצו להישמע לעצתו, לא יכלו, כי לא היו להם סרטיפיקטים...

גרוע מכך: שני קובלאים שוטטו אז ברחובות תל אביב. פרזאנסקי, שבית המדרש ב"חולות" בקובל היה קרוי על שמו ויעקב וואלך. הם באו לאבי וביקשו להיפרד ממנו, שכן החליטו לחזור למשפחותיהם בקובל. אבא הזהיר אותם: "ילדים, אתם נוסעים לגיהנום!" אבל הם לא נשמעו לו וניספו בשואה. הוריי, לעומת זאת, סיימו את חייהם בארץ בכבוד.

מימין לשמאל:

אלי מנדל.

מונייה גילברג- נשאר ונרצח בקובל.

אידל גלפריין.

בת דודה של אלי- איטקה מנדל.

שיקה כגן.

פינ'צה פנטורין.

ארליך מרדכי, 20.05.2005, חיפה. מכתב לוועד ארגון יוצאי קובל:

שלום רב!

נולדתי ב-1916. אבא שלי כונה "שמוליק גלייזר" כי היה זגג לפני שפתח את חנות הנעלים ברחוב וורשבסקה 77. להורים נולדו 5 ילדים, בת אחת וארבעה בנים. הבת פייגה נולדה בשנת 1912, אחי הרן ז"ל נולד בשנת 1914 ונפטר בשנת 1932/3 ושני אחים צעירים ממני- יצחק יליד 1918 ומשה יליד 1921.

אני בוגר ביה"ס "הרצליה" בקובל, תלמיד של המורה חיים הוכברג ז"ל, בימי מחלתו הייתי מבקר אותו כמעט כל יום. הערכתני גם את המורה בינה פרידמן, מורה לשפה והיסטוריה פולנית. את ביה"ס סיימתי בשנת 1931 ועמדתי על פרשת דרכים. להמשיך בלימודים בגימנסיה "תרבות" או ללמוד מקצוע.

המצב הכלכלי בבית היה רע עקב מחלתו של אחי הרן ז"ל שחלה בשחפת וההוצאות הרפואיות היו רבות. לבסוף הוחלט שאלמד מקצוע ולמדתי טכנאות שיניים ואבא שילם שכר לימוד די גבוה במטבע חוץ. עבדתי במקצוע תקופה מסוימת אצל רופאת השיניים ד"ר פריילכמן שבעלה היה טכנאי שיניים, עד לגיוסי לצבא הפולני.

גיוסתי באפריל 1938 ושרתתי בחיל הרגלים. גמר השרות היה צריך להיות בספטמבר 1939. בחודש אוגוסט המצב הביטחוני היה מתוח והיה ברור שלא נסיים את השרות בזמן. ב-1 בספטמבר הצבא הגרמני פלש לפולין ובאותו יום הוציאו אותנו מחוץ לעיר, הושבענו ע"י רב צבאי וב-4 לספטמבר הסיעו אותנו ל"חזית". עברנו את לובלין והגענו לנהר הוויסלה, הצבא הגרמני היה כבר על שפת הנהר מהצד השני. באותו ערב הייתי עם עוד חייל נוסף פולני בתצפית על שפת הנהר ושמענו את קולם של הגרמנים.

למחרת בבוקר שמנו לב שאין אף קצין בשטח והצבא בנסיגה. אני עם החייל שהיה איתי, מצוידים ברובים, התחלנו ללכת לכיוון חלם. בליל יום כיפור עברנו את העיירה טישוביץ וכולה בערה. הגרמנים עברו בעיירה והציתו אותה. לאחר כמה ימים הגענו לעיירה בולגוריי, עיירה יהודית טיפוסית. לפנות ערב התחולל קרב תותחים בין הצבא הרוסי והצבא הגרמני והצבא הרוסי נכנס לעיירה. הסובייטים עצרו אותי ואת החייל הפולני, החרימו את הרובים ולאחר שהוכחתי להם שפני לעיר מולדתי קובל- מקום מגורי- שוחררתי והמשכתי בדרכי. רוב הדרך עשיתי ברגל וכעבור יומיים הגעתי לקובל. ע"י החנות של אבי היה תור עצום והחנות היתה כמעט ריקה מנעליים.

הסובייטים הוציאו לכל אזרח תעודת זהוי ורשמו לו מקצוע "סוחר לשעבר". ערערתי על כך לפני ועדת ערעור ושינו לי את הרישום ל"בן של סוחר לשעבר". זאת היתה הקלה מסוימת. אבא שלי חזר למקצועו כזגג ולמרות היותו סוחר לשעבר, משרד השיכון הסובייטי קבל אותו לעבודה ועבד בזיגוג חלונות בשיכונים שהוקמו בלובומל.

ב-22.6.1941 יום פלישת הגרמנים לרוסיה קבלתי צו גיוס ופקודה להתייצב מיד בנקודה מסוימת. אבא ליווה אותי לנקודת ההתייצבות, דחף לי 300 רובל ונפרדנו. אני הייתי "המסכן" היוצא לחזית ובני המשפחה, הורי, אחותי, בעלה עם 2 ילדים קטנים ושני אחי נשארו בבית וכולם נספו.

המגויסים במשאיות הוסעו למרכז אוקראינה והגענו לעיר פחלוקי. הצבא הוציא את החיילים היהודים (בודדים במספר) ואת החיילים האוקראינים וברכבת משא תוך נסיעה ארוכה הגענו לאורל, לעיירה בשם ליסבה. עבדנו במפעל גדול, זכיתי להיות מנהל עבודה ושלטתי על בני נוער שעבדו במפעל וזאת עד סיום המלחמה. חדשות שמענו רק מרדיו מוסקבה ושמענו איך קובל עוברת מלחמה קשה.

ניתנה לנו אפשרות להתקשר הביתה למשרד המלחמתי ולברר מה גורל בני המשפחה. עשיתי כך, ציינתי את כל הפרטים אחד-אחד וכעבור זמן קצר (יחסית) קבלתי תשובה שלא מצאו אותם ומקום מגוריהם "לא ידוע".

בהתאם להסכם בין רוסיה והממשלה הפולנית ניתן לכל אזרח לחזור לפולין, וכך עשיתי. לאחר נסיעה של כמה ימים ברכבת משא הגענו לפולין. בדרך פגשתי יהודי קובלאי שאמר לי שאין אפשרות להגיע לקובל מאחר ופסי הרכבת מבריסק לקובל נהרסו. כ"כ אמר לי שאף יהודי לא נשאר בקובל.

שליחים מטעם המפלגות הישראליות, אנשים ברמה, גייסו את היהודים. הצטרפתי לתנועת "הנוער הציוני" והובאנו לשלזיה התחתית לעיר בילוה (מקודם לנגן בילאו).

לאחר כמה חודשים עברנו לצ'כיה, אוסטריה, איטליה עד שהעלו אותנו על ספינת מעפילים וב-12 למאי 1947 הפלגנו כ-1450 מעפילים דחוסים כסרדינים. הבריטים תפסו אותנו לפני שהתקרבו ארצה. הובאנו לחיפה והועברנו באונית מאסר לקפריסין. 14 חודש היינו במחנה אוהלים. התחתנתי בקפריסין וביולי 1948 הבריטים אפשרו למבוגרים ולצעירים (מתחת גיל הגיוס) לעלות ארצה.

בארץ נולדו לי 2 בנים: חנוך יליד 1949 מתגורר בקרית שמונה. מנהל במכללת תל-חי ולו 2 בנים ובת נשואה, המתגוררת בירושלים. הבן השני אורי יליד 1951 מתגורר בכפר ורדים, מנהל מפעל באזור "תפן" ולו בת ו-3 בנים, אחד מהם נשוי.

מרגלית יצחק ז"ל

בארץ השתקעתי בחיפה ולאחר התייצבות בלשכת הגיוס קבלתי חופשה לשבועיים ולמחרת התחלתי לעבוד "בוועד היישוב למען המגויס ומשפחתו". שוחררתי מהגיוס ובשנת 1952 הועברתי למחלקת הנכסים במשרד הביטחון ותוך זמן קצר הייתי העוזר הראשי במרחב הצפון עד ליציאתי לגמלאות בשנת 1980. וכמובן הייתי עוזרו של יצחק מרגלית בתקופת כהונתו כמנהל מח' הנכסים. היתה זו תקופה נהדרת לעבוד עם יצחק מרגלית. פגישות, סיורים בצפון, למדתי ממנו רבות. יצחק בהיותו פעיל בוועד התכנון והבנייה להקמת "היכל ווהלין" פנה אלי ובקש שאצטרף לוועד בחיפה. נעניתי לבקשתו והייתי פעיל בהתרמת יוצאי ווהלין ובאיסוף כספים. לא אשכח את תקופת עבודתי עם יצחק מרגלית ז"ל.

תמונות של שיינדל זסק

בדף 21 בחוברת דפי-מידע מס' 12, בתמונה התחתונה שיהודית כפרי העבירה לכם נמצאת אחותי פייגה, הקיצונית מצד ימין (תמונה מצורפת). אני מעוניין מאוד לקבל העתק מתמונה זאת. באם יש לכם האפשרות להמציא לי העתק מהצילום אודה לכם.

התמונות שאני מצרף למכתב זה: אחת היא של אחותי, קבלתי אותה מ-ר. לרנר באחת האזכרות של יוצאי קובל שהשתתפתי בה. גם את תמונת אחי יצחק קבלתי באחת האזכרות, מיעקב מלרושקה שאחי הקדיש לו את התמונה. בתודה ובברכה
מרדכי ארליך.

ארליך יצחק. נולד בשנת 1918, נספה בשואה. בגב התמונה רשום: "למזכרת נצח למורי יעקב מלירוסקה אני מקדיש את תמונתי, יצחק הרליך. קובל 10.5.1933"

זילברברג (ארליך) פייגה. ילידת 1912, נספתה בשואה עם בעלה ושני ילדיה הקטנים. בגב התמונה רשום: קובל 30.3.31

הקבוצה של שיינדל זסק בקובל. בגב התמונה רשום:

"חזק! קובל 18.6.29 ר. לרנר ש. גרינברג פ. הרליך בת-שבע צ. שפילמאן."

פייגה ארליך קיצונית מימין

קניה ויצחק, הוריו של מרדכי, בברדיצ'ב

הכינור של אבי ד"ר מרדכי זיו (ליברזון)

הסיפור מתחיל בברדיצ'ב, עיר יהודית בפודוליה, אוקראינה. מתקופת ימי הביניים ועד לחורבן שירד על עם ישראל – ברדיצ'ב היתה עיר ואם בישראל.

העיר גדלה, התרחבה והתפתחה ביער גדול שעל נהר גלופיה (שמשמעותו: "הטיפשית"). עיירה של יהודים כרוב מקומי אשר נשאו על כתפיהם את שרשרת היוחסין של ר' ישראל בעל שם טוב וחסידיו הנאמנים והקרובים לו. הסבתא שלי חיה מצד אבי יצחק היתה הנינה הישירה של ר' לוי יצחק הצדיק והגאון שהיה במשך תקופה ארוכה רבה של קהילת יהודי ברדיצ'ב. היא היתה רעייתו של ר' שמעון ליברזון סבי ואבא של אבי יצחק ז"ל. להורי אבי היו 4 בנים ו-3 בנות. אבי יצחק למד מוסיקה על כינור. הוא סיים את הפקולטה למשפטים באוניברסיטת קייב, בירת אוקראינה, ובאופן מקביל גם סיים את הקונסרבטוריון בעיר וקיבל דיפלומה.

בגיל 22 נסע אבי עם שניים מחבריו הקרובים מבוגרי הקונסרבטוריון לעיר קרמונה אשר באיטליה. עיר הידועה בבוני הכינורות המומחים והמפורסמים מהמאה ה-16-15 והלאה, באיטליה, אירופה והעולם כולו. כל אחד מהחברים בחר לו כינור הקרוב לליבו. אחד קנה סטרדיווריוס, השני גוארניירי ואבי בחר ניקולא אמאטי משנת 1682 שנבנה ע"י המורה הדגול של כל בוני הכינורות באיטליה במאה זו- ניקולא אמאטי. היום ערכם של הכינורות שווה מיליוני דולרים.

הכנרים הצעירים חוזרים לברדיצ'ב ומופיעים בתור טריו כנרים, ולפעמים גם בליווי זמר או שניים-טנור ובריטון-באס. הם הופיעו בהצלחה גדולה בכל רחבי רוסיה, בפני היהודים והתושבים המקומיים. אוספים כסף רב ומחליטים לתרום למטרה הקרובה לליבו של אבי וסבי ר' שמעון ליברזון-להקים בית יתומים של 3-4 קומות בברדיצ'ב, בשביל יתומי הקהילה והמחוז. היו אז אלפי יתומים ויתומות מתקופת הפוגרומים והמהפכה הבולשביקית, כולל המלחמה העולמית 1914-1918.

הסבא שמעון ז"ל תרם מגרש גדול קרוב ליער, לאגם ולנהר גלופיה. קומה אחת היתה מוקדשת ליתומים נוצרים-פרבוסלביים. מטפלות יהודיות ולא יהודיות טיפלו במסירות ביתומים ולימדו אותם לכתוב ולקרוא ביידיש וברוסית. וכן למדו מקצועות לבנים ובנות: נגרות, פרוונות, תפירת בגדים, שעונות, צבעות ומכאניקה. המוסד היה קיים עד לשואה-גורלו בשואה לא ידוע לי. משפחתי כולה נספתה.

אבי נשא את בחירת לבו קניה אמי, בשנת 1918-1919. אני נולדתי ב- 7.12.1919 ואבי נפטר צעיר, בגיל 28 ב- 15.3.1920, ערב פורים, מטיפוס בהרות ובא לקבורה ע"י האהל של ר' לוי יצחק הגאון והצדיק ורבה של קהילת ברדיצ'ב עד לפטירתו בשנת 1820. אמא נשארה אלמנה צעירה בגיל 20, היא עזבה את ביתה ושתי חבילות איתה: אני, בנה יחידה בגיל 4 חודשים והכינור אמאטי של אבי המנוח. שעה לפני פטירתו פתח אבא את עיניו ומלמל מספר מילים לאמי: קחי את בנינו מוטלה והכינור שלי ותשמרי על שניהם בכל מאודך ובכל יכולתך ואלוהים יעזור לך. אבא סגר את עיניו לנצח.

הדרך לקובל אורכה כ- 350 ק"מ ובחוץ חורף ובוץ. חודש מרץ סוער וזועף. שלגים וגם שמש וגם כפור. באחד הדרכים כשאמי חיפשה מחסה ללילה- נמצאו גם חיילים סובייטים. הם התחילו לדובב את אמי ולהתעניין מאין ולאן ומה יש לה בחבילות. את קולי שמעו, וגם שמו לב כי בולט כינור. החיילים דרשו לראות את הכינור. אחד מהחיילים ידע לנגן כינור ורצה לרכוש אותו בכל מחיר. אמא הסבירה כי זה רכוש של התינוק ובצוואה אבא ביקש לשמור על כינורו כמו על התינוק המשותף. אמא סירבה למכור את הכינור ואמרה שהיא מוכנה גם למות על קידוש השם ואת

הכינור לא תמסור. אחד מהחיילים למזלה של אמי היה קצין וגם יהודי. הוא ריחם על אמא ונתן לה מכתב ליווי שלא יפגעו בה לרעה. אמא הגיעה לקובל שמה גרו הוריה- הסבא והסבתא שלי- בנימין משה ושרה גיטל גולדשטיין.

אמא שמרה על הכינור כמו על "עין בראש"- כעל ציפור נפשה. כאשר גדלתי, הלכתי למורה משה פידלמן בקובל ללמוד נגינת כינור. לא התמדתי במשך השנים והכינור היה מונח על הארון בקופסה סגורה ושחורה. פעם הפלתי את הכינור מגובה הארון, הכינור נפל מהקופסא ושני נסדקים ארוכים נפערו בגבו. הבאנו למורה פידלמן והוא הדביק את הפיצוץ וכתמורה נגן על הכינור שנתיים בהסכמתנו. הכינור הוחזר אלי ונשמר עד 26.6.41 כאשר אני עזבתי את הבית בבריחתי מפני הנאצים שהגיעו ב- 27.6.41 לעירנו. אמא קניה הי"ד ואחותי פייגלה הי"ד ואבי החורג יונה הי"ד והכינור נשארו לתמיד בקובל. הכינור אני מניח נשדד ע"י אחד השכנים הגויים. אמי נרצחה, אחותי נרצחה, אבי החורג נרצח ואני ניצלתי בעיר סמרקנד שבאוזבקיסטן שמה למדתי רפואה.

אפילו-ג- סיום

לפני 38 שנים, בתקופת מגורנו בגבעתיים, פעם בזמן ביקורי הבית שערכתי לפציינטיות שלי מקופת חולים- שמתי לב למחסן רחב ידיים שבתוכו מסודרים קרשים בעלי מידות שונות ומגוונות- חשבתי לתומי כי כאן נגריה. שאלתי מתוך סקרנותי הטבעית והמהודדת מה מייצרים מקרשים אלה- קול ממרומי המחסן, מגלריית המחסן קרא: כאן לא נגר אלא בונה כינורות מאיטליה. עליתי מעלה במדרגות אל האיש, הצגתי את עצמי והוא את עצמו והסיפור מתחיל להיות עבורי דרמתי ביותר. הוא עולה מצ'רנוביץ שברומניה- יהודי בגיל 75, בונה כינורות, בוגר 5 שנות האקדמיה בקרמונה שבאיטליה- מקום שאבי ב- 1910 נסע עם שניים מחבריו לקנות כינור ושם בחר ניקולא אמאטי משנת 1682.

והתברר שגם אצל האדון מרקוביץ, פרופסור לכינורות על פי הדיפלומה התלויה על הקיר בשפה איטלקית- יש כינור אמאטי משנת 1682- כינור שנבנה על פי המודל של המקור שרכש אבי. מחירו הנקוב הוא 5000 דולר, אך אחרי ששמע את סיפורי על הכינור אמאטי של אבי ז"ל, היה מוכן למכור לי עבור חצי הסכום ועוד בתשלומים.

שנינו בכינו מההתרגשות ומהזיכרונות ודמעות זלגו על הכינורות...

רכשתי את הכינור בלי כל היסוס וחזרתי הביתה מאושר ומרוגש, כי יום גדול קרה בחיי!

כינור זה נשאר בביתנו. אשתי ואני דאגנו לו באחזקה וחיידוש הדבק. לק, פוליטורה, ומיתרים חדשים. קשת חדשה והכינור קם לתחייה והביא נחמה פורתא לאבי בקברו בברדיצ'ב.

לפני מספר חדשים בשידורי הטלביזיה צפינו בנער בן 14 המנגן סולו- קונצ'רטו לכינור של באך והסבתא שלו ליוותה אותו בפסנתר. החלטנו לתרום את הכינור של אבי לנער המחונן והוירטואוז. טלפנו אליהם לבית שמש והתברר שהם עולים מרוסיה. הנער דניאל דימטרי אסקרוב והסבא שלו בן ה- 75 הגיעו אלינו הביתה. נתתי לו את הכינור ואצל עו"ד חתמתי על בעלותו הבלעדית על הכלי. הלוואי ויביא כבוד לעם היהודי ולמדינת ישראל.

מרדכי זיו, כפר סבא, 1.2.2008

מרדכי ורעייתו יוכבד מדליקים נר זיכרון ביום האזכרה ליהודי העיר

מתוך הספר **ביידיש "פנקס קובל", תרגום בני גבירצמן:** **רחל גרינבלאט-פנטורין**

כמה זיכרונות מתנועת הנוער בעיר מולדתי קובל

זה היה בשנת 1918 [לאחר תום מלחמת העולם הראשונה], כאשר חזרה לפעול הגימנסיה הרוסית של א. שבצוב. באותה עת הוקם גם חוג (יהודי) של מורים-תלמידים, שנוהל על ידי המורים קפלן, רוזנבלום וגראו, והכין לבחינות תלמידים ותלמידות.

בין בני הנוער שלמדו בגימנסיה בשיעורי ערב התעורר הרעיון לייסד אירגון צופים. (לאחר שהרעיון הפך למציאות) ניהל את האירגון לוסיה חודורוב. האירגון כונה "הצופים" ויצאו ממנו הרבה חלוצים פעילים וגאים, שכמה מהם הינם כיום אישים בולטים בארץ.

המייסדים, ראשוני "הצופים", היו לוסיה חודורוב, זוניה וארצל, ישראל פאנטורין, פנחס שוב, אהרון לב, ברוזנאפט שוואלב, נפתלי גאלסט, בילה שר, ינטה קוס, רחל פישר, רחל גרינבלאט ואחרים. לאחר מכן נוספו אליהם פנחס פודסטובקו, קובה גילדווארג, יצחק רויטר, שליומ'קה גלר, יוסף סגל, ביבה קגן, ליובה גלמן, נחמ'קה רובינשטיין, חייה'קה קאפשוק ואחרים. היה בינינו גם (המשורר) קלמן ליס, שכאשר נחה עליו ההשראה, כתב למעננו "קטעים" (של שירה ופרוזה) ברוסית וביידיש.

רחל גרינבלאט-פאנטורין

היו לנו "עשרת הדיברות" משלנו, המבוססות על המוסר והאתיקה היהודיים, והשתדלנו לחזק את גופנו ורוחנו.

קיבלנו חלקת קרקע בדרך בריסק, ושם זרענו ירקות שונים ותפוחי אדמה. נהגנו לצעוד לשם לבושים במדי הצופים ובידינו כל כלי העבודה שלנו וגם דוד לבישול אוכל. היינו עובדים יום שלם בעיבוד השדה. בכוחותינו העצמיים השגנו כסף (לפעילות האירגון). העלינו הצגות בתיאטרון "אודיאון", בו הצגנו את "בר כוכבא" ומחזות אחרים, ובתיאטרון "אכספרס" היינו עורכים מופעי התעמלות ומעלים מערכונים על חי הצופים. ערכנו גם "ימי פרחים" (התרמה ברחובות) ביחד עם בית היתומים ומוסדות ציבוריים אחרים. בכוחותינו הצעירים וברצוננו העז הכנסנו רוח לאומית חדשה ללב הנוער היהודי הרב בקובל. "הצופים" גם נאבקו למען שיחרור תלמידים יהודיים מכתביה בשבת בגימנסיות. כן סייעו "הצופים" בכל האירועים המקומיים והארציים שהיו בעלי אופי פוליטי ולאומי.

כאשר נבחר ד"ר יצחק גרינבוים לנציג בסיים (הפרלמנט הפולני), עברנו בבתי היהודים והדגשנו בפני בעלי זכות הבחירה את חשיבות ההצבעה למען נציגינו, העומדים להיכנס לסיים כדי להיאבק ולהגן על זכויות היהודים.

אומנם היו יהודים מבוגרים, שראו בפעילותנו הפקרות וחשבו עלינו כעל ילדים שסטו לדרכים נלוזות. אבל במשך הזמן התרגלו היהודים בקובל ובסביבתה לתנופת רוח הנעורים החדשה שיצקנו בקרב הנוער וראו בנו את נושאי הגאווה הלאומית היהודית ואת בוני ארץ ישראל לעתיד.

עבודתנו התחזקה עוד יותר, לאחר שלוסיה חזר מהקונגרס הציוני בקרלסבאד ב-1921. לוסיה נשלח לשם כנציג אירגוננו. בשובו, אורגן מיפגש אזורי שבו השתתפו (נציגי הנוער הציוני מ)כל עיירות הסביבה, כגון רטנה, לודמיר, מאצייב, טריסק ואחרות. המתכנסים שמעו את דיווחו של לוסיה ולאחר מכן היתוו תוכנית לפעילות האקטיבית והלאומית להבא.

כאשר הגיע נשיא פולין לביקור בקובל, היו "הצופים" נוכחים בקבלת הפנים שנערכה לכבודו ליד ה"פאמיאטניק" (אנדרטת הזיכרון). עברנו שם בסך עם דיגלנו ועם סמלינו, ובירכנו את האורח בעברית בסיסמתנו (הכוונה, כנראה, לסיסמה "היה נכון").

לאחר מכן אירע פילוג בשורותינו והוקם אירגון "השומר הצעיר". אבל שתי החבורות, אף כי התחרו ביניהן, השלימו זו את זו ופעלו במשותף להגברת המאמץ בתחום החלוציות והרוח הלאומית, תוך הרחבת שורות החברים במאות על מאות נערים.

(בימים שבין שתי מלחמות העולם, כאשר הבריטים היקצו רק מספר מצומצם של סרטיפיקטים למבקשים לעלות ארצה, נהגו לערוך נישואים פיקטיביים בין המבקשים לעלות, כי הדבר איפשר את עלייתו של זוג נשוי בזכות סרטיפיקט אחד – וכך אפשר היה להכפיל את מספר העולים. לאחר העלייה היו הזוגות הפיקטיביים אמורים להתגרש רשמית ולפנות איש לדרכו).

באותם ימים היינו שני זוגות פיקטיביים [שנועדו להשתמש בשני סרטיפיקטים לעלייה ארצה]: יהודית שאמס – יואל שפירא ורחל גרינבלאט [כותבת מאמר זה] – אשר זפרן. לאחר נשף פרידה שנערך למעננו והדובר הראשי בו היה ישראל פרוז'נסקי ז"ל, נפרדנו מביתנו הישן ונסענו לארץ ישראל.

מייד אחרינו נסעו מקובל לארץ ישראל עוד עשרות על עשרות בני נוער מ"השומר (הצעיר)" ו"הצופים" ועזרנו לבנות את הארץ על ידי ניפוץ אבנים (לחצץ), סלילת כבישים, בפרדסים ובעבודות אחרות.

עד היום ניצבים מאות חברים וחברות מקובל על משמרתם במדינת ישראל שלנו, העצמאית מחדש, ומסייעים לבנותה, לחזקה ולהאדרתה, לכבוד ולתהילת העם היהודי ולכל העולם. זה היה האידיאל והחלום שלנו ומה שהכל שאפו לו כל ימי חייהם.

יוסף אנוך (הניד): תולדות חי

סיפורי מתחיל בשנת 1914 בעיירה הורודוק פלך פינסק ואני אז בן 3 לאבי יעקב ואימי חיה לבית מזריאר. גרנו בבית עץ גדול בשכירות. בבית היה מטבח גדול מאד עם תנור גדול לאפית לחם. מאחורי הבית היתה חצר גדולה ובחצר היו רפיפי עצים גזורים וחתוכים לבעירה, הן בתנור לאפית לחם (מלבנים). והן בתנורים הגדולים מלבנית אדומת שרופות לחימום הבית בחורפים המושלגים והקרים. והיה בבית מחסן שהכיל חביות עץ גדולות עם קמח שיפון, וקמח חיטה, חביות עם תפוחי אדמה וחביות עם תפוחי עץ כבושים ועוד חביות עם כוסמת וכל מיני דברי מאכל. אימי היתה אופה כל יום חמישי ככרות עגולות גדולות של לחם שיפון שחור ועוגות שמרים גדולות מקמח חיטה.

לאבא הייתה ברחוב הראשי של העיירה חנות גדולה מאד של כלי בית מערכות חרסינה סינית, גרמנית, אנגלית ורוסית. סירים וקלחות יצוקות ברזל ומצופות באמייל. כוסות בדולח וגביש ועוד כל מיני כלים מכלים שונים. עד פרוץ המלחמה (מלחמת העולם ה-1) העסקים היו טובים מאד, היו באים בעלי האחוזות הנוצריים לחנות בכל פעם לקנות כלים לשולחנות אחוזותיהם משלמים בכסף מזומן ומביאים תרנגולות, ברווזים, אווזים, לפעמים עגל צעיר, תפוחי אדמה, שקי שיפון וחיטה ועוד כל מיני פרי האדמה-כרוב, סלק וכו'. בחצר פיטמנו אווזים, ברווזים עגלים ואמא גידלה קצת ירקות טריים לבית. הייתי הולך עם אמא לשוחט של העירה לשחוט אווזים שאת השומן שלהם אמא היתה מטגנת ושומרת בקדרות חרס גדולות לחנוכה ולפסח. כל יום חמישי אמא הייתה הולכת לשוחט של העיירה לשחוט תרנגולות. ולקראת חג הפסח היינו שוחטים עגל צעיר.

הייתה לנו משרתת גויה שהיתה מנקה את הבית, הייתה לנה אצלנו והיה לה חדר לעצמה.

הרצפות היו מלוחות עץ עבים צבועים אדום ומשוחים בדונג. הקירות היו מצופים טפטים מבד צבועים בפרחים שהובאו במיוחד מגרמניה. כל יום ראשון בשבוע היתה המשרתת הולכת לכנסיה ואחר כך הולכת לבקר את משפחתה בכפר הסמוך. בימי ששי בבוקר הלכתי עם אבי לבית המרחץ של אדום והיינו טובלים במקווה ובערב הלכנו לבית הכנסת. כשחזרנו מבית הכנסת, השולחן היה ערוך במפה לבנה ונרות דולקים. אבא עשה קידוש ואכלנו ארוחה חגיגית, אחר כך ברכנו על המזון וזימרנו זמירות שבת.

אמא היתה מקושטת בשביס לבן וצעיף ורוד עם פרחי תחרה ארוגה ורקומה. העוזרת היתה מגישה לשולחן את האוכל המהביל והיתה יושבת יחד איתנו לשולחן האוכל.

בבוקר השבת הלכנו אבא אמא ואני לבית הכנסת ואחר התפילה כשחזרנו מבית הכנסת אכלנו ארוחת צהרים, כמובן אחרי שאבא קידש על היין, ובסיום הארוחה ברכנו שוב על המזון ולאחר זמירות השבת הלכנו לישון. לפנות ערב שוב הלכנו לבית הכנסת לתפילת מנחה ומעריב, אחר תפילת מעריב ערך רב בית הכנסת את הסעודה השלישית ובזה יצאה השבת.

למחרת אבא הלך לחנות. התקרה בחנות היתה גבוהה מאד כ-4-5 מטרים וסביב הקירות היו מדפים עד התקרה וגם בתוך החנות באמצע, גדושים כלים שונים.

היה לאבא בחנות עוזר צעיר ששמו היה חצקל. החנות היתה פתוחה חמישה ימים בשבוע מ-7 בבוקר עד 10 בערב. בצהריים אבא היה חוזר הביתה, אוכל ארוחת צהריים, נח שעה קלה וחוזר לחנות. כשאבא חזר היה חצקל הולך לביתו ולאחר שאכל חזר לחנות. פעם כשאבא טיפס על הסולם כדי להוריד לאחד הקונים סחורה שהוא ביקש לראות, נשבר שלב בסולם ואבא נפל מהסולם ונפגע ברגלו.

אמא הוזעקה לחנות וחבשה לו את הרגל עם צמחים מסוימים שהיא רקחה, אחר כך שכרנו עגלה שהסיעה אותו לבית החולים בעיר הסמוכה-שם קיבעו לו את הרגל בגבס ולא היה מסוגל לעבוד מספר חודשים.

בינתיים פרצה המלחמה, העסקים פסקו, חצקל גויס לצבא שממנה כבר לא חזר, בעלי האחוזות והאיכרים פסקו מלבוא לעיירה ליריד ליום השוק, לאט לאט התחיל אבא למכור מהחנות בחצי מחיר ככל שהצליח למכור לקונים מזדמנים. באחד הימים כשאבא ישב על המרפסת שהייתה עשויה מעץ ומוגבהת מעל לרחוב ב-5 מדרגות עברה ברחוב שיירה של חיילים בעגלות והובילו עליהן פרות ששדדו כנראה באחד הכפרים שבסביבה. אבא, מאז פציעתו, היה תמיד נשען על מקל הליכה. והנה פרץ מהשרות חייל, דילג מעל המדרגות כלפיו ורצה לחטוף ממנו את המקל. אבא לא נתן, התפתחה תיגרה שבמהלכה אבא חבט במקל בראשו של החייל וזה נפל מתעלף. מיד אבא ברח דרך הבית לחצר האחורית והסתתר מאחורי קרפיף עצים שהיה גבוה מעל ראשו של אבא. שני חיילים שראו את החיל מוטל מתעלף פרצו לבית לחפש את האיש שחבט בראשו של החיל, אבל אחר חיפוש קפדני בבית לא מצאו שום דבר ואחר שלקחו כמה כלי כסף שמצאו בבית עזבו כלעומת שבאו.

הרחוב היה מרוצף גזעי עצים שהיו מכוסים בבוץ שחור שבקיץ התייבש והתקשה מחום השמש, המטבע שהיה במחזור היו רובלים רוסיים, מרקים גרמניים, ומרקים פולניים. הכסף שהיה לנו היה מוסתר היטב מתחת לקורות הסיפון שהיה עשוי עץ.

בינתיים הגיעה שנת 1916 ואני הוכנסתי לכיתה של בית הספר והמורה התחיל ללמדני אלף-בית שהיינו רושמים בגיר לכן על לוח צפחה שחור שהיה לכל אחד מהתלמידים. כשהצטרפנו לכתוב שיעורים נוספים היינו מוחקים את הכתוב הקודם. למדתי בכיתה שנה שלמה. ובנתיים התחילו אבא ואמא לדבר על הצורך לעבור לעיר המחוז פינסק, שם גרו קרובי משפחה של אימי, ששם משפחתם היה פייערשטיין ושם ראש המשפחה נוח.

היות שהמלחמה נמשכה אי אפשר היה לנסוע למקום כלשהו ולמדתי שנה נוספת באותה כיתה. בינתיים שכרו אבא ואמא דוברה גדולה שתשיטנו לעיר המחוז פינסק. ארזנו את כל מיטלטלינו, כרים, כסות, חלק גדול מכלי החרסינה והכלים האחרים שנשארו לנו מחיסול החנות, שכרנו עגלות גדולות מאיכרים מכרים של אבא, נפרדנו מהשכנים ובמיוחד מהשכנים הקרובים ביותר משפחת דורצין, שבתם חייל'ה, שהייתה גדולה ממני בשנתיים והייתה מאד מיוחדת איתי. העמסנו-הכל על העגלות שהיו מחופות בכד, עלינו על העגלה הראשונה ויצאנו לדרך לנהר, אל הדוברה שאמורה להשיטנו אל עיר הפלך (המחוז) פינסק. הנסיעה לנהר ארכה שני לילות. בימים הסתתרנו ביער מפחד שודדים וחיילים, לבסוף הגענו למעגן הדוברה שעל הנהר. העברנו את כל המטלטלין לדוברה, אבא שילם לאיכרים עבור הנסיעה בעגלותיהם, נפרדנו מהם בלחיצת יד ונשיקות וירדנו לדוברה. השייטים פתחו את הקשרים שקשרו את הדוברה לחוף והתחיל השיט על הנהר הרחב שמימי זרמו באיטיות. עד מהרה הצטרפו אלינו עוד מספר דוברות דומות שגם בהן ישבו יהודים כמונו על מטלטליהם חלק מהדוברות היה מקורה. שטנו רק בלילות וביום הסתתרה הדוברה באחד המפרצים שהיו בחוף שהיה מיוער, עד גבול המים ממש. לאחר שלושה לילות הגענו לעיר פינסק ושם התבררנו כי המלחמה נגמרה. החנויות בפינסק היו מלאות כל טוב- חלות, לחם לכן, בשר, גבינות, נקניקים ודברי לבוש. בעיני, עיני-ילד, היה הכל מופלא- לא זכרתי שראיתי אי פעם דבר כזה מופלא.

במעגן שכרנו שתי עגלות גדולות שהביאו אותנו לבית קרובינו-משפחת פייערשטיין. היה להם בית גדול עם הרבה חדרים והם הקצו לנו שני חדרים גדולים למגורים. בפינסק היתה תחנת רכבת דבר שראיתי אז לראשונה.

בפינסק שהינו מספר חודשים. אבא ניסה לעשות עסקים אבל ללא הצלחה יתרה. לבסוף הגיע המכתב מסבא וסבתא בקובל שאנחנו יכולים לבא אליהם ויש לנו דירה אצלם. שוב ארזנו את כל מיטלטלינו, העמסנו על עגלות ונסענו לתחנת הרכבת. העמסנו את כל מיטלטלינו על קרון משא, אבא אמא ואני קנינו כרטיסים, עלינו על קרון הנוסעים ונסענו לעיר קובל עיר המחוז בפלך ווהלין. הנסיעה היתה איטית מאד בגלל כל מיני תקלות במסילה וכעבור יומיים הגענו לתחנת הרכבת של העיר קובל. בתחנה עמדו עגלות גדולות, הורדנו את כל מיטלטלינו מקרון הרכבת והעמסנו בעזרת הרכבים הגויים את הכל על העגלות והגענו כעבור שעה קלה לבית סבי שמחה וסבתי גיטל, שהיה בית לבנים אדומות גדולות, שתי קומות וחצר גדולה עם עוד מבנים בחצר, ברחוב לוצקיה שהיה הרחוב הראשי של העיר. בעזרת הגויים העלינו הכל לקומה השנייה, לדירה שהוקצתה לנו, שני חדרים גדולים מאד והתקרה הייתה בגובה של 4 מטר. במטבח היתה כירה גדולה מאד ותנור לאפיית לחם, תנור נוסף היה באחד החדרים להסקה בחורף ולחימום. ההסקה היתה או בעצים או בפחם אבן, את הכיריים הבעירו רק בעצים. אבא גם קיבל מסבא חנות בתוך אותו בניין והתחיל לסחור בבדים ובלבוש מוכן. מול הבניין של סבא היתה ככר השוק. השוק היה כל יום רביעי בשבוע, באו האיכרים מכל כפרי הסביבה, אוקראינים שבאו לקנות מהחנות של אבא מכנסיים מבד חזק ועבה שנקרא עור השטן. הכפריות קנו בדים צבעוניים, סטן ומשי\ כותנה ופשתן וכו'. והעסקים הלכו די טוב. בנתיים נולדה אחותי סוניה-שרה, ואותי רשמו לגימנסיה העברית "תרבות" התחלתי ללמוד בכתה ג' יסודית (בית הספר היסודי "הרצליה" היה במבנה של הגימנסיה). בינתיים הכרתי את כל הדודים והדודות שגרו בבית של סבא. הדוד ברש (דב) ואשתו שבע, עם ילדיהם יעקב בצלאל, פסיל, חנה, אברהם, וציפורה. הדוד הוא הבן הבכור של סבא. כמו כן הכרתי את דודי מוטיק (מרדכי) ואשתו, את דודי זלמן ואשתו רעיה, את דודי השיל ואשתו נחמקה ואת דודי קלמן פרישברג ואשתו פירה אסתר. מאוחר יותר הכרתי את דודתי פסיל עם בעלה יעקב גריניץ וילדיהם יצחק וחנה אניטקה שגרו בלוצק ואת דודתי נחמקה עם בעלה איסר וילדיהם חנה אניוטקה ואברהם-אברשה שגרו ברובנה.

השנים נקפו, נולד אחי אברהם אברשה. אני בינתיים גמרתי את כתי ד' יסודי ונכנסתי למחלקה א' תיכון בגימנסיה "תרבות" שמנהלו אשר פרנקפורט היה מחנך דגול. המורה לעברית היה רוטמן. המחנכת והמורה לפולנית הייתה הגב' פיפורנה. המורה לגרמנית ולטינית היה פרופ' הולנדר, המורה לזמרה היה פינישטיין. המורה לציור ומלאכת יד היה (-) (והמורה לרוסית היה דינדורוב.

סבא היה יהודי הדור במראה פניו ובלבושו והיתה לו חנות גדולה של בדי צמר אנגליים. סבתא גיטל היתה יהודיה הדורה מאד. סבא היה גבאי בבית הכנסת שבנה בכספו והיה חסיד של הרבי מטריסק. סבא היה משכים כל בוקר לבית הכנסת והיה הולך לתפילות מנחה וערבית יום-יום.

כל יום חמישי אחר הצהרים היינו הולכים כולנו- סבא, אבא והדודים לבית המרחץ של אידים וטובלים במקווה. לסבא היו ארבעה בנים—דב (ברש) אבי (יעקב) מרדכי (מוטק) וזלמן הצעיר. ו- 4 בנות- אטל הבכירה נשואה לאיסר. השניה פסיל הנשואה ליעקב. השלישית נחמקה הנשואה לקלמן פרישברג והצעירה מכולן- אסתר (פירה) שהיתה אישה מאד הדורה ונשואה ל(-).

כל הדודים עסקו במסחר והיו בעלי חנויות בבנין של סבא והתגוררו בדירות בבנין של סבא, פרט לדודי איסר ודודתי פסיל שגרו בלוצק. בעירנו קובל היו מספר גימנסיות: אחת עברית של רשת "תרבות", שניה פולנית – יהודית של קלרה דוידובנה. אחת ממשלתית פולנית ואחת אוקראינית פרטית. כמו כן היה ביה"ס הגבוה להכשרת מודדי שטחים. שני בני דודי (דב ברש) יעקב ובצלאל למדו בגימנסיה הפולנית. יעקב היה הבריון של הגימנסיה וכל השקוצים פחדו

מנחת זרועו ובצילו שכן אחיו בצלאל. אני ובן דודי אברהם למדנו בבית הספר "תרבות" והבנות של דודי (דב ברש) הלכו לגימנסיה של קלרה דוידובנה שנחשבה לאריסטוקרטית. לא היה כל קשר בין הגימנסיות השונות. אבא של אימי חיה שמו היה בועז מזריאר והיה נשוי לשינה בילה. היה לו בן אחד – שמואל ניסן שלמד באוניברסיטה של פטרבורג לאחר מכן – פטרוגרד, כיום לנינגרד.

ו-4 בנות: נישקה, נשואה לברימברג שנסעה לאמריקה. אחת בשם פייגל (צפורה) ובת בשם גיטה ואמא שלי- חיה. הם גרו בעירה ריטלחן (ריטלין).

סבא היה בעל בית חרושת ליציקת זכוכית וחוכר יערות לכריתת העץ עבור הצבא הרוסי והרכבת הרוסית. כמו כן הוא סחר בפחמי אבן שהיו מובאים ברכבת מ-אורל והיה סוחר בדגנים שהיה קונה בסיטונות מאיכרי הסביבה ומוכר תכולת קרונות שלמים לסוחר תבואה בקייב.

מאוחר יותר נודע לי כי אבא שלי יעקב ואמא חיה, בצעירותם שהו מספר שנים בארצות הברית של אמריקה. הם הכירו ונישאו רק בקובל, לאחר שחזרו מאמריקה.

ידוע לי שלסבא שמחה היינך (העניך) היה אח ושמו היה יואל שמאוחר יותר נסע לארץ ישראל.

גלויה ששלחה המורה ק. מנייביץ לתלמידינו לשעבר בבית הספר העברי "הרצליה" מרשת "תרבות" בפולין.

בילוי וחיי לילה בעירנו קובל / מאת קובלאי וותיק*

העיר קובל, עיר מחוזית עם אוכלוסייה של מעל 35000 תושבים. מבחינת לאום הרוב, כ-18000 היו יהודים. קבוצה שנייה היו הפולנים והיתר אוקראינים ורוסים.

בעיר היו שני בתי קולנוע. בעיר הישנה ובעיר החדשה "על החולות. קינו מייסקיה (בית קולנוע עירוני) וקינו "אוֹזֶה". בתי הקולנוע היו במנהל יהודי וגם רכוש יהודי. משה פרל היה בעל הבית של הקולנוע "מייסקי" ברחוב מיצקביצה. קולנוע "אוֹזֶה" היה ברחוב וורשבסקה-לוצקה, פינת נובה קוליובה.

בנוסף היו בעיר שתי רסורסות בבעלות פולנית בלבד. היוקרתי היתה ברחוב לוצקה והשניה ברחוב נובו-קוליובה. ברסורסות נפגשו האליטות, קציני הצבא, משטרה, עורכי הדין, סוחרים מהאריסטוקרטיה האזרחית. באופן קבוע היו במועדונים אלו תזמורות עם מיטב הכנרים ונגנים בכלים אחרים וכן ליווי של זמרות וזמרים. נערכו שם באופן קבוע נשפי ריקודים בליווי שתייה- וודקה, קוניאק, וויסקי, ליקרים וכדומה. בכל רסורסה היו גם חדרי בילויים חבוים. היו בנות ליווי קבועות או מתחלפות מעיר לעיר. הן נקראו "אורחות", קרי זונות.

ובעיר היו גם בתי מרוח, בתי בירה ומשקאות אלכוהול ובהם אורחים קבועים מהעולם התחתון, סרסורים לכל דבר. שם נקבעו פגישות ומפגשים לשביעות רצונם של הקליינטים, מבלי לדקדק בלאום. הכיס קבע. נוסף היו בעיר דירות ובתים פרטיים המפוזרים בכל העיר, מרחוב נובה-קוליובה עד סטרו-קוליובה, ליסטופדובה, מונופולובה. אפילו במרתף של הגימנסיה העברית גם היה בית עם "בנות עליזות". מפה לאוזן ידעו על כך הגימנזיסטים...

למרות שהעיר קובל היוותה צומת רכבות מרכזי במזרח אירופה (ומבחינה זו היתה עיר "קוסמופוליטית"), בעיר לא הורגשו חיי הוללות בממדים העוברים את גבול הנורמה של ערי ווהלין האחרות.

היו הורים שקשריהם הרגשיים עם ילדיהם היו אמיצים יותר וזה מיוחד בשכבת האינטליגנציה והמעמד הבינוני והגבוה. ידועה משפחת א. שהיה להם בן ושמו ק. שסיים גימנסיה קלרה ארליך הוא וחבריו יאשה ארליך, לוסיה צוקרמן ועוד מספר צעירים דומים, מהאליטה הכלכלית-תרבותית של קובל. זכור לי כי ל-ק. הוזמנה בת ליווי, צעירה פולניה, פעמיים עד שלוש בשבוע כולל לינה... האמא השגיחה על שניהם ודאגה כי העלמה לא תכנס להריון, אשר יסבך מאוד את בנה והמשפחה. אולי היו עוד מספר מקרים כאלה, אבל ספורים מאוד.

בעיר היו שתי תחנות בריאות מטעם קופת חולים העירונית ופרטית ע"י בית החולים היהודי. הכללית נוהלה ע"י ד"ר פירוגוב, רופא עור ומין והיהודית ע"י ד"ר ויטמן- רופא עור ומין, יהודי, אשר הקליניקה הפרטית שלו היתה בוילה ברחוב מיצקביצה, קרוב לבית הסוהר העירוני.

חייבים לציין שרמת ההיגיינה של הבנות העליזות היתה גבוהה ותחת ביקורת מאוד קפדנית.

חבל ואסון מחריד שהשואה ירדה בגיליוטינה על הלאום היהודי בלבד והיתר המשיך להתקיים כתמול-שלשום.

מתהלכת בדיחה על קובלאים הנפגשים ואחד שואל את משנהו: איפה הכרת את אשתך (הקובלאית). וכשהמשיב משיב בתמימות: ברחוב ליסטופדובה (הידוע לשמצה), לא יודעים השומעים אם לצחוק, או פשוט להתעלם מהתשובה המביכה. והמבין יבין...

*הערות המערכת למאמר מעלה:

המאמר מעלה בקיצור נמרץ ועל קצה המזלג בלבד, נקודה שלא ממש נכתב עליה עד כה. בכל הערים הגדולות והקטנות היתה נפוצה תופעת הזנות. גם קובל כעיר פתוחה ו"קוסמופוליטית" (צומת רכבות מרכזית במזרח אירופה) היתה מרכז רב-לאומי של פריצות, שהנוער היהודי היה חשוף לה. על פי סיפורי מספר קובלאים (הרוצים כמובן לשמור על עילום שמם) סביבת רחוב ליסטופדובה שהיה די קרוב לתחנת הרכבת, היה הומה בזונות בנות לאומים שונים, צעירות ומבוגרות, שהסתובבו ללא מפריע ברחוב, ביום ובליל. הרבה מהפרוצות היו יהודיות, שלא להזכיר את מוצא סרסוריהן- אנשי העולם התחתון של קובל. כמה וכמה מבתי הזונות שבקובל היו ממוקמים ברחובות הקרובים לתחנת הרכבת ולמרכז העיר החדשה. יתר על כן: החיים במחיצת הזנות והעולם התחתון היו חלק אינטגרלי מהווי חיי היום-יומי היהודי-קובלאי.

דופק החיים היה אז, שילוב של קודש וחול, זנות ועולם תחתון בסביבת בתי הכנסת והשטיבלים שהיו מפוזרים באזור. ממקור ראשון מספרים בני דור ראשון- הילדים של אז- שגרו באותה סביבה, שהיו מציצים במתרחש מבעד לחלונות אותם בתים מסתוריים. מספרים על בני נוער שהיו חוגגים את התבגרותם, שוהים ימים ולילות באותם בתים. בני נוער היהודי, ביניהם כמובן גם חברי תנועות הנוער הציוניות, יכלו ללמוד ואכן למדו לראשונה על חיי המין במוסדות מכובדים אלו...

רחוב פופשצ'נה/ ד"ר מרדכי זיו

רחוב זה, לא ארוך, המתמשך בצורת חצי קשת, מפינת ליסטופדובה, מהמאפיה של אהרון זילברשטיין. אהרון, בעל המאפייה ורעייתו יהודית ושלושת ילדיהם. המאפייה היתה החדשה ביותר בעיר קובל, מאפייה מיכנית במאת האחוזים. זוכר אני שאל המאפיה היו באים תיירים ומומחים בענף הלחם לראות איך המאפייה מתפקדת עם לחיצת כפתור חשמלי אחד הנמצא על לוח מיוחד שכלל עוד מספר כפתורים לכל מיני תפקידים בתהליך הייצור של כיכרות הלחם, החלות, הבייגעלעך וכו'.

הקצה השני של רחוב פופשצ'נה (משמעות שם רחוב זה בפולנית: רחוב האלכסון) נגמר בפינת נובה-קוליובה מול הרסורסה האזרחית שהיתה פתוחה כמסעדה ביום וסיפקה לסועדים ארוחת צהרים לא כשרה. בערבים, משעה 5.00 היו שעתיים של מוסיקה שניתנו ע"י כנר וירטואוזי בשם אברהם פידלמן ותזמורתו.

משעה 9.00 בערב ועד לאחר חצות ניגנה התזמורת עבור אורחים קבועים ברסורסה- ריקודים סלונים, שירה בציבור וזמרות וזמרים מקצועניים. גם היו שם מספר חדרים לליווי מיני ברמה הכי גבוהה, לשעות המאוחרות בלילה, אולי עד אור הבוקר, עם בנות קבועות ואורחות אשר עינגו את האורחים שהיו מעוניינים בשירותיהן.

רוב דיירי הרחוב היו יהודים, כשליש היו פולנים, רוסים ואוקראינים. מצד ימין של הרחוב מכיוון ליסטופדובה היתה גרה משפחת קלפץ. משפחה יהודית של מעמד הסוחרים עם ילדים מתבגרים, שני בנים ושתי בנות. אחד מהבנים, נחמן, היה גאון במתמטיקה וכוכבו זרח בגימנסיה היהודית-פולנית של קלרה ארליך. הוא שלט בכל החומר עד לרמת תעודת בגרות ומעבר לזה, ברמת הלימוד שבאוניברסיטות. הנער נתן שיעורים בביתו, בית הוריו. בתור גאון בלט בגינוני אופי מוזרים. עשן הרבה, הלך כפוף, די גבוה, כ- 175 ס"מ גובהו, ספורטאי לא רע, שחייך, שחקן כדור סל ורשת מצטיין. עד לסוף 1939 לא השלים את סיום הגימנסיה עקב משבר כלכלי בבית. הוא נדרש לתמוך במשפחה. נספה בשואה עם הוריו אחיו ואחיותיו.

רחוב זה שקט ורומנטי, רחוב הטובל בעצי סירן (BEZ) בעל פרחים ריחניים עד לשיכרון, עשירים בענפים מלאי פרחים, כמו בסרט רומנטי ידוע: "כאשר מלבלב לו עץ הסירן". העצים היוו קישוט בלתי רגיל וזה בלט מכל בית ובית. בבתים מסוימים היו גם כלבים זאבים, כלבים סיביריים לבנים "סמויידים" מסיביר.

אני קורא לרחוב- סמטה רחבת ידיים עם שני מוצאים- רחוב רומנטי. היו שמה נפגשים גם זוגות צעירים. זוג אחד בלט במשך שנים וצד את עיניי. היה של עלמה יהודייה בוגרת גימנסיית קלרה ארליך, בת למשפחה עם 2-3 ילדים, אבא ניהל חנות מכולת, אמא גם עזרה באופן קבוע לפרנסת הבית. והבת הבוגרת, חיותה, נפגשה עם בחור ממשפחה עשירה מאוד- משפחת אופולינר. האופולינרים היו 3-4 אחים. באו ממשפחת נגרים, נגרי רהיטים. אחד מהם, דוד אופולינר נהל חנויות ומחסני נעליים וערדליים בכל העיר וסביבתה. היו לו 3 ילדים. שני בנים, וולודיה ו-יוליק למדו בגימנסיה קלרה ארליך. אחותם הבכורה, עם סיום קלרה ארליך נסעה לפריז ולמדה רפואת שיניים ושמה גם התחתנה ונשארה לגור. אח שני של דוד אופולינר הוא פייקה-פסח אופולינר, נגר רהיטים מומחה שנחשב בעיר כנגר הרהיטים הטוב ביותר. נשוי עם רעייתו רבקה ומטופלים ב- 8 ילדים. גרו בחדר אחד, מיטה, דרגש על המיטה וככה גדלה המשפחה, אבל לדירה רחבת ידיים לא הגיעו. אח שלישי, ראובן, למד הנהלת חשבונות וניהל את עסקיהם של האחים. הוא זה שניהל רומן אהבה הנמשך שנים על שנים. ולבסוף התחתנו ונספו בשואה, כנראה ללא ילדים. על הבת יפת התואר והמידות הזו, לבי כואב עד היום...

65 שנה לאחר השמדת היהודים בקובל

ניחוח עץ הסירן
(הוא הסמבוסק השחור)

רחוב פופשצ'נה

אברשה וזוסייה פולישוק (בני-הפולישוקים)

מאת: ד"ר מרדכי זיו-ליברזון

קובל ידועה היתה בבנות היפות ובבנים יפים ותמירים, חלקם של בני-הנעורים התרכזו בבתי הספר התיכוניים-היהודי-פולני של "קלרה ארליך", הגימנסיה העברית "תרבות" והגימנסיה הפולנית ע"ש סלובצקי. היו גם מספר בתי ספר מקצועיים לתפירה, על טהרת בנות המין היפה. ממשפחות הפולישוקים הענפה והמכובדת שהתגוררה בקובל בחלקה המזרחי של העיר החדשה ("החולות").

שלושת האחים הפולישוקים- ההורים- הקימו משפחות ולהם נולדו בנים ובנות לתפארת. את חלקם הכרתי היטב:

מלה פולישוק יפת התואר, שהצליחה בעוז רוחה ובתושייה רבה, להערים על הנאצים, להציל את נפשה ואת בעלה. מלה נפטרה לאחרונה בשיבה טובה בארץ.

אטל פולישוק התמירה והיפה, חברה פעילה בבית"ר קובל, שנצלחה מציפורני הנאצים ואשר מתגוררת היום בדרום אמריקה עם משפחתה. בתה נשואה וגרה עם משפחתה בישראל.

פאני פולישוק היפהפיה, הי"ד, שנספתה בקובל בשנת 1942 והיא בת עשרים. פאני ניסתה להימלט מידי הנאצים, נלכדה כנראה עם אחיה פייבל. לפני מותם חרתו את צוואתם בבית הכנסת הגדול:

מוניק פולישוק יקירי! נקוט נקמת דם אביך, אחיך ואחותך, אשר נפלו מידי הרוצחים. לזכר! לה צריק להיות תפקידך החייט. פניה-פייבל.

הבנים של משפחות הפולישוקים המוכרים לי: צבי-חיים, פייבל, ניוניק (מוניק), אברשה.

צבי-חיים פולישוק, ידידי משכבר הימים, חבר נאמן בוועד קובל, גר בישראל, ברעננה.

פייבל פולישוק, בוגר גימנסיית קלרה ארליך, בן 25 היה כשנספה בשואה עם אחותו פניה.

וניוניק-נורמן פולישוק, בן הזקונים למשפחות הפולישוקים. בן 17 היה כשברח לעומק רוסיה, גר היום עם משפחתו באוטווה שבקנדה. לא מזמן נפגשנו איתו בישראל, בזמן ביקורו בארץ עם אשתו.

אברשה פולישוק למד וסיים את הגימנסיה העברית "תרבות" בקובל:

בשנים שקדמו למלחמה הגיעה משפחה יהודית מוורשה ולהם בת ובן. הבת **זוסייה** לבית **רשנר** למדה בגימנסיה הפולנית, שהיתה גם יפה מאוד וגם תלמידה מצטיינת ביותר. באחת הנשפיות המשותפות בין התלמידים נעשתה היכרות בין אברשה וזוסייה והכימיה עבדה ביניהם והאהבה פרחה לעומק ולרוחב וראינו אותם חבוקי ידיים וזרועות וגם מתנשקים בסתר ובחצי סתר וכאשר שניהם סיימו את הגימנסיה, אבקשה בשנת 1935 וזוסייה ב- 1936/7 דברו על נישואים והרגע היפה הגיע. במזל טוב התחתנו ובחזוננו נכחו חבריהם הקרובים ביותר עבור שניהם. תוך שנה נולד להם בן. ההורים משני הצדדים היו מאושרים. ההורים פרחו והאושר ניבט מעיניהם. והנה פורצת המלחמה הארורה ב- 1.9.1939 ואחר כך ב- 22.6.41 הגורלית בשביל עם ישראל באותו חלק עולם. בני-הזוג הצעיר נשארו בקובל וגורלם נחרץ. קבר האחים נמצא בכוכבה. הי"ד.

ד"ר מרדכי זיו, כפר סבא, אוגוסט 2007.

פניה פולישוק הי"ד

נורמן, פניה ופייבל פולישוק עם הוריהם.

חידה קובל אית / רינה יוגב

בשנת 1933 התקבצה בקובל קבוצה של 17 חלוצים, ליציאה לארץ ישראל. כפי שידוע, בקבוצה זו היו: **אסתר קאפיט, רבקה גאלדשמיט, חייקה פרייד, מרדכי ערליך, דוד גלייזר, לייביש אפשטיין, ברכה ארשטיין, יהודית גראבר, שרה היינעך, לייביש קופערשטיין, בלומה וואקס, מלכה גארין, יצחק פינקלשטיין, יצחק בורשטיין, בערל וואקס, דוד קליקא, יצחק פידל.** כולם היו בתנועות נוער בקיבוצי הכשרה בקובל.

עם רובם של בני הקבוצה נשמר הקשר עד ליום מותם של החברים.

הורי, יונה ודוד קלקה, התחתנו בקובל בחודש בפברואר 1933. את שרה (שורקה) ומוטל אני זוכרת כזוג נשוי וגם את בלומה ואיציל פינקלשטיין (אשר הכירו והתחתנו כאן בארץ). איציל פידל נסע לקובל כעבור שנתיים, התחתן עם לאה והביא אותה ארצה.

שלושת הזוגות **ארליך, פינקלשטיין וקלקה** גרו בתל-אביב ועברו מדירה לדירה: ברחוב הכובשים, בשכונת מחלול ועוד. ברח' ישראלים (למיטב ידיעתי) גרו שלושת הזוגות בדירה אחת בת 3 חדרים. כל זוג בחדר נפרד, כאשר השירותים והמטבח היו משותפים לכולם.

והנה קרה המקרה וב-:

ב-22.7.1935 נולדתי אני **רינה** לבית קלקה
ב-24.7.1935 נולדה **תמר** (תמרה) לבית ארליך
שלושה ימים מאוחר יותר - ב-27.7.1935 נולדה **זהבה** לבית פינקלשטיין
כלומר בהפרש של יומיים-שלושה אחת מהשנייה נולדה לכל זוג בת...

השאלה הגדולה היא האם הייתה באותו לילה הפסקת חשמל, או האם זה היה מתוכנן?...

עם הזמן ועם השיפור במצב הכלכלי והגדלת המשפחות עברה כל משפחה למשכן אחר. משפחת ארליך ופינקלשטיין נשארו לגור בתל-אביב ואילו משפחתנו (קלקה) עברה לגור בעקבות עבודת אבי דוד. כאשר הגיע ארצה הפך אבא לבנאי. כשעבד בת"א (בניית בית "הבימה" הישן והמיוחד ובניית בתי הזיקוק-הלבניות" בחיפה נשארו לגור בתל-אביב. עם שליחתו לעבודה בבניית המחנות והקסרקטינים של הצבא הבריטי בסרפנד (לימים צריפין) ובדרום- בקסטינה ועוד- משפחתנו עברה לגור ב"נחלת יהודה" שהיום איחדו אותה עם ראשון-לציון.

שלושת המשפחות המשיכו להיפגש יחד, ביחד עם משפחות **פידל, וייקוס, ביין, שמעון ושרה צורף, אהר'לה קפצוק**, יותר מאוחר הצטרפה לחבורה גם **תמה קרביץ** וזוגות נוספים. פגישות בעיקר במוצ"ש על ארוחה "פולנית": תפ"א על קליפתו טבול בשמן ומלח, הרינג, ולחם כשעל הקרום גרדו שום.

אנו שלושת הבנות נפגשנו מעט מאד. עם הזמן נישאנו והקשר פסק.

כעת לאחר ביקורי בקובל ביולי 2007 ועם בניית אתר העיר קובל באינטרנט ניעורו אצלי הזיכרונות ומאד רציתי לדעת מה קרה לתמרה וזהבה. אפשר לומר גם שהתגעגעתי.

את תמרה הצלחתי למצוא באמצעות ספר הטלפונים (זכרתי את שמו של אחיה צביקה ז"ל ושם אשתו). אלמנתו נתנה לי את מספר הטלפון של תמרה ושוחחנו בטלפון.

את שם משפחתה של זהבה לא זכרתי. ידעתי כי הייתה להם חנות של השכרת ומכירת מכונות כתיבה ומכונות משרד שונות ברח' מקווה ישראל פינת יבנה. בתוקף עבודתי בסוכנות היהודית וב"מקורות" פגשתי אותו מספר פעמים אבל לא נוצר קשר. כנראה שעם הגיל מתגברים גם הגעגועים לעבר...

ב"קול ישראל" רשת ב' קיימת תכנית של ירון אנוש "המדור לחיפוש קרובים". כתבתי אליהם וסיפרתי את הסיפור של קבוצת העולים מקובל והעלייה ארצה, החברויות, הלידה המופלאה של "3 בנות תוך 5 ימים" ועל כך שאני מחפשת את זהבה, הבת השלישית, שעקבותיה נעלמו.

ימים ספורים לאחר מכתבי צלצלו וביקשו שאעלה לשידור. תוך 45 דקות עמד להתקיים השידור וכמובן שמחתי על ההזדמנות שניתנה לי. סיפרתי הכל. והנה קרה מקרה, אשר לדברי ירון אנוש עוד לא קרה בתכניתם: תוך כדי

שידור התקשר **יעקב בלסנבוים** איש "קול ישראל". ירון אנוש כמוכן הכיר אותו ולא הבין מה לו ולתכנית. לשמחתי הרבה אמר שהוא חושב שאני מחפשת את זהבה, בת-דודתו. ואכן, הוא ציין את שמות ההורים, מקום המגורים וכל הפרטים אשר היו ידועים גם לי.

לאחר התכנית התקשרו אלי ומסרו לי את מספר הטלפון של זהבה ואת שם משפחתה. כמוכן יצרתי מיד קשר טלפוני ושווחחנו כשעה. קבענו להיפגש ולהיזכר בילדותנו ולהעביר חוויות. אנו כולנו כבר סבתות לנכדים. תמרה לדאבוני התאלמנה לפני מספר שנים.

התקשר אלי גם **קובי ברקאי** מ"קול ישראל" בירושלים ואמר כי ידוע לו שאביו יוצא העיר קובל אבל אינו יודע דבר על המקום.

תעלומת לידת שלושת הבנות הראשונות באותה עת תישאר כבר כנראה ללא תשובה.

לדאבוני כבר אין את מי לשאול – הורינו החלוצים, בני דור ראשון ליוצאי קובל, הלכו לעולמם מלבד בלומה פינקלשטיין אשר עודה בחיים אבל לא במצב שאפשר לשאלה.

נכתב על-ידי הבת הבכורה משלושת הבנות:

רינה קלקה, בתם של דוד ויונה (לבית גרויסר ממציוב), קרית אונו, מרץ 2008.

זוהי תמונה משנת 1965, מחתונתו של אחי משה קליל עם טובה זיס.

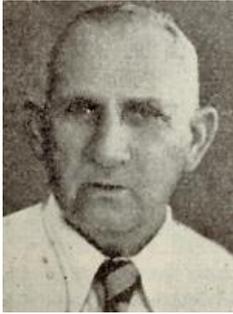
במרכז יושבים החתן והכלה. לשמאלו של אחי, אמי יונה ז"ל מחזיקה את בני צור על ברכיה. לימינה של הכלה, אבי דוד ז"ל מחזיק על ברכיו את בתי הבכורה שרית. (ב-1973 נולדה לנו בת זקונים- דלית שמה).

משמאל לימין בתמונה עומדים **איציל ובלומה פינקלשטיין** (הוריה של זהבה). רביעית, עם ענק פנינים, שורקה-**שרה ארליך** (אמא של תמרה). מעל הכלה מציץ מאחור איציל פידל. מעל אחי (החתן), שמילצע (**שמואל**) וייקוס ולידו **לאה פידל** (ללאה ואיציל בן בשם **עמוס**, הצעיר ממני בשנתיים. היה להם עוד בן בשם **יונה** אשר נפטר לפני כ-3 שנים - שנים מספר לאחר שעבר השתלת לב).

מעל שמואל ולאה עומד בן-דודי **מנדל לקח** (אמו היא לאה, אחות אבי, שנספתה בשואה). מצד ימין מציצה (חתוכה בצילום) מיכלע (**מיכאלה**) **אורזוכובסקי** (באתר קובל יש תמונה בה היא יושבת עם קבוצה ליד ה"טוריה"). לידה מוטל (**מרדכי**) **ארליך** אביה של תמרה. ולשמאלה **חנה לקח** (לבית גופן) אשתו של בן-דודי מנדל, אף היא מקובל.

מידע מתוך האינטרנט: מאיר ענטין- מראשוני חלוצי קובל

www.rishonim.org.il/rehovot/info/founder

מאיר

הורים מרים ויהושע

מקום לידתו רוסיה ווהלין

תאריך לידתו תרמ"ב 1882

עלה ארצה ב- 1903

עיסוקו ממייסדי הבנק הראשון ברחובות, חבר ועד המושבה, ממייסדי הועד החקלאי

תפקידו בקהילה שומר וראש שומרי המושבה, פעיל בהגנה

מקצועו חקלאי

תאריך פטירתו י"ג אייר תשט"ז 24.4.1956

מקום קבורתו רחובות

חינוך למד בגימנסיה רוסית

ממשיכים אביבה, ציפורה, מרים

בת הזוג מינה ענטין

הבת: מרים-מרצה מינה, אשת מאיר

קורות חיים

נולד בשנת תרמ"ב (1882) בקובל שבפלך ווהלין, רוסיה.

לאביו יהושע (קבלן למסילות-ברזל, בן-תורה ונדבן, מראשי חסידי חב"ד) ולאמו מרים לבית אידלזון. קיבל חינוך יהודי מסורתי, גמר גימנסיה רוסית וניגן יפה בכינור, והיה צפוי לו עתיד מזהיר, לפי תנאי הימים ההם. אך ההתערורות הציוניות, שקסמה לרבים מיהודי קובל, משכה גם אותו לפעילות, והיה חבר הועד הציוני המקומי בראשותו של פנחס דאשבסקי (שהתנקש באנטישמי קרושיוואן עורך העתון "בסראבץ", שהסית לפרעות ביהודים). היה מחסידיו הנלהבים של הרצל.

כחודש אחרי ההתנקשות ההיא, בחשוון תרס"ד (סתיו 1903), עלה מאיר ענטין לארץ (יחד עם דב ויינשטיין, חברו בוועד הציוני המקומי), וב"שליחות מצווה" הביאו עימם את הכסף שאספו בין החברים לרשום את "פנחס נוקם נקמת ישראל" בספר הזהב של הקק"ל ומסרהו ל"בנק הציוני" (אפ"ק) שנפתח או ביפו וזאת היתה אחת מעסקותיו הראשונות.

רכש בכספו שטחי אדמה נרחבים ברחובות ופיתח משק חקלאי. היה הרוח החיה בנוער המקומי ומטובי המשתתפים בפעולות ובהצגות של להקת החובבים המקומית וביתר ענפי החיים החברתיים והתרבותיים.

ב-1909 נשא לאשה את מינה בת צבי הורביץ.

המשיך בפעילות ציבורית כאחד ממייסדי הבנק הראשון ברחובות, חבר ועד המושבה ואח"כ חבר המועצה המקומית במשך שנים, ממייסדי הועד החקלאי ומפעילי חבריו. בשנים שלפני מלחמת-העולם הראשונה היה מראשי הפעילים בארגון ה"חגיגה" בימי חול-המועד פסח (ב-1913 וב-1914) ברחובות, ששימשה אז כעין מפגן ארצי להישגי הישוב החקלאי העברי בנפש וברכוש. שימש גם כשומר רוכב וראש שומרי המושבה במשך כמה שנים, וגם לאחר זמן היה מהפעילים בהגנת המקום והישוב בכלל.

ענו וצנוע, ביתו הפך למרכז חברתי ותרבותי לנוער מכל הסוגים, איכרים ופועלים מהעלייה השנייה. נפטר ברחובות, י"ג אייר תשט"ז (24.4.1956).

בנותיו: אביבה אשת מכס לוסטרניק, צפורה אשת אפרים אילין, מרים (מרצה) אשת נתן אברמוביץ.

ראשוני העולים לארץ-ישראל: הארגון הציוני בעיר קובל לא הסתפק בתעמולה וחינוך ציוני בלבד, אלא קרא להגשמת אישית, לעלות לארץ-ישראל ולהתיישב בה. הימים היו ימי הקונגרס הציוני השישי, בו הוצעה אוגנדה כ"מקלט לילה". גם בקובל היו אוגנדיסטים, אולם הם היו במיעוט. ואלה שנשבעו "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני", החליטו להצמיד הווייתם לאדמת-הארץ. בשנת 1903 עלו ארצה שני העולים הראשונים מקובל: מאיר אנטין ו**דב וינשטיין**. הם נסעו לאודיסה, נפגשו עם לילנבלום ודרויאנוב וקבלו מהם את האינפורמציה הדרושה. כבואם ארצה התיישבו שניהם ברחובות. הם בחרו במושבה זו, הודות למאמרי משה סמילנסקי, שפורסמו ב"הצופה", שדברו בשבח היזמה הפרטית של רחובות. תחילה עבדו שניהם ב"מנוחה ונחלה", החברה שיסדה את רחובות. כעבור זמן עזב וינשטיין את רחובות, עבר לסג'רה ואחר-כך השתקע במנחמה. וינשטיין נפטר בימי מלחמת-העולם הראשונה. מאיר אנטין ז"ל האריך ימים ונפטר בשיבה טובה בי"ד באייר שנת תשט"ז.

בעקבות חלוצה קובלאית, או: משפחת טורקניץ

על משפחת טורקניץ שעלתה מקובל שמענו לראשונה מפי חברתנו בת דור שני- רינה יוגב (לבית קלקה- גרויסר).

הקדמה: רינה יוגב מספרת על משפחת טורקניץ ועל התקופה:

משפחת טורקניץ גרה ברח' חיסין בתל-אביב, לא רחוק מבית "הבימה". הבעל לימד בסמינר לבנות "לוינסקי" כמעט בסוף רח' בן-יהודה בתל-אביב. אשתו הייתה בת-דודה שנייה של אמא שלי (לבית גרויסר). לא בטוחה אם קרבת המשפחה היתה מצד הסבא (גרויסר) או מצד הסבתא (אוקס).

היו להם בן בשם ישראל ובת בשם יפה (ואולי עוד ילדים). הבן ישראל עבד בסיליקט ללבנים בנחלת-יהודה. הבת יפה הייתה נשואה לד"ר ברוך בן-יהודה מנהל גימנסיה הרצליה והיו להם 3 בנות. אחת מהן היא **נתיבה בן-יהודה**.

אני שהייתי יותר קטנה ומבית של "פועלים" הייתי מקבלת את הבגדים הקטנים שהיו במצב טוב של הילדות שגדלו- בתקופה ההיא זו לא הייתה בושה.

אבי היה בנאי שעבד בכל הארץ בכל מקום שהיתה בו עבודה. היה בין הבנאים שבנו את בית "הבימה" - מי שזוכר- בעלת העמודים בחזית. עבד גם בחיפה והקים את ה"לבניות" של בתי הזיקוק. לאחר מכן ירד לעבוד בצריפין ודרומה. עסק בכל המחנות הבריטיים בבניית והקמת המחנות הצבאיים והקסרקטינים.

אז גם עברנו לגור בנחלת-יהודה, שהיום היא חלק מראשון לציון ושם נולד אחי משה. אנו גרנו בשכירות אצל הוותיקים שהיו בעלי משקים עם לולים ופרדסים.

בכל פעם שנסענו לבקר את ה"דודה טורקניץ" היינו מביאים להם תרנגולת או ביצים. לא אחת המשטרה הבריטית הייתה עוצרת את האוטובוס של "דרום-יהודה" ומחפשת הברחות. ולא פעם התרנגולת הסגירה את ה"מבריחים".

עד היום אני זוכרת את ריח ביתם של הטורקניצים, לעולם לא אשכח. המיטות היו גבוהות (אולי בעיני כילדה) והכסתות נפוחות מאד בסגנון פולני. אהבתי שירימו אותי כדי שאוכל לשבת עליהם. כל הרהיטים היו בסגנון של חו"ל.

אני זוכרת שבאחד מביקורנו, בדיוק כשהיינו ליד "בית הבימה" ע"מ לחצות את הרח' ולהיכנס לרח' חיסין, הייתה הפצצה של המטוסים האיטלקים על תל-אביב. לי ולאמי לא נשארה הברירה אלא להישכב על המדרכה. הייתי אז כבת 5 בלבד.

מאד אהבתי לבקר אצלם ולשתות את כוס התה המסורתית מהסמובר וכוסות הזכוכית.

בעת ההפצצה של האיטלקים לא זכור לי מי נהרג אז- הייתי קטנה- אני ילידת 1935. יותר זכורים לי מאורעות שקרו לי עצמי לפני קום המדינה. ב"שבת השחורה" כיצד חיפשו בביתנו בנחלת-יהודה והרסו את הספות עם הדקירות. החביאו אצלי ניירות במכנסיים הקצרים עם הגומי ברכיים. אני זוכרת שסיפרו שהאצ"ל, או הלח"י, גנבו נשק במחנה צריפין והחביאו בחולות ליד הסיליקט ללבנים בנחלת יהודה. הם נכנסו למחנה צריפין עם צווים מזויפים שחתמו עליהם T.T.G. (טילכעס טיגי געשפטן).

ב-1946 עברנו לקיבוץ "אפעל" שהוקם כקיבוץ עירוני. אנשים המשיכו לעבוד בחוץ והמשכורת נכנסה לקבוץ היו רק קומץ שנשארו בקיבוץ, עבדו ברפת בלול (היכן שהיום הסמינר) במטבח ועוד. הגרעין הוקם על שפת הירקון כקבוצת "גל" בין המקימים היו אנשים די ידועים ועסקני ציבור שאני זוכרת את שמותיהם רק בחלקם.

בזמן מלחמת השחרור ישבנו בחדר האוכל על הרצפה ומלאנו מחסניות שונות עם כדורים. באחת השבתות בבוקר הגיעו המון משאיות מרמת-גן, גבעתיים ואפילו מבני-ברק יהודיים עבדקנים. הורידו מהמשאיות לוחות עץ ענקיים והעמידו בחצי עיגול לכיוון חירייה ב-2 קירות ובאמצע שפכו חצץ ע"מ להגן עלינו. נסענו לבנייט בגבעתיים, תלמידי כיתות ז' ח' והלאה, במשורייניות.

בהיותי בת 12 הייתי מטפסת עם כל הילדים בגילי בתורנות, על מגדל המים, משקיפים על הכפר הערבי, היכן שהיום הספארי והודענו באלחוט על כל תנועה שראינו ולאיזה כיוון. אם זה ערבי זקן עם עגלה, או ערבייה שאוספת מהשדה - הכל. למטה בתוך המגדל ישבו "נוטרים" - ילדים בני 17 18 מכפר אז"ר וקיבלו את ההודעות שלנו.

באחד הימים אחה"צ הייתה הפגזה מצרית על התחנה המרכזית הישנה בתל-אביב, ומכיוון שאבי עבד מחוץ לקיבוץ, נשמתנו יצאה עד שכל חברי הקיבוץ חזרו.

מקיבוץ "אפעל" יצאו לכבוש את חירייה שהיום היא רמת-אפעל וכשנכבשה היינו יוצאים לשדות עם קופסת פח על מקל וקוטפים סברס. אחרי שלש-ארבע שנים הקיבוץ התפרק והאנשים התפזרו. לא זכור לי אם היו שם קובלאים.

בעקבות המשפחה:

עם הברורים הראשונים מסתבר כי **אלי מנדל** נזכר שאשתו של טורקניץ הייתה חברה טובה של אמא שלו, הם גרו בשכנות בארץ.

מכתב שנשלח אל נתיבה בן-יהודה: (נכדתם של גאולה ואליעזר טורקניץ)

... על פי האינפורמציה שמצאנו, סבתך גאולה עלתה ארצה עם סבך אליעזר בסביבות שנת 1904. חשוב לנו מאוד לכתוב על כל החלוצים הראשונים שעלו ארצה מהעיר קובל. אנו מבקשים ממך להקדיש לנו מעט מזמנך ולתת לנו פרטים נוספים הידועים לך: מה שם משפחת הסבתא מהבית, סיפורים הזכורים לך מפי הסבתא, תמונות מהגולה ומהשנים הראשונות בארץ וכו'. נשמח אם תעבירי בקשה זו גם לקרובי משפחה אחרים אם יש בידם אינפורמציה על כך ...

שיחה עם דדי (עודדה) בן-יהודה, אחותה הבכורה של נתיבה:

דדי סבורה ששם משפחת סבתה גאולה, הוא מרין או מרלין (מהבית). גאולה נישאה בקובל לבעלה מפינסק. הבת יפה נולדה כבר בקובל. כנראה הבעל עלה ארצה ראשון ואח"כ גאולה והילדה. אין להם תמונות מקובל. זכור לה שהיה קרוב משפחה מצד הסבתא: מאיר אשר (בן אחות או אח של סבתא יפה). חיתה בארץ שרה, בת דודה של סבתא ולה 3 ילדים: שמחה, ראובן, אסתר. לראובן היה בית מרקחת בת"א. אסתר הייתה פסנתרנית בחיפה. לא זכורים לה קרובים או מכרים אחרים בשם: קליקה, גרויסר, מנדל.

ברורים עם אלי מנדל:

אלי מנדל זוכר שהיתה משפחת מרין, משפחה ידועה בקובל שגרה בחולות. זכור לו קובלאי ד"ר מרין מירושלים שלא היה קרוב משפחה של יהודה מרין, מזכיר אגוד ווהלין שמוצאו מפובורסק/מנייביץ הסמוכות לקובל. אלי לא מכיר משפחה בשם מרילין מקובל.

מתוך ספר קובל:

אסמכתא לשם טורקניץ נמצאה בספר קובל, עמ' 80 - מאמרו של הרב ד"ר מיכאל גרייבר: "קובל היתה אחת הערים הראשונות, ששלחו תלמידים לגימנסיה "הרצלייה" בתל אביב, ביניהם העורך דין **יעקב אייזן**. מ"קובל" עלה אחד המורים המשובחים בארץ בדור הקודם, **טורקניץ ז"ל**."

מכאן אפשר לאמת את דבריה של עודדה בן-יהודה שטורקניץ הגיע לקובל, התחתן עם גאולה, ואכן לימד באחד מבתי הספר הראשונים "המודרניים" שקמו באותו זמן בקובל: "משכיל אל דל", ביה"ס של הנדל גלר וכדומה. מבדיקה נמצא שמשפחת מרין, או מרלין, לא מוזכרות בספר קובל.

שיחה עם מירית גל-עד:

מירית היא נכדתם של שניים מהחלוצים הראשונים שהגיעו מקובל (1910) - הזוג ברוך פנטורין ומאשה וינשטיין. (ראה מאמר נפרד בחוברת זו). במסגרת המחקר שעשתה מירית ושקדם לכתובת ספרה "בת שבע", נפגשה גם עם בני משפחות החלוצים הראשונים מקובל (1883): מאיר ענטיין ודב וינשטיין (אחיה של מאשה). ברשותה של מירית חוברת זיכרון "עוד אזכורה..." (1977) שכתבה **יפה בן-יהודה**, בתם של **אליעזר וגאולה טורקניץ**. להלן דפים מהחוברת:

יפה בן יהודה: עוד אזכורה...

בראשית המאה

פעם קראתי: "עוד מעט לא יהיה מי שיספר", אמרה זו חמיד רודפת אותי. לא אחת חשבתי, שכדאי לכתוב, איך הגענו ארצה בראשית המאה, איך חיינו ביפו בשלש השנים הראשונות לבואנו ואיך נדדנו אחר-כך בארץ. חמיד חשבת, שחבל שאין לי כשרון של סופר כדי להנציח את חנאי החיים באותם הימים.

נולדתי ברוסיה לאבי אהרן טורקניץ ולאמי. ב-1904 קם אבא ועלה לארץ (הוא היה אז בערך בן שלשים). אבא ידע עברית על בוריה מהוך למודים כ"תדרים" וב"שיבות"; היתה בידו גם דיפלומה של מרפא-שנים, מקצוע שלמד באודסה. שנחית שהה בלעדיו ביפו. תחילה נסה כחו ברפוי שנים לקומץ היהודים שהיו אז ביפו, אם איני טועה, היה אז רופא השנים היחיד בעיר. הוא נסה גם לעבוד במושבות, אבל הצלחתו לא היתה גדולה ביותר, כי לא היו רבים שנזקקו לרפוי-שנים. כל הזמן האין באמא, שתקת את הילדים וחבוא אחריו ארצה. כפי שנודע לי אחר-כך, התנגדה מטעחת אמא מאד לנסיעה זו. לאנן? למדבר שממה? אבל כפי הנראה, גברו הגעגועים של אבא ואמא זה לזו - והחלו ההכנות לנסיעה. הכינו לנו אוכל לשבועים: כך ארכה הדרך בים עד יפו. ביחוד דאגו ללחם. מאחר שאי-אפשר היה להכינו לשבועים, תחכו פרוסות פרוסות של לחם, סבלו אותן בכירה, יבשוך כחנור לצנימים ו-מו אותן בשק. היינו אז כבר ארבעה ילדים, ביחד חמש נפשות - הכל נארז בשקים ובסלים מרובעים גדו-לים קלועים קש.

לאודסה נסענו ברכבת שני ימים ושהינו בה ימים אחדים. זה היה בפורים. רק עלינו על האניה ומיד חקפה אותנו מלת-ים. עד קושטה היו כל הנוסעים כמעט חולים. כמו בחלום אני זוכרת את עולי-הרגל הרוסים מגודלי הזקן, בתלבשתם השחורה, ביניהם "גלחים" רבים, שהיו רוב הנוסעים באניה זו. הם היו מחללים ושרים שירי קודש שלהם כלילות בחוך סערת הים.

במתלקה שנסענו בה לא היו חאים אלא מדפים בכמה קומות. כל מטעחה קבלה מדף אחד והסתדרה בו למשך הנסיעה. במשך השבועים של הנסיעה נזוננו במאכלים קרים, פרט למים רותחים, שהיינו מקבלים בקומקום ממטבת האניה.

הגענו ליפו ביום אביב בהיר ויפה, סמוך לפסח. כנראה היה זה יום חמסין, כי אני זוכרת שהיה כל כך חם, שקשה היה לנו לשאת את עמס בגדי החורף, שאמא קשמה אותנו בהם לקראת הירידה והפגישה עם אבא. אבא עלה על האניה, ומיד - עוד כאניה - החליף את שמותינו בשמות עבריים. אני זוכרת היטב, איך אמר לי, ששמי יהיה "יפה", במקום "שיינדעל". לאחי ישראל: שמך יהיה מעתה "ישראל", לאחי "מעער" -

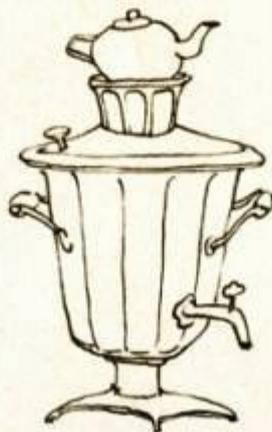
עיני יצאו כמעט מחוריהן מפחד, כאשר ראיתי פתאום ערבי גדול, שהיה כענק בעיני, לבוש חלבושת מוזרה, עם מכנסים רחבים המטלטלים כיון רגליו כשמלה, תופס אותי, וכך אח אחי ואח אחותי, וממש זורק אותנו מן הספון למטה אל תוך סירה, המתנוודדת לפי קצב הגלים, עלה וירד, לרגלי האניה. הילדים והנשים צווחו ממש מפחד, וכאשר נתמלאה הסירה, החלו הספנים לחזור אל החוף, כשהם קוראים זה לזה וכל אחד לעצמו קריאות עדוד קצובות. עברנו את הבקורת הרשמית והתחלנו צועדים אחרי הסבלים, שהעמיסו את מטעננו על גבם, וכך שרכנו דרכנו באבק וברפש לכל אורך רחוב בוסטרוס, שהיה ללא מדרכות וללא כביש. פה ושם עברנו על-יד משהו הדומה לבית-קפה, ומתוכו הסתלסלו קולות משונים מתוך מכשיר בעל משפך גדול, ואנשים רבים ישבו על ידו על שרפרפים נמוכים, ועל-יד כל אחד מהם בקבוק משונה, זה היה נרגילה, שמתוכו התפתל צינור צבעוני אל פי האיש היושב על ידו, מדי נשמו את העשן של הנרגילה היו המים מבעבעים בחוף הבקבוק בלי הרף. לא ידענו לאן להביס קודם: הכל מוזר, הכל חדש. בצעדנו כה באמצע הרחוב אולצנו מדי פעם בפעם לסור הצדה, כי אורחת גמלים וחמורים צעה בנחת באמצע הרחוב, כשצלצול עמום עולה מהפעמונים שעל צוארם. נבהלנו לטראה החיות המוזרות, אבל אבא הרגיענו. הדרך ארכה לנו מאד והיינו שטופי-זיעה, עד שהגענו לדירה, שאבא הכין לנו ב"נוה-שלום".

אחרי ימים אחדים חקפה אותנו - את הילדים ביחוד - מחלה עור, שקראו לה: חררה. היינו מחגרדים בלי הרף וממש קורעים את העור מעל בשרנו. בהמשך השנים נודע לי, כי כל איש חדש העולה לארץ היה לוקה בימים ההם בחררה. ד"ר הלל יפה, שהיה אחד הרופאים הראשונים בארץ ורופא מצוי, כשהיו באים אליו בתלונה: "דוקטור, מה לעשות לגרוי הנורא הזה?" היה משיב ברוחו הטובה ובהומור שלו: "יש רק רפואה אחת: התגררו". אחר פסח לקח אבא אותי ואת אחי לגמנסיה העברית ("הרצליה"). הגמנסיה הייתה אז כסימטה על-יד ביתנו, והיו בה כשלושים תלמידים. לאחר שהתחלנו ללמוד בגמנסיה, הכנסנו מיד את הדיבור העברי הביתה. עד היום אני מלאה השתוממות, איך מיהר הדיבור העברי לחדור לביתנו. לא נשאר לי כל זכרון, שדיברתי אי-פעם עם אבא אידיש, וגם אמא למדה מיד את השפה.

מצבנו הכלכלי היה רע. בימים ההם לא הרבו בארץ לרפא שנים. הפרקטיקה הייתה אפוא מצומצמת, בקושי אפשר היה לקיים משפחה עם ארבעה ילדים. הזניה אבא לאט לאט אח מקצוע ריפוי השיניים והחל לעסוק בעבודה ציבורית. הוא היה ממיסדי מפלגת "הפועל הצעיר" והעורך הראשון של עיתונה המורפס: "הפועל הצעיר". הוא היה גם ממיסדי להקת "חובבי הבמה העברית", אותה קבוצה, שגנסיין, הררי ומרגולין היו מראשוני חבריה, בתוכם גם אבא, שהעלו על הבמה את המתזות: "אוריאל אקוסטה", ו"ד"ר

שטוקמן", "היהודים" ועוד. אני זוכרת, כי הממשלה העות'מנית לא הרשתה להעלות על הבמה את המחזות, וכמה פעמים החלה ההצגה, ובאמצע באו שוט-רים והפסיקו אותה, ועל כן אולצו לנסוח בכל פעם באולם אחר, כדי להסיח אתשומת לב הרשות.

באותם הימים הוזל אבא להמשיך גם להוראה. רוב המורים בשנים ההם לא היו מוסמכים. בקצה נוה-שלום, על גבול נוה-צדק, היה בנין בן שתי קומות מסביב לחצר גדולה, שנקראה בפי הקהל בשם "האוטונומיה". בבנין זה שכן בית-הספר לבנות. בקומה הראשונה היו דירות המגורים של המורים, ובקומה השניה היו מחלקות בית-הספר, שהכיל כמאתים בנות. המורים היו: פפר, יחיאלי, קריצ'בסקי שהווליף את שמו לאזרחי, אוזרקובסקי שהחליף את שמו לעזריהו ועוד. היו גם מורים, שגרו מחוץ לאוטונומיה: אדלר, ש. בן-ציון, ואחר-כך טורוב, שהיה מנהל בית-הספר. לאט לאט נמשך אבי אל ה"חצר" וקשר קשרי ידידות עם כל אותם המורים. הוא היה יוצא ונכנס אליהם, מבקר בשעוריהם מחוץ ענין ומחליף לפעמים מורים חולים או מורים שנסעו מאיזו סיבה מיפו. ההוראה קטנה לו מאד, בעצת כמה מהם, שנוכחו לדעת, כי הוא יודע היטב עברית, מצוי אצל המקורות ומצטיין גם במתמטיקה, החליט לקבוע את ההוראה כמקצוע חיוני. ומהחלטתו זאת חל שינוי גדול בחייו ובחיינו. אבי מצא את מקומו כמורה, ובמשך השנים נהפך להיות אחד המורים הטובים והדגולים בארץ.

מירית גל-עד

משפחת פנטורין ומשפחת ווינשטיין - החלוצים הראשונים מקובל

רקע: מירית גל-עד (נכדה למשפחת פנטורין ווינשטיין)
סיפור של רצח על רקע רומנטי במושבה

קטע מכתבה בעיתון "צפון העיר ת"א" / יעקב בר און (24/06/2005)

צפייה אקראית בכתבה בערוץ 1, שאליה שורבב רצח משנת 1928 - הוליקה את מירית גל-עד, תושבת רמת-אביב ג', לכתיבת ספרה הראשון "בת-שבע" דרך סיפורה האישי המרתק של האם, מביאה גל-עד את סיפורן של המושבה מנחמיה ושל א"י של פעם. ספר הביכורים המרגש שלה יצא לאור בימים אלה בהוצאת "מלוא".

מרים שבספר היא מירית: "כשהייתי בירושלים ילדה בת ארבע, היו אלה השכנים שלנו, שמואל כצנלסון, לימים שמואל תמיר וחברתו, ששכנעו את הורי שמירית מתאים לי יותר ממרים. הורי השתכנעו, אבל בתעודות נשארתי מרים וזה גרם בעיות, כשבבנק סירבו לכבד צ'קים שקיבלתי על הרקדות ריקודי-עם, שבהן עסקתי מנעורי כדי לסייע בפרנסת המשפחה. בסוף שינתי כחוק במשרד הפנים".

סבה של מירית, **ברוך פנטורין** (מהעיר קובל), יצא ב-1887 בגיל 15 למצוא את מזלו בארץ האפשרויות הבלתי מוגבלות ועם השם בן, שהוענק לו שם, הקים חווה בצפון דאקוטה בנוסח של א-יידישע קאובוי. הוא ראה שם ברכה בעיסוקיו החקלאיים, פחות במישור האישי הרומנטי. התאהבותו באחות שטיפלה בו בבית-חולים הוליקה אותו שם לנישואין שהסתיימו בגירושין לאחר שלכד אותה מתנה אהבים עם חברו הטוב ביותר.

אולי כדי להתאושש מכך, יצא ברוך-בן לחופשת-מולדת **בקובל** - כיום באוקראינה - וזו חתמה את הפרק האמריקאי בחייו. הוא פגש שם צעירה נאווה וחסודה, **מאשה ווינשטיין** היה שמה, נשאה לאשה ולאחר שנולדו שם בנותיהם - **רבקה ובת-שבע** - יצא ב-1910 לפתוח את הפרק הארץ-ישראלי בחייו, מבלי להיות ציוני והן בעקבותיו. לאמריקה חזר כדי להביא משם מהציוד החקלאי הרב שהותיר מאחוריו. "קופרט", ארגז נסיעות ענתיקה, שנותר כעד אילם ממסעותיו, מצוי כיום בפתח דירת נכדתו, מירית. המסמכים המשפחתיים שמצאה בו סייעו לה בכתיבת הספר.

בן, שחזר להיות ברוך, ניסה להתיישב ברחובות, ליד גיסו, אבל עם הידע החקלאי שצבר בארה"ב לא הבין כיצד ניתן לפתח חקלאות בחולות מישור החוף. הוא יצא לתור את הארץ ובדרכו התאהב במושבה מלחמיה, בעמק הירדן - לימים מנחמיה - ורכש בה שתי נחלות. בעודו מתבסס שם, עשו מאשה והפעוטות שלהם את דרכן באוניה ארצה. רק לאחר מעשה הבינה שהגבר המזוקן, שהיה שם נחמד אליהן על הסיפון ונשא על-ידי את בת-שבע התינוקת, לא היה אלא איש-המסתורין ראספוטין.

האידיליה במנחמיה היתה קצרה. באמצע שנות העשרים פקד אסון את משפחת פנטורין. תוך שנה וחצי גולה מחלת הסרטן מהבנות את הוריהן. בן 53 ושבע פעלים היה ברוך כשהסתלק מהעולם. כבר אז הסתמן אופייה יוצא הדופן של בת-שבע. בניגוד להלכה, התעקשה הנערה בת 15- לומר קדיש על אביה. קודם לכן, כששמעה את תלונתו לבורא על שאין לו בן שיאמר קדיש אחריו, התקוממה ואמרה לו - 'אני שחורשת אתך בשדה לא שווה לבן?!' "זה מה שאפיין את בת-שבע, אמי", מציינת מירית. "שום דבר לא עמד בדרכה. המילה 'לא' לא היתה לה למכשול ותמיד היתה לוחמת".

לוחמת אבל אומרת ביאוש "העולם נגמר בשבילי" - וחיה עוד קרוב ל-60 שנה. למעשה, חייה ניצלו בהמשך. כצעירה סקרנית נמשכה אל פנס הקסם שצועני קרקס הביאו למושבה ושוב ושוב נפגעו עיניה מגרענת עד כי אפילו ד"ר טיכו האגדי התקשה לרפאה. הגרענת הצילה אותה כשטרפדה את נסיעתה אל דודה בעיירה (קובל). הוא וכל משפחתו נספו בשואה.

שתי היתומות המשיכו בפועלם החקלאי של הוריהן בעוד מכל עבר הופנו מבטים חומדים לעבר נחלותיהן. היה זה שלמה-יצחק רוזנפלד, מוכתר המושבה, שהגן עליהן בעוז. בת-שבע היתה לחברתו של ורשאי, העולה מפולין, למגינת-לבו של ירמיהו רוזנצווייג, בן המושבה, זה שלימים זוהה עם השיר "על הגורן בליל לבנה" ומעולם לא הודה בקשר עם זליקוביץ.

בעודה בבית-הספר החקלאי בנהלל הגיעה אל בת-שבע בשורת האויב על הרצח. היא הוזעקה למושבה ושוב לא חזרה ללימודיה. אגב, אנשי "ההגנה" הצילו את הרוצח ממאסר על-ידי הבריטים מחשש שיחפשו אצלם נשק. רוזנפלד פעל לכך והתחרט. הוא ראה את הרוצח מסתובב חופשי כשחיוך ציני על פניו וחמתו בערה בו להשחית. שמעון, אחד

מבניו, נשא לאשה את רבקה, אחותה של בת-שבע והיה היחיד מבני רוזנפלד שהאריך ימים. אחיו נהרגו בנסיבות שונות.

בניסיון להתאושש מהאסון, יצאה בת-שבע לשייח' אבריק, לסייע במשקו של השומר המיתולוגי אלכסנדר זייד. מבין השומרים שם התאהבה באזרח, בן למשפחת מרקובסקי, שעלתה בראשית המאה למטולה. כשנולד שם, העניקו לו הוריו המורים את השם בתקווה שיום אחד יהיה אזרח המדינה העברית לכשתקום.

בת-שבע חזרה למושבה עם בעלה ושם הבינה שלא יהיה חקלאי. קורפורל מרקובסקי כה היה טרוד בתפקידו כמפקד יחידת המשמר, שכאשר עמדה רעייתו ללדת, ב-1935, לא היתה לה ברירה אלא לדהור בעצמה על הסוסה זיקה לבית-החולים בעפולה. כשהגיעה לשם, הפילה מרוב מאמץ ונשלחה הביתה. אבל בטנה הלכה ותפחה. כשהובהלה לבית-החולים, התברר שנשאה ברחמה תאומים. מירית היא אחת מהם.

בהיותה בת עשר פגשה (מירית) באקראי את הרופא המיילד. הוא העיף לעברה מבט בוחן ושאל "איפה התחבאת?".

קטעים מתוך ספרה של מירית גל-עד: "בת-שבע"

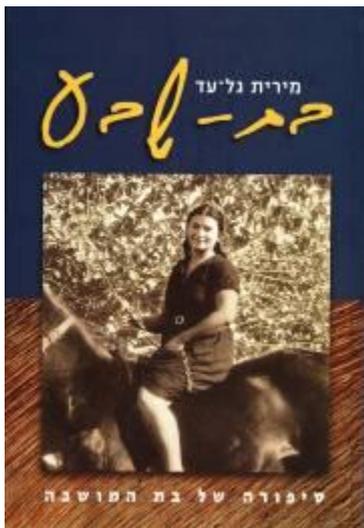
בת שבע, ילידת קובל, הינה אמה של מירית, בתו של ברוך פנטורין ומאשה וינשטיין מקובל.

רקע: ברוך פנטורין, סבה של מירית גל-עד, יליד 1871, מגיע בגיל 16 לאמריקה. משנה שמו לבן, מקים משק בצפון דקוטה, נישא לבחורה מקומית בשם רוז והופך לחקלאי מצליח. נישואיו עולים על שרטון, הוא מתגרש וחוזר לקובל בשנת 1906:

תחנת הרכבת בקובל המתה מאדם. איש מבני משפחת פנטורין לא החמיץ את הרגע הגדול: חזרתו של הבן העקשן והמרדן הביתה. כאשר עצרה הרכבת, היה בן בין הראשונים שירדו ממנה. שבעי עשרה השנים, בהן לא התראה עם אמו, לא הצליחו להשכיח פרט מדמותה. הוא רץ הישר לזרועותיה וכך עמדו חבוקים ובוכים, בעוד דמעותיה זולגות על לחייה והיא צובטת עצמה שוב ושוב כדי להיווכח שבנה אכן שב הביתה. מה גדול היה חששה שמא תלך לעולמה בטרם תראה שוב את בנה האהוב. עתה חש האב לחבק את בנו וכך עשו גם אחיו ואחותו, הדודים ובני הדודים.

שיירת עגלות ארוכה הובילה את בני המשפחה לבית פנטורין, לחגוג את בואו של ברוך הביתה. קשה היה לו להתרגל שוב לשמו הישן. האהבה והחום שהרעיפו עליו, השפה ונוף ילדותו המוכר, החזירוהו לחיק המשפחה ולביתו תוך זמן קצר.

השמועה עברה מפה לאוזן; ברוך פנטורין הגיע מאמריקה. החברים התייצבו כאיש אחד. השמחה הייתה רבה. כולם רצו לשמוע על חייו באמריקה. הוא סיפר ושומעיו ביקשו עוד ועוד. בעיקר, עניינו אותם סיפוריו על החווה, הסוסים וגידולי החקלאות, צוות העובדים האינדיאני וידידיו החוואים הנורווגים. איך אדם שמעולם לא היה קרוב לעבודת אדמה, הפך לחקלאי מיומן ומצליח. אמו, שבעבר לא נהגה לקחת חלק בפגישות ילדיה עם חבריהם, לא החמיצה אף פגישה. לאחר שדאגה לכיבוד נאות. הייתה נכנסת

בן (ברוך) פנטורין חלוצי בצפון דקוטה

לחדר ויושבת מאחור ומאזינה בשקיקה לסיפורי בנה, שכה התגעגעה אליו וכה ציפתה לרגע בו תראהו שוב. שמועות הגיעו לקובל, איש לא ידע אל נכון מה באמת אירע בביקורו של בוריס ירוסלבסקי אצל בן, איש לא העז לשאול וברוך לא סיפר. הוא היה מבוקש בפגישות חברתיות ובמסיבות שהתקיימו בקרב חבריו ומכריו. בכל אחת מהן היה הוא מרכז ההתעניינות. הן לא בכל יום חוזר לקובל אחד מבניה, לאחר שהייה כה ארוכה באמריקה!

מאשה ויינשטיין צעירה יפה, שחורת שער ובעלת עור צה, זוג עיניים חומות וגדולות הקסימה אותו מיד משפגש בה. מאשה הייתה צעירה משכילה, שקטה, קטנת קומה וצרת מותן, עיניה החומות האירו את פניה העדינים והמחוטבים. שעה הארוך היה אסוף לאחור ומורם מעט מלפנים ונראה היה ככתר על ראשה. יפה הייתה וקולה רך ונעים. הוא חייך אליה והיא השיבה לו בחיוך מבוש.

עוד באותו ערב, ביקש מאחד החברים שיציג את העלמה בפניו. התברר לו כי היא אחותו של דב ויינשטיין, אשר יחד עם חברו, מאיר אנטין, היו הראשונים שעלו מקובל לארץ ישראל. הקהילה היהודית שהייתה במהותה ציונית, מלאה גאווה על שניים אלה, שבשנת 1903, החליטו ועשו מעשה - עלו לארץ ישראל. יציאתם של השניים נחוגה ברוב עם. הקהילה כולה ליוותה אותם ובראשם "כליומרים" שלא חדלו מלנגן ולהשמיע את זמירותיהם. הקהל הצטרף לשירה בדבקות. ההילולה נמשכה עד שהרכבת עזבה את הרציף. הייתה זו חוויה הזכורה היטב לכל מי שנטל בה חלק. בני קובל חזרו ושחזרו את המאורע המרגש עוד ימים רבים לאחר שעזבו השניים את עירם האהובה. ברוך הוזמן עלידי מאשה לבקר בבית הוריה. ידידותם הלכה והעמיקה. לאחר מספר חודשים של חיזור נמרץ, ביקש ברוך את ידה. מאשה נתנה את הסכמתה. הוריו של ברוך והוריה של מאשה ברכו על הזיווג. אביה, משה ויינשטיין, התנה עם חתנו לעתיד, שבשום פנים ואופן לא יסכים לנסיעת בתו לאמריקה. "הו לא, לארץ הפראים הזאת, לא אתן לבתי לנסוע." אמ, בכל זאת, ירצה ברוך לעזוב את קובל ואת רוסיה, ייתן ידו לנסיעת משפחת בתו לארץ ישראל. שם נמצא אחיה, דב ו"שם ארצם ומקומם של היהודים" לברוך.

הוחלט שהזוג יגור תחילה בקובל. שתי המשפחות היו אמידות והעמידו לרשות הזוג הטרי בית. ברוך חזר לעבוד בעסקי אביו. הרעיון לפתוח דף חדש ולהקים משפחה מחוץ לאמריקה קסם לו מאד. הוא קיבל את הצעתו של משה ויינשטיין. נסע לאמריקה לרגל עסקיו, טיפל בענייני עובדיו שם, הטיל על בני משפחה, אותם הביא לאמריקה, לטפל בחווה וברכושו שם וחזר לקובל בהרגשת רווחה.

מאשה (ויינשטיין) ובן פנטורין, 1907

מאשה (יושבת שניה מימין) ובעלה ברוך פנטורין (עומד, ראשון משמאל) עם האחיות והאחים לבית ויינשטיין בקובל, רוסיה, 1907

רבקה, בתם הבכורה של מאשה וברוך, נולדה בחודש מרץ בשנת 1908, לשמחת שתי המשפחות. היא הייתה תינוקת זעירה, דומה להפליא לאמה היפהפייה. שנתיים וחצי אחריה, בספטמבר 1910, נולדה בת־שבע. משנולדו בנותיו, חש ברוך כי הגיע הזמן להקים בית קבע עבור משפחתו. זמן קצר לאחר הולדת בת־שבע הוא נסע לארץ ישראל. את דרכו לאודסה עשה ברכבת ושם עלה על אנייה העושה דרכה ליפו, שבארץ ישראל.

דב ויינשטיין ומאיר אנטין, שני הציונים שעזבו את קובל עירם ועלו לארץ ישראל, הגיעו לנמל יפו לקבל את פניו של ברוך. הם זכרו אותו מקובל וידעו את סיפור נסיעתו לאמריקה. אף כי עברו שנים רבות מאז ראו אותו לאחרונה, הכירוהו מיד ברדתו עייף ורצוף מהסירה שהובילה אותו מהאנייה אל החוף. הפגישה ביניהם הייתה חמה ולבבית. השניים לא העלימו מפניו את הקשיים: חוסר עבודה, האיכרים היהודים העדיפו פועלים ערבים על פני עובדים יהודים. "האקלים קשה ומייגע", סיפרו לו, "החום מתיש וקשה לעמוד בו. חלינו בקדחת וממש בנס יצאנו ממנה. גם גורלם של חברינו החלוצים לא שפר עליהם".

"לא חשבתם לחזור הביתה?"

"כן, חשבנו על כך ובמיוחד כאשר הגענו באנייה ליפו והסוורים הערביים זרקו אותנו ואת חפצינו מהאנייה לסירות בפראות וגסות. חשנו עלבון צורב והיינו מוכנים לחזור מיד, אבל ה"כליזמרים" והפרידה הנוגעת ללב, של אנשי הקהילה, בתחנת הרכבת מילאו אותנו בושה ומנעו מאתנו לחזור." דב יצא לסגירה אשר בגליל, עבד שם תקופה קצרה ועבר לרחובות, שם עבד מאיר. הם השתדלו להתרועע עם הבילויים שהיו אנשים לרוחם: אידיאליסטים, מלאי תקווה ואנשי עבודה - "הרגשנו שייכות לקבוצה מלוכדת שיודעת לאן היא שואפת להגיע. אתם לא היינו בודדים וחסרי־אונים" סיכמו את דיווחם. דב שמח לשמוע חדשות מהבית ובמיוחד על מאשינקה, אחותו הקטנה והאהובה. הוא עזב אותה כשהייתה ילדה, והנה עכשיו, היא אישה נשואה, אם לשתי בנות, העושה דרכה לארץ ישראל. קשה ממש להאמין.

משמאל בת שבע ואחותה רבקה

בית-ספרן של הבנות רבקה ובת-שבע במלחמיה, לימים מנחמיה.

זלמן קלוניצקי-בלשן וסופר תורני

זלמן קלוניצקי יליד העיר קובל, הוא אחיו של ישעיהו-אליעזר קלוניצקי-אביהם של ששת בני קלוניצקי וביניהם שלום קלוניצקי-קלונימוס. ההורים של זלמן, הינם ר' יעקב והודיע (יהודית). זלמן ייסד הרבה בתי-אולפנא בפולין, היגר בעקבות בתו לארה"ב ושם הוציא את ספריו.

אוצר טעמי חז"ל

מחבר: הרב שלמה זלמן קלאניצקי-קליין
לענינים, לסיפורים ולמצוות שבתורה. מלקט מדברי חז"ל בתלמוד ובמדרשים.

הספר נמצא וניתן לדפדוף באמצעות האינטרנט:

<http://www.hebrewbooks.org/root/data/pdf/s/AS/ozartameichazal.pdf>

אוצר טעמי חז"ל

לענינים, לסיפורים ולמצוות שבתורה

הספר הזה טוקדש

לבנותי החביבות

Mrs. HENRY A. ALEXANDER, Atlanta, Georgia

Mrs. NATAHN B. COHEN, Montreal, Canada.

ולבני היקר המשכיל התורני

יעקב קליין, סינסינטי

ולזכרון נשמת רעייתי החכימה מרת

אסתר בת המופלג בתורה וכיראה ר' אליהו ז"ל

לבית חרניסון — נפטרה ב' אייר, תרפ"ו.

אהבת חסד, רדפת צדק, גמלת טוב,
סבר פניך וחכמתך האירו בית ורחוב,
תמכת עניים מראשית עלומיך,
רחמת דלים כל ימי חיידך.

המחבר,

שלמה זלמן קליין

בן המופלג כיראה וכחסידות מוהר"ר

יעקב קלאניצקי ז"ל

חלק ראשון

על ספר בראשית

אוצר טעמי חז"ל

לענינים, לסיפורים ולמצוות שבתורה

על חמשה חומשי תורה

פאה

הרב שלמה זלמן קלאניצקי-קליין

ב"ר יעקב ז"ל

סובר. ס"לזו וקרוסי" — הוצאת סופה

ניו-יורק, תרצ"ט

**מתוך ההקדמה
לספר:**

ובשם שזכיתי להוציא מעמי חז"ל על הענינים והספורים שזוכרים בתורה, כך יזכני ד' להוציא את שאר ספרי הדנים בטעמי חכמינו ז"ל, וכן הטעמים של גדולי ישראל וחכמינו מזמן שאחר תקופת הנאונים ואילך, ושאר כתבי היד אשר אתי בכתובים: ספר חכמי התלמוד ותורתם, ח' חלקים, כאור הלכותי לס' ויקרא, הרעות והמדות שבתנ"ך לפי חז"ל, ישובי הסושיות שבתורה לפי חז"ל.

ואני מסיים בהבעת תודה וברכה לכתתי החביבה בעלת נפש עדינה וטובת לב, מלומדת וסופרת, מרת סלכה אשר העוררדין הירוע א. אלכסנדר שעזרה לי בהוצאת הספר. וכמו בן אני מכרך את בעלה ואת בנה החביב אהרן, ואת בנותיה: רבקה, אסתר, אודיע. ואת בתי החביבה והמלומדת מרת מאשה, אשת המהנדס נתן (נייטען), בן הנריכ הירוע מר. לייאון כהן ז"ל, אותה ואת בעלה ואת כנם ליאונרד, ואת בתם אסתר, — ואת בני המופלג בתורה ובהשכלה מר יעקב קליין, אותו ואת רעיתו היסרה והמשכלת מרת רוזה, ובניהם: אפרים ושרה.

ואת בן אחי המשכיל התורני, חכם ושלם מר יעקב קלוניסוס ב"ר ישעהו אליעזר קלאניצקי, ורעיתו הנכבדה, המצוינת בידיעותיה ומדותיה הטובות מרת שפרה, ואת ש"כ, האחים הנכבדים מר יוסף קלאנעצקי, מופלג בתורה וביראה ועסקן ציוני, ומר יעקב קלאנעצקי, העברי הנאמן לעמנו ושפתנו, ומר גדליהו קלאנעצקי, מוקיר חכמים ובעל מדות תרומיות, ואת נשיהם החכמניות והצדקניות מרות איידעל, סלכה, חנה חייה, ואת ידידי הנכבדים משה וסידע פעכמאן, ואחרון אחרון חביב, את ידידי הרב הנדול, צדיק וחסיד בכל דרכיו מוה"ר אברהם נחום מיערפאוויץ, דב דחברה „מחזיקי תורה" בכרפאנוויל שהעירוני והרהיבוני להוציא את הספר הזה לאור עולם, — זכות התנאים והאסוראים הקדושים בעלי הטעמים שבספר תעמוד להם שיזכו לחיים ולשלום, לברכה והצלחה בכל מעשי ידיהם.

ש ל ס ה ז ל ס ן ק ל י י ן

נירירוק, ב' מנחם-אב, תרצ"ט.

מלון דקדוקי

קלאניצקי-קליין, ש. ז. .
מצפה
תל אביב
כולל כל המילים שיש בהן הרכב של חלקי דיבור שונים עם משמעויותיהם והוראותיהם השונות, לפי התנ"ך, המשנה והמדרש. ספר עזר ושימוש למורים, מתלמידים ולכל שוחרי הלשון העברית ודקדוקה.

הוצאת:
מקום ההוצאה:
תיאור/תקציר:

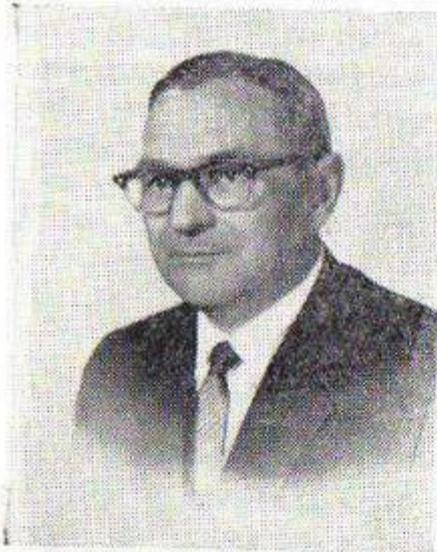
על פי המידע מהספרייה הלאומית, יש עותק כזה משנת תש"א, ומשנת תש"ד

על רופא- חוקר- קובלאי

מאמרו של אלי מנדל,

מתוך ילקוט ווהלין מס' 29- מאי 1970

ד"ר יעקב חסים

בארץ מתבקשים בזה להמציא לנו, או למשפחה, בכתב — את הידוע להם על אודותיו, לשם הוצאת חוברת לזכרו. ידידיו וכן בני משפחתו ירכזו את כל החומר על חייו ופעלו של האיש, החוקר — הידיד הגדול. אליהו מנדל

במותו, בגיל 61, שיכלה המשפחה הקובלאית את אחד מטובי בניה. עיקר עיסוקו כרופא היה חקר השחפת ובתחום זה יצאו לו מוניטין בארץ ובעולם. היה מנהל אגף זה במשרד הבריאות, היועץ הרפואי באגף השיקום של משרד הבטחון וחבר היעדה הרפואית העליונה לחוק נכי המלחמה בנאצים. היה פעיל בוועד איגוד יוצאי קובל ותמיד היה מוכן לבוא לכל קריאה. שש תמיד לעזור לחבריגו החולים שלא על מנת לקבל פרס.

"ידידי ורעי" היה תמיד פונה אלינו, קורה חו"ש משהו. אנא פנו אלי, למענכם אעשה כל שביכולתי". ואכן, תמיד היה מטה אוזן קשבת, מיעץ ועוזר. דבריו נשמעו תמיד בנחת, מלווים בחיוכו הלבבני-אבהי. התיחס לכולנו כאב ואח. וכוה נזכרו תמיד. ישמש הדבר תנחומים לבני משפחתו ול- ידידיו ומעריציו הרבים.

ידידיו ומכריו, כל יוצאי קובל שהכירוהו מצעיר רותו ומנעוריו, וכן כל אלה שעקבו אחריו בעבודתו

לצערנו לא מצאנו על האיש ופועלו כל איזכור באינטרנט או במקור אחר.

על פי זכרונו של אלי מנדל, לד"ר חסים נולדה בת העובדת כרופאה בבית חולים "איכילוב" בת"א.

ד"ר חסים כתב שני פרקים בספר קובל:

- מאמר על גימנסיית "קלרה ארליך", שבה למד ד"ר חסים.

- על ביקורו בעיר כרופא צבאי במסגרת הצבא האדום, באוגוסט 1944- מיד לאחר השואה.

להלן קטעים מאותם מאמרים:

הגמנסיה היהודית-פולנית

בשנת 1917 חזרה מרוסיה מורה צעירה מבנות קובל בשם קלרה זינדובנה-ארליך. בשיתוף עם מורה ותיק בעיר, שבצוב, מי שהיה מנהל הגמנסיה הרוסית לפני מלחמת-העולם הראשונה, פתחה בשנה זו גמנסיה, ששפות ההוראה בה היו רוסית ואוקראינית. הגמנסיה נפתחה ברחוב "קרוליובה בונה" במקום ששכנה פעם הגמנסיה הממלכתית לבנות.

פרט לקלרה, היו כל המורים נוצרים, וכן למדו גם כמה תלמידים ותלמידות נוצריים. בין המורים הראשונים יש להזכיר את הגב' מילר, שהורתה גרמנית. היא היתה מוסיקאית לפי מקצועה, ועם כניסת הבולשביקים העירה היתה פעילה בשטח המוסיקה. גבריאל ניקיפורוביץ הורה ציור ושרטוט; איבן וסיליביץ — מתמטיקה. סרפימה ויקטורובנה אוסיצקיה הורתה צרפתית (וו האחרונה היתה האנטישמית היחידה בין המורים. היא היתה בתו של פולקובניק רוסי מתקופת ניקולאי). יבגניה ניקוליבנה — היסטוריה, ליסנקו הורה את השפה האוקראינית וניקולאי פיודורוביץ' — פיסיקה.

עם התבססות השלטון הפולני היה הכרח לנטוש את השפה הרוסית, ובשנת 1921 חדלה הגמנסיה להיות "רוסית-יהודית" ונהייתה "פולנית-יהודית". המעבר הזה הביא לחלופי-גברא בסגל-המורים, כי לא קלרה ולא שאר המורים ידעו את השפה הפולנית. יתרה מזו: לא היה בנמצא מבין המורים בקובל אחד בעל-השכלה פולנית. בלית-ברירה הביאה קלרה מורים מגליציה, שהשפה הפולנית היתה שגורה בפיהם. הללו ראו מחובתם להפיץ את התרבות הפולנית באזורי-הספר.

את אשר שמעתי וראיתי בעיר עם שחרורה

החורבן הנורא והאיום

מחר הוא גורל-האדם. כשיצאתי מקובל למוסקבה ב-16 ביוני 1941 לכנס של מומחים למחלות-ריאה — לא הרהרתי רבות. הפרידה מהמשפחה הידידים היתה של מי שיוצא לעשרה ימים בלבד, ללא התרגשות מיוחדת. הייתי אומר — רגילה בהחלט. לא היה בה מתחושת השואה הממשמשת ובאה. בשנת 1943, בהיותי בערבה הקזאכסטנית, גונב אלי כי משהו מחריד מתרחש באזור הכבוש הגרמני. קראתי הרבה על ענויי האוכלוסיה הכבושה, על רצח בדם קר, על נהרות-דם הניגרים, אבל לא ידעתי אז, כי היהדות שנפלה בידי חיות-היטלר עומדת בפני חיסול טוטלי.

ב־8 באוגוסט בא הממונה עלי בעבודתי ושאלני, אם יש את נפשי להלוות אליו ולנסוע ברכבת הראשונה היוצאת לקובל, שעתה זה השתחררה. נעניתי לו ברצון. נסענו ברכבת. שהיתה מורכבת מקטר וקרון אחד בלבד, והגענו עד „זוטרווי קובל“.

עד הולובה היתה הדרך סלולה, כי נמצאה כבר חדשים מספר בידי הרוסים, אולם עם התקרבותנו לקובל היתה הדרך משובשת בחפירות, הרוגים ושדות־מוקשים.

הגענו עד בתי־המלאכה של הרכבת, שהיו הרוסים כליל. הלכנו בשבילים ובכל מקום הוזהרנו בל נסטה לצדדין, כי השטח זרוע מוקשים. כל הסביבה היתה מכוסה עשב־בר גבוה. ניכר היה שמומן לא דרכה רגל־אנוש במקום הזה. דרכי קובל אבלות היו. לא פגשנו בדרכנו נפש חיה. הגענו לתחנת־הרכבת שכוסתה במשאון ונהפכה לתל־חרבות. הסניבה כלה, אף היא הרוסה היתה. דרך רחוב „סטרה־זוקלנה“ באנו למרכז־העיר, שאף הוא היה כלו מכוסה עשב־בר. הגעתי לביתנו שברחוב סטרו־צקה. הבית לא ניזוק, אך נשדדו ממנו כל הרהיטים. הבית היה ריק — רהיט לא נמצא בו וגם אדם לא היה בו. ליד הבית ראיתי חפירה. בתי רובינשטיין שממול לביתנו הרוסים היו. רק בית פינקלשטיין בלבד נשאר שלם. הבתים המעטים שנשארו דמו לקברים, כי נכרתו כל אלה שדרו בהם.

מעשי־התועבה של ד"ר יבורובסקי שר"י

ד"ר יבורובסקי נחשב, כביכול, ידיד־היהודים. הוא היה הרופא הלא־יהודי היחידי שעבד בבית־החולים היהודי. אולם ב"ידיד" זה נתקימה המימרה: „שמרני אל מאוהבי“... משנתנה הרשות למשחית, התעוררה המפלצת שבקרבו שהיתה רדומה במעמקי־נפשו היוזאיתית.

על „מעשיו הנאים“ ספרה לי ד"ר סביצקה כדברים האלה: הואיל והיה מחזק כידיד, הפקידו בידו יהודים רבים את כל הונם, בזהב, כסף ותכשיטים — עד יעבור זעם.

עם שוך הקרבות ועם שחרור העיר מידי הטמאים, פנו אחדים מהמפקידים לד"ר יבורובסקי שיחזיר להם הונם שהופקד בידו. אולם, הלז התעלם מתביעה זו ולא החזיר להם מאומה. יתירה מזו: הוא שפך קיתוני לעג ובזז על היהודים, התעלל בהם בחרופים וגדופים ואמר לרופאים היהודיים, חבריו למקצוע: במשך דורות רבים אכלתם את בשרנו וכעלוקות מצצתם את דמנו. עתה הגיעה שעתכם. עתה הקיץ הקץ על אומה בזויה זו.

ד"ר יבורובסקי הצדיק בגלוי את פעולות־ההשמדה של הנאצים.

בת ליוצאי קובל:

דורית בייניש - נשיאת בית המשפט העליון של ישראל

(על הוריה של דורית בייניש, אהרון ורבה וחווה סעהר נכתב בפרוט בחוברת ההנצחה מס' 16. על בתם דורית נביא שני מאמרים שנלקחו מתוך האינטרנט.)

מתוך ויקיפדיה, האנציקלופדיה החופשית

דורית בייניש, פרקליטת המדינה בין השנים 1989 עד 1995 ונשיאת בית המשפט העליון של ישראל החל מ-14 בספטמבר 2006.

תולדות חייה

דורית בייניש נולדה ב-28 בפברואר 1942 בתל אביב, בת לחוה ואהרון ורבה. גדלה בתל אביב וסיימה שם את לימודיה התיכוניים בתיכון חדש בתל אביב. את שירותה הצבאי עשתה במחלקת ארגון באגף כוח אדם במטכ"ל והשתחררה בדרגת סגן ב-1962. בעלת תואר ראשון ותואר שני במשפטים מהאוניברסיטה העברית בירושלים. סיימה את לימודיה לתואר ראשון ב-1967 ותואר שני בהצטיינות ב-1971. יחד איתה למד בעלה, יחזקאל בייניש, גם הוא עורך דין. אם לשתי בנות.

במשרד המשפטים

את התמחותה ביצעה במחלקת החקיקה של משרד המשפטים ובלשכה הראשית של פרקליטות המדינה. עד 1969 כיהנה כעוזרת לפרקליט מחוז ירושלים. ב-1970 החלה לעבוד בפרקליטות המדינה. בתפקידה הראשון שם, כסגן פרקליט המדינה, ייצגה ביניש את המדינה בעיקר בתיקים פליליים. ב-1976 מונתה לתפקיד מנהלת מחלקת הבג"ץ בפרקליטות המדינה. חלק הארי של עיסוקה בתפקיד זה עסק בסוגיית ההתנהלויות והגירושים שאירעו בסוף שנות ה-70. בתוקף תפקידה ליוותה את ועדת כהן לחקירת אירועי טבח סברה ושתילה והייתה כפופה במשך חצי שנה (אוקטובר 1982 - פברואר 1983) ישירות לוועדה. ביניש הייתה התובעת במשפטי המחתרת היהודית ומילאה תפקיד מרכזי בהעמדתם לדין. במהלך המשפט ספגה איומים על חייה. לביניש היה תפקיד מרכזי בחקירת פרשת קו 300, כשעמדה לצד היועץ המשפטי לממשלה, יצחק זמיר, בדרישה לחקור עד תום את אנשי השב"כ המעורבים בפרשה, לאחר שנתגלה לפרקליטות שהם הרגו מחבלים כפותרים, שיקרו בחקירתם בנוגע לכך ושיבשו ראיות. זמיר וביניש התעמתו גם עם הממשלה, שהתנגדה להעמדת אנשי השב"כ לדין. בנוסף, ייצגה את המדינה בכל הקשור לפסילת מפלגתו של מאיר כהנא, וייצגה את המדינה בענייני האינתיפאדה שאך פרצה.

פרקליטת המדינה

בראשית שנת 1989 מונתה לתפקיד פרקליטת המדינה. בעת שכינה בתפקיד זה, הייתה אחראית לייצוג משפטי של המדינה בבתי המשפט בערכאותיהם השונות. מלבד אחריות לייצוג המדינה בבתי המשפט כפרקליטת המדינה, נטלה חלק בייעוץ משפטי לרשויות המדינה. בין האירועים המרכזיים שליוו את תקופת כהונתה כפרקליטת המדינה, ניתן למנות את המשפט הפלילי כנגד אריה דרעי. בשתי פרשות ציבוריות נחקקה דמותה הציבורית של ביניש כמי שאינה מתפשרת על עמדותיה אף כנגד הממונים עליה, ואף הבכירים ביותר. בפרשת המגורשים התנגדה ביניש נחרצות למהלך, בניגוד לעמדת ראש הממשלה יצחק רבין, ובתיק הבנקאים עמדה על כך שיועמדו לדין האחראים על ויסות המניות. בשתי הפרשות האחרונות יצאה ישירות כנגד עמדתו של היועץ המשפטי לממשלה יוסף חריש. כפרקליטת המדינה בתקופת האינתיפאדה נקלעה לא אחת לעימותים עם שר הביטחון יצחק רבין על הוראות פתיחה באש, טיפול בחיילים חריגים, ירי ברעולי פנים ומאסר של פלסטינים ללא משפט.

במהלך כהונתה כפרקליטת המדינה הייתה ביניש שותפה בישיבות עם השב"כ על הפעלתו של הסוכן אבישי רביב. במסגרת זאת הורתה לסגור לאבישי רביב תיקים פליליים שנפתחו נגדו. בשנת 1999 התפרסם פרוטוקול, שכונה מסמך רביב, של אחת הישיבות עם השב"כ בו נכתב: "הוא (הכוונה לאבישי רביב) היה צריך להסיר מעליו חשדות.

בדיון אצל דורית ביניש, היא נתנה אישור שיעשה פעילות על יד **אוניברסיטת בר אילן**, ויחשיד אדם אחר כדי שייתפס". בעקבות פרסום הפרוטוקול נשמעו קולות בימין שעל ביניש להשעות את עצמה מכס השיפוט, ואמנון רובינשטיין כינס את **ועדת חוקה, חוק ומשפט** בכנסת לדון בנושא. בפרקליטות נטען שדבריה של ביניש לא הוצגו נכונה בפרוטוקול. לאחר שנבחרה לבית המשפט העליון, כיהנה במקומה בפרקליטות המדינה **עדנה ארבל**. חבר הכנסת **מיכאל איתן** האשים את ארבל, שבשל חברותה עם ביניש, היא עסקה בחיפוי על מעורבותה בהפעלה הבעייתית של אבישי רביב. במסגרת פרשת "החשבונות הפיקטיביות" בליכוד מ-1988, הגישה הפרקליטות בראשות ביניש ב-1991 כתבי אישום נגד בכירים בליכוד.

שופטת בית המשפט העליון

בשנת **1993**, בזמן כהונתה כפרקליטת המדינה, נשקל מינויה של ביניש כשופטת בבית המשפט העליון ונשיאתו לעתיד **בוועדה לבחירת שופטים** בראשותו של שר המשפטים, **דוד ליבאי**. בשל התנגדות של נשיא בית המשפט העליון, **מאיר שמגר**, נדחתה מועמדותה בהצבעה על חודו של קול, ברוב של חמישה (שלושת השופטים בראשות **שמגר**, ושני נציגי לשכת עורכי הדין) נגד ארבעה (הפוליטיקאים).

בשנת **1995** הועלתה בשנית מועמדותה של ביניש בפני הוועדה, והפעם הוועדה הצביעה פה אחד בעד מינויה כשופטת בבית המשפט העליון, וב-**25 בדצמבר 1995** היא נכנסה לתפקידה. עם מינויה היה מקובל להניח כי לאור שיטת הסיניוריטי (השיטה אשר לפיה מתמנה לתפקיד נשיא בית המשפט העליון השופט הוותיק ביותר) תמונה ביניש לתפקיד הנשיאה הבאה. למרות זאת, עלו קולות, בעיקר במערכת הפוליטית, אשר החלו לפקפק בצדקתה של שיטת בחירה זו. ביניש כיהנה כיו"ר ועדת **הבחירות לכנסת השבע עשרה**. בבחירות אלה לא קיבלה ועדת הבחירות החלטה בדבר פסילת רשימות לכנסת, ולכן עיקר פעילותה התמקדה בתעמולת הבחירות.

הדרך לנשיאות בית המשפט העליון

בשנת **2006** הודיע **שר המשפטים חיים רמון** כי הוא מבטל את שיטת הסיניוריטי ומחייב מעתה רישום פרוטוקול דיונים בוועדה לבחירת השופטים. הוא הוסיף כי הוא רואה את ביניש כמועמדת הראויה לתפקיד אך רמז שמינויה לא יקבע בצורה אוטומטית. בעקבות פתיחת חקירה משטרתית נגד השר רמון בגין **הטרדה מינית**, התמנה **מאיר שטרית** כממלא מקום שר המשפטים. מיד עם כניסתו לתפקיד, החזיר את שיטת הסיניוריטי וביטל את ההחלטה להנהיג פרוטוקולים בדיונים.

עם פרישתו של השופט **מישאל חשין**, ב-**16 בפברואר 2006**, התפנה כיסאו של המשנה לנשיא בית המשפט העליון. מאחר שעל פי הנהוג המוסכם, השופט הוותיק ביותר לאחר הנשיא מתמנה כמשנה לנשיא, צפויה הייתה הוועדה לבחירת שופטים למנות את ביניש כמשנה לנשיא, אך מאחר שהוועדה לא כונסה במשך חודשים, מונתה ביניש לתפקיד נשיאת בית המשפט העליון מבלי שכינה קודם לכן כמשנה לנשיא, לראשונה בתולדות בית המשפט העליון. מספר אישים, כדוגמת **אמנון רובינשטיין**, התנגדו למינויה לתפקיד נשיאת בית המשפט העליון על פי שיטת הסיניוריטי. מנגד, התמיכה הרחבה בביניש התבטאה בהצבעה על בחירתה, ואכן ב-**7 בספטמבר** החליטה הוועדה לבחירת שופטים פה אחד על אישור מינויה לנשיאות בית המשפט העליון. ב-**14 בספטמבר 2006**, עם פרישתו של הנשיא **אהרן ברק**, הושבעה ביניש לנשיאת בית המשפט העליון.

קטעים מתוך הספר: העליונים - בתוככי בית המשפט העליון מאת: נעמי לויצקי

(הצרת המערכת: בכתבה מספר אי- התאמות בהקשר לעברם של הוריה של דורית. צ.ר.)

מתוך הספר הפרק על דורית ביניש: "זורמת עם המנגינה"

" דורית היפה", כינו הכל את ביניש. כך בימים שהיתה תלמידה בבית-הספר "תיכון חדש" בתל-אביב, וכך במהלך שירותה הצבאי כקצינה באגף כוח-אדם במטכ"ל, וכמובן, בכל שנותיה הארוכות בפרקליטות המדינה. היא היתה תמירה במונחים של אותם ימים, ודקת גו, שערה הבהיר אסוף בגומייה אל עורפה, וקווצה קטנה של תלתלים סוררים כמו מסרבת להישמע לתכתיב ונשמטת על מצחה. פניה נקיות מאיפור ועיניה מישירות מבט. שובה-לב במיוחד היה החיוך המלכב שעלה מדי פעם על שפתיה.

המיתולוגיה היוונית מספרת שהלנה מטרויה, בתו של האל זאוס, לא נולדה בלידה טבעית, אלא כיאה לבתו של אל בקעה מתוך ביצה של ברבור. אולם היא היתה אשה בשר-ודם, וכה יפה עד שאמרו עליה בסרטה כי פניה היפות השיקו אלף ספינות, ובשל יופיה פרצה מלחמה שנמשכה עשר שנים תמימות. היסוד המרתק ביותר בסיפורה של הלנה אינו דווקא יופיה או הסיפור האישי שלה, כי אם סיפוריהם של האנשים שסבבו אותה, עלייתם ונפילתם, וההשפעה הכמעט-מכשפת שהיתה להלנה על גורלם. דומה שהיסוד המרתק ביותר בסיפורה של ביניש אף הוא טמון דווקא בהשפעתה הממגנטת על גורלם ועל התנהגותם של אחרים.

יעקב קדמי, לימים שופט בבית-המשפט העליון, פגש בה לראשונה כאשר היה ראש אגף החקירות במשטרה וביניש היתה בתחילת דרכה בפרקליטות. הוא עמד באכסדרה של משרד המשפטים, סמוך לגרם המדרגות, ואת רגע המפגש ביניהם הוא מתאר: "פתאום ראיתי איילה יורדת במדרגות". אהרן ברק נשבה בקסמיה עוד בימים שהיה יועץ משפטי לממשלה והיא פרקליטה צעירה במחלקה הפלילית. בפרשת השב"כ עקף היועץ המשפטי לממשלה, יצחק זמיר, את פרקליט המדינה הוותיק והמנוסה יונה בלטמן ולא שיתף אותו בסוד. הוא עבד ישירות עם ביניש, שכינה באותה עת כמשנה של בלטמן. מי היא דורית ביניש, מהו הרקע התרבותי-פוליטי שממנו צמחה וממנו אף ינקה את כוחה הפנימי, וכיצד טיפסה במהירות כה גדולה לצמרת המשפטית של המדינה?

אהרון וחווה ורבה, הוריה של ביניש, עלו ארצה מפולין בשנת 1933 עם בתם הבכורה בת השלוש, פנינה. אהרון, שהכל קראו לו "ורבה", נולד בעיר קמין קושירסקי שבאוקראינה. בצעירותו היה פעיל במפלגת פועלי ציון שמאל בוורשה, מפלגה שדב בר בורוכוב היה ממקימיה ולימים התפלגה לשתי מפלגות: מפא"י ומפ"ם. הבורוכוביסטים הצעירים האמינו בכל לבם בשילוב של מרקסיזם וציונות, בהגנה עצמית מפני אנטישמיות, ובהגשמה עצמית בעלייה לארץ-ישראל. השפה העיקרית בתוך החבורה היתה כמובן יידיש, שכן במאבק הגדול שהתחולל באותם ימים בין העברית לבין היידיש דגל בורוכוב בשימורה של היידיש כשפתם של היהודים, וכך נהגו גם נאמני תורתו.

ורבה נסע לברלין ללמוד משפטים, אולם כאשר פקד את גרמניה המשבר הכלכלי הגדול של שנת 1929, עזב את רפובליקת ויימאר, עוד בטרם עלו הנאצים לשלטון, ונסע לפולין. לארץ-ישראל הגיע לביקור קצר מטעם החלוץ, וכבר אז היה ברור לו שיבוא יום ויעלה ארצה לצמיתות. כך עשה והציל את נפשו מציפורני הנאצים. הימים היו ימי המנדט הבריטי בארץ-ישראל, וכחלק ממדיניות גאולת האדמות גייסו פרנסי היישוב היהודי יהודים בעלי ממון שירכשו קרקעות ברחבי הארץ. ורבה קיבל משרה כמוכר חברת "אל החר", שהיתה בבעלותו של יהודי אמריקני בשם הולצמן, אשר רכש קרקעות לטובת היישוב היהודי באזור המוכר היום כגוש עציון. כשהיפשו בחברה שם הולם לאזור אמר מישהו, איש כבר לא זוכר מי, שהולצמן פירושו ביידיש 'איש עץ', ולכן הציע שיקראו למקום גוש עציון.

כך, מספרת (אחותה) פנינה הררי, נולד השם. אחר-כך עבר ורבה לעבוד במגבית "כופר היישוב", וזו שינתה את שמה מאוחר יותר למגבית "מס הירום", ושוב שינתה את שמה ערב הקמת המדינה ועכשיו נקראה "מגבית ההתגייסות". כל העת היה זה למעשה אותו ארגון, שתפקידו לאסוף כסף למען כוחות ההגנה. בשלב מסוים התבצע גיוס של תכשיטי זהב בקרב אנשי היישוב, ותמורת התכשיטים ניתנו טבעות עשויות מפח ועליהן מוטבע השם: "כופר היישוב". גם אהרון וחווה ורבה נתנו את טבעות הנישואין שלהם למגבית וקיבלו בתמורה את טבעות-הפח הקטנות עם הכיתוב. שנים רבות אחר-כך, בין סלילי החוטים במגירה של מכונת-התפירה הביתית, מצאו פנינה ודורית את שתי טבעות-הפח, מושחרות משהו. משקמה מדינת ישראל והושבעה ממשלתה הראשונה, עבר ורבה לעבוד עם שר התחבורה הראשון, דוד רמז.

בני-הזוג ורבה ושתי בנותיהם התגוררו בתל-אביב, ברחוב חובבי ציון, אזור שנחשב אז צפון תל-אביב. מדי שבת בבוקר, הבנות לבושות בגדי חג, היו יוצאים מבתם וצועדים יחדיו לטיול של שבת אל סניף המפלגה, ששכן סמוך לכיכר דיזנגוף, היכן שלימים הוקם תיאטרון האוהל. היה זה סניף ג', החזק והחשוב בתל-אביב, והדמויות המרכזיות שהנהיגו אותו היו זלמן ארן, גולדה מאיר ומרדכי נמיר. המפלגה היתה מרכז הווייתה של המשפחה. באמצע שנות הארבעים ניטש קרב איתנים בסניף סביב הפילוג בין מפא"י לבין אחדות העבודה, לורבה שמור בהיסטוריה הפנים תל-אביבית של מפא"י מקום של כבוד בשל גיוס המוני של נאמני מפא"י בסניף ג'.

משרדי הממשלה היו כמובן בירושלים. הנסיעות באותם ימים מתל-אביב לירושלים היו קשות לורבה, והוא עזב את עבודתו בממשלה, עבר לעבוד בלשכת המס בהסתדרות העובדים הכללית, ושם נשאר. בפוליטיקה הפנימית של מפא"י הוא היה עסקן בפלג שנקרא באותם ימים "הגוש", קבוצת הפוליטיקאים השלטת במפלגה בהנהגתו של שרגא נצר, שהיה האיש החזק מאחורי הקלעים. ורבה, אדם שקט והגון, היה קרוב במיוחד ליהושע רבינוביץ', מאנשי "הגוש", לימים ראש עיריית תל-אביב ושר האוצר בממשלתו הראשונה של יצחק רבין. כאחד העסקנים המרכזיים ב"גוש" היה ורבה נאמן ללא סייג למפלגה, שהיתה לו עוגן ובית כאחד. ביניש מתארת את אביה כאיש ספר, שעבד במשך כל שנותיו בעבודה ציבורית. את התכונה הזאת, כך תאמר, היא ירשה ממנו.

אמה של ביניש, חווה, תלמידתו של יאנוש קורצ'אק בפולין, נולדה בעיירה צ'כנוביץ' שלייד ביאליסטוק. במלחמת-העולם הראשונה כבש הצבא הגרמני את האזור, וחווה למדה בבית-ספר ששפת ההוראה בו גרמנית. כדי ללמוד יהדות היתה הולכת, בנוסף ללימודיה הרגילים, גם לחדר. לוורשה הגיעה כתלמידה בסמינר לגנות של "תרבות", זרם בחינוך העברי שהיו בו מורים מן המעלה הראשונה, ביניהם יצחק אלטרמן, אביו של המשורר נתן אלטרמן, לימים מנהל מחלקת החינוך בעיריית תל-אביב. עם סיום לימודיה נשלחה הצעירה חווה על-ידי "תרבות" לעיר ביאליסטוק לנהל בית-יתומות שהיה בשליטת הזרם היידישסטי. במסגרת מלחמת התרבות בין היידיש לעברית האמינו אנשי זרם החינוך "תרבות" שחווה, בנועם הליכותיה, בחוכמתה וברוחה הטובה, תצליח להעביר את בית-היתומות מן היידיש לשפה העברית. חווה הצליחה אף למעלה מכך, שכן בתקופתה כמנהלת המוסד הפך המקום להיות גם המרכז העיקרי לפעילות הציונית באזור.

כאשר עלתה חווה ארצה כבר היה יצחק אלטרמן המנהל של מחלקת החינוך בעירייה, ובהמלצתו קיבלה משרה כמנהלת גן-ילדים. הגן, ששכן ברחוב בן יהודה 29 בתל-אביב, נקרא במקור מעון כ"ט, אולם חווה ביקשה להסב את שמו ולקרוא לו על-שם יצחק אלטרמן. הגן של חווה - כך כונה לבסוף בפי כל - היה הגן של ילדי השחקנים, בעיקר שחקני תיאטרון הבימה, ובין הילדים היו בנו של שמעון פינקל, בנו של אהרון מסקין, והילדים אילנה רובינא וירון לונדון. כפי שהיה מקובל באותם ימים, גם הגן של חווה היה פתוח עד לשעה ארבע אחר-הצהריים. פנינה, הבת הבכורה, כבר הגיעה לגיל בית-ספר, ושם הסתיימו הלימודים בשעות הצהריים.

ומה תעשה איפוא הילדה עד לשעה ארבע? מי ידאג לה? חווה פתרה את הבעיה בדרך יצירתית. היא אספה שישה ילדים נוספים שהוריהם עבדו, ופתחה כיתה א' בגן-הילדים שלה, עם מורה פרטית שהגיעה לגן מדי יום-ביומו כדי ללמד אותם ספר. כאשר נולדה בת-הזקונים דורית, כבר היתה המשפחה מבוססת יותר מן הבחינה הכלכלית, ובבית היתה מטפלת. פנינה הררי מספרת שהחיים בבית היו מתחילים בשבע או בשמונה בערב, כשכולם היו חוזרים הביתה ומספרים את חוויות היום. הבית היה תמיד מלא אורחים, ידידים שבאו לבקר ודיברו על ספרות ועל פוליטיקה, אנשי מפלגה שהיו באים לטכס עצה ולהמתיק סוד עם רובה, והילדות היו שותפות מלאות לשיחות הללו. זה לא היה בית דתי כלל ועיקר, הם היו חילונים גמורים, אולם הקפידו לקיים את החגים; חווה ייחסה חשיבות חינוכית מרובה לכיבוד המסורת, ולכל חג היו מאכלים משלו ואמרות משלו. דורית היתה הילדה של אמא, וכשחווה נסעה לשנת השתלמות בחינוך בישיבה יניברסיטי, נסעה איתה דורית הקטנה בת השש, ושם למדה בבית-ספר יהודי בפלטפבוש שבברוקלין. פנינה, שהיתה כבר בת שבע-עשרה, נשארה בבית עם אבא.

כאשר הלכה חווה לעולמה לאחר מחלה קשה, ספד לה נתן אלטרמן, ידיד קרוב ובן-בית, בספר שיצא לזכרה: "תמיד היתה קשובה אל החדש והמתחדש. היא היתה מן המובהקים שבין הכוחות הערים והמחפשים, המחדשים והסרי-המנוחה, בתחומי החינוך העברי, ועם זאת לא היה קשור יותר ממנה אל השורשים, אל מניחי היסודות..." ביניש היתה אז בת עשרים-ושבע, ומות אמה, היא מספרת, היה אחד המשברים הקשים בחייה, אם לא הקשה בהם.

ביניש אומרת שהיא מודעת היטב לעובדה שלביוגרפיה האישית של השופט יש השפעה מכרעת על השקפת עולמו, על התנהלותו, וכתוצאה מכך גם על הפסיקה שהוא מוציא מתחת ידיו. הגם שהיא-עצמה נרתעת מחשיפה אישית, היא מודה שכששופטת היא חשה היטב את עוצמת השפעתה של המורשת שממנה צמחה. המורשת המשפחתית של ביניש, והסביבה התרבותית שבה גדלה והתחנכה, דומות במשהו לאלה של ברק. צבי בריק, אביו של ברק, היה ציוני, איש תנועת העבודה שעבד בהסתדרות הציונית; ולא, אמו של ברק, היתה מחנכת ומורה, כמו אמה של ביניש. עם זאת, אופיה של הילדות שעברה עליהם שונה באופן תהומי, ואפשר שההבדל המהותי כל-כך בגישתם ובהתנהלותם של השניים נעוץ, בין השאר, בשוני זה. ברק הוא ניצול שואה. כילד שעוד לא מלאו לו חמש נחשף לזוועות של הנאצים ולרצחנותם של הליטאים. הוא היה רדוף וחי בפחד מתמיד. ביניש, לעומתו, גדלה בסביבה מפנקת, שהעניקה לה חום ותחושת ביטחון מרבית. כילדה וכנערה לא ידעה מחסור, ומעולם לא ידעה קושי או חרדה, בוודאי לא חרדה קיומית כמו זו שידע ברק.

מורטון הורוביץ, פרופסור להיסטוריה של המשפט באוניברסיטת הרווארד, כתב בספרו 'בית-המשפט של וורן', שהליברלים הגדולים והחדשנים של בית-המשפט העליון האמריקני באו ממצוקה כלשהי או מעוני וגדלו מחוץ למסלול הטבעי. הם היו זרים בארצם, וככאלה הבינו באופן עמוק את בעיותיהם ואת מצוקותיהם של אחרים, חוו אישית את משמעות הביטוי "לא להיות שייך". ביניש אומנם מגדירה את עצמה כשופטת ליברלית, אולם המציאות מוכיחה שהיא ליברלית רק במידה, וספק אם ניתן לצפות ממנה להיות חדשנית או מובילת דרך. היא נוטה דווקא להיות שמרנית למדי וממסדית משהו, מעניקה משקל רב לעמדת המדינה, והיא השופטת היחידה בבית-המשפט העליון ששואלת את המתמחים שלה היכן שירתו בצבא.

ביניש נולדה בתל-אביב בשנת 1942. היא למדה בבית-הספר "בית חינוך" על-שם טשרניחובסקי, שבו למד גם יצחק רבין שנים רבות קודם לכן. כאשר היתה בכיתה א' השתייך "בית חינוך" לזרם העובדים, וכשהיתה בכיתה ב' כבר

הפך להיות חלק מזרם החינוך הממלכתי, אם כי המשיך להיות מזוהה אידיאולוגית עם הסתדרות העובדים הכללית. אך יותר מכל, כך היא חשה, "תיכון חדש" הוא שעיצב את דפוסי חשיבתה. "תיכון חדש" היה באותם ימים בית-ספר יוצא-דופן, שטיפח אינדיבידואליזם, ומשום כך, בניגוד לבתי-ספר אחרים, לא הנהיג תלבושת אחידה לתלמידים. רק את ימי שישי היו נוהגים לציין בלבוש מיוחד: חברי תנועות הנוער של השמאל היו באים בחולצות כחולות, ושאר התלמידים בחולצות לבנות, ואיש לא הפר את הרוח הכללית.

את המורים נהגו לכנות בשמם הפרטי, ובימים שהתלמידים בבתי-הספר האחרים נהגו לקום בפני מוריהם עם כניסתם לכיתה, לא אימצו ב"תיכון חדש" את המנהג הזה. טוני הלה, המנהלת האגדית של "תיכון חדש", אשה ממוצא יקי, שהעברית שלה היתה רחוקה מאוד מלהיות מושלמת, ועד יומה האחרון דיברה במבטא גרמני כבד, היתה המורה הנערצת על ביניש. אהבתה הגדולה של טוני היתה נתונה לאמנות, ואותה הנחילה בהתלהבות רבה לתלמידיה. התלמידים המועדפים עליה, וביניהם גם ביניש, הוזמנו מדי פעם לכיתה כדי לערוך דיונים ספרותיים, כגון ערב על ספרו של משה שמיר 'כי עירום אתה'. ביניש היתה ילדה טובה באמת, היא הכינה את שיעוריה באדיקות, מחברותיה היו מסודרות להפליא, וכמו ילדות מבית טוב היא פרטה בפסנתר, והיתה חברה בקן צפון של התנועה המאוחדת, תנועת נוער שהיתה מזוהה עם מפא"י. לא היה בה ולו שמץ מן השוכבות. חברה לכיתה מתארים אותה כמרוחקת, דמות אריסטוקרטית משהו, מביטה על הכל מן הצד, באותו חיוך קטן בשיפולי שפתיה, ספק-ציני ספק-ממתיק-סוד.

דורית התעניינה בפילוסופיה, היתה משתתפת ערה מאוד בדיונים שהתקיימו על צורות חשיבה ועל התודעה. היתה לה חשיבה מבריקה למדי וממושמת, וניכר בה אלמנט אנליטי, אבל גם שם, "היה בה משהו מאוד מרוחק". המסלול של לימודי המשפטים לא היה הטבעי בשביל ביניש. בצעירותה, כך היא מספרת, נמשך לבה למדעי הרוח, בעיקר לספרות ולהיסטוריה, והיא נרשמה לאוניברסיטה דווקא לחוג לספרות, לא למשפטים. ואז התחילו פעולות השכנוע, "מה תעשי עם זה", שאלו אותה חברים ובני משפחה, "את רוצה להיות מורה בבית-ספר?" ודוד, עורך-הדין משה ורבה, ורעייתו יעצו לה לפנות ללימודי משפטים. "מכל מקום", הם אמרו לה, "כדאי לך לפחות לבדוק את העניין בטרם תחליטי סופית".

ביניש לא היתה תלמידה מצטיינת בפקולטה למשפטים, ובמשך כל שנת הלימודים הראשונה חשבה לעזוב, שכן ההרצאות בירושלים היו המוניות מדי לטעמה והיא שקלה בינה-לבינה אם היא רוצה להמשיך ולהידחק בין כל התלמידים הרבים.

אולם מתרגל צעיר במקצוע "יסודות המשפט" ושמו אהרן ברק שלה לה יום אחד פתק ובו כמה מלים על החשיבה המקורית שלה, ומבלי דעת עודד אותה והשפיע עליה להישאר. אבל כשכל הסטודנטים כבר היו מסודרים במקומות ההתמחות, היא עדיין לא התארגנה, כי כלל לא היתה משוכנעת שהיא רוצה לעסוק במקצוע. "ויום אחד", היא מספרת, "יחזקאל הלך ברחוב ופגש באקראי את ברק, ששאל אותו מיד, 'תגידי, יחזקאל, איפה דורית עושה את הסטאז'?" ויחזקאל אמר שאני עוד לא יודעת. 'טוב', ענה ברק, 'שתלך למשרד המשפטים ותגידי שאני המלצתי'."

דורית ויחזקאל ביניש הכירו באקראי בעת שירותם הצבאי. היא קצינה בדרגת סגן באגף כוח-אדם במטכ"ל, והוא נגן טרומבון בתזמורת צה"ל.

ביניש מספר שבמהלך שירותו הצבאי בתזמורת צה"ל למד, אך גם פרנס את עצמו בניגנה בכל-מיני מקומות, "ועשיתי את כל זה מתוך גאווה", הוא אומר, "והייתי מאוד גאה בהמחאה הראשונה שקיבלתי, עשרים-וחמש לירות". עמיתו מתזמורת צה"ל מספרים שכבר באותם ימים נודע ביניש כתחבולן שלעולם ימצא דרך להערים על כללי המשחק. דורית ויחזקאל ביניש עברו לירושלים. הם למדו משפטים והתגוררו בדירת סטודנטים שכורה ברסקו, "דירה קטנטנה, כולה שלוש-וחמישה מטרים מרובעים", מספר יחזקאל. היא עבדה בספרייה הלאומית, והוא המשיך לנגן לפרנסתו. "אני ראיתי במשפטים דרך חיים", הוא אומר, "אבל דורית לא, אצלה זה לקח לא מעט זמן".

בפעמים הבודדות שהופיע בבית-משפט כעורך-דין נהג באולם כמי שמודע היטב לעובדה שהוא בן-זוגה של הנשיאה המיועדת של בית-המשפט העליון. בניגוד לרעייתו, אשה קרה, מחושבת וזהירה, מקרין ביניש מידה של חום, אומר את אשר על לבו לטוב ולרע, מדבר בהתלהבות רבה וצחוקו מתגלגל. במשך השנים הצליח לצבור כסף ורכוש רב, והוא אומר שהדבר עזר לרעייתו במאבקים הגדולים שניהלה, משום שתמיד ידעה שאינה תלויה בחסדיו של איש וכי יש מי שיפרנס אותה.

ביניש אוהב לדבר, אולם עסקיו אפופים דוק של מסתורין, ובנושא הזה הוא מעדיף דווקא להתעטף בשתיקה. יצאו לו מוניטין של אדם שיודע להסתדר ולסדר דברים. הוא זריז, ממולח, ואפילו רעייתו נוהגת לומר לא פעם בחיוך קטן, "אין בעיה, ביניש כבר יסדר". היא קוראת לו "ביניש".

(מוניה) מאיר מרדור (מתוך ויקיפדיה, האנציקלופדיה החופשית)

מאיר (מוניה) מרדור (1913 - 1985), מבכירי ההגנה ומערכת הביטחון הישראלית, מנכ"ל רפא"ל הראשון.

שירותו בהגנה: מוניה מרדור נולד בעיר קובל (היום באוקראינה). ב-1933 עלה לארץ ישראל, והתגייס מיד לארגון ההגנה. מ-1936 שימש במנגנון הקבע של הארגון, ושימש בתפקידי פיקוד במחוז חיפה: תחילה כמפקד יגור ואחר-כך (1938-1940) כמפקד הפו"ם (יחידות לפעולות מיוחדות) במחוז, במסגרתה פעלו הוא ואנשיו נגד מבצעי הטרור הערבי ונגד מדיניות "הספר הלבן" של הבריטים. בהמשך שירותו בהגנה שימש בתפקידי שונים בתחומי הרכש, המודיעין וההעפלה במסגרת "המוסד לעלייה ב".

בשנת 1937 היה סגן מפקד מחלקת התעופה של ההגנה, שהייתה תחת כיסוי מחתרתי של "הקלוב לתעופה" בחיפה. ב-1940 קיבל מרדור רישיון טיס של ההגנה בכסות חברת "אוורון", והיה לאחד מהטייסים העבריים הראשונים בארץ. באותה שנה פיקד על מבצעים מיוחדים ועסק בארגון גדודי חי"ש (חיל השדה) בנפות חיפה והמפרץ. בשנים 1940-1943 היה מעורב בהעפלה הימית והיבשתית לארץ, ובמספר פעולות כמו פיצוץ אוניית המעפילים "פאטריה" ב-1940.

עם הקמת הפלמ"ח ב-1941, הוטל על מרדור לגייס מתנדבים באזור חיפה והצפון ליחידות הראשונות שלו, ומ-1942 עסק בפעולות רכש בצפון. שנה לאחר-מכן, ב-1943, הוצב מטעם ההגנה במוסד לעלייה הבלתי-ליגאלית, כממונה על ההעפלה מארצות המזרח התיכון: מצרים, לבנון, סוריה, עיראק ופרס. בתפקיד זה פעל גם להקמת תאי-ההגנה מחתרתיים בקרב הקיבוצים היהודיים בארצות שלחות, ועסק בהברחת נשק מן הארץ לצורך חימושם של התאים. באביב אותה שנה היה חבר במשלחת שהביאה אמבולנסים לטהרן, כשי מטעם היישוב לצבא האדום שלחם בנאצים.

ב-1944 עבר מרדור קורס מ"מים (מפקדי מחלקות, היום קורס קצינים) של ההגנה בג'וערה, ובאותה שנה הוטל עליו לעמוד בראש יחידת הרכש של ההגנה, שעסקה בפעולות רכש בלתי-ליגאליות בארץ ובחו"ל. מ-1948 פעל בתחום הרכש באירופה. באותה שנה עמד בראש המבצע להטבעת ספינת-הנשק הערבית "לינו" באיטליה, שהובילה משלוח גדול של נשק צ'כי לסוריה. לאחר ההשתלטות על המשלוח בלב-ים הגיע הנשק הסורי לנמל חיפה, ולידי צה"ל.

שירותו בצה"ל ובמערכת הביטחון: סמוך ליום הכרזת המדינה הוצב מרדור בחיל האוויר, הקים ומונה לראשו של להק תובלה אווירית (לת"א). הלהק ערך מבצעי תובלה והפצצה עד סוף מלחמת העצמאות, ומאוחר יותר היה לאחד מיסודותיה של חברת התעופה הלאומית "אל-על" (הלהק אף ביצע את טיסותיה האזרחיות הראשונות של המדינה). במסגרת תפקידו כמפקד הלהק פיקד וארגן את "מבצע בלק" להבאת מטוסי הקרב הראשונים של חיל האוויר, מסוג מסרשמידט, מצ'כיה, וכן את "מבצע אבק" שתכליתו רכבת אווירית של אספקה לנגב המנותק, שאיפשר את "מבצע עשר המכות" (הוא "מבצע יואב").

ב-1949 שימש מרדור, למשך זמן קצר, ממלא-מקום למפקד חיל הים. מאוחר יותר באותה שנה השתחרר משירות צבאי ומונה לתפקיד ראש אגף חיל האוויר במשרד הביטחון, תפקיד בו שימש עד 1952. מאוחר יותר מונה למנהל אגף מחקר ותכנון (אמ"ת) במשרד (1952-1957), גוף שעסק בארגון וניהול מחקרים מדעיים בתחום הביטחון. נחשב לאחד ממקורביו של ראש הממשלה ושר הביטחון דוד בן גוריון.

אמ"ת אורגן מחדש והפך ל"רפא"ל" (רשות לפיתוח אמצעי לחימה) ב-1958, יחידת-סמך במשרד הביטחון שמרדור מונה להיות מנהלה הכללי. הוא שימש בתפקיד עד 1968, תקופה של התעצמות התעשייה הצבאית בישראל, במהלכה פותחו אמצעי-לחימה רבים שסייעו בניצחון המזהיר של צה"ל במלחמת ששת הימים. בספרו **רפא"ל - בנתיבי המחקר והפיתוח לבטחון ישראל** (פרס ע"ש יצחק שדה לספרות צבאית, תשמ"א) רמז מרדור גם כי לקח חלק בתוכנית הגרעין הישראלית, וכי במאי 1967 היה מעורב בהשלמת "פרויקט עיקרי" בתחום זה בארץ (במסגרת תפקידו כמנכ"ל הרשות, תוך-כדי ההכנות למלחמת ששת הימים). ספר זה הוא במידה רבה המשך לספר קודם שלו, **שליחות עלומה - פרקי מבצעים מיוחדים במערכות ההגנה**. עם פרישתו מתפקידו כמנכ"ל רפא"ל ב-1968 מונה מרדור לראש הוועדה לתכנון מערך המשק לשעת חירום (מל"ח).

בדצמבר 1978, לאחר 45 שנות שירות בהגנה, בצה"ל ובמערכת הביטחון, פרש מוניה מרדור ממשרד הביטחון. הוא חתן פרס בטחון ישראל ע"ש אליהו גולומב על מפעל חיים מצטבר ועל תרומתו למערכת הביטחון לשנת 1980 (תש"ם).

ספריו: שליחות עלומה, הוצאת "מערכות", 1957

רפא"ל, הוצאת "מערכות", 1981

מונייה מרדר - קובלאי במסה ומעש

כתב: צבי רוניק

מאמרו של חברנו צבי רוניק ז"ל - יו"ר ארגון קובל, סגן יו"ר אגוד ווהלין, מתוך ילקוטי ווהלין מס' 40 (1985).

מונייה מרדר ז"ל

בחופשתי, בשנת 1957 כתב את ספרו „שלי- חות עלומה“. נקרא לשוב למשרד הבטחון והוצב בראש הרשות לפיתוח אמצעי לחימה („רפאלי“).

ב-1961 שוגר בהצלחה שביט 2 בנוכחות ראשי המדינה, ראשי „רכאלי“, אנשי העתונות, תחנות רדיו והטלוויזיה. ברחבי העולם ניתן פרסום נרחב לשיגור שביט 2. משימתו האחרונה של מונייה הייתה הפיקוד על מערך המשק לשעת חירום (מל"ח).

בשלהי 1978, לאחר 45 שנות שירות ב„הגנה“ ומערכת הבטחון פרש מונייה ממשרד הבטחון ויצא לגימלאות.

בשנת 1980 העניק ראש-הממשלה, מנחם בגין, למונייה פרס בטחון ישראל תש"מ על מפעל חייו ועל תרומתו למערכת הבטחון. ב-1981 זכה בפרס לספרות צבאית ע"ש יצחק שדה על ספרו „רפאלי“.

כגימלאי החמסר מונייה לפעולות התנדבות להנצחת חקר ההעפלה על שם שאול אביגור; שיקום חלקת הקברים של חללי „פטריו“ בבית העלמין בחיפה ודאגה להנצחתם כחללי מלחמת ישראל וכן שיחזור „גבעת הקיבוצים“ ושימור האתר, בו היה בתקופת „הגנה“ מפעל תת-קרקעי של תע"ש - כמרכז חינוכי למורשת תולדות „הגנה“.

מונייה טיט את חייו בצל החשאיות כדבר הפתגם האנגלי „היילים ותיקים אינם מתים לעולם כי אם נמוגים“. מונייה נלקח מאתנו והוא רק בן ע"ב.

„ספרו של מונייה מרדר, שליחות עלומה“ - כתבו בהקדמתם שאול אביגור וישראל גילי - „עשוי למלא שליחות מחנכת בקרב העם, הנודע וצה"ל... מבעד לסיפורו הענייני ניבטות אלינו ההתמכרות שבתגובות, סגולת האחריות האי-שית, חרדת-תמיד לקנה-המידה המוסרי חיקת-תמיד לגרעין, לעיקר - לתעודה המרכזית, אשר למענה ראוי והכרחי חירוף-הנפש“.

יוצאי קובל לדורותיהם גאים באחיכם, החייל האמיץ ואיש החזון ואשר המוסר היה נר לרגליו כל הימים - מונייה מרדר ז"ל.

מונייה מרדר (1913-1983) היה בוגר גימנסיה „תרבות“ ומראשי „השומר הצעיר“ בקובל. ב-1933 עלה ארצה ומיד התנדב ל„הגנה“. גויס למנגנון הקבע (1936) ושימש בתפקידי פיקוד במחוז חיפה. לימים מונה סגן מפקד מחלקת התעופה (במחזור ב„הגנה“ - במסגרת ובכיסוי של הקלוב לתעופה בחיפה. בשנת 1938 הועבר מונייה כמפקד הפלוגה המיוחדת (פרי"ם) שפעלה נגד מבצעי הטרור העברי ונגד מדיניות „הספר הלבן“ של הברי-טי. השתתף בפיצוץ המפורסם של בית המוכתר בספטע.

עם התמרת החוקים נגד העליה הותקפה ספינת המעפילים „אגיוס ניקולס“ ע"י משטרת ה-חופים של ממשלת המנדט. או התחילה מלחמת הישוב על עליה ב', בפיצוץ צינור הנפט של בתי הויקוק בחיפה וגיזום של שליחי הארץ בחו"ל והפלוגה הימית. ב-1940 קיבל מונייה רשיון טיס מדי הברי-טיס והיה בין הטייסים היהודים הראשונים ב-ארץ.

בשלוש אותה שנה נתפסו שלוש אניות עם עולים ע"י הבריטים והובאו לנמל חיפה. הברי-טיס תכננו לרכו כ-1800 עולים משלוש האניות באניה „פטריו“ ולגרשם מהארץ. ההגנה החלי-טה למנוע את הפלגת האניה. מונייה החזיר מוקש לאניה. המוקש הופעל והאניה התהפכה על צידה.

באותה שנה פיקד על מבצעים מיוחדים ואירגן גודי חי"ש (חיל שדה) בנפת חיפה והמפרץ, גייס מתנדבים ליחידות הראשונות של הפלמ"ח ועסק בפעולות רכש, שעמדו או בראש דאגותיה של ה„הגנה“.

ב-1943 הוצב מונייה מטעם ה„הגנה“ במוסד לעליה ב' - כממונה על העפלה ממצרים, לבנון, עיראק ופרס. שם הקים תאים ודאג לחימוש חבריהם בנשק מהארץ. הוא השתתף במשלוח שהביאה אמבולנסים לטהרן, כשי לצבא האדום שלחם בנאצים. עמד בראש פעולות רכש בלתי-ליגלי בארץ ובחו"ל.

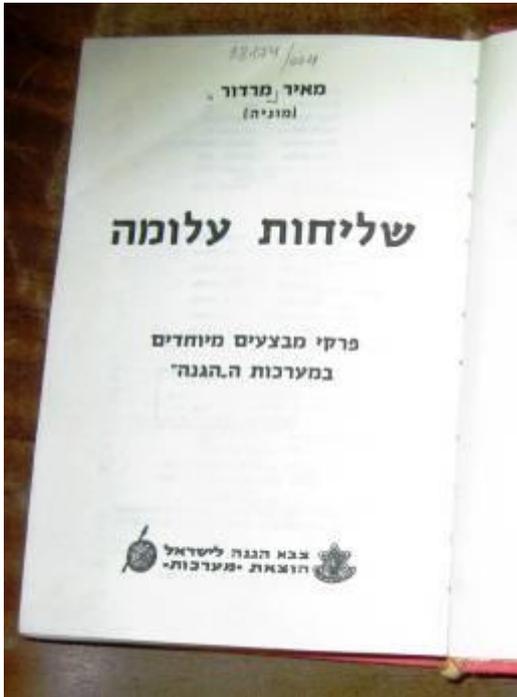
באפריל 1948 פיקד מונייה באיטליה על מביצע טיבוע האניה „לינו“ שהובילה משלוח גדול של נשק מצ'כיה לסוריה. במקביל העבירו משלוחי נשק דרך הים לנמל ת"א. עם רדת החשכה היו האניות מתקרבות לחוף ת"א ושם היו פורקים את הנשק והתחמושת. בראש המיבצע בארץ עמד סא"ל פנחס ואזה ז"ל מקיבוץ רחמה ועזר על ידו אהרון קפשוק - שניהם יוצאי קובל. הם פעלו ימים ולילות תחת הפצצות המצרים - בקור רוח והעזה למות. שניהם הלכו לעולמם ללא עת. יהיה זכרם ברוך!

ב-15 במאי 1948 הוצב מונייה לחיל-האוויר והוטל עליו לחקים את להק המוטסים הכבדים ולפקד עליו. הלהק ערך מיבצעי תובלה והפצצה במשך כל ימי מלחמת העצמאות והיווה לימים גרעין של „אל-על“.

ב-1949 מונה מונייה מפקד חיל-הים. לאחר מכן גייס למשרד הבטחון ודוד בן-גוריון שם אותו למנהל אגף מחקר ותיכנון.

שליחות עלומה, הוצאת "מערכות",

1957

מונייה מרדור עם חיים לסקוב

ראש הממשלה

ירושלים, כ' באייר תשי"ז
21 במאי 1957

מנייה יקר -

קיבלתי ספרך בשכתי בשדה-בוקר בימי הפסח, וכשהתחלתי לפרוא בו - לא יכלתי להפסיק עד שהגעתי לסופו, והייתי כחולם. אם כי עיקרי הדברים היו ידועים - היתה לי קריאת הספר חוויה עמוקה בלתי נתנה לשכחה, כאילו יד פלאים נעה בנימים העמוקים ביותר בנפש. נבלעתי בגל זכרונות אים, מופלאים, מסוכנים, עטורי גבורה מוצנעת ומסירות מתמדת, ופרשיות עבר קרוב-רחוק הבהיק באור יקרות. מכל דף בספרך זרחה לעיני הפארת מפעלי 'תעשי', 'ירכשי', הענה, העפלה, בריחה, מרי, אשר הכשירו בואו של הנס הגדול בדורנו: חידוש קוממיותנו הממלכתית.

תחושה נאמנה ומדרבנת של הסכנה הבלתי פוסקת הצפויה לקיומנו, לקיום העם בגולה ולישוב העברי במולדת, ואמונה עמוקה בחזון התקומה; לא אמונה ערטילאית, פרוגרמטית, מופשטת, אלא אמונה טובעת, מחייבת, מניעה, מפרה הכרוכה בהכרת שליחות-חיים מתמדת, - משני מקורות אלה שאבת אתה וחבריך את הכוח המופלא להתגבר על כל קושי, מכשול, סכנה ולבצע בחשאי, בצניעות, בתחבולות ובעוז-רוח מעשים אדירים, כמעט אנדתיים, שלא נתגסיתם בהם מקודם, ועל פי רוב הצלחתם במלאכתכם. מלאכת-הקודש, ואחד הדברים התמוהים והמרהיבים ביותר מכל מעשיכם שכל כך מעט היו הכשלונות שעלו בחלקכם.

לא ידעתיך כאיש העט. זמן לא מעט לפני הקמת המדינה הטלתי עליך שליחות לרכוש נשק למאבק הצפוי לנו בבוא היום הגדול של

התעצמותנו הממלכתית, ולא פעם גיליתי קוצר רוח - בלא צדק - על הקצב האטי שבו נעשתה העבודה בחו"ל, גילית עכשיו כוחך גם בסיפור העלילות, הצנעות והגדולות, לכל קורא עברית, ובקראי דבריך הרגשתי שלא רבים הספרים הראויים להקרא על ידי כל הנער היהודי בארץ ובעלה כספר זכרונות זה. מספרך ילמדו צעירינו בדור זה ובדורות הבאים על היכולת המופלאה והגבורה המוסרית הנחה בנפש כל אדם, הזוכה לעמוד על סוד שליחות חיו ודורו ולהיצמד לה בכל מאודו. מתוך ספר זה יעמדו, אולי יותר מאשר מתוך ספרי היסטוריה אורתודוקסליים, על כבשן התעצמותנו רבינו כי מדינתנו לא זכינו בה מן ההפקר, אלא הכשרנו בואה בחרוף נפש ובראית הגולד ובמעשים אפורים ובריי-סכנה שנעשו ללא פרס של דרגה, פרסום וצינוי שבח, אלא מתוך אהבה ואמונה ומסירות ללא קץ.

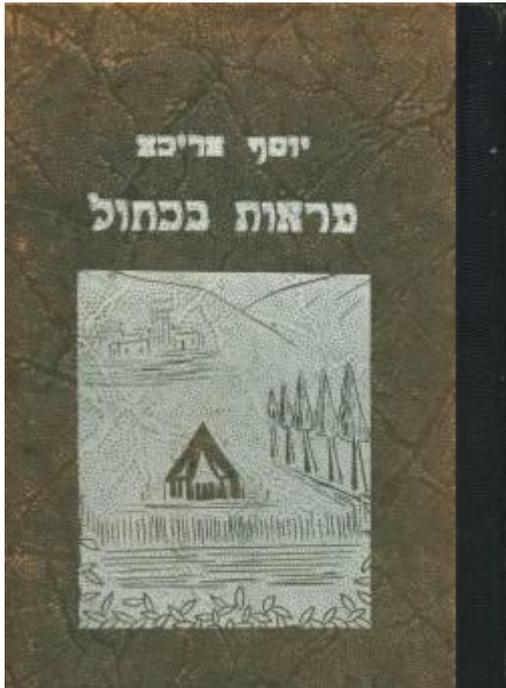
ועשית מעשה-רב ומבורך שהעלית זכרונות אלה על הנייר. אף ספר זה הוא חוליה מפוארת בשלשלת המעשים הגדולים שזכית לעשותם ערב המדינה, ומובטחני שעוד ידך נטויה.

בחיבה ובהוקרה,

ד. בן-גוריון

יוסף אריכא - חלוץ קובלאי וסופר

- קטע המשך על זה שהתפרסם בחוברת הנצחה מס' 15

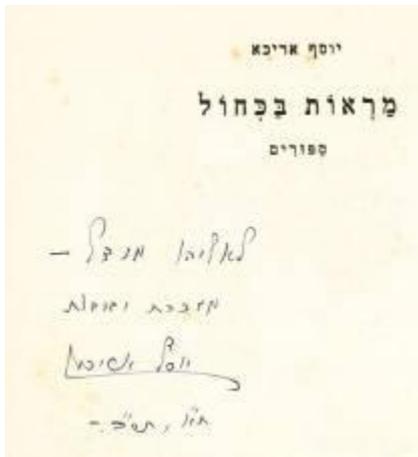
ספרו הראשון "לחם וחזון" התפרסם בשנת תרצ"ג (1933) בהוצאת שטיבל. באותה הוצאה יצאו אח"כ לאור: "כנפי כסף" בתרצ"ו, "אוד מוצל" בתרצ"ז. ספרו "בסגורים" הוא הראשון שהתפרסם בארץ, בתל אביב, בהוצאת "סלע" בשנת תרצ"ט (1939). ספרו החמישי, "מראות בכחול", התפרסם בתש"א (1941) באותה הוצאה: העתק מהספר הוענק עם הקדשה לאלי מנדל, חברו הטוב של יוסף אריכא.

מתוך הספר, סיפור קצר על חלוץ קובלאי:

מ ש ל

בוקר אחד פרצה שרפה בחצרו של סבא. גראה שהכובסת לא נזהרה ביותר העלתה אש סמוך לרפת, שהיתה גדושת תבן. גץ שנקלע לשם הבעיר את התבן, וכעבור רגעים מועטים עמדה הרפת כולה אחוזת להבות. בקושי רב עלה בידי סבא להציל את הפרה, אשר בהיותה המומתת אש סרבה לפרוץ מתוך הרפת הבווערת; והיה זה מראה עוטה הוד, כאשר זנק פתאום סבא לתוך חלל הרפת, שגלי עשן כבד מתאבכים זחלו ויצאו משם, ולאחר התאמצות קשה הוציא את הפרה בעל כרחו. כשהוא אחזה בקרניה ומושכה אחריו.

הרפת עלתה באש ונשרפה כליל. על-ידה מונח היה צבור כלונסאות, שנועדו להקמת אגף נוסף למחסן. סבורים היינו שהאש לא תגע בהם, אך הכלונסאות נתלהסו מאד מקרבת האש. נשתלחבו והחלו לדלוק לפתע בקולות נפץ. סבא, שתקפו בולמוס ההצלה, זנק למלט את הכלונסאות משני האש, אך כבר אחר את המועד; לאחר שתפש בידו כלונס אחת, שהיה כבר חרוך וקצהו מפוחם, הטילו הצדה. הבין, שלא כדאי הדבר להכות בכפיסים הבווערים והניחם.

אותו כלונס מפוחם וחרוך התגלגל במשך שנים בחצר ואיש לא נגע בו. נראה היה הכלונס כשריד עלוב ממשפחתו. בקיץ ירדו עליו הגשמים ושוו לו ברק שחור, ובחורף היה קצהו בולט ומשחיר מתוך צחור השלג ומושך את עין הנתקל בו. ברם, יום אחד מצא אוד מוצל זה את תקונו. סבא התקין וחידש את הגדר הפונה לצד הגן. הוא נטל גם את הכלונס הזה ובגרזן שבידו הקציע אותו ומיד הלביתה פנימיותו, שנראתה רעננה וקשה; האש רק חרכה ופחמה אותו מלבר אך לא מלגו. פגעה בחיצוניות, אך לא אכלה את תוכו... וכך התנוסס כלונס זה, שמצא את תקונו, חציו חרוך, כשהוא תקוע יפה באדמה ונושא עליו יחד עם חבריו את קרשי הגדר. נזכרתי באותו כלונס לאחר פגישה עם בן עירי שלא ראיתיו שנים רבות. נתקלתי בו בעבדו עבודת שדה באחד הישובים החדשים, ותמהתי — בדעתי כל מה שעבר עליו — לראותו עליו, ער ותאב־חיים. רבות סבל האיש. את בני משפחתו שכל בפרעות אוקראינה ונשאר יחידי כמותו כלונס, שנצל מאש. הוא עצמו נמלט בדרך נס לאחר שנפצע, נתגלגל לגלות פולין, משם לגלות גרמניה, ורק אחר התלבטויות מרובות עלה בידו להשיג רשיון־עליה ועגן לבסוף בחוף מבטחים.

הזמן נתן בו אותותיו. התלאות, שניתכו עליו לאין ספור, חרשו את פניו, הכסיפו את שערותיו, שילחו בו רזון ושיקעו במקצת את עיניו בחוריהן. ברם, מה תמהתי לראותו עליו, ער, ומוכן להתחיל את חייו מחדש. הוא שפע כולו מרץ, חיוניות, ושריונו החיצוני, הנפקשה והעלוב במקצת, חיפה על נפש צעירה ועורגת. חרוך היה רק מבחוץ...

כל האירורים ("חיתוך לינול") הינם מעשי ידיו של הסופר

עמוס אריכא - סופר וצייר, בנו של הסופר יוסף אריכא

(מתוך ויקיפדיה)

עמוס אריכא נולד ב-6 בספטמבר 1933 בתל אביב. סופר, מחזאי ומאייר ישראלי.

החל מגיל 22 החל לפרסם את כתיבתו. יצירתו של אריכא כוללת רומנים, ספרות מתח, ספרים לבני נוער, מחזות, וכן ציורים ואיורים שחלקם משולבים בספריו. עמוס אריכא מתגורר בהרצליה, עיר אותה הוא מרבה להזכיר בספריו, שחלק מעלילותיהם מתרחשים בה.

עבודתו הספרותית

הרומן הראשון של אריכא "הכומתות השחורות" (1955) היה הראשון להתפרסם על רקע צה"ל שלאחר מלחמת העצמאות, והיה לרב-מכר. בהמשך פרסם את "הטיסה לירח" - ספר ומחזה לילדים (1957); "המסך עולה" (1958) על רקע חיי התיאטרון; "פרשי הגליל" (1961-1964) - טרילוגיה לבני הנעורים; טרילוגיה נוספת לבני הנעורים, על חיי צוללים העוסקים בארכיאולוגיה תת-ימית, התפרסמה בסוף שנות השישים. בשנות השבעים והשמונים כתב ספרי-מתח שהתפרסמו בעולם בשפות רבות, וכמה מהם הפכו לרבי-מכר. בין אלה "פניקס" (1979), "שעת הליצן" (1981), "מסע אל הקיץ" (1984), "הגמל המעופף" (1987).

מספריו האחרים שהתפרסמו בארץ: "עלמה בקצה הכפר" (1991), רומן רחב-יריעה על רקע אינתיפאדת אל אקצה המתמקד בקרע בעם; "נשף החברים" - רומן על רקע חיי הבוהמה התל אביבית משנות השלושים ועד שנות השישים; "אביב שחור" (1994) רומן על רקע השחיתות בארץ, "ישו והאשה הסזאנית" (1995) העוסק בשובו של סוכן מוסד משבי במדינת ערב לאחר שנים רבות; "תופס הגלים" (1998), רומן תל אביבי המתמקד בדמותו המיוחדת של הילד הראשון של תל אביב.

אריכא חילק מזמנו לתיאטרון ילדים, להם עיבד וכתב מחזות בשנות החמישים. שנים הופיע בתיאטרון ישראלי ונמנה עם מייסדי תיאטרון הפנטומימה במסגרת התיאטרון הקאמרי, תחת ניהולו והדרכתו של שייקה אופיר.

עבודתו האמנותית

לימודים - בסטודיו של אהרן אבני ומשה שטרנשוס. בסטודיו של יחזקאל שטרייכמן ואביגדור סטימצקי. השתלם במדרשה למורים לאמנות בתל אביב ובאקדמיה לאמנויות יפות ברוונה, איטליה. תערוכות - בארץ ובחו"ל. ב-1987 הופיע אלבום רישומים "אריכא - רישומים".

אריכא ממזג בציוריו את נושאי עבודותיו עם נושאי ספריו, נופי הארץ, הדיונות ותל אביב הקטנה. הוא הציג בתערוכות יחיד בגלריית ברוך בכר (1976), "באנאק גלרי" בניו-יורק (1977), גלריית "יונה גולדברג" וואשינגטון (1977), "גלריית ספראי" תל אביב (1977), מוזיאון הרצליה 1987, בית הספרייה המרכזית - (אוניברסיטת תל אביב) (1996), "מגע מקום - תשעים שנה לתל אביב - על דיונות ויוצרים של העיר הלבנה - בית ביאליק 2000.

קטלוג רישומים שלו בשם "אריכא רישומים" הופיע ב-1986. קטלוג מעבודות תערוכתו "מגע מקום" בבית ביאליק, בשנת 2000. אריכא גם אייר ספרים אחדים.

רישומים של עמוס אריכא מתוך ספרו של אביו יוסף אריכא - יום ולילה (1963):

צייר קובלאי- יצחק פוגין'

בן דור ראשון ליוצאי קובל.
מורה ומנהל מחלקת ציור ב"בצלאל".

נתיבה בן-יהודה

בת לחלוצים מקובל

תשעה באב תרפ"ח (26.7.1928) - יום הולדתה של נתיבה.
בת שלישית ליפה וד"ר ברוך בן-יהודה. (אחרי שתי אחיותיה; עודדה וצלילה). נכדתם של אהרון וגאולה טורקניץ' אשר עלו לארץ ב-1904 וחיו בראש-פינה. סבה היה מורה ומחנך ואף נמנה על מיסדי אגודת 'הפועל הצעיר'.

מתוך האינטרנט: [לקסיקון הספרות העברית החדשה](#):

נתיבה בן-יהודה (14368) ילידת הארץ (ט' באב תרפ"ח, 26 ביולי 1928). בת שלישית ליפה וד"ר ברוך בן-יהודה, מנהל הגימנסיה הרצליה, ונכדתם של אהרון וגאולה טורקניץ' אשר עלו ארצה ב-1904 והתיישבו בראש-פינה. נתיבה גדלה בתל-אביב ולמדה במקוה-ישראל ובגימנסיה הרצליה. היתה פעילה ב'צופים' (כחניכה ומדריכה) וספורטאית מצטיינת. ב-1946 מצטרפת לפלמ"ח כחברה בהכשרת 'הצופים' (תחילה בקיבוץ יגור ולאחר מכן בעין-גב. במהלך השירות הצבאי לפני מלחמת העצמאות השתתפה בקורס סירות וטופוגרפיה, קורס מ"כים וקורס קציני חבלה. היא מבצעת תפקידים הדרכתיים ופעולות קרביות. עם פרוץ הקרבות היא לוקחת חלק פעיל בשחרור טבריה וצפת, וכן בפיוץ גשרים בלבנון ובסוריה. עם ההפוגה הראשונה ב-10.6.1948, נתיבה עוברת לתפקידים מנהלתיים במחנה

'טרפנד' (צריפין) ולקראת סוף המלחמה חוברת למטהו של יגאל אלון בחזית הדרום לתפקידי חבלה, הדרכה ופיקוח על מחסנים. לאחר המלחמה נתיבה לומדת פיסול ב'בצלאל' בירושלים ואת זמנה הפנוי מבלה בפאבים - מדחיקה זכרונות קשים של הלם קרב, בשתייה אין-סופית יחד עם חיילים לשעבר. שם היא פוגשת בפנחס אביבי, לימים בעלה ואבי בתה היחידה, עמל. ב-1950 הם טסים לאנגליה. נתיבה ממשיכה שם את לימודי הפיסול ועובדת בשגרירות ישראל. ב-1953 עמל נולדת. המשפחה חוזרת ארצה שנה לאחר מכן. ב-1956 נתיבה מתחילה ללמוד באוניברסיטה העברית פילוסופיה, לוגיקה ובלשנות. היא עובדת במספר מקומות ומתמחה בעריכה והבאה לדפוס. אחרי שנתיים נוספות של שהייה בארה"ב בשליחות, נתיבה ובעלה חוזרים

ארצה. נישואיהם מגיעים לקיצם ב-1964. באותה שנה נתיבה מתחילה לעבוד בממשלה כדוברת משרד העבודה.

במקביל, היא שוקדת על איסוף ערכים ל'מילון העולמי לעברית מדוברת' (בעיקר על-ידי רישום המילים מפיהם של טרמפיסטים מזדמנים) אשר יוצא לאור בשנת 1972. בשנות ה-80 הרופאים מאבחנים אצלה מחלה ממארת וקוצבים לה שנה לחיות. נתיבה מתפטרת מעבודתה ומתיישבת בבית. לכתוב את זכרונותיה ממלחמת השחרור. ; '1948- בין הספירות' (1980), 'מבעד לעבותות' (1985), 'כשפרצה המדינה' (1991). וכן: 'המילון העולמי לעברית מדוברת- כרך ב' (1982), 'ברכות וקללות' (1984), 'ירושלים מבפנוכו' (1988), 'אוטוביוגרפיה בשיר וזמר' (1990). מאז 1994 היא מגישה תוכנית מוסיקה ושיחות עם מאזינים "נתיבה מדברת ומקשיבה".

ספריה:

- מלון עולמי לעברית מדוברת (ירושלים ; תל אביב : א. לוי-אפשטיין ; זמורה-ביתן, תשל"ב-תשמ"ב) <בשיתוף עם דן בן-אמוץ>
- [1948 בין הספירות](#) : רומן על התחלת המלחמה (ירושלים : כתר, 1981)
- ברכות וקללות : אוסף פרטי (ירושלים : כתר, 1984)
- מבעד לעבותות : רומן על שלושה חודשים ב-1948 (ירושלים : דומינו, 1985)
- ירושלים מבפנוכו : (לחיות בירושלים ולמות בה - מצחוק) (תל אביב : עידנים, 1988)
- אוטוביוגרפיה בשיר וזמר (ירושלים : כתר, 1990)
- כשפרצה המדינה : דוקיורומן על מה שהיה איתי במשך "ההפוגה": הראשונה בחודש השני של המדינה (1948.7.9-11.6 (ירושלים : כתר, 1991)

מרואיינים: ד"ר ברוך בן-יהודה, בתו נתיבה, נכדתו עמל

...

- כל חייו – מאז סיים את לימודיו במחזור השני של גימנסיה "הרצליה" שקוע ד"ר ברוך בן-יהודה בענייני חינוך. שנים הרבה שימש כמורה בדגניה א', בראש-פינה (שם הכיר את יפה, גננת, בתו של המורה אהרון טורקניץ) ובגימנסיה "הרצליה", בה כיהן אחר-כך בתפקידי סגן-מנהל ומנהל. עד היום – לאחר ששימש כמנהל מחלקת החינוך של הוועד הלאומי בטרם קום המדינה וכמנכ"ל הראשון של משרד החינוך והתרבות – ד"ר בן-יהודה, בן ה-85, קשור אליה ומשמש כנשיאה. אין זו נשיאות כבוד – למרות גילו. הוא נוטל חלק גם בעבודה מעשית. לפחות פעמיים בשבוע הוא בא אל הגימנסיה ושוקד על המשך מפעל מסיבות-השבת, שהוא יזם השעתו ומתקיים עד היום בהשגחתו.
- תלמידים רבים העמיד ד"ר ברוך בן-יהודה. אחד מהם – המשורר נתן אלתרמן ז"ל – כתב מחזה (כנרת, כנרת) על יסוד מעשה שאירע בתקופת-הבראשית של דגניה א' ושמו של ד"ר ברוך בן-יהודה שזור בו.
- יפה וד"ר ברוך בן-יהודה הביאו לעולם שלוש בנות – כולן בעלות שם מקורי: עודדה (הבכירה) צלילה ונתיבה. גם בת הזקונים, נתיבה, קראה לבתה היחידה (שנולדה לה מנישואיה עם פרופ' פנחס אביבי) בשם מקורי: עמל.
- נתיבה – שנולדה בתל-אביב בט' באב תרפ"ח (1928) – שמה הלך לפניה במלחמת השחרור כ"פייטרית" בגדוד השלישי של חטיבת יפתח, של הפלמ"ח. היא השתתפה גם במבצעים שונים בחזית הנגב. תפקידה בפלמ"ח – קצינת חבלה – מילאה עד לשחרורה מצה"ל בדרגת סגן. לאחר מכן למדה באוניברסיטאות ירושלים (לשון עברית ופילוסופיה) ולונדון (אומנות), בנוסף ללימודיה ב"בצלאל". תקופה מסוימת הקדישה עצמה לאומנות הפיסול וכמה מיצירותיה מקשטות את בית הוריה. "היום אינני עוסקת בכך", היא מעירה. שנים רבות היא עובדת במשרד העבודה, בו היא משמשת היום (1978) בתפקיד עורכת ירחון העבודה והביטוח הלאומי. יחד עם דן בן-אמוץ חיברה והוציאה לאור את המילון העולמי לעברית מדוברת.
- עמל נולדה בלונדון (1953), בוגרת בית-הספר התיכון ליד האוניברסיטה העברית בירושלים, שירתה כאלחוטנית בצה"ל ועוסקת בציור.

קטע מהראיון

...

ש: מהו החינוך בעיניך, ד"ר בן-יהודה? בשעתו אמרת: "החינוך הוא אבי הקשר בין הדורות", האומנם החינוך הוא הקשר והגשר בין הדורות?
ת: האם אתה מפקפק בכך? האם יש תוכן אחר למילה חינוך? פירושו הוא – הרגלה, להקנות הרגלים לאדם. חינוך – הרגלת האדם לתפקידים מסוימים. יש ויכוח לגבי ערכים. יש המטיפים, שאין צורך לחנך לערכים. הנביא הגדול היה ס. יזרה. כל הוויכוח הזה מעיד על חוסר הבנת המושג חינוך. כל חינוך פירושו – הקניית ערכים. ערך – פירושו: מושג יציב לזמן ממושך. החינוך לערכים הוא המקשר בין הדורות. בלי ערכים – החינוך איננו חינוך.

ש: הנה יושבים כאן שלושה דורות. האם החינוך מקשר אתכם וביניכם?

ת: (נתיבה) ודאי שלא. הציונות התחילה כאשר החלק הלאומי שבא היה ברור ומוצדק – מולדת לעם היהודי. היום – החלק הלאומי שבה מעורר בעיות. אם מחנכים בפנאטיות באותו אופן שאני התחנכתי לפני 40 שנה – זה נקרא לאומני. כשאנחנו אמרנו אז אותן מילים – כמו: אף שעל – הכוונה היתה ייבוש הביצות וכיבוש האדמה בעמק הירדן ובעמק יזרעאל. אלה היו, כנראה, מושגים בני חלוף. היום, כשאומרים אף שעל – וכאשר יש לנו כבר מולדת – זה אמירה לא רציונאלית ולא פטריוטית. בכלל, אני מבכרת את השימוש במלה פטריוטית במקום לאומיות. פטריוטיזם משמעו – לאומיות שקולה ומבוקרת.

ש: עמל, האם את מרגישה, שהחינוך הוא הקשר בין לבין סבך ואימך ?

ת: אני לא מרגישה כך. מה שמקשר בין דורות זה קשר הדם, אפילו יש הבדלים בערכים. לא קיבלתי חינוך לאהבת ארץ-ישראל באופן קיצוני. בחינוך שקיבלתי – העובדה, שאני ישראלית, היתה מובנת מאליה. כי גם אמי נולדה כאן. עד גיל מסוים לא העסקתי את עצמי בבעיות האידיאולוגיות של ישוב עם ישראל בארץ-ישראל. לקחתי זאת כדבר מובן מאלי, זה התעורר אצלי בעקבות גירויים חיצוניים – מלחמות, אירועים פוליטיים, אמצעי התקשורת וכיוצא באלה. מאז עלה ה"ליכוד" לשלטון התעורר אצלי רצון לנתח ולהבין כמיטב יכולתי את ההבדל בין פטריוטיזם נבון – מה שנחשב בעינינו כמוסרי ויפה – לבין לאומניות. נראה לי, שאם עד מלחמת ששת הימים בדוחק אני יכולה להאמין שאהבת ארץ-ישראל פירושה פטריוטיזם שקול – הרי מאז נהיו הישראלים עם כובש זה הפך ללאומניות. וזה מפריע לי מאוד.

ש: אם כך – החינוך הוא גורם מקשר ?

עמל: ההבדל ביני לבין אמי הוא בכך, שאמא מאמינה, כי בני העלייה השנייה והעליות שבאו אחריה נתכוונו באמת רק לייבש את הביצות ולכבוש את השממה ולא לנשל את הערבים. אני בדעה, שכבר מראשית הציונות המעשית היתה בעיה שהתעלמו מקיום העם הערבי בארץ הזאת. מלחמת ששת הימים חשפה את האמת הזאת שהיתה חבויה. הבדל נוסף בינינו: אינני רואה את הזכות האלוהית על הארץ – כיוון שאינני דתית; אינני רואה את הזכות הלאומית – בגלל סבל היהודים בגלות שלאורו חונכה אמי. הזכות שלי היא רק משום שסבא עלה ארצה ואמי נולדה כאן. וכיוון שהזכות היא בשל העובדה שנוצרה כאן במשך שלושה דורות. לכן, אני מרגישה מחויבות הרבה יותר גדולה לגבי הערבים ששילמו מחיר כדי שתהיה מדינה יהודית.

הסלנג וטוהר הלשון

ש: אתה, ד"ר בן-יהודה, שמרן בענייני לשון, נתיבה מביאה אל הסלון את הלשון המדוברת. היא גם חיברה מילון של עברית מדוברת, ובתוכה גם לשון-הסלנג. הלשון של עמל היא, אולי, עסיסית עוד יותר, מה יחסך שלך, נתיבה, ללשון העברית ?

נתיבה: אבא היה לפני 30 שנה יותר שמרן מאשר היום. אבא, הכריח אותנו ללמוד עברית ולא לדבר שום שפה אחרת. הוא ודאי יודע שש שפות, אם לא יותר. בבית – לא שמענו אף שפה אחרת. נולדתי בבית שגם הסבא והסבתא – מצד אמא – דיברו עברית, וזו היתה עברית נכונה. גדלתי בבית שלא הייתי צריכה ללמוד דקדוק. ינקתי את הדקדוק עם הלשון. בבית שלנו דיברתי עברית אחרת מאשר ברחוב. שפת הדיבור ברחוב לא עברה את החוקים של אבא. בעצם, המהפכה הלשונית עודנה בעיצומה, כי עדיין לא פתרו את כל הבעיות. יש עוד חסר באוצר המילים. מחוללי המהפכה – אנשי האקדמיה, מורים ואחרים – לא יכולים להיות אחראים למשחקי לשון ולהמצאה המונית. אבל יש חלק עצום שצומח מלמטה למעלה, וזה מוכרח להתקבל.

ד"ר בן-יהודה: דווקא ענין הלשון הוא דוגמא על החינוך כגורם מקשר בין הדורות. שואלים אותי: איך אתה חי בכפיפה אחת עם בתך בענייני לשון ? אני בעד תיקונים בלשון. הדקדוק הוא קשה. הדקדוק התחבר כאשר היתה לשון של ספר. אין לנו דקדוק של לשון דיבור. הלשון דורשת עוד תיקונים כדי שתהיה חיה. צריך לתקן בדקדוק העברי. יש בעיה של לשון דיבור. אני מעלה כאן רעיון חדש שמפעפע בקרבי: צריך לחבר דקדוק מיוחד ללשון דיבור. ההבדל ביני לבין נתיבה הוא בכך: אני בעד סלנג. הגימנסיה העברית "הרצליה" היתה הראשונה שבה נוצר סלנג עברי.

נתיבה: מילת הסלנג הכי שורשית בעברית המתחרזת עם עין – נוצרה בגימנסיה "הרצליה".

ד"ר בן-יהודה: לוא הייתי עורך את המילון של נתיבה, הייתי מוציא את המילים הגסות...

נתיבה: ולוא הייתי עורך קונקורדנציה של התנ"ך – הייתי מוציא מלים גסות של התנ"ך ?

ד"ר בן-יהודה: לא.

ש: עמל, איפה את מהלכת בשבילי הלשון ?

עמל אביבי: אני קרובה מאוד לאמא. מדי פעם אני מביאה לה מילים חדשות. בחלק השני של המילון, שיופיע בקרוב, יש לי חלק מסוים.

נתיבה: היא הביאה הרבה מילים מהדור שלה.

פנינה מהשירה היהודית (קלמן ליס - משורר קובלאי)

כתב ד"ר מרדכי זיו

לפני שנים רבות, נזכר אני, שרו אחד משיריו של קלמן ליס "קרס עץ האלון" בהלווייה של מנהיג בונד אשר השאיר רושם רב. את השיר כתב ליס לזכרו של בייניש מיכאלעוויטשאשר נפטר בוורשה בשנת 1928.

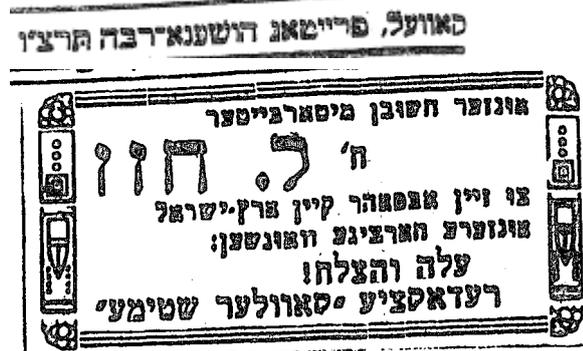
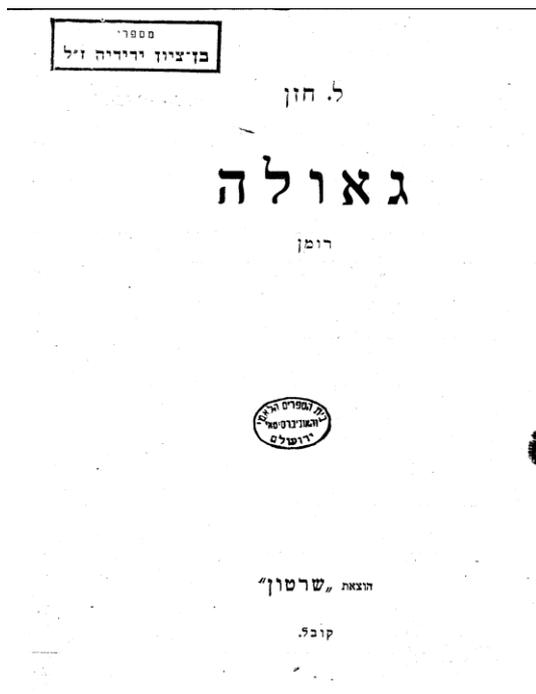
1. "קרס אלון, אלון רחב כנפיים, עם ראש הדומה לגגות מסביב, הקריסה הדהדה מסביב, היער פרץ בבכי ובצחוק ונדם לבן כסיד.
2. קרס אלון, נפל בקריסה אלון, ומסביבו עומדים מיותמים עצי אלון רבים, מי ישמור עלינו בלילה שחור משחור, מי יעיר לקרב עם ליל אפל, אשר הזמן גזל ממנו את המנהיג?
3. קרס אלון, אלון רב ענפים, עד לשורשים, העץ נפגע, וההד מהקריסה נשמע למרחקים, למרחקים, והזמן נבהל מהנעשה ביער, וניסה להקיף את היער המבויש..."

קלמן ליס היה משורר צעיר אשר התמחה בתור מורה לטיפול בילדים דפקטיביים (פגומי מוח). בין השנים 1937 ו-1942, כאשר נרצח ע"י הנאצים, הוא עמד בראש מוסד לילדים פגועי מוח באוטווצק. הוא כתב שירים והדפיס אותם בעיתונים בידיש בוהלין, איפה שנולד ב-1903, בעיר קובל. אחרי כן הוא הדפיס משיריו בעיתוני יידיש בוורשה. פירסם כמה ספרי שירה ופואמות ובשנת 1939, ערב פרוץ המלחמה הארוכה, קבל פרס הצטיינות ע"י הקלוב האידי ע"ש יהודה לייב פרץ.

קלמן ליס היה מראשוני הקרבנות של הפצצות הנאצים. עם תחילת המלחמה ב-1.9.39 הגרמנים הפציצו את בית החולים לנפגעי מוח והוא נפצע. עבר תהליך ריפוי בבי"ח בוורשה, חזר לאוטווצק והמשיך לנהל את המוסד לילדים נפגעים. באוגוסט 1942 הגרמנים רצחו את כל דיירי המוסד וירו בילדים. ליס הצליח להתחבא אצל איכר בשכנות אבל לא לזמן ארוך. שלושה ימים אחרי-כן תפסו אותו הגרמנים וירו בו. לא כל פרסומי ליס ניצלו. באוסף פואמות "דרכי ווהלין" כתב הרבה שירים מלאי-געגועים ואהבה לדרכים האינסופיים של ווהלין.

8.8.07 כפר סבא

עלייתו ארצה של סופר קובלאי-עברי לייב חזן

לחברנו לעבודה החשובה
ח' (חבר) ל. חזן
לרגל נסיעתו לארץ ישראל
איחולינו הלבביים:
עלה והצלח!
מערכת "קול קובל"

היחידי שבין מורי-הגמנסיה שהוציא ספר שלם בדפוס. בסופר ראינו אדם-עילאי, בחיר-היצירה. מר חזן הדפיס או בקובל את הרומן שלו „גאולה”. את עלי-הטייטה מסר לשמואל אינברג והלה העתיקם בכתב-יד ברור, נקי ויפה. קנאנו בו-יעל שזכה להיות המעתיק ואגב-כך הקורא הראשון של הסופר. חשיבותו של אינברג עלתה בעינינו והתחלנו לראות בו בכואה דבכואה של סופר, כי ידענו את הכתוב: „קרב לגבי דהינא ואדהך” (קרב אצל משוח בשמן המור ותתבסם). למר חזן חיב אני תודה מיוחדת, כי הוא שעורר בי את יצר-הכתיבה. כמה שנים קודם לכן התחיל תלמיד המחלקה החמישית, יוסקה דולגין, הוא יוסף אריכא, לפרסם בכורי יצירותיו ב„הכוכב” ללזבושיצקי. ליוסקה יצאו מוניטין כשוער הטוב ביותר בין קבוצות הכדור-רגל שבעיר, ובעמדו בשער, או יעלו עשבים בלחייך ו„גול” לא תבקיע. הפתעה גמורה היתה לנו, כשהגיע ספרו הראשון „לחם וחזון”. הספר הגיע בטופס אחד בלבד לגברת פרייליכמן, היא שמרה עליו כעל קמיע. הוא היה בחינת גר-חנוכה והורשה לנו לראותו בלבד. קנאנו מאוד ביוסקה. הנה זכה אחד מאתנו להכנס לקהל-המוזות.

קטע מאמרו של ל. חזן בספר קובל (עמ' 40)

על קובל ויהודיה

ידוה הלב לזכר המוני קהילות ישראל במזרח אירופה, שעלה עליהן הכורת ונשמדו ואבדו במבול הדמים.

ושבעתים ידוה הלב על קהילת ישראל, שהכרת אותה וידעת, שימים על שנים עברו עליך בתוכה. שישבת עם אנשיה והיית עמהם בשמחה ובצער, בעבודה ובמנוחה, בשאיפה ובתקוה. יחד עמהם התגעגעת על מולדת, יחד עמהם היית במניחי היסודות לבנין עם בארצו. לתקומת תרבות, להחייאת לשון, והם לא זכו לראות את ההמשך מפני היד, שנשתלחה להשמיד, ואף את חיייהם לא הצילו ומתו מות ענויים. כשעיניהם תרות ומחפשות: אולי תבוא הצלה, אולי יתעורר מישהו לעזרה. והצלה לא באה, והיאוש העטה את מעטהו השחור על הכל ועמו המות הנורא.

כמה תורה וחכמה, כמה פעילות ומחשבה ויזמה וחריצות, כמה שכל יהודי ולבביות יהודית ורגש ומסירות, כמה רעננות ויופי רוחני וגשמי אבדו ולא ישונו עוד. בלב קרוע ומורתח מהרהרים הנשארים בחיים בשואה, שלא היתה כדוגמתה בעולם, ותמהים: איכה היתה זאת? איכה נפלו טהורים, איכה נעשתה התועבה הזאת לעיני השמש, והשמים היו אדישים ו„כסא הכבוד” לא נודעוץ ולא התמוטט? ...

אנו מביעים את תנחומינו לבני המשפחה

ומשתתפים בצערם ובאבלם הכבד.

עץ על שם הנפטר ניטע בהרי ירושלים

היקירים שנפטרו לאחרונה (או שעל פטירתם נודע לנו לאחרונה):

צילה ארליך (מרגלית) ז"ל (תל-אביב)

צבי ביגל ז"ל (בעלה של בתיה, עכו)

אסנה גושן (גרינבלט) ז"ל (בואינוס איירס)

מרים (מניה) גולדשטיין (קוז'ק) ז"ל (תל-אביב)

זלדה ברזניק ז"ל (אשתו של יהודה, רמת גן)

מרים גפני (גיטליס) ז"ל (רמת-גן)

יצחק טורצ'ין ז"ל (פריז)

נורית ענבר (בקר-צורף) ז"ל (גן-שמואל)

מיכאל (משה) פרידמן ז"ל (וורשה)

יהושע פרט (פרנקפורט) ז"ל (רמת-גן)

פירה רוזנבלט (חזנוב) ז"ל (פריז)

רקובצ'יק מיציה (סויניוק) ז"ל (תל אביב)

בת-שבע שאובר (ורבה) ז"ל (חיפה)

יזכור

תהינה דמויותיהם
של יקירינו חקוקות
בליבונינו וצורות
עם הנשמות של כל
קדושי ישראל
ושמותיהם יאירו
לנו את הדרך
לגאולה השלמה

ענת קלס

לזכרה של אמי מלה ברנבלום-פולישוק

מלה ברנבלום, אימא שלי, עזבה אותנו לפני כמה חודשים והיא חסרה לי כל יום. היא הייתה אישה קטנה עם חזות שברירית וקול שקט, אבל חזקה כפלדה ודעתנית שלא תהסס לומר את מה שהיא חושבת.

עם הכוח הזה עברה את השואה כשהיא מסתובבת יומיום, מחופשת לגויה, בין חיילים נאצים ומביאה שיירי אוכל לבעלה, ישראל, שחזותו היהודית הייתה מביאה עליו כליה. עם הכוח הזה עלתה ארצה בהחלטה חד משמעית שלאחר השואה יש רק מקום אחד ליהודים והיא מדינת ישראל. ההתחלה בארץ היתה קשה מאד ללא עבודה שפה וכסף אך לעולם לא התלוננה או הביעה חרטה- היתה תמיד ציונית נלהבת !!

השואה הייתה חוויה מכוונת לאמי, והיא מעולם לא שכחה והמשיכה לספר את מה שעברה ולהתמודד עם הכאב כדי שגם אנחנו לא נשכח. אך היה למלה גם כוח כדי לסלוח במידה. היא חזרה לבקר באירופה פעמים רבות ובין חבריה ומוקירה יש מכל הלאומים. לנכדה, אייל, אמרה פעם בהקשר זה: "יש אנשים טובים בכל מקום וללא אנשים האלה לא הייתי שורדת".

אימא בחרה בחיים. היא החזיקה בהם בכל הכוח. היא הלכה לקונצרטים והצגות גם כשהגוף התלונן ושמרה תמיד על הופעה מכובדת. אמי למדה שפה נוספת (שישית במספר) אחרי גיל שבעים וכשעברה לגור בדור מוגן באחוזת- ראשונים המשיכה ללמוד ולהתחדש, ליצור כלים בקרמיקה ופרפרים מבד, ללמוד משחקים שונים, לטייל ככל שיכלה, להפוך לצלמת חובבת ופשוט לא לוותר על כל חוויה שנקראת בדרכה.

הסיפור הבא ממחיש את אימא שלי: לאחר שהתלוננה על מחושים הגעתי לבקר את אימא בביתה, אך במקום למצוא אותה ספונה על מיטתה מצאתי את מלה מתהלכת על הליכון במכון הכושר, לבושה במיוחד לאירוע, כולל עגילים תואמים. אמי סימנה לי להתקרב ולחשה באוזני: "בכוחותי האחרונים ירדתי לפה..."

אמי תמיד זכרה את עיר מולדתה קובל. הסיפורים קלחו ובני העיר הפכו עבודה משפחה מורחבת. היה המושג - קובלאי - שזה אמר הכל עבודה. השתדלה תמיד לבוא לכל האירועים והטכסים שהתקיימו בבית ווהלין ואף כאשר מצבה הגופני כבר לא היה טוב ונעזרה בהליכון - הגיעה ורתמה אותי למשימה בעוד מועד שלא אהיה עסוקה. את אהבתה לעיר העבירה לדורות הבאים.

מלה ברנבלום, אימא שלי, עזבה אותנו לפני כמה חודשים והגעגועים רק מתגברים. מנסה לזכור כל דבר שעשינו ביחד, חסר לי החיבוק האימהי, הבית שאיננו עוד, העצה ושיחת הטלפון של הבוקר!! מבקשת לשמר בזיכרוני את כל יחסנו הנפלאים שרק השתבחו עם השנים.

ענת קלס, גבעתיים, 1.1.08

מרים גפני לבית גיטליס

בשנת 1956

אמי מרים, נקראה בקובל – מניה אך בישראל, לאחר שהכירה את בעלה לימים - חיים גפני שוחר השפה העברית, נקראה – מרים (במילרע). היא הייתה אמא מרים ואחר כך "סבתא מרים" וכך כולם הכירוה בארץ. אם מסורה, אוהבת ונותנת ללא תנאי. עקרת בית למופת, בשלנית מעולה וקנאית לסדר וניקיון.

אני זוכרת את הבית שתמיד הבהיק בניקיונו, ללא גרגר אבק. קירות שצבעה בעצמה כל פעם מחדש כולל התקרות. הבגדים והמצעים המגוהצים למשעי, שכובסו ביד טרם רכישת מכונת הכביסה. עוגת הגבינה בשבועות, עוגת הדבש בראש השנה, עוגת שמרים תפוחה, לביבות בחנוכה, צלי בשר, רגל קרושה, חמיצה, דגים ממולאים בפסח ועוד כהנה וכהנה מאכלים שטעמם הנפלא עדיין מרחף בחיכי.

למרות שכל חייה הייתה עקרת בית וגם יושבת בית, התעניינה והתעדכנה תמיד בכל הקורה בארץ ובעולם. הייתה בעלת ידע רב בתחומים רבים, פוליטיקה, קולנוע, תיאטרון ואפילו כדורגל. את ידיעותיה רכשה מקריאת ספרים ועיתונים ומהקשבה לרדיו ולטלוויזיה.

אני זוכרת את אמי יושבת בפינה האהובה עליה במטבח עם סיגריה ביד, קוראת ספר עד השעות הקטנות של הלילה, מבלי יכולת להניחו מידיה עד שתסיים את קריאתו. את העיתון היומי – מעריב, הייתה קוראת ביסודיות מהמלה הראשונה עד המילה האחרונה, וכמעט כל מה שקראה נשאר חרות בזיכרונה. בנוסף לאהבת הקריאה, הייתה חובבת תשבצים מובהקת. את תשבץ עיתון השבת לא הייתה עוזבת עד שהייתה פותרת אותו במלואו. תמונה שחקוקה בזיכרוני - אמי יושבת בפינת המטבח ועל השולחן מונח העיתון, מילון אבן שושן (כרך אחד עב כרס שברבות הימים הוחלף במהדורת שלושה כרכים), אטלס, תנ"ך מלא וספרי עזר אחרים. לא תמיד הסתפקה בתשבץ השבת ונהגה לעתים לקנות חוברות תשבצים.

אהבת הנתינה לילדיה ונכדיה, נתינה ללא תנאי, מבלי לבקש דבר בתמורה, הייתה אחד המאפיינים הבולטים שלה. עד יום מותה, לא ביקשה דבר לעצמה וכל אושרה היה באושרם של ילדיה - רוני ושירה.

מפי בתה - שירה רשף לבית גפני.

משפחת גיטליס. קובל.

יושבים - מימין לשמאל:
אבי המשפחה - אהרון, אם המשפחה - שרה לבית בינדר, הבת הבכורה - מרים (גפני)
עומדים - מימין לשמאל:
ברלה, גיטל, חיים, שלום (תולה)

יצחק טורצ'ין, 13.10.1917 - 17.4.2007

כתבה בתו של יצחק: ד"ר דניאלה טורצ'ין, פריז

הסיפור תחילתו בראשית המאה ה-20. לא בשטעטל, אלא בעיר קובל המאוכלסת בפולנים ויהודים. משפחה יהודית חיה בבית גדול יחסית, ברחוב בריסקה, לא רחוק מבית הספר העברי (ד"ר קלומל) ובקרבת הנהר טוריה שקופא בכל חורף. כותל אחד מבית זה ניצב עדיין בימים אלו.

רחוקים מנוחות מודרנית, הרחצה נעשית בגיגיות והשירותים הינם בחצר ללא מים זורמים. רק בהיותו בן 17, יצחק הצעיר מגלה בנסיעה לקייב את אופן השימוש של השירותים. במשכו חוט התלוי מלמעלה הוא מגלה רעש גדול המפחיד אותו. הוא חושש שהוא שבר הכל (מתקן ההדחה - "ניאגרה" של פעם).

אביו, משה, מייצר סבון. אמו, חוה, מטפלת בחמשת ילדיה, שלושה בנים ושתי בנות. הם לא עשירים, אך גם לא עניים. בבית הם מדברים עברית, יידיש, רוסית ופולנית. הנושא שעליו דברו היה ההגירה, כי אז הגבולות היו פתוחים ויכלו לנוע פחות או יותר בקלות. חלק מבני המשפחה נסעו לאמריקה. האחרים שרצו ללכת בעקבותיהם עצרו בפריז ולא עזבו אותה. וזה המקרה של אחד האחים של אמו, לייב, שהיגר עם אשתו שרה-פרידה והתיישב בפריז. היא מקימה עסק סיטונאי של יבוא-יצוא והוא "לומד", מהמר בבורסה, קורא עיתונים ומספר בדיחות. כינויו היה "פופ" והוא שולט במשפחה. שבעה ילדים נולדו להם מאז צאתם מרוסיה ב-1905. שניים מהם מתו בעודם תינוקות. נשארו חמישה ובנוסף לילד שהשאירו ברוסיה ועכשיו מקווים שיצליחו להביאו אליהם.

בינתיים בקובל,

הילדים טורצ'ין (TOREZIN, TURCZIN) גדלים, לומדים בגימנסיה העברית אשר בעיר ומתוודעים לרעיונותיו של תאודור הרצל. אחת הבנות, מאיה, נישאה וטיפלה בתינוקה. השנייה, בלה, מחכה, לצערו הגדול של אביה, אשר אינו יכול לתת לה נדוניה שתאפשר לה למצוא בעל. הבן הצעיר ביותר, יצחק, הוא המבריק ביותר אינטלקטואלית בקרב בני המשפחה ובגימנסיה, נלהב מהפילוסופים של תקופת הנאורות וממדע המתמטיקה. הוא לומד בהתלהבות, בולע ספרים, מעורב בוויכוחים אין-סופיים עם מוריו וחבריו. הוא יודע שבעקבות ה"נומרוס קלאוזוס" המגביל את מספר הסטודנטים היהודים באוניברסיטאות, מנע ממנו ללמוד במקום. שלושת האחים חברים ב"השומר הצעיר" ומתכננים את נסיעתם לפלשתינה כדי להימלט מהרדיפות ולתרום להקמת מדינה יהודית. הם מודעים לכך שלעזוב פירושו של דבר להיפרד סופית ממשפחתם ושאוּלֵי לא יתראו יותר לעולם.

1931: האח הבכור, פנחס, אחרי שחוה חיי קיבוץ ניסיוני פולני, עוזב הראשון. האח השני, מנדל, הולך אחריו ב-1935.

החדשות מגיעות טיפין-טיפין. האנטישמיות מתעצמת, הפוגרומים לא פוסקים. השתלטותו הכוללת של היטלר היא בלתי נמנעת.

ב-16 באוקטובר 1938, אחרון האחים, יצחק, אחרי ציפייה ארוכה להשגת האשרה שלו, הנגרמת בגלל הפעלת מכסות ההגירה, יוצא גם הוא לדרך ובקץ נסיעה מייגעת ברכבת ובאוניה הוא מגיע לפלשתינה. אחרי שהות קצרה בקיבוץ, הוא נרשם לאוניברסיטה העברית לחוגים מתמטיקה ופילוסופיה, מתלהב מהרצאותיו של מרטין בובר ומנהל חיי סטודנט עני אך נלהב. הוא משלב פעילות אינטלקטואלית בעבודה חקלאית בקיבוצים.

הדי-הרעמים הבאים מאירופה המתכוננת למלחמה מגיעים לפלשתינה תחת המנדט הבריטי. היחסים עם האנגלים והערבים אינם תמיד טובים. יצחק עובד בשירות "ההגנה" בגניבת נשק, בזמן שהוא מתגייס כשוטר במצריים.

1939: המלחמה פורצת באירופה. התקשורת עם העולם החיצוני היא יותר ויותר קשה עבור החלוצים. ב-1942 נודע ליצחק שהוריו וכן שתי אחיותיו ואחיינו נרצחו על-ידי הגרמנים שהובילו את כל תושבי העיר ליער, אילצו אותם לכרות את קברם לפני שחיסלו אותם.

אז יצחק מתגייס בהתנדבות לבריגדה היהודית של הצבא הבריטי. על כתפיות מדיו תפור מגן דוד צהוב: על כך הוא גאה מאוד.

תחת הדגל היהודי, בחיק הצבא הבריטי, הוא נלחם בחזיתות השונות, בעיקר באיטליה, כמונטה קסינו, בפאנזה, שם הוא נפצע. בהיותו מאושפז בבית החולים בסיינה נודע לו על התבוסה של גרמניה.

ההמשך בפריז,

תוך חופשה אחת מיחידתו, הוא מגיע לפריז ביודעו ששם יש לו משפחה. אז הוא פוגש את צעירת הבנות, סוזן, שעל קיומה לא ידע. סיפור אהבה רב משמעות נולד. לאחר שחרורו הוא חוזר, נושא אותה לאשה וגורלו נחתם בצרפת, שם נולדים שלושת ילדיהם: דליה, דניאלה ולוסיין. הוא גומר לימודי רפואה, עובד כרופא רדיולוג וגסטרוֹאֶנטרולוג בבית חולים. לאחר שסייע לרעייתו בפעילותה העסקית, הוא מקדיש את זמנו לאהבותיו הנצחיות: פילוסופיה, מדעים ומתימטיקה. הוא יושב בפריז, אוהב את צרפת, לבו בישראל שם צמחה והתרבתה משפחה ענפה שאתה הוא מקיים קשר מתמיד. יצחק ניהל פה וגם שם חיים עשירים במפגשים ידידותיים ומאתגרים. הוא היה ידידיהם ולעיתים מדריכם של מספר פילוסופים. בדרך זו הוא המשיך בלי הרף את חילופי הדעות האינטלקטואליים והעברת הידע הרחב שלו לאחרים.

סוזן נפטרה לפני חמש וחצי שנים ואבלו היה כבד. נוסף לכך, באותו הזמן הוא נלחם באומץ במחלתו. בקטעי חייו האחרונים הוא היה מוקף בילדיו ובנכדותיו פלוריין והלויז וכן נהנה מחום שהרעיפו עליו ידידיו הרבים שנשארו נאמנים עד ימיו האחרונים.

הכרך המהודר והמשופשף של שירי המשורר הצרפתי ורלן, שנמצא למרגלות כורסתו, היה פתוח בעמוד בו הופיע אחד השירים האהובים עליו:

בישראל, לפני התגייסות יצחק לבריגאדה היהודית

"דמעות זולגות בלבי
 כמו טיפות היורדות, על העיר הגשומה
 מהי כמיהה זו
 החודרת לתוך הלב שלי"...

בני הזוג יצחק וסוזן ביום נישואיהם בפריז

יצחק באחד מביקוריו בישראל

פרופ' ירמיהו יובל

יצחק טורצ'ין – חיים מלאים, עם קרע

יצחק טורצ'ין היה אחד האנשים הקרובים לי ביותר, ויוצאי הדופן ביותר שהכרתי. מצד אחד, אדם רגיל, רופא, בורגני צרפתי-יהודי, איש בעל מידות ואיפוק חברתי שנוהר מכל גילוי של חריגות. ומצד שני: חריג בנוף שלו-עצמו, אינטלקטואל מובהק, בעל מחשבה מתחכמת וידע עצום בתחומים רבים, שחייו האמיתיים הם חיי עיון, חיים של האינטלקט למען עצמו (כפי שראו אריסטו ושפינוזה את תמצית החיים הטובים), ויחד עם זה הוא חי בעולם היומיום ומתעסק בפרטיו כאחד האדם. יצחק הכיר את הגוף לא פחות מאשר את הרוח, את החומר לא פחות מאשר את הבלדות של גיתה ואת הפילוסופיה של המתמטיקה. הוא התגעגע לירושלים של בחרותו – זו שכבר מזמן איננה – אבל ביומיום נשם את אווירה של פריס, שאותה אהב לא רק בגלל המתח האינטלקטואלי שלה אלא גם בגלל העונג ההנאה שבעצם החיים בעיר החושנית והיפה הזו. אפשר לומר שפריס פיצתה אותו על הקרע הלא-מאוחד שחולל בו הפירוד הכפול – הקרע מעיר הולדתו באוקראינה שאותה עזב כבחור, ושנמחקה יחד עם משפחתו בשואה, והקרע מארץ ישראל ומירושלים, העיר המאומצת הראשונה שלו, שבה לא הספיק להתערות עד שבאה המלחמה והוציאה אותו כחייל גם ממנה. ליבו היה חצוי בין עולמות, בין שפות, בין ספרויות ועולמות מחשבה, ופאריס – יחד עם אשתו סוזאן, שהייתה חלק לא-נפרד מפאריס שלו – שימשה מין קרקע מגשרת, מין רשת בטחון שאיפשרה לו לבנות חיים אישיים, אינטלקטואליים ומשפחתיים בהרגשה מוצדקת של הישג גדול, אבל גם תוך מודעות למחיר.

יצחק טורצ'ין היה בן בית בפילוסופיה, בחידושי הרפואה, במדעי הטבע, בסוציולוגיה ומדעי האדם, בספרות ובשירה (צרפתית, גרמנית, עברית, יידיש) ושלט בשפות רבות. הוא לא רק אסף אלפי ספרים בתחומים אלה – הוא גם קרא את מרביתם. אני בא מעולם אקדמי, אך כשרציתי לדעת משהו – בייחוד על מה שקורה בפריס בשטח העיוני – הייתי שואל את יצחק ומקבל תשובה. הוא גם היה מקצר את דרכי לספר זה או אחר, כי ידע לתמצת את נקודת המבט העיקרית שלו, וגם להזהיר מפני ביטול זמן על ספר ריק או משעמם.

יצחק למד עברית בנעוריו (בגימנסיה, תרבות" בעיר הולדתו קובל), והמשיך לדבר ולקרוא בה כל ימיו. גם בנו לוסיין ובייחוד בנותיו התאומות, דליה ודניאלה, יודעים עברית ברמה סבירה. הוא נהג לעקוב אחרי המתרחש בעולם הפוליטיקה והעיון גם בישראל. ההכרות האישית בינינו נוצרה באביב או בקיץ 1978. הוזמנתי על ידי אוניברסיטת פריס-סורבון לשנת הוראה כפרופסור אורח, ובאתי לפאריס לפני כן לעסוק בסידורים. יצחק שמע על בואי מידיד משותף, פרופ. יעקב פליישמן המנוח, – אדם רב סתירות, רגיש ומעניין, שהיה מורה וידיד שלי ושל רעייתי שושנה באוניברסיטה בירושלים. בשנת 1963 היגר פליישמן לצרפת, שם הכיר את יצחק והם התיידדו. יצחק למד פילוסופיה בירושלים לפני מלחמת העולם השנייה ופליישמן למד מיד לאחריה. הם הכירו בירושלים, לשניהם היו אותם מורים ואותה סביבה אוניברסיטאית, והרבה זיכרונות דומים. פליישמן הרבה לבקר את יצחק בפאריס ובבית הכפר שלו, להתווכח אתו, להקניט אותו, להביא לו מכרים מהעולם האקדמי. הוא היה תלוי בידידות עם יצחק, קשור אליו בדרכו המפותלת, והביא אותו בסוד כל ענייני הקריירה שלו, אך לא בסבך חיי האישות שלו כהומוסקסואל (בתקופה ששלטו בציבור רתיעה ואפלייה נגד הומוסקסואלים), אם כי יצחק ואשתו היו מודעים לכך כמונו וקיבל זאת בטבעיות. כשפליישמן עבד על ספר בפילוסופיה, יצחק הזמין אותו לעבוד תקופה מסויימת בבית הכפר שלו, נדיבות שגם אני נהניתי ממנה אחר כך במשך שנים רבות.

באותו ביקור מכין בפריס אמר לי יעקב שיש לו ידיד שאינני מכיר, רופא שלמד פילוסופיה בירושלים אצל "ברגמן ורות" (שני מייסדי החוג לפילוסופיה באוניברסיטה העברית, הוגו [שמואל] ברגמן ולאון [חיים יהודה] רות), שמכיר את עבודתי ורוצה להכיר אותי. מסתבר שיצחק, שעקב אחרי הנעשה בארץ, היה קורא את מאמריי ב"הארץ", ידע על תכנית הטלוויזיה שערכתי, ובעיקר, הכיר את ספרי הפילוסופי הראשון, "קאנט וחיידוש המיטאפיסיקה". באחד מימי ראשון לקח אותי פליישמן במכוניתו הישנה לכפר ברביזון שילד יער פונטנבלו, שם היה ליצחק ולסוזן בית כפר גדול. הבית היה מוקף ביתנים קטנים ועשרה דונם של גן מעוצב, אך לא מטופח מדי, עם משטחים רחבים ופינות נסתרות, עצים גבוהים ומפוארים, כולל שני עצי ארז נהדרים שאחר כך אהבנו במיוחד, וכבר התחיל מלבלב (זה היה בסביבות הפסח). הבית מבחוץ היה בסגנון רומנטי כאילו-עתיק, עם בריכת דגי זהב עכורה מעט ופסל של סטיר ציניקן ומחייך, וכמה חתולי קרמיקה מטפסים או מתמתחים על רעפי הגג המעלים אזוב. פנים הבית עוצב בסיגנון art déco עם מעלה מדרגות מפותל, חלונות ענק ומשחקי מראות ששיקפו בערבוביה את הגן ואת הפנים. הכול היה מעט דהה וזקוק לשיפוץ, אך התאים לאווירה הכפרית הנינוחה והלא רשמית שהמקום נועד להשרות. במיוחד כבשה את לבי הקומה שמתחת לגג, ובה ספריה לרוחב הבית – מעולם לא ראיתי בית-כפר עם ספריה כזו – כלאה בין חלונות של זכוכית חצי-צבעונית הנפתחים לעולם של עצים וירק. הספרייה הייתה משופעת בספרי פילוסופיה, כולל נושאים הקשורים בעבודתי הישירה—שפינוזה, היגל, קאנט, הגות צרפתית, גרמנית ואנגלית, שלא לדבר על תריסר תחומים אחרים. למטה בחדר העבודה היו ספרי רפואה כבדי משקל (במובן הפיסי לפחות), מעורבים עם ספרי פילוסופיה, היסטוריה ספרות גרמנית, מילונים ומדריכי אופרה. זה היה רק חלק משני של הספרייה של יצחק, שעיקרה הוחזק בפאריס.

בעלי הבית כבשו את לבי מהרגע הראשון, באופנים שונים. סוזאן, אלגנטית, מאופקת ואצילית, נראתה כגבירה צרפתייה מאז ומעולם. רק מאוחר יותר גליתי ששפת אמה הייתה יידיש לא פחות מצרפתית, ובשפה זו – לשון היכרותם הראשונה – דיברה מדי פעם גם עם יצחק. (הגילוי הועיל לתקן סטראוטיפ טיפשי שהיה לי כישראלי, כאילו היידיש כרוכה בחוסר אלגנטיות מלידה). יצחק היה חפשי יותר בהליכותיו, פתוח, מגלה מיד עניין וידידות, מדבר על נושאים מעניינים שחלקם גם שלי, ומעורר רצון מידי בהמשך הקשר. הוא הכיר דברים שכתבתי, כולל ספרי הראשון על המטאפיסיקה של קאנט, ידע על עמדותיי הפוליטיות ממאמריי ב"הארץ" (לא תמיד מתוך הסכמה: המחויבות העמוקה שלו לישראל התבטאה בחשש לקחת סיכונים), ושמע בהתלהבות על תכניתי לכתוב על שפינוזה, פילוסוף שהיה קרוב לרוחו. פגשתי גם את שתי התאומות, דניאלה ודליה, שכבר היו פרחי רפואה ונראו במבט ראשון דומות כל כך, שבמשך זמן רב לא הצלחנו, שושנה ואני, להבחין ביניהן. הן נראו נעימות ופורחות, אך באותו זמן היו עסוקות יותר בענייניהן—כולל האורחים הנפרדים שלהן – מכדי לגלות עניין בעוד אורח אינטלקטואלי של אבא. (בהמשך זה השתנה, והיום אנחנו קרובים במיוחד).

במשך השנתיים שלימדתי בסורבון נפגשנו לעתים קרובות עם יצחק וסוזאן, בפאריס ובברביזון, והידידות בין המשפחות התהדקה. יצחק גילה עניין מיוחד בעבודתי על שפינוזה, והיו לנו שיחות רבות. הוא הזמין אותי, דרך קבע, לבוא מדי פעם לבדי לכפר ולעבוד שם בשקט (בימי השבוע היה המקום ריק), ועשיתי זאת בשמחה ובהכרת תודה. יצחק ליווה את עבודתי והגיב עליה. הוא הקשיב ללבטים שהיו לי, עזר לי להחליט לפנות לכיוון זה או אחר, ובעיקר, ללכך לעצמי את רעיונותיי ותכניותיי. שלשה עשורים של ידידות וקירבה צמחו מאותם ימים ראשונים -- גם בין המשפחות והילדים. העידוד ששאבתי מיצחק לא היו סתם דברי אהדה-- אלא נבע מתוך כך שיצחק הבין לאן אני הולך והגיב על כך בהבנה ובדקות. במשך השנים יצחק קרא חלקים וטיוטות של רוב הספרים שכתבתי, ותמיד היה לו משהו חשוב או מועיל לומר. לפעמים, כאשר חשבתי שלא כיוון לדברי (גם זה יכול לקרות) הוא היה פתוח לשמוע מחדש, ולפעמים תפסתי שדווקא אני אחראי לאי ההבנה. יצחק היה ביקורתי אבל שנא מחלוקת, חריף מחשבה אבל לא חריף לשון. כאשר התווכחנו על משהו, לא היה

בו שמץ של אגו או התאהבות בעמדתו, אף שהיה עקשן בדרכו השקטה, כידוע לבני משפחתו. תמיד יכולתי לסמוך עליו שהוא רוצה בטובת העניין ובטובתי שלי. אני למדתי ממנו על זרמים וויכוחים – ועל אופנות רעיוניות אינטלקטואליות – שהתחלפו בצרפת, והקשבתי לדבריו על פילוסופיה של המתמטיקה, על איינשטיין ובוהר, נושאים שאינני בקי בהם.

כיוון שיצחק ראה והכיר הרבה, היה לו יחס אירוני במקצת לאופנות מתחלפות, ובזה היינו דומים. יחד עם זה, הוא לא וויתר על רכישה (וקריאה) של הספר המדובר האחרון, ואני הסתפקתי בדרך כלל בדיווח ביקורתי קצר מפיו. (רק כאשר התלהב ממש קניתי גם אני את הספר, או שהוא הקדים וקנה לי אותו). היתה לו יכולת לתפוס את עיקר הדברים ולומר עליו, כאילו אגב אורחא, דברי סיכום ענייניים ומתמצתים. בצד ביקורת על האופנות והחולף הייתה בו מסירות אמיתית לנושאים שראה כעיקריים. ראיתי את הברק בעיניו כשדיבר על עניינים אינטלקטואליים שחשב לבעלי ממש, ואת השמחה שגרמה לו הצלילה בהם. גם בערוב ימיו, כאשר יכולתו לנוע והגבלה ובני דורו ושיחו התמעטו, יצחק הודה לאלהים (שלא האמין בו) על שכושרו השכלי נשמר, והדגיש באזני שהעיון האינטלקטואלי בשבילו הוא כוח שמחזיק אותו בחיים.

יצחק חיפש את קירבתם של אינטלקטואלים צעירים, ונהג להיפגש אתם בבתי קפה ובביתו שלו. הייתה לו גם חבורה בינלאומית של ידידים, ביניהם פילוסוף המדע האמריקני אדולף גרינבאום, שכתב על ביקורת הפסיכואנליזה, נגד תיאום ובעד הומניזם חילוני, וחוקר הספרות ג'וזף פרנק, שביקר תכופות בפאריס כאשר כתב את עבודתו המונומנטאלית על דוסטויבסקי. שנים רבות נפגש יצחק בקביעות עם פילוסופים אקדמיים בפריס וחוקרי פיסיקה ומתמטיקה ב CNRS. גם ישראלים שעברו בפאריס אהבו לבוא אליו. יצחק החזיק דירה ברמת גן (ובמשך זמן רב גם מכוננית) והיה מבקר בארץ לפחות כל שנה. כל עוד היה פרופ. פליישמן בחיים, הוא קישר אותו עם פילוסופים מאוניברסיטת תל אביב שפליישמן לימד בה לפרקים כאורח – יהודה לנדא, גרשון ווילר, יוסף אגסי ועוד; ואני וכמה מחברי במכון שפינוזה בירושלים (בעיקר אלחנן יקירה) היינו הקשר שלו לאוניברסיטה העברית, האוניברסיטה "שלו". יצחק התעניין בכל מודעיו והעניק להם מזמנו ומהגיגיו. גם רכילות אקדמית עניינה ושיעשעה אותו – מידע אנקדוטי על עולם שאולי, בגלגול שונה, יצחק היה משתייך לו בעצמו, ועכשיו השקיף עליו כצופה, קצת מתחרט, ועם זאת שמח שאינו ממש משתתף בו.

נדיבותו כלפי משפחתו לא ידעה גבולות. נוסף לכך שהוא וסוזאן העמידו את בית הכפר בברביזון לרשותנו והיינו מבקרים שם במשך שנים רבות (כמעט כל ספרי נכתבו חלקית במקום הזה). יצחק עקב אחרי העבודה הספרותית של רעייתי שושנה, קרא טיוטות של הרומנים והנובלות שלה, הגיב בהבנה דקה ועניין עמוק, תוך כניסה לפרטים, והעניק בדיוק את העידוד הנכון. במיוחד, יצחק ליווה את דרכו של בננו, יונתן, לאורכה. היא אהב את יונתן והקשיב לכל לבטיו כאיש צעיר, הרוחניים, האישיים והמקצועיים. הוא היה לו דוד אוהב, וברגעים מסויימים אפילו אב נוסף. יונתן הוא אדם רב-צדדי, עוסק בשירה, ספרות ופילוסופיה בצד עבודתו כמרצה למשפטים, ויצחק תמיד היה לצידו. יצחק גם אהב את בתנו רוני מילדותה הפורחת בפריס ובברביזון, ומאוחר יותר יצר קשר חם, כל אחד בנפרד, עם חתננו מיקי וכלתנו נעמי, ושניהם החזירו לו אהבה. כל זה נשמע כמו אידיליה, אבל זו האמת. קשה לתאר את הקשר הסימביוטי הזה שהלך והתפתח, בעיקר במשך השנים הרבות (והיפות) שהיו ליצחק אחרי פרישתו לגמלאות מבית החולים בו עבד, כאשר כל מרצו וכל עתותיו היו בידו. הקשר הקיף את שתי המשפחות, כולל דליה ודניאלה, התאומות הנהדרות של יצחק וסוזאן, את בנם העילוי לוסין ובנותיו, ואת כלתו פסקל וחתנו פרנסואה, שותפי למסעות אופניים ביער.

עוד מילה על משפחתו: בנו לוסין הוא מדען בעל אינטליגנציה נדירה, משרת בתפקיד בכיר בחברת טכנולוגיה צרפתית בינלאומית; דליה גניקולוגית בכירה; דניאלה ופרנסואה רופאים, ודניאלה גם כותבת על ענייני רפואה. כל אלה תפוחים שנפלו קרוב לעץ – עץ ההשכלה והמדע, שהיה חשוב כל כך ליצחק. גם שתי נכדותיו הבוגרות, פלוריאן ואלואיז למדו

מתמטיקה ומדעי הטבע ובעקבות לוינסקי אביהן-- סיימו בהצלחה את אקדמית-העילית "פוליטכניק", שרק קומץ זעיר של צרפתים מצליח להתקבל אליו: מאחרי כל זה עמדו, במידה רבה, הדחף, העידוד, והאישיות הדומיננטית של יצחק. לא הכרתי אותו בתקופה שחינך את ילדיו (נראה שהיה מאד דומיננטי, אולי קצת יותר מדי במונחי זמננו); אבל ראיתי את ההשקעה שהשקיע בנכדות, בסגנון עדין ומתמסר. הוא היה מבלה אתן שעות וחצאי ימים, לא רק על מדעי הטבע אלא גם על פילוסופיה, ולא מעט, על היסטוריה יהודית וגם על ישראל.

יצחק היה חילוני גמור ועם זה יהודי בכל אבריו. הוא למד בגימנסיה, תרבות" החילונית בעיר קובל וידע עברית מנעוריו. הוא בא לירושלים בסוף שנות השלושים (גם אחיו המבוגר ממנו בא ונשאר), אבל כשפרצה מלחמת העולם השנייה התנדב לצבא הבריטי במסגרת הגיוס של יהודים מארץ ישראל ושירת בצבא – לבסוף, בבריגדה היהודית – עד סוף המלחמה. שאר משפחתו הושמדה על ידי הנאצים, דבר שהותיר בו פצע שלא הגליד לעולם.

העיר קובל אחראית במקצת גם לנישואיו ולמעברו לצרפת. יצחק היה במדים באירופה ונשא בכיסו, כתובת של בני עירו ומשפחתו בפאריס, אנשים שלא הכיר. בסוף המלחמה בא לבקר אותם בפאריס. בדרך זו פגש את סוזאן, ולדבריו, "ידעתי מיד שהיא תהיה אשתי". הוריה הקשישים, בעלי עסק, הסכימו לשידוך אך סירבו להפרד מבתם. לכן לחצו שהזוג יישאר בפאריס ויתגורר אתם, וסוזאן תסייע בענייני העסק. יצחק הסכים בלידת ברירה, ונרשם לבית הספר לרפואה. בדרך זו הקריב שתי אהבות – הפילוסופיה וארץ-ישראל – לטובת אהבה שלישית, סוזאן. אבל כל שאר חייו נמשך לחזור לאהבות שנשטש, להחזיר לעצמו במידה מסויימת את מה שהיה צריך לוותר עליו. הוא לא חדל לעסוק בפילוסופיה והמשיך בקשר עם ישראל (ואני, שבמקרה התחברו בי שני הדברים, זכיתי לשמש לו עוגן מסויים לשניהם).

כשנפטרו הורי סוזאן דאג יצחק להביאם לקבורה בישראל. בשנה שעברה רצה לוודא שהקברים נשמרים כהלכה וביקש מגבי סדן, ידיד ואח מאומץ של ילדינו שגר באיזור, שיבקר בבית העלמין וידווח. גבי צילם את המצבות, וכשראה שליד שם הנפטר כתוב "מקובל", חשב לתומו שמדובר באיש קבלה, שהרי צפת היא עירם של המקובלים... מסתבר שאבי סוזאן היה בן העיר קובל שבאוקראינה, עירו של יצחק, וזאת הסיבה שיצחק ביקר אותם אחרי המלחמה.

בסביבות 1990 סבל יצחק מגידול שפיר שלחץ על המוח. הוא נותח בהצלחה, אך לאחר 13 שנה הגידול חזר והיה הכרח בניתוח חוזר. הפעם היה חשש ניכר לחייו. כשביקרתי אותו ערב הניתוח, סיפרתי לו שאני מקדיש לו את תרגום "האתיקה" של שפינוזה שעבדתי אז עליו (ושהוא קרא אותו בטיטה), ויצחק ענה קצת באירוניה "אתה מנציח אותי". הניתוח הצליח והחזיר לנו את יצחק—לשנים אחדות. בשנה שעברה חזר הגידול, והפעם גרם לו מוגבלות בתנועה. יצחק החליט שחיו היו טובים ומלאים, וארוכים דיים. מוחו היה צלול לגמרי, אבל הוא הרגיש ששעתו הגיעה, ולא רצה לחיות במצב של תלות גוברת. ליל הסדר האחרון שהגגנו בברביון היה גם מעין פרידה. יצחק אמר לשושנה ולי (ולפני זה לבני משפחתו) שהוא מקווה לא להתעורר מן הניתוח. הוא נפטר זמן קצר אחר כך. ליד מיטתו בבית החולים נמצא ספרה האחרון של שושנה, "אשה לעצמה". בצוואתו הורה להעביר את הארונות שלו ושל סוזן לקבורה בישראל, דבר שיתרחש באביב הקרוב, ביום השנה לפטירתו.

ירמיהו יובל

הערת המערכת: כותב המאמר - ירמיהו יובל, (נולד ב-1935, חיפה), פרופסור לפילוסופיה כללית באוניברסיטה העברית בירושלים וב-New School for Social Research בניו יורק, עוסק בעיקר בחקר הפילוסופיה של העת החדשה, במסגרתו תרם תרומות רבות להבנה מחודשת של הגות קאנט, שפינוזה והגל, עבורם זכה בפרס ישראל לשנת תש"ס.

לזכרו של חבר- ד"ר יצחק טורצ'ין ז"ל

רשם: ד"ר מרדכי זיו

יצחק בבריגדה היהודית

לפני זמן קצר הלך לעולמו ד"ר יצחק טורצ'ין בפריז.

יצחק נולד בקובל בשנת 1916, להורים ממעמד מבוסס כלכלית בקהילת יהודי קובל. המשפחה כללה שלושה בנים ובת. איצ'לה סיים בית ספר עברי "הרצליה" ואחר כך המשיך לימודיו בגימנסיה העברית "תרבות" עד שנת 1937. באותה שנה עוד התקבל כסטודנט באוניברסיטה העברית בירושלים, לפקולטה למתמטיקה ופילוסופיה. בתור

בוגר גימנסיה מבריק, עם שתי תעודות בגרות, עברית מ"תרבות" ופולנית ממלכתית מהגימנסיה הפולנית בבחינות חיצוניות אקסטרניות שהיו מקובלות בפולין.

את לימודיו האוניברסיטאיים סיים יצחק בהצטיינות עם תארים BA למתמטיקה ופילוסופיה, בשנת 1942/3 בירושלים. גויס לבריגדה להשתתף בחזית באירופה נגד גרמניה הנאצית וגרורותיה. נפצע ונשלח לבית חולים איטלקי לריפוי. עם החלמתו הגיע לפריז, שמה היתה לו משפחה. הכיר שמה את אשתו לעתיד, סוזן לבית פריזנט מיוצאי קובל. הורי סוזן הגיעו לפריז בשנות העשרים (1924).

יצחק מחליט ללמוד רפואה ומתקבל לאוניברסיטת סורבון. בתום חמש שנים ללימודיו בהצטיינות הוא מתבסס בתור רופא ברנטגנולוגיה. עובד כל השנים בפריז.

מקים משפחה לתפארת, המורכבת מבן ושתי בנות תאומות. שומר עם משפחתו על קשר עם ישראל. רוכש בית ברמת גן. מנהל חיי חברה גם בישראל וגם בפריז, בעיירה לא החוקה ממגוריו בפריז. רוכש בית, וילה מרשימה ומקים בה ספריה עשירה בספרי פילוסופיה ברמה של מכון לפילוסופיה. מקיים מפגשים מקצועיים פעם בשבוע לאורך שנים, גם עם חברים פילוסופים מירושלים ותל אביב, כמו עם פרופסור ירמיהו יובל, פילוסוף העומד בראש מכון שפינוזה בירושלים.

לאורך שנים ארוכות שמר על קשרים וטפח אותם עם קבוצת חברים יוצאי קובל ובוגרי גימנסיית "תרבות". היה לי קשר חם וקרוב עם איצ'לה המנוח.

הליכתו מאיתנו משאיר חלל ריק, אשר מלא געגועים אליו. רעייתו סוזן נפטרה לפני עשר שנים. נפטר בתור אלמן. בנו, רעייתו ונכדותיו גרים בפריז. בנותיו עובדות כרופאות בפריז. יהיה זכרו ברוך!

ד"ר מרדכי זיו, כפר סבא, 1.11.07

יצחק טורצ'ין משמאל, במדי הבריגדה היהודית, בטיילת בתל-אביב, לפני שנשלח לאירופה, שם נפצע בקרבות. לידו אחיו מנדל.

הערת המערכת: תודה לחברנו ד"ר מרדכי זיו על שקישר וקירב את יצחק לארגוננו. נציין כי בשנים האחרונות ד"ר יצחק טורצ'ין תרם ביד נדיבה לארגון יוצאי קובל.

לזכר נורית ענבר-בקר

נורית ענבר - בקר - נפטרה טרם זמנה ממחלה ממושכת וכואבת.

נורית, בת דודתי מצד אמי לאה, בת דור שני להורים יוצאי קובל: אמה חייה למשפחת צורף ואביה ישראל- לבית בקר, חלוצים שעלו ארצה בתחילת שנות ה-30 למאה הקודמת עם בוגרי קיבוץ ההכשרה של "השומר הצעיר" בקובל והיו ממייסדי קבוץ עמיר.

נורית נולדה בעמיר לפני המלחמה והשוואה (1939) ולכן נקראה בשם כל-כך ישראלי- נורית. את ילדותה העבירה במושבה חדרה, התחנכה בקבוץ גן שמואל ושם הקימה את ביתה. נישאה לבן הקבוץ- חגי, ילדיה ונכדיה מושרשים בקבוץ.

בקיץ האחרון כשנסעתי לביקור בעיר קובל, נורית כבר היתה מרותקת למיטת חוליה. סיפרתי לה על טכס האזכרה וההנצחה לנספים מקובל האמור להתקיים בבכובה. נורית התרגשה ומסרה לי את שמות בני משפחתה- מצד אביה- משפחת בקר. אבי המשפחה- הרב יהושע דב, היה אדם מאמין מחסידי בית המדרש "לובוויטש" בקובל, שילדיו התחנכו על ברכי הציונות. משפחת בקר כולה הושמדה בקבר האחים בבכובה, מלבד ישראל- אביה של נורית ואחותו חייה בקר- גננת ומחנכת בגן העברי שליד "תרבות" שבקובל- חלוצה, שנפטרה ערירית בארץ.

נורית- בהירת עיניים ושער, טובת לב וחייכנית, מתעניינת ואוהבת אדם. חברותיה וחבריה רבים- לאורך מסלול חייה מעמיר, חדרה, תנועת השומר הצעיר, הצבא והקבוץ- איתם התמידה בקשר יפה והדוק כל ימיה.

לאחר פטירתה של דודתנו שרה צורף שהיתה האחרונה במשפחתה מאנשי דור הראשון של יוצאי קובל- שהיתה הגורם המאחד והמלכד של משפחתנו, לקחה נורית את התפקיד החשוב לידיה. נורית שמרה על קשר הדוק עם כל בני המשפחה שגדלה והתרחבה- ובאופן טבעי- גם התרחקה.

נורית- אופטימית עד יומה האחרון; מתעניינת, מקשרת ומפייסת. אוהבת ואהובה.

יהי זכרה ברוך.

מתגעגעת- נילי בת דודתה.
מרץ, 2008.

נורית

נורית כבר לא תפגוש אותי על השביל ותשאל מה נשמע. נורית שכשהיא שואלת זה כי אכפת לה באמת.

נורית, איך יום אחד בכיתה י' אבא שלה הביא אותה מחדרה עם המשאית שלו, לתת לה חינוך קיבוצי שומרי. ההורים, ממייסדי קיבוץ עמיר בגליל העליון ונורית מהבנים הראשונים של הקיבוץ. כשמתמקמים בחדרה והחיידיק הקיבוצי עדיין במשפחה, נורית תגשים את החלום. איזה יפה, איזה חיוך, התלמידה השקדנית שלמזלי אני יושב על ידה בכיתה ובטוב ליבה נותנת לי להעתיק ממנה במבחנים.

נורית, מיפהפיות קבוצת "נשר" שכולם רוצים אותה, כל הבנים מנסים להגיע אליה ורק חגי זוכה כשהם משרתים יחד ב"גולני".

ואחר כך חברים צעירים בקיבוץ והרבה עבודה וחברים וביחד וילדים ומשפחה, ונורית שבשקט בשקט עוזרת גם לאחרים לבנות משפחה. נורית רוצה שלכולם יהיה טוב, לא משתתפת במלחמות של כבוד ויוקרה, היא הרי יודעת מה באמת חשוב בחיים.

למעלה מחמישים שנים אומרת לי שאין טעם להתעצבן, צריך לקבל את הסביבה, צריך לשמוח עם כל הטוב שיש לנו, צריך לעזור איפה שכואב וקשה ולא צריך לחכות למדליות. נורית אהבה את החיים, אהבה לתת, אהבה להיות בן אדם. פעם היא אמרה לי שבקיבוץ יותר קל להיות בני אדם.

ואהבה וגאווה עם חמישה ילדים ונכדים שמביאים שמחה, והכיף שנותנים לה לעזור ולפנק.

נורית שלא הצליחה לריב עם אף אחד 68 שנים כי לא היה משהו שממש שווה לריב בשבילו.

נורית שכשהיית חולה היא הייתה הראשונה לבוא לבקר ולעודד.

נורית, בשנים של המחלה הקשה שלה לא ידענו לתת לה את הקירבה והתמיכה שהיא ידעה להפוך לדרך חיים. כי נורית הרי לא מבקשת, היא רגילה לתת מעצמה. כשקשה לה ממשיכה לעודד אותנו שיהיה בסדר, ובשארית כוחה ממשיכה לדאוג ולהתעניין בכל סביבתה.

נורית נורית, אישה יפה שכל כך רצינו אותה איתנו עוד הרבה שנים, נורית שתמיד אהבנו כי תמיד היא נתנה לנו הרגשה שכל כך פשוט להיות עם הטוב, לאהוב את מה ואת מי שיש, להיפרד מהעולם בלי טענות, רק עם העצב הגדול כי היא הייתה פשוט שייכת לחיים.

שאל קנז- קיבוץ גן-שמואל

1941 - נורית עם אמה חייה בקר לבית צורף, על הטיילת בת"א.

לזכרה של בת-שבע ורבה-שאובר ז"ל

רשם: ד"ר מרדכי זיו-ליברזון

ב- 7.10.07 נפטרה בת-שבע (שבוניה) שאובר לבית ורבה מקובל.

נולדה ב- 1912 בעיר קובלה להורים עו"ד ורבה ורעייתו. משפחה מהשכבה המכובדת ביותר בקהילת קובל. היה לה גם אח ד"ר גרישה ורבה שהיה רופא עיניים.

ביתם של משפחת ורבה היה במרכז רח' לוצקה, מול "הרסורסה האזרחית" בקובל. ביתם היה בנוי בסגנון של וילה מרווחת וגדולת מימדים, עשויה לבנים אדומים. ומאחורי הבית גינה מטופחת בפרחים, פירות, ענבים, דובדבנים, תפוחי עץ ואגסים. בגינה נדנדה ואלטנה לכוס תה וקפה לפנות ערב, בשביל המשפחה והאורחים אשר תמיד היה הבית מלא בהם. בסלון הבית עמד פסנתר כנף לקונצרטים וכינור עליו בשביל ערבים מוזיקליים בביתם. גם זמרות וזמרים הוזמנו להופיע בביתם השוקק תרבות.

שבוניה סיימה את הגימנסיה העברית "תרבות" בגיל 18, בשנת 1930. באותה שנה נתקבלה ללימודים גבוהים בפקולטה לאגרונומיה בלייז' בלגיה. עם סיום האוניברסיטה ב- 1935, חזרה לעירה קובל. אז הכירה את בעלה לעתיד, עו"ד שאובר מרדכי (מרק), אשר נולד בגליציה. גבר גבוה, יפה תואר וזמר בריטון שקיבל בירושה ממשפחתו. מרק התמחה בתור עורך דין בלשכת אביה של שבוניה- עו"ד ליאון ורבה - עד פרוץ מלחמת העולם השנייה, 1.9.1939, שעה שהצבא האדום והמשטר הקומוניסטי השתלט על העיר קובל ועל כל ווהלין. עו"ד מרק המשיך אז ועבד בתור עורך דין בבית המשפט העירוני והמחוזי, והם עברו לגור לקטוביץ. מרק שרת בצבא הפולני, אחרי המלחמה והגיע לדרגת פרקליט ראשי של הצבא הפולני בדרגת אלוף משנה.

בשנת 1952 עלו ארצה עם בתם היחידה ללה (גבריאלה) והתיישבו בחיפה. עו"ד מרק נפטר מסיבוכים בכיס המרה וניתוח מסובך. שבוניה נשארה אלמנה כל השנים. היא התעניינה בעירה קובל והיתה מבקרת כל אזכרה של יוצאי קובל בהיכל ווהלין. בתה ללה התחתנה ונולדו לה שני בנים. בן אחד נשוי עם נכדים. בעלה של ללה מהנדס הי-טק בחברת "אלביט".

שבוניה באה לקבורה ב- 7.10.07 בבית העלמין בחיפה. נפטרה בת יפה ומכובדת מאוד של קהילת יהודי קובל לשעבר. יהיה זכרה ברוך!

ד"ר מרדכי זיו, כפר סבא, 1.11.07

מילים לזכר פרופ' מיכאל (מושק'ה) פרידמן כתב: ד"ר מרדכי זיו-ליברזון

אני מרדכי ד"ר ליברזון-זיו ורעייתי יוכבד-ידז'ה, בשמנו ובשם ארגון יוצאי קובל בישראל, מביעים צער עמוק עם פטירתו של בן קובל, פרופ' מיכאל (מושק'ה) פרידמן, לרעייתו ולבנו עם משפחתו הגרים בוורשה-פולין.

מושק'ה-מיכאל נולד בשנת 1912 בקובל. סיים גימנסיה עברית "תרבות" וגם גימנסיה יהודית-פולנית של קלרה ארליך בקובל. למד רפואה בצרפת. הפסיק הלימודים בגלל פטירת אביו. המשיך את לימודיו בבית ספר גבוה לעיתונאות בוורשה וסיים בהצטיינות. היה ברוך כשרון בתור פילולוג ומומחה בשפה הפולנית. היה גם עיתונאי מוכשר והתפרנס מהוראה וכתבת מאמרים בעיתונות היהודית והפולנית.

שירת בצבא הפולני שהתארגן ברוסיה. הגיע לדרגת קולונל (מקביל לאלוף משנה בצה"ל), ראש מחלקת התרבות של הצבא הפולני. השתחרר עם הגל האנטישמי ב-1968 ונשאר לגור בוורשה עם משפחתו. ניצל כישרונותיו בתור מרצה ונתקבל בדרגת פרופסור בפקולטה לתרבות יידיש באוניברסיטת וורשה. עסק גם בתרגום מידיש ועברית לפולנית.

תרגם את ספרו הגדול של שלום אש, "האיש מנצרת" (ספרו זה, 1939), הרוקם סיפור על רקע מקורות הנצרות, חולל שערורייה, שכן נטען שיחסו לישו אוהד מדי, וכתב העת "פארווערטס" סירב לפרסם את היצירה. שערורייה זו העיבה גם על היחס ליצירות אחרות שלו שנכתבו אחר כך). תרגם גם מיצירות בשביס זינגר, י.ל. פרץ, שלום עליכם, מנדלי מוכר ספרים ועוד נוספים.

עם ארגון יוצאי קובל בארץ לא היה מעוניין ליצור קשר למרות ביקוריו השנתיים בתל אביב וירושלים. נפגש עם קבוצת מכריו מקובל, אבל החרים את ארגון יוצאי קובל בתור גוף בלתי תלוי וחופשי. וחבל שככה פעל.

בימים אלה נפטר ויהיה זכרו ברוך.

בנו יחידו גר בוורשה וגם הוא פרופסור, בתחום ההנדסה. נשוי לאשה פולניה, מדענית ואם לילדים.

ד"ר מרדכי זיו, כפר-סבא, 8.2007

לזכרו של עו"ד יהושע פרט ז"ל

רשם: ד"ר מרדכי זיו-ליברזון

לפני חודש ויותר נפטר עו"ד יהושע פרט ז"ל.

יהושע (ניוניק) כפי שקראנו לו בגימנסיה "תרבות" אותה סיים איתי ועוד 22 בוגרים נוספים. 15 בוגרים נספו בשואה בשנים 2-1941 בקובל ובכל מקום אחר לו נקלעו בוהלין.

להוריו שרה ושמעיה פרנקפורט י"ד היו שלושה ילדים. ניוניק-יהושע הבכור, האחות ואח צעיר מיהושע זאביק-וולף. יהושע למד בגימנסיה העברית "תרבות" ובמאי שנת 1937 קבל תעודת הבגרות. כעבור שנה נגש למטורה (תעודת בגרות) פולנית ממלכתית בקובל עם עוד 8 בוגרים ביניהם חנה כהן-פרל ז"ל וחנוך בילוראי ז"ל ועברו בהצלחה את הבחינות האקסטרניות וזכו לקבל את המטורה. באותה שנה 1938, בספטמבר, נתקבל לשנה ראשונה של הפקולטה למשפטים בלודז' של האוניברסיטה החופשית (לא ממלכתית). עם סיימו שנה ראשונה ב- 1939 פורצת מלחמת העולם השנייה וב- 1.9.39 באים הסובייטים לקובל וליתר ערי ווהלין.

ביוני 1941, עם פלישת הנאצים לוהלין, מצליח יהושע לברוח מקובל לתוך רוסיה הסובייטית. עם סיום מלחמת העולם השנייה ב- 9.5.45 חוזר לקובל זמנית ואחר כך עובר לגור בשצ'צ'ין פולין הצפונית על שפת הים הבלטי שמה פוגש בעלמה יפה וצעירה אדלה לבית צוקרמן מלובלין והם נישאים, באים ארצה ומתיישבים בתל אביב. יהושע עובד בקופת חולים בתור פקיד. אחר כך מחליט ללמוד משפטים ומסיים את הפקולטה של ערב בת"א ומקבל אסמכתא בתור עורך דין בישראל.

נולדים להם שלוש בנות ובן. הבן בגיל צעיר ביותר נפטר אחרי מחלה. הבנות מתחתנות ומביאות נכדים ונינים. שתי בנותיו שרה וליאורה עורכות דין וכן בעליהן. הבת גילה פקידה ומגדלת בת מקסימה.

יהושע עובר לעבוד במשרד החוץ ובתפקידים מיוחדים. משרת 20 שנה, פורש לפנסיה, מנהל חיים שקטים ותרבותיים.

לפני כשנתיים חלה בריאותיו ולא התאושש.
נפטר בן יפה ומכובד מאוד של קהילת קובל לשעבר.

יהי זכרו ברוך.

ד"ר מרדכי זיו, כפר-סבא, 8.2007

לזכר דודתה פירה חזנוב-רוזנבלט ז"ל כותבת חוה בוכוולד מפריז:

Fira Chazanov-Rozenblat (15/06/1912-12/06/2007)

Fira Rozenblat was born in Radom (1912), her father died when she was two years old. Her mother married again with Dr. P. Sizkind and she was adopted by him. She is Sofka Schwarz' sister, her mother was a dentist (in Kovel). Fira studied in a Polish Kovel Gymnasium then she entered the Bacteriologic Institute in Warsaw. She was graduate in 1937. She worked as a laboratory assistant at the Children's hospital in Warsaw. In 1939, she got married with Meir Rozenblat (Miron). Then the 2nd world war burst out, they left Warsaw and returned to Kovel. In 1941, she escaped from Kovel with her husband, Miron and his sister, Fryda. They traveled in central asia. Fira worked as a bacteriologist in Urupinsk (Ouzbekistan) then in Pahtaral (Kazakhstan). In 1944, she directed the Frunze local laboratory (Kirghizy). At the end of 1944, Fira, Fryda and Méir arrived in Kharkhov. There, she worked in the epidemiological and Micro-Biological Institute, named Metchnikoff. At the end of 1945, they arrived in Warsaw. They received horrible news from Kovel: nobody from both of their families remained... So, they decided to leave Poland and got immigration visas to Venezuela but they didn't want to live there: they stopped in Paris!!!!

Hava Buchwald

Fira is on the left side, then Miron- her husband, then Fryda- my mother, Miron's sister. The photo has been taken in Paris in 1948 or 1950

מראות מקובל של אז תמונות שקיבלנו ממאשה שוסטר-ליאור:

בפינת רחוב מיצקביצה- ורשבסקה-
מהצד השני של בית המרקחת של
פרידרכסון המוכר והנראה בתמונה,
ניצב היה קיוסק מסוגנן לממכר
סיגריות.

פרט מהתמונה- הקיוסק

פרט מהצילום: קיוסק נוסף בפינת
רחובות לוצקה-קוליובה

פרט מהצילום: קולטורה- KULTURA זו החנות של פלוט בפינת רחוב
לוצקה (תחילת הרחוב) ונובו-קוליובה (קוליובה). החנות ברחוב קוליובה
מס' 2. חנות לדברי (צרכי) כתיבה.

קיוסקים בעיצוב דומה היו גם ממוקמים ברחבי העיר.
ברקע קיוסק עם חוד המזדקר מעל העץ. כאן אנו ברחוב
לוצקה- שדרת עצים וצמחי נוי וברקע הקיוסק.

אותה תבנית של שדרה ברחוב לוצקה,
דורה רופה-גודיס מטיילת עם אביה.

רחוב סטרה קוליובה
(סנקביצ'ה): בתים
פרטיים-שביל לא סלול –
שדרת עצים-מדרכה
מרוצפת-כביש.
יעקב שוסטר עם שלושת
בנותיו, מאשה, בלה,
ינטה.

פרט, רחוב לוצקה-וורשבסקה: החנויות (הכניסה לחנות) היו מורמות בגובה מדרגה אחת מעל המדרכה.

פרט: מדרכה מרוצפת ברחוב הראשי וורשבסקה.

מתמונות משפחת גוטמן (ציפי בלומברג) חנות המשפחה בוורשבסקה - חנות לכלי עבודה וחומרי בניין. חלון ראווה אופייני. הגבהת מדרגה לפני הכניסה לחנות.

הגן העירוני.

צינור בטון ששימש לבניית הבארות בעיר.

ייצור הצינורות נעשה אצל אייזיק זסק- סבה של יהודית כפרי.
בחצר ביתם שברחוב וולדמירסקיה עדיין טמון באדמה צינור שכזה:

שאיבת מים

מהבאר. מתמונות
משפחת גוטמן (ציפי
בלומברג)

גדר עץ

סבה של ציפי בלומברג. האם ברקע רואים את
ביתו של גולדשטיין? (בית מודרני שנבנה לפני
המלחמה)

פרט:

בית לא מזוהה בוורשבסקה-לוצקה
שרה גוטמן וחברה מטיילות.
ברקע התקהלות אנשים (לוויה- מצעד?)

תמונות זיוה חלמיש: משפחות **יעקב גיברץ** + אשתו **פרידה גרבטי** מקובל.

ברקע: **אוטובוס נוסעים**.
מכוניות בעיר זה היה דבר מאוד לא שגרתי.

וגם: **לוח מודעות ופנס רחוב**

לוח מודעות בפינת המדרכה (קרוב לוודאי שלבנייתו לקחו את הצינורות ששימשו לבירות...))

גדר עץ בבית פרטי שבמורד רחוב לוצקה.

בית קפה (מסעדה) קייצית בעיר

משחק שחמט בגן

**טובה טיננבאום-
סיקולר:
בית מלון
"וורסל"**

פרט מגלוית מלון ורסל:
כרכרת נוסעים
בשרות בית הארחה

תמונות אלי מנדל: מבנה בפארק (קיוסק?)

חוה לבית בוכוולד מפריז- ביקור בארץ- קיץ 2007

חוה היא בתה של פרידה בוכוולד לבית רוזנבלט, שהקימה בקובל גן ילדים יוקרתי ברחוב לוצקה-פינת פבריצי'נה, בו התחנכה הילדה דורה גודיס לבית רופה.

חוה, פסיכולוגית מפריז מבקרת אחת לשנה בישראל ומתחקה ביסודיות אחרי שורשי משפחתה, קרובים וידידים של אמה, של דודה מאיר רוזנבלט ומשפחת דודתה פירה חזנוב-זיסקינד המתגוררים בפריז. בפגישה האחרונה גילתה קירבת משפחה למשפחת ויסברוט.

צילומים מפגישות בביתם של דורה גודיס ואלי מנדל זקן הקובלאים, המפליג בזיכרונות על בני המשפחות מקובל המתגוררות בפריז.

הכנסייה הפולנית בקובל

בול פולני המתאר את הכנסייה הפולנית בקובל
תודה לענת שבו-פרלמוטר
שהביאה לידיעתנו על קיום הבול.

צילום הכנסייה הפולנית שנבנתה בשנות העשרים של המאה העשרים.

המבט אל הכנסייה הוא מרחוב 3 במאי לכיוון דרום.
הצילום התקבל מאמה של ז'נה. ז'נה הינה אשתו של וולקה בלופשטיין-
אחיה של סימה שיכמן.

במוזיאון העירוני בקובל אפשר להשיג מידע נוסף וצילום הכנסייה
מארבעת צדדיה.

הכנסייה נהרסה לחלוטין במלחמה, לאחר שהגרמנים התבצרו שם
וערכו תצפיות על הצבא הרוסי המתקדם לעבר קובל, לשחרור העיר
מהכיבוש הנאצי. על הריסות הכנסייה עומד היום מגרש ספורט.

מראה חלקי של הכנסייה, מרחוב פמנוקובה לכיוון מערב.
מינה צורף הי"ד. צילום ליד בית המשפחה.

לאה צורף עם
חבר ברקע של הכנסייה

גשר וורשבסקה שעל נחל הטוריה (2007)

הריסות גשר הבטון המקורי שהופצץ ונהרס במלחת העולם השנייה, לצד הגשר החדש שהוקם בסמוך.

נחל הטוריה

הופך לאגם (כיום) באזור בית החרושת לאלכוהול- המונופול (של אז).

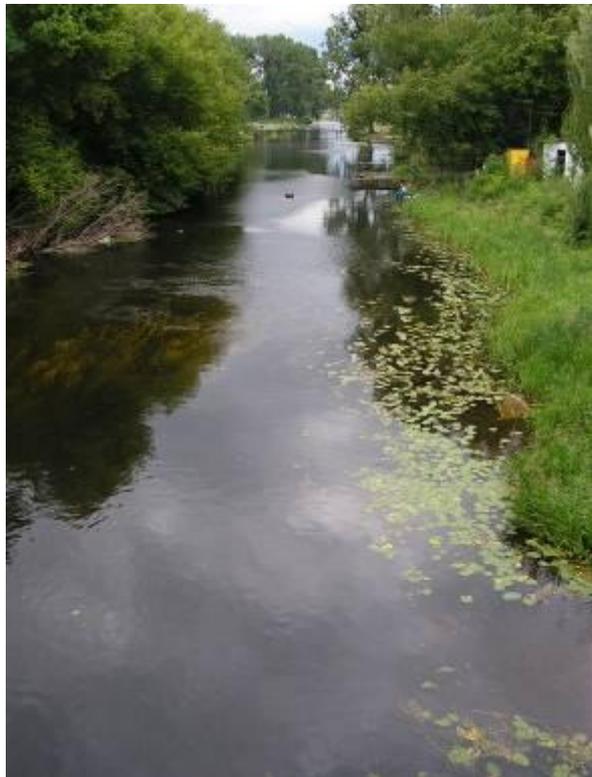

מים
ורוח על פני המים
שושנות- מים
וקני-סוף

שלוות אלוהים
וערבה בוכייה

בין הגשרים
אזור רחצה (אז והיום)
מול הגימנסיה העברית "תרבות" הישנה
(שאיננה)

לאן אתם מובילים!

תרגום: בני גבירצמן

כאשר ברצוננו לבחון אדם מסויים, אם הוא כשיר ומסוגל לבצע משימות המוטלות עליו, הרי שקודם כל חובתנו לאפשר לו להישען על יוזמתו העצמית המלאה ולא להכביד עליו בעצות מיותרות; לא לבטל את מעשיו בביקורת כלאחר יד ולהמתין בסבלנות להצלחתו או אי הצלחתו במיבחן המעשי. ומכלל פרט, אתה דן על הכלל. בדיוק אותה גישה צריכה להתקיים גם כאשר מדובר בעניין ציבורי: משימה של ניהול משימה חברתית, או מוסד קהילתי. קודם כל צריכים ליצור למען הנבחן אווירה רגועה לחלוטין, נקייה מתככים ומפוליטיקה של מאחורי הקלעים. צריך לתת לו חופש תנועה, להימנע מלהפריע לו בפעילותו כך שבסופו של דבר תהיה לו התחושה, שמאחוריו ניצב כוח של אחריות מוסרית, שאפשר להישען עליו. כאשר כל התנאים הללו מתקיימים על ידי הכלל (הציבור), יש לאותו כלל הסמכות המלאה להביע את ביקורתו ביושר ולאחר מכן לדחות או לקבל את האיש לעבודה במוסד ציבורי זה או אחר.

ואכן כך נהוג בעולם הגדול, בכל המדינות המתוקנות והחברות המתקדמות: מעניקים אמצעים מתאימים לפעילות מוצלחת, מגלים סבלנות ומתאפקים עד לסוף הניסוי ואז באה עת לסיכום והגדרה של כל העניין. אבל אצלנו, אחינו בני ישראל, נראה הדבר אחרת לגמרי. ברגע שהתינוק נולד מתחילות הצווחות וברגע שהוא מתחיל לראות אור עולם, מייד מעמיסים עליו השקפות ביקורתיות כה רבות, שפשוט מחמת "עין הרע" סובל היצור החדש מאנמיה ומהתכווצות והפועל היוצא הוא אי יכולת גמורה להתפתח ולהביא בסופו של דבר לפיריון ולתוצאות ממשיות.

ולגבי מה הדברים אמורים? הנה, למשל, קיבלנו במתנה "בחסד עליון" מוסד יהודי, שצריך לייצג את כל האוכלוסייה היהודית הן כלפי חוץ והן כלפי חוץ: זוהי הקהילה היהודית הדתית, למעננו, יהודי הספר (האזורים כגון ווהלין המערבית, שעברו לשליטת פולין אחרי קבלת עצמאותה ב-1920).

במבט מרפרף נדמה, כי אנחנו הרי צריכים להודות ולשבח את שמו האהוב (של האל) שלוש פעמים ביום, על כך שסוף סוף גם אנחנו, יהודי הגבול, הוצבנו באותו קו כמו שאר יהודי פולין הקונגרסאית (מרכז פולין). הרי אנחנו צריכים להיות מלאי שמחה שסוף סוף תהיה לנו נציגות יהודית אמיתית, שתנהיג, תארגן ותטהר את עניינינו הפנימיים בכל התחומים של צרכינו היהודיים המיוחדים.

ובכן, ייתכן שאכן כך היה קורה, לולי הצעקנים המאורגנים שלנו, שרוצים להביע את דעתם דווקא במקום שאינם מתבקשים לעשות זאת. הם, "אומרי הלאו" הנצחיים, הציבו את עצמם בפוזה של "לוחמים" והחלו לפרוק את מטעניהם הרעילים וביקורתם חסרת הרחמים על הגוף הצעיר של הייצוג היהודי שזה אך נולד – הקהילה – עוד לפני שהיא הספיקה לגלות איזה שהוא סימן חיים. שלא יקרה לנו כדבר הזה, לידה במזל כזה.

מה שלא יעשו, ואיך שלא תהיה הגישה לעבודה הזאת, כבר באים קריצה ותנועת יד מזלזלת, והכל בטל ומבוטל. ותזמורת החתולים הזאת מתחזקת והולכת וכל האמצעים כשרים כדי לטרפד את הפעילות הזאת, שלא תהיה לה כל תקומה וכל זאת מכיוון שלא "המומחים" הם שניצבים ליד ההגה.

אבל האם חשבו האנשים הללו, הרודפים את הקהילה עד חורמה, מה הם עושים? או אולי נתנו לעצמם אפילו פעם אחת דין וחשבון עד כמה הרחיקו לזחול לתוך מ"ט שערי טומאה על ידי נשמותיהם המורעלות בשנאה-קנאה פוליטית, שבאה מעומק שורשיהם וחותרת תחת היסודות של המוסר היסודי?

לא, הם, "התזמורת", חסרי סבלנות ואין להם זמן לעצור לרגע ולבדוק מחדש דברים קטנים כאלה. הם צריכים להמשיך מחדש לארוג את תככי ה"הבה נתחכמה" שלהם לגבי הנציגות היהודית הראשונה בקובל. להם יש רק מטרה אחת: להעביר את האמיבציות "שלהם", לבצע את התוכניות "שלהם", ולא איכפת להם, אם אחרי כן יבוא המבול...

עדיין ספק גדול, אם אותם אנשים מכורכמים ועקשניים אכן יצליחו בשיטותיהם הנלוזות, הגורמות לאווירת שנאה לכל מה שאינו ב"מחנה" שלהם. אבל למרבה הצער כבר ברור ובטוח: הקהילה היהודית הראשונה שקמה בעירנו נדונה על ידי אנשים אלה ללעג ולביזיון ומי יודע אם שוב יהיה בכוחה להתחזק וללכת בדרך הנכונה, בהתאם למשימות והתפקידים שהותוו לה.

פ. שוהם

מתוך "קול קובל", גיליון 165, 6.2.31

הצילו, משבר!

(פיליטון)

תרגום: בני גבירצמן

(בסוגריים – הסברי המתרגם)

על מה מדברים היום בעולם הרחב? על מה משוחחים בין מנחה למעריב בבית הכנסת, ועל מה "בחלונות הגבוהים" בעיר הבירה?

מובן שרק "עליו", בעל הדבר הידוע, ואני מתכוון למשבר הכלכלי.

נדמה כי חלילה אין כבר בעולם רעב, אין סיכסוכי קרקעות, אין כל רע. אלא שגם להיפך, לא יותר מידי טוב בעולם. יש זעזועים. התפתחויות שחונקות את העולם. ממש מפחיד. וזה נקרא משבר. משבר עולמי.

לפחות אין מבחינתנו כיום אפליה בין עני לעשיר. הוא יותר דמוקרטי, ועם ההמונים העממיים הרחבים הוא ממש אדון ואח. נראה כי הכל נובע מכך שמנקודת הראות הסוציאליסטית המשבר זוכה באהדה רבה, כי הוא מוכיח את צידקת ההשקפה המאטריאליסטית על העולם. הסימן הטוב ביותר לכך בא מארץ גן העדן האדום, שם מאפשר המשבר לעשות את כל הניסויים, כגון "תוכנית החומש" וכדומה.

הפופולאריות של הוד מעלתו המשבר היא ענקית. עד כדי כך שאין מדינה, אין עיר ועיירה, שבהם לא מכירים אותו. אומנם עד לפני זמן מה לא הכירו אותו במדינתו של קולומבוס, שכן מדיניות הגבלת ההגירה חלה שם גם על "אישים בולטים" והיקשתה עליו להתגנב פנימה. אבל התפתח מאבק שנמשך שנים, עד שלבסוף הצליח לחדור. אלא, שלא נדע, מה יכול לעשות "ירוק" (עולה חדש) באמריקה?.. אבל הקשיבו לרעש, למהומה שמקימים היעקעס (בגרמניה) – עד כדי פתיחת שערי שמיים. וזאת בסיגנון האמריקני, עם פירסומת, במסירות נפש. לפחות שלח להם ארוחת ערב...

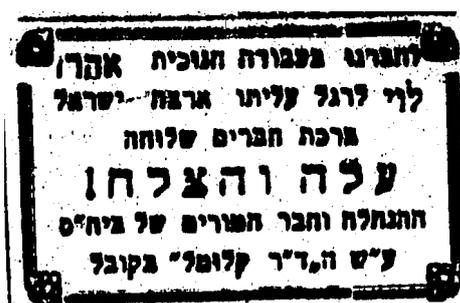
נדמה כי אצלנו הוא כבר אזרח ותיק משנים, ושום דבר. התרגלו אליו ולפעמים בכל זאת מצליחים להוציא איזו פת לחם. אומרים אפילו כי "בחלונות הגבוהים" מצאו אמצעי קיצוני נגדו, עד כדי כך שאצלנו בפולין כבר לא יהיה כל משבר במסחר. והאמצעי הזה פשוט מאוד: מתכננים לפתוח חנויות-מפעל, שבהן לא יהיה פער תיווך ואם יצליחו לחסוך (לבטל) את הצורך בחנוונים, ממילא לא יהיה עוד גם משבר... כפי שאומרים, זאת תהיה התוצאה של הדיונים בין הקול היהודי לבין הממשלה, שרוצה בדרך זו לחסל את המשבר על חשבון הסוחר היהודי.

מלבד זאת מתכננים להוזיל את כל הסחורות. איי, אם כן, מדוע זה התייקרו פתאום הגפרורים? קושיה היא ותישאר קושיה (ללא מענה)...

ולא רק אצלנו, אלא בכל העולם רוצים להיפטר "ממנו". חבל רק שלא שולחים אותו לברית המועצות. שם בוודאי כבר היו מחסלים אותו.

ואולי תצליח קהילת קובל עצמה לפתור את הבעיה הקשה הזאת? על כך נדבר בפעם הבאה.

ברוך חפץ

מודעות מגיליון עיתון זה:

(ברוך אביבי)

הת)
ארג
נו
לקר

את נשף המסיכות המקורי של העיתונות ובחירת אסתר המלכה!!!

שנותיה הטובות ביותר של אשה

תרגום: בני גבירצמן

שוב הגיעו ערבי החורף הארוכים, הקרים, שבהם כל אחד מאיתנו מחפש לו בידור לפי הטעם האישי שלו. בערב חורפי כזה התכנסו להן בבית מסורתי חמש נשים.

כאשר נשים יושבות בצוותא, הם כבר מוצאות לעצמן, כמובן, נושא לשיחה. אם הן צעירות, משוחחות הן על אופנה. ומה יש להתבייש בכך? – גם על בחורים. ואם הן בגיל העמידה, הן מדברות על המערכה האפלה נגד המין הגברי. אבל חמש הנשים שלנו כבר היו קשישות. האופנה כבר אינה מעניינת אותן ועל הגברים לא היה להן מה להתלונן, שכן שתיים מהן כבר היו אלמנות ובכלל בימי הזיקנה הגבר ואשתו כבר אינם בגלות זה אצל זה. משום כך מצאו להן חמש הנשים שלנו דווקא נושא מעניין מאוד לשיחתן. הן נגעו בשאלה: שנותיה הטובות ביותר של אשה?

כל החמש היו זקנות ומנוסות. הן כבר עברו את שנותיהן הצעירות בחלומות של ילדות, בתיקוות של ילדות. הן כבר עברו את גיל העמידה שלהן בדאגה למשפחותיהן והיום, בהגיען לזיקנה, כשכמעט כל חייהן מאחור, והן כבר נמצאות בקירבת הסוף יותר מאשר בריחוק ממנו, מי יכול כמותן לומר מה הן השנים הטובות בחייה של אשה?

כאשר נזכרו בשנים שנשכחו זה מכבר וחשבו על כל מה שעברו, קבעו, כי השנים שבין 35 ל-45 הן הטובות ביותר בחיי אשה וכי לא לשנותיה הצעירות, שנות עלומיהן, עליה להתגעגע, וגם לא בכל שנות גיל העמידה שלהן יש מה לקנא בהן.

וכך תיארו זאת חמש הנשים האחיות שלנו:

עד נישואיה, עוברת הנערה תקופה מאוד חסרת מנוחה. כל שאיפתה, מטרתה היחידה, היא למצוא הן בעיני מי שהיא אוהבת. בלימודיה, בעבודתה, בבילוייה, היא משקפת את משאת נפשה היחידה הזאת. אלא שבדרך כלל, כל המאמצים האלה עולים בעשן. שכן על פי רוב נישאים הנאהבים דווקא לאחרים ומכל זווית שבוחנים את גורלה של הנערה, את תחושותיה ואת עמדותיה, ויהיו אלה יפים וראויים ככל האפשר, מגלים שהיא אינה מאושרת. לפחות כך החליטה אותה חבורה של חמש נשים קשישות.

אלא שהן הרחיקו לכת עוד יותר. הן הבהירו, כי אף כי הן עצמן כבר זקנות, שבורות ואינן יכולות עוד ליהנות מתענוגות החיים, למרות זאת לא היו מתחלפות עם הנערות הנאות, הגאות ומלאות שמחת החיים, אפילו אם הדבר היה אפשרי. שכן בחייהן המאוחרים, חיות כל החמש בשלווה. הן חופשיות ואינן צורך לרדוף אחרי שום דבר, ואילו חייה של נערה הם ההיפך הגמור.

לגבי התקופה שבתחילת גיל העמידה שלה, הרי בכלל אין על מה לדבר. כאשר היא צריכה להביא ילדים לעולם, כאשר היא צריכה לתכנן את כל ביתה סביבם וכאשר היא ובעלה עדיין אינם מבינים היטב זה את זה – בוודאי שאין אשה יכולה להיות מאושרת.

מרוצה היא יכולה להיות רק באמצע התקופה של גיל העמידה שלה. כאשר היא כבר מתואמת עם בעלה, כאשר הילדים כבר גדלו וכאשר חיי המשפחה כבר מסודרים יותר. אלה השנים שבהן חשה אשה כמלכה בביתה והיא מאושרת עד כמה שיכול להיות אושר אצל אשה.

לאחר גיל 45, מתחילה אצלה נסיגה. היא כבר לא יכולה להיות מרוצה, אך עדיין היא במצב טוב בהרבה מזה של נערה.

כך הבהירו חמש הנשים, ולמי אפשר להאמין באמונה שלמה, אם לא לנשים שמדברות בינן לבין עצמן?

מלכה

מתוך "קול קובל", גליון (259) 51, 23 בדצמבר 1932

כל ווהלין ופולסיה

שותה שנים רבות תה

E.W.I.G. No. 17

שכבר התאזרח בכל בית. מדוע?

כי לתה זה יש כל המעלות

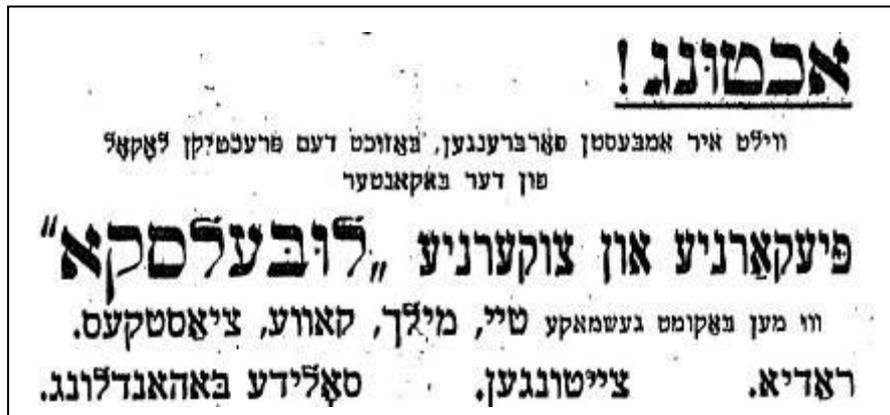
המשיכו גם להבא להשתמש רק בתה המצויין הזה!

ממתינות לכם הפתעות נעימות

שמחה גדולה תביאו לילדיכם כאשר תיתנו להם כדמי חנוכה רדיו דטפון עם מגבר להשיג בוורשה בחברת "דטפון", רחוב זיילנה 30

מתוך "חיינו", גליון (114) 2, יום ו', ה-13 בינואר 1939
תרגום מיידיש: בני גבירצמן

לתשומת לב!

אם ברצונכם לבלות בדרך הטובה ביותר, בקרו באולם הנהדר של מאפייה וקונדיטוריה "לובעלסקא" הידועה שם מגישים תה, חלב, קפה, עוגיות טעימים.

רדיו. עיתונים. שירות סולידי

אורי זסלבסקי וצבי לב בקובל

השבוע יבקרו בקובל אורחים חשובים: אורי זסלבסקי מנהלל (א"י), ממייסדי מושבה זו, וכן העסקן הציוני הנודע צבי לב. האורחים באים לקובל כדי להשתתף במסע הפירסום של קרן היסוד. ביום ראשון בבוקר יתקיים באולם "אזע" יום עיון נרחב על א"י, שבמהלכו ישמיעו האורחים נאומים על המצב בא"י.

התנפלות שוד חמורה

ביום רביעי ב-11.40 בערב אירעה ברחוב טושובסקה התנפלות שוד חמורה. כאשר העלמה בת ה-24 רבקה, אחותה של גברת שטיצר ממאפיית "לובעלסקא" שבה הביתה עם סבתה, התנפלו עליה שלושה אלמונים שהשליכו עליהן שק כדי להפחידן. הם גזלו מהן אלף זלוטי. המשטרה מנהלת חקירה נמרצת.

נלכדו על חם

תושב הכפר ביילין במחוז קובל, גז'גאז' ליסיוק, הבחין בשני אנשים המציתים את ביתו. אחד מהם נלכד מייד והתברר שהוא סמן טקשטשוק מאותו הכפר. הוא נכלא והמשטרה מחפשת אחר השני.

סיוע החורף בקובל

המביצע לסיוע חורף למחוסרי העבודה בקובל בדצמבר האחרון הביא תוצאות נאות. בדצמבר נהנו מסיוע החורף 264 משפחות. בחגאות האחרונים [חג המולד וראש השנה הנוצרי] חולקו חבילות מזון ל-13,000 איש. בסך הכל הוציאה הוועדה בדצמבר 6,200 זלוטי.

הוועדה העירונית לסיוע לילדים פתחה בדצמבר במיבצע הזנה. המיבצע הקיף 800 ילדים עניים וההוצאה עליהם הסתכמה ב-2,500 זלוטי.
 בחגאות האחרונים חילקה הוועדה לסיוע לילדים 350 זוגות נעליים והעניקה למוסדות שונים ולוועדי הורים 2385 זלוטי לרכישת בגדים לילדים עניים.
 תוכנית ההזנה תיפתח בקנה מידה נרחב בימים הקרובים והיא תקיף 2000 ילדים.

ב-20 בחודש המשפט על האירועים האנטי יהודיים ברוז'יץ'

ב-20 בינואר יתקיים בבית המשפט המחוזי בלוצק המשפט של האירועים האנטי יהודיים ברוז'יץ', שגרמו למותו של הקדוש משה פוגאטש ז"ל. בתא הנאשמים יישבו מצד הנוצרים פנטקובסקי וליפינסקי ומצד היהודים שלמה גולדברג וח. גולדברג, ו. רויטר וישראל טפר. המשפט מעורר התעניינות גדולה.

מתוך "קול קובל", גליון (413) 52

אמהות, אל תחפשו הזדמנויות זולות, אלא דירשו תמיד בבתי המרקחת ובחנויות לתרופות למען ילדיכן את שמן הדגים המרפא הטוב ביותר, **GOLD MEDAL**, שמן הדגים המרפא הנורבגי מתוצרת GOLD MEDAL הידוע בכל העולם מכיל כמות תקנית של ויטמינים A ו-D, כלומר 500 חלקים ויטמין A ו-250 חלקים ויטמין D בגרם אחד. ובכן זיכרו כי רק **GOLD MEDAL** המעובד בחברת **Oluf Holm A/S Ltd. Aalesund (Norwegia)** בבקבוקים עם תווית כחולה.

הרצאות ותרבות בקובל

מודעות שהתקבלו מחברתנו תהילה זוכוביצקי (בתה של רבקה וינטרוב)
תרגום: בני גבירצמן

היום! היום!

ערב קריאה ודקלום
מיצירות הסופר היהודי הגדול

מ. קולבאק

דיון בנושאים

I אכספרסיוניזם ואימפרסיוניזם

ראשי פרקים: (1) אימפרסיוניזם ואקספרסיוניזם בימי קדם. (2) איוב ורוחו. (3) גרקו. (4) השקפת העולם של האימפרסיוניזם. דוסטויבסקי. (8) אימפרסיוניזם ואכספרסיוניזם בספרות היידית.

II דקלום מעבודתו העצמית

ההתחלה בדיוק בזמן פרטים במודעות כרטיסים אפשר לקבל בכניסה. מינהל: ל. מישנאיבסקי

(תוספת בכתב יד: מסיבוב הופעותיו של א. קולבאק בוהלין 1928)

היינט! היינט!

פארלעזונג און רעציטאציע-אונט

פונם גרויסן יידישן דיכטער

מ. קולבאק

פארלעזונג און רעדן פון

I. עקספרעסיאניזם און אימפרעסיאניזם

פון זיין (1) אימפרעסיאניזם און עקספרעסיאניזם אין אלטערע צייטן (2) איוב און גרקו (3) גרקו און דוסטויבסקי (4) העלפאליעזונג פון אימפרעסיאניזם (5) קוביזם און דוסטויבסקי (6) העלפאליעזונג פון עקספרעסיאניזם (7) רעספאונסיביליטעט (8) אימפרעסיאניזם און עקספרעסיאניזם אין דער יידישער ליטעראטור.

II. רעציטאציע פון אייגענע ווערק

אנהויב פינקט.

אייגענעלייטן און די אפיסן

בילדן און באשפילן פון אייגענע ווערק

אויפגעלייטן פון אייגענע ווערק

ב-15.5.1925 בדיוק בשעה 2.30 אחה"צ

תקיים

הרצאה

פופולארית, ספרותית-תרבותית
ה' מ. מיכלסאן (מיכלסון)

מורשה

ירצה על הנושא

"ספרות, אמנות, במה"

ראשי פרקים:

1. עבודה ספרותית
2. רומנטיזם, נטורליזם, אימפרסיוניזם, אכספרסיוניזם, קוביזם ופוטוריזם.
3. התיאטרון – פעם והיום.
4. השפעת הבימוי על העבודה גופה.
5. רפורמטורים של התיאטרון
6. קונצפטיות של בימוי
7. סבלנות ועקשנות בעבודה כאידיאל
8. תיאטרון בכלל ותיאטרון יהודי בפרט
9. להקת משחק סימפונית
10. המאבק בין פנטזיה, סימבוליות וריאליזם

(על המודעה המקורית של מיכלסון רשום בכתב יד מטושטש מעט: זהו בנו של רבי --- מפלונסק)

מתוך "חיינו", גליון (113) 1, 6.1.39

סמבטיון

אדייה*, עולם יפה ומואר

מכתב פרידה של השנה שעברה 1938

תרגום: בני גבירצמן

עולם יפה, מואר!

שלחת לי את הדף האחרון של הלוח השנתי כצו גירוש, ועל כן אני חייבת ללכת. אבוד. ככה זה הגורל. כאשר מגיעה הזיקנה, לא עוזרות כל תיאוריות גזעניות. מוכרחים לארוז את המזוודות וללכת אל הנצח... אני יודעת, כי צעיר וזקן יעלוזו. לא דבר קטן הוא כאשר נפטרים ממני, שנה של צרות. אבל האמן לי, עולם יפה ומואר, כי לא כדאי כלל לחיות על אדמתך החטאה ואני בכלל לא מקנאה בידדתי הצעירה, 1939, שתפתה אותה לבוא אליך בשפע של בילויים. הרי אתה רואה שאותו טא-רא-ראם עשו גם סביבי בליל סילווסטר אשתקד. התזכור! אז עוד הייתי נערה צעירה ועיוורת, כמעט מלאכית, בעלת עיניים חפות מאשמה ותלתלים ארוכים מסולסלים. ירדתי משמים כה עדינה וביישנית. ואחרי שהייתי פה אצלך בסך הכל שנים עשר חודש, נעשיתי כה מוכה, כה שסועה, עד כדי בהלכי ממך אהיה כזקן כפוף בעל זקן לבן ארוך, בעיניים כבויות ועם חבילה עמוסת צרות. איך אוכל לשאת משא כבד כל כך. אדרבא, ראה את עומס הצרות שיש לי: מארצי (פולין) אני נושאת תרמיל גדול שנקרא "הגירה". ברומניה יוסיפו לי עוד מזוודה עם חוקים (אנטישמיים) חדשים... בהונגריה יוסיפו למטען את גזירות נירנברג הרעות... ובגרמניה אתה בוודאי יודע בעצמך מה נעשה שם. מי יודע היום אילו שבעה מדורי גיהינום עוד אעבור אצל הגנגסטר הברלינאי... ובגבול האיטלקי... ואחרי כן פלסטינה, יפן-סין, ספרד, צ'כוסלובקיה – אני מאבדת את כל הכוחות...

עולם יפה, מואר, אתה מגעיל!

איך אוכל לנוח בשלווה בקברי, כאשר אני מוכרחה לשאת את חרפת ימי הביניים... כל כך הרבה ברבריות ורעיונות שפלים הרי לא נראו אפילו אצל טורקוומאדה (האינקוויזיטור מימי גירוש ספרד).

ואני? הרי חייתי ופעלתי במאה העשרים הנאורה. איך אוכל להראות את פניי לאבותיי מלפני מאה או אולי אלף שנים?..

עולם יפה, מואר, אתה מגעיל!

אדייה!

אני הולכת ממך במצפון שקט. כבר אין לי כל פחד מהגיניהום, כי אחרי מה שעברתי בשנה החשוכה 1938 – מה כבר יכול להפחיד אותי בגיהינום, שלא נדע? גיהינום כזה, עם הנהלה של מלאכי חבלה ועם אנשי אינקוויזיציה מקצוענים כאלה שקיימים אצלך, עולם יפה ומואר, אולי לא אראה אפילו שם, בפמליה של מעלה.

היה לי איפוא בריא וחזק, עולם יפה, מואר. במצפון שקט אני הולכת ממך, כי לעירי קובל הצלחתי לדאוג על ידי הקמת קהילה זוהרת.

שיהיה לך תמיד עליז, ועתיד יותר טוב, כפי שמאחלת לך

1938 שלך

אדייה!

(*) – היה שלום, בצרפתית

מתוך: "חיינו", גליון (113) 1, 6.1.39

חדשות מקובל תרגום: בני גבירצמן

טעות מרה...

ברחוב ליסטופאדובה אירע ביום ראשון בערב מקרה מעניין: כמה חוליגנים התנפלו על יהודי עובר אורח ורצו לחרוץ את דינו (להכותו). אבל היהודי הצליח להתחמק מידיהם. מייד אחרי כן תפסו החוליגנים מישהו אחר והכניסו לו היטב. אבל כמה גדולה היתה הפתעתם כאשר נתברר כי זהו בכלל ארי (גוי) טהור.

נעלם שק דואר

בתחנת הרכבת המקומית נעלם באורח מיסתורי שק ממשד הדואר, ובו מכתבים רבים וכן סכום של אלפיים זלוטי. בשק היתה גם כל חליפת המכתבים של העיירה הסמוכה ראטנע. המשטרה מנהלת חקירה נמרצת בעניין זה.

בתי הספר ייסגרו אם הקור יעבור 15 מעלות

משרד החינוך הורה כי בכל פעם שהקור יהיה מעל (נמוך ממינוס) 15 מעלות, חייבים בתי הספר להיסגר. אותה הוראה נוגעת לגבי שלגים כבדים ורוחות, גם אם הכפור לא יגיע ל-15 מעלות.

כתבנו לשעבר נדון לחודש מאסר

כתבנו לשעבר שמעיה גרוסמן הובא לדין בפני בית המשפט ברוז'ייט. הוא הואשם בכך שלא נשמע להוראות של מפקד המשטרה המקומית שם. הלה פינה את קהל הסקרנים ממקום של דליקה שהיתה שם ורק גרוסמן נשאר (בניגוד להוראות). הכתב נדון לחודש מאסר. העירעור (שהוגש על גזר הדין) יישמע ב-16 בחודש זה בבית המשפט המחוזי של לוצק, שיקיים את מושבו בקובל.

איסור על לחמנייה שמשקלה פחות מ-5 דקא (50 גרם)

השבוע עומדת לצאת הוראה, שאוסרת למכור לחמניות אפויות שמשקלן פחות מ-50 גרם. בעלי מאפיות שימכרו לחמניות שמשקלן פחות מ-50 גרם ייענשו קשות במאסר ובממון.

מתוך "חיינו", גליון (113) 1, 6.1.39

על הסף של שנת 1939 החדשה (הרהורים)

לעמוד על הסף פירושו להרהר מעט, לעסוק מעט ביישוב הדעת עם עצמנו, שהרי אנו עומדים לפתוח דלת, לעבור את הסף של בית זר ולהיכנס אי שם לשנה החדשה.

הבנה זאת צריכה להכניס בנו אינסטיקטיבית איזה שהוא מורא, איזו הלמות לב אילמת, איזה רטט, שמשמעותם כי צריך לערוך ביקורת קצרה: האם מביאה לנו השנה הזאת טוב או רע, מזל או אסון, בפרט כאשר בשנה האחרונה סבלנו אכזבה מרה כל כך וספרנו את דפי היומן בחוסר סבלנות כי כל כך רצינו להיפטר ממנה.

אדם רגיל אינו רוצה לדעת, כי נוכח האירועים הרי-תבל הנוכחיים, שנה איננה יותר מאשר פרק זמן קצר עד גיחוך ובעל נשימה קצרה. משהו דומה לתקליט של גרמפון, שמסתובב לו בהתמדה, מסתיים ומתחיל שוב מחדש. במיוחד כך כאשר הסיכויים לאירועי השנה הבאה נראים כהמשך לאירועים הגדולים שכל כך כרוכים זה בזה (מהשנה הקודמת), שאין לראות בהם לא התחלה ולא סוף.

כמה חסר אונים, כמה טראגי, היה מאבקם של המדינאים האירופיים נגד הניסיון הקשה של השנה שעברה! כמה מסכנים וחסרי ישע ניראו אותם לוחמי השלום שכביכול מחזיקים בידיהם את גורל האנושות! מה לא ניסו! כמה התייעצויות קיימו ביניהם! כמה ביקורים דיפלומטיים העניקו זה לזה! והתוצאה?

ציחצוח החרבות בזירה הבינלאומית נמשך, גם אחרי שציכוסלובקיה הועלתה על העקידה... יד נעלמה ממשיכה לכוון את המלחמה העקובה מדם של יפן נגד סין ואת המלחמה (מלחמת האזרחים) בספרד... חזיונות הגדולה השוביניסטיים המנופחים של גרמניה ואיטליה עם התערבותם הפוליטית בטוניס ובפלשתינה, ועכשיו עם התיאוריות הגזעניות של חוקי נירנברג, שבחוסר בושה ציני מבוצעות בחיי היום יום (בגרמניה), שם חופש הביטוי מסכן את החיים; שם עיתונים אינם יכולים להתקיים אלא כמידת שיעבודם לפאשיזם; החברה נעשית מפלגתית מיליטריסטית והנוער מחונך ברוח האנטישמיות חסרת הגבולות. כל אלה כבר מראים לנו עד כמה ניטל הביסוס של הכוחות המתקדמים באירופה ושל כל חלומותינו על דמוקרטיה, קוסמופוליטיזציה והתקרבות בין העמים.

קשה למצוא נקודת אור משמחת גם בחיים היהודיים הפנימיים. בכל מקום אנו חשים מאויימים וזכות המיקלט ניטלת מאיתנו וככל שאנו מביטים אל העתיד בעיניים חסרות תקווה, יש לנו תחושה גוברת והולכת של אי ידיעה אילו צרות נוספות צופן העתיד לקיום היהודי.
 רק עתה, לאחר הפוגרום הגדול בנובמבר בגרמניה (הכוונה ל"ליל הבדולח" ב-11 בנובמבר 1938), עם האירועים שהתלוו אליו, אנו מגלים איך מכל הצדדים זורמת הריאקציה החשוכה ביותר, הפראית ביותר, איך מנסרים באוויר בעוצמה השוביניזם והלאומנות בצורתן הברוטאלית ביותר.
 וכל אלה מתנועעים, מתפרסים, לא עומדים על מקומם. האירועים זורמים, רודפים זה אחר זה. האנושות אינה חשה איך אירופה כולה הולכת בצעדים נמהרים בדרך הקשה, זרועת הקוצים, במורד ההר!..
 מהי שנה למידרון ארוך כזה? הפסקה לנשימה קלה, אבן מיל בדרך הארוכה: 1938 – 1939.

י. פ-ן

קובץ מודעות מתוך העיתון "קול קובל" שנת 1935 לשנה טובה תכתבו!

בני עירנו הקובלאים באמריקה ו(האירגון) החשוב של הסיוע הקובלאי בניו יורק, הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם, אנחנו מאחלים לכם בשם יהודי קובל הסובלים מעוני, שאתם תומכים בהם בעזרה בזמן הקשה הזה שנה מאושרת, טובה ומשביעת רצון!
 ועדת העצים לעניים ומעות חטים בקובל יודיל סופר פרידמן, ישראל לנדו, פנחס גודיס, מיכל רוזנבלט

אנו סינדער | דעם וויזש א פרויט מעגדיל ציטיריז אנו פרויט

לשנה טובה תכתבו!

אנוזערע קאזלער לאנדסלייט אין אמעריקא אין אנוזער חשבון קאזלער רעדיקע און ניידיארק הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם והנוסעין ביר הייך פון גאנצן סוף וויזש זענען קאזלער און-ליידישע יודן, וועלכע זייער שטימע מיט הילף זיין דער הווערטי צייט

א גריקליך, גוט, צופרידען יאהר!

קאזלערע סוף זענען לענרים ומנות-חיים בקאזלער יודיל סופר פרידמן, ישראל לנדע, פנחס גודיס, מיכל רוזנבלט

זענען געווען זיין גלע שטערט פון סוף-דיסלענד

נער ממשפחת סוחרים מהוגנת
 דרוש לעבודה מעשית, פרטים אצל יונה הולצמן, ווארש. (רח' וורשבסקה) 90

ספר תורה
 למכירה במקח השווה אצל ר' יודיל סופר. כל הקודם זוכה

לשמוע אל הרנה ואל התפלה!
 הנהלת בית הכנסת הגדול

התקשרה לקראת הימים נוראים וחג הסוכות הבע"ל (הבאים עלינו לטובה) עם מקהלה של 20 איש

החזן הצעיר הנודע מווילנה טוביה וויינשטיין בהנהלת המנצח האהוב ה' צימרמן מלובלין ההכנסה נטו לטובת **השיפוץ!**

ושתהיה לנו **כוח"ט (כתובה וחתימה טובה)**.
 לסליחות כרטיסים מיוחדים בסך 50 גר. (גרושן = אגורות של זהוב)
 דאגו לעצמכם בעוד מועד מקומות וכרטיסי כניסה, שבלעדיהם לא תורשה כניסה לבית הכנסת. הגבאים

הסתדרות "תרבות" בקובל גם השנה מאורגן באולמי "תרבות" (ברחוב) צירקובה 7

פרויט זען דער פערלענדיג סוף מייער זון יוסף מ"ט. יצחק פרידמן

א ספר-תורה זענען פארקויפטן במקח השווה מי ר' יודיל סופר. כל הקודם זוכה.

לשמוע אל הרנה ואל התפלה זענען בארימטע וויינשטיין זייער וואל-גרויסער שוהר וויינער חזן פון דער געמיינדע פון זייערע נאכזענער ימים-נוראים, וחג הסוכות הבע"ל מיט א באהר פון 20 פערזאן

זענען געווען זיין גלע שטערט פון סוף-דיסלענד

א ספר-תורה זענען פארקויפטן במקח השווה מי ר' יודיל סופר. כל הקודם זוכה.

מניין

לימים נוראים וסוכות הבע"ל (הבאים עלינו לטובה)

10 זל.

כרטיסים למקומות חייבים להירכש מייד בהחלט. מחיר מקום לנשים (זלוטי)

הכרטיסים נמכרים יום מ-8 עד 1.

לחברנו לעבודה החשוב

ח' (חבר) ל. חזן

לרגל נסיעתו לארץ ישראל
איחולינו הלבביים:

עלה והצלח!

מערכת "קול קובל"

תודתנו הלבבית

לוועדת הנשים הקובלאיות באמריקה

ולכל מי שנטלו חלק במשלוח ה-75 דולר שחולקו: 25 ד. לבית

היתומים, 25 ד. למושב זקנים ו-25 ד. לת"ת (תלמוד תורה). בשמם (אנו שולחים כאן) לכם כולכם יישר כוח עם ברכות לבביות.

ועדת החלוקה בקובל יודיל סופר-פרידמן, ישראל לנדו, פנחס גודס, מיכל רוזנבלט

ביהמ"ד (בית המדרש) שבעיר מוצאי יו"ט (יום טוב) 23/X (ה-23 באוקטובר) בערב, בפעם האחרונה בקובל לפרידה קונצרט דתי של ילד הפלא בן ה-12 יצחק זייאנצ'קובסקי תוכנית חדשה ועשירה בליווי פסנתר. בואו ויהיה לכם תענוג! (במילים אחרות: בואו ותיהנו)

מטפחות, אריגים, בדים

הדוגמאות החדשות ביותר – מבחר גדול לקראת העונה, של המפעל הנודע א. רפפורט

A. Rapaport i S-wie bielsko

במחירי מפעל זולים. בואו

ותתרשמו! באתר המכירה

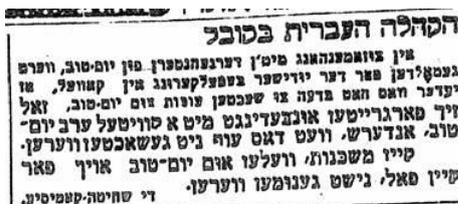
קובל, וורשבסקה 50

הקהלה העברית בקובל

בקשר לחג המתקרב, מודיעים לאוכלוסייה היהודית בקובל, כי כל מי שבדעתו לשחוט עופות ליום טוב, שיכין לעצמו פתק (אישור) בערב (ביום שלפני) יום טוב, אחרת לא יישחט העוף.

במשך היום טוב לא יילקחו שום משכונות בכל מקרה.

ועדת השחיטה

בשפה פשוטה יותר: מי שרוצה לשחוט עוף בחג (שחיטה בחג מותרת, כי היא נחשבת ל"מלאכת אוכל נפש"), צריך לשלם מבעוד מועד עבור השחיטה כי במהלך החג אסור להחזיק כסף. מי שמשלם יקבל תלוש זיכוי (voucher באנגלית), ואם לא ימסור אותו לשוחט, לא יישחט לו את העוף. וגם אם יציע משכון כדי להבטיח שישלם את המגיע לאחר החג, הוא לא יתקבל.

<p>Pierwszorzedny Salon Fryzjerski „Uroda” Howel, ul. Warez. 34 Poleca się P. T. Paniom i Panom w pięknym i dobrym wy- konaniu wszelkich czyn- ności w zakresie fryzjerstwa wchodzące. Po cenach niskich.</p>	<p>ערישטקלאסיגער פריזירער-סאלאן „אוראדא” קאוועל, ווארשאווסקע 34 עמטעהלט זיך די גפ"ה דאמען און העררען מיט דער שעהנער און גיטער אויסטיוורונג פון עלטערט פריזיר-ארבעטען צו ביליגע פריזירען!</p>
---	--

סלון מספרה
ממדרגה ראשונה
"אוראדא"
קובל, וורשסקה 34
מעמיד את עצמו לרשות
הגברות והאדונים הנכבדים
עם הביצוע הנאה והטוב
של עבודות תספורת
מכל הסוגים
במחירים זולים!

לשמוע אל הרנה ואל התפילה!!
די גבאים גוויסער שוהל
טעלדען, אז אויסער דעם טאלאנטפולען
יונגען **טוביה ווינשטיין**
הון ה' ערישטקלאסיגעו כאר
און בעליבטען זינגער ה'
צימרמאן
מיט זיין ריזיגען אפערען טענאר
איז געלונגען צו אנגאזשירען אויף
יום-כפור-דאווענען דאס 12-יעהריגע
וואונדער-קינד אין פענאמעו
גאטס-געבענטשטער זינגער
יצחק זאיאנטשקאווסקי
וועלכער וועט זינגען די שאנסטע סאלעס
אכטונג: אלע אלטע בילדעטען זענען
מעהר גישט גילטיג, יעדער פון זיך
בעזארגען מיט א נייעם בילדעס וואס
איז צו בעקומען יעדען טאג ביי די
גבאים ה"ה דוניעוויץ, יוקעלואן און
פרידמאן און ערב-י"ב א נאנצען טאג
אין שוהל. **הגבאים**

לשמוע אל הרנה ואל התפילה !!
גבאי בית הכנסת הגדול
מודיעים, כי מלבד החזן הצעיר והכשרוני
ה' **טוביה ווינשטיין**
עם המקלה מהמדרגה הראשונה
והזמר האהוב ה'

צימרמן
בעל הטנור האופראי הגדול
הם הצליחו לגייס לתפילת יום כיפור את
ילד הפלא בן ה-12, תופעת הטבע
יצחק זיאנטשקובסקי
הזמר בחסד האל
שישיר את קטעי הסולו היפים ביותר
שימו לב: כל הכרטיסים הישנים אינם בתוקף. כל אחד
חייב לדאוג לעצמו לכרטיס חדש, שאפשר לקבלו כל יום
אצל הגבאים ה"ה דוניעוויץ, יוקלזון ופרידמן, ובערב יום
כיפור, במשך כל היום, בבית הכנסת.
הגבאים

הסתדרות הציונית בטובל. זונטאג דעם 3/א/ פונקט 6 אווענד
קומט פאר די **אלגעמיינע פערזאלמונג**
יעהרליכע איז אייגענעם לאטאל ווארשאווסקע 20-g.
זלע זביים ווערען אויסגעטויערט צו קומען!
הוען

ההסתדרות הציונית בקובל
ביום ראשון, ה-3/XI בשעה 6 בערב בדיוק
תתקיים **האסיפה הכללית** השנתית באולם
ההסתדרות וורשסקה 20-g.
כל החברים נדרשים לבוא!
הוועד